UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI
CENTRUL INTERDISCIPLINAR DE STUDII ARHEOISTORICE

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ *a* CIVILIZAȚIEI ENEOLITICE EST-CARPATICE

NICOLAE URSULESCU
editor coordonator

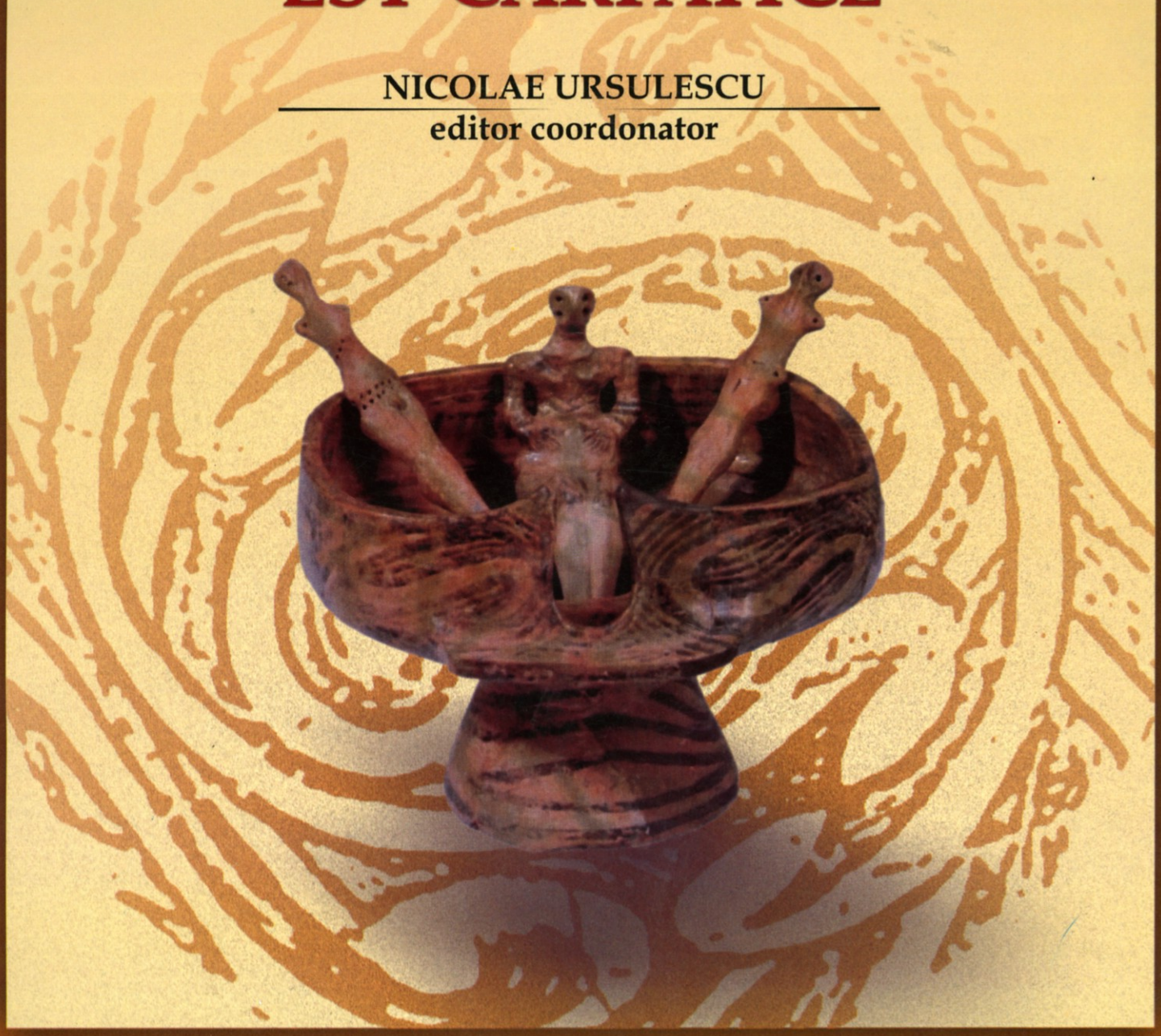

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI

UNIVERSITATEA „AL.I.CUZA” IAŞI
CENTRUL INTERDISCIPLINAR DE STUDII ARHEOISTORICE

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ A CIVILIZAȚIEI ENEOLITICE EST-CARPATICE

Editor coordonator: NICOLAE URSULESCU

Editura Universității „Al. I. Cuza”
Iaşi * 2006

Volumul a fost realizat în cadrul grantului nr. 664, finanțat de CNCSIS

DIMENSION EUROPÉENNE DE LA CIVILISATION ÉNÉOLITHIQUE EST-CARPATHIQUE

EUROPEAN DIMENSION OF THE CHALCOLITHIC CIVILISATION AT EAST OF CARPATHES

Tehnoredactare computerizată: Mariana PETCU şi Felix-Adrian TENCARIU
Realizare copertă: Felix-Adrian TENCARIU
Ilustrație. - Copertă față: machetă de sanctuar de la Ghelăieşti.
- Copertă verso: complexele de statuete de la Poduri şi Isaiia.

ISBN:

CUPRINS * CONTENTS * SOMMAIRE

Nicolae URSULESCU, Civilizația cucuteniană: argumente ale dimensiunii europene / 5
Civilisation cucuténienne: des arguments de la dimension européenne / 12

Nicolae URSULESCU, Mădălin-Cornel VĂLEANU, Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană / 21
Début de la culture Cucuteni dans l'archéologie européenne / 27

Gheorghe LAZAROVICI, Cornelia-Magda LAZAROVICI, Despre construcții neo-eneolitice de cult din sud-estul Europei: tehnici de construire, organizare spațială, scurte interpretări. Partea I-a / 65
About the Neo-Eneolithic cult constructions from Southeast Europe: building techniques, spatial organization, short interpretations. Part I. / 97

Attila LÁSZLÓ, Despre arhitectura culturii Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Tipuri de case, tehnici de construcție / 105
Sur l'architecture de la culture Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Types de maisons, technique de construction / 111

Nicolae URSULESCU, Felix Adrian TENCARIU, Noi date privind arhitectura locuințelor din cultura Precucuteni / 133
New data regarding the architecture of the buildings of Precucuteni Culture / 140

Letiția-Florența SCARLAT, Instalații pentru foc cu utilizare casnică în culturile Precucuteni şi Cucuteni / 159
Installations domestiques pour le feu dans les cultures Précucuteni et Cucuteni / 163

Maria DIACONESCU**,** O statuetă antropomorfă cucuteniană de un tip deosebit / 175
Une statuette anthropomorphe cucutenienne particulière / 176

George BODI, Arheologia aluvială. Principii teoretice şi aplicații privind aşezarea cucuteniană de la Hoiseşti / 181
Alluvial archaeology. Theoretical principles and application on the Cucuteni settlement from Hoiseşti / 184

Raluca KOGĂLNICEANU, Înmormântări de copii în contexte intramurale şi extramurale din neoliticul şi chalcoliticul României: problema "interiorului" şi "exteriorului" / 191
Children Burials in Intramural and Extramural Contexts from the Neolithic and Chalcolithic of Romania: the problem of "inside" and "outside" / 198

Sabin Adrian LUCA, Cosmin SUCIU, Bază de date deschisă (^{14}C) pentru neoliticul şi eneoliticul din zona carpato-danubiană / 215
Open ^{14}C database for Neolithic and Eneolithic in the Carpathian-Danube area / 219

Romeo DUMITRESCU, Coduri neolitice. O abordare diferită a statuetelor feminine din cultura Cucuteni / 229
Neolithic codes. A different approach of the feminine statuettes in the Cucuteni culture / 231

Ioana Robu, Date tehnologice privind modelarea statuetelor din complexele de la Isaiia (jud. Iaşi) şi Poduri (jud. Bacău) / 243
Technological data concerning the modelling of the statuettes from the Isaiia (Iaşi county) and Poduri (Bacău county) Ensembles / 245

INDEX GENERAL / 251
ABREVIERI * ABBREVIATIONS * ABRÉVIATIONS / 259

CIVILIZAȚIA CUCUTENIANĂ: ARGUMENTE ALE DIMENSIUNII EUROPENE

Nicolae URSULESCU*

Key words: Cucuteni-Tripolie, cultural complex, civilisation, European Chalcolithic.
Rezumat: *prin analiza principalelor aspecte ale complexului cultural Cucuteni-Tripolie, studiul introductiv argumentează necesitatea tratării acestuia în contextul chalcoliticului european.*
Résumé: *par l'analyse de principaux aspects du complexe culturel Cucuteni-Tripolye, l'étude introductive argumente la nécessité de son approche dans le contexte du Chalcolithique européen.*
Abstract: *the introduction argues, by assessement of the main aspects of cultural complex Cucuteni-Tripolye, the necessity of approach of this culture as a part of the European Chalcolithic.*

De ce am considerat necesară adunarea în paginile unui volum a unor studii care au tangență cu problemele perioadei eneolitice din zonele răsăritene ale României, percepute într-un context mai larg, european?

Răspunsul provine dintr-o mai veche convingere a noastră – împărtășită, de altfel, și de alți specialiști în cercetarea acestei perioade – anume că eneoliticul din spațiile est-carpatice se impune, prin realizările sale de excepție, drept una din cele mai strălucite civilizații ale preistoriei europene și universale. Dacă acest lucru s-a afirmat mai mult declarativ, ca urmare a unor simple impresii vizuale, în oarecare măsură subiective, credem că respectiva constatare se poate impune - și ca o realitate obiectivă - în gândirea specialiștilor de pretutindeni numai printr-o evaluare comparativă amănunțită a conținutului perioadei, atât în spațiile est-carpatice, cât și în alte teritorii europene.

Volumul de față dorește să reprezinte un pas înainte în această direcție, fără a-și propune epuizarea subiectului. Ideea redactării unei asemenea lucrări s-a conturat treptat, în cadrul unui proiect de cercetare (*Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice de la est de Carpați*), acceptat și finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS) în perioada 2004-2006. Grupul de cercetare a cuprins, pe lângă specialiști cu o îndelungată experiență în investigarea neoliticului și eneoliticului, mai mulți tineri, îndeosebi doctoranzi, care au avut astfel posibilitatea să-și desfășoare activitatea într-un cadru organizat, crescând vizibil, sub raport științific, în acești trei ani.

„Proba de foc" a realizărilor obținute în cadrul temei de cercetare a reprezentat-o participarea, cu comunicări, a unui grup numeros de membri ai grantului[1] la cel de al XV-lea Congres al Uniunii Internaționale de Științe Preistorice și Protoistorice, desfășurat la Lisabona, între 4 și 9 septembrie 2006. Lucrările prezentate acolo[2], acum într-o formă amplificată față de cea restrânsă a unei comunicări, constituie nucleul acestui volum, arătând stadiul la care au ajuns cercetările noastre în momentul actual.

---

* sem-arh@uaic.ro, Universitatea "Al.I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie, Catedra de Istorie Antică și Arheologie.

[1] Mulțumirile noastre cele mai vii se îndreaptă către constantul sprijinitor al cercetării civilizației cucuteniene, dl. dr. Romeo Dumitrescu, președintele Fundației "Cucuteni pentru Mileniul III" din București, care, cu aceeași generozitate cu care a susținut efectuarea cercetărilor arheologice pe mai multe șantiere ale culturii Cucuteni (Poduri, Isaiia, Hoiești, Vorniceni ș.a.), a asigurat și baza financiară a participării unor membri ai grantului la cel de al XV-lea Congres al Uniunii Internaționale de Științe Preistorice și Protoistorice de la Lisabona (4-9 septembrie 2006), prin plata taxelor de participare, a transportului și a cazărilor.

[2] L. Oosterbeek, J. Raposo (eds.), *XV Congrès de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Livre des résumés*, vol. 1-2, Lisbonne, 2006: N. Ursulescu, A.F. Tencariu, *New data regarding the architecture of precucutenian buildings*, Session C35 (*L'architecture néolithique et chalcolithique de l'Europe et du Moyen Orient. Techniques de construction et organisation de l'espace*), p. 233; Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *Neo-Eneolithic cult constructions from South-Eastern Europe: techniques of building and spatial organization*, Session C35, p. 233; Letiția-Florența Scarlat, *Domestic Fire Installations in Precucuteni and Cucuteni-Tripolye Cultural Complex*, Session C35, p. 228; V. Cotiugă, *The burning of the Cucuteni culture dwellings*, Session C35, p.

Considerăm că se impune prezentarea preliminară a câtorva date de ordin general, pentru ca terminologia utilizată în volum să nu dea naştere la confuzii. Acest lucru este cu atât mai necesar cu cât în rândurile specialiştilor, atât din România, cât şi din alte ţări nu există un consens, nici în ceea ce priveşte conţinutul şi definirea perioadelor neolitică şi eneolitică (neo-eneolitic/chalcolithic), nici în privinţa periodizării şi cronologiei. Această situaţie de incertitudine derivă din condiţia generală a Preistoriei, care nu beneficiază de aportul izvoarelor scrise, fiind limitată doar la „stoarcerea" de informaţii cât mai complete din materialele arheologice, prin cercetare interdisciplinară. Din aceeaşi cauză, nici datările structurilor arheologice şi a civilizaţiilor preistorice nu se poate face decât cu aproximaţie, diferenţele ajungând, între diferite sisteme, la sute şi chiar mii de ani. În aceste condiţii, esenţială rămâne cercetarea vestigiilor preistorice prin comparaţie cu alte civilizaţii de aceeaşi factură şi apropiate în timp, în cadrul unor cronologii relative – metodă pe care am utilizat-o şi noi în cazul de faţă.

În ceea ce priveşte periodizarea, aşa cum am precizat de mai multe ori (URSULESCU 1993, 21; 1995, 49; 2000, 22; 2002, 57), suntem adepţii existenţei, în cadrul epocii neolitice, a două mari perioade, legate organic între ele: neoliticul propriu-zis şi eneoliticul – fiecare cu câte trei faze distincte (timpurie, dezvoltată şi târzie). Trecerea de la o perioadă la cealaltă nu o vedem marcată doar de începutul folosirii aramei, aşa cum ar indica, în mod convenţional şi simplist, etimologia numelui de eneolitic, ci de un complex de factori economici, sociali şi spirituali, care au determinat, în anumite condiţii istorice, o schimbare graduală, dar structurală, a vechii societăţi neolitice (URSULESCU 1995a; 2002, 54-55, 86-88).

Astfel, începutul eneoliticului este marcat de transformări în sistemul de habitat, prin apariţia aşezărilor de mari dimensiuni, situate pe poziţii dominante, cu apărare naturală şi delimitate cu ajutorul unor elemente de fortificaţie (şanţuri, însoţite de palisade şi uneori de valuri de pământ), prin dispunerea locuinţelor după un anumit plan, prin separarea tot mai accentuată a spaţiului de locuire de cel destinat morţilor (necropola), prin utilizarea unor tehnici de construcţie mai elaborate, care permit obţinerea unor locuinţe mai spaţioase şi mai confortabile, prin predominarea netă a locuinţelor de suprafaţă faţă de cele adâncite, ca şi prin apariţia unor construcţii cu un caracter deosebit, care jucau desigur un rol aparte în viaţa comunităţilor respective, probabil pe plan religios/social (sanctuare, locuri de adunare). De altfel, chiar delimitarea aşezărilor se pare că are la bază ideea de apărare a spaţiului sacru destinat locuirii, care trebuia ferit astfel de pătrunderea spiritelor malefice (MARINESCU-BÎLCU 1981, 24; LAZAROVICI 1990, 112). În cadrul aşezărilor se întâlneşte un inventar de unelte, arme şi obiecte mult mai diversificat şi perfecţionat faţă de cel neolitic: apar topoare prelucrate din roci dure, uneori cu orificiu pentru fixarea cozii, vârfuri de săgeată şi suliţă, cu funcţionalitate clar exprimată prin modul de prelucrare (DERGACEV 2000, 46-48, 76, hărţile 21-25), brăzdare şi săpăligi din piatră şi corn de cerb (care pun problema existenţei unor pluguri primitive cu tracţiune animală: GHEŢIE, MATEESCO 1973, 454-461; MATEESCU 1975, 13-18; MARKEVICI 1981, 141-142, pl. 97/6; COMŞA 1987, 72-73; DUMITRESCU, BĂNĂŢEANU 1965, 59-68; HARŢUCHE 1987, 37; DINU 1995; LICHARDUS 1985, 491-493), apar obiecte de prestigiu, din rândul cărora se detaşează clar sceptrele zoomorfe de piatră (GOVEDARICA, KAISER 1996, 59-103; HARŢUCHE 2005, 71-97), apar primele obiecte de aramă (COMŞA 1974; HOREDT 1976; DERGACEV 1998; MAREŞ 2002), dar şi din alte metale (aur, argint: COMŞA 1974a; HOREDT 1977, 289-293; LICHARDUS 1988; MAKKAY 1989; H. DUMITRESCU 1961, 69-93; HĂLCESCU 1995, 11-17), care nu sunt prelucrate doar prin batere, ci chiar prin topire şi turnare, marcând începutul metalurgiei. În fine, meşteşugul ceramicii iese din tiparele strict domestice, devenind apanajul unor artizani, care imprimă produselor lor nu doar o funcţie utilitară, ci creează piese artistice de excepţie, adeseori cu evidente valenţe magico-religioase, remarcându-se în mod deosebit

---

228; A. László, *Sur l'architecture de la civilization chalcolithique Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Technique de construction, types de maisons*, Session C35; N. Ursulescu, M.C. Văleanu, *Le début de la culture Cucuteni dans l'archéologie européenne*, Session C75 (*Archéologues sans frontières. Pour une histoire des congrès archéologiques internationaux*), p. 464-465; G. Bodi, *About the bull figure in Cucuteni Culture*, Session C47 (*L'Archéozooiconologie. Représentations animales en pré- et proto-histoire*), p. 265; Raluca Kogălniceanu, *Children Burials in Intramural and Extramural Contexts from the Neolithic and Chalcolithic of Romania: the problem of "inside" and "outside"*, Session WS26 (*Bébés renés. Sépultures des nouveau-nés/enfants dans la préhistoire*), p. 687.

vasele tratate în manieră antropomorfă (NIȚU 1970; 1971; 1971a; LÁSZLÓ 1972, 211-234) sau zoomorfă (NIȚU 1969; 1972; 1974; 1975; 1976), precum şi cele pictate.

Bogata viață spirituală a comunităților eneolitice este dovedită şi de sutele de obiecte de cult ce se găsesc în aşezările importante, mai ales sub forma idolilor de lut, dar şi din alte materiale: os, aramă, aur (COMŞA 1995; MONAH 1997). Pe lângă acestea, întâlnim şi locuri cu destinație specială de cult, amenajate mai ales în jurul vetrelor şi cuptoarelor, sub forma unor altare, coloane, plăci antropomorfizate, cutii, incinte şi gropi pentru depunerea ofrandelor ş.a. (URSULESCU, TENCARIU 2004, 129-144; URSULESCU, TENCARIU, SCARLAT 2005, 37-54).

Toate aceste transformări, sesizate pe cale arheologică în toate aspectele vieții cotidiene ale comunităților eneolitice, incumbă şi existența unor schimbări profunde în organizarea socială a populației, pe care, din păcate, în lipsa izvoarelor scrise, le putem doar presupune, mai mult pe baza deducțiilor logice şi a modelelor teoretice decât prin dovezi directe.

Structurarea societății eneolitice se produce pe două planuri majore: pe de o parte, cel al acumulărilor materiale la nivel colectiv şi individual, iar pe de altă parte, cel al acumulării prestigiului spiritual şi a puterii.

În ceea ce priveşte primul aspect, societatea eneolitică de la est de Carpați, bazându-se pe o agricultură practicată cu metode perfecționate față de neolitic, a ajuns la acumularea unor importante surplusuri de produse, atât la nivelul comunităților gentilice şi tribale, cât şi la nivelul familiilor. Aceste surplusuri puteau fi valorificate atât pe plan intern, în cadrul comunității, cât şi în cadrul relațiilor intercomunitare. Pe plan intern, aşa se poate explica apariția unor evidente specializări în diferite meşteşuguri, materializate prin produse de o calitate superioară, cum ar fi ceramica fină, uneltele prelucrate din roci dure şi cu un finisaj elaborat, ridicarea construcțiilor cu platformă şi structură lemnoasă, începutul metalurgiei ş.a. Aceste specializări impun reducerea prezenței sau chiar absența unor membri ai comunității la activitățile direct producătoare de hrană, întreținerea lor fiind asigurată, probabil în condițiile unui sistem de troc intern, prin surplusurile obținute.

Existența resurselor suplimentare a avut urmări benefice şi pe plan biologic şi demografic, asigurând o creştere a duratei de viață, un spor al populației, sesizat, pe cale arheologică, prin creşterea evidentă a numărului de aşezări (MONAH, CUCOŞ 1985; POPOVICI 2000) şi a numărului de locuințe în cadrul aşezărilor, precum şi a dimensiunilor aşezărilor şi locuințelor. Creşterea populației a condus şi la o delimitare mai precisă a teritoriului tribal (MONAH, CUCOŞ 1985, 182-183), chiar şi al celui gentilic, care asigura producția agricolă. Controlul unui teritoriu însemna şi supravegherea exploatării altor resurse care se găseau aici şi care puteau să aibă o largă căutare, aşa cum s-a demonstrat, de exemplu, în cazul exploatării sării (materie primă indispensabilă creşterii animalelor) (URSULESCU 1996, 489-497; MONAH 1991, 387-400) sau în cazul resurselor de metale (MAREŞ 2002, 55-63) şi al prezenței unor tipuri de roci la mare distanță față de locul de proveniență (COTOI, GRASU 2000, 41-52). Toate acestea presupun existența unei rețele de schimburi, cu trasee bine cunoscute, favorizate de instaurarea unei lungi perioade de calm istoric, în condițiile ocupării unor vaste teritorii de către comunități agricole stabile. Tot pe această cale a relațiilor intercomunitare, care presupune şi existența darurilor, au putut ajunge, la mari distanțe, obiecte de cult sau de prestigiu, binecunoscut fiind cazul sceptrelor zoomorfe de piatră (GOVEDARICA 2004) sau cel al idolilor antropomorfi schematizați de aur (H. DUMITRESCU 1961, 69-93; MAKKAY 1989).

Structurarea societății eneolitice se produce nu numai pe plan economic (cu repercusiuni în social), ci şi pe plan spiritual, unde o serie de indicii arheologice ne indică existența unor persoane specializate (şamani/ vrăjitori/ magi), care se ocupau de locurile de cult ale comunității, asigurând legătura cu divinitățile, în vederea obținerii bunăvoinței acestora pentru protecția şi bunăstarea colectivității sau a indivizilor. Obiectele cu caracter neobişnuit găsite în asemenea construcții cu rol de cult (MANTU LAZAROVICI 2003, 47-67), ca şi ofrandele depuse acolo indică practica unor ceremonii, cu ritualuri prestabilite, al căror mers nu putea fi dirijat decât de persoane specializate în arta magiei (LAZAROVICI, DRAŞOVEAN, MAXIM 2001). Descoperirea unor complexe de cult cu o structură similară, în aşezări situate la foarte mari distanțe între ele, dovedeşte existența unor credințe şi practici de cult unitare la nivelul unor culturi arheologice sau chiar în cadrul unor cercuri culturale mai vaste, cum ar fi cel al

culturilor cu ceramică pictată din sud-estul Europei. Ilustrativă în acest sens este larga răspândire a cultului Zeiței-Mamă a Pământului, atestat mai ales prin statuetele feminine cu steatopigie, dar şi prin diverse alte forme (MONAH 1997, 203-208). Cultul fecundității era ilustrat şi prin reprezentarea acoliților masculini (de multe ori schematizați în forme extreme, care puneau în prim plan organul necesar reproducerii), în cadrul unui aşa-numit „cuplu divin" (MONAH 1997, 208-211). De asemenea, descoperirile făcute la Poduri (jud. Bacău), Isaiia (jud. Iaşi), Sabatinovka (Ucraina), dar şi în alte locuri, au demonstrat practicarea, în arealul culturii Precucuteni-Tripolie A, a unor scene de cult, în cadrul cărora magia numerelor juca un rol important (URSULESCU 2001, 51-69; 2004, 325-331 ; 2004a, 343-348; MONAH 1982, 11-13; 1995, 10-18).

Asemenea unitate spirituală, atestată de parcticarea unor ritualuri comune pe vaste spații, ne trimite spre existența unei religii a comunităților eneolitice, care trebuie să fi fost oficiată de persoane specializate, probabil cu puteri paranormale, bucurându-se de prestigiu (spiritual, nu economic!) şi de respectul comunității din care făceau parte. Imitarea uneori stângace a unor piese de cult, cum ar fi cazul tabletelor de lut de la Isaiia, acoperite cu semne simbolice, ne arată că practicienii cultului (şamani/vrăjitori) se inițiau în centre îndepărtate, preluând mai ales elementele exterioare ale ceremoniilor de cult şi interpretând apoi în manieră proprie simbolurile existente pe diferitele suporturi materiale (URSULESCU 2003, 8 şi fig. 6)[3].

Existența unor asemenea personaje, care se bucurau de prestigiu în fața celorlalți membri ai comunității, dar le provocau, în acelaşi timp, teamă, este dovedită şi de existența unor ritualuri funerare cu totul speciale, aplicate în cazul unor decedați, pentru a-i face inofensivi după moarte, cum ar fi înmormântarea cu fața în jos sau legarea strânsă a celui decedat (CANTACUZINO 1975, 223-234; COMŞA, CANTACUZINO 2001, 182-184, 187-188, 199-205), ori ciopârțirea cadavrului (H. DUMITRESCU 1954, 39-425; 1957, 97-116; 1958, 407-423).

O asemenea societate, în care există condițiile necesare unei specializări pe plan economic şi spiritual, este caracterizată ca fiind ierarhizată (LICHARDUS *et alii* 1985, 497-499). Prestigiului spiritual şi material i se putea adăuga, desigur, şi cel al calităților personale, dovedite mai ales prin forța fizică şi îndemânarea în luptele cu oamenii şi animalele. Din rândul acestei elite războinice, economice şi spirituale se alegeau organele conducătoare ale comunității, cărora ceilalți, prin cutume întărite pe măsura trecerii timpului, trebuiau să le arate respect şi supunere. Această elită putea să se impună prin forță fizică, spirituală sau materială – elemente care îi confereau puterea în fața colectivității. Din rândurile elitei se alegea un şef, care nu avea încă atribute monarhice – stadiu de evoluție desemnat ca *şefie = chiefdoms* (SERVICE 1962, 143-144; ELLIS 1984, 197-199).

Asemenea trăsături generale ale stadiului eneolitic, care îl fac să se deosebească de etapa anterioară a neoliticului propriu-zis, mai ales prin formarea societății structurate, se regăsesc şi în eneoliticul de la est de Carpați, care cunoaşte atât o etapă timpurie (reprezentată prin cultura Precucuteni), cât şi una dezvoltată (ilustrată de cultura Cucuteni). Între aceste două culturi există o legătură organică, în esență fiind vorba de aceeaşi populație, care cunoaşte o evoluție ascendentă, de-a lungul mai multor etape succesive şi cu diverse particularități regionale, care nu afectează însă fondul unitar al acestei mari civilizații.

Dacă din punct de vedere arheologic Precucuteni şi Cucuteni pot fi abordate ca două culturi diferite (Vl. DUMITRESCU 1963; MARINESCU-BÎLCU 1974), din punct de vedere istoric sunt numeroase indicii care ne arată că, dincolo de deosebirile care țin de evoluție şi de receptarea creatoare, pe parcurs, a unor noi influențe externe, avem de-a face, în fond, cu un singur mare complex cultural. În acest caz, noțiunea de complex cultural se poate aplica atât pe orizontală, pentru a cuprinde izocronologic, într-un tot unitar, diferitele aspecte etnografice locale (faciesuri, grupuri, chiar culturi, în opinia unora), cât şi

[3] În opinia noastră, asemenea simboluri "deformate" se deosebesc de cele din aria Vinča propriu-zisă, care formează un ansamblu destul de coerent, fiind interpretate chiar ca un sistem incipient de scriere (VLASSA 1963; MAKKAY 1969; RENFREW 1969; 1973; WINN 1981; MASSON 1984; HAARMANN 1992; 1995; 2002; NIKOLOVA 2003; C.-M. LAZAROVICI 2003; 2006; GH. LAZAROVICI 2003; SÎRBU, PANDREA 2003; STAROVIĆ 2004; MERLINI 2004).

pe verticală, pentru a înțelege linia culturală evolutivă, de la Precucuteni la Cucuteni şi chiar la aspectele post-cucuteniene (PASSEK 1949; Černyš 1982).

Ca şi în cazul altor mari complexe culturale, ne aflăm – şi în acest caz – în situația în care o mare populație preistorică îşi formează o civilizație unitară pe un vast spațiu, situat actualmente pe teritoriile mai multor state, ceea ce sporeşte confuzia interpretativă, prin acordarea unor denumiri diferite, prin elaborarea unor sisteme contradictorii de periodizare şi, mai ales, prin unghiuri diferite de abordare a aceloraşi fenomene istorice, prin prisma tradițiilor diverselor şcoli naționale de arheologie.

În cazul nostru, cercetarea pornind încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, complexul cultural răspândit din Carpații Orientali până la Nipru a primit numele de Cucuteni pentru descoperirile de pe teritoriul României, numele de Tripolie pentru cele din Ucraina (încorporată atunci Imperiului țarist) şi numele de Erősd/Ariuşd pentru zona din sud-estul Transilvaniei, aflată atunci sub administrare maghiară, în cadrul monarhiei habsburgice (Imperiul austro-ungar). De abia pe parcursul primei jumătăți a secolului al XX-lea, pe măsura înmulțirii cercetărilor şi publicării materialelor, a devenit clar că, în toate cele trei arii, este vorba, în esență, de acelaşi fenomen cultural, cu mai multe etape de evoluție şi cu diverse aspecte locale. În acest fel, s-a impus treptat în literatura de specialitate noțiunea de complex cultural Cucuteni-Ariuşd-Tripolie sau, într-o formă prescurtată, care nu-i afectează esența, Cucuteni-Tripolie, ultima denumie desemnând descoperirile eponime din cele două teritorii statale rămase după primul război mondial: România şi URSS (mai recent, Ucraina). Totuşi, şi astăzi, când este vorba de studii ale arheologilor din România sau din Ucraina se preferă utilizarea denumirii cu tentă națională: Cucuteni, respectiv Tripolie/Tripil'ja, chiar dacă, în paralel, se utilizează şi denumirea complexului cultural[4]. Abordarea acestui complex cultural prin prisma a două şcoli naționale diferite a condus şi la lansarea ipotezei despre existența a două culturi diferite (Cucuteni şi Tripolie), dar înrudite, fiecare delimitată în actualul teritoriu statal al României sau Ucrainei. În opinia noastră, acesta este un exemplu tipic despre modul neavenit în care noțiunea de cultură arheologică este contaminată de suprapuneri etnice contemporane.

Abordarea lucrurilor în acest mod a născut complicații de interpretare după 1990, când, Republica Moldova devenind stat independent, au apărut discuții cu privire la apartenența descoperirilor eneolitice cu ceramică pictată din acest spațiu la una din cele două presupuse culturi. Dacă până atunci aceste descoperiri fuseseră încadrate în bloc, în scrierile de limbă rusă, ariei tripoliene şi desemnate sub acest nume, după 1990, pornindu-se de la analiza materialelor, s-a constatat că, de fapt, ele sunt mai apropiate de varianta vestică a marelui complex cultural şi s-a propus că linia de demarcație între ariile Cucuteni şi Tripolie s-ar plasa mai curând pe Nistru. În opinia noastră, asemenea discuții riscă să piardă din vedere elementele esențiale comune, care caracterizează ansamblul manifestărilor din complexul cultural Cucuteni-Tripolie, aducând în prim plan particularități locale, a căror extensie este variabilă, în funcție de etapa evolutivă în care se reliefează.

Pe de altă parte, în ceea ce priveşte extensia temporală a complexului cultural, s-au conturat două opinii total diferite. Credem că, în această privință, istoricul cercetării poate aduce clarificări extrem de importante. În spațiul ucrainean descoperirile de tip tripolian, încă din primele momente ale cercetării, nu au fost limitate doar la momentul de apogeu al ceramicii pictate tripoliene propriu-zise, ci au evidențiat atât secvența mai timpurie, cu ceramică incizată, cât şi grupurile finale, post-tripoliene, în care, într-o nouă sinteză culturală, se mai întâlnesc supraviețuiri ale ceramicii pictate, alături de forme şi decoruri noi. Această amplă schemă de periodizare, cu cinci secvențe (Tripolie A, Tripolie B I, Tripolie B II, Tripolie C I – γ I, Tripolie C II – γ II), s-a impus în literatura arheologică de limbă rusă şi ucraineană, datorită prestigiului ştiințific al celei ce a elaborat-o, Tatjana S. Passek (1935; 1949) şi este utilizată şi în prezent,

[4] Situația nu este singulară, doar în cazul culturii Cucuteni. Aceleaşi diferențe de denumiri se constată şi pentru alte culturi, ale căror arii de răspândire se întind pe teritoriile mai multor țări. Pentru a ne referi doar la exemple bine cunoscute şi aflate în zone apropiate, amintim aici cazul primului mare complex neolitic cu ceramică, numit Starčevo în Serbia, Kőrős în Ungaria şi Criş în România, sau cel al culturii Gumelnița, numită Karanovo VI în Bulgaria, ori al culturii Sălcuța, cunoscută sub numele de Bubanj Hum în Serbia şi Krivodol în nord-vestul Bulgariei.

cu diferite subîmpărțiri, propuse ca urmare a noilor descoperiri efectuate în jumătatea de secol scursă de la elaborarea ei.

Pe de altă parte, în spațiul românesc, mai ales pe baza descoperirilor din stațiunea eponimă, cultura Cucuteni a fost limitată strict doar la fenomenul ceramicii pictate. Pentru ordonarea lor, arheologia românească a beneficiat de sistemul de periodizare elaborat de savantul german Hubert Schmidt, pe baza observațiilor stratigrafice şi tipologice pe care acesta le-a făcut în timpul săpăturilor întreprinse la Cucuteni în anii 1909-1910 (SCHMIDT 1911; 1932). Schema sa lua în considerație doar perioada ceramicii pictate şi se baza pe existența a două mari faze (Cucuteni A şi Cucuteni B)[5], postulând şi existența unei faze intermediare (Cucuteni A-B: SCHMIDT 1924, 137; 1932, 75); ultima va fi mai bine definită de Vladimir Dumitrescu, în urma cercetărilor de la Traian-*Dealul Fântânilor* (DUMITRESCU 1945). Acest sistem tripartit este utilizat şi în prezent în arheologia din România, cu precizări privind subîmpărțirea fazelor principale în etape şi subetape, ca şi în legătură cu trecerea de la o etapă la alta (MANTU 1998, 37-40; BOGHIAN 2004, 167-173).

Această limitare a conținutului complexului cultural Cucuteni de pe teritoriul României numai la descoperirile cu ceramică pictată policromă, aplicată înainte de arderea ceramicii, se datorează în mare parte faptului că orizontul cultural anterior, cu ceramică decorată mai ales prin incizii, dar tot cu motive spiralice, a fost descoperit de abia pe la mijlocul anilor 30 ai secolului trecut, prin cercetările întreprinse de Radu Vulpe la Izvoare (VULPE 1937). Sesizând absolut corect poziția cronologică a acestui nou orizont cultural[6], R. Vulpe l-a plasat imediat înaintea ceramicii tricrome cucuteniene, dându-i denumirea de Precucuteni, subliniind astfel legătura care putea să existe între cele două civilizații. Mai mult, el le încadrează pe amândouă în epoca eneolitică (VULPE 1937, 146). Deci, putem considera că, încă din momentul descoperirii sale, cultura Precucuteni, prin numele acordat de descoperitor, nu a fost înțeleasă doar ca un fenomen cultural care se plasează undeva înainte de cultura Cucuteni, ci ca precedând-o direct, cu implcații în ceea ce priveşte geneza acesteia.

Ulterior, prin cercetările efectuate la Traian-*Dealul Viei* (H. DUMITRESCU, MATASA 1954, 48-62; H. DUMITRESCU 1955, 474-478; 1959, 197-199; H. şi Vl. DUMITRESCU 1962, 246-248), o dată cu punerea în lumină a unui orizont cultural mai timpuriu decât cele două de la Izvoare, s-a lărgit cadrul cronologic al acestei culturi, cu o fază inițială (Precucuteni I). Dar, aspectul destul de diferit al inventarului acestei faze față de cele evoluate i-a determinat pe unii cercetători să se îndoiască de corectitudinea încadrării acestei faze în linia evolutivă Precucuteni-Cucuteni, exprimându-se opinia că ceea ce a fost încadrat în Precucuteni I (şi chiar în Precucuteni II) ar reprezenta, de fapt o extindere a purtătorilor fazei Giuleşti a culturii Boian spre nord, în Moldova şi în sud-estul Transilvaniei (COMŞA 1954, 371, 388; 1957, 45-46; BERCIU 1961, 65-68; 1966, 104). În replică, s-au adus, în repetate rânduri, argumente pentru încadrarea descoperirilor de tip Traian-*Dealul Viei* în cultura Precucuteni (Vl. DUMITRESCU 1960, 60-61; 1963; 1967; MARINESCU-BÎLCU 1974, 13-16, 109-114, 121-126), dar apropierile ceramicii precucuteniene de descoperirile de tip Boian şi Gumelnița timpurie nu pot fi, totuşi, trecute cu vederea (URSULESCU, BOGHIAN 2001, 11-20; URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2005, 242-244; PANDREA 1999, 13-28; 2000, 35-51; 2002, 122-146; PANDREA, VERNESCU 2005, 263-278), fiind vorba, în opinia noastră de evoluția paralelă a unor civilizații înrudite, cu strânse şi permanente legături între ele, care vor continua şi la nivel Cucuteni – Gumelnița (DUMITRESCU 1964, 53-66; COMŞA 1987a, 81-87). La această incertitudine în ceea ce priveşte încadrarea culturală a primei secvențe a culturii Precucuteni a contribuit, desigur, şi faptul că, în spațiul tripolian, faza Tripolie A

[5] E drept că savantul german a desemnat cu litere, în continuare (C-E), şi alte categorii ceramice pe care le-a separate de ceramica pictată, pe baze tipologice, dar acestea au fost considerate ca aparținând orizonturilor post-cucuteniene sau ca reprezentând specii contemporane cu ceramica cucuteniană, dar de proveniență străină (cazul aşa-numitei ceramici de tip C).

[6] "La civilisation de la couche inférieure d'Izvoare tient une place chronologique située entre celle de la civilization de Turdaş I et celle de la céramique trichrome d'Ariuşd, de Cucuteni et de Tripolje. Plus récente que Boian A, elle doit être contemporaine d'une part à la céramique monochrome incisée („IIIe style"). Il s'ensuivrait que les débuts de cette civilisation balkano-danubienne, ainsi que la céramique mentionnée de Tripolje, fussent plus anciens que les commencements de la céramique trichrome en Moldavie." (VULPE 1937, 145-146).

(echivalentă culturii Precucuteni) începea doar de la nivelul fazei Precucuteni II, neexistând descoperiri de felul celor de la Traian-*Dealul Viei*, dar acest lucru se explică prin răspândirea graduală a noii sinteze culturale de la vest la est, în spațiul de la răsărit de Siret fiind vorba, probabil de o persistență mai lungă a vechilor comunități liniar-ceramice (URSULESCU 1991, 205; LARINA 1999). Astfel, cultura Precucuteni, spre deosebire de spațiul tripolian, a continuat să fie tratată, în arheologia română, ca o entitate culturală separată, deşi există tot mai multe opinii care subliniază legătura organică dintre populația precucuteniană (tripolian timpurie) şi cea cucuteniană şi dintre manifestările lor materiale şi spirituale (BURDO 2005).

Aceeaşi situație o întâlnim şi în ceea ce priveşte fenomenele culturale de la sfârşitul ciclului major de evoluție a ceramicii pictate, adică post-Cucuteni B/Tripolie C I – γ I. Grupurile culturale târzii de tip Gorodsk-Usatovo, care prezentau o ceramică pictată derivată din cea tripoliană, au fost considerate de T.S. Passek drept ultimă fază a culturii Tripolie (C II – γ II), ca parte a evoluției organice a acesteia (PASSEK 1949, 157-215). Acest punct de vedere se menține şi acum în literatura de limbă rusă (ČERNYŠ 1982, 213-231; MOVŠA 1985, 223-263; 1972), deşi numărul grupelor culturale cunoscute în prezent, din această perioadă, a crescut până la nouă (MARKEVICI 1981, 185; DERGACEV, MANZURA 1991; DERGACEV 1991), fiind vorba de o evoluție mult mai complexă, care acoperă practic întreaga perioadă de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, cu cel puțin două etape majore: timpurie (monumente de tip Brânzeni) şi târzie (monumente de tip Sofievka, Gorodsk, Gordineşti) (DERGACEV 1991, tabel 2).

În arheologia română s-au exprimat opinii diverse în legătură cu această problemă: fie că evoluția cucuteniană ar continua, sub noi forme, şi în perioada de tranziție/enolitic final, prin etapa Horodiştea-Folteşti (NESTOR 1950, 216; 1959, 247-260; NESTOR, ZAHARIA 1968, 23-24; ROMAN 2005, 63-66; BERCIU 1961, 141; NIȚU 1977, 145-175; DINU 1987, 133-143; 2005) – redefinită, în urma cercetărilor mai noi, sub numele de Horodiştea-Erbiceni (DINU 1977, 185-188; 1980; DUMITROAIA 2000, 27-28), fie că civilizația Cucuteni îşi încetează existența la sfârşitul fazei Cucuteni B, iar sintezele ulterioare ar reprezenta culturi noi, în care rolul principal revine factorilor răsăriteni şi nordici, în timp ce prezențele din ce în ce mai rare ale ceramicii pictate, cu ornamentație structural modificată, indică doar persistența unor tradiții cucuteniene, din ce în ce mai slabe şi integrate în noile fenomene culturale (Vl. DUMITRESCU et alii 1954, 537; 1963, 296; 1965, 55-56; DUMITRESCU, VULPE 1988, 53; R. VULPE 1957, 86; ROMAN 1981, 37-38; PETRESCU-DÎMBOVIȚA *et alii* 1995, 69-70).

Tocmai persistența acestor tradiții cucuteniene şi stingerea lor treptată ne determină să credem că, în acest caz, nu putem îmbrățişa o opinie tranşantă, nici într-o direcție, nici în alta, fiind vorba, în opinia noastră, de o trecere graduală, pe parcursul primei faze a culturii Horodiştea-Erbiceni, de la un aspect cultural cu evidente trăsături cucuteniene (viață stabilă de tip agricol, ceramică pictată, inclusiv cu motive antropomorfe, plastică) spre o nouă cultură, în care tradițiile de tip Cucuteni devin extrem de sporadice, nemaicaracterizând ansamblul cultural, dominat acum de elemente cu totul noi (URSULESCU 2002, 153-154, 169). Această situație ar îndreptăți punctul de vedere potrivit căruia fenomenele culturale de tip Horodiştea-Erbiceni-Folteşti / Gorodsk-Usatovo ar putea fi încadrate în marele complex Cucuteni-Tripolie, dar cu statut de cultură/culturi şi grup/grupuri culturale autonome, nu doar ca simple faze. Este şi motivul pentru care, în lucrarea de față nu am avut în vedere şi acest orizont târziu al eneoliticului, care, în opinia noastră, se leagă deja de un alt fenomen istoric major, cel al indo-europenizării, părăsind, în mare măsură, vechile tradiții eneolitice, pentru a dobândi trăsături incipiente ale noii epoci a bronzului.

Deci, indiferent de periodizarea cu care lucrăm, credem că important este faptul că descoperirile din marile etape ale complexului cultural Cucuteni-Tripolie permit stabilirea unor sincronisme pe întreg arealul, din zona Carpaților Orientali până la Nipru.

În acest sens, s-au propus mai multe scheme de sincronizare pentru cele două sisteme majore de periodizare: cel cu cinci mari faze, propus de T.S. Passek pentru Tripolie şi cel tripartit, elaborat de H. Schmidt şi Vl. Dumitrescu pentru Cucuteni (MANTU 1998, 42-44). Chiar dacă în cele vreo zece scheme de sincronizare propuse există unele deosebiri (mai mult în ceea ce priveşte subetapele), totuşi, în mare, se pot accepta următoarele sincronisme majore (URSULESCU 2002, 148):

- Tripolie A = Precucuteni II-III;
- Tripolie B_1 = Cucuteni A (îmdeosebi A_{3-4});

- Tripolie B_2 = Cucuteni A-B;
- Tripolie C I/γ I = Cucuteni B;
- Tripolie C II/γ II (Gorodsk-Usatovo) = Horodiştea-Erbiceni-Folteşti.

Existența unor decalaje interregionale, a unor ritmuri diferite de evoluție, a tendinței de conturare a unor grupe locale apare pe deplin firească în cazul acestui mare complex cultural, cu o arie de răspândire atât de vastă. Deşi s-au făcut diverse încercări de definire a unor aspecte locale, atât în aria tripoliană (ČERNYŠ 1982, 173-190; MARKEVICI 1981; ZBENOVIČ 1989; MOVŠA 1984, 10-23; 1988, 84-109; TSVEK 1996, 89-113), cât şi în cea cucuteniană (DUMITRESCU 1974, 545-554; DRAGOMIR 1983; ŞIMON 1986, 5-28; NIȚU 1984; SOROCHIN 2002; BOGHIAN 2001, 71-114; 2006), rămâne totuşi deschisă problema dacă variantele locale trebuie căutate în cadrul fiecărei faze sau dacă fiecare variantă cunoaşte o evoluție proprie, de-a lungul mai multor faze şi etape. Deocamdată, această problemă trebuie judecată de la caz la caz, până se va ajunge la o cunoaştere aproximativ uniformă a realităților din fiecare zonă. Pe ansamblu, se poate afirma, însă, că în aria răsăritenă a marelui complex cultural există un conservatorism mai accentuat față de zona vestică, deoarece evoluția în est are un ritm propriu, legat de persistența fondului Tripolie A / Precucuteni chiar până la sfârşitul fazei Tripolie C I – γ I (Cucuteni B), precum şi de contactele mai strânse cu triburile din zonele limitrofe, care duceau o viață semi-stabilă, având o cultură mai puțin evoluată (ZBENOVIČ 1982, 45-61). De asemenea, având în vedere faptul că zona de origine a culturii Cucuteni se află în partea vestică, prezența comunităților Cucuteni-Tripolie în partea răsăriteană, până la Nipru, se poate explica atât printr-un proces demografic de extindere a triburilor cucuteniene, dar şi printr-un proces de aculturație, exercitat asupra grupelor culturale ale neoliticului târziu din zonele nord-pontice. Poate fi vorba, deci, în aceste regiuni, de un proces de sinteză, în cadrul căruia vechea populație locală şi-a conservat unele caracteristici, vizibile mai ales în repertoriul ceramic (VIDEJKO 2003).

Din aceste motive credem că, în ceea ce priveşte aspectele regionale, prioritate are factorul geografic, iar în cadrul zonei respective se pot urmări cronologic trăsăturile concrete ale evoluției locale. Considerăm că această constatare se poate aplica şi pentru zona vestică a arealului complexului cultural Cucuteni-Tripolie, chiar dacă aici deosebirile între diferite variante locale sunt mai estompate.

Evoluția generală a complexului cultural Cucuteni-Tripolie ne îndreptățeşte să afirmăm că avem de-a face cu un mare bloc cultural, care, dincolo de anumite particularități locale, absolut fireşti în comparație cu enorma arie pe care o acoperă în estul Europei, se remarcă prin unitatea de expresie a principalelor aspecte ale vieții materiale şi spirituale. În felul acesta, prin sinteza elementelor integrate de la diferitele grupuri anterioare locale, s-a putut crea o mare civilizație, cu o remarcabilă originalitate, care a parcurs, în întreaga sa arie de răspândire, aceleaşi mari etape. Mai mult, în raporturile cu populațiile învecinate, cucutenienii s-au aflat în postura de reprezentanți ai unei civilizații superioare, fiind transmițătorii unor elemente de cultură materială şi spirituală, receptate de triburile din jur. Prin organizarea superioară la care ajunseseră, care le-a permis un control riguros al regiunii în care au evoluat, cucutenienii au reuşit să păstreze specificul acestei civilizații cu câteva secole mai mult decât alte culturi eneolitice contemporane, rămânând ultima mare manifestare a chalcolithicului european (MONAH, MONAH 1997).

Civilisation cucuténienne: des arguments de la dimension européenne

- Résumé -

On a considéré nécessaire de créer un volume d'études sur les problèmes de la période énéolithique des zones orientales de la Roumanie dans un contexte plus large, européen, parce que l'énéolithique de l'espace est-carpatique se présente, par ses réalisations exceptionnelles, comme l'une de plus brillantes civilisations de la Préhistoire européenne et universelle. Cette réalité se peut imposer à la pensée des spécialistes non par de simplea affirmations, mais surtout par une évaluation comparative détaillée du contenu de la période, tant dans les espaces est-carpatiques qu'aux autres territoires européens.

Ce volume veut représenter un pas à cette direction, sans épuiser le sujet. L'idée de la composition de cet ouvrage a pris contour dans le cadre du projet de recherche no. 664: *Dimension européen de la civilisation énéolithique de l'Est de Carpates*, financé par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur (CNCSIS), dans la période 2004-2006.

La vérification des résultats obtenus dans le cadre du thème de recherche s'est passée par la participation de quelques membres du collectif [1] au XVème Congrès de l'Union Internationale de Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, déroulé à Lisbonne, entre 4 et 9 septembre 2006. Le noyau de ce volume est constitué par les travaux y présentés [2].

Afin que la terminologie utilisée ne détermine pas des confusions, on présente, dans cet étude introductive, quelques problèmes généraux, parce qu'entre les spécialistes n'existe pas un consensus en ce qui concerne la définition du néolithique et de l'énéolithique, ni en ce qui concerne la périodisation et la chronologie. Personnellement, nous sommes les adeptes de l'existence de deux grandes périodes, organiquement liées entre elles: le néolithique proprement-dit et l'énéolithique – chaque avec trois phases (ancienne, développée et tardive). La transition d'une période à l'autre nous la ne considérons pas marquée seulement par le début de l'utilisation du cuivre, ainsi qu'il indiquerait, dans une manière conventionnnelle et simpliste, l'étymologie du nom d'énéolithique, mais par un complexe de facteurs économiques, socials et spirituels, y analysés, qui ont déterminé, en quelques conditions historiques, un changement graduel, mais de structure, de l'ancienne société néolithique. La structuration de la société énéolithique se produit sur deux plans majeurs: d'une part, celui des accumulations matérielles au niveau collectif et individuel et d'autre part, celui de l'accumulation du prestige spirituel et du pouvoir. On peut aussi ajouter le prestige des qualités personnelles, prouvées surtout dans les combats avec les hommes et les animaux.

Une telle société, où il y a les conditions nécessaires pour une spécialisation au plan économique, spirituel et guerrier, est considérée du type hiérarchisé. De cette élite étaient choisis les organismes de direction de la communauté et un chef, sans d'attributes monarchiques – stade d'évolution désigné comme *chefferie = chiefdoms*.

L'énéolithique de l'Est de Carpates connaît une étape ancienne (représentée par la culture Précucuteni) et l'autre développée (illustrée par la culture Cucuteni). Entre les deux cultures il y a une liaison organique, en dernière analyse il s'agisant de la même population, qui connaît une évolution, au long de plusieurs étapes successives et avec de diverses particularités régionaux, mais qui n'affecte pas le fond unitaire de cette grande civilisation. Dans ce sens, on analyse les opinions concernant le rapport entre les deux cultures énéolithiques. De même, on considère que les dénominations différentes (Cucuteni et Tripolye) sont plutôt le résultat du fait que les vestiges de cette grande civilisation préhistorique se trouvent maintenant sur les territoires de plusieurs pays et leur recherche s'est produite aux étapes et aux rythmes différentes. C'est le fait pourquoi on a résulté aussi des différences en ce qui concerne les systèmes de périodisation, qui, cependant, peuvent être posés en correlation entre eux.

- Tripolye A = Precucuteni II-III;
- Tripolye B_1 = Cucuteni A (surtout A_{3-4});
- Tripolye B_2 = Cucuteni A-B;
- Tripolye C I – γ I = Cucuteni B;
- Tripolye C II – γ II (Gorodsk-Usatovo) = Horodiştea-Erbiceni-Folteşti.

L'évolution générale du complexe culturel Cucuteni-Tripolye nous pemet à affirmer qu'il s'agit d'un grand bloc culturel, qui, au-delà de quelques particularités locales, complètement normales vis-à-vis de son énorme aire, se rémarque par l'unité d'expression de principaux aspects de la vie matérielle et spirituelle. Ainsi, par la synthèse des éléments assimilés et intégrés de différents groupes culturels locaux, on a pu créer une grande civilisation, avec une rémarquable originalité, qui a parcouru, dans son entière aire de diffusion, les mêmes grandes étapes d'évolution. De plus, dans leurs rapports avec les populations voisines, les cucuténiens étaient les représentants d'une civilisation supérieure, les transmetteurs de quelques éléments de culture matérielle et spirituelle, reçues par les tribus d'alentour. Par leur organisation supérieure, qui a permis un control rigoureux de la région où ils ont vécu, les cucuténiens ont réussi de conserver le spécifique de cette civilisation pendant quelques siècles en plus que d'autres cultures énéolithiques contemporaines, en étant la dernière grande manifestation du chalcolithique européen.

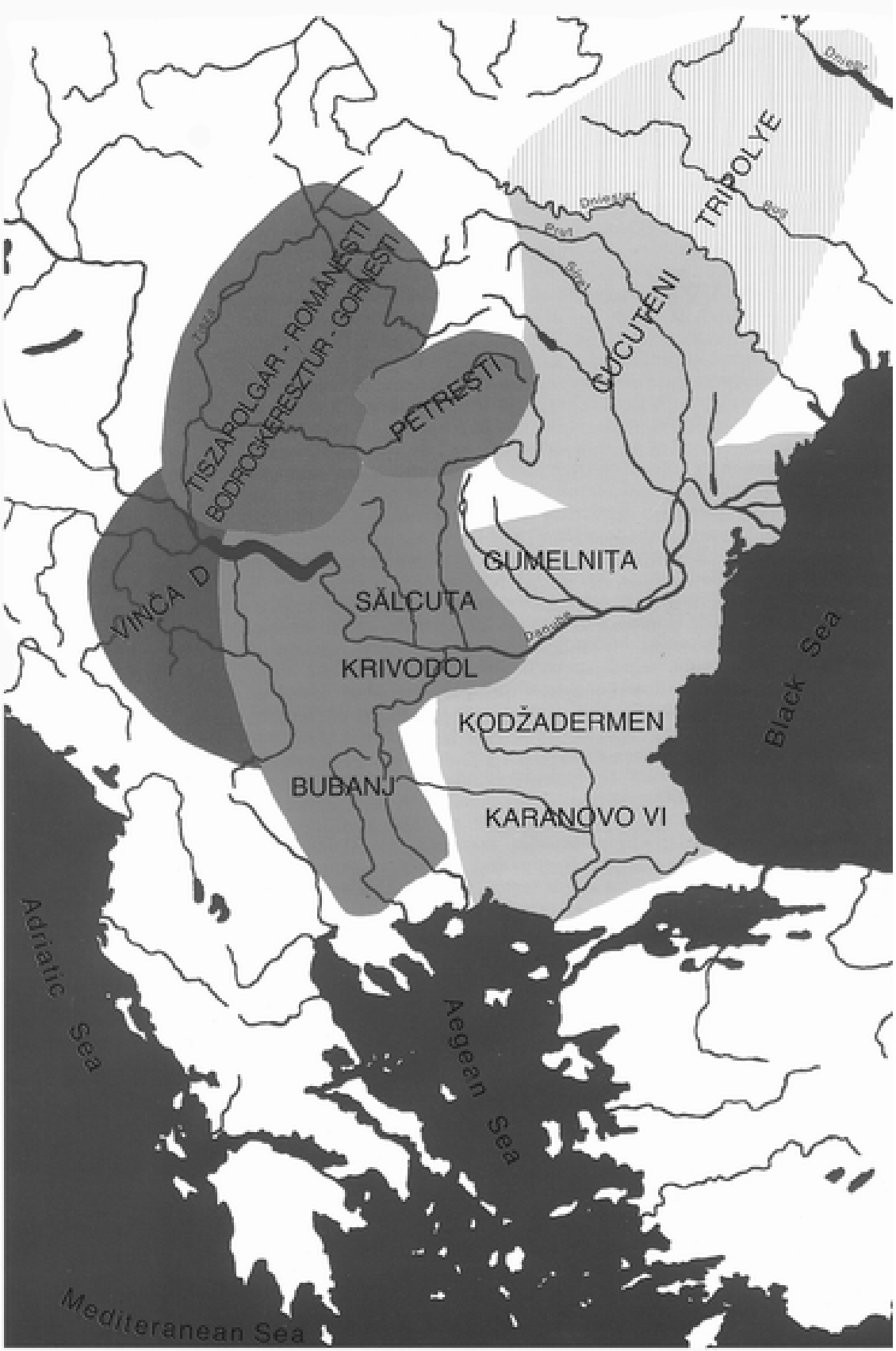
TISZAPOLGAR - ROMANESTI
BODROGKERESZTUR - GORNESTI
PETRESTI
CUCUTENI
TRIPOLYE
GUMELNITA
SALCUTA
VINCA D
KRIVODOL
KODŽADERMEN
BUBANJ
KARANOVO VI
Black Sea
Adriatic Sea
Aegean Sea
Mediteranean Sea

BIBLIOGRAFIE

BERCIU Dumitru

1961 *Contribuţii la problemele neoliticului în Romînia în lumina noilor cercetări*, Bucureşti.

1966 *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti.

BOGHIAN Dumitru D.

2001 *Quelques considérations sur les aspects régionaux du complexe culturel Cucuteni-Tripolie*, MemAnt, XXII, p. 71-114.

2004 *Comunităţile cucuteniene din bazinul Bahluiului*, Suceava.

2006 *Unele consideraţii asupra fazei A-B în contextul civilizaţiei cucuteniene*, in: *Cucuteni 120 – Valori universale* (eds. N. Ursulescu, C.-M. Lazarovici), Iaşi, p. 163-180.

BURDO Natalija

2005 *Tripolye A and Precucuteni: Problems of periodization and the absolute chronology*, in: *Cucuteni – 120 Years of Research* (eds. Dumitroaia *et alii*), BMA XVI, Piatra Neamţ, p. 75-84.

CANTACUZINO Gheorghe

1975 *Morminte cu schelete aşezate pe torace din necropola neolitică de la Cernica şi semnificaţia acestui ritual preistoric*, Muzeul Naţional, II, p. 223-234.

ČERNYŠ Ekaterina K.

1982 *Eneolit Pravoberežnoj Ukrainy i Moldavii*, in: *Eneolit SSSR* (red. V.M. Masson, N. Ja. Merpert), Moskva, cap. I-VI, p. 165-252.

COMŞA Eugen

1954 *Consideraţii asupra evoluţiei culturii Boian*, SCIV, V, 3-4, p. 361-392.

1957 *Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giuleşti a culturii Boian*, SCIV, VIII, p. 27-47.

1974 *Unele date privind începuturile folosirii aramei în neolitcul României*, in: *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, p. 73-83.

1974a *Date despre folosirea aurului în cursul epocii neolitice pe teritoriul României*, Apulum, XII, p. 13-22.

1987 *Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii*, Bucureşti.

1987a *Les relations entre les cultures Cucuteni et Gumelniţa*, in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (éds. M. Petrescu-Dîmboviţa *et alii*), BAI I, Iaşi, p. 81-87.

1995 *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică pe teritoriul României*, Bucureşti.

COMŞA Eugen, CANTACUZINO Gheorghe

2001 *Necropola neolitică de la Cernica*, Bucureşti.

COTOI Ovidiu, GRASU Constantin

2000 *Uneltele din piatră şlefuită din eneoliticul Subcarpaţilor Moldovei*, Iaşi.

DERGACEV Valentin A.

1991 *Bestattungskomplexe der späten Tripolie Kultur*, Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie 45, Mainz am Rhein.

1998 *Karbunskij klad*, Chişinău.

2000 *Două schiţe în susţinerea teoriei migraţioniste. Consideraţii referitoare la problema interacţiunilor populaţiei de stepă cu vechii agricultori din Europa de Est şi Sud-Est în perioada eneolitic-bronz timpuriu*, TD, XXI, p. 33-101.

DERGACEV V.A., MANZURA Igor V.

1991 *Pogrebal'nye komplksy pozdnego Tripol'ja*, Chişinău.

DINU Marin

1977 *Complexul cultural Horodiştea –Folteşti. Contribuţia noilor cercetări arheologice la problema perioadei de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului din zona est-carpatică a României*, teză de doctorat (ms.), Iaşi.

1980 *Afinităţi între culturile Horodiştea-Erbiceni, Folteşti-Cernavoda II şi Coţofeni. Contribuţii la geneza tracilor nordici*, AŞUI, Istorie, XXVI, p. 1-8 şi fig. 1-7.

1987 *Quelques remarques sur la continuité de la céramique peinte du type Cucuteni, Horodiştea-Erbiceni et Gorodsk*, in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (éds. M. Petrescu-Dîmboviţa *et alii*), BAI I, Iaşi, p. 133-143.

1995 *Sur le début de l'agriculture et du système patriarcal dans le centre et le sud-est de l'Europe*, SAA, II, p. 59-74.

2005 *Perioada finală a eneoliticului şi a perioadei de trecere la epoca bronzului în spaţiul est-carpatic al României în viziunea prof. Ion Nestor şi în lumina noilor cercetări*, in: *In memoriam Ion Nestor* (coord. P. Roman, Doina Ciobanu), Buzău, p. 67-90.

DRAGOMIR Ion T.

1983 *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, Bucureşti.

DUMITRESCU Hortensia

1954 *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, SCIV, V, 3-4, p. 399-425.

1955 *Şantierul arheologic Traian (1954)*, SCIV, VI, 3-4, p. 459-478.

1957 *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie*, Dacia, N.S., I, p. 97-116.

1958 *Deux nouvelles tombes cucuténiennes à rite magique découvertes à Traian*, Dacia, N.S., II, p. 407-423.

1959 *Şantierul arheologic Traian*, Materiale, V, p. 189-202.

1961 *Connections between the Cucuteni-Tripolie cultural complex and the Neigbouring Eneolithic Cultures in the Light of the Utilisation of Golden Pendants*, Dacia, N.S., V, p. 69-93.

DUMITRESCU H., DUMITRESCU Vl.

1962 *Activitatea şantierului arheologic Traian*, Materiale, VIII, p. 245-258.

DUMITRESCU H., MATASA Constantin

1954 *Şantierul arheologic Traian*, SCIV, V, 1-2, p. 48-62.

DUMITRESCU Vladimir

1945 *La station préhistorique de Traian (Dép. de Neamţ, Moldavie); Fouilles des années 1936, 1938 et 1940*, Dacia, IX-X (1941-1944), p. 11-114.

1960 *Complexul cultural Cucuteni*, in: *Istoria Romîniei*, I, Bucureşti, p. 60-70.

1963 *Originea şi evoluţia culturii Cucuteni-Tripolie*, SCIV, 14, 1, p. 51-74; 2, p. 285-305.

1964 *Considérations et données nouvelles sur le problème du synchronisme des civilisations Cucuteni et Gumelniţa*, Dacia, N.S., VIII, p. 53-66.

1965 *Consideraţii asupra problemei fazei finale a culturii Cucuteni-Tripolie*, in: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, p. 51-59.

1967 *Quelques remarques au sujet de la culture néolithique Précucuteni et de la station de Traian-Dealul Viei*, Dacia, N.S., XI, p. 39-46.

1974 *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni, în cursul primei sale faze de dezvoltare*, SCIVA, 25, 4, p. 545-554.

DUMITRESCU Vl., BĂNĂŢEANU Tancred

1965 *A propos d'un soc de charrue primitive, en bois de cerf*, Dacia, N.S., IX, p. 59-68.

DUMITRESCU Vl. *et alii*

1954 *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti.

DUMITRESCU Vl., VULPE Alexandru

1988 *Dacia înainte de Dromihete*, Bucureşti.

DUMITROAIA Gheorghe

2000 *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, BMA VII, Piatra Neamţ.

ELLIS Linda

1984 *The Cucuteni-Trypolie Culture: A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, BAR International series 217, Oxford.

GHEŢIE Basile, MATEESCO Cornelius N.

1973 *L'utilisation des bovines á la traction dans le Néolithique moyen*, in: *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, II, Beograd, p. 454-461.

GOVEDARICA Blagoje

2004 *Zeptertraeger – Herrscher der Steppen. Der frühen Ockergräber des älteren Äneolithikums im karpatenbalkanischen Gebiet und im Steppenraum Südost- und Osteuropas*, Mainz am Rhein.

GOVEDARICA Blagoje, KAISER Elke

1996 *Die äneolithischen abstrakten und zoomorfen Steinzepter Südost- und Osteuropas*, Eurasia Antiqua, 2, p. 59-103.

HAARMANN Harald

1992 *Universalgeschichte der Schrift*, Frankfurt am Main.

1995 *Early Civilization and Literarcy in Europe. An Inquiry into Cultural Continuity in the Mediterranean World*, Berlin – New York.
2002 *Geschichte der Schrift*, München.
HARȚUCHE Nicolae
1987 *Cercetările arheologice de la Lişcoteanca I. Aşezarea „Movila Olarului" (1970-1976)*, Istros, V, p. 7-90.
2005 *Sceptrele de piatră zoomorfe. Interpretare şi cronologie*, Pontica, 37-38 (2004-2005), p. 71-97.
HĂLCESCU Cornel
1995 *Tezaurul de la Sultana*, CCDJ, XIII-XIV, p. 11-17.
HOREDT Kurt
1976 *Die ältesten neolithischen Kupferfunde Rumäniens*, JMV, 60, p. 175-180.
1977 *Tezaurul de aur de la Moigrad*, Pontica, X, p. 289-293.
LARINA Olga
1999 *Kul'tura linejno-lentočnoj keramiki Pruto-Dnestrovskogo regiona*, Stratum plus, 2, p. 10-140.
LÁSZLÓ Attila
1972 *Vases néolithiques à face humaine, découvertes en Roumanie. Quelques considérations concernant le thème de la face umaine sur la céramique néolithique du Bassin Danubien*, Alba Regia, 12, p. 211-234.
LAZAROVICI Cornelia-Magda
2003 *Pre-Writing Signs on Neo-Eneolithic Altars*, in: *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe* (ed. by L. Nikolova), BAR International Series 1139, Oxford, p. 85-96.
2006 *Semne şi simboluri în cultura Cucuteni-Tripolie*, in: *Cucuteni 120 – Valori universale* (eds. N. Ursulescu, C.-M. Lazarovici), Iaşi, p. 57-92.
LAZAROVICI Gheorghe
1990 *Über neo- bis äneolithische Befestigungen aus Rumänien*, JMV, 73, p. 93-117.
2003 *Sacred Symbols on Neolithic Cult Objects from the Balkans*, in: *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe* (ed. by L. Nikolova), BAR International Series 1139, Oxford, p. 57-64.
LAZAROVICI Gh., DRAŞOVEAN Florin, MAXIM Zoia
2001 *Parța,* vol. I.1., Timişoara.
LICHARDUS Jan
1991 *Die Kupferzeit als historische Epoche. Ein forschungsgeschichtlicher Űberblick*, in: *Die Kupferzeit als historische Epoche* (Hrsgb. J. Lichardus), Teil 1, Bonn, p. 13-33.
LICHARDUS Jan (ed.)
1988 *Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation*, Saarbrücken.
LICHARDUS Jan *et alii*
1985 *La Protohistoire de l'Europe. Le Néolithique et le Chalcolithique*, Paris.
MAKKAY János
1969 *The late Neolithic Tordos Group of Signs*, Alba Regia, X, p. 9-49.
1989 *The Tiszaszölös Treasure*, Budapest.
MANTU Cornelia-Magda
1998 *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, BMA V, Piatra Neamț.
MANTU LAZAROVICI Cornelia-Magda
2003 *Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni*, ArhMold, XXV (2002), p. 47-67.
MAREŞ Ion
2002 *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava, 2002.
MARKEVICI Vsevolod I.
1981 *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Chişinău.
MARINESCU-BÎLCU Silvia
1974 *Cultura Precucuteni pe teritoriul României,* Bucureşti.

1981 *Tîrpeşti. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford.
MASSON Emilia
1984 *L'écriture dans les civilisations danubiennes néolithiques*, Kadmos, 23, 2, p. 89-123.
MATEESCU Corneliu
1975 *Remarks on Cattle Breeding and Agriculture in the Middle and Late Neolithic on the Lower Danube*, Dacia, N.S., XIX, p. 13-18.
MERLINI Marco
2004 *La scrittura è natta in Europa?*, Roma.
MONAH Dan
1982 *O importantă descoperire arheologică,* Arta, 7-8, p. 11-13.
1991 *L'exploitation du sel dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolye*, in: *Le Paléolithique et le Néolitique de la Roumanie en contexte européen* (éds. V. Chirica, D. Monah), BAI IV, Iaşi, p. 387-400.
1995 *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, in: *Credință şi cultură în Moldova*, I (*Trecut religios şi devenire creştină*), Iaşi, p. 10-18.
1997 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA III, Piatra Neamț.
MONAH Dan, CUCOŞ Ştefan
1985 *Aşezările culturii Cucuteni din România*, Iaşi.
MONAH Dan, MONAH Felicia
1997 *The last great Chalcolithic Civilisation of Old Europe*, in: *Cucuteni. The last great Chalcolithic Civilisation of Old Europe* (eds: C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, A. Tsaravopoulos), Thessaloniki, p. 17-95.
MOVŠA TAMARA G.
1972 *Periodizatsija i khronologhija seredn'ogo ta pin'ogo Tripillja*, Arkheologhija (Kiev), 5, p. 3-31.
1984 *Petrenska regiol'na grupa tripil'skoj kultury*, Arkheologhija (Kiev), 45, p. 10-23.
1985 *Pozdnij etap tripol'skoj kul'tury*, în: *Archeologija Ukrainskoj SSR*, I, Kiev, p. 223-263.
1988 *Tomaševska lokal'na grupa tripol'sko-kukutenskoj obščinosti*, StPr, 9, p. 84-109.
NESTOR Ion
1950 *Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R.*, SCIV, I, 2, p. 208-219.
1959 *Cu privire la periodizarea etapelor tîrzii ale neoliticului din R.P.R.*, SCIV, X, 2, p. 247-260.
NESTOR I., ZAHARIA Eugenia
1968 *Sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze dans l'aire des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița*, Dacia, N.S., XII, p. 17-44.
NIKOLOVA Lolita (ed. by)
2003 *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe*, BAR International Series 1139, Oxford, vol. 1-2.
NIȚU Anton
1969 *Decorul zoomorf incizat pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, MemAnt, I, p. 67-80
1970 *Reprezentările feminine dorsale pe ceramica neo-eneolitică carpato-balcanică*, MemAnt, II, p. 75-96.
1971 *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din sudul Moldovei*, CercIst, II, p. 77-102.
1971a *Noi descoperiri de reprezentări antropomorfe în relief pe ceramica Cucuteni A*, Carpica, IV, p. 81-93.
1972 *Reprezentarea bovideului în decorul zoomorf pictat pe ceramica cucuteniană din Moldova*, Carpica, V, p. 83-90.
1974 *Vase zomorfe cucuteniene*, Danubius, VI-VII (1972-1973), p. 17-19.
1975 *Decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie*, ArhMold, VIII, p. 15-71.
1976 *Ceramica cucuteniană cu decor zoomorf plastic sau pictural*, MemAnt, IV-V (1972-1973), p. 73-82.
1977 *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni-Tripolie şi Gorodsk-Usatovo (Horodiştea-Folteşti)*, CercIst, VII, p. 145-175.
1984 *Formarea şi clasificarea grupelor de stil AB şiB ale ceramicii pictate Cucuteni- Tripolie*, Iaşi.
PANDREA Stănică
1999 *Observații referitoare la evoluția culturii Boian în nord-estul Câmpiei Române*, Istros, IX, p. 13-46.
2000 *Considerații privitoare la periodizarea culturii Boian*, Istros, X, p. 35-70.

2002 *Débuts de la culture Goumelnitsa au nord-est de la Plaine Roumaine*, CCDJ, XIX, p. 122-146.
PANDREA S., VERNESCU Mirela
2005 *Câteva observaţii referitoare la raporturile dintre cultura Gumelniţa şi cultura Precucuteni*, CCDJ, XXII, p. 263-278.
PASSEK Tatjana S.
1935 *La céramique Tripolienne*, Moscou – Leningrad.
1949 *Periodizacija tripol'skich poselenij*, MIA 10, Moskva-Leningrad.
PETRESCU-DÎMBOVIŢA *et alii*
1995 *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, Bucureşti.
POPOVICI Dragomir Nicolae
2000 *Cultura Cucuteni, faza A. Repertoriul aşezărilor (1)*, BMA VIII, Piatra Neamţ.
RENFREW Colin
1969 *The Autonomy of the South-East European Copper Age*, PPS, XXXV, p. 12-47.
1973 *Before Civilisation*, London.
ROMAN Petre
1981 *Forme de manifestare culturală din eneoliticul tîrziu şi perioada de tranziţie spre epoca bronzului*, SCIVA, 32, 1, p. 21-42.
2005 *Perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului în viziunea prof. Ion Nestor*, in: *In memoriam Ion Nestor* (coord. P. Roman, Doina Ciobanu), Buzău, p. 63-66.
SCHMIDT Hubert
1911 *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909-1910 in Cucuteni bei Jassy (Rumänien)*, Zeitschrift für Ethnologie, 43, p. 582-601.
1924 *Prähistorisches aus Ostasien. Ein Beitrag zur vorzeitlichen Kunst Europa-Asiens*, Zeitschrift für Ethnologie, LVI, 5-6, p. 133-157.
1932 *Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien*. Berlin-Leipzig.
SERVICE E.R.
1962 *Primitive Social Organization*, New York.
SÎRBU Valeriu, PANDREA Stănică
2003 *Vasele cu semne pe fund din neoliticul dezvoltat în spaţiul carpato-balcanic*, Banatica, 16, I, p. 103-134.
SOROCHIN Victor
2002 *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, BMA XI, Piatra Neamţ.
STAROVIĆ Andrej (ed. by)
2004 *Signs of Civilization. Exhibition catalogue*, Novi Sad.
ŞIMON Mihai
1986 *Unele probleme ale aspectului cultural Stoicani-Aldeni*, SCIV, 37, 1, p. 5-28.
TSVEK Elena
1996 *Structure of the Eastern Tripolye Culture*, in: *Cucuteni aujourd'hui*, BMA II, Piatra Neamţ, p. 89-113.
URSULESCU Nicolae
1991 *La civilisation de la céramique rubanée dans les régions orientales de la Roumanie*, in: *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, (éds. V. Chirica, D. Monah), BAI IV, Iaşi, p.188-224.
1993 *Continuitate şi restructurări cultural-etnice în neoliticul şi eneoliticul României,* Suceava, XX, 1993, p. 14-21.
1995 *Aperçu comparatif sur le Néolithique de la Roumanie et du sud de l'Italie,* SAA, II, p. 41-57.
1995a *Premisses du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie*, SAA, II, p. 75-86.
1996 *L'utilisation des sources salées dans le Néolithique de la Moldavie (Roumanie),* in: *Nature et Culture* (ed. Marcel Otte), I, ERAUL nr. 68, Liège, p. 489-497.
2000 *Contribuţii privind neoliticul şi eneoliticul din regiunile est-carpatice ale României,* vol. 1, Iaşi, 2000.
2001 *Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni*, MemAnt, XXII, 2001, p. 51-69.
2002 *Începuturile istoriei pe teritoriul României*[2], Iaşi.
2003 *Complessi di culto nella civiltà Precucuteni dell'est di Romania*, Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, XLV (2002), Università degli Studi di Bari, 2003, p. 5-25.

2004 *La valeur sacrée des nombres dans l'Énéolithique de Roumanie*, in: *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001*, *Section 9 – Section 10*, BAR International Series 1303, Oxford, p. 325-331.

2004a *Nouvelles données concernant les croyances magiques des communautés de la civilisation Précucuteni (Énéolithique ancien) de l'Est de la Roumanie*, in: *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001*, *Section 9 – Section 10*, BAR International Series 1303, Oxford, p. 343-348.

URSULESCU N., BOGHIAN Dumitru

2001 *Influences méridionales dans la phase finale de la civilisation Précucuteni*, in: Codrul Cosminului, S.N., 6-7 (2000-2001), p. 11-20.

URSULESCU N., BOGHIAN D., COTIUGĂ Vasile

2005 *Problèmes de la culture Précucuteni à la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. de Iaşi)*, in: *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmboviţa oblata* (eds. V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah), Iaşi, p. 217-260.

URSULESCU N., TENCARIU Felix-Adrian

2004 *Aménagements de culte dans la zone des foyers et des fours de la culture Précucuteni*, MemAnt, XXIII, p. 129-144.

URSULESCU N., TENCARIU F.A., SCARLAT Letiţia

2005 *Isaiia 2005. Noi date privind complexele de cult din cultura Precucuteni*, Carpica, XXXIV, p. 37-54.

VIDEJKO Mikhail Ju.

2003 *Tripil's'ka tsivilizatsija*, Kiev.

VLASSA Nicolae

1963 *Chronology of the Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tartaria Settlement's Stratigraphy*, Dacia, N.S., VII, p. 485-494.

VULPE Radu

1937 *Civilisation précucutenienne récemment découverte à Izvoare, en Moldavie*, ESA, XI, p. 134-146.

1957 *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Bucureşti.

WINN Michael M.

1981 *Pre-Writing in South-Eastern Europe: the Sign System of the Vinča - Culture ca. 4000 B.C.*, Calgary, Alberta.

ZBENOVIČ Vladimir G.

1982 *Složenie tripol'skoj kul'tury na territorii SSSR*, in: *Thracia Praehistorica*, Supplementum Pulpudeva 3, Sofia, p. 45-61.

1989 *Rannij etap tripol'skoj kul'tury na territorij Ukrainy*, Kiev.

DEBUTUL CULTURII CUCUTENI ÎN ARHEOLOGIA EUROPEANĂ

Nicolae URSULESCU*, Mădălin-Cornel VĂLEANU**

Key words: Arheologie, Cucuteni, Gr. Bețureanu, G. Diamandy, Al. Odobescu.
Rezumat: *Sunt analizate comunicările despre primele descoperiri de la Cucuteni (1885-1889), prezentate de Al. Odobescu şi Gr. C. Bețureanu la cel de al X-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie preistorică (Paris, 1889) şi de G. Diamandy la Societatea de Antropologie din Paris (1889 şi 1890, precum şi rolul acestor lucrări în receptarea culturii Cucuteni în arheologia europeană).*
Résumé: *On analyse les communications sur les premières découvertes de Cucuteni (1885-1889), présentées par Al. Odobescu et Gr. C. Bețureanu au Xème Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistorique (Paris, 1889) et par G. Diamandy à la Société d' Anthropologie de Paris (1889 et 1890), aussi bien que le rôle de ces travaux dans la réception de la culture Cucuteni dans l'archéologie européenne.*
Abstract: *In this paper are analyzed the communications on the first discoveries made at Cucuteni (1885-1889), presented by Al. Odobescu and Gr. C. Bețureanu at the Xth International Congress of Prehistoric Anthropology and Prehistoric Archaeology (Paris, 1889) and by G. Diamandy at the Anthropological Society in Paris (1889 and 1890), as well as the role of these communications in the reception of Cucuteni culture in the european archaeology.*

Ca orice produs al societăților omenești, şi civilizațiile preistorice au nevoie de o prezentare adecvată şi susținută pentru a fi cunoscute şi receptate, atât în literatura arheologică de specialitate, cât şi în marile sinteze de istorie universală, atunci când este vorba de realizări de excepție. Printre mijloacele de promovare a civilizațiilor nou descoperite un rol deosebit de important îl joacă prezentările făcute la reuniunile internaționale ale arheologilor, unde există posibilități de dezbatere şi de comparare, care să ajute la încadrarea acestor civilizații în contextul preistoriei şi protoistoriei europene şi universale.

În acest sens, este ilustrativ cazul culturii Cucuteni, răspândită pe teritoriul Moldovei istorice, între Carpații Orientali şi Nistru (fig. 1), cu o existență de circa un mileniu (4500-3500 CAL BC). Împreună cu aspectele înrudite Tripolie (din Ucraina) şi Ariuşd (din estul Transilvaniei), civilizația Cucuteni[1] acoperă o vastă arie, de aproximativ 350.000 km^2.

Descoperită în 1884[2] şi cercetată inițial prin eforturile unor arheologi amatori, Nicolae Beldiceanu[3] şi Grigore Bețureanu (ambii profesori în Iaşi: fig. 2), cultura Cucuteni s-a impus destul de repede atenției specialiştilor din Europa, în primul rând datorită frumoasei sale ceramici pictate şi a bogatei plastici antropomorfe şi zoomorfe.

Prezentată cu câteva decenii înainte de descoperirea altor culturi cu ceramică pictată din Balcani (în primul rând, culturile Sesklo şi Dimini), civilizația Cucuteni a apărut atunci ca un fenomen istoric dificil de încadrat din punct de vedere cultural, cronologic şi etnic, deoarece nici una dintre culturile neolitice cunoscute în acea vreme în Europa nu utilizase pictura pentru decorarea vaselor, iar reprezentările de plastică din lut ars erau foarte rare şi rudimentare. În această situație, primele încercări de determinare cronologică şi culturală a descoperirilor de la Cucuteni au avut în vedere perioade istorice

* sem-arh@uaic.ro, Universitatea "Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie, Catedra de Istorie Antică şi Arheologie.
** madalinvaleanu@yahoo.com, Complexul Muzeal Național "Moldova" Iaşi, Muzeul de Istorie a Moldovei.

[1] Prin termenul de *civilizație Cucuteni* facem, de fapt, referire la întreg complexul cultural Cucuteni-Tripolie-Ariuşd.

[2] Aniversarea a 120 de ani de la descoperirea stațiunii eponime a fost marcată prin colocvii ținute la Iaşi şi la Piatra Neamț, prilej cu care a fost lansată şi monografia *Cucuteni-Cetățuie* (autori: M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu). Lucrările celor două colocvii au fost cuprinse în paginile a două volume (DUMITROAIA *et alii* 2005; URSULESCU, LAZAROVICI 2006).

[3] La primul sondaj efectuat în 1885 pe Dealul Cetățuia de N. Beldiceanu a participat şi Dimitrie Butculescu, arheolog amator din Bucureşti, care şi-a asumat ulterior meritul descoperirii acestei stațiuni (BELDICEANU, 1885, 2; PANAIT 1982, 65-68).

Fig. 1. Stațiunea preistorică de la Cucuteni pe harta Europei.
[Station préhistorique de Cucuteni sur la carte de l'Europe]

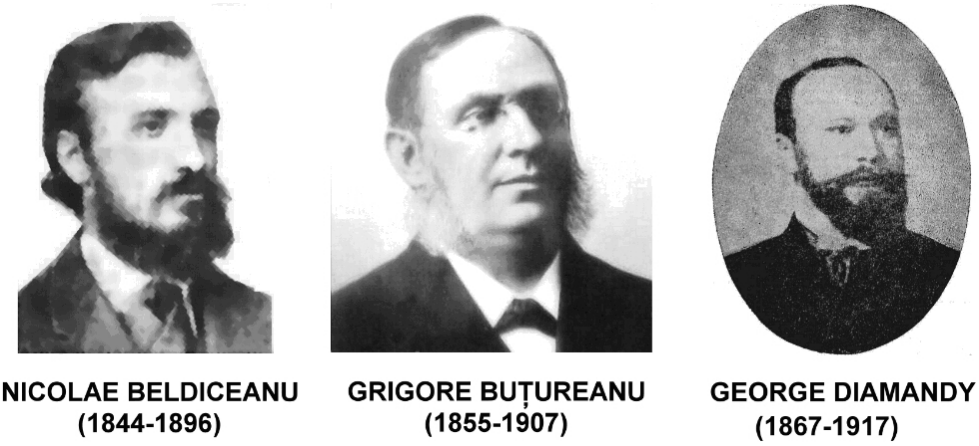

Fig. 2. Primii cercetători ieşeni ai stațiunii eponime Cucuteni-*Cetățuia*.
[Les premiers rechercheurs de Jassy de la station éponyme de Cucuteni-*Cetățuia*].

mai noi, în primul rând cea dacică (BELDICEANU 1885, 1, 2, 8-9), iar analogiile au fost căutate în obiecte găsite de Schliemann la Hisarlyk, Mycene şi Tirint (*ibidem*, 2, 4, 5); explicarea semnificaţiei acestor obiecte era căutată mai ales în mitologia Antichităţii clasice (*ibidem*, 6-7).

Importanţa descoperirilor de la Cucuteni a fost validată prin prezentarea lor în capitala spirituală a lumii de atunci – Paris.

Prima ocazie a apărut la cel de al X-lea Congres Internaţional de Antropologie şi Arheologie Preistorică, desfăşurat în august 1889 la Paris. La sfatul şi cu ajutorul lui Alexandru Odobescu[4] (primul profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti şi membru în Consiliul permanent al Congresului), a putut participa şi Grigore Buţureanu, care, alături de Beldiceanu, întreprinsese săpături la Cucuteni. Intervenţia sa privind descoperirile de la Cucuteni a fost redactată în limba română[5], astfel că prezentarea (rezumativă) a fost făcută de Odobescu în franceză – limba oficială a Congresului –, în cea de a VII-a şedinţă, desfăşurată la 23 august 1889 (Compte-rendu, 1891, 41). Cu această ocazie, Odobescu a făcut şi o trecere în revistă a cercetărilor preistorice din România, pentru a plasa, într-un context mai larg, descoperirile de la Cucuteni, aflate atunci în colecţia particulară a profesorului Beldiceanu (Compte-rendu, 294-298). Pornind de la singurele analogii cunoscute în acel timp, cele ale lui Schliemann din Peloponez şi din Troada, Odobescu considera că descoperirile din Moldova (Cucuteni), ca şi cele din Valahia (Vădastra) şi din Transilvania (Turdaş), „semblent constituer des chaînons unissant la civilisation originaire de la Grèce et de l'Asie Mineure à celle du Caucase préhistorique" (Compte-rendu, 297). În ceea ce priveşte idolii de lut ars, se remarcă îndeosebi afirmaţia lui Odobescu că, pe lângă idolii feminini, unii sunt hermafrodiţi (Compte-rendu, 297), observaţie ce va fi confirmată mult mai târziu, prin cultul neolitic al androginului (URSULESCU, BATARIUC 1987; MONAH 1997).

La sfârşitul intervenţiei sale, Odobescu îşi exprima convingerea că, într-o zi, arheologia preistorică din România, care prezenta un real interes pentru preistoria Europei, va putea atinge un nivel destul de înalt, pentru ca Bucureştiul să fie amfitrionul unei reuniuni a Congresului (Compte-rendu, 297-298)[6]; visul său se va împlini mult mai târziu, în 1937 (PETRESCU-DÎMBOVIŢA 1940, 119-127).

La Congres, Gr. Buţureanu s-a limitat la prezentarea unor desene şi a unor mici piese originale, pe care le adusese la Paris (Compte-rendu, 297), iar textul mai amplu al comunicării, împreună cu ilustraţia, a fost publicat în actele Congresului (BUTZUREANO 1891, 299-307). Articolul lui Buţureanu a fost completat, în mod fericit, de precizările lui Odobescu (Compte-rendu, 294-298).

Datorită lipsei observaţiilor stratigrafice, autorul considera că toate descoperirile de la Cucuteni, care se păstrau în colecţia profesorului Beldiceanu, ar fi aparţinut aceleiaşi populaţii, inclusiv obiectele de bronz, argint şi fier (*ibidem*, 300, 301); în realitate, la Cucuteni, aşa cum au demonstrat săpăturile stratigrafice executate ulterior, existau vestigii aparţinând mai multor perioade (SCHMIDT 1932; PETRESCU-DÎMBOVIŢA, VĂLEANU 2004). Totuşi, el a atribuit corect cea mai mare parte a descoperirilor de la Cucuteni (în primul rând, ceramica pictată) epocii pietrei şlefuite, către începutul epocii bronzului (BUTZUREANO 1891, 304). Dar, în ceea ce priveşte originea populaţiei care a trăit la Cucuteni, Buţureanu a crezut că aceasta ar fi venit din Asia şi că apoi s-ar fi răspândit spre sud, cuprinzând tot bazinul egeean (*ibidem*). Meritul cel mai important al studiului lui Buţureanu constă, după părerea noastră, în demonstrarea faptului că descoperirile de la Cucuteni apar şi în alte localităţi din Moldova, formând un cerc cultural unitar (*ibidem*, 302, 307); astfel, s-au creat premisele pentru formularea noţiunii de *cultură Cucuteni* în arheologia europeană.

Pentru explicarea succesului şi impactului comunicării despre Cucuteni credem că este interesant de amintit şi contextul în care au fost făcute cele două intervenţii la congres. Intervenţiile lui Odobescu şi

---

[4] Printre noutăţile bibliografice prezentate oficial la Congres s-a regăsit şi primul volum al monografiei lui Odobescu despre celebrul tezaur de la Pietroasa (Compte-rendu, p. XL).

[5] Cu titlu de ipoteză, credem că textul iniţial al comunicării era cel publicat în revista *Arhiva*, din Iaşi (BUŢUREANU 1889). Textul publicat în Actele Congresului, în limba franceză (BUTZUREANO 1891), diferă în mare măsură de cel românesc, fiind îmbunătăţit în privinţa conciziei şi a logicii discursului, probabil ca urmare a sfaturilor lui Odobescu şi a modelelor văzute de autor la congres.

[6] Odobescu a făcut aceeaşi propunere şi în Consiliul permanent al Congresului (Compte-rendu, 38).

CONGRÈS

INTERNATIONAL

D'ANTHROPOLOGIE ET D'ARCHÉOLOGIE

PRÉHISTORIQUES

COMPTE RENDU

DE LA

DIXIÈME SESSION A PARIS

1889

PARIS

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

28, RUE BONAPARTE, 28

1891

A

DÉLÉGATIONS

ROUMANIE

MM. ESARCO (Constantin), ministre plénipotentiaire, sénateur, délégué du gouvernement roumain.

ODOBESCO (N.), professeur d'archéologie à la faculté de Bucarest, délégué du gouvernement roumain.

LISTE DES MEMBRES SOUSCRIPTEURS[1]

ROUMANIE

• BUTZUREANU (G.), professeur à *Jassy*. (41, boulevard Saint-Michel, à *Paris*.)

• CANTACUZÈNE (le prince Georges), premier secrétaire de légation, 3, rue Berryer, à *Paris*.

* ODODESCO, professeur à l'Université de Bucarest. (94, rue Laugier, à *Paris-les-Ternes*.)

STEFANESCU (Greg.), professeur de géologie à l'Université, à *Bucarest*.

[1] Le nom des membres présents au Congrès est précédé d'une astérisque.

TABLE DES MATIÈRES

COMMUNICATIONS ET DISCUSSIONS CINQUIÈME QUESTION

La nécropole d'Hissarlik, d'après M. Bötticher, par M. Salomon REINACH 253

Ilium dans ses relations avec les autres sites préhistoriques, par M. SCHLIEMANN 271

Discussion 284

Note sur Coucouteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord, par M. G.-C. BUTZUREANO 299

TABLE DES AUTEURS

Butzureano (G. C.) 290

Odobesco 38, 294

B

Fig.3. Pagina de titlu a Actelor celui de-al X-lea Congres, Paris 1891 (**A).**
Delegația României la Congres şi extras din tabla de materii, cu menționarea intervențiilor lui Al.Odobescu şi Gr. Bețureanu (**B).**
[La page de titre d'Actes du Xème Congrès, Paris, 1891 **(A).**
La délégation de la Roumanie au Congrès et l'extrait de la table de matières, avec la mention des interventions d'Al. Odobescu et Gr. Bețureanu **(B).**]

Bușureanu au avut loc în cadrul celei de a V-a teme a Congresului (*Relations entre les civilisations du Hallstadt et des autres stations danubiennes et les civilisations de Mycènes, de Tirynthe et d'Issarlik et de Caucase*), imediat după comunicarea lui Schliemann, făcând trimitere directă la descoperirile acestuia (Compte-rendu, 41). Între ascultători erau nume celebre pentru istoria arheologiei universale; în afară de Heinrich Schliemann, sunt menționați Sir John Evans, Sophus Müller, Gabriel şi Adrien de Mortillet, Salomon Reinach, Hans Hildebrand, Oscar Montelius ş.a. Preşedintele Congresului, profesorul Armand de Quatrefages, a apreciat valoarea materialelor găsite la Cucuteni şi în alte localități din Moldova (PETRESCU-DÎMBOVIȚA, VĂLEANU 2004, 17).

O a doua ocazie favorabilă promovării valorilor culturii Cucuteni în arheologia europeană a apărut la scurt timp, datorită contribuțiilor tânărului student George Diamandy (1867-1917). Acesta (fig. 2), după promovarea bacalaureatului la Iaşi, în 1887[7], a efectuat personal săpături la Cucuteni, în 1888 (DIAMANDY 1889, 582). Ca student la drept la Paris, el a avut o intensă activitate de publicist, mai ales în legătură cu cercurile socialiste (D. URSULESCU 1981, 483-485), dar a şi participat, cu comunicări ştiinţifice, la lucrările Societății de Antropologie din Paris[8]. El a publicat două din comunicările sale[9] în Buletinul acestei Societăți, în anii 1889 şi 1890, informând astfel lumea savantă despre importanța descoperirilor de la Cucuteni. Prima comunicare, susținută la 7/21 noiembrie 1889, realiza, într-o manieră sistematică şi în spirit interdisciplinar, o amplă prezentare a descoperirilor sale de la Cucuteni (DIAMANDY 1889), iar în cea de a doua comunicare, prezentată la 15 mai 1890, face o serie de observații judicioase asupra unor noi idoli, găsiți de el în această stațiune, probabil în 1889 (DIAMANDY 1890).

Trebuie menționat că apariția celor două articole ale lui Diamandy a fost semnalată în „Revue des travaux scientifiques" (t. 10, 1889, p. 860; t. 11, 1890, p. 318), fiind prezentat chiar rezumatul lor, ceea ce denotă interesul provocat în lumea ştiinţifică de aceste descoperiri arheologice.

Cu toate că autorul abia depăşise vârsta de 20 de ani, articolele sale demonstrează că tânărul Diamandy asimilase solide cunoştințe de specialitate (arheologie, etnografie, antropologie) şi avea o gândire analitică, matură; drept urmare, studiile sale depăşeau, în mare măsură, nivelul de amatorism ce caracteriza, în general, lucrările de arheologie din România acelor timpuri. De altfel, chiar în ultimul an de liceu, G. Diamandy demonstra vastele sale cunoştințe, publicând în 1887 un studiu de sinteză despre omul preistoric (DIAMANDY 1887; D. URSULESCU 1981, 481-482).

În studiile sale se găsesc idei care au meritul de a contribui la o mai bună interpretare a descoperirilor de la Cucuteni şi la încadrarea lor corectă, din punct de vedere cultural, în preistorie şi chiar în neolitic (DIAMANDY 1889, 595). Atribuirea culturală se bazează, printre altele, şi pe studierea pieselor de silex, cărora le găseşte asemănare în tipul Robenhausen (*ibidem*, 584) – termen care, în epocă, desemna descoperirile neolitice.

Totuşi, în acel stadiu incipient al cunoştințelor despre neolitic, Diamandy, la fel ca mulți alți arheologi ai timpului, nu-şi putea imagina o datare de ordinul mileniilor pentru această perioadă, plasând, deci, stațiunea de la Cucuteni pe la aproximativ 400 î. Chr.; drept urmare, pentru a lămuri unele situații arheologice, el apelează la informațiile autorilor antici, dar care, desigur, nu puteau să explice, prin opera lor, probleme legate de neolitic. Pe de altă parte, el respinge, însă, cu fermitate, atribuirile etnice fanteziste despre aşezarea de la Cucuteni, considerată de unii ca o stațiune grecească, dacică sau slavă, pe baza unor aparente analogii. În acest sens, Diamandy afirmă că: „En ce qui concerne la Russie, la Roumanie et l'Orient en général, je crois qu'il faut se garder un peu de ces rapprochements douteux et tâcher d'abord de trouver des jalons plus sûrs pour relier les stations les unes aux autres. Pour moi, je doute franchement, jusqu'à nouvelles découvertes du moins, de prétendues relations des colonies du Pont-Euxin avec les

[7] Arhivele Statului – Filiala Iaşi. Fond Universitate – Rectorat, dos. 15/1887-1888, doc. 571-572/9-10 sept. 1887.

[8] Trebuie menționat faptul că Diamandy a donat Muzeului Şcolii de Antropologie din Paris câteva obiecte descoperite de el la Cucuteni (DIAMANDY 1889, 599).

[9] Aşa cum rezultă din afirmațiile autorului (DIAMANDY 1889, 583), el a avut şi alte intervenții la Societatea de Antropologie din Paris.

habitants de Coucouteni." (*ibidem*, p. 598). De asemenea, consideră că nu este încă momentul de a lansa ipoteze despre populația care a trăit odinioară la Cucuteni.[10]

Pe aceeaşi linie, de interpretare critică a descoperirilor arheologice, el combate apropierile şi comparațiile forțate, mult îndepărtate în spațiu şi timp[11]. Astfel, spre deosebire de alții, consideră că asemănările dintre idolii de la Cucuteni şi cei găsiți de Schliemann la Troia şi în Grecia nu sunt rezultatul unei origini comune, ci mai degrabă se explică prin tehnici de modelare impuse de natura obiectelor (*ibidem*, 597-598). Pentru a demonstra această idee, el apelează şi la arheologia experimentală, modelând singur câțiva idoli (*ibidem*, 597).

Diamandy se ghida, deci, după idei şi metode considerate actualmente ca fiind foarte moderne. De exemplu, pentru lămurirea semnificației unor descoperiri arheologice, apelează adesea la paralele etnografice, căutate mai ales în civilizația satelor româneşti, fiind astfel un precursor al etnoarheologiei în România. De asemenea, în premieră pentru arheologia din România, George Diamandy aduce în discuție date arheozoologice şi arheobotanice din descoperirile sale de la Cucuteni (*ibidem*, 593).

În general, el nu se limitează la simpla descriere a obiectelor găsite, ci încercă explicații şi propune clasificări, ca în cazul ceramicii, al fusaiolelor şi al idolilor. Mai ales în ceea ce priveşte idolii, Diamandy revine, în a doua comunicare, cu explicații şi paralele pertinente; el consideră că decorul de linii incizate care acoperă corpul unor idoli cucutenieni nu sunt rezultatul unui capriciu al artistului sau imitarea unui tatuaj, ci reprezenta veşmântul specific populației cucuteniene, care ar fi fost foarte asemănător cu cel al dacilor, al sciților şi al galilor (idem 1890, 406-408).

Prin asemenea lucrări de o înaltă ținută ştiințifică şi prezentate la reuniuni ştiințifice de prestigiu, descoperirile de la Cucuteni şi-au făcut intrarea în arheologia europeană. Dovada o reprezintă faptul că, la scurt timp, au început să apară, în jurul anilor 1900, notițe despre Cucuteni, ca şi asupra aspectului înrudit Ariuşd, în diverse studii şi lucrări de sinteză ale unor savanți de renume, precum Adrien de Mortillet (1900)[12], Eugène Pittard (1904), Hubert Schmidt (1904; 1907), Moritz Hoernes (1898; 1909), Paul Reinecke (1902), Joseph Szombathy (1894; 1895-1896) etc.

Îndeosebi, arheologul german Hubert Schmidt, ca urmare a cercetărilor pe care le-a făcut asupra materialului de la Troia şi a săpăturilor întreprinse la Anau (Asia Centrală), s-a interesat în mod special de ceramica pictată de la Cucuteni, pentru a stabili relația sa cu alte ceramici pictate neolitice. Săpăturile sale în stațiunea eponimă de la Cucuteni (1909-1910), urmate de interpretarea şi prezentarea materialului într-o amplă monografie (SCHMIDT 1932), au lămurit, în mod decisiv, problema locului culturii Cucuteni în neoliticul european şi au stabilit evoluția sa internă.

Astfel, cultura Cucuteni, prin eforturile reunite ale arheologilor români şi din alte țări, şi-a găsit locul bine meritat în ansamblul civilizațiilor din Preistoria europeană şi universală. Şi în prezent, cercetători din mai multe țări (România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia etc.) îşi unesc eforturile pentru elucidarea numeroaselor probleme pe care această mare civilizație preistorică le ridică în permanență.

---

[10] „Il est imprudent de trop s'aventurer dans la détermination de la race qui occupa autrefois le plateau de Coucouteni. ... Il est bon de ne pas se hâter de donner un nom aux habitants de Coucouteni." (DIAMANDY 1889, 598-599)

[11] "Certes, les comparaisons sont souvent profitables, mais cette méthode ne saurait toujours être appliquée sans entraîner parfois à des erreurs, et je crois que, dans certains cas, il vaut mieux chercher à expliquer les faites sur place que d'aller leur donner des solutions qui plaisent à l'esprit, mais qui s'écartent de la vérité." (DIAMANDY 1889, 597).

[12] La cel de al XII-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie Preistorică (Paris, 1900), A. de Mortillet a susținut comunicarea *Le Néolithique en Roumanie et spécialement sur la station de Cucuteni*, într-o şedință prezidată de Oscar Montelius (PETRESCU-DÎMBOVIȚA, 1940, 119).

Début de la culture Cucuteni dans l'archéologie européenne

- Résumé -

L'article souligne le rôle des réunions internationales des archéologues dans la promotion de la connaissance des civilisations récemment découvertes. On analyse le cas de la culture Cucuteni de l'Énéolithique développé, répandue sur le territoire de la Moldavie historique, entre les Carpates Orientaux et le fleuve Nistre, avec une existence d'environ un millénaire (4500-3500 CAL BC), qui ensemble les aspects apparentés Tripolje (de l'Ucraine) et Ariuşd (de l'Est de Transylvanie) couvre une vaste aire, approximativement 350.000 km^2.

Découverte en 1884 et explorée premièrement par deux archéologues amateurs, Nicolae Beldiceanu et Grigore Buțureanu (tous les deux - professeurs dans la ville de Iaşi), la culture Cucuteni s'est imposée assez rapidement à l'attention des spécialistes de l'Europe, d'abord par sa belle céramique peinte et par la riche plastique anthropomorphe et zoomorphe en argile cuite. Mais, les premières déterminations des découvertes de Cucuteni ont visé des périodes historiques plus récentes, d'abord le monde des Daces et les correspondances ont été recherchées en quelques objets trouvés par Schliemann à Hissarlyk, Mycènes et Tirynthe.

L'importance des découvertes de Cucuteni a été validée par leur présentation aux réunions scientifiques à Paris. La première occasion a apparu au Xème Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistorique (mois d'août 1889). Sur le conseil et avec l'aide d'Alexandre Odobescu (membre dans le Conseil permanent du Congrès), a participé aussi Grigore Buțureanu (Grégoire Boutsoureano), l'un des deux professeurs de Iaşi qui ont entrepris des fouilles à Cucuteni. Les deux ont eu des interventions concernant les découvertes de Cucuteni. A cette occasion, Odobescu a jeté aussi un coup d'oeil sur les recherches préhistoriques de Roumanie, afin de placer les découvertes de Cucuteni dans un contexte plus large. À partir aussi d'uniques correspondances connues dans ce temps-là, celles de Schliemann de Péloponnèse et de Troide, Odobescu considère que les découvertes de Moldavie (Cucuteni), tout comme celles de Valachie (Vădastra) et de Transylvanie (Turdaş), „semblent constituer des chaînons unissant la civilisation originaire de la Grèce et de l'Asie Mineure à celle du Caucase préhistorique" (Compte-rendu, 297). À la fin de son intervention, Odobescu exprimait son conviction qu'un jour l'archéologie préhistorique de Roumanie pourra atteindre un niveau assez élevé, ainsi que la ville de Bucarest soit l'amphitryon d'une réunion du Congrès; son rêve s'accomplira plus tard, en 1937.

Le texte plus ample de la communication de Buțureanu a été publié aux actes du Congrès (BUTZUREANO 1891, 299-307). L'article de Buțureanu a été heureusement complété par les précisions d'Odobescu (Compte-rendu, 294-298). L'auteur considère, à l'absence des observations stratigraphiques, que toutes les découvertes de Cucuteni ont appartenu à la même population, y compris les objets en métal; en fait, à Cucuteni il y a des vestiges appartenant à plusieurs périodes. Pourtant, il a attribué correctement la plus grande partie des trouvailles de Cucuteni (d'abord, la céramique peinte) à l'âge de la pierre polie, vers le début de l'âge du Bronze. Le mérite le plus important d'étude de Buțureanu consiste, à notre avis, dans le fait qu'il a démontré que les découvertes du type Cucuteni apparaissent aussi dans d'autres localités de Moldavie, en formant un cercle culturel unitaire (*ibidem*, 302, 307); ainsi, la notion de *culture Cucuteni* a été introduite dans l'archéologie européenne.

Les interventions d'Odobescu et de Buțureanu ont eu lieu au cadre de Vème thème du Congrès (*Relations entre les civilisations du Hallstadt et des autres stations danubiennes et les civilisations de Mycènes, de Tirynthe et d'Issarlik et de Caucase*), immédiatement après la communication de Schliemann. Dans l'auditoire il y avait des noms célèbres pour l'histoire de l'archéologie universelle; outre Heinrich Schliemann, on mentionne Sir John Evans, Sophus Müller, Gabriel et Adrien de Mortillet, Salomon Reinach, Hans Hildebrand, Oscar Montelius, etc.

Une deuxième occasion favorable pour la promotion des valeurs de la culture Cucuteni dans l'archéologie européenne est arrivée à bref délai, par les contributions de jeune étudiant George Diamandy (1867-1917). Celui-ci a effectué des fouilles personnelles à Cucuteni, en 1888 (DIAMANDY 1889, 582). En tant qu'étudiant en droit à Paris, il a participé aussi, avec des communications, aux travaux de la Société d'Anthropologie de Paris. Il a publié deux de ses communications dans le Bulletin de cette

Société, dans les années 1889 et 1890, en informant ainsi le monde savant sur l'importance des découvertes de Cucuteni. La première communication réalisait, dans une manière systématique et en esprit interdisciplinaire, une ample présentation des découvertes personnelles de Cucuteni et dans la deuxième il fait une série d'observations judicieuses sur quelques nouvelles idoles, trouvées dans cette station. L'apparition des deux articles de Diamandy a été signalée dans la „Revue des travaux scientifique" (t. 10, 1889, p. 860; t. 11, 1890, p. 318), étant présenté même leur résumé, ce qu'il dénote l'intérêt provoqué dans le monde scientifique par ces découvertes archéologiques.

Bien que l'auteur ait dépassé un peu l'âge de 20 ans, ses articles démontrent qu'il avait assimilé de solides connaissances de spécialité (archéologie, ethnographie, anthropologie) et une pensée analytique, mûre; par conséquence, ses études dépassent, en grande mesure, le niveau d'amateurisme qui caractérisait, en général, les travaux d'archéologie de Roumanie de ce temps-là. D'ailleurs, même pendant la dernière année de lycée, G. Diamandy démontrait ses vastes connaissances, en publiant en 1887 une étude de synthèse sur l'homme préhistorique (DIAMANDY 1887).

Dans ses études on trouve des idées qui ont le mérite de contribuer à une meilleure interprétation des découvertes de Cucuteni et à leur encadrement correct, du point de vue culturel, dans la Préhistoire et même dans le Néolithique. Il rejette, avec fermeté, les attributions ethniques fantaisistes sur l'agglomération de Cucuteni, considérée par quelques-uns comme une station grecque, dace ou slave. Diamandy affirme que: „En ce qui concerne la Russie, la Roumanie et l'Orient en général, je crois qu'il faut se garder un peu de ces rapprochements douteux et tâcher d'abord de trouver des jalons plus sûrs pour relier les stations les unes aux autres. Pour moi, je doute franchement, jusqu'à nouvelles découvertes du moins, de prétendues relations des colonies du Pont-Euxin avec les habitants de Coucouteni." (*ibidem*, p. 598). Il combat aussi les rapprochements et les comparaisons forcées, beaucoup éloignées dans l'espace et dans temps. Ainsi, à la différence d'autres, il considère que les ressemblances entre les idoles de Cucuteni et celles trouvées par Schliemann à Troie et dans la Grèce ne sont pas le résultat d'une origine commune, mais plutôt s'expliquent par des techniques de modelage imposées par la nature des objets. Afin de démontrer cette idée, il fait appel aussi à l'archéologie expérimentale, en modelant quelques idoles. Diamandy se guidait donc selon des idées et des méthodes appréciées aujourd'hui comme extrêmement modernes. Ainsi, pour l'éclaircissement de la signification de quelques découvertes archéologiques, il fait appel souvent aux parallèles ethnographiques, trouvés surtout dans la civilisation populaire des villages roumains, étant ainsi un précurseur de l'ethnoarchéologie en Roumanie. De même, en première pour l'archéologie de Roumanie, George Diamandy met sur le tapis des données archéozoologiques et archéobotaniques de ses découvertes de Cucuteni.

Par pareils travaux d'une haute tenue scientifique et présentés à des réunions scientifiques de prestige, les découvertes de Cucuteni ont fait leur entrée dans l'archéologie européenne. La preuve est représentée par le fait que, à bref délai, des notices sur Cucuteni, aussi bien que sur l'aspect apparenté Ariuşd (de Transylvanie de l'Est), commencent paraître, autour des années 1900, en diverses études et travaux de synthèse de quelques savants réputés, comme Adrien de Mortillet (1900), Eugène Pittard (1904), Hubert Schmidt (1904; 1907), Moritz Hoernes (1898; 1909), Paul Reinecke (1902), Joseph Szombathy (1894; 1895-1896), etc. Particulièrement, Hubert Schmidt a été intéressé spécialement de la céramique peinte de Cucuteni, afin d'établir sa relation avec d'autres céramiques peintes néolithiques. Ses fouilles dans la station éponyme de Cucuteni (1909-1910), suite de l'interprétation et de la présentation du matériel dans une ample monographie, ont élucidé d'une manière décisive le problème de la place de la culture Cucuteni dans le Néolithique européen et ont établi son évolution interne.

Ainsi, la culture Cucuteni, par les efforts réunis des archéologues roumains et d'autres pays, a trouvé son place bien mérité dans l'ensemble des civilisations de la Préhistoire européenne et universelle.

BIBLIOGRAFIE

BELDICEANU Nicolae

1885 *Antichitățile de la Cucuteni. Schiță arheologică*, Iaşi.

BUȚUREANU Grigore C.

1889 *Notiță asupra săpăturilor şi cercetărilor făcute la Cucuteni din comuna Băiceni, județul Iaşi*, Arhiva Societății Ştiințifice şi Literare din Iaşi, I, 3, p. 257-271.

BUTZUREANO Grigore C.

1891 *Notes sur Coucouteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord*, in: *Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889*, Paris, p. 299-307.

Compte-rendu

1891 *Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889*, Paris.

DIAMANDY George

1887 *Schiță despre omul preistoric*, Contemporanul, V, nr. 10, p. 334-345; nr. 11, p. 451-459.

1889 *Station préhistorique de Coucouteni (Roumanie)*, Bulletin de la Société anthropologique de Paris, 3e série, t. 12, 4o fasc., p. 582-599.

1890 *Nouvelles idoles de Coucouteni (Roumanie)*, Bulletin de la Société anthropologique de Paris, 4e série, t. I, 2o fasc., p. 406-408.

DUMITROAIA Gheorghe *et alii* (éds.)

2005 *Cucuteni - 120 ans de recherches. Le temps du bilan*, BMA XVI, Piatra Neamț.

HOERNES Moritz

1898 *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa von den Anfängen bis zum 500 v. Chr.*, Wien.

1909 *Natur und Urgeschichte des Menschen*, Wien, 1909.

MONAH Dan

1997 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA III, Piatra Neamț.

PANAIT Panait I.

1982 *Începuturile cercetării culturii Cucuteni în izvoare arhivistice bucureştene*, RevMuz, 1982, 4, p. 64-70.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea

1940 *Al XVII-lea Congres Internațional de Antropologie şi Arheologie Preistorică*, Revista de Preistorie şi Antichități Naționale, II-IV, p. 119-127.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea, VĂLEANU Mădălin-Cornel

2004 *Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică*, BMA XIV, Piatra Neamț.

PITTARD Eugène

1904 *Ossements humains néolithiques provenant de la station de Cucuteni (Moldavie) et déposés à l'Université de Jassy*, Bulletin de la Société des Sciences, Bucarest, XII, nos. 5-6, p. 365-378.

REINECKE Paul

1902 *Neolithische Streitfragen. Ein Beitrag zur Methodik der Prähistorie*, Zeitschrift für Ethnologie, 32, p. 223-272.

SCHMIDT Hubert

1904 *Troja-Mykäne-Ungarn. Archäologische Parallelen*, Zeitschrift für Ethnologie, 36, p. 608-656.

1907 *Beiträge zur Kenntnis und zum Verständnis der jungneolithischen Gefässmalerei Sudösteuropa*, Zeitschrift für Ethnologie, 39, p. 121-136.

1932 *Cucuteni in der Oberen Moldau (Rumänien)*, Berlin – Leipzig.

SZOMBATHY Josef

1894 *Prähistorisches Recognoscirungstour nach der Bukowina im Jahre 1893*, Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums, II, p. 11-21.

1895-1896 *Zweite Recognoscirungstour in die Bukowina*, Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums, III, p. 20-24; IV, p. 131-135.

URSULESCU Drăguța

1981 *George Diamandy*, Suceava, VIII, p. 481-491.

URSULESCU Nicolae, BATARIUC Victoria

1987 *L'idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava),* in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (éds. M. Petrescu-Dîmboviță, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica), BAI I, Iaşi, 1987, p. 309-312.

URSULESCU Nicolae, LAZAROVICI Cornelia-Magda (coord.)

2006 *Cucuteni 120 – Valori universale*, Iaşi.

A N E X E

NOTA AUTORILOR. Pentru că textele folosite în studiul nostru sunt publicate în ediții rare, cu circulație foarte restrânsă, am considerat util să reproducem textele originale, cu traducerea alăturată, pentru ca fiecare cititor să-şi poată forma propria părere, având în vedere că analiza noastră a fost restrânsă, vizând doar aspectul referitor la debutul cercetărilor privitoare la civilizația Cucuteni în arheologia europeană.

La transcrierea textelor din limba franceză, am păstrat textul şi grafia originală, subliniind însă toponimele şi onomastica tipărită eronat, iar numele corecte au fost redare în cadrul traducerii.

Numărul paginilor din textele originale au fost marcate pe margine, iar notele de subsol ale autorilor au fost trecute la sfârşitul articolului respectiv.

ANEXA 1

Intervenția lui Alexandru Odobescu la cel de al X-lea Congres Internațional de Antropologie şi de Arheologie Preistorică, publicată în

CONGRÈS INTERNATIONAL D'ANTHROPOLOGIE ET D'ARCHÉOLOGIE PRÉHISTORIQUES. COMPTE-RENDU DE LA DIXIÈME SESSION À PARIS 1889, Paris, 1891, p. 294-298.

p.294 M. A. Odobesco, professeur d'archéologie à l'Université de Bucarest, présente une note rédigée en langue roumaine par son compatriote M. Grégoire Boutzoureano, professeur d'histoire à l'École normale primaire de Jassy; elle traite des «stations préhistoriques de Coucouténi, Bâïtchéni, Râdâchéni et autres, situées dans le nord de la Moldavie».

M. Odobesco fait précéder le résumé de cette note par les considérations suivantes:

Il rappelle qu'en 1869, au Congrès réuni à Copenhague, il a signalé les restes des monuments préhistoriques connus alors en Roumanie, tels que haches en pierre polie, *tumuli* nombreux, *cités de terre* (cetâti de pâmênt), rondelles de schiste, etc. Depuis cette époque on a découvert en Valachie un assez grand nombre de stations préhistoriques, au moins vingt on trente qui ont été explorées, d'une façon peu systématique, par un journaliste roumain, feu César Bolliac. Il a formé à Bucarest une collection très intéressante d'armes et d'ustensiles en silex, en pierre taillée et polie, os, cornes et poteries.

Dans les stations fouillées par Bolliac, on a pu reconnaître des établissements préhistoriques qui appartenaient au moins à deux époques différentes. Les plus récentes se distinguent par des vases et des urnes

Dl. Al. Odobescu, profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti, prezintă o notă redactată în limba română de compatriotul său dl. Grigore Bețureanu, profesor de istorie la Şcoala normală primară din Iaşi; ea tratează „stațiuni preistorice de la Cucuteni, Băiceni, Rădăşeni şi altele situate în nordul Moldovei”.

Dl. Odobescu precede rezumatul acestei note prin următoarele considerații:

El aminteşte că în 1869 la Congresul reunit la Copenhaga, el a semnalat resturile monumentelor preistorice cunoscute atunci în România, precum topoare de piatră, numeroşi tumuli, cetați de pământ, rondele de şist, etc. De atunci, s-au descoperit în Valahia un număr destul de mare de stațiuni preistorice, 20 sau 30, care au fost explorate într-un mod mai puțin sistematic de către un ziarist român, răposatul Cezar Bolliac. El a format în Bucureşti o colecție foarte interesantă de arme şi unelte de silex din piatră cioplită şi şlefuită, os, corne şi ceramică.

În stațiunile săpate de Bolliac, s-au putut recunoaşte stațiuni preistorice, care aparțineau cel puțin la două epoci diferite. Cele mai noi se deosebesc prin vase şi urne funerare

p.295 cinéraires, dont la matière, la façon, la forme et l'ornementation prouvent une civilisation plus avancée que celle de la période précédente.

Pour ne donner qu'un seul exemple choisi dans la nécropole de Zimnitcha, sur les bords du Danube (département d'Ilfov), M. Odobesco cite une grande urne, haute de 0^m,67, qui porte sur son épaulement, entre deux bandes ornées de rosaces pétalées, l'empreinle six fois répétée d'un cavalier, dont les formes rappellent étonnamment le cavalier que l'on voit figuré sur le revers de certaines monnaies dites *barbares,* imitations grossières des statères macédoniens; ces monnaies se retrouvent répandues depuis la vallée du bas Danube jusqu'en France. Ne sont-ce pas là les traces de l'un des peuples qui ont suivi celte route, dans leurs migrations vers l'Occident?

Parmi les stations, plus nombreuses encore, qui, en Valachie, sont caractérisées par une poterie beaucoup plus rude et par un très grand nombre d'instruments et d'armes en silex taillé, M. Odobesco ne mentionne que la mieux explorée: celle de Vodastra, également près du Danube (département de Romanatzi). Malheureusement les fouilles de Bolliac, si abondantes en objets préhistoriques, ont été insuffisamment décrites et mal analysées par cet amateur, peu préparé à de pareils travaux.

Néanmoins, les principaux résultats de toutes ces découvertes ont été consignés et coordonnés dans un travail fort estimable sur la Dacie avant la domination des Romains *(Dacia înainte de Romani.* — Bucuresci, 1880, 1 vol. in-8° de 521 pages, avec de nombreuses planches et gravures), par M. Grégoire Tocilesco, professeur d'histoire ancienne et d'épigraphie à l'Université de Bucarest. L'auteur a eu soin de mettre toutes ces données en comparaison avec celles, qu'ont fournies les fouilles plus systématiquement exécutées dans la portion transcarpathique de l'ancienne Dacie, c'est-à-dire en Transylvanie.

p.296 Restait la partie orientale de cette province romaine, à savoir la Moldavie. Il y quatre ou cinq ans à peine, que l'attention de quelques professeurs a été attirée sur plusieurs stations fort remarquables qui se trouvent situées dans la région septentrionale de ce pays, à l'ouest et au nord de la ville de Jassy, dans les bassins du du Pruth et du Sereth.

al căror material, aspect, forme şi ornament se dovedesc a proveni de la o civilizație mai avansată decât cea precedentă.

Pentru a da doar un exemplu ales din necropola de la Zimnicea de pe malul Dunării (județul Ilfov), dl. Odobescu citează o mare urnă, înaltă de 0,76 m, care poartă pe umăr, între două benzi ornate cu rozete, amprenta unui cavaler repetată de şase ori, ale cărui forme amintesc evident de cavalerul figurat pe reversul unor monede, zise barbare, imitații grosiere ale staterilor macedoneni; aceste monede sunt răspândite din valea Dunării de Jos şi până în Franța. Nu sunt acolo urmele unora dintre popoarele care au urmat aceasta ruta în migrațiile lor spre Occident?

Printre stațiunile şi mai numeroase, care în Valahia sunt cunoscute printr-o cercetare mult mai primitivă şi printr-un foarte mare număr de instrumente de arme şi silex cioplit, dl. Odobescu nu menționează decât pe cea mai bine cercetată, cea de la Vădastra, de asemenea aproape de Dunăre (județul Romanați). Din păcate săpăturile lui Bolliac, atât de abundente în obiecte preistorice au fost insuficient descrise şi rău analizate de acest amator, puțin pregătit pentru asemenea lucrări.

Totuşi, principalele rezultate ale tuturor acestor descoperiri au fost consemnate şi ordonate, într-o lucrare foarte apreciată despre Dacia înainte de dominația romanilor (Dacia înainte de Romani, Bucureşti, 1880, 1 vol. in-8°, 521 pagini, nu numeroase planşe şi figuri) de către dl. Grigore Tocilescu, profesor de istorie veche şi epigrafie la Universitatea din Bucureşti. Autorul a avut grijă de a pune toate aceste date în comparație cu cele furnizate de săpăturile mai sistematice executate în zona transcarpatică a vechii Dacii, adică în Transilvania.

Rămânea partea orientală a acestei provincii romane, anume Moldova. Sunt de abia patru sau cinci ani de când atenția unor profesori a fost atrasă de mai multe stațiuni, cu totul remarcabile, care se găsesc situate în regiunea nordică a acestei țări, la vest şi la nord de oraşul Iaşi, în bazinele Prutului şi Siretului.

M. Boutzouréano a recueilli, dans la notice ci-jointe, les faites les plus remarquables qui résultent des recherches exécutées dans les localités de Coucouténi et de Bâïtchéni (département de Jassy), de Râdâchéni (département de Soutcheava) et d'autres stations, par le professeur N. Belditchano, de Jassy. Celui-ci, en fouillant ces stations, a formé, à Jassy, une collection d'objets préhistoriques n'offrant pas moins d'intérêt que celle de feu Bolliac.

Elle se compose d'armes en pierre, les unes simplement taillées, les autres polies, d'instruments en os et en corne, d'ossements divers et de poteries dont une grande partie sont de fabrication grossière, tandis que d'autres présentent à leur surface des dessins en couleur, qui rappellent les volutes, les spirales et les cervidés représentés sur quelques-uns des vases découverts à Mycènes par M. Schliemann. Ce n'est pas là du reste l'unique rapport que la céramique préhistorique de la haute Moldavie présente avec les précieuses trouvailles de cet explorateur. Les stations danubiennes fournissent un très grand nombre de petites idoles en terre cuite, dont l'extrémité supérieure offre l'aspect rudimentaire d'une tête de chouette; d'autres se distinguent par un thorax, simple ou strié, muni de trois pointes saillantes qui simulent la tête et les bras. Les jambes sont toujours collées ensemble, mais elles arrondissent au haut de leur extrémité postérieure en une
p.297 proéminence très fortement prononcée. Chez la plupart de ces idoles les seins sont marqués, de façon à ce que l'on reconnaisse le sexe féminin; quelques-unes sont, de plus, hermaphrodites. On trouve également dans ces stations, comme dans le Péloponèse et en Troade, de petites figures représentant des quadrupèdes.

La description des pièces de la collection de M. Belditchano, dont M. Boutzouréano met sous les yeux des assistants quelques menus spécimens apportés par lui, sera plus amplement détaillée dans la note qui sera insérée, en traduction française, dans le volume consacré au Congrès de 1889; elle y sera même accompagnée de quelques dessins.

En terminant, M. Odobesco émet l'opinion que toutes les découvertes faites en

Dl. Buțureanu a adunat în notița alăturată, faptele cele mai importante care rezultă din cercetările realizate în localitățile Cucuteni şi Băiceni (județul Iaşi), Rădăşeni (județul Suceava) şi în alte stațiuni, de către profesorul N. Beldiceanu din Iaşi. Acesta, săpând aceste stațiuni, a format, la Iaşi, o colecție de obiecte preistorice, cu nimic mai prejos decât cea a defunctului Bolliac.

Ea se compune din arme de piatră, unele simplu cioplite, altele şlefuite, din instrumente de os şi corn, din diverse oseminte şi ceramică, din care o mare parte e prelucrată grosier, în timp ce altă parte prezintă la suprafață desene cu culoare, care de volutele, spiralele şi cervideele reprezentate pe unele vase descoperite la Mycene de dl. Schliemann. De altfel, acesta nu este singura relație pe care ceramica preistorică din Moldova de Sus o prezintă cu prețioasele descoperiri ale acestui cercetător. Stațiunile dunărene furnizaseră un foarte mare număr de mici idoli de lut ars, a căror extremitate superioară oferă aspectul rudimentar al unui cap de cucuvea; altele se disting printr-un piept, simplu sau striat, prevăzut cu trei puncte proeminente, care simulează capul sau brațele. Picioarele sunt întotdeauna unite împreună, dar ele se rotunjesc în sus, la partea posterioară, într-o proeminență, foarte tare pronunțată. La cea mai mare parte a acestor idoli, sânii sunt marcați, astfel că se recunoaşte sexul feminin; pe lângă aceştia, unii sunt hermafrodiți. S-au găsit în aceste stațiuni în procente asemănătoare, ca şi în Peloponez şi Troada, se întâlnesc mici figuri, reprezentând patrupede.

Descrierea pieselor din colecția dl. Beldiceanu, din care dl. Buțureanu prezintă asistenței câteva exemplare mărunte, aduse de el, va fi mult mai amplu detaliată în nota ce va fi inserată, în traducere în franceză, în volumul consacrat Congresului din 1889; ea va fi însoțită şi de câteva desene.

Terminând, dl. Odobescu emite părerea că toate descoperirile făcute în România, în stațiunile primitive, care reproduc tipurile furnizate de săpăturile de la Cucuteni în Moldova, de la

Roumanie dans les stations très primitives qui reproduisent les types fournis par les fouilles de Coucouténi en Moldavie, de Vodastra en Valachie, et de Tordache en Transylvanie, semblent constituer des chaînons unissant la civilisation originaire de la Grèce et de l'Asie Mineure à celle du Caucase préhistorique; c'est probablement la même race qui, en des temps fort reculés, a été répandue sur toutes les terres qui environnaient le Pont-Euxin, la Propontide et la mer Egée. C'est là, lui semble-t-il, une indication de la plus haute valeur pour les savants, dont les études ont pour but de constater les relations qui existent entre les antiques stations danubiennes de toute la Dacie et celles de Mycènes, de Tirynthe, d'Hissarlik et du Caucase (question v[e] proposée au Congrès).

Il appartient surtout aux explorateurs roumains de confirmer, par des recherches mieux conduites et par des analyses plus minutieuses, cette donnée qui, néanmoins, semble être déjà un fait acquis à la science de l'ethnologie préhistorique. Lorsque de
p.298 pareils travaux, ainsi que d'autres ayant rapport à la paléontologie, à l'anthropologie et même à l'archéologie préhistoriques de la Roumanie, leur auront fourni un contingent suffisant pour attirer dans leur patrie les savants étrangers, ils se feront sans nul doute un devoir de convoquer à Bucarest les membres de ce Congrès, dans une de ses futures sessions.

Vădastra în Valahia şi de la Turdaş în Transilvania, par să constituie lanțuri care unesc civilizația originară din Grecia şi din Asia Mică cu cea a Caucazului preistoric; probabil, este aceeaşi rasă, care în îndepărtate a fost răspândită în toată zona Mării Negre, Propontida şi Marea Egee. Există acolo, pare-se, un indiciu, de cea mai mare valoare pentru cercetători, ale căror studii au ca scop constatarea relațiilor între stațiunile dunărene antice din toata Dacia şi cele de la Mycene, Tyrinth, Hissarlik şi din Caucaz (tema a V-a propusă la Congres).

Revine mai ales cercetătorilor români rolul de a confirma prin cercetări mai bine realizate şi prin analize mai minuțioase această problemă, care totuşi, pare a fi deja un fapt însuşit de ştiință şi etnologia preistorică. Atunci când asemenea lucrări, ca şi altele, având legătură cu paleontologia, antropologia şi chiar cu arheologia preistorică a României, vor furniza un inventar suficient pentru a atrage în patria lor savanți străini, ei îşi vor face desigur o datoria din a convoca la Bucureşti membrii acestui Congres, în una din viitoarele sale sesiuni.

ANEXA 2

Articolul lui Grigore C. Buțureanu

NOTE SUR COUCOUTENI ET PLUSIEURS AUTRES STATIONS DE LA MOLDAVIE DU NORD.

Par M. GR. C. BUTZUREANO

(CONGRÈS INTERNATIONAL D'ANTHROPOLOGIE ET D'ARCHÉOLOGIE PRÉHISTORIQUES. COMPTE-RENDU DE LA DIXIÈME SESSION À PARIS 1889, Paris, 1891, p. 299-307).

p.299 A l'occasion des fouilles faites par les habitants de la commune de Baiceni pour retirer de la colline Cetatzina la pierre nécessaire à la chaussée, on a trouvé plusieurs vases, idoles et instruments en pierre.

M. le professeur Nicolas Beldiceano, de Jassy, a été parmi les premiers qui, en se rendant sur les lieux, a constaté l'importance de la station et a commencé les travaux systématiques pour pouvoir découvrir en totalité les antiquités de cette station.

Coucouteni est un hameau de la commune Baiceni, du district de Jassy, et la localité où se trouve la station appelée par les habitants Cetatzina, se trouve sur le haut d'une colline (fig. 1 et 2) qui se relie d'un côté à d'autres collines et de l'autre se termine brusquement par des ravins.

La constitution du terrain suivant une coupe transversale (fig. 3), que j'ai pu constater moi-même dans une tranchée, est la suivante:

En haut, une couche de 30 centimètres de terre noire arable, ensuite une couche composée de sable, argile, terre brûlée, pierres, etc., et qui contient beaucoup d'instruments en pierre, des os, et tout ce qui atteste la vie de l'homme dans ces régions; en dessous se trouve une troisième couche composée de pierre calcaire. De ces trois couches, comme on peut le voir dans la figure 4, on constate que la couche moyenne est la plus importante.

Dans la station de Coucouteni on a trouvé des instruments en pierre, des vases, des
p.300 idoles, des instruments en os, et quelques objets d'ornement en bronze, argent et fer.

Les instruments en pierre sont: des haches, des pointes de flèche, des racloirs (fig. 12, 13, 14), pour la plupart en silex et quelques-uns seulement, plus volumineux, en grès. Les haches sont caractérisées par leur poli. J'ai l'honneur de présenter ici des spécimens de ces instruments.

Les instruments en os sont des pointes et

Cu ocazia săpăturilor făcute de locuitorii comunei Băiceni, pentru a scoate din dealul Cetățuia piatra necesară şoselei, s-au găsit mai multe vase, idoli şi instrumente de piatră.

Dl. profesor Nicolae Beldiceanu, din Iaşi, a fost printre primii care, ducându-se acolo, a constatat importanța stațiunii şi a început lucrările sistematice, pentru a putea descoperi în totalitate antichitățile din această stațiune.

Cucuteni este un cătun al comunei Băiceni, din districtul Iaşi, iar localitatea unde se găseşte stațiunea numită de locuitori Cetățuia se află pe platoul unui deal (fig. 1 şi 2), care se leagă pe de o parte cu celelalte dealuri şi pe de altă parte se termină brusc, prin râpe.

Urmând o secțiune transversală (fig. 3), alcătuirea terenului, aşa cum am putut s-o constat chiar eu într-un şanț, e următoarea:

Deasupra – un strat de 30 cm de pământ negru arabil, apoi un strat compus din nisip, lut, pământ ars, pietre etc., care conțin multe unelte de piatră, os şi tot ceea ce atestă viața omului în aceste regiuni; dedesubt se află un al treilea strat, compus din pietre de calcar. Dintre aceste trei straturi, aşa cum se poate vedea în figura 4, se constată că stratul mijlociu este cel mai important.

În stațiunea de la Cucuteni s-au găsit unelte de piatră, vase, idoli, instrumente de os, precum şi câteva podoabe de bronz, argint şi fier.

Uneltele de piatră sunt: topoare, vârfuri de săgeată, racloare (fig. 12, 13, 14), în cea mai mare parte din silex şi doar unele, mai voluminoase, din gresie. Topoarele se caracterizează prin şlefuirea lor. Am onoarea de a prezenta aici mostre din aceste instrumente.

Instrumentele de os sunt vârfuri şi

des aiguilles. Il y a un grand nombre d'ossements d'animaux non déterminés encore, et qui sont maintenant à l'étude entre les mains du professeur Gr. Cabalcesen de l'Université de Jassy; je présente une paire de cornes trouvées dans cette station.

Les objets en terre cuite sont des vases et des idoles.

Les vases sont les uns à l'état rudimentaire, avec une pâte qui est granuleuse, composée surtout de terre noire, d'une forme tout à fait primitive, ordinairement de grandes dimensions et ayant les parois très épaisses. A cause de la difficulté du transport, je n'ai pu en apporter qu'un fragment. Ces vases sont sans vernis et sans peintures.

Il y en a d'autres dont la pâte est compacte sans granulations, presque tous vernis, ayant des dessins à motifs très variés, comme des lignes droites, des angles, des spirales, ou des imitations de figures d'animaux (fig. 8 et 9). Je présente ici le dessin de quelques-uns de ces vases, qui sont caractéristiques, quelques fragments avec des dessins, et un vase de moindres dimensions. En les comparant avec les types trouvés à Mycènes, Tirynthe, Hissarlik, et même au Caucase, on peut y reconnaître la prédominance du même principe (fîg. 4, 5, 6, 7 et 11). Les idoles sont en grande partie faites en argile cuite, et figurent des hommes et des animaux. Celles qui représentent des animaux sont en plus petit nombre: ce sont des bœufs, des moutons et des cochons. Je présente ici deux de ces petites idoles
p.301 (fig. 17 et 18). Celles qui représentent, des hommes sont très caractéristiques: les uns figurent des bustes dont la tête est celle d'une chouette, fort semblables aux idoles d'Hissarlik (fig. 15); les autres représentent le corps humain avec ce caractère remarquable que les parties fessières ont, un développement exagéré. Voici plusieurs spécimens do ces idoles (pl. III).

Je puis mettre dans ce même groupe des fusaïoles, qui se trouvent en grand nombre, puis des navettes, des poids employés pour la pêche ou le tissage, ainsi que des perles en argile cuite. Je présente quelques échantillons de ces objets.

Les objets en métal sont: des objets de parure comme des bracelets en cuivre et en argent, des fibules en fer, dont voici un exemplaire. Il est à remarquer qu'on ne trouve pas d'instruments en bronze ou en fer: ce sont

ace. Există un mare număr de oase de animale, nedeterminate încă, dar care sunt acum în studiul profesorului Gr. Cobălcescu, de la Universitatea din Iaşi; prezint o pereche de coarne găsite în această stațiune.

Obiectele de lut ars sunt vase şi idoli.

Unele vase sunt în stare rudimentară, cu o pastă granuloasă, formată mai ales din pământ negru, de o formă cu totul primitivă, de obicei de mari dimensiuni şi cu pereții foarte groşi. Datorită dificultății transportului, nu am putut aduce decât un fragment. Aceste vase sunt fără lustru şi fără pictură.

Există şi altele a căror pastă este compactă, fără cocoloaşe, aproape toate lăcuite, având desene cu motive foarte variate, precum linii drepte, unghiuri, spirale sau imitații de figuri de animale (fig. 8 şi 9). Prezint aici desenul unora din aceste vase, care sunt caracteristice, câteva fragmente cu desene şi un vas de dimensiuni mai mici. Comparându-le cu tipurile găsite la Mycene, Tirynt, Hissarlyk şi chiar din Caucaz, se poate recunoaşte aici predominanța aceluiaşi principiu (fig. 4, 5, 6, 7 şi 11). Idolii sunt făcuți, în mare parte, din lut ars şi înfățişează oameni şi animale. Cei care reprezintă animale sunt în număr mai mic: e vorba de boi, oi şi porci. Prezint aici doi dintre aceşti mici idoli (fig. 17 şi 18). Cei care reprezintă oameni sunt foarte caracteristici: unii înfățişează busturi, al căror cap este cel al unei cucuvele, foarte asemănători cu idolii de la Hissarlyk (fig. 15); alții reprezintă corpul uman cu acest caracter deosebit, constând în faptul că părțile fesiere au o dezvoltare exagerată. Iată mai multe exemplare din aceşti idoli (pl. III).

Pot să plasez în aceeaşi grupă fusaiole, care se găsesc în mare număr, apoi suveici, greutăți folosite pentru pescuit sau țesut, ca şi mărgele de lut ars. Prezint câteva mostre din aceste obiecte.

Obiectele de metal sunt: obiecte de podoabă, precum brățări de cupru şi de argint, fibule de fier, dintre care iată un exemplar. Trebuie remarcat că nu s-au găsit unelte de bronz sau de fier: acestea sunt

simplement des objets de parure, et dans toute la collection de M. Beldiceano de Coucouteni, qui compte jusqu'à six cents pièces, il n'y a que neuf pièces en bronze ou en fer.

Tout près de Cetatzina Coucouteni, sur le territoire du hameau de Baiceni, on a trouvé encore des vases de la même forme que ceux de Coucouteni, mais remplis de fragments d'ossements brûlés et de cendres. Ces vases ont la forme d'urnes à deux anses et pèsent avec les ossements trouvés à l'intérieur de 8 à 9 kilogrammes. On a recueilli aussi des instruments en pierre, des idoles, de petits vases, ainsi qu'un très grand nombre d'ossements dispersés ressemblant exactement à ceux provenant de Cetatzina Coucouteni.

En considérant l'identité de ces deux stations et le rapprochement de la station Baiceni qui se trouve au bas de la colline Cetatzina Coucouteni, et en remarquant en même temps la différence qui existe entre elles (car à Coucouteni on ne trouve pas de vases remplis d'ossements ot de cendres, que l'on rencontre partout à Baiceni), on peut tirer la conclusion suivante: Cetatzina
p.302 Coucouteni formait l'acropole, tandis qu'en bas, à Baiceni, se trouvait la nécropole.

Dans le district de Suceava on a encore trouvé deux stations: la première à Radasani, où on a recueilli des instruments en pierre, en os, des vases et des idoles identiques à ceux qu'on a trouvé à Coucouteni; je présente ici plusieurs morceaux provenant de cette station. La deuxième station tout à fait identique est celle de Baia.

Dans le district de Vaslui on a trouvé aussi une station, pendant les travaux pour la construction du chemin de fer Berlad-Vaslui. Cette station, qui est tout près de la ville de Vaslui, présente la plus grande ressemblance non avec l'acropole de Coucouteni, mais avec la nécropole de Baiceni; en effet, tous les vases qu'on y a trouvés sont remplis d'ossements et recouverts par une sorte de plateau; dans les environs on a trouvé des objets de parure ressemblant à ceux de Baiceni.– Je présente plusieurs spécimens de ces ossements.

M. le professeur Beldiceano, dans une excursion archéologique en Bucovine (province appartenant à l'Autriche), a découvert à Siret une station dans laquelle les objets, vases et idoles, sont identiques à ceux de Coucouteni.

Si maintenant, après ce que nous avons

doar obiecte de podoabă, iar în toată colecția d-lui Beldiceanu de la Cucuteni, care numără până la 600 de piese, nu există decât nouă piese de bronz sau de fier.

Foarte aproape de Cetățuia Cucuteni, pe teritoriul cătunului Băiceni, s-au mai găsit vase de aceeaşi formă cu cele de la Cucuteni, dar umplute cu fragmente de oase arse şi cu cenuşă. Aceste vase au forma de urne cu două toarte şi cântăresc, cu oasele aflate în interior, 8-9 kilograme. S-au adunat, de asemenea, unelte de piatră, idoli, vase mici, ca şi un foarte mare număr de oase împrăştiate, semănând întocmai cu cele provenind de la Cetățuia Cucuteni.

Având în vedere identitatea acestor două stațiuni şi apropierea stațiunii Băiceni, care se găseşte în jos de dealul Cetățuia Cucuteni, dar remarcând, în acelaşi timp, deosebirea care există între ele (pentru că la Cucuteni nu se găsesc vase umplute cu oase şi cenuşă, pe care le întâlnim peste tot la Băiceni), se poate trage următoarea concluzie: Cetățuia Cucuteni forma acropola, în timp ce jos, la Băiceni, se găsea necropola.

În districtul Suceava s-au mai găsit două stațiuni: prima la Rădăşeni, unde s-au adunat unelte de piatră, de os, vase şi idoli, toate identice cu ceea ce s-au găsit la Cucuteni; prezint aici mai multe piese provenind din această stațiune. Cea de a doua stațiune, întru totul identică, este cea de la Baia.

În districtul Vaslui s-a găsit de asemenea o stațiune, în timpul lucrărilor pentru construirea căii ferate Bârlad-Vaslui. Această stațiune, care este foarte aproape de oraşul Vaslui, prezintă cea mai mare asemănare, nu cu acropola de la Cucuteni, ci cu necropola de la Băiceni; într-adevăr, toate vasele găsite aici sunt umplute cu oase şi acoperite cu un fel de platou; în împrejurimi s-au găsit obiecte de podoabă asemănătoare cu cele de la Băiceni. Prezint mai multe exemplare din aceste oase.

Dl. profesor Beldiceanu, într-o excursie arheologică în Bucovina (provincie ce aparține Austriei), a descoperit la Siret o stațiune în care obiectele, vasele şi idolii sunt identice cu cele de la Cucuteni.

Dacă acum, după ceea ce am

dit, nous regardons la carte qui représente la région du nord de la Moldavie, on voit que depuis la rivière Pruth jusqu'aux Carpathes, prédomine le même principe, ce qui nous conduit à admettre que, quoique nous puissions avoir affaire à des civilisations superposées, il n'est pas moins vrai qu'elles représentent une civilisation identique pour un même temps dans toute la région.

Quel est ce peuple qui, à un époque éloignée, habitait le nord de la Moldavie? Il est bien difficile de répondre à cette question, p.304 car on n'a fait de recherches scientifiques que sur les localités habitées par les Roumains d'aujourd'hui; même dans l'antiquité, les localités où habitent actuellement les Roumains ont été très peu connues; enfin, les grandes émigrations qui se sont succédé sur l'Europe depuis les temps les plus reculés ont passé en grande partie par ces régions.

Je me permets d'émettre une opinion, tout en attendant que des recherches sérieuses et systématiques la confirment ou la détruisent.

Un peuple ancien, émigrant de l'Asie, qui se servait d'instruments en pierre polie et en os, de vases en terre grossièrement travaillés, est venu s'établir dans la partie du nord de la Moldavie. Pendant que ce peuple peu civilisé menait une vie difficile et laborieuse, les peuples qui se trouvaient vers la fin de l'époque de la pierre polie et au commencement de l'époque du bronze envahissaient ces contrées.

Il y a des analogies frappantes entre les types de Coucouteni, de l'Archipel, de Mycènes, d'Hissarlik et du Caucase. D'où l'on peut tirer la conclusion suivante:

Le peuple qui habitait le Caucase passa par le nord de la mer Noire, et envahit la région comprise entre les Carpathes et les Balkans; plus tard, franchissant les passages des Balkans, il s'est répandu sur toute la presqu'île balkanique et de là, en passant la mer, sur l'Asie. Les bords de la mer Noire, en Europe et en Asie, ont été habités dans un temps très ancien par le même peuple.

Si, parmi les vases recueillis à Coucouteni, on en a trouvé quelques-uns qui présentent des caractères différents de ceux d'Hissarlik, de Mycènes et du Caucase, cela tient, sans doute, à l'influence des peuples du nord avec lesquels les habitants de Cucuteni ont dû avoir des relations.

En dehors de ces stations il y en a encore

spus, privim harta care reprezintă regiunea de nord a Moldovei, se vede că de la râul Prut până la Carpați, predomină acelaşi principiu, ceea ce ne determină să admitem că, deşi s-ar putea să avem de-a face cu civilizații suprapuse, nu e mai puțin adevărat că ele reprezintă o civilizație identică, pentru o aceeaşi perioadă, în toată regiunea.

Care este acest popor care, într-o epocă îndepărtată, locuia nordul Moldovei? Este foarte greu de răspuns la această întrebare, deoarece nu s-au făcut cercetări ştiințifice decât în locurile locuite de românii de azi; chiar în antichitate, locurile unde trăiesc actualmente românii au fost foarte puțin cunoscute; în fine, marile migrații care s-au succedat asupra Europei, din timpurile cele mai îndepărtate, au trecut, în mare parte, prin aceste regiuni.

Îmi permit să emit o opinie, urmând ca nişte cercetări serioase şi sistematice să o confirme sau să o înlăture.

Un popor vechi, emigrant din Asia, care se servea de unelte de piatră şlefuită şi de os, de vase de lut grosier prelucrate, s-a stabilit în partea de nord a Moldovei. În timp ce acest popor puțin civilizat ducea o viață grea şi anevoioasă, popoarele care se găseau spre sfârşitul epocii pietrei şlefuite şi la începutul epocii bronzului, invadau aceste ținuturi.

Există analogii frapante între tipurile de la Cucuteni, din Arhipelag, de la Mycene, de la Hissarlyk şi din Caucaz. De aici se poate trage următoarea concluzie:

Poporul care trăia în Caucaz trecea pe la nordul Mării Negre şi invada regiunea cuprinsă între Carpați şi Balcani; mai târziu, străbătând trecătorile Balcanilor, el s-a răspândit pe aproape întreaga Peninsulă Balcanică şi, de acolo, trecând marea, în Asia. Țărmurile Mării Negre, în Europa şi în Asia, au fost locuite, într-o perioadă foarte veche, de aceeaşi populație.

Dacă printre vasele adunate la Cucuteni, s-au găsit unele care prezentau caractere diferite față de cele de la Hissarlyk, Mycene şi din Caucaz, acest fapt se datorează desigur influenței popoarelor din nord, cu care locuitorii de la Cucuteni trebuie să fi avut relații.

În afară de aceste stațiuni, există şi

p.307 d'autres. J'en citerai une dans la ville même de Jassy, dans le quartier connu sous le nom de «Podul Vechiu», où, en travaillant aux fondations d'une maison, on a trouvé plusieurs objets en argile cuite; mais comme il fallait faire de grandes dépenses pour acheter le terrain, on a renoncé aux recherches. Une autre station caractéristique a été signalée à Barlad, où on a recueilli des vases d'une forme plus récente, des squelettes d'homme et des instruments en fer.

M. Beldiceano possède une collection composée de plus de six cents objets de Coucouteni, deux cents de Radasani, cent de Vaslui, trente de Seret, cinquante de Baia, quelques-uns de Jassy; c'est la collection la plus riche de ces provenances.

La Roumanie, par sa position géographique comme par les restes des anciens peuples qui y ont vécu, mérite une sérieuse attention de la part du monde archéologique.

altele. Voi cita, în acest sens, una chiar în oraşul Iaşi, în cartierul cunoscut sub numele de «Podul Vechiu», unde, lucrându-se la fundațiile unei case, s-au găsit mai multe obiecte de lut ars; dar, întrucât trebuiau făcute mari cheltuieli pentru a cumpăra terenul, s-a renunțat la cercetări. O altă stațiune caracteristică a fost semnalată la Bârlad, unde s-au adunat vase de o formă mai recentă, schelete de om şi unelte de fier.

Dl. Beldiceanu are o colecție compusă din mai mult de 600 de obiecte de la Cucuteni, 200 de la Rădăşeni, 100 de la Vaslui, 30 de la Siret, 50 de la Baia, câteva din Iaşi; aceasta este colecția cea mai bogată de asemenea produse.

România, prin poziția sa geografică, precum şi prin resturile vechilor popoare care au trăit aici, merită o atenție serioasă din partea lumii arheologice.

p.303

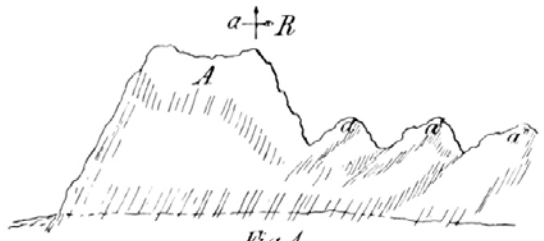

Fig. 1.

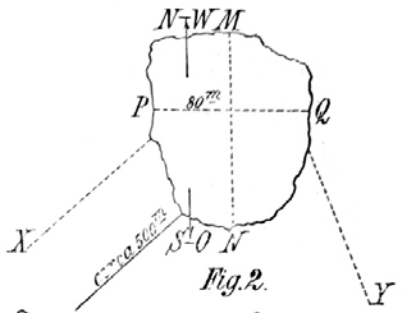

Fig. 2.

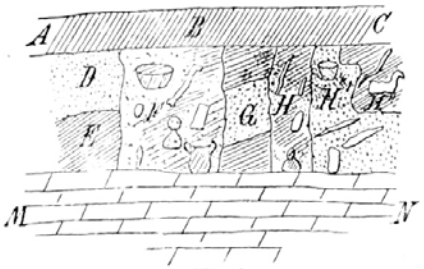

Fig. 3.

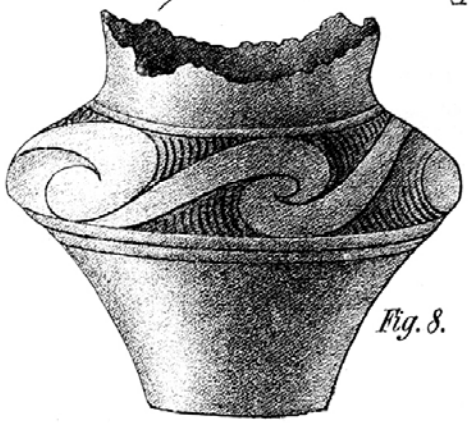

Fig. 8.

Fig. 5.

Fig. 7.

Fig. 9.

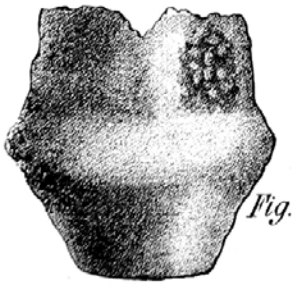

Fig. 4.

Fig. 6.

Planche I.

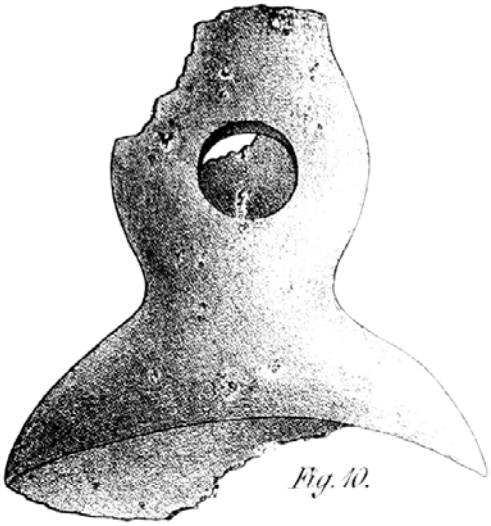

Fig. 10.

Fig. 12.

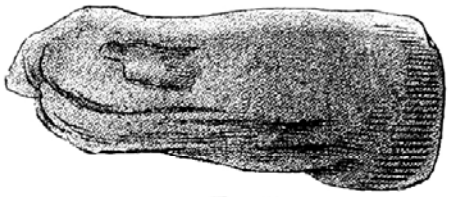

Fig. 14.

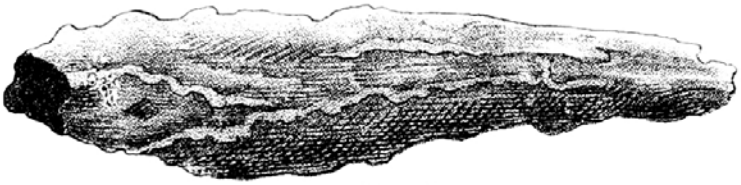

Fig. 13.

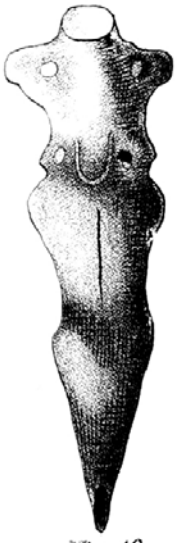

Fig. 16.

Fig. 15.

Fig. 11.

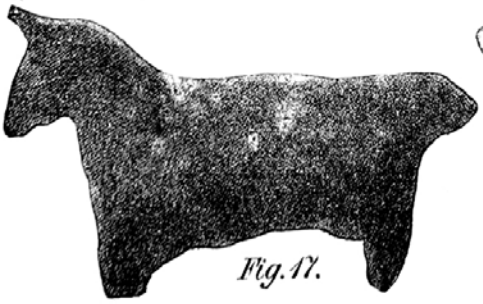

Fig. 17.

Fig. 18.

Planche II.

p.306

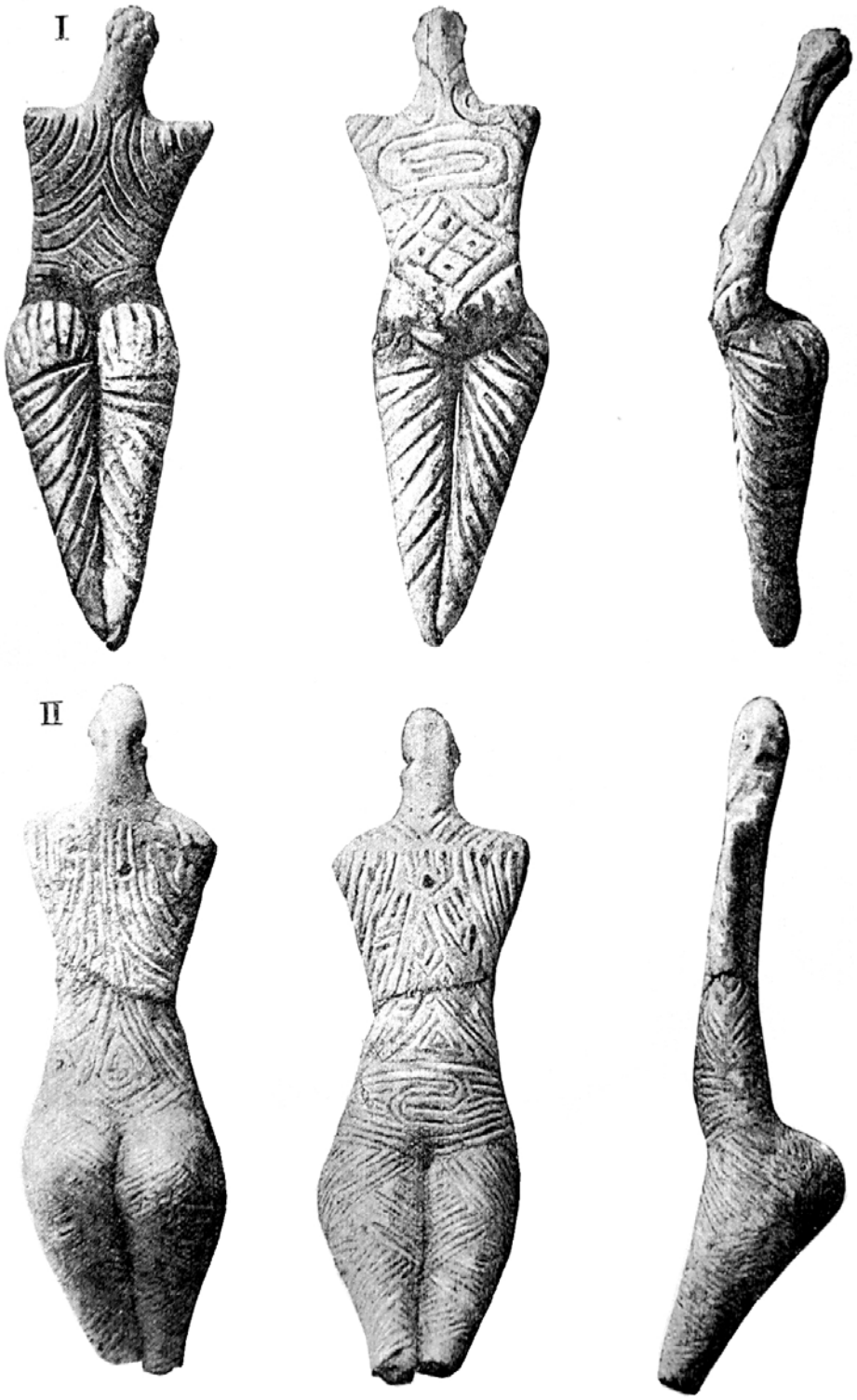

Planche III.

ANEXA 3

Articolul lui George Diamandy

STATION PRÉHISTORIQUE DE COUCOUTENI (ROUMANIE).

PAR M. DIAMANDI

(BULLETINS DE LA SOCIÉTÉ D'ANTHROPOLOGIE DE PARIS,
3e série, t. 12, Paris, 1889, p. 582-599).

SÉANCE DU 21 NOVEMBRE 1889

p.582 En 1884, des ouvriers trouvèrent, dans une carrière de pierre, des débris de vases et de nombreux silex. On avait donc affaire à une station archéologique.

La localité dont il s'agit est Coucouteni, située à 2 lieues et demie de Jassy. Plusieurs échantillons des objets trouvés furent remis à M. Beldiceno, professeur à Jassy, fouilleur infatigable, et à qui le Roumanie doit la découverte d'un grand nombre de stations archéologiques. S'étant rendu aussitôt à Coucouteni, M. Beldiceno fut le premier a y faire des fouilles; aussi, son musée est-il riche aujourd'hui de plusieurs centaines de pièces d'une remarquable originalité. Venu trois ans après, j'ai encore eu moi-même la chance de trouver des pièces assez importantes pour oser me permettre d'en faire le sujet de mon communiqué, insuffisant d'ailleurs, mais dont je me propose de combler les lacunes par de nouvelles recherches.

La station de Coucouteni est située sur un petit plateau, représentant la base supérieure d'un tronc de pyramide quadrangulaire, dont la face antérieure et les deux faces latérales, très rapides, rendent, de leur côté, l'abord de la station difficile, mais dont la face postérieure, à peu près horizontale, est coupée par une forêt. Le terrain se trouve recouvert de pierres et la base du plateau est tapissée de grandes dalles. Au-dessus de ces dalles, on rencontre un terrain noir ayant une profondeur de 2 mètres, au maximum. C'est cette couche qui constitue la partie archéologique du plateau. La vue s'étend au loin jusqu'au fin fond de la Bessarabie, et de cette éminence on domine tous les environs. Il est aisé de voir que cet endroit avait été très habilement choisi pour la défense, car il ne pouvait être attaqué que du côté de la forêt. En y faisant de petites fouilles, j'ai

În 1884, nişte muncitori găsesc, într-o carieră de piatră, resturi de vase şi numeroase silexuri. Era vorba despre o stațiune arheologică.

Respectiva localitate este Cucuteni, situată la două leghe şi jumătate de Iaşi. Mai multe eşantioane de obiecte găsite îi fură date d-lui Beldiceanu, profesor la Iaşi, săpător neobosit şi căruia România îi datorează descoperirea unui mare număr de stațiuni arheologice. Revenind curând la Cucuteni, dl. Beldiceanu a fost primul care a făcut săpături aici; de asemenea, muzeul său e îmbogățit astăzi cu mai multe sute de piese de o remarcabilă originalitate. Venit trei ani după aceasta, chiar eu am avut norocul de a găsi piese destul de importante pentru a îndrăzni să fac o comunicare despre aceasta, nesatisfăcătoare de altfel, dar îmi propun să-i completez lacunele prin noi cercetări.

Stațiunea de la Cucuteni este situată pe un mic platou, reprezentând baza superioară a unui trunchi de piramidă, rectangulară, la care fața anterioară şi cele două laterale, foarte abrupte, fac dificil accesul la stațiune dinspre ele, dar fața posterioară, aproape orizontală, e tăiată de o pădure. Terenul e acoperit de pietre şi baza platoului este împănată de dale mari. Deasupra acestor dale se întâlneşte un sol negru, cu o grosime de maximum 2 m. Acest strat constituie partea arheologică a platoului. Priveliştea se întinde până departe, până spre capătul Basarabiei, iar această proeminență domină toate împrejurimile. Se vede uşor că acest loc a fost ales în mod special pentru apărare, deoarece el nu putea fi atacat decât dinspre pădure. Făcând aici mici săpături,

trouvé des silex, des idoles, de la poterie, des pièces destinées à l'industrie
p.583 domestique, des ossements d'animaux, quelques rares échantillons de débris d'instruments de cuisine et d'autres objets dont je vais faire la description dans l'ordre suivant:

Silex, terres cuites, os, céramique, industries, objets divers, religion.

SILEX.

On trouve deux sortes de silex: l'une rougeâtre, l'autre noire, veinée de gris. Quoique se présentant bien à l'œil, les silex de Coucouteni manquent de patine. Ces silex proviennent de la Russie, telle est du moins l'opinion de M. Grégoire Cobilcesco, professeur de géologie à l'Université de Jassy. L'importation de ces silex en Roumanie n'a rien d'étonnant, et, dans l'une des séances de la Société d'anthropologie, en faisant un petit résumé historique, j'ai tâché de rappeler que la partie de l'Europe dont il s'agit a été la grande voie par où sont passées les invasions des temps les plus reculés. Mais, en admettant même que cette importation ne fût pas due aux invasions, M. G. de Mortillet ayant prouvé que des relations commerciales assez suivies existaient entre les habitants du nord de la France et ceux de la Belgique, même pendant les temps préhistoriques, on peut raisonnablement présumer que les mêmes relations étaient échangées entre la Russie et la Roumanie de cette époque, et expliquer encore de cette façon la provenance étrangère de ces silex.

Ouoi qu'il en soit, tous les silex trouvés sont polis, bien travaillés et en très grand nombre. En fait d'objets de divers usages, on trouve parmi eux des haches, des flèches, des scies, des couteaux et des grattoirs.

Les haches sont de doux genres, en silex et en grès. Les haches en silex présentent le même type: environ 6 centimètres, taillées sur toutes les facettes, de forme trapézoïde, fort tranchantes. Il n'a été trouvé qu'une seule pièce en grès. La découverte en est due à M. Lateche, qui me l'a très gracieusement offerte. Cette hache, plus grande que les autres, est unie sur ses deux faces et présente un tranchant très bien
p.584 dessiné. Les haches en silex furent trouvées à 10 centimètres, à 50 centimètres et 1^{m},50; la pièce en grès, à 1 mètre.

Les flèches présentent toutes le type triangulaire, avec des barbelures sur toutes

am găsit silexuri, idoli, ceramică, piese destinate industriei domestice, oase de animale, câteva rare exemplare de resturi de instrumente de bucătărie şi alte obiecte, pe care le voi descrie în următoarea ordine:

Silex, lut ars, os, ceramică, industrii, diverse obiecte, religie.

SILEX.

Se găsesc două feluri de silex: unul roşietic, altul negru, cu vinişoare cenuşii. Deşi se prezintă bine privirii, silexurilor de la Cucuteni le lipseşte patina. Acest silex provine din Rusia, cel puţin aceasta este părerea d-lui Grigore Cobălcescu, profesor de geologie la Universitatea din Iaşi. Importul acestor silexuri în România nu e ceva neobişnuit, şi, într-una din şedinţele Societăţii de Antropologie, făcând un mic rezumat istoric, am căutat să amintesc că această parte a Europei a fost marea cale pe care s-au produs invaziile din timpuri îndepărtate. Însă, chiar admiţând că aceste importuri nu s-au datorat invaziilor, dl. G. de Mortillet, dovedind că relaţii comerciale destul de ritmice existau între locuitorii din nordul Franţei şi cei din Belgia, chiar în timpurile preistorice, se poate presupune, pe bună dreptate, că aceleaşi relaţii de schimb erau în această epocă între Rusia şi România, explicându-se astfel provenienţa străină a acestor silexuri.

Oricum, toate silexurile găsite sunt lustruite, bine lucrate şi în număr foarte mare. Printre ele se găsesc obiecte de diverse utilizări: topoare, săgeţi, fierăstraie, cuţite şi gratoare.

Topoarele sunt de două feluri, de silex şi de gresie. Topoarele de silex prezintă acelaşi tip: circa 6 cm, prelucrate pe toate feţele, de formă trapezoidală, foarte tăioase. Nu s-a găsit decât o singură piesă de gresie. Descoperirea se datorează d-lui Lateş, care mi-a oferit-o cu gentileţe. Acest topor, mai mare decât celelalte, e neted pe cele două feţe şi prezintă un tăiş foarte bine trasat. Topoarele de silex s-au găsit la 10 cm, la 50 cm şi la 1,50 m; piesa de gresie, la 1 m.

Săgeţile erau toate de tip triunghiular, cu zimţuiri pe toate feţele, cu vârfuri

les facettes, à pointes très acérées. L'une d'elles est absolument semblable, eu tout point, comme travail et comme dimensions, à celle qui se trouve dans le musée préhistorique de MM. de Mortillet (pl. XLIII, fig. 368). Profondeur: 1^m,50, 90 centimètres, 20 centimètres, 1 mètre.

Les racloirs et grattoirs ont été trouvés en très grand nombre et présentent le type ordinaire du robenhausen. Profondeur: 90 centimètres, 30 centimètres, 10 centimètre. et à la surface de la terre. Silex rougeâtre.

Les scies ont une face taillée, l'autre simplement polie. Toutes sont en silex gris et noir.

Les couteaux, deux pièces seulement, ne présentent rien de caractéristique.

Les nucléus se retrouvent en très petit nombre et toujours extrêmement réduits, ce qui prouve la bonne qualité du silex.

L'objet le plus curieux, et, si je ne me trompe, l'uniqe en son genre qui ait été trouvé en Europe, est un carré de silex noir représentant grossièrement une tête. C'est le seul silex que j'ai trouvé qui ne fût pas poli. La tête présente deux yeux obliques, un nez très épaté: la bouche ne se trouve pas, et, chose curieuse, les deux oreilles, très grandes, se dessinent parfaitement sur les côtés. A en juger d'après la dureté du silex, il est permis de croire que ce grossier dessin a été fait à l'aide d'un instrument en fer. Toutes les lignes sont bien creusées.

OBJECT EN OS.

Cette matière était très employée par les Coucouteniens, mais son application très peu variée. J'ai récolté des poinçons (trois pièces), ayant tous trois la même dimension, 8 centimètres. Deux furent trouvés à 60 centimètres; le troisième, à 1 mètre. Les aiguilles se rencontrent en grand nombre (cinq pièces). Longueur: 4 et 5 centimètres. Profondeur: 70 centimètres, 1^m,50, 20 centimètres, 2 mètres.

p.585

Le plus bel objet en os est un ciseau en corne de cerf très bien poli et à parfait tranchant, creusé jusque vers le milieu. Longueur: 7 centimètres. Profondeur: 30 centimètres.

Un autre objet, très curieux, est un fragment très mince, en forme de cercle, sur lequel se dessinent fort bien des cercles concentriques, exécutés avec tant d'exactitude, que je les crois obtenus à l'aide du tour.

foarte ascuțite. Una dintre ele este absolut asemănătoare, din toate punctele de vedere, ca prelucrare şi ca dimensiuni, cu cea care se află în muzeul preistoric al d-lor de Mortillet (pl. XLIII, fig. 368). Adâncime: 1,50 m, 90 cm, 20 cm, 1 m.

Racloarele şi gratoarele s-au găsit în număr foarte mare şi prezintă tipul obişnuit de Robenhausen. Adâncime: 90 cm, 30 cm, 10 cm şi la suprafață. Silex roşietic.

Fierăstraiele au o față cioplită, cealaltă simplu şlefuită. Toate sunt din silex negru şi cenuşiu.

Cuțitele, numai două piese, nu prezintă nimic caracteristic.

Nucleele sunt în număr foarte mic şi întotdeauna extrem de reduse, ceea ce dovedeşte buna calitate a silexului.

Obiectul cel mai curios şi unicat în Europa, dacă nu mă înşel, e un pătrat de silex negru, reprezentând, în mod grosier, un cap. Acesta este singurul silex pe care l-am găsit şi care nu a fost şlefuit. Capul prezintă doi ochi oblici, un nas foarte turtit; nu are gură şi, lucru curios, cele două urechi, foarte mari, se schițează perfect pe cele două părți. Judecând după duritatea silexului, putem crede că această schiță grosieră a fost făcută cu ajutorul unui instrument de fier. Toate liniile sunt bine adâncite.

OBIECTE DE OS.

Acest material era foarte folosit de cucutenieni, dar într-o manieră foarte puțin variată. Am recoltat împungătoare (trei piese), având toate trei aceeaşi dimensiune, 8 cm. Două au fost descoperite la 60 cm; cea de a treia la 1 m. Acele se întâlnesc în număr mare (cinci piese). Lungime: 4-5 cm. Adâncime: 70 cm, 1,50 cm, 20 cm, 2 m.

Cel mai frumos obiect de os este o daltă din corn de cerb, foarte bine şlefuită şi cu un tăiş perfect, scobit până spre mijloc. Lungime: 7 cm. Adâncime: 30 cm.

Un alt obiect, foarte curios, este un fragment foarte subțire, în formă de cerc, pe care sunt desenate foarte bine cercuri concentrice, executate cu atâta precizie, încât le-am crezut obținute cu ajutorul unui compas.

CÉRAMIQUE.

Pour plus de facilité, nous distinguerons, en fait de poterie, les vases à anses et les vases sans anses.

Les vases à anses comprennent: vases à anses de préhension, vases a anses de suspension, vases à anses ornementatives, et enfin, vases perforés.

Cette classification peut être incomplète. Je la présente, pour le moment, jusqu'à ce que de nouvelles découvertes en permettent une autre tant soit peu scientifique.

Les anses à préhension, très commodes pour l'usage auquel elles sont destinées, sont de forme convexe et représentent un quart de lune en gros relief. Elles ne sont pas rajoutées aux vases, mais faites en même temps que ceux-ci.

En fait de dimension, on ne pourrait en assigner une précise. Généralement, les vases pourvus d'anses sont très durs, très cuits, de couleur brun foncé. La plupart du temps, ils ne présentent pas d'ornements et ne sont jamais peints. Du reste, dans la même catégorie d'objets, ce sont de beaucoup les plus grossiers; et ce fait doit être attribué, non pas au manque d'art de l'ouvrier, mais à l'usage fréquent et ordinaire auquel cette poterie était destinée. Bien que l'on ne trouve pas d'anses a préhension de très petit calibre, la grosseur modérée des plus grandes permet cependant de penser que les habitants de Coucouteni avaient les mains assez petites.

p.586

Les anses a suspension sont représentées par un ou deux petits boutons perforés de petits trous donnant passage au fil qui servait à la suspension. De nos jours, d'ailleurs, mais assez rarement, il est vrai, les paysans roumains des montagnes se servent encore de ce moyen. Les vases, munis de pareilles anses, sont généralement petits, travaillés avec soin, souvent striés par des dessins linéaires, quelquefois bariolés de noir, plus souvent de marron foncé.

Les anses ornementatives ne méritent peut-être pas le nom d'anse, sons lequel nous les désignons, car les boutons, points, mamelons et virgules, que l'on trouve sur les parties supérieures et latérales de certains vases, peuvent être considérés comme de simples ornements. Je crois, cependant, qu'il est préférable de voir dans ces reliefs des anses véritables, mais dégénérées, réduites à leur plus simple expression, et pour la

CERAMICA.

Pentru o mai bună înțelegere, noi am separat ceramica în vase cu toartă şi vase fără toartă.

Vasele cu toartă cuprind: vase cu toartă de prindere, vase cu toartă de atârnare, vase cu toartă ornamentală şi vase perforate.

Această clasificare poate fi incompletă, dar o prezint pentru moment, până ce noi descoperiri vor permite o alta, oricât de puțin ştiințifică.

Toartele pentru prindere, foarte comode pentru utilizarea pentru care sunt destinate, sunt de formă convexă şi reprezintă un sfert de lună în relief proeminent. Ele nu sunt adăugate vaselor, ci făcute simultan cu ele.

În ceea ce priveşte dimensiunea, nu există o regulă. În general, vasele prevăzute cu toartă sunt foarte dure, foarte bine arse, de culoare brun închisă. De cele mai multe ori, ele nu prezintă ornamente şi nu sunt niciodată pictate. În rest, din aceeaşi categorie de obiecte, ce sunt foarte grosiere, acest fapt nu trebuie pus pe seama lipsei de măiestrie a olarului, ci scopului de utilizare uzuală pentru care au fost create. Deşi nu se găsesc toarte de prindere de mici dimensiuni, totuşi grosimea moderată a celor mai mari permite să ne gândim că locuitorii de la Cucuteni aveau mâini destul de mici.

Toartele pentru atârnare sunt reprezentate prin unul sau doi butoni perforați prin mici orificii, pentru trecerea unui fir necesar suspendării. De altfel şi în zilele noastre, e drept destul de rar, țăranii români din zonele montane se servesc încă de acest mijloc. Vasele, prevăzute cu asemenea toarte, sunt în general mici, lucrate cu grijă, adesea striate prin desene liniare, uneori împestrițate cu negru, mai des cu maro închis.

Toartele ornamentale nu merită poate numele de toartă, deoarece butonii, vârfurile, proeminențele şi virgulele care se găsesc pe părțile superioare şi laterale ale unor vase pot fi considerate ca simple ornamente. Totuşi, cred că e preferabil să vedem în aceste reliefuri toarte adevărate, dar degenerate, reduse la expresia lor mai simplă şi pentru

fabrication desquelles l'ouvrier, donnant libre carrière à son goût et à son inspiration, ne s'est pas préoccupé de la commodité de ces vases faits pour l'art et l'ornement plutôt que pour les usages domestiques. Les vases avec anses orne-mentatives sont les plus beaux, les mieux cuits, les plus petits, et, sur le beau rouge que leur a donné le four, on rencontre les dessins les plus minutieux, lignes droites, lignes brisées, etc. Il est évident que cette délicate poterie était, pour les préhistoriques de Coucouteni, un vrai luxe, et son usage devait être très rare et très choisi. Le plus curieux exemplaire de ce genre est représenté par un ornement très original et unique, à ma connaissance, du moins. D'ordinaire, sur le même vase, règne le même système de dessin. Dans le cas dont il s'agit, il y a mariage entre le dessin virgulaire et le dessin à points. J'ai cru y voir un simple caprice de l'artiste. M. A. de Mortillet ne partage pas mon opinion et y voit, au contraire, la représentation claire d'un nez (virgule), entre deux yeux (les deux points). L'hypothèse de M. de Mortillet est parfaitement admissible, et, dans ce cas, la pièce, étant unique, devient extrêmement précieuse. Je dirai pourtant que je n'ai, nulle
p.587 part, rencontré, dans les autres collections de Coucouteni, cette même façon de représenter les dieux. Comme j'ai déjà eu l'honneur de le dire, devant la Société d'anthropologie, les idoles avaient toutes les yeux en creux et non en relief, comme ils sont représentés sur la pièce en question. C'est cette raison qui me fait maintenir mon opinion.

Vases perforés. Cette quatrième catégorie est très curieuse, et M. de Mortillet a bien voulu me faire savoir qu'elle était absolument inconnue en Occident. Dans ces vases, les anses consistent en un trou de la grosseur de l'index, fait dans le haut bord de la paroi. Malheureusement, je n'ai pas trouvé de vase entier, mais un simple fragment présentant la particularité dont il s'agit, et qui n'en est pas moins démonstratif. Le pourtour du trou est lisse, et, comme je viens de le dire, assez grand pour y passer l'index. C'est donc entre ce doigt et le pouce que le vase était tenu. On ne saurait trop dire si ce genre de vase était d'un emploi commun ou s'il n'était en usage que pour certaines coutumes religieuses. Comme composition, la pâte est inférieure à celle des autres vases, mal cuite, d'un gris clair poudreux,

fabricarea cărora olarul, dând frâu liber gustului şi inspirației sale, nu s-a preocupat de utilitatea acestor vase, făcute mai degrabă din necesități de artă şi ornament decât pentru folosință casnică. Vasele cu toarte ornamentale sunt cele mai frumoase, cele mai bine arse, cele mai mici şi, pe frumoasa culoare roşie rezultată din ardere, se întâlnesc desenele cele mai minuțioase, linii drepte, linii frânte etc. Este evident că această olărie delicată era, pentru oamenii preistorici de la Cucuteni, un adevărat lux, iar folosirea sa trebuie să fi fost rară şi foarte selectivă. Cel mai curios exemplar de acest fel e reprezentat printr-un ornament foarte original şi unic, cel puțin după cunoştințele mele. De obicei, pe acelaşi vas predomină acelaşi sistem de desen. În cazul nostru există o combinare între desenul virgular şi cel cu puncte. Am crezut că e vorba aici de un simplu capriciu al artistului. Dl. A. de Mortillet nu împărtăşeşte părerea mea şi vede aici, în schimb, reprezentarea clară a unui nas (virgula), între cei doi ochi (cele două puncte). Ipoteza d-lui de Mortillet e perfect admisibilă şi, în acest caz, piesa, fiind unică, devine extrem de prețioasă. Spuneam, totuşi, că nicăieri, în alte colecții cucuteniene nu am întâlnit acest mod de a reprezenta zeii. Cum am avut deja onoarea a spune în fața Societății de antropologie, idolii aveau întotdeauna ochii scobiți, iar nu în relief, cum sunt reprezentați aici. Acesta este motivul care mă face să-mi mențin opinia.

Vase perforate. Această a patra categorie este foarte curioasă şi dl. de Mortillet a binevoit să-mi aducă la cunoştință că ea este total necunoscută în Occident. La aceste vase, toartele constau într-o gaură, de grosimea degetului arătător, făcută la marginea superioară a peretelui. Din păcate, nu am descoperit un vas întreg, ci un simplu fragment, care prezintă particularitatea de care e vorba şi care nu e mai puțin ilustrativă. Marginea găurii este netedă şi, aşa cum am zis, destul de mare pentru a trece degetul arătător. Deci, vasul era ținut între arătător şi degetul mare. Nu se prea poate spune dacă acest tip de vas era de folosință comună sau pentru anumite ceremonii religioase. În ceea ce priveşte compoziția, pasta este inferioară față de cea a altor vase, rău arsă, de un cenuşiu deschis prăfuit, fără nici un desen

sans aucun dessin ni peinture.

Les vases sans anses sont toujours grands et très fréquents. Ils sont bien cuits et peuvent servir à tous les usages domestiques. Ils ne présentent pas, non plus, de dessins ou de peintures. Toutefois, cette absence de décors n'est pas absolument générale. M. le professeur Beldiceno en possède un à haut col et présentant, sur la zone médiane, un trou triangulaire. L'opinion de M. Beldiceno est que ce vase servait à mettre des parfums.

Céramique diverse. Coucouteni possède également une forme de vase commune à un grand nombre de stations archéologiques, le vase à pied. Le pied est tantôt plat, tantôt pointu. Dans ce dernier cas, il était très probablement planté en terre. Cette poterie, quoique bien cuite, est rouge, gros-sière, et
p.588 sans ornement d'aucun genre.

Une autre forme que l'on trouve fréquemment, ce sont les couvercles de vase, larges soucoupes adaptées aux pièces qu'elles devaient recouvrir et possédant à leur partie externe postérieure un gros bouton qui permettait d'enlever le couvercle. Ce genre est très usité de nos jours en Orient, en Russie, en Bulgarie, en Serbie, en Hongrie et en Roumanie, où il est connu sous le nom de *pocriche*.

INDUSTRIE DOMESTIQUE.

Fusaioles, agriculture, métiers, moulins. L'industrie de Coucouteni est assez complète. On trouve dans cette station trois sortes de fusaioles: coniques, rhomboïdales et rondes. Les fusaioles sont toutes en terre, bien cuites, jamais peinte ni ornementées.

Le type conique (6 centimètres de haut; base: 4 centimètres de diamètre) est généralement regardé comme servant de poids aux métiers de tisserands. Pourtant, vu le poids, la grandeur et surtout la grossièreté de l'objet, il est permis de supposer qu'il était plutôt employé à lester les filets de pêche. Ces fusaiolcs n'ont qu'un seul trou à leur sommet. Leur forme se rapproche assez de celle d'une poire.

Le type rhomboïdal est de beaucoup plus petit que le premier et travaillé avec bien plus de soin (hauteur: 4 centimètres; base: 2 centimètres). Ces fusaioles ont la forme d'un rhombe dont les deux bases seraient percées de trous. L'intérieur, tout aussi bien que l'extérieur, est toujours parfaitement lisse. Profondeur: 40 centimètres.

sau pictură.

Vasele fără toartă sunt întotdeauna mari şi foarte frecvente. Ele sunt bine arse şi pot servi la diferite activități casnice. Ele nu mai prezintă desene sau pictură. Totuşi, acestă absență a decorului nu e generalizată. Dl. profesor Beldiceanu posedă, din această categorie, un gât înalt, care prezintă pe zona mediană o gaură triunghiulară. Opinia d-lui Beldiceanu este că acest vas servea pentru păstrarea parfumurilor.

Ceramică diversă. Cucuteni are, de asemenea, o formă de vas, comună unui mare număr de stațiuni arheologice, vasul cu picior. Piciorul este când plat, când ascuțit. În ultimul caz, el era, foarte probabil, plantat în pământ. Această olărie, deşi bine arsă, este roşie, grosieră şi fără ornament.

O altă formă frecvent întâlnită o reprezintă capacele de vas, *sub-cupe* largi, adaptate pieselor pe care trebuiau să le acopere şi având la partea exterioară, posterior, un buton mare, care permitea ridicarea capacului. Acest tip este foarte folosit şi în zilele noastre în Orient, în Rusia, în Bulgaria, Serbia, Ungaria şi în România, unde este cunoscut sub numele de *pocriş*.

INDUSTRIA CASNICĂ.

Fusaiole, agricultură, meşteşuguri, râşnițe. Industria de la Cucuteni este destul de completă. Se găsesc trei tipuri de fusaiole: conice, romboidale şi rotunde. Fusaiolele sunt toate din lut, bine arse, nici pictate, nici ornamentate.

Tipul conic (6 cm înălțime; 4 cm diametru) este privit în general ca servind drept greutate pentru războiul de țesut. Totuşi, având în vedere greutatea, mărimea şi caracterul grosier al obiectului, putem presupune că era folosită mai degrabă ca lest pentru plasele de pescuit. Aceste fusaiole nu au decât o singură gaură în vârf. Forma se apropie destul de mult de cea a unei pere.

Tipul romboidal e mult mai mic şi lucrat cu mult mai multă grijă (înălțime: 4 cm; baza: 2 cm). Au forma unui romb, la care cele două baze erau străpunse de găuri. Atât la interior, cât şi la exterior e întotdeauna perfect netedă. Adâncimea: 10 cm.

Le type rond est très rare. Sa forme est celle d'une rondelle plate, trouée en son milieu. Ainsi que le second type, ce dernier est également lisse. Par analogie, on pourrait conclure que ces rondelles servaient également aux tisserands. Profondeur: 10 centimètres.

Moulins. Comme dans toutes les stations préhistoriques, à partir du robenhausen, on retrouve le moulin très fréquemment employé à Coucouteni. Les grains des céréales étaient donc moulus et très probablement
p.589 cuits. La trituration se faisait de deux manières.

La première est la suivante: une grande pierre plate et peu épaisse, ordinairement trouée en son milieu, était fixée au sol par un pivot autour duquel tournait, au-dessus de cette pierre, une seconde pierre de la même forme et de même dimension que la première. Les grains placés entre les deux pierres étaient réduits en farine par la pression et le frottement des deux pièces.

La seconde façon de moudre les grains était le piloir en pierre non taillée, de forme commode, pour être empoigné. Il est très probable que cette opération se faisait dans un de ces vases grossiers, déjà décrits, ou peut-être même sur une pierre plate. Profondeur: 1 mètre.

Navette. - Cette pièce en terre cuite, très bien brûlée, est malheureusement à moitié brisée. A la cassure même, qui doit dater de loin, on voit un trou du même diamètre que la navette. Cet outil est rayé par des lignes noires. Profondeur: 60 centimètres.

Tipul rotund este foarte rar. Forma este cea a unei rondele plate, găurită în mijloc. Ca şi tipul al doilea, şi acesta este netezit. Prin analogie, s-ar putea conchide că aceste rondele serveau deopotrivă la țesut. Adâncime: 10 cm.

Râşnițe. La fel ca în toate stațiunile preistorice, începând cu Robenhausen, râşnițele se folosesc foarte des la Cucuteni. Deci, boabele de cereale erau râşnite şi foarte probabil coapte. Zdrobirea se făcea în două feluri.

Prin primul, o piatră mare plată şi puțin groasă, de obicei găurită în mijloc, era fixată pe pământ printr-un pivot, în jurul căruia se rotea, deasupra acestei pietre, o a doua piatră de aceeaşi formă şi de aceeaşi dimensiune ca prima. Grânele, plasate între cele două pietre, erau transformate în făină, prin presiunea şi frecarea celor două piese.

A doua metodă consta era pisălogul de piatră neprelucrat, de formă comodă, pentru a fi apucat. E foarte probabil că această operație se făcea într-unul din aceste vase grosiere, deja descrise, sau chiar pe o piatră plată. Adâncime: 1 m.

Suveică. Această piesă de lut, foarte bine arsă, e, din păcate, pe jumătate ruptă. Chiar la ruptură, care trebuie să fie din vechime, se vede o gaură cu acelaşi diametru ca al navetei. Acest instrument este dungat cu linii negre. Adâncime: 60 cm.

RELIGION.

La station de Coucouteni, intéressante à plus d'un point de vue, l'est surtout par le nombre et la figuration de ses idoles. Mais, a cause de leur diversité même, j'ai cru utile de les classer de la façon suivante:

Anthropolâtrie:

Hommes: 1 type fiché.

Femmes: 3 types, fiché, suspendu, cousu.

Zoolâtrie: Porcs, vaches, taureaux.

RELIGIE.

Stațiunea Cucuteni, e şi mai interesantă mai ales din punct de vedere al numărului şi reprezentării idolilor săi. Dar, din cauza diversității lor, am crezut util de a le clasifica în următorul mod:

Antropolatrie:

Bărbați: 1 tip în picioare

Femei: 8 tipuri, în picioare, suspendat, cusut.

Zoolatrie: porci, vaci, tauri

AMULETTES.

Anthropolâtrie. Hommes. Une seule idole mâle a été trouvée par les différents fouilleurs, et c'est moi qui ai eu la bonne fortune de la découvrir. La tête et les épaules ont été brisées, ainsi que les pieds. Du reste, règle générale, jusqu'à présent du moins, les idoles de Coucouteni manquent toutes, sans

AMULETE.

Antropolatrie. Bărbați. A fost găsit un singur idol masculine în timpul tuturor săpăturilor, eu fiind cel care am avut şansa de a-l descoperi. Capul şi umerii au fost sparți, ca şi picioarele. De altfel, o regulă generală, până în prezent cel puțin, e că la idolii de la Cucuteni

p.590 exception, de pieds et de bras. La grandeur de la pièce dont il s'agit est environ 8 centimètres. Elle est en terre cuite très dure, de couleur rougeâtre. Elle a été brisée un peu audessus des reins; on remarque une petite verge, mais les testicules font défaut. Les jambes, collées entre elles, ne sont désignées que par une simple ligne de séparation, comme chez toutes les idoles de cette station. La partie postérieure est normale par rapport à la grandeur de la pièce. Profondeur: 1,50 m.

Femmes. En général, les idoles féminines présentent plusieurs caractères communs aux trois types qui figurent dans la classification précédente. La tête affecte une forme ronde en même temps que plate; les yeux s'y trouvent marqués par deux points creux, jamais par des perforations; le nez est absolument semblable aux idoles de Troyes et de Mycène, c'est-à-dire en bec d'oiseau. La bouche n'est jamais représentée; il en est de même du menton et des oreilles. Les épaules sont régulièrement pointues, en courbe concave, remontant en haut. Les seins sont figurés par deux petits boutons en saillie. Le nombril est absent d'ordinaire; je ne l'ai trouvé qu'un seule fois; mais, comme c'était un trou traversant le corps, je pense qu'il servait plutôt à y passer un fil pour suspendre l'idole. Le triangle d'Astartée est très marqué et les organes génitaux sont très exagérés. La fente qui les désigne se prolonge en se rétrécissant et devient la ligne séparative des jambes, collées, comme nous l'avons déjà dit, et finissant un peu au-dessus des orteils. Vues de dos, ces déesses ne sont remarquables que par l'extrême exagération de la partie postérieure, qui fait penser à une Vénus hottentote de Coucouteni. Les hémisphères sont séparées par une fente très large qui se rétrécit à mesure qu'elle descend le long des jambes, comme la fente antérieure.

Les données présentées ici sont les mêmes pour tous les types d'idoles femelles. La classification que nous avons présentée
p.591 plus haut n'a été faite que pour distinguer l'usage que l'on faisait des déesses.

Idoles fichées. Ce genre d'idoles se reconnaît par le fait que les jambes descendent vers le bas tout a fait en pointe, de sorte qu'elles pouvaient facilement servir comme un petit pieu à l'aide duquel l'idole était plantée en terre. On l'adorait en se prosternant. Profondeur: 90 centimètres.

lipsesc, fără excepție, picioare şi brațe. Piesa noastră are o lungime de circa 8 cm. Este din lut ars foarte dur, de culoare roşietică. S-a spart puțin deasupra rinichilor; se remarcă un mic membru, dar testiculele lipsesc. Picioarele, lipite între ele, sunt desemnate doar printr-o simplă linie de separare, ca la toți idolii din această stațiune. Partea superioară e normală în raport cu mărimea piesei. Adâncime: 1,50 m.

Femei. În general, idolii feminini prezintă caractere comune pentru trei tipuri, care figurează în clasificarea precedentă. Capul sugerează o formă rotundă şi în acelaşi timp plată; ochii sunt marcați prin două puncte scobite, niciodată prin perforări; nasul este absolut asemănător cu idolii de la Troia şi Mycene, adică în cioc de pasăre. Gura nu este reprezentată niciodată; acelaşi lucru e valabil şi pentru bărbie şi urechi. Umerii sunt întotdeauna ascuțiți, în curbă concavă, ridicați în sus. Sânii sunt figurați prin doi mici butoni proeminenți. Buricul lipseşte de obicei; nu l-am găsit decât o singură dată; dar, cum acesta era o gaură care traversa corpul, consider că el servea mai degrabă pentru a trece un fir pentru suspendarea idolului. Triunghiul Astarteei este foarte accentuat, iar organele genitale sunt foarte exagerate. Deschiderea care le desemnează se prelungeşte restrângându-se şi devine linia de separare a picioarelor unite, aşa cum am zis şi care se termină puțin deasupra degetelor de la picior. Văzute din spate, aceste zeițe nu se remarcă decât prin extrema exagerare a părții posterioare, care ne face să ne gândim la o Venus hotentotă de la Cucuteni. Emisferele sunt separate printr-o fantă foarte largă, care se retrage pe măsură ce coboară de-a lungul picioarelor, ca şi la fanta anterioară.

Datele prezentate aici sunt aceleaşi pentru toate tipurile de idoli feminini. Clasificarea pe care am prezentat-o mai sus n-a fost făcută decât pentru a distinge utilizarea pe care o aveau zeițele.

Idolii în picioare. Acest tip de idol se recunoaşte prin faptul că picioarele coboară în formă de vârf, astfel că ele puteau să servească uşor ca un mic țăruş, cu ajutorul căruia idolul era plantat în sol. Adorarea se făcea prin prosternare. Adâncime: 90 cm.

Type suspendu. — Ce genre ne présente l'idole que jusqu'au nombril, et, dans ce cas, le tronc est percé de deux trous faits aux épaules. Un fil y passait probablement, et l'idole était suspendue soit au cou, soit à la hutte. Profondeur: 40 centimètres.

Type cousu. — Ce dernier type est en tout semblable au second; il n'en diffère que par le nombre des trous, qui est de cinq à huit, disposés sans aucun dessin régulier. Par ces perforations, on pouvait coudre les divinités à la chemise ou à la peau de la bête qui recouvrait les épaules de notre préhistorique. En général, ces pièces sont bariolées par des lignes d'un brun foncé. Profondeur: 40 centimètres.

Tipul suspendat. Acest tip ne prezintă idolul doar până la buric şi, în acest caz, trunchiul este străpuns prin două găuri făcute la umeri. Probabil, idolul era suspendat cu un fir, fie la gât, fie în colibă. Adâncime: 40 cm.

Tipul cusut. Acest tip este întru totul asemănător cu precedentul; el nu diferă decât prin numărul găurilor, care este de la cinci la opt, dispuse fără un traseu regulat. Prin aceste perforații, se puteau coase divinitățile la cămaşă sau pe pielea de animal, care acoperea umerii omului nostru preistoric. În general, aceste piese sunt tărcate, cu linii brun închise. Adâncimea: 40 cm.

ZOOLATRIE.

Le nombre des porcs, vaches et taureaux, est grand; mais comme exécution et comme beauté de la pâte, ces pièces sont de beaucoup inférieures aux idoles anthropomorphes.

Presque toutes ont la même grandeur, 2 centimètres environ de hauteur sur 2 à 3 centimètres de longueur. Chose curieuse à remarquer, c'est qu'ici aussi les jambes de devant sont soudées, formant une petite colonne, pour ainsi dire, de même que les jambes de derrière et, tout comme chez les idoles humaines, il n'y a guère qu'une petite ligne de démarcation. Les jambes sont terminées en pointe; les pieds font défaut ainsi que la bouche et les oreilles, souvent même les yeux; les cornes sont bien dessinées. La différence de sexe est marquée par la verge. Les testicules manquent toujours chez les mâles. Les femelles n'ont pas d'organe génital.

Le taureau et le porc ont été trouvés à 30 **p.592** centimètres de profondeur; la vache, à 10 centimètres. Toutes ces pièces sont faites en terre très mal cuite, de couleur grise ou noirâtre. La vache avait sur le dos un petit carré dessiné par quatre lignes descendant jusqu'au ventre. Il est probable que ce carré représente un morceau d'étoffe.

Coucouteni fournit une autre espèce d'idoles à forme très indécise, tellement indécise, que les uns y voient des poupées, d'autres des poissons. Profondeur: 50 centimètres.

ZOOLATRIA.

Numărul porcilor, vacilor şi taurilor este mare; însă, ca execuție şi frumusețe a pastei, aceste piese sunt cu mult inferioare idolilor antropomorfi.

Aproape toți au aceeaşi dimensiune, circa 2 cm înălțime, pe 2-3 cm lungime. Este curios de remarcat că şi aici picioarele din față sunt lipite, formând o mică coloană, la fel ca picioarele din spate şi, întocmai ca la idolii umani, nu există decât o mică linie de demarcație. Gambele sunt terminate cu vârfuri; picioarele lipsesc, ca şi gura şi urechile, adesea şi ochii; coarnele sunt bine trasate. Diferența de sex e marcată prin membru. Testiculele lipsesc întotdeauna la masculi. Femelele nu au organ genital.

Taurul şi porcul au fost găsiți la adâncimea de 30 cm; vaca la 10 cm. Toate aceste piese sunt făcute din lut foarte rău ars, de culoare cenuşie sau negricioasă. Vaca avea pe spate un mic pătrat, trasat prin patru linii care coborau până la pântec. Probabil, acest pătrat reprezintă o bucată de stofă.

Cucuteni a furnizat şi o altă categorie de idoli, atât de neclari, încât unii au văzut în ei păpuşi, alții peşti. Adâncime: 50 cm.

AMULETTE.

Il n'en a été trouvé qu'une seule, de forme à peu près elliptique, en pierre non polie,

AMULETĂ.

S-a găsit una singură, de formă aproape eliptică, din piatră neşlefuită, străpunsă de o

percée d'un trou. Cette pièce était elle suspendue au cou ou à la cabane, on ne saurait le dire. Hauteur: 3 centimètres; longueur: 3 centimètres et demi; profondeur: 6 centimètres.

gaură. Această piesă era suspendată la gât sau în cabană, nu se poate şti. Înălțime: 3 cm; lungime: 3,5 cm; adâncime: 6 cm.

DESSINS ET PEINTURES.

La ligne droite est très fréquente, la ligne brisée se retrouve aussi fréquemment; par contre, les lignes courbes sont rares. En dehors du dessin linéaire qui, très probablement, était exécuté à l'aide des barbes d'une plume d'oie ou à l'aide de la plume même, on rencontre un dessin très correct et qui, vraisemblablement, était fait en appuyant sur la pâte molle, soit un carré d'étoffe, soit l'écorce à fibres régulières d'un arbre, comme le tilleul, par exemple, soit encore un carré formé de crins de cheval juxtaposés. Dans les vases à anses ornementatives, le plus souvent, on trouve sur les bords des empreintes laissées par la pression du pouce. Un autre ornement, qui n'est pas rare, est le pointillage fait très probablement à l'aide d'une plume.

Comme peinture, on rencontre souvent la ligne courbe mariée à la ligne droite. Les couleurs employées sont le rouge, le noir et le brun foncé.

DESENE ŞI PICTURI.

Linia dreaptă este foarte frecventă, linia frântă se întâlneşte de asemenea frecvent; în schimb, liniile curbe sunt rare. În afara desenului liniar, care, foarte probabil, era executat cu ajutorul perilor unei pene de gâscă sau chiar cu ajutorul penei, se întâlneşte un desen foarte corect şi care, probabil, se făcea apăsând pe pasta moale, fie un pătrat de stofă, fie scoarța cu fibre regulate a unui arbore, precum teiul, de exemplu, fie chiar un pătrat format din peri de cal alăturați. La vasele cu toarte ornamentale, cel mai des se găsesc, pe margine, amprente lăsate prin apăsarea degetului mare. Un alt ornament, care nu e rar, e şirul de puncte, făcut foarte probabil cu ajutorul unei pene.

Ca pictură, se întâlneşte adesea linia curbă, împreună cu linia dreaptă. Culorile folosite sunt roşul, negrul şi brun închis.

HABITATION.

Les préhistoriques de Coucouteni
p.593 habitaient les huttes coniques. J'ai trouvé une grande pièce de terre brûlée, dont une paroi était lisse, tandis que l'autre gardait très distincte l'empreinte cylindrique laissée par les branches dont était faite la hutte. Ainsi donc, nous sommes devant le cas d'une hutte cimentée, pour ainsi dire. Très probablement, la partie inférieure était du moins construite en branchages et recouverte d'une pâte faite de terre; puis on brûlait cette pâte, jusqu'à ce qu'elle fût bien cuite. Cette opération devait donner une grande consistance aux habitations de nos préhistoriques. En Roumanie, on pratiquait, il n'y a pas longtemps, ce même système, non plus pour des huttes, mais pour des maisons de campagne surtout; seulement on ne brûle plus la terre, on la recouvre de chaux.

LOCUINȚA.

Oamenii preistorici de la Cucuteni locuiau în colibe conice. Am găsit o mare piesă de lut ars, la care un perete era neted, în timp ce celălalt păstra foarte clar amprenta lăsată de ramurile din care era făcută coliba. Deci, ne aflăm în fața unei colibe lutuite. Foarte probabil, partea inferioară, cel puțin, era construită din împletitură de nuiele şi acoperită cu o pastă de pământ; apoi, această pastă se ardea până era bine coaptă. Această operație trebuia să dea o mare consistență locuințelor. În România se practica, până de curând, acelaşi sistem, nu numai pentru colibe, ci, mai ales, pentru casele de câmpie; numai nu se mai ardea pământul, ci se acoperea cu paie.

FAUNE ET FLORE.

Faune. Tout le plateau de Coucouteni est rempli d'ossements d'animaux. Les bêtes devaient être domestiquées, à en juger par le grand nombre des os, par les idoles dont

FAUNA ŞI FLORA.

Fauna. Tot platoul de la Cucuteni este umplut de oase de animale. Animalele trebuie să fi fost domesticite, judecând după marele număr de

nous avons donné la description, notamment par la vache au carré d'étoffe. Le bœuf, le mouton, la chèvre, le porc et le cheval, devaient former la base de l'alimentation. Le cerf était fréquent, car on trouve beaucoup de cornes de cet animal. Les oiseaux n'étaient pas rares non plus, car, dans deux vases, j'ai trouvé de petits os blanchis par la cuisson, appartenant à un gallinacé quelconque. Il est hors de doute, et les fusaioles à pêche en sont la preuve évidente, que les préhistoriques dont il s'agit connaissaient l'art de la pêche.

Dans un petit vase, j'ai trouvé deux valvules de l'*Anadonta fluviatilis.*

Il se pourrait que d'autres animaux aient été connus, employés ou mangés; mais les petites fouilles que j'ai faites ne m'ont pas fourni jusqu'ici de renseignements complets sur ce sujet.

Flore. Il n'y a pas grand chose à dire en ce qui concerne la flore de Coucouteni. Il est certain, toutefois, que le chanvre et le lin y étaient connus et utilisés. Dans un amas de poteries vitrifiées, j'ai rencontré de petits granules qui m'ont semblé être du millet.

p.594

oase, după idolii pe care i-am descris, în special după vaca cu pătrat de stofă. Boul, oaia, capra, porcul şi calul trebuie să fi format baza alimentației. Cerbul era frecvent, deoarece se găsesc adesea coarne ale acestui animal. Păsările nu erau mai rare, pentru că, în două vase, am găsit mici oase albite prin ardere, aparținând unei galinacei. Este cert, şi greutățile de pescuit sunt proba evidentă. că oamenii preistorici de aici cunoşteau pescuitul.

Într-un vas mic am găsit două valve de *Anadonta fluviatilis.*

Se poate ca şi alte animale să fi fost cunoscute, folosite sau mâncate; dar, micile săpături pe care le-am făcut nu au furnizat până acum informații complete despre acest subiect.

Flora. Nu se poate spune mare lucru despre flora de la Cucuteni. Totuşi, este sigur că cânepa şi inul erau cunoscute şi utilizate aici. Într-o grămadă de ceramică arsă am întâlnit mici granule, care mi s-au părut a fi de mei.

OBJECT DIVERS.

Les ouvriers m'ont rapporté, le lendemain des fouilles, trois pièces de monnaie (trois domitiens) et une très jolie fibule en bronze, me disant avoir trouvé ces objets sur le plateau. Je ne sais jusqu'à quel point cette dernière pièce peut être considérée comme provenunt de la station même, étant donné que j'ai cru remarquer dans son voisinage plusieurs tumulus et tous les environs ayant des noms significatifs: la Forteresse, la Cité, noms qui, en général, cachent une station archéologique. Quoi qu'il en soit, cette fibule représente un serpent sur lo dos duquel on distingue très bien un dessin de lignes croisées, qui représente les écailles.

Un autre objet, d'une importance bien plus grande et recueilli par moi-même à Coucouteni, est un cône en terre cuite, grand de 3 centimètres, sur lequel on remarque un pas de vis. L'utilité de cet objet m'est encore une énigme.

OBIECTE DIVERSE.

Lucrătorii mi-au raportat, în a doua zi a săpăturilor, trei monede (trei domitieni) şi o foarte frumoasă fibulă de bronz, zicându-mi că au găsit aceste obiecte pe platou. Nu ştiu în ce măsură această ultimă piesă poate fi considerată ca provenind din aceeaşi stațiune, deoarece cred că am observat în vecinătatea sa mai mulți tumuli, iar toate locurile învecinate au nume semnificative (Cetățuia, Cetate), care ascund, în general, o stațiune arheologică. Oricum, această fibulă reprezintă un şarpe, pe spatele căruia se observă foarte bine, un ornament de linii încrucişate, care reprezintă solzii.

Un alt obiect, chiar mai important şi cules de mine de la Cucuteni, este un con de lut ars, mare de 3 cm, pe care se observă o spirală de şurub. Utilitatea acestui obiect este încă o enigmă pentru mine.

CONCLUSIONS.

De tout ce qui vient d'être dit, il résulte que les habitants du plateau de Coucouteni étaient arrivés à une civilisation relativement très avancée. Connaissant la pêche, l'art de tisser, le dessin, la peinture, ayant, de plus,

CONCLUZII.

Din tot ceea ce am spus rezultă că locuitorii platoului de la Cucuteni ajunseseră la o civilizație relativ foarte avansată. Cunoscând pescuitul, meşteşugul țesutului, desenul, pictura, având, în plus,

une conception du surnaturel, conception traduite par la présence d'un culte assez compliqué, les Coucouteniens nous offrent le spectacle d'une peuplade encore dans l'enfance, mais déjà dans la voie du développement et du progrès. Mais, en dehors de ces données, qui sont faciles à constater, devant l'archéologie se posent deux questions: Coucouteni est-il ou n'est-il pas une station préhistorique? Quel a été le peuple qui a jadis habité cette station? Nous allons tâcher de répondre à ces deux
p.595 questions, selon que nous le permettront nos modestes connaissances.

Tout d'abord, il faut voir si le terrain a été ou non remué. A mon avis, il ne l'a pas été, et voici pourquoi. N'oublions pas qu'il ne s'agit point d'une station tertiaire, mais bien d'une époque relativement moderne; nous nous trouvons en cette région de l'Orient européen qui a été, en des temps fort anciens, le lieu de rendez-vous de peuples dont souvent les noms ne nous sont même pas parvenus. N'oublions pas que les Scythes, les Daces, les Gètes, sont des peuples pré-historiques, tout en existant du temps de Domitien et de Trajan.

En vérité, si l'on admet que les hommes de Coucouteni étaient déjà passés de l'état social sauvage a l'état burbare et qu'ils avaient déjà un semblant de classes, quoi de plus na- turel, du moment que l'esclave vivait auprès du maître, quoi de plus naturel, dis-je, de trouver un vase peint, de forme gracieuse, à côté d'un vase grossier? Du reste, le petit vase peint ne servait pas aux mêmes usages, n'avait pas la même destination que le vase grossier. L'histoire de Lysimaque, gé- néral macédonien, et du roi gète Dromichaïte est trop connue pour la rappeler; mais elle est claire en ce sens qu'elle nous prouve qu'en ce temps-là les uns mangeaient dans de beaux vases d'or, tandis que d'autres étaient servis en de simples vases de terre. Ainsi donc, il n'y a rien de bien extraordinaire dans le fait de trouver différents degrés de civilisation dans la même ou dans différentes couches. Le terrain n'a point besoin d'être remué pour nous donner, à ce sujet, une explication. Du reste, les fouilles ont été faites, il faut l'avouer, assez négligemment; les profondeurs n'ont pas été prises souvent par bon nombre de porsonnes qui ont collectionné des antiquités à Coucouteni. En dehors de la question du terrain, on peut, je crois, affirmer que cette station est

o concepție a supranaturalului, concepție tradusă prin prezența unui cult destul de complicat, cucutenienii ne oferă spectacolul unei populații încă în copilărie, dar deja pe calea dezvoltării şi a progresului. Dar, în afară de aceste date, care sunt uşor de constatat, arheologiei i se ridică două probleme: este sau nu Cucuteni o stațiune preistorică? Care a a fost poporul care a locuit odinioară această stațiune? Vom încerca să răspundem la aceste întrebări atât cât ne vor permite modestele noastre cunoştințe.

În primul rând, trebuie să vedem dacă terenul a fost sau nu modificat. După părerea mea, nu a fost şi iată de ce. Să nu uităm că nu este vorbade o stațiune terțiară, ci de o epocă relativ modernă; ne găsim în acea regiune a estului european care a fost, în timpurile foarte vechi, locul de întâlnire a popoarelor al căror nume adesea nu ne-au parvenit. Nu uităm că sciții, dacii, geții sunt popoare preistorice, care au existat în timpurile lui Domitian şi Traian.

Într-adevăr, dacă se admite că oamenii de la Cucuteni trecuseră deja de la stadiul social de sălbaticie la cel de barbarie şi că aveau deja ceva asemănător claselor, ce este mai firesc, din moment ce sclavul trăia lângă stăpân, să se găsească un vas pictat, de formă grațioasă, alături de un vas grosier? De altfel, micul vas pictat nu servea aceloraşi folosințe, nu avea aceeaşi destinație ca vasul grosier. Istoria lui Lysimach, general macedonian, şi a regelui get Dromichaites e prea cunoscută, pentru a o reaminti; dar, ea e clară în sensul de a ne dovedi că, în acel timp, unii mâncau în frumoase vase de aur, în timp ce alții erau serviți în simple vase de lut. Deci, nu e nimic extraordinar în faptul de a descoperi diferite trepte de civilizație în acelaşi strat sau în straturi diferite. Nu e nevoie de a muta terenul, pentru a ne da o explicație în acest sens. De altfel, săpăturile au fost făcute, trebuie să recunoaştem, destul de neglijent; adâncimile nu au fost luate, de către mai mulți din cei care au colecționat antichități la Cucuteni. În afară de problema terenului, cred că se poate afirma că această stațiune este preistorică.

préhistorique. L'art graphique est absent; il en est de même des métaux, à quelque chose près.

Essayons maintenant de nous occuper de la question ethnique. M. Beldiceno a cru, pendant quelque temps, que les habitants de
p.596 Coucouteni étaient ou une peuplade grecque, égarée en Scythie, ou tout au moins une peuplade ayant des communications suivies avec les colonies grecques situées sur le littoral du Pont Euxin. Mon ami s'appuyait sur ce fait que les idoles étaient absolument identiques, comme figures et comme dimensions, à celles trouvées par Schliemann dans la Grèce préhistorique. Le nez arqué, rappelant celui de la déesse d'Athènes, semblait favorable à cette hypothèse. De plus, Beldiceno croyait voir, dans la ligne de démarcation des jambes, un organe sexuel exagéré, une continuation de triangle d'Àstartée. La partie postérieure du corps, très développée, semblait encore indiquer le culte vénérique de Pallas. La forme des vases, les lignes de peinture et de dessin semblables à celles de Troie et de Mycène concouraient à donner raison à l'hypothèse de Beldiceno. Mais examinons, cependant, le bien fondé de cette supposition. Que les Grecs aient eu, dès les temps les plus reculés des colonies sur le Pont-Euxin, cela est absolument certain et trop connu pour insister. Les comparaisons de Beldiceno sur les objets trouvés à Coucouteni avec ceux provenant de Mycène sont également exactes; mais ces deux raisons sont-elles suffisantes pour admettre l'hypothèse du professeur de Jassy? N'oublions pas que les colonies du Pont-Euxin se trouvaient presque toutes au sud, tandis que la station de Coucouteni se trouve presque au nord de la Roumanie, c'est-à-dire qu'une énorme distance sépare Coucouteni de ces colonies. Mais cette raison ne saurait être concluante, car on nous objecterait que les Phéniciens sont arrivés sur les côtes de la Baltique.

Seulement, ce qui pouvait être fait par mer était impraticable sur terre. Tous les historiens anciens, Homère surtout, parlent des pays scythiques comme de régions fabuleuses, un empire des nuits éternelles, peuplé presque en totalité par des monstres horribles et de hideux anthropophages. Les marchands grecs avaient eu donc tout d'abord à subir les rigueurs d'un pays très inhospitalier, non seulement à cause de ses

Arta grafică este absentă; acelaşi lucru e valabil cu metalele, aproape fără excepție.

Vom încerca acum să ne ocupăm de problema etnică. Dl. Beldiceanu a crezut, o vreme, că locuitorii de la Cucuteni erau o populație greacă, rătăcită în Sciția, sau cel puțin o populație care avea legături statornice cu coloniile greceşti situate pe litoralul Pontului Euxin. Prietenul meu se sprijinea pe faptul că idolii erau absolut identici, ca figuri şi ca dimensiuni, cu cei găsiți de Schliemann în Grecia preistorică. Nasul arcuit, amintind de cel al zeiței Atena, părea favorabil acestei ipoteze. Mai mult, Beldiceanu credea că vede în linia de demarcare a picioarelor un organ sexual exagerat, o continuare a triunghiului Astarteei. Partea posterioară a corpului, foarte dezvoltată, părea să indice, de asemenea, cultul veneric al Atenei Pallas. Forma vaselor, liniile de pictură şi de desen, asemănătoare cu cele de la Troia şi Mycene, concurau în a da dreptate ipotezei lui Beldiceanu. Să examinăm, totuşi, fundamentul acestei supoziții. Că grecii au avut, din timpurile cele mai îndepărtate, colonii la Pontul Euxin, este absolut sigur şi prea cunoscut pentru a insista. Comparațiile făcute de Beldiceanu pe obiectele descoperite la Cucuteni cu cele de la Mycene sunt de asemenea exacte; dar aceste două argumente sunt suficiente pentru a admite ipoteza profesorului din Iaşi? Să nu uităm că coloniile din Pontul Euxin se găseau aproape toate în sud, în timp ce stațiunea de la Cucuteni se află aproape de nordul României, adică o distanță enormă separă Cucuteni de aceste colonii. Însă acest, motiv nu ar fi concludent, deoarece se poate obiecta că fenicienii au ajuns pe țărmurile Balticii.

Numai că ceea ce putea fi făcut pe mare era impracticabil pe pământ. Toți istoricii vechi, Homer mai ales, vorbesc de țările scitice ca de regiuni fabuloase, un imperiu de nopți eterne, populat aproape în totalitate de monştri oribili şi de antropofagi hidoşi. Negustorii greci au avut, deci, de suferit, în primul rând, rigorile unui pământ foarte neospitalier, nu numai din cauza locuitorilor săi,

habitants, mais encore et surtout à cause de
p.597 son climat épouvantable et de son manque total de voies de communication. Il est très probable que les colonies du Pont-Euxin avaient des relations commerciales avec les peuples voisins, mais je doute fort que ces relations se soient étendues jusqu'aux confins de la Pologne. Voici pour la question historique et géographique.

Quant aux idoles, est-il permis de conclure de leur représentation, semblable à celle des idoles grecques, à l'identité des cultes? Je ne le crois pas. Le nez des idoles ne pouvait être qu'arqué et cela grâce à la façon de les travailler, car il est hors de doute qu'on ne les moulait pas, mais qu'on les modelait. Pour obtenir le nez, on ne pouvait donc s'y prendre que d'une manière: appliquer les deux pouces sur la pâte molle; mais, en agissant de la sorte, il se produit un jet plus ou moins grand, suivant que les doigts sont plus ou moins rapprochés et plus ou moins serrés.

Ce jet prend naturellement la forme de la ligne séparatrice des pouces. Ayant pratiqué moi-même ce moyen pour bien me rendre compte du fait, j'ai toujours obtenu ainsi des nez arqués. Ainsi donc, les artistes coucouteniens pouvaient parfaitement fabriquer des nez de cette forme, sans que, pour cela, ils aient eu connaissance du nez de Minerve.

Pourquoi rechercher toujours les dieux classiques? Certes, les comparaisons sont souvent profitables, mais cette méthode ne saurait toujours être appliquée sans entraîner par-fois à des erreurs, et je crois que, dans certains cas, il vaut mieux cherchera expliquer les faits sur place que d'aller leur donner des solutions qui plaisent à l'esprit, mais qui s'écartent de la vérité.

Quant à la ressemblance des peintures et des dessins, je n'insiste pas, pour la bonne raison que, dans toutes les peintures primitives, on retrouve le peroxyde de fer; et, si l'on admet que deux peuples sont arrivés au même degré de civilisation, s'ils ont la même conception du beau; en d'autres termes, s'ils sont anthropologiquement semblables, leur civilisation doit être
p.598 analogue. M. de Baye, dans une station archéologique de la Marne, a trouvé sur une pierre un dessin représentant une femme; en Transylvanie, il a été trouvé une autre figure ressemblant beaucoup à la femme de la Marne; enfin, M. le docteur Niederle, de

dar, şi mai mult, din cauza climatului său înspăimântător şi a totalei lipse de căi de comunicaţie. Este foarte probabil că, coloniile de la Pontul Euxin, aveau relaţii comerciale cu popoarele vecine, dar mă îndoiesc foarte tare că aceste relaţii s-ar fi întins până la hotarele Poloniei. Iată problema istorică şi geografică.

În ceea ce priveşte idolii, este permis să se conchidă, din reprezentarea lor, asemănătoare cu cea a idolilor greceşti, despre identitatea cultelor? Cred că nu. Nasul idolilor nu putea fi decât arcuit şi aceasta datorită modului de prelucrare, deoarece este neîndoielnic că ei nu erau turnaţi, ci modelaţi. Pentru a obţine nasul, nu se putea, deci, proceda decât într-un singur fel: să se aplice cele două degete mari pe pasta moale; dar, acţionând în acest fel, se producea o ţâşnire mai mare sau mai redusă, în funcţie de degetele mai mult sau mai puţin apropiate şi mai mult sau mai puţin strânse.

Această ţâşnire lua în mod firesc forma liniei separatoare dintre degete. Practicând eu însumi această metodă, pentru a-mi da seama mai bine de realitate, întotdeauna am obţinut, în acest fel, nasuri arcuite. Deci, artiştii cucutenieni puteau să modeleze perfect nasul în această formă, fără să fi avut cunoştinţă, pentru aceasta, de nasul Minervei.

De ce trebuie să se caute întotdeauna zeii clasici? Desigur, comparaţiile sunt adesea profitabile, dar această metodă nu poate fi aplicată întotdeauna, fără a antrena uneori erori şi cred că, în unele cazuri, e mai bine să se caute explicarea faptelor pe loc decât să li se dea soluţii care să placă spiritului, dar care se îndepărtează de adevăr.

În ceea ce priveşte asemănarea picturilor şi a desenelor, nu insist, pentru simplul motiv că în toate picturile primitive se regăseşte peroxidul de fier; şi dacă se admite că două popoare care au atins aceeaşi treaptă de civilizaţie au aceeaşi concepţie despre frumos; cu alte cuvinte, dacă ele sunt din punct antropologic asemănătoare, civilizaţia lor trebuie să fie analogă. Dl. de Baye, într-o staţiune arheologică din Marna, a găsit pe o piatră un desen reprezentând o femeie; în Transilvania, s-a găsit o altă figură, care se aseamănă mult cu femeia din Marna; în fine, dl. doctor Niederle, din Praga,

Prague, a eu l'obligeance de me montrer une copie tirée du musée de Munich, copie représentant une femme semblable à celles de Transylvanie et de la Marne. Pouvons-nous conclure de là que les peuples ayant habité jadis la Transylvanie et la Bavière étaient en relations avec les habitants de la Marne à la même époque? Eu ce qui concerne la Russie, la Roumanie et l'Orient on général, je crois qu'il faut se garder un peu de ces rapprochements douteux et tâcher d'abord de trouver des jalons plus sûrs pour relier les stations les unes aux autres. Pour moi, je doute franchement, jusqu'à nouvelles découvertes du moins, des prétendues relations des colonies du Pont-Euxin avec les habitants de Coucouteni.

Mon ami Nadejde, rédacteur du *Contemporanul*, croit que les habitants de Coucouteni étaient des Slaves. Son hypothèse est plus admissible que celle de Beldiceno, mais je ne vois pas non plus de prouves évidentes à son appui. M. Tocilesco, professeur d'archéologie à l'Université de Bucharest, est d'avis que Coucouteni est une station dacique. Il est vrai que les Daces avaient une culture semblable, en beaucoup de points, à celle des Coucouteniens; mais, sur cette ressemblance, doit-on hardiment prétendre que les Daces ont habité la station dont il est question? Comme il est facile de le voir, toutes les hypothèses émises sont admissibles; mais, à cause de cette facilité d'analogie même, je crois qu'il est imprudent de trop s'aventurer dans la détermination de la race qui occupa autrefois le plateau de Coucouteni. En vérité, l'élément important pour établir une distinction en pareille matière manque totalement. Toutes les personnes qui se sont livrées à des fouilles sur le plateau n'ont trouvé aucun squelette. Ainsi donc, la craniologie, qui est indispensable lorsqu'il s'agit de déterminer les groupes humains, la craniologie nous fait défaut. La
p.599 calotte crânienne qui se trouve dans le musée de Beldiceno a été recueillie dans des conditions douteuses; du reste, elle n'a pas encore été étudiée.

Il résulte de tout ce qui vient d'être dit qu'il est bon de ne pas se hâter de donner un nom aux habitants de Coucouteni, mais qu'il faut tâcher d'abord de fournir un musée riche et d'explorer le reste des régions environnantes, afin de trouver un point de comparaison exacte.

a avut amabilitatea de a-mi arăta o copie trasă din muzeul din München, care reprezintă o femeie asemănătoare cu cele din Transilvania şi Marna. Putem conchide de aici că popoarele care au locuit odinioară Transilvania şi Bavaria erau în relație cu locuitorii Marnei în acea epocă? În ceea ce priveşte Rusia, România şi Orientul, în general, cred că trebuie să ne păzim de aceste apropieri îndoielnice şi să încercăm să găsim mai întâi jaloane mai sigure, pentru a lega stațiunile între ele. În ceea ce mă priveşte, mă îndoiesc sincer, cel puțin până la noi descoperiri, în legătură cu pretinsele relații ale coloniilor de la Pontul Euxin cu locuitorii de la Cucuteni.

Prietenul meu Nădejde, de la *Contemporanul*, crede că locuitorii de la Cucuteni erau slavi. Ipoteza sa este mai admisibilă decât cea a lui Beldiceanu, însă eu nu văd mai multe probe evidente în plus, în sprijinul său. Dl. Tocilescu, profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti, e de părere că Cucuteni este o stațiune dacică. Este adevărat că dacii aveau o cultură asemănătoare, în mai multe privințe, cu cea a cucutenienilor; dar, pe baza acestei asemănări, trebuie să se pretindă pe de-a dreptul că dacii au locuit respectiva stațiune? Aşa cum se poate uşor vedea, toate ipotezele emise sunt admisibile; însă, tocmai din cauza acestei facilități a analogiilor, cred că este imprudent de a ne aventura prea mult în determinarea rasei care ocupa odinioară platoul de la Cucuteni. Într-adevăr, elementul important în stabilirea unei deosebiri în asemenea temă lipseşte total. Toți cei care au efectuat săpături pe platou n-au găsit nici un schelet. Deci, craniologia, care este indispensabilă atunci când e vorba de determinarea grupelor umane, ne lipseşte. Calota craniană din muzeul lui Beldiceanu a fost obținută în condiții dubioase; de altfel, ea n-a fost încă studiată.

Rezultă, din toate cele spuse, că este bine să nu ne grăbim să dăm un nume locuitorilor de la Cucuteni, ci trebuie să încercăm mai întâi să realizăm un muzeu bogat şi să explorăm restul regiunilor învecinate, pentru a găsi un element de comparație exact.

Un dernier mot. Quel que soit le groupe ethnique auquel appartiennent les préhistoriques de Coucouteni, prenant en considération leur civilisation et le fait que les métaux, quoique extrêmement rares, devaient cependant leur être connus, on peut déduire, avec quelque probabilité, que cette station est environ de quatre cents ans antérieure à l'ère chrétienne, car je crois que c'est à peu près à cette époque que furent introduits les métaux en Dacie.

En terminant, il est bon de répéter ce qui a déjà été dit à plusieurs reprises, à savoir: les fouilles que j'ai faites sont absolument insuffisantes. J'espère pouvoir obtenir, l'année prochaine, un matériel archéologique assez riche, permettant une plus complète connaissance de la station de Coucouteni, intéressante à tant de points de vue.

Une partie des antiquités de Coucouteni ont été offertes au musée de l'École d'anthropologie.

La séance est levée à six heures.

L' un des secrétaires: MAHOURDEAU.

Un ultim cuvânt. Oricare ar fi grupa etnică căreia îi aparțin oamenii preistorici de la Cucuteni, luând în considerație civilizația lor şi faptul că metalele, chiar dacă extrem de rare, trebuie totuşi să le fi fost cunoscute, se poate deduce, cu oarecare probabilitate, că această stațiune e cu circa 400 de ani înainte de era creştină, deoarece cred că aproximativ aceasta este epoca în care s-au introdus metalele în Dacia.

În încheiere, e bine să repetăm ceea ce am spus deja de mai multe ori, anume: săpăturile pe care le-am făcut sunt absolut insuficiente. Sper să pot obține, în anul următor, un material arheologic destul de bogat, care să-mi permită o cunoaştere mai completă a stațiunii de la Cucuteni, interesantă din atâtea puncte de vedere.

O parte a antichităților de la Cucuteni a fost oferită muzeului Şcolii de antropologie.

Şedința s-a ridicat la orele şase.

Unul dintre secretari: MAHOURDEAU.

ANEXA 4

Articolul lui George Diamandy

NOUVELLES IDOLES DE COUCOUTENI (ROUMANIE).

PAR M. DIAMANDI

(BULLETINS DE LA SOCIÉTÉ D'ANTHROPOLOGIE DE PARIS,
4e série, t. I, Paris,1890, 2e fasc., p. 406-408).

SÉANCE DU 15 MAI 1890.

p.406 Dans la séance du 7 novembre 1889, j'ai eu l'honneur faire une communication au sujet des antiquités de Coucouteni (Roumanie). De nouvelles découvertes ayant été faites, j'ai cru de mon devoir de vous en faire part[1].

Je prendrai tout d'abord la liberté de récapituler en peu de mots ce qui déjà a été dit au sujet des idoles dont nous nous occupons. En ce qui concerne cette partie de ma première communication, j'avais proposé la classification suivante:

Anthropolâtrie: hommes et femmes, trois types: fichés, suspendus et cousus.

Je ne m'occupe point, comme vous le voyez, de la zoolâtrie de nos préhistoriques. Les idoles dont il est question aujourd'hui appartiennent au premier type.

Vous vous rappelez que le type fiché est caractérisé par les jambes se terminant en pointe, ce qui permettait de planter, de ficher le dieu en terre. Les nouvelles idoles se rattachent à ce type: c'est pourquoi je ne décrirai point les deux autres (voir le *Bulletin,* t. XII, 3e série, 1er fasc.). Comme dimension, comme forme, les nouvelles idoles sont absolument identiques à celles que vous connaissez. La différence qui les caractèrise et qui m'a forcé de vous en parler aujourd'hui est la suivante: sur le corps des dieux, on remarque tout un système de lignes qui les enveloppent comme d'un réseau.

Que sont ces lignes? Que signifient-elle?

Voici des questions auxquelles je vais tâcher de répondre autant qu'il sera en mes moyens de le faire.

Les lignes qui recouvrent les idoles
p.407 figurent-elles un simple caprice de l'artiste, représentent-elles un tatouage, ou bien rendent-elles des vêtements?

Je ne pense pas que ces dessins soient

În şedința din 7 noiembrie 1889, am avut onoarea de a ține o comunicare despre antichitățile de la Cucuteni (România). Fiind făcute noi descoperiri, am crezut că e de datoria mea să vi le împărtăşesc[1].

Îmi voi lua libertatea, la început, să recapitulez în câteva cuvinte ceea ce s-a spus deja despre idolii de care ne ocupăm. În ceea ce priveşte această parte a primei mele comunicări, am propus următoarea clasificare:

Antropolatrie: bărbați şi femei; trei tipuri: în picioare, suspendați şi cusuți.

După cum veți vedea, nu mă mai ocup de zoolatria oamenilor noştri preistorici. Idolii despre care este vorba astăzi aparțin primului tip.

Vă reamintiți că tipul în picioare e caracterizat prin picioarele care se termină în vârf, ceea ce permite a planta, a înfige idolul în pământ. Noii idoli se leagă de acest tip: de aceea, nu voi descrie deloc pe celelalte două (vezi *Bulletin*, t. XII, 3e série, 1er fasc.). Ca dimensiune, ca formă, noii idoli sunt absolut identici cu cei pe care îi cunoaşteți. Deosebirea care îi caracterizează şi care m-a determinat de a vă vorbi astăzi despre ei este următoarea: pe corpul idolilor se remarcă un întreg sistem de linii, care-l acoperă ca o rețea.

Ce sunt aceste linii ? Ce semnifică ele ?

Iată chestiunile la care voi încerca să răspund, atât cât îmi vor permite mijloacele.

Liniile ce acoperă idolii figurează un simplu capriciu al artistului, reprezintă un tatuaj sau redau piese de îmbrăcăminte ?

Nu cred ca aceste desene să fie rezultatul

le résultat d'un simple caprice de l'artiste. Ces dessins ne se remarquent pas sur d'autres objets, donc ils sont propres aux idoles, donc ils ont été exécutés dans l'évidente intention d'imager quelque chose.

Les tatouages ne se composent jamais uniquement de lignes droites. Du reste, le tatouage ne recouvre point tout le corps, et si l'on rencontre des lignes droites, on y rencontre bien plus souvent et bien plus nombreuses des figures allégoriques.

Venons à la troisième question.

Si les lignes représentent des vêtements, ces vêtements appartenaient-ils aux morts ou aux vivants?

Il est clair que les habitants de Coucouteni étaient loin de connaître l'art cher et en honneur chez les vieux Egyptiens; il ne s'agit donc point de la tentative de figurer les bandelettes des momies.

Les vêtements recouvraient donc des êtres vivants. Essayons des comparaisons. Sur le vase d'Alexandrople (Russie) et sur la coupe de Kerci, se trouvent des dessins très bien exécutés représentant des scènes de la vie des Scythes. Il s'y trouve notamment une scène de chasse au cheval admirable de vérité. Les chasseurs portent une chemise serrée à la taille el un large pantalon flottant serré à la cheville. Les uns sont pieds nus; d'antres sont chaussés de petites bottes. Les plis formés par le pantalon, nombreux et rapprochés, établissent une ressemblance avec les liunes qui enveloppent nos idoles. Une scène de la vie guerrière nous fait voir les Scythes en train de panser les plaies, de bander l'arc. Leurs pantalons sont rayés par une multitude de lignes qui représentent des broderies; il en est de même de leurs chemises.

Le costume des paysans roumains est, à plus d'un point de vue, ressemblant à celui des anciens Daces et Gètes, connus dans l'antiquité sous le nom générique de *Scythes*. Les idoles présentent, sur le milieu du corps, un faisceau de lignes horizontales, pouvant **p.408** être comparé à la ceinture large et forte des Scythes, la ceinture (*briou*) que porte tout paysan roumain et qui donne à ceux-ci cette élégance de taille qui faisait l'admiration d'Eduar Quinet et d'Ubiccini.

Je terminerai mes observations, pour le moment du moins, par une troisième comparaison.

La colonne de Trajan, à Rome, qui, comme vous le savez, raconte en scènes

unui simplu capriciu al artistului. Aceste desene nu se observă pe alte obiecte, deci ele sunt proprii idolilor, deci, ele au fost executate cu evidenta intenție de a imagina un anume lucru.

Tatuajele nu se compun niciodată doar din linii drepte. De altfel, tatuajul nu acoperă tot corpul şi chiar dacă se întâlnesc linii drepte, mult mai dese şi mult mai numeroase sunt figurile alegorice.

În ceea ce priveşte a treia problemă.

Dacă liniile reprezintă piese de îmbrăcăminte, acestea aparțineau celor morți sau celor vii ?

Este clar că locuitorii de la Cucuteni erau departe de a cunoaşte arta scumpă şi aflată în onoare la vechii egipteni; nu e vorba deci de încercarea de a figura benzi de mumii.

Deci, veşmintele acopereau ființe vii. Vom încerca unele comparații. Pe vasul de la Alexandropol (Rusia) şi pe cupa de la Kerci se găsesc desene foarte bine executate, reprezentând scene din viața sciților. Este vorba aici, evident, despre o scenă de vânare a unui cal, admirabil de veridic. Vânătorii poartă o cămaşă strânsă pe talie şi un pantalon larg, care fâlfâie, strâns pe gleznă. Unii sunt cu picioarele goale; alții sunt încălțați cu cizme mici. Pliurile formate de pantalon, numeroase şi apropiate, stabilesc o asemănare cu liniile care acoperă idolii noştri. O scenă din viața războinică ni-l arată pe sciți pansându-şi rănile, încordându-şi arcul. Pantalonii lor sunt reiați, printr-o mulțime de linii, care reprezintă broderii; acestea există şi pe cămăşile lor.

Costumul țăranilor români, la o privire mai atentă, este asemănător cu cel al vechilor daci şi geți, cunoscuți în antichitate sub numele generic de *sciți*. Idolii prezintă, la mijlocul corpului, un fascicol de linii orizontale, care poate fi comparat cu centura largă şi puternică a *sciților*, centura (*brâul*) pe care o poartă orice țăran român şi care îi dă acestuia eleganță în talie, admirată de Edgar Quinet şi de Ubiccini.

Voi termina observațiile mele, pentru moment cel puțin, printr-o a treia comparație.

Columna lui Traian, la Roma, care, aşa cum ştiți, povesteşte în scene vii

vives la terrible guerre que les Romains ont eu avec les Daces et les Gètes, ces Gaulois du Danube, représente avec une grande exactitude les costumes des guerriers de la Dacie. A plusieurs reprises, nous rencontrons sur le monument de Trajan les costumes des Daces et des Gètes. tout à fait identiques à ceux des anciens Scythes, et pouvant soutenir la comparaison avec l'essai de représentation qui se traduit sur les idoles de Coucouteni par les lignes que nous avons décrites plus haut[2].

Enfin, je me permets de vous faire part des observations de MM. A. de Mortillet et L. Bonnemère. M. de Mortillet trouve une ressemblance entre les costumes gaulois et les costumes scythiques; M. Bonnemère trouve aussi certaine analogie entre ceux-ci et les costumes bretons. De plus, M. Bonnemère m'a souvent fait l'honneur de me parler de superstitions bretonnes qu'il trouve ressemblantes aux roumaines. Notez que ces superstitions ne sont pas héritées des Romains: n'y aurait-il rien de commun entre les habitants du Morbihan et du Finistère et ceux qui, jadis, disputèrent la Dacie aux Romains, du Danube aux Carpathes?

[1] Voir les dessins de l'*Archiva literara si scientifica*, Jassy, n° 4, 1890, étude de G. Butureno.

[2] Voir Michel Soutzo: *Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobroudja* (*Rev. archéol.*, 23e année, XI). – Cf. G. Butureno, *loc. cit.*

teribilul război dus de romani cu dacii şi geții, aceşti gali ai Dunării, reprezintă cu o mare exactitate costumele războinicilor din Dacia. De mai multe ori, întâlnim pe monumentul lui Traian costumele dacilor şi geților, întru totul identice cu cele ale vechilor sciți şi care pot susține comparația cu încercarea de reprezentare, care se traduce pe idolii de la Cucuteni prin liniile pe care le-am descris mai sus[2].

În fine, îmi permit a răspunde observațiilor d-lor A. de Mortillet şi L. Bonnemère. Dl. de Mortillet găseşte o asemănare între costumele galice şi cele scitice; dl. Bonnemère găseşte, de asemenea, o anume analogie între acestea şi costumele bretone. Mai mult, dl. Bonnemère adesea mi-a făcut onoarea de a-mi vorbi despre superstițiile bretone, pe care el le găseşte asemănătoare cu cele româneşti. Rețineți că aceste superstiții nu sunt moştenite de la romani: oare nu ar fi nimic comun între locuitorii din Morbihan şi din Finistère şi cei care, odinioară, dispută Dacia romanilor, de la Dunăre la Carpați?

[1] Vezi desenele din *Archiva literară şi ştiințifică*, Iaşi, nr. 3, 1889, studiul lui G. Bețureanu. (N.N. În articolul lui Diamandi se indică, eronat, nr. 4, 1890).

[2] Vezi Michel Soutzo: *Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobroudja* (*Rev. archéol.*, 23e année, XI). – Cf. G. Bețureanu, *loc. cit.*

Table analytique et alphabétique des matières contenues dans ce volume par M. Dureau.

AGRICULTURE des anciens habitants de Coucouteni (Roumanie), 588.
AMULETTES trouvées à Coucouteni (Roumanie), 589, 592;
CÉRAMIQUE de Coucouteni (Roumanie), 585.
COUCOUTENI (Roumanie). Station préhistorique de -, 582.
DESSIN. Art du - à Coucouteni (Roumanie), 592.
par M. DIAMANDI, d'objets préhistoriques trouvés à Coucoutoni (Roumanie), 599;
FUSAIOLES de Coucouteni (Roumanie), 588.
HABITATION des anciens habitants de Coucouteni (Roumanie), 592;
IDOLES de Coucouteni (Roumanie), 590.
MOULINS de Coucouteni (Roumanie), 588.
OBJETS EN OS de Coucouteni (Roumanie), 584.
SILEX de Coucouteni (Roumanie), 583.
STATIONS PRÉHISTORIQUES de Coucouteni (Roumanie), 582.
VASES PERFORÉS de Coucouteni (Roumanie), 587.
ZOOLATRIE de Coucouteni (Roumanie), 591.

Tabelul analitic şi alfabetic al temelor conținute în aceste volum, de dl. Dureau. (referitor la articolul lui Diamandi)

AGRICULTURA vechilor locuitori de la Cucuteni (România), 588.
AMULETE găsite la Cucuteni (România), 589, 592.
CERAMICA de la Cucuteni (România), 585.
CUCUTENI (România). Stațiunea preistorică de la - , 582.
DESEN. Arta desenului la Cucuteni (România), 592.
de Dl. DIAMANDI, obiecte preistorice găsite la Cucuteni (România), 599.
FUSAIOLE de la Cucuteni (România), 588.
LOCUINȚA vechilor locuitori de la Cucuteni (România), 592.
IDOLI de la Cucuteni (România), 590.
MORI de la Cucuteni (România), 588.
OBIECTE DE OS de la Cucuteni (România), 584.
SILEX de la Cucuteni (România), 583.
STAȚIUNI PREISTORICE de la Cucuteni (România), 582.
VASE PERFORATE de la Cucuteni (România), 587.
ZOOLATRIE la Cucuteni (România), 591.

ANEXA 5

Prezentarea articolelor lui George Diamandy

în REVUE DES TRAVAUX SCIENTIFIQUES

A. STATION PRÉHISTORIQUES DE COUCOUTENI (ROUMANIE)
Par M. DIAMANDI
Bulletin de la Société Anthropologique de Paris, 1889, 3e série, t. XII, 4e fasc., p. 582-599

(REVUE DES TRAVAUX SCIENTIFIQUES, t.10, Paris, 1889, p. 860-861).

p.860 On a découvert en 1884 à Coucouteni, sur un plateau à 2 lieues et demie de Jassy, ine station préhistorique qui a fourni d'abord à M. Beldiceno, professeur à Jassy et ensuite à M. Diamandi, une série de pièces intéressantes, haches, fléches, scies, couteaux et grattoirs en silex rougeâtre ou en silex noir veiné de gris, poinçons en os, ciseau en corne de Cerf, vases à anses et sans anses, ornés de dessins ou de peintures, vases à pied, fusaïoles, meules, navettes en terre cuite, idoles représentant des hommes, des femmes, des Porcs, des Vaches, des Taureaux, etc. Tout le plateau de Coucouteni est rempli d'ornements d'animaux ayant servi à l'alimentation. M. Diamandi suppose, avec toute vraisemblance, que ces animaux étaient, pour la plupart, réduits en domesticité, autrement on ne s'expliquerait pas l'extraordinaire accumulation sur un même point de restes de Bœufs, de Moutons, de Chèvres, de Porcs et de Cheval. Une idole représentant une Vache porte d'ailleurs sur le dos un dessin figurant probablement un carré d'étoffe, une sorte de chabraque. A en juger par la fréquence des cornes de Cerf et par la présence de nombreuses fusaïoles ayant servi à lester des filets, les habitants de Coucouteni devaient se livrer activement à la chasse et à la pêche. La découverte d'une
p.861 navette prouve d'autre part qu'ils utilisaient le cenvre et le lin. «Connaissant la pêche, l'art de tisser, le dessin, la peinture, ayant de plus une conception du surnaturel, conception traduite par la présence d'un culte assez compliqué, les Coucouteniens, dit M. Diamandi, nous offrent le spectacle d'une peuplade encore dans l'enfance, mais déjà dans la voie du développement et du progres.» M. Beldiceno croit que cette peuplade était d'origine grecque ou avait tout au moins des relations avec les colonies

În 1884, la Cucuteni, s-a descoperit, pe un platou situat la o leghe şi jumătate de Iaşi, o staţiune preistorică, ce a furnizat, mai întâi d-lui Beldiceanu, profesor la Iaşi, apoi d-lui Diamandi, o serie de piese interesante, topoare, săgeţi, fierăstraie, cuţite şi gratoare din silex roşietic sau din silex negru cu vinişoare cenuşii, împungătoare de os, dălţi din corn de cerb, vase cu şi fără toarte, ornamentate cu desene sau cu picturi, vase perforate de un tip necunoscut în Occident, vase cu picior, fusaiole, mori (râşniţe primitive), suveici de lut ars, idoli reprezentând bărbaţi, femei, porci, vaci, tauri etc. Tot platoul de la Cucuteni este umplut de oase de animale, provenite din alimentaţie. Dl. Diamandi presupune, verosimil, că aceste animale erau, în majoritate, domestice, deoarece altfel nu s-ar explica extraordinara acumulare, într-un singur loc, a resturilor de bovine, ovine, capride, porcine şi cabaline. De altfel, un idol reprezentând o vacă poartă pe spate un desen, figurând probabil un pătrat de stofă, un fel de pătură de cal. Judecând după frecvenţa coarnelor de cerb şi după prezenţa numeroaselor fusaiole, care au servit ca lest al firelor, locuitorii de la Cucuteni se ocupau activ cu vânătoarea şi pescuitul. Descoperirea unei suveici dovedeşte, pe de altă parte, că ei utilizau cânepa şi inul. «Cunoscând pescuitul, arta ţesutului, desenul, pictura, având în plus o concepţie a supranaturalului, concepţie tradusă prin prezenţa unui cult foarte complicat, cucutenienii, zice dl. Diamandi, ne oferă spectacolul unei populaţii încă în stadiul de copilărie, dar deja pe calea dezvoltării şi a progresului.» Dl. Beldiceanu crede că această populaţie era de origine greacă sau avea cel puţin relaţii cu coloniile greceşti

grecques du Pont-Euxin; M. Nadejde, rédacteur du *Contemporanul*, considère les Coucouteniens comme des Slaves; M. Tocilesco, professeur d'archéologie à l'Université de Bucharest, les regarde comme des Daces; mais M. Diamandi estime qu'il est impossible de se prononcer, en l'absence de tout renseignement fourni par des crânes ou des squelettes, sur le groupe ethnique auquel appartenaient les habitants de Coucouteni; il pense cependant que cette station est antérieure de quatre cents ans environ à l'ère chrétienne.

E.O.

de la Pontul Euxin; dl. Nădejde, redactor la *Contemporanul*, consideră pe cucutenieni drept slavi; dl. Tocilescu, profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti, îi priveşte drept daci; însă, dl. Diamandi estimează că este imposibil de a se pronunța, în absența vreunei informații furnizate de cranii sau schelete, despre grupa etnică la care aparțineau locuitorii de la Cucuteni; el consideră totuşi că acestă stațiune e anterioară cu circa 400 de ani erei creştine.

E.O.

B. NOUVELLES IDOLES DE COUCOUTENI (ROUMANIE)

par M. DIAMANDI

*Bulletin de la Société Anthropologique de Paris,*1890, 4e série, t. I, 2e fasc., p. 406-408

(REVUE DES TRAVAUX SCIENTIFIQUES, t. 11, Paris, 1890, p. 318)

p.318 Dans la séance du 7 novembre 1880, M. Diamandi avait déjà décrit quelques-unes des antiquités de Coucouteni (voir *Revue des Trav. scientifiques,* t. X, p. 860). Depuis lors, de nouvelles découvertes ont été faites: on a trouvé notamment d'autres idoles ayant, comme celles qui avaient été recueillies précédemment, les jambes terminées en pointe, ce qui permettait de les ficher en terre, mais offrant, en outre, sur le corps, un réseau de lignes qui les enveloppe. D'après M. Diamandi, ces stries seraient destinées à représenter les plis et les raies des vêtements des anciens Scythes, dont le costume devait être semblable à celui des Daces et des Gètes de la colonne Trajane.

En terminant sa communication, M. Diamandi a rappelé que MM. A. de Mortillet et Bonnemère avaient trouvé une certaine ressemblance entre les costumes scythiques et les costumes gaulois ou bretons, et il se demande s'il n'y aurait pas eu quelque affinité entre les habitants du Morbihan et du Finistère et ceux qui disputèrent la Dacie aux Romains.

E.O.

În şedinţa din 7 noiembrie 1889, dl. Diamandi descrisese deja câteva din antichităţile de la Cucuteni (v. *Revue des Travaux scientifiques*, t. X, p. 860). De atunci, au fost făcute noi descoperiri: îndeosebi, s-au găsit alţi idoli, care aveau, ca şi cei culeşi anterior, picioarele terminate în vârf, ceea ce permitea să fie înfipţi în pământ, dar prezentând, în afară de aceasta, pe corp, o reţea de linii care îi îmbrăca. După dl. Diamandi, aceste striuri ar fi fost destinate să reprezinte pliurile şi dungile pieselor de îmbrăcăminte ale vechilor sciţi, al căror costum trebuie să fi fost asemănător cu cel al dacilor şi geţilor de pe Columna lui Traian.

Încheindu-şi comunicarea, dl. Diamandi a amintit că domnii A. de Mortillet şi Bonnemère găsiseră o oarecare asemănare între costumele scitice şi costumele galice sau bretone, iar el se întreba dacă n-ar fi existat o anume afinitate între locuitorii din Morbihan şi Finistère şi cei care disputau Dacia romanilor.

E.O.

DESPRE CONSTRUCȚIILE DE CULT NEO-ENEOLITICE DIN SUD-ESTUL EUROPEI: TEHNICI DE CONSTRUIRE, ORGANIZARE SPAȚIALĂ, SCURTE INTERPRETĂRI. PARTEA I-A

Gheorghe LAZAROVICI*, Cornelia - Magda LAZAROVICI**

Key words: Temple, Sanctuary, Altar, Entrance, Fireplace, Stellae, Pillars, Monumental pieces, Benches.

Rezumat: *Sunt analizate construcțiile de cult din sud-estul Europei, pornind de la exemplele oferite de Orientul Apropiat si Anatolia, cu care prezintă multe analogii. Zona cercetată indică existența unor temple, sanctuare, altare comunitare şi casnice, deci o societate bine organizată. Sunt analizate câteva elemente arhitectonice, precum intrarea, vatra, cuptorul, stela, coloana, statuile şi piesele monumentale, banchetele, făcându-se scurte interpretări.*

Abstract: *We focus our attention on the Neo-Eneolithic cult constructions from Southeast Europe, taking as examples the first ones from Near East and Anatolia, with which there are many analogies. The area show the existence of temples, sanctuaries, home or communitarian altars, a strong well organized society. We have analyzed some of their architectonic elements, as entrance, fireplace, oven, stellae, pillars, statues or monumental pieces as well as benches and sketch some short interpretations.*

Résumé: *On analyse les constructions néo-énéolithiques du Sud-Est de l'Europe, ayant comme référence celles similaires de Proche-Orient et d'Anatolie, avec lesquelles il y a beaucoup des ressemblances. La zone montre l'existence des temples, des sanctuaires, des autels domestiques ou communautaires, donc une société bien organisée. On analyse quelques éléments architectoniques, comme l'entrée, l'âtre, le four, la stèle, la colonne, les statues ou les pièces monumentales et les banquettes. Nous avons aussi esquissé quelques courtes interprétations.*

Definiții şi generalități

Considerăm că în abordarea problemei de față este necesară clarificarea unor definiții şi stabilirea unor generalități.

Construcția sanctuarelor şi altarelor presupune anumite reguli determinate de elementele de bază şi nevoile cultuale, sau de factori socio-religioşi. Pentru epoca neo-eneolitică este necesar să vorbim de templu, sanctuar, altar, altar comunitar, altar casnic. Acestora li se adaugă machete din lut, poate şi din alte materiale perisabile, care nu s-au păstrat.

Definim ca ***templu*** lăcaşul de cult monumental, destinat practicării unor ritualuri religioase, cu mai multe altare sau sanctuare. Unul din cele mai expresive exemple îl constituie Sanctuarul 2 de la Parța (cultura Banatului), reconstituit parțial la Muzeul Banatului din Timişoara, destinat mai multor divinități cuplu: ***Marea Mamă*** (cu figură umană sau cap de vacă) cu ***partenerul taur***; ***Soarele şi Luna***; tot aici am surprins şi un cult al ***Coloanei, axis mundi*** (singură sau dublă la intrări sau marcând altare sau sanctuare), (Gh. LAZAROVICI 1982; 1989; Gh. LAZAROVICI *et alii* 1994; Gh. LAZAROVICI, MAXIM 1995a; Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, 214 etc.). Pentru Parța, menționăm mai multe construcții destinate ritualurilor sacre: altarul monumental cu statuia dublă, Altarul A pentru arderea rituală; Altarul D pentru depuneri rituale şi sacrificii de sânge oferite cuplului Marea Mamă - Taurul; râşnitul cultic – este reprezentat pe peretele de vest; Altarul B pentru depuneri de ofrande rituale în vase; Altarul C pentru depuneri rituale de cereale oferite cuplului Soare – Lună; Altarul E, cu depuneri rituale pentru cuplul Marea Mamă – Taurul şi altele; deschiderea din fața statuii duble monumentale, destinată adorării

* ghlazarovici@yahoo.com, Universitatea „Eftimie Murgu" Reşița, Facultatea de Istorie.

** magdamantu@yahoo.com, Institutul de Arheologie Iaşi.

răsăritului de soare era marcată de două coloane cu capete de taur cu simboluri diferite între coarne, pentru Soare sau Lună. Un alt exemplu de templu este cel descoperit la Madjari, pe care V. Sanev îl defineşte astfel, pe baza altarului monumental (LASOTA MOSKALEWSKA, SANEV 1985-1986).

Sanctuarul sau ***altarul*** poate fi definit ca o parte a unui templu sau edificiu; alteori poate fi chiar o construcţie separată, destinată practicării cultului unei divinităţi sau unora din atributele acelei divinităţi; poate fi totodată şi un loc sacru, inviolabil: Capul de taur sau Bucraniul, Coloana, Soarele – Luna, Luna, Cerbul, Cuptorul, Vatra, Banca sau Patul şi altele.

Primele sanctuare

Tehnicile de construcţie diferă de la o epocă la alta, de la o zonă la alta, de la o civilizaţie la alta, fiind în strânsă legătură cu arhitectura dominantă a acelor civilizaţii, dar şi cu uneltele şi materia primă pe care comunităţile respective le-au avut la dispoziţie.

Încă din PPN (Pre Potterry Neolithic), anterior neoliticului sud-est european (fig. 1) apar temple şi sanctuare impresionante, din piatră, care s-au impus prin monumentalitatea lor.

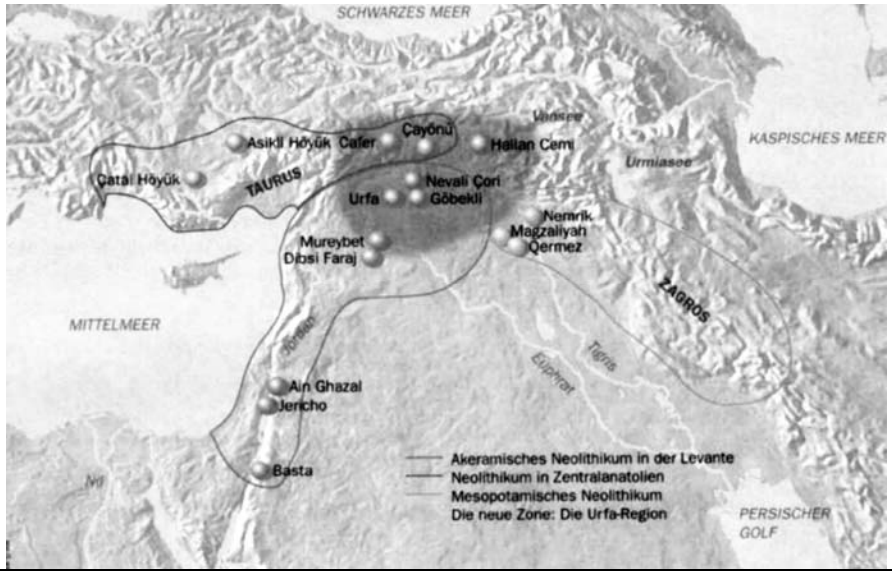

Fig. 1. Primele staţiuni ale neoliticului preceramic (după K. Schmidt).
[The first PPN sites (after K. Schmidt).]

La izvoarele Tigrului şi Eufratului, într-o zonă montană dar şi a unor podişuri, în sudul Turciei estice, parte în Siria şi Israel, în unele situri au fost descoperite sanctuare monumentale din piatră, cu altare, statui, şi coloane din care menţionăm câteva:

- La ***Göbekli Tepe*** (PPN) a fost cercetat un sanctuar cu coloane masive din piatră în formă de T, cu încăperi şi intrări străjuite de coloane, cu blocuri monumentale (SCHMIDT 1999; 2000; 2001; 2002; 2003).
- La ***Nevali Çori*** sanctuarul (PPN) are coloane şi intrări monumentale, străjuite de blocuri de piatră de mari dimensiuni (MÜLLER-KARPE 1968, KAT. 93; HAUPTMANN 1993; 2001; 2003; HAUPTMANN, SCHMIDT 2000; SCHMIDT 1995; 1997/1998; 1999; 2000; 2001; 2002; 2003).
- In sanctuarul de la ***'Ain Ghazal*** (PPN) coloanele monumentale sunt decorate cu animale mitice sau cu cele vânate, uneori dispuse în alegorii a căror semnificaţie ne scapă (ROLLEFSON 1983; 1985; 1986; 1987; 1997, fig. 2-4, 9; KAFAFI, ROLLEFSON 1994; 1995).

Fig. 2. Göbekli Tepe (după K. Schmidt).

ibekli Tepe. Couche de construction récente. "Édifice aux piliers léonins". Cliché H. Hauptmann.

Fig. 3a. Nevali Çori, sanctuare cu coloane monumentale în formă de T; 3b, templu cu coloană în interior, cu altar în partea de jos, cu trepte şi blocuri care pavau altarul şi baza pereţilor laterali. În exterior o anexă (după H. Hauptmann).

[Nevali Çori, sanctuaries with pillars in "T" shape; 3b, temple with an inner pillar, with an altar down, with steps and stones blocks paving the altar and the lateral walls base. An annex is in the exterior (after H. Hauptmann).]

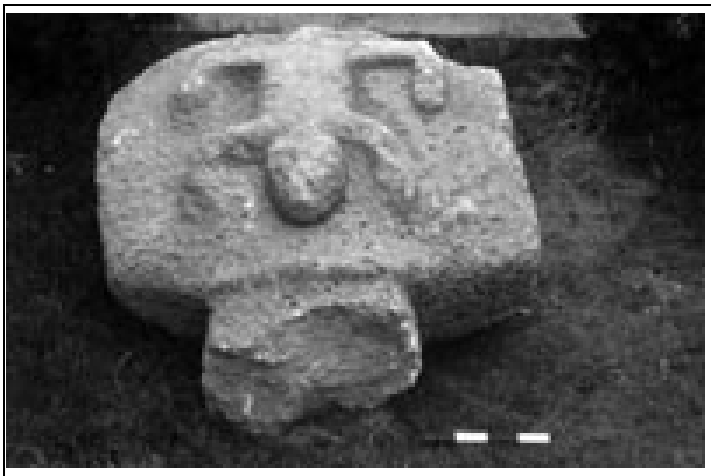

c▲

d▶

Fig. 3c-3d. Göbekli Tepe, coloane sau stele în sanctuare (după K. Schmidt).
[pillars or stellae in sanctuaries (after K. Schmidt).]

Nu insistăm prea mult asupra lor, dar remarcăm faptul că arhitectura lor, forma coloanelor, materialele folosite arată existența unor civilizații a căror viață spirituală era deja constituită, în care elementele, semnele şi simbolurile îşi aveau probabil locul lor bine stabilit.

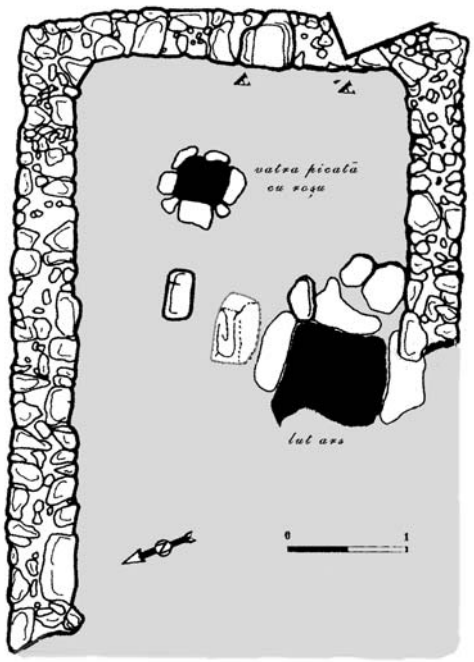

a

b

Fig 4a-b. ‘Ain Ghazal, sanctuarul, altarul şi vatra cu 7 pietre (după Kafafi, Rollefson).
[the sanctuary, the altar and the fireplace with 7 stones (after Kafafi, Rollefson).]

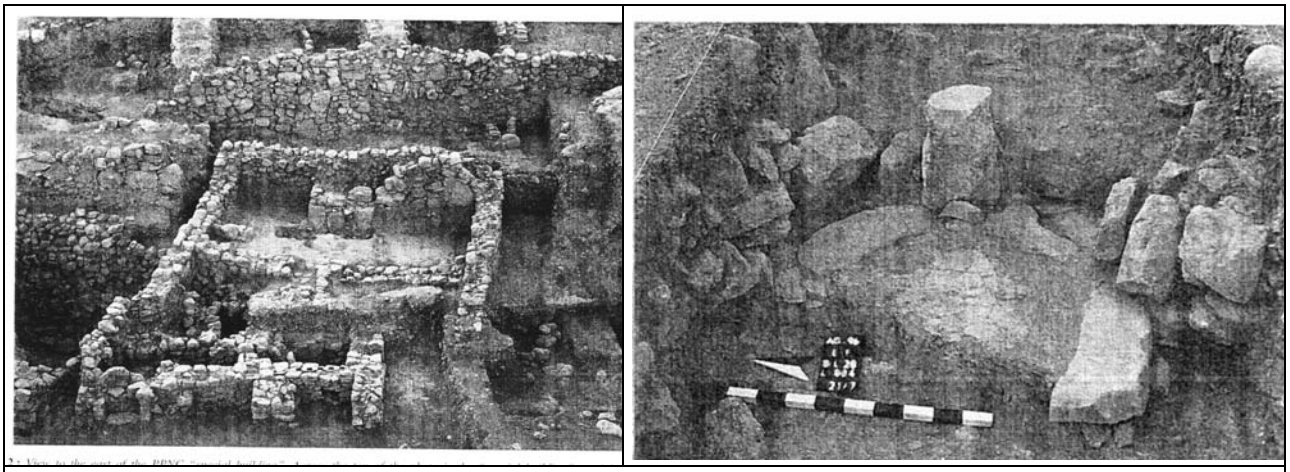

Fig. 5. ‘Ain Ghazal: a, sanctuar rectangular, în spate altar cu blocuri mari din pietre; b, sanctuar circular, în spate altar cu blocuri mari din pietre în formă de coloană (după Kafafi, Rollefson).
[a, rectangular sanctuary behind the altar with big stone blocks; b, circle sanctuary, behind an altar with big stone blocks in pillar shape (after Kafafi, Rollefson).]

Fig. 6a. ‘Ain Ghazal, sanctuar, altar ? - absidă semicirculară cu podea şi gaură centrală (după Kafafi, Rollefson).
[sanctuary, altar? – semicircle abside with floor and central hole (after Kafafi, Rollefson).]

Fig. 6b. Nevali Çori, coloană cu statui (după H.Hauptmann).
[pillar with statues (after H. Hauptmann).]

Exemplele citate arată apogeul atins în acele locuri de arta religioasă în plină epocă a pietrei cioplite, care rivalizează cu manifestările artei franco-cantabrice, când din peştera templu se trece la templul – casă.

Viața comunităților semi-sedentare sau „full” sedentare marchează un alt apogeu, ilustrat de descoperirile neolitice timpurii de la Çatal Hüyük.

Revenind la zona europeană, menționăm că impresia de monumentalitate o lasă şi descoperirile de la Lepenski Vir (SREJOVIĆ 1969; 1971), unde blocuri de piatră au fost cioplite cel mai adesea cu chip sau înfățişare de peşte, pentru a fi depuse în sanctuare comunitare sau casnice.

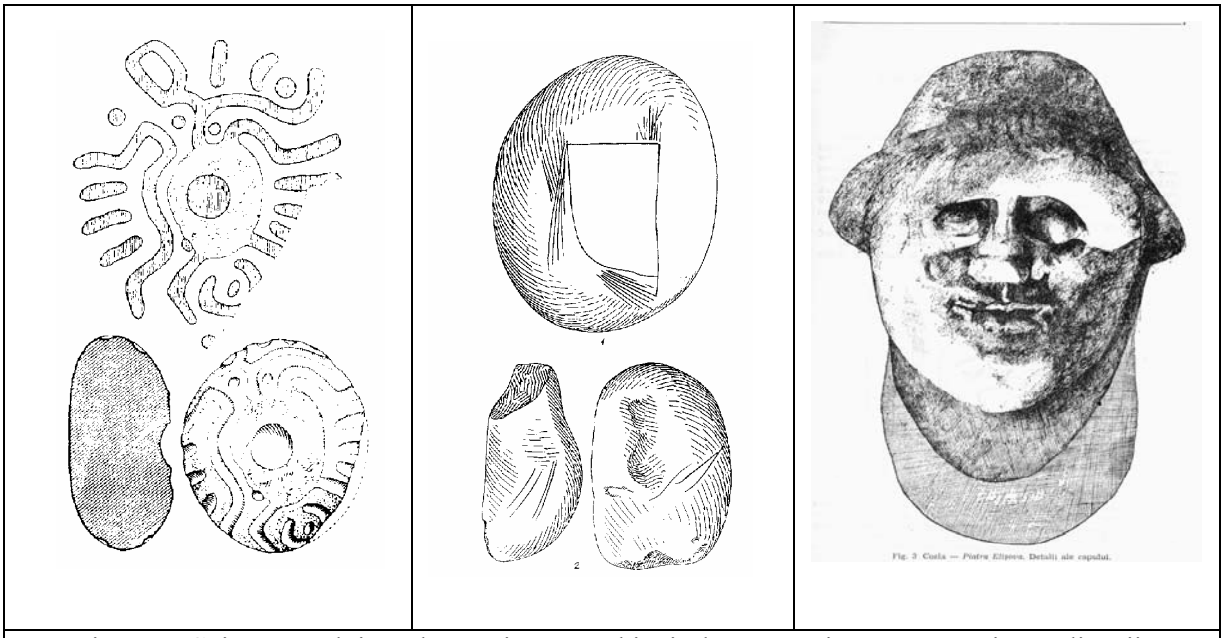

Fig. 7: a, Cuina Turcului, sculptură tip Lepenski Vir; b, Veterani –Terasă, c, Piatra Elişovii.
[a, Cuina Turcului, sculpture Lepenski Vir type; b, Veterani –Terasă, c, Piatra Elişovii.]

Descoperiri asemănătoare sunt menționate şi pe malul românesc al Dunării: vis à vis de Lepenski Vir, la poalele muntelui Trescavăț (poate sanctuar natural, căruia i se închinau şi comunitățile de la Lepenschi Vir, ipoteză menționată şi de Srejović 1969, fig. 3) a fost descoperit un cap monumental din piatră, din aceeaşi rocă (fig. 7c) ca în aşezarea celebră; la Cuina Turcului (fig. 7a) sunt menționate blocuri de piatră cu decor tip Lepenski Vir, dar şi altele de tip mezolitic (Veterani, fig. 7b), (PĂUNESCU 1970).

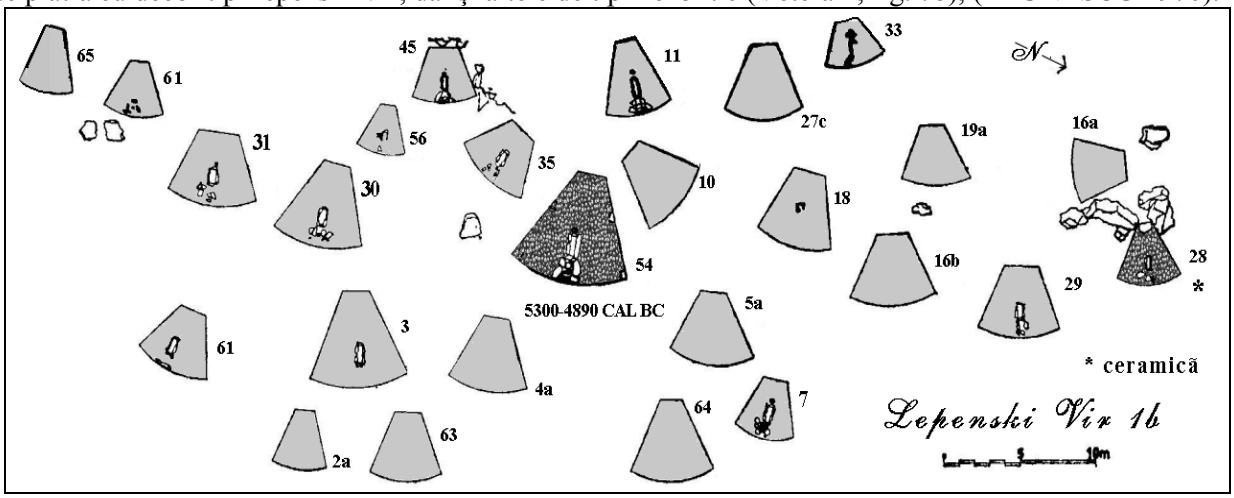

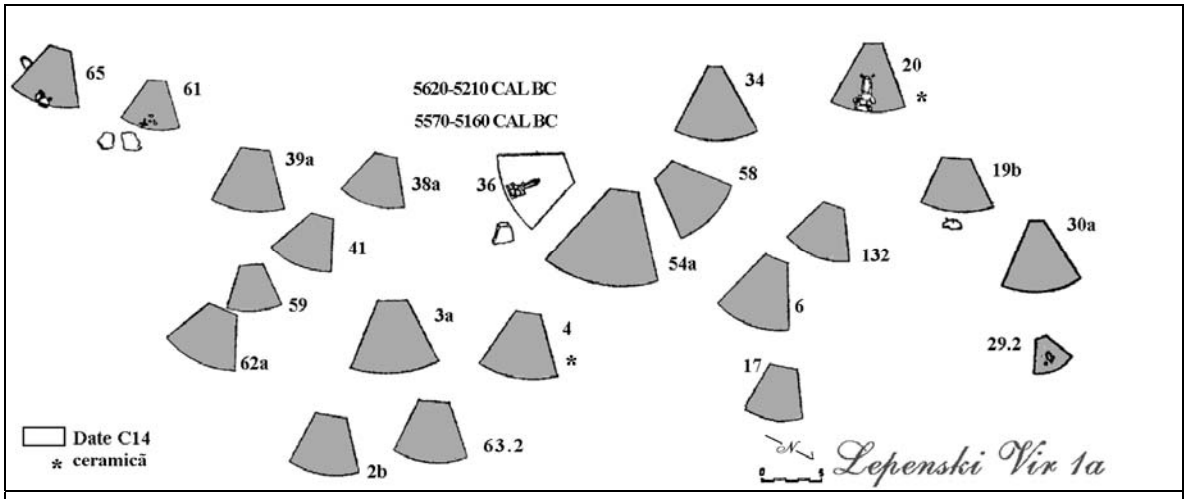

Fig. 8a▲, b▼: Lepenski Vir Ia▲; Ib▼ haşur întunecat, sanctuar.
[dark hachure, sanctuary.]

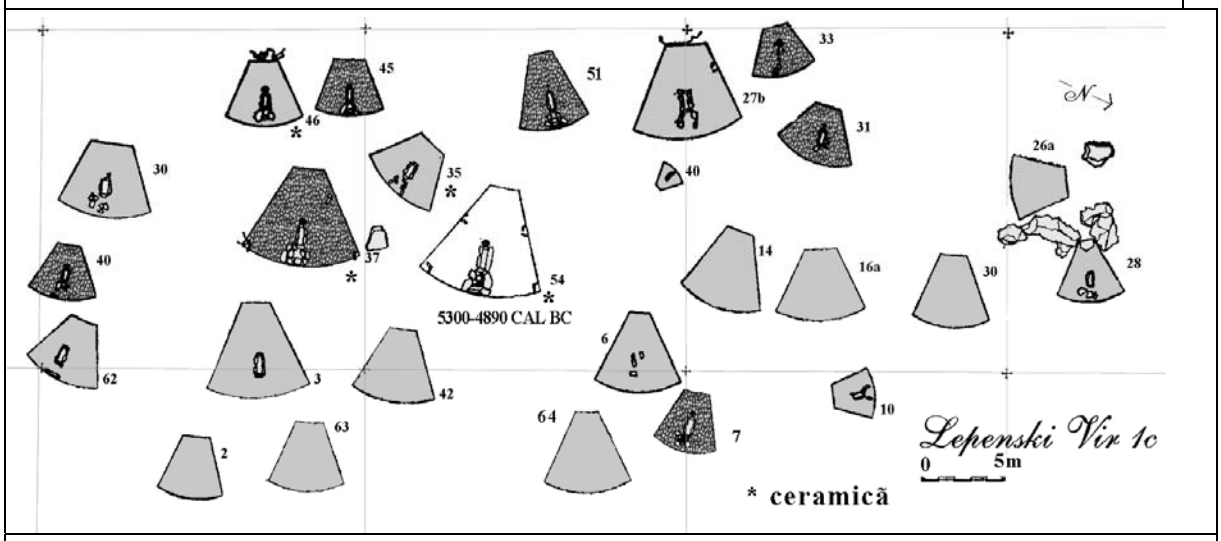

Fig. 9a.▲ Lepenski Vir, haşur întunecat, sculptură: Ib▲, Ic ▲; Id ▼.
[dark hachure, sculptures: Ib, Ic ; Id.]

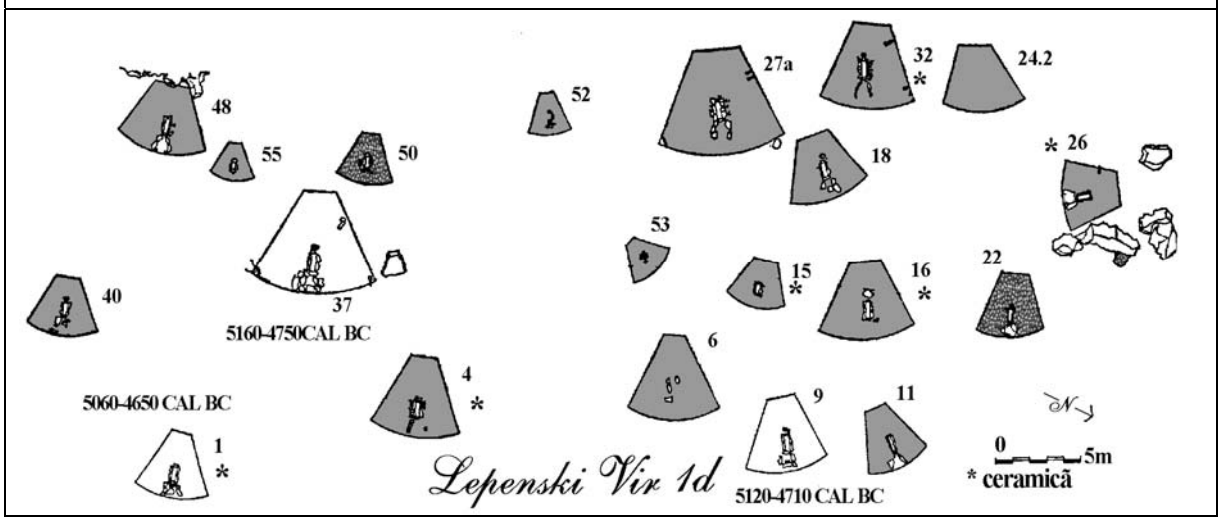

Descoperirile de la Lepenski Vir aduc unele elemente noi în arhitectura sanctuarelor casnice şi comunitare. Este vorba de un sit cu pregnante elemente socio – religioase. Pare mai de grabă o staţiune legată de viaţa spirituală şi socială a comunităţilor mezolitice din Zona Porţilor de Fier (Clisură = Đjerdap) decât de cea strict economică. Începând din primele etape se constată păstrarea unei organizări spaţiale a staţiunii, cu un număr de 5-7 grupe de locuinţe, cu construcţii cu sculpturi (sanctuar casnic ?). Mai apoi fiecare din aceste grupe are câte o sculptură.

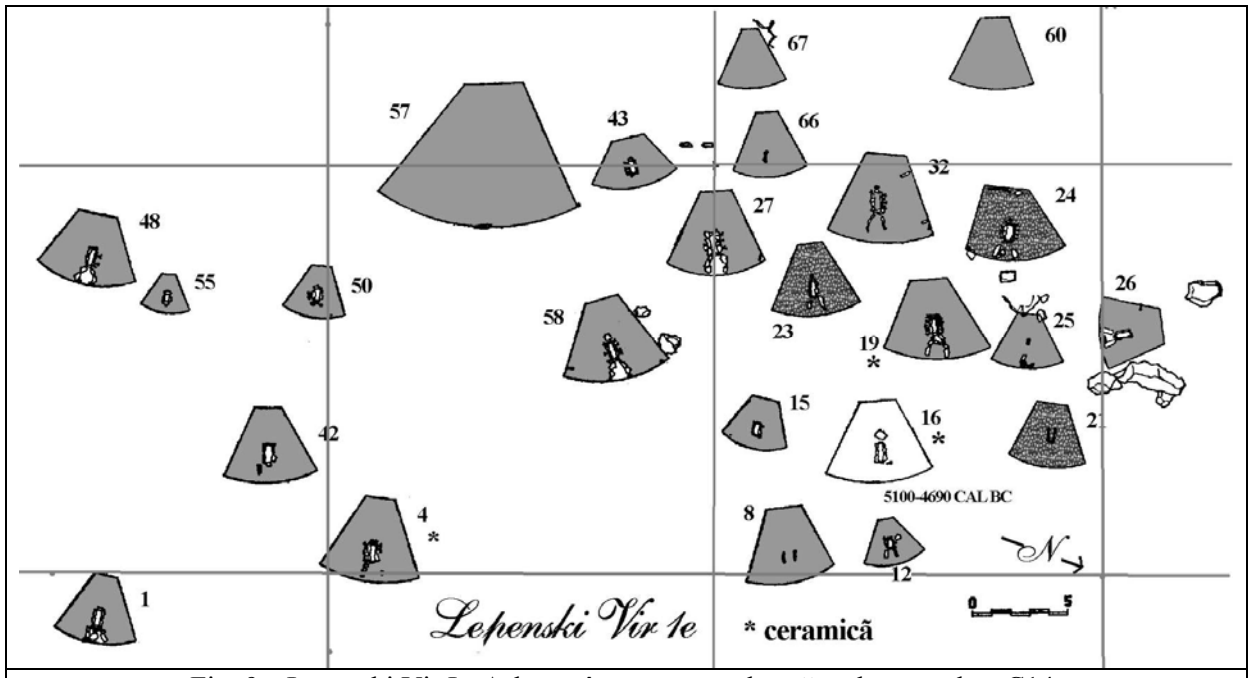

Fig. 9c. Lepenski Vir Ie ▲ haşur întunecat, sculptură, nehaşurat date C14.
[dark hachure, sculpture, unhachure, C14 data.]

Poate că această grupare este o simplă impresia a noastră, dar poate că ea reflectă şi dispunerea spaţială a celor 5-7 staţiuni mezolitice din Clisură: Lepenski Vir, Padina, Vlasac, Hajducka Vodenica, Schela Cladovei, şi poate altele (planurile după Srejović 1969; Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2006).

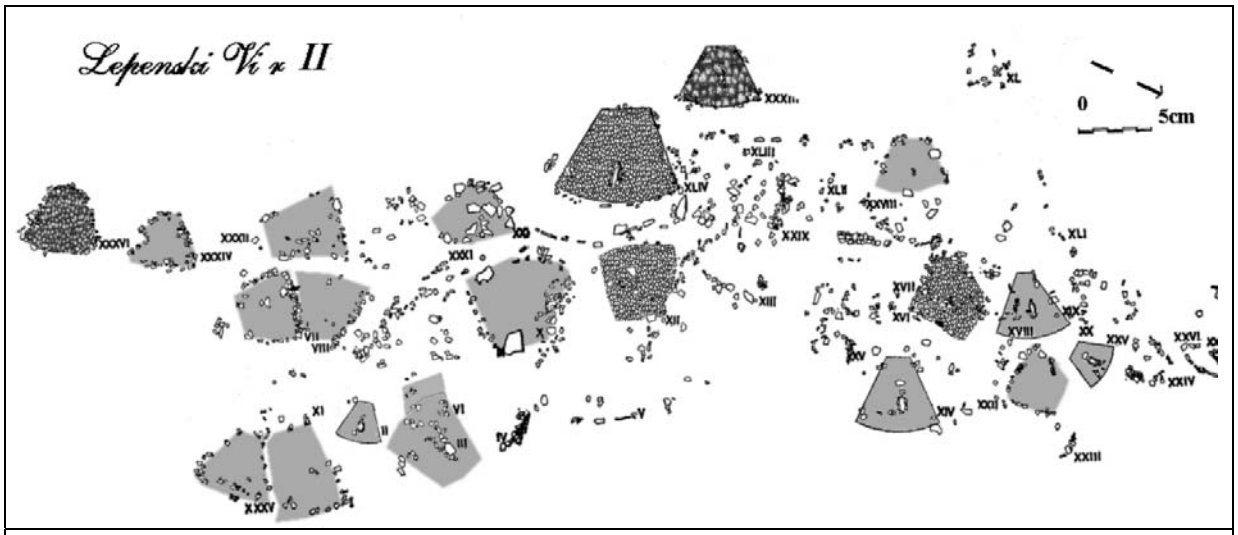

Fig. 10. Lepenski Vir II, grupări spaţiale; haşur întunecat, sculptură.
[spatial grouping; dark hachure, sculpture.]

Această grupare ar explica numărul mare de sanctuare şi respectiv sanctuare casnice, Lepenski Vir fiind, în concepția noastră un centru cultic, poate socio – cultural, aşa cum a fost Çatal Hüyük, pentru neoliticul timpuriu din Anatolia de sud sau Parța pentru cultura Banatului. Nu e cazul să dezbatem aici aceste probleme legate de împărțirea spațială din Clisură, fiind nevoie de un studiu aparte.

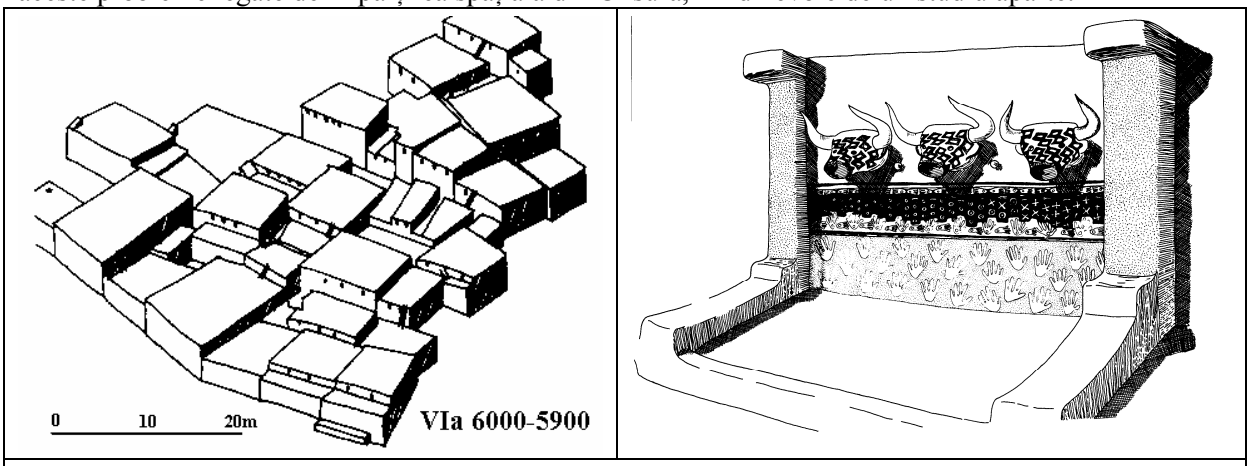

Fig. 11a. Çatal Hüyük VIA, plasare centrală; 11b, coloane, bucranii, palma, ş. a.(după Mellaart).
[central location; 11b, pillars, bucrania, hand etc. (after Mellaart).]

La Çatal Hüyük, în cele peste 10 nivele, au fost descoperite mai mult de 30 sanctuare comunitare şi familiare, ceea ce demonstrează existența aici a unui centru religios. Nu e cazul a analiza aceste sanctuare, care ridică numeroase probleme privind viața spirituală şi modul lor de construcție. Dar elementele descoperite, altarele, coloanele, băncile, casetele, bucraniile, busturile de figuri monumentale, figurile monumentale, alegoriile desenate pe pereții altarelor, redarea ochiului, a sânilor, nişele şi multe altele fac ca naologia neolitică să capete dimensiuni impresionante, încât putem spune că filozofii religiilor preistorice s-au oprit deocamdată doar superficial asupra acestor probleme. Chiar şi unul din autorii studiului de față a analizat unele idei legate de mitologia morții şi reînvierii, de lumină, lichidul sau râşnitul sacru (Gh. LAZAROVICI 2001a; 2001b; 2003; Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001 ş. a.), dar toate acestea reprezintă doar un început.

Considerăm că este dificil de făcut aici o separare între sanctuarele casnice, altare sau temple, dar ele sunt modele de imaginat pentru regiunea dunăreană, pentru mitologia neoliticului dezvoltat.

În neoliticul timpuriu, în România, la Gura Baciului avem primele informații despre organizarea spațiului unei aşezări (pe durata celor cca. 7 faze de evoluție arhitecturală), în care locul sacru, probabil unde se afla şi totemul comunității, *axis mundi*, se afla în centrul aşezării, unde au fost descoperite doar două gropi. În toate fazele de locuire, stațiunea păstrează un model de organizare în jurul unei piațete (fig. 14), locuințele fiind refăcute în spațiile anterioare (Gh.LAZAROVICI, MAXIM 1995), reflectând probabil relații familiale.

Singura construcție pe care am putea-o considera ***sanctuar casnic*** este P24 (Gh. LAZAROVICI, MAXIM 1995, 109-111, 145-146, fig. 13/4, 21/7; fig. 33, zona M7). Aici, pe nivelul de călcare s-a găsit o stelă din gresie locală (16,5 x 11 cm, groasă de 15 mm) cu partea inferioară ruptă din vechime, redând un bust; sânii constau din două orificii. Piesa reprezintă o schematizare a Marii Mame, iar pe partea ei dorsală pare a fi redat un cap de phallus şi două-trei alveolări, care ar putea reprezenta stropii de sămânță (picături de spermă), piesa fiind legată de cultul fertilității şi fecundității. Nu ştim cum era altarul pe care a fost montată piesa, ea având un orificiu în partea de sus, fără semnificații anatomice. Considerăm această construcție ca fiind poate un altar casnic.

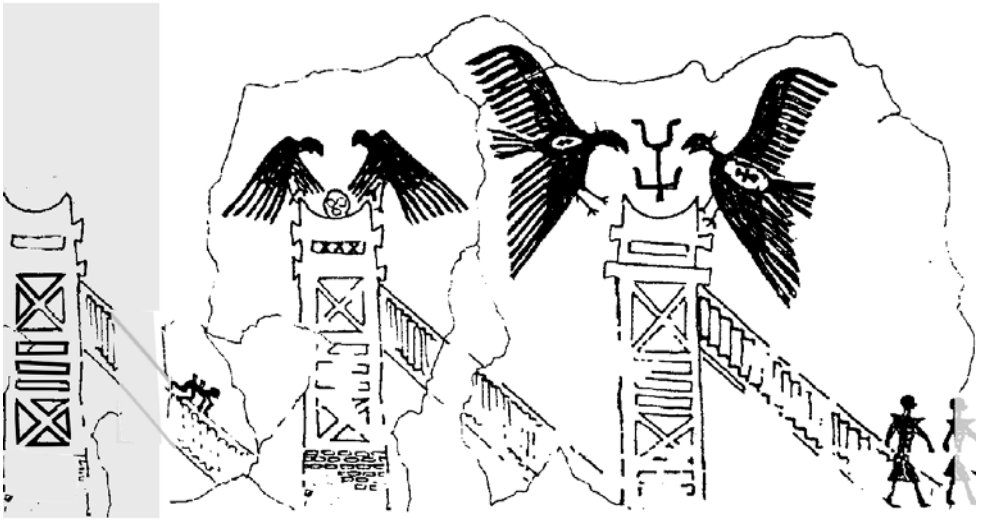

a▲ b▲ c▲ d▲ e▲

Fig. 12A. Çatal Hüyük, alegoria genezei perechii umane. ▲- trecerea de la o specie la alta: a-b treapta primară; c) primirea înțelepciunii divine; d) aducerea unui corp din lumea de jos; e) perechea divină.

[Allegory of the genesis of human couple; ▲- the passage from one species to another: a-b primary step; c) receiving of the divine wisdom; d) bringing of a body from the down world; e) the divine couple]

12B▼ Preluarea corpului fără cap (omul mort = nu simte, nu vorbeşte, nu aude...).

[Taking of a body without head (the dead = do not feel, do not speak, do not hear...).]

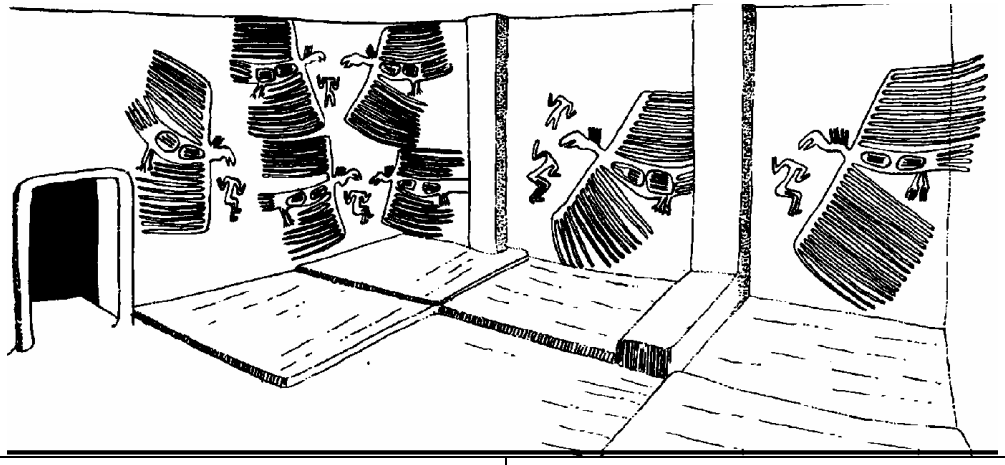

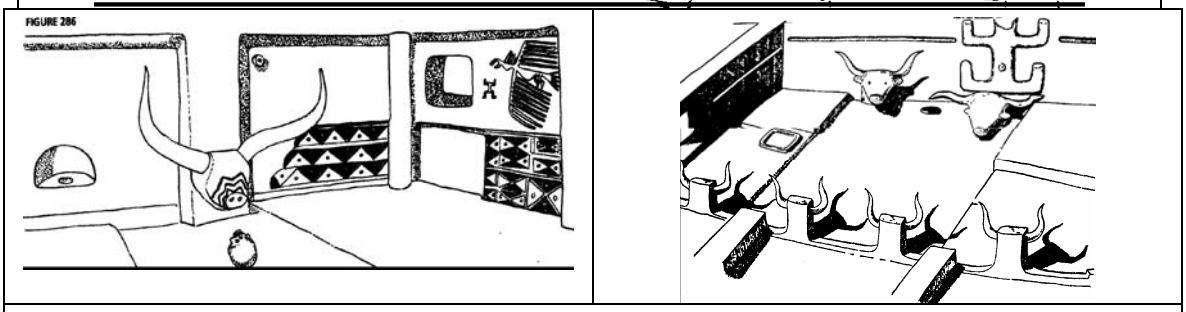

Fig. 13. Çatal Hüyük, a: bucraniu, altare, ochiul divin, nişa pentru cranii, alte alegorii; 13b, bucranii, strămoşul mitic (după Mellaart).

[a: bucrania, altars, the divine eye, niche for the skulls, other allegories; 13b, bucrania, the mythic ancestor (after Mellaart).]

Fig. 14a. Gura Baciului, centrul stațiunii;14b, stâlpul sau **axis mundi▼.**
[center of the site; 14b, the pillar or axis mundi.]

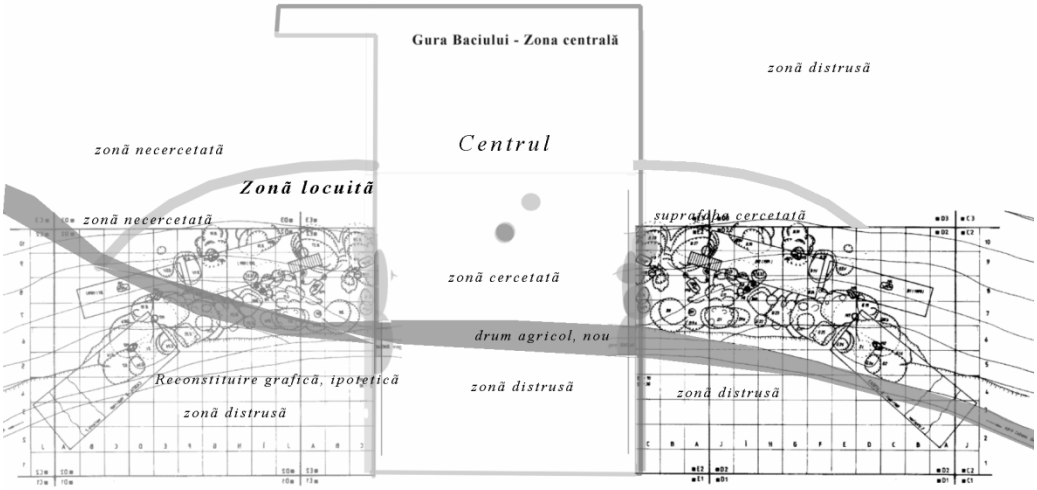

Complexul menționat este atribuit fazei Starčevo-Criş IVA (cca. 5.400 – 5.300 CAL BC), dar în zonă sunt şi altele mai vechi, de fază Starčevo-Criş IIB (P2V), cu care P24 prezintă analogii în ceea ce priveşte amestecul pastei ceramice (Gh. LAZAROVICI, MAXIM 1995, 137-142, tab. 17/6b).

In neoliticul dezvoltat, în culturile Vinča, Banatului dar şi foarte probabil în orizonturile ce țin de policromie, când în sud, în Grecia (ASLANIS 1990) şi Macedonia (Veluška Tumba, Grgur Tumba, Porodin, Trh Tumba ş.a.: SIMOSKA, SANEV 1975; 1976; SIMOSKA *et alii* 1979) apar aşezările în formă de tell, în regiunea carpato-dunăreană sunt consemnate primele fortificații (perioadă numită CBA, chalcoliticul balcano-anatolian: Gh. LAZAROVICI), dar şi primele temple sau sanctuare, ca şi construcții de sine stătătoare cu o arhitectură monumentală. Din păcate informațiile cu privire la astfel de construcții sunt deseori sumare, iar autorii săpăturilor nu au oferit reconstituiri ale complexelor, astfel că observațiile noastre sunt de multe ori limitate la datele existente.

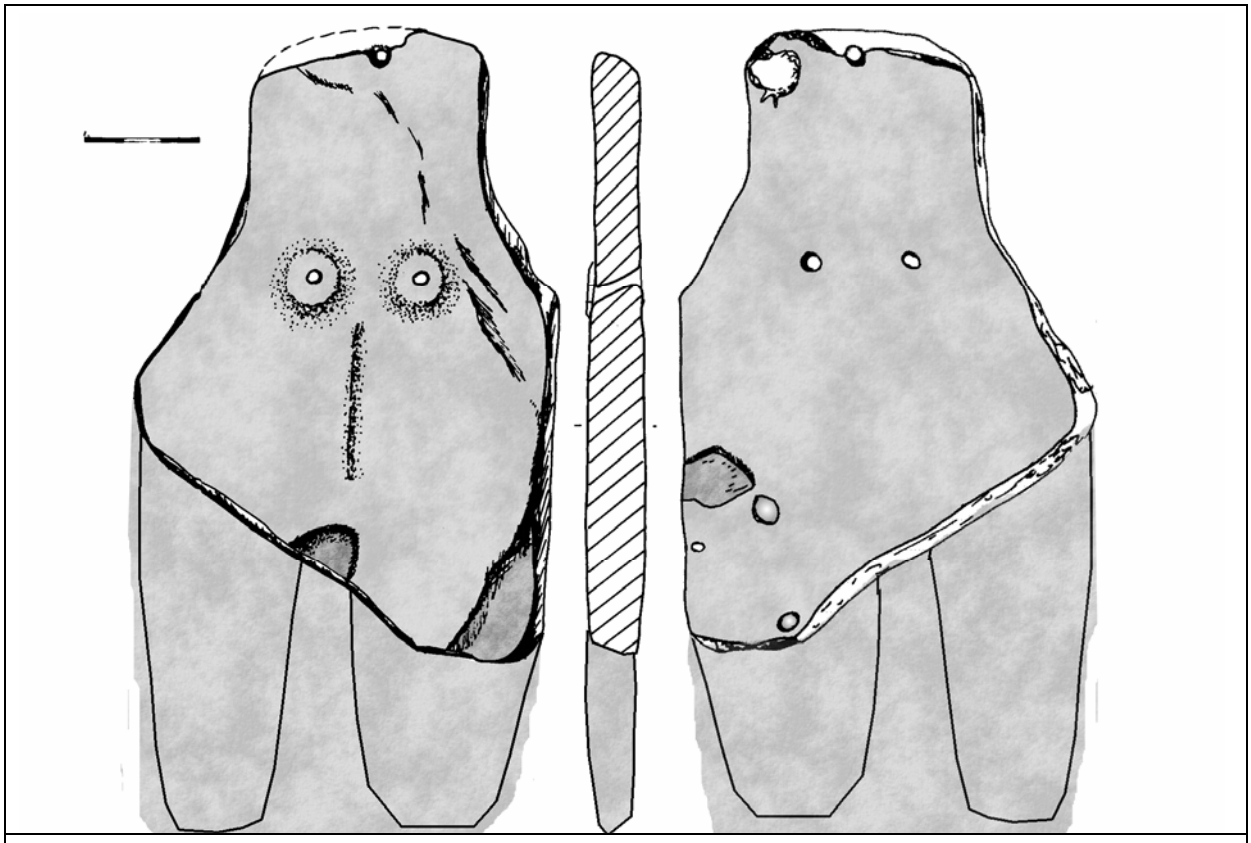

Fig. 15. Gura Baciului P24a, stelă de piatră.
[P24a, stone stella.]

Astfel, la Veluška Madjari nivel III, în vecinătatea oraşului Skoplje, a fost descoperit un templu cu piese monumentale într-o aşezarea de tip tell, cu straturi de cultură de cca. 3 m (LASOTA MOSKALEWSKA, SANEV 1985-1986, 56 şi urm.; 1988).

Templul (9,7 x 8 m în interior) cu podeaua din lut, conținea în interior un altar, iar pereții aveau decor în relief. In interior se aflau numeroase vase de provizii, pentru preparat hrana, pentru lichide şi pentru ceremonial, unele decorate cu barbotină, altele pictate (LASOTA MOSKALEWSKA, SANEV 1985-1986, 55-59).

Un alt altar monumental este pomenit la Mramor pe terasele înalte ale râului Topolka, iar în Macedonia a fost descoperit un ***altar monumental***, cu mai multe reparații, din fazele III-IV ale grupului Anzabegovo – Vršnik.

În regiunea dunăreană acum apar primele temple şi sanctuare comunitare sau casnice. Templele au o încăpere (exemplu Parța ***Sanctuar 1 = Templul 1***), iar mai târziu două încăperi (***Sanctuarul 2= Templul 2***), evoluție determinată probabil de nevoia de a separa diferitele ritualuri care au loc în sanctuar. Unele ritualuri erau publice, altele probabil secrete (cele de inițiere), unele se petreceau în afara sanctuarului, altele erau în interior. O parte din ritualuri erau probabil practicate sau supravegheate de „preoți – preotese", altele de profani. Un templu presupune o asemenea organizare, spre deosebire de un sanctuar sau altar comunitar sau casnic, unde erau doar aduse, depuse sau arse ofrandele. Asemenea delimitări nu sunt riguroase, ele depind de evoluția mitologică a credințelor privind geneza, numărul, organizarea, atributele divinităților sau „preoților – preoteselor" acestora.

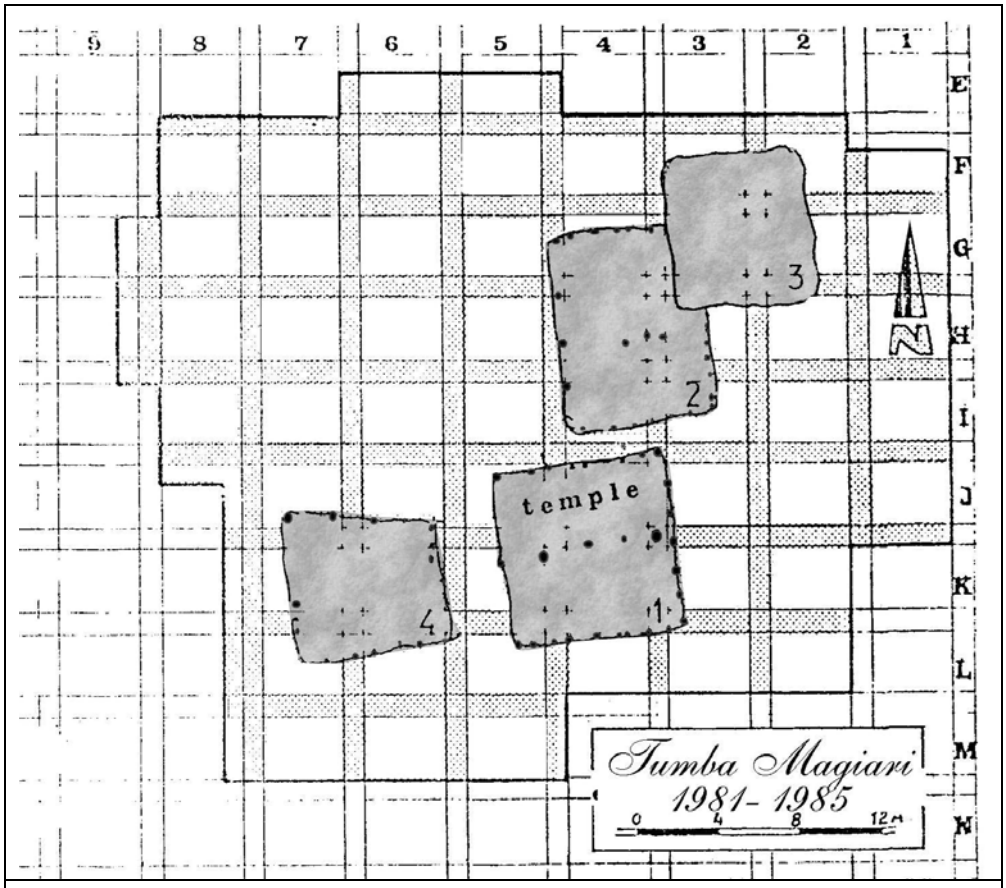

Fig. 16. Templul de la Madjari, neolitic dezvoltat, grupul Anzabegovo-Vršnik III-IV (după Sanev).
[Madjari Temple, Developed Neolithic, Anzabegovo-Vršnik III-IV group (after Sanev)]

Atunci când vorbim de „preoţi" sau „preotese" avem destul de puţine argumente, dar în primele izvoare privind preoţii din vechiul Sumer, genealogia divinităţilor, a atributelor lor există numeroase exemple în poemele „***Ghilgameş"***, „***Enkidu şi infernul"*** şi în alte tăblițe {oceanul primordial, infinit, ***Mama primordială*** = ***Nammu*** care a creat Universul, din care apoi s-a născut Cerul-Pământ; separarea continuă, ***An*** = ***Cerul*** (Muntele), personaj masculin, ***Ki*** = ***Pământul*** personaj feminin, pământul roditor, cel care face să rodească ***Sămânța***; ***Enlil = Aerul;*** Unirea lui ***Enlil cu Ki*** a dus la universul organizat (crearea omului, plantelor, întemeierea civilizațiilor)}, (KRAMMER 1962, 138-142 ş. a.).

Desigur nu această mitologie stă la baza celei neolitice, dar asemenea structuri şi mituri trebuie să fi existat. Dovadă sunt numeroasele exemple despre numerologia sacră, descoperirile conținând şi informații despre atributele divinităților şi ale „proteselor / preoților" lor.

Pentru a avea o bază de discuții, vom analiza un număr de situații şi amenajări din temple, sanctuare, altare, machete de sanctuare sau altare, pentru a preciza care sunt elementele arhitectonice (intrarea, vetre, cuptoare, stele, coloana, statui monumentale, banca, masa altar sau lavița, casete, pereți decorați), ce asociații există şi ce interpretări ne sugerează aceste ansambluri. Unele ipoteze par îndrăznețe, dar fără cunoaşterea luciferică (definirea ei la Blaga 1944) nu putem evolua pe tărâmul vieții spirituale. Drumul Eliade – Gimbutas, criticat uneori, reprezintă singurul mijloc de investigare, acolo unde nu există o mitologie scrisă şi nici „izvoare literare" (ultimele deseori subiective, ca ***Istoria Arcana*** a lui Procopius din Caesarea).

Templul sau ***Sanctuarul comunitar*** conține mai multe elemente arhitectonice şi constructive, iar unele din ele le vom analiza în rândurile ce urmează.

Elementele statice monumentale, arhitectonice, prezențe, semnificații.

În analizele de mai jos nu considerăm necesar a argumenta toate cele expuse, multe din acestea fiind deja teoretizate, iar sensurile sunt identice sau diametral opuse de la un autor la altul. Despre unele din acestea am scris chiar noi, aşa că nu revenim asupra lor mai mult decât e cazul.

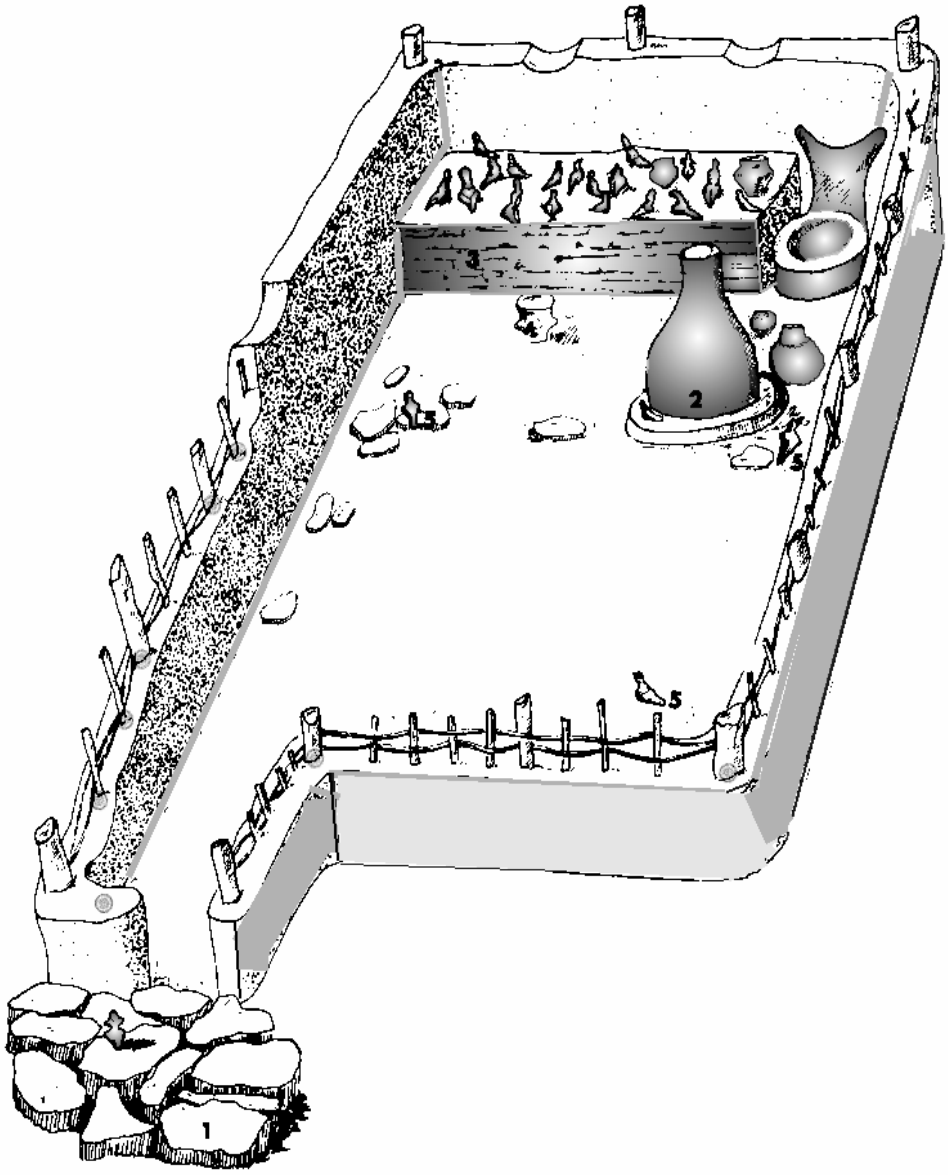

Fig. 17. Templul de la Sabatinovka, tron, cuptor, bancă toate monumentale, intrare cu pietre, după Zbenović.
[Sabatinovka Temple, throne, oven, bench, all monumental; entrance with stones, after Zbenović.]

Intrarea

Intrarea în temple/sanctuare este însoțită de anumite elemente arhitectonice, din care unele cu decor. În Sanctuarul 2 de la Parța, deasupra intrării era o nişă cu un idol bust şi probabil un craniu de taur (fig. 18), alteori apar ancadramente decorate plastic (fig. 18b). Lângă intrarea de răsărit era montată o râşniță sub Soare - Lună şi o cupă pentru punerea cerealelor râşnite (Gh. LAZAROVICI 2003; Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, 225). În alte temple, cum este cazul la Sabatinovka (Precucuteni-Tripolie A, cca. 4750-4600 CAL B.C.), pragul era pavat cu pietre, peste care a fost descoperit un idol (fig. 17), (MAKKAY 1971, 138; GIMBUTAS 1984, 74, 25; 1991, 261, fig. 7-59-a-b; MONAH 1997, 35; Gh: LAZAROVICI *et alii* 2001, 290; ZBENOVIĆ 1996, 33; C.-M. LAZAROVICI 2004, 48, fig. 2). Machetele de sanctuare oferă numeroase exemple de tipuri de construcții, cu un singur nivel sau cu etaj, modele de intrări fiind la ambele nivele (fig.18c, d). Desigur acestea reflectă cele mai evoluate creații ale arhitecturii cucuteniene (C.-M. LAZAROVICI 2004, 7-8, 11-15). O intrare monumentală, deosebit de interesantă o reprezintă şi frontonul descoperit la Ariuşd, fig. 28d.

Tot în legătură cu intrarea, trebuie subliniat un alt element de ritual la construire, sesizat la Parța, unde în groapa stâlpului erau depuse două statuete rupte, un câine şi un vas în formă de arici, ambele cu rol apotropaic (Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, 284). Depunerea de vase sau idoli în fundații este un ritual întâlnit deseori în cultura Cucuteni (Drăguşeni *Ostrov*, Vermeşti *Cetățuie*, Traian *Dealul Fântânilor,* Ghelăieşti *Nedeia*, Poduri *Dealul Ghindaru*, Târgu Bereşti *Dealul Bâzanu*, Malnaş : MONAH 1976, 14; MARINESCU-BÎLCU 1983, 83-84; MARINESCU-BÎLCU, BOLOMEY 2000, 25; H. DUMITRESCU, VL. DUMITRESCU 1959, 166; NIȚU *et alii* 1971, 59; MONAH *et alii* 1982, 10; LÁSZLÓ 1993; 2000; DRAGOMIR 1996, 64. Recent la Păuleni într-o groapă de fundație a L5A, faza Cucuteni A1/A2 s-a găsit un idol zoomorf).

Revenind la intrări, precizăm că cele de la etaj apar mai ales la machetele de sanctuar, cum este cea de la Roszochuvatka şi Vorošilovka (GUSEV 1995, 180, fig.72/1-4; TSVEK 2001, 28 precizează că macheta de la Vorošilovka a fost descoperită într-o cavitate din preajma sanctuarului dedicat cultului unui animal; C.-M. LAZAROVICI 2004, fig. 7-8).

Intrările sau ferestrele sunt mărginite de coloane pe interior (Parța, Sanctuarul 2) sau au coloane în fața intrării, la exterior, ca în cazul machetei de la Rife, Egipt (MÜLLER-KARPE 1974, III. T, pl. 123/15-23; C.-M. LAZAROVICI 2004, fig. 55/1-2).

Vatra pentru ardere şi oferire

Încă de la nivelul celor mai timpurii sanctuare din PPN vatra era extrem de sofisticată. Apar ***vetre rotunde cu orificiu*** la mijloc şi canale subterane, de unde probabil venea un curent de aer ce întețea focul, ca la ‘Ain Ghazal (fig. 6a).

Alteori vetrele sunt ***semirotunde,*** mărginite de blocuri mari sau coloane, constituind adevărate altare (fig. 5b). În regiunea dunăreană, în neoliticul dezvoltat, vetrele sunt de regulă dreptunghiulare sau ovale. În cultura Banatului, la Parța există două categorii de vetre, unele amenajate pe foste ***cuptoare în formă de „8***”, ca la Kormadin, fig. 26 (JOVANOVIĆ 1991, Abb. 1), pe altele ***ovale mobile*** (fig. 19b), se ardeau ofrandele şi puteau fi ridicate pentru depunerea cenuşii (GH. LAZAROVICI *et alii* 2001, I.1, fig. 165-168). Două vetre cu gardină înaltă (20-25 cm) erau şi în sanctuarul Boian de la Gălățui Movila Berzei (NEAGU 2000, 29-30). O vatră este menționată şi în sanctuarul de la Pietrele (BERCIU 1956, 511). In machetele de sanctuare, mai ales din cultura Cucuteni (B) – Tripolie (C) apar cele în formă de cruce (fig. 20a-b). În sanctuarul de la Véstö Magór, vatra era rectangulară şi prezenta un orificiu central, fig. 35 (HEGEDUS, MAKKAY 1987).

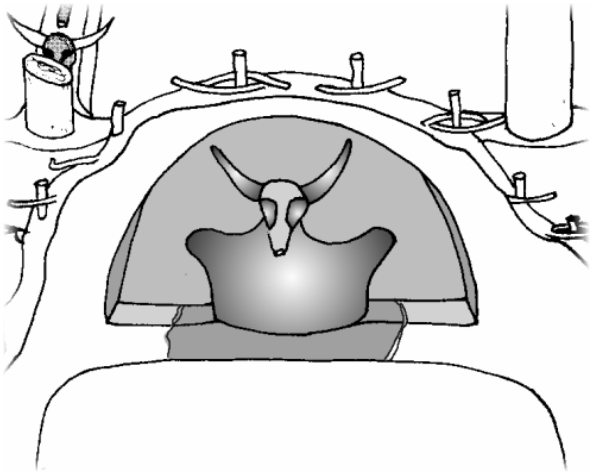

a

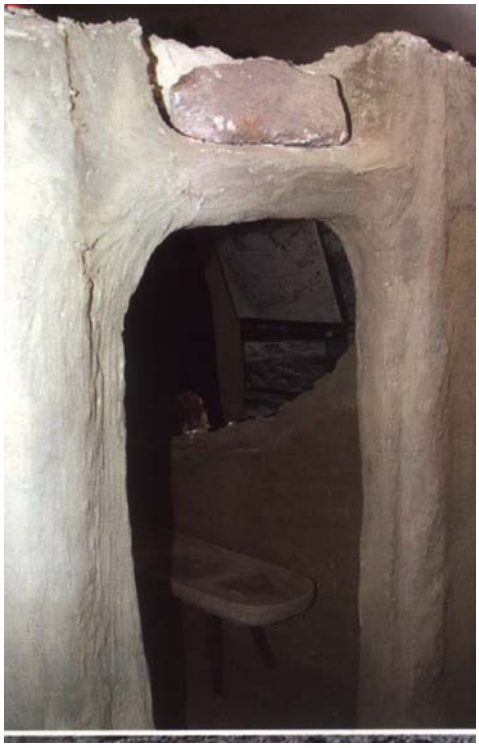

b

Fig. 18a) Parța, intrarea de est; c)▼ Vorošilovka. [the East entrance; c) Vorošilovka.]

18b) Parța ▲; d) Roszochuvatka, Ucraina ▼.

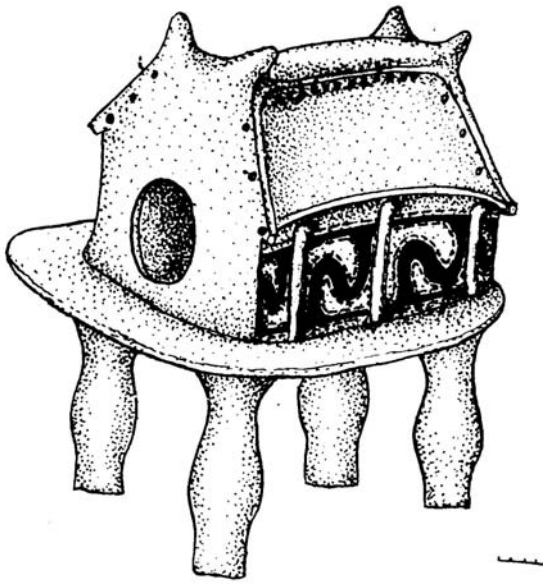

c

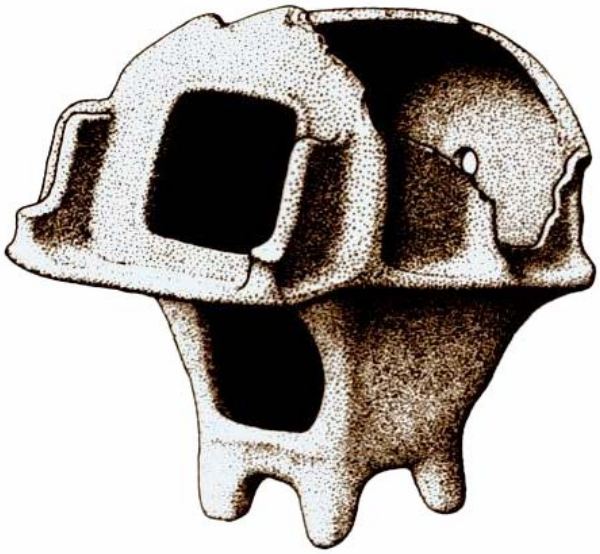

d

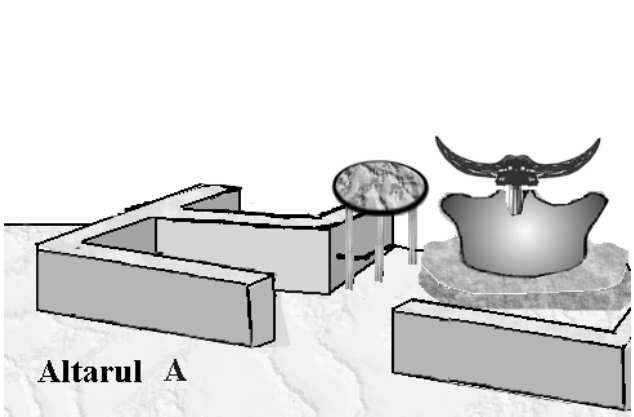

Fig. 19. Parța: a) Altar A, Sanctuar 1, reconstituire; b) Sanctuar 1 şi 2, Altar A, restaurare în Muzeul Banatului, tăvi ovale pentru ars ofrandele de cereale şi carne.

[a) Altar A, Sanctuary 1, reconstruction; b) Sanctuary 1 and 2, Altar A, restoration in Banat Museum, oval trays for burning cereals and meat offerings.]

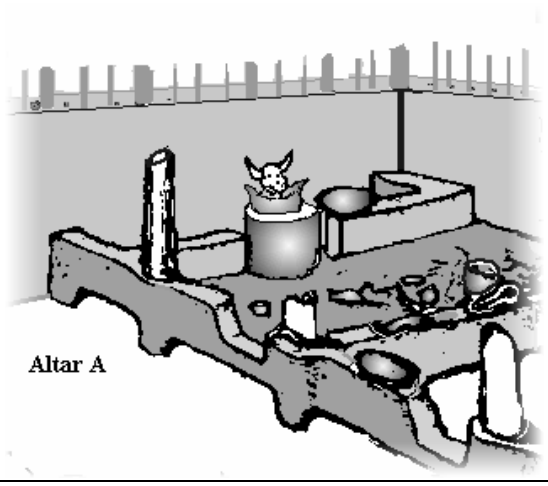

Fig. 19b-c. Parța, altar A, Sanctuarul 2, reconstituire.

[altar A, Sanctuary 2, reconstruction.]

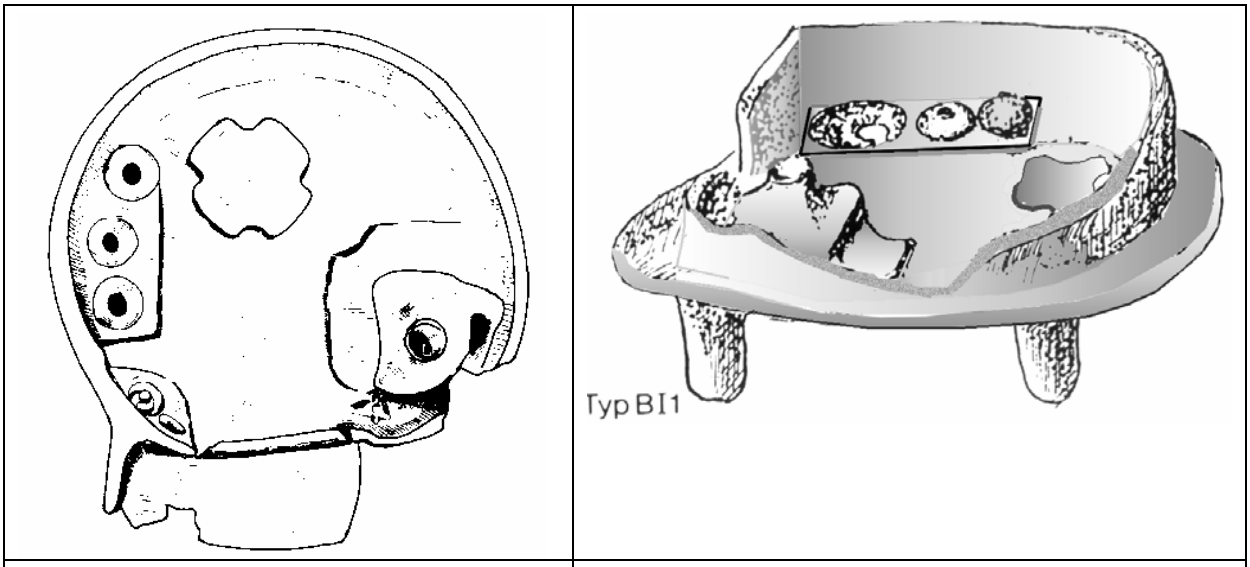

Fig. 20a. Popudnja, femeie râşnind, vatră cruciformă, bancă, 3 vase de provizii, cuptor cu horn.
[women grinding, cross shape fireplace, bench, 3 pots for storage, oven with chimney.]

Fig. 20b. Šuškova, vatră cruciformă, bancă, 3 vase de provizii, cuptor cu horn, intrare cu terasă, pe coloane.
[cross shape fireplace, bench, 3 pots for storage, oven with chimney, entrance with terrace, on pillars.]

Vetre mari în sanctuare sau lângă altare sunt consemnate în mai multe descoperiri, în Precucuteni-Cucuteni: Isaiia (L7, vatră, iar central un cuptor în formă de potcoavă: URSULESCU, TENCARIU 2004, 139), la Truşeşti, în sanctuarul 1 (L24), (PETRESCU-DÎMBOVIȚA, RĂDULESCU 1953, 7 şi urm.; PETRESCU-DÎMBOVIȚA *et alii* 1954, 7 şi urm.; 1955, 165 şi urm.; 1962; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, FLORECU A. C., 1959, 148 şi urm.; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1963, 172 şi urm.; MONAH 1997, 38, 9/1; C.-M. LAZAROVICI 2002; 2004, 47, fig. 1), în sanctuarul 2 (L40), în sanctuarul 4 (L61), (PETRESCU-DÎMBOVIȚA, RĂDULESCU 1953, 7 şi urm.; PETRESCU-DÎMBOVIȚA *et alii* 1954, 7 şi urm.; 1955, 165 şi urm; 1962; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, FLORECU A. C., 1959, 148 şi urm.; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1963, 172 şi urm; MONAH 1997, 38, 9/1; C.-M. LAZAROVICI 2002; 2004), la Poduri –*Dealul Ghindaru,* sanctuarul L36 (cu vatra 1: MONAH 1982, 11, fig. 12; 1997, 35; MONAH *et alii* 1983, 15), la Isaiia (URSULESCU 2002, 5), în sanctuarul 2 de acolo (URSULESCU 2001d; URSULESCU *et alii* 2002), sau la Târgu Frumos (URSULESCU 2002, 3-7; 2003, 43), în altarul de la Pianul de Jos (cultura Petreşti: Paul 1965, 5 şi urm., fig. 1-4, pl. I-II; 1992, 104-106, LII/2-3; GIMBUTAS 1984, 81, fig. 34: MONAH 1997, 34). Tot la Truşeşti în locuința L60 era o vatră cu trei compartimente (fig. 27c), un idol mare şi alte cinci vase; după forma vetrei ar putea fi vorba de un altar casnic.

Cuptorul

Cel mai impresionant cuptor redat în reconstituire, este cel din templul de la Sabatinovka (fig. 17). Cuptoare apar adesea în sanctuare servind la arderea rituală a anumitor produse. Cele mai semnificative sunt unele altăraşe sau machete de altare, folosite şi ca lămpi, din cultura Vinča (fig. 21: preoteasa stă pe tron sau altar şi supraveghează arderea). Cuptoare similare celor de la Sabatinoka apar în machetele de sanctuare la Popudnja şi Šuškova (fig. 20a-b) sau la Ovčarovo, în Bulgaria (TODOROVA 1976). La Parța, un cuptor cu vatră în față (cu vatra în formă de „8”) a fost transformat în altar casnic, prin adăugarea unei casete şi ridicarea unei coloane de lemn, placată cu lut, pe care era un cap de taur din lut (GH. LAZAROVICI et alii 2001, I.1, 275, 279).

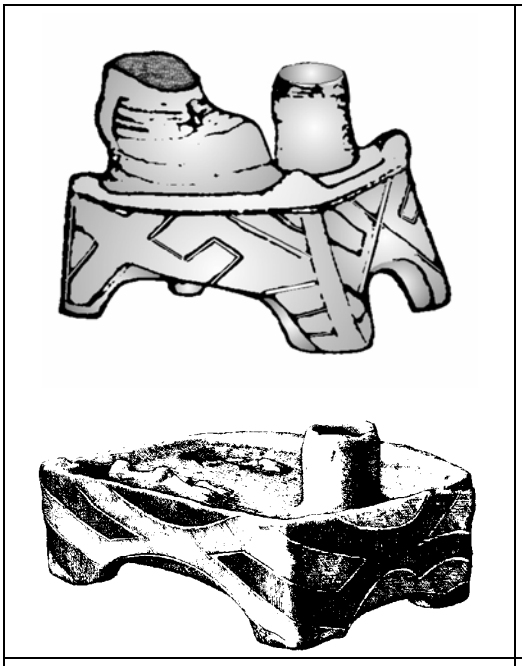

Fig. 21a-b. Vinča.

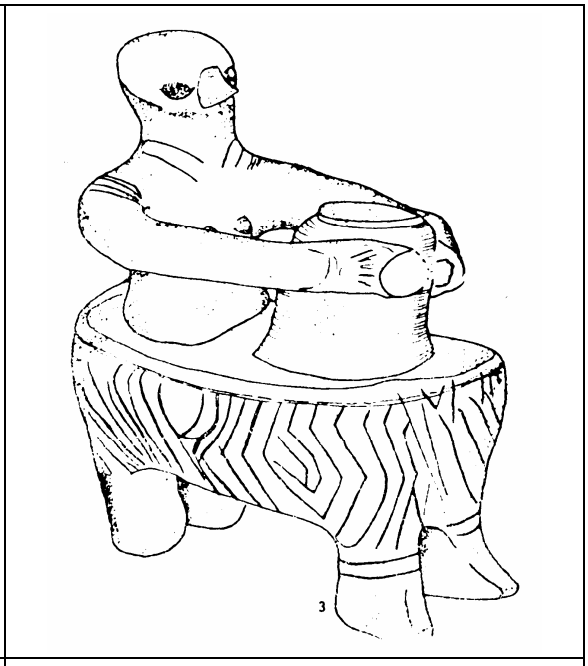

Fig. 21c. Fafos, după Müller-Karpe.

Stela

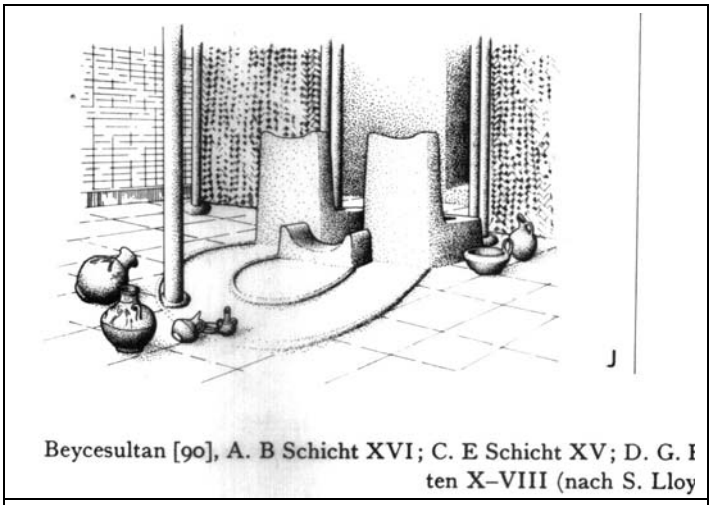

Fig. 22. Beycesultan (după Setton Lloyd).

Stela este unul din principalele elemente din sanctuare. Unele erau probabil din materiale perisabile şi nu s-au păstrat. Am menționat deja descoperirea de la Gura Baciului (fig. 15). Recent, într-o săpătură de salvare, în orizont Iclod-Petreşti, lângă o vatră dintr-o locuință a apărut o stelă, din păcate distrusă în mare parte (inf. Z. Maxim). În Cypru, unul din idolii prismatici are o formă de stelă (*Idole 1985,* fig. 16). Uneori stela reprezintă ideea de phallus (SANDARS 1985, 247).

Blocul monumental de la Parța sau altarul de la Târgu Frumos au formă de stelă (URSULESCU, COTIUGĂ 2000; Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, 289). Stela apare adesea în sanctuarele din primele oraşe ale Orientul Apropiat, la Boğazköy – Buyukkale (MÜLLER-KARPE 1974, III T., kat. 91, 305C3; *The Anatolian.* 1983, 230, fig. 612, cat. 612), unde este asociată cu vatra sau coloana. La Beycesultan sunt asociate coloana dublă, vatra terminată cu bucraniu, două stele, o coloană în față şi câteva vase în vecinătate (fig. 22). Stele de mici dimensiuni (cca. 30 cm), terminate cu bucranii apar şi în L7 la Isaiia (asemănate de autorii descoperirilor cu cele de la Véstö Magór: URSULESCU, TENCARIU 2004, 143 şi nota 20), dar şi în locuința cu caracter de cult Karanovo II (= Starčevo-Criş IIIB) de la Stara Zagora Băi (GEORGIEV 1972, 11, fig. 2), sau în nivelul Karanovo II-III de la Jaša Tepe (KALICZ, RACZKY 1981; LAZAROVICI *et alii* 2001, 278-279, menționează şi alte descoperiri similare din arealul Starčevo-Criş, sau din cel Vinča, de la Zorlențu Mare). În sanctuarul reconstituit de la Dolnoslav apare o stelă, poate lipită pe perete, având o mască umană stilizată în stil gumelnițean, fig. 31c (Radunčeva 2003, fig. 59 şi 68).

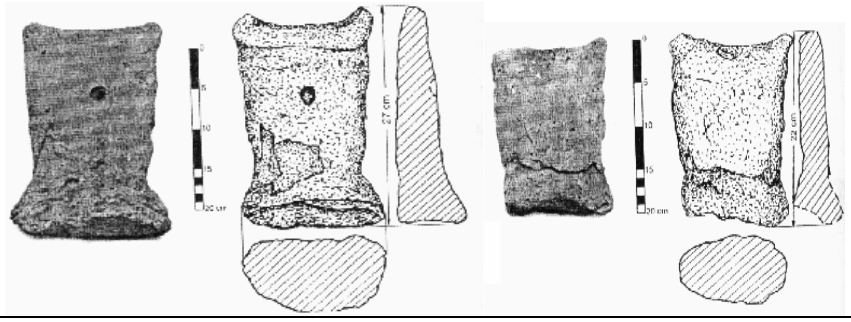

Fig.22a. Isaiia, L7, stele în formă de bucranii (după Ursulescu, Tencariu).
[L7, stellae in bucrania shape (after Ursulescu, Tencariu).]

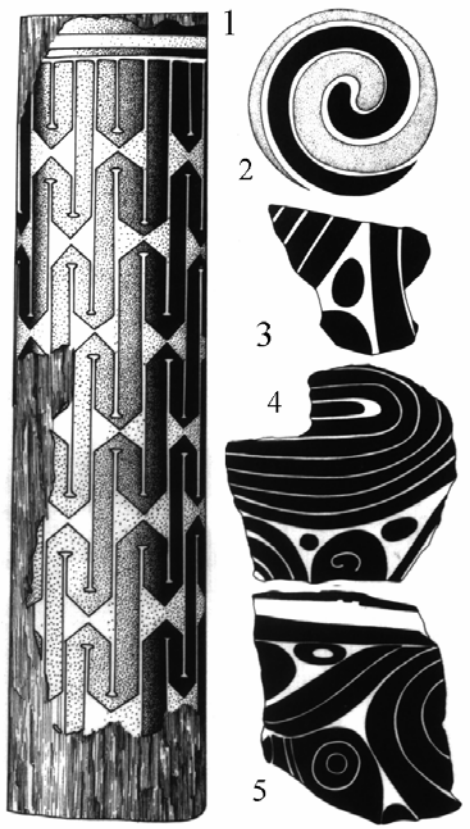

Fig. 23. Căscioarele, sanctuarul 1 (cultura Boian), după Dumitrescu.
[sanctuary 1 (Boian culture), after Vl. Dumitrescu.]

Coloana

Coloana sau varianta ei, arborele lumii, axis mundi, este una din temele principale din sanctuare. Ea sugerează ideea legăturii dintre Cer şi Pământ. Multe machete de sanctuar din cultura Cucuteni - Tripolie sunt modelate pe picioare, sau pereţii sunt divizaţi în panouri prin coloanele de diferite mărimi (fig. 18c-d). Desigur, credem că ele jucau rolul altarelor din cultura Vinča, Banatului sau alte civilizaţii dunărene. In sanctuarul Boian de la Căscioarele era obiectul cel mai monumental, legat şi el de cifra şapte (şapte triunghiuri, albe, şapte negre, şapte spirale: Vl. DUMITRESCU 1970, 21; 1974, 477-478, fig. 487/1; 1986, 69-72, fig. 1; MONAH 1997, 33; Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, I.1, 246, 286, 292).

Menţionăm că şapte stâlpi apar în numeroase situaţii: în megaronul de la Vinča (MILOJČIĆ, apud Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, 270, fig. 242; 2003, 159, fig 14); şapte pari înconjurau coloana mică la Căscioarele (Vl. DUMITRESCU 1970, 21; 1986; 1996 GH. LAZAROVICI *et alii* 2001, I.1, 246, 286, 292), dar îi regăsim şi în sanctuarul de la Kormadin (JOVANOVIĆ 1991, fig. Abb.1). Aceşti stâlpi reprezintă poate în vechea mitologie cele şapte coloane pe care se sprijină cerul, căci şapte nivele avea şi ziguratul, şapte terase erau şi la templul de la Balabudur (ELIADE 1991, 34; Gh. LAZAROVICI 2001a, 61), iar lumea subterană avea şapte porţi în mitologia veche babiloniană, şapte cercuri planetare, şapte întrebări, şapte zei mari, şapte judecători (KRAMMER 1962, 144, 262; ELIADE 1981, 67; Gh. LAZAROVICI 2001a, 61); şapte vulturi apar în sanctuarul de la Çatal Hüyük, fig. 12b (Gh. LAZAROVICI 2001a şi bibl.).

Numărul şapte mai apare: pe macheta de sanctuar de la Căscioarele 2 (cultura Gumelniţa) sunt şapte găuri mari (şapte ferestre), (H. DUMITRESCU 1973; Vl. DUMITRESCU 1970, 21; 1986; 1996; Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, I.1, 246, 286, 292); şapte *phaloi* formaţi din idoli conici la Isaiia (URSULESCU 2001a, 65); şapte stâlpi la modelele de casă din cultura Lengyel (STRELICE: GIMBUTAS 1991, 81, fig. 3-34; MÜLLER-KARPE II 1968, Kat. 285, Taf. 208/34). Trebuie să amintim

serii de câte şapte statuete feminine bătrâne, mature sau tinere, neiniţiate sau virgine, asociate sau nu cu alte obiecte tot în număr de şapte sau 13 (mai rar 14) sau şapte tronuri mari, şapte tronuri mici, la Isaiia, Poduri, Pietrele (MONAH 1982, 11, fig. 12; 1987, 35; MONAH *et alii* 1983, 15; 1997, 109, cat. 14a-d; BERCIU 1956; Gh. LAZAROVICI *et alii* 2001, 289; URSULESCU 2001d, 65; 2004) ş. a. Un grup de două coloane apare şi în sanctuarul cu placă-mască umană de la Dolnoslav (fig. 31c), legat de cultul fertilităţii şi fecundităţii (RADUNČEVA 2003, fig. 59, 63).

Coloanele şi semnificaţiile lor

Aşa cum precizam mai sus, coloana simplă reprezintă *axis mundi*. Capul coloanei este extrem de interesant uneori deoarece sugerează, defineşte divinitatea care face legătura dintre Pământ şi Cer. Astfel unele sunt terminate cu capete de tauri, berbec, sau ţap. Acele capete au semne sau simboluri cu semnificaţie cultică. În unele cazuri chiar capul reprezintă simbolul divinităţii, numeroase exemple fiind oferite de descoperirile de la Çatal Hüyük (fig. 13b).

Fig.24a. Kachti, după Karagheorghis. [after Karagheorghis.]

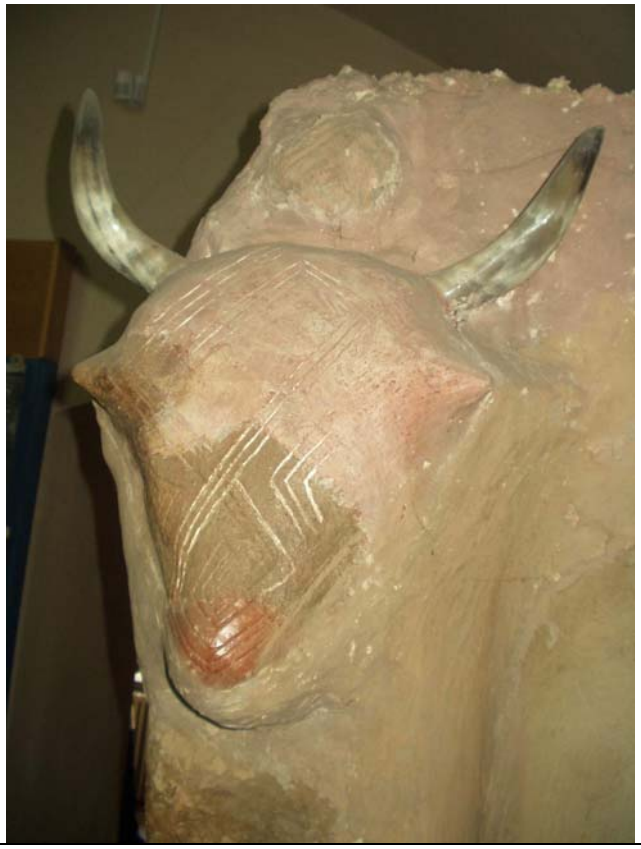

Fig. 24b. Parţa

Cea mai semnificativă stelă - altar cu trei coloane, terminate cu capete de taur, ţap sau berbec este cea de la Kachti (Cipriot Vechi: KARAGHEORGHIS 1977, 43), unde sunt redaţi şi doi *phalloi* în erecţie, fig. 24a.

În partea de jos un personaj mascat solicită într-o amforă cu două toarte „sămânţa" roditoare, pentru a stropi ogoarele, casele, femeile în ideea coborârii fertilităţii, fecundităţii divine asupra lucrurilor sau persoanelor. La baza acestor piese şi a altora se află câte un podium sau bancă.

În decorul de pe faţa coloanelor din faţa statuii monumentale de la Parţa apar ochii, dar şi însemne specifice: pe coloana de sud o proeminenţă redă Soarele (ziua, lumina, căldura), iar pe cea de nord Luna (noaptea, căldura rece a dragostei). Coloanele de la Parţa sunt în număr de două, reflectând cele două personaje. Femeia pe stânga, taurul, soarele pe dreapta cum privim piesele. Altarul P16 de la

Parța redă pe coloană (cioplită din lemn, dreptunghiulară în secțiune, după resturile de impresiuni păstrate pe ureche) tot un cap de taur (fig. 25b).

La Çatal Hüyük unul din altare (fig. 11b) redă trei capete de taur din lut (decorate pe față cu romburi), cu coarnele încastrate, cu alte decoruri, printre care şi impresiuni de palmă (mai ales laba stângă). Capetele sunt mărginite de coloane sugerând monumentalitatea.

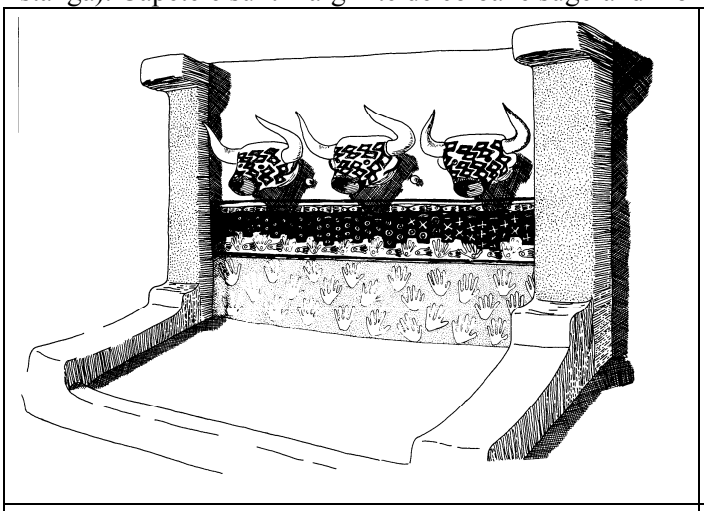

Fig. 25a. Çatal Hüyük, după Mellaart.

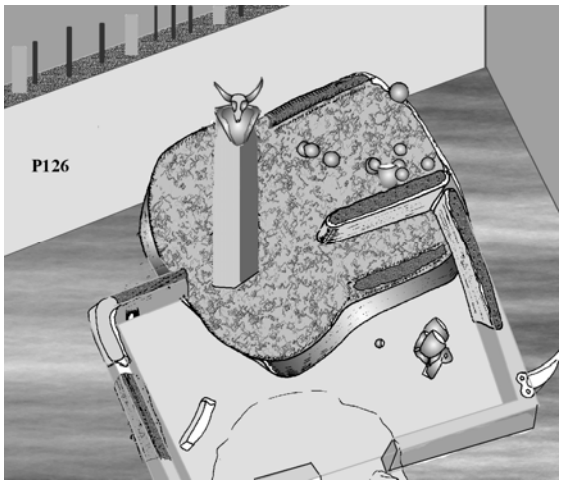

Fig. 25b. Parța, sanctuar casnic P 126. [domestic sanctuary P 126.]

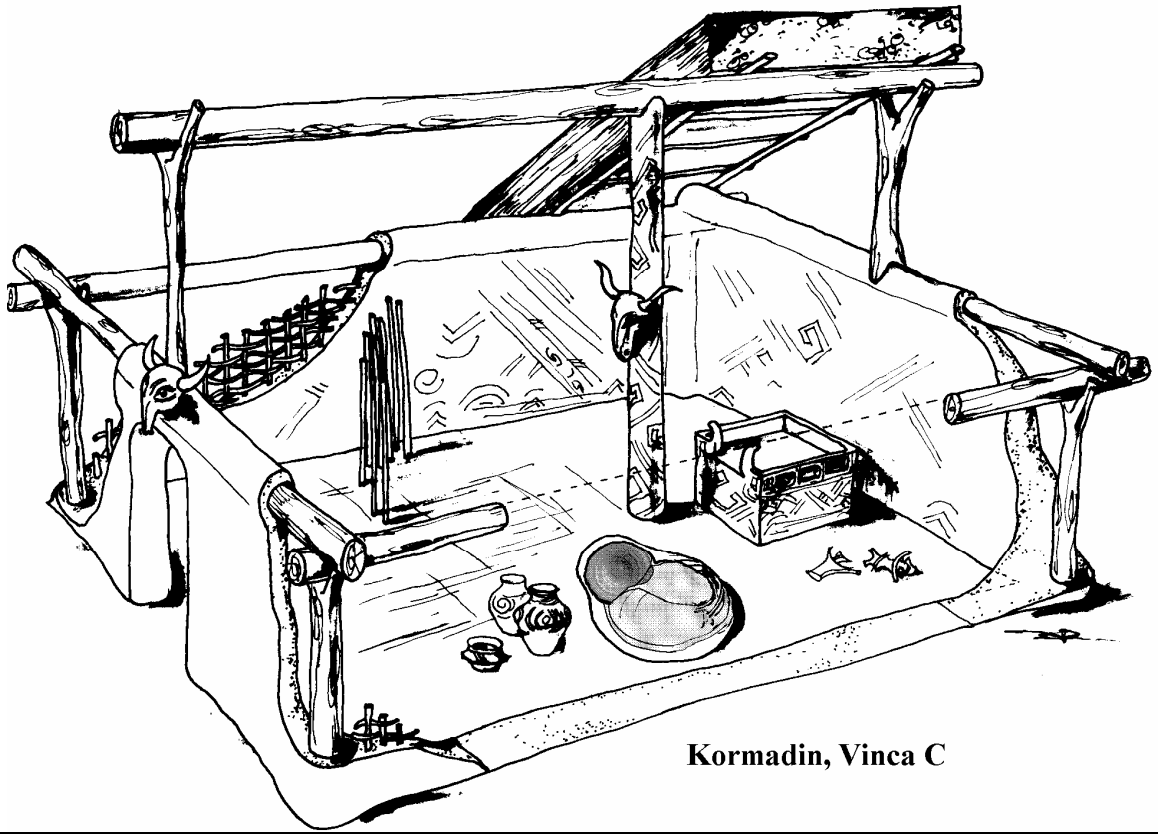

Fig. 26. Sanctuarul de la Kormadin, coloana, şapte stâlpi, banca, cuptor, bucranii, pereți incizați, idoli, vase (după Jovanović). [Kormadin sanctuary, pillar, seven posts, bench, oven, bucrania, incised walls, idols, pots (after Jovanović).]

La Kormadin resturi de capete de taur erau încastrate în pereți sau în coloană şi lipite cu lut (fig. 26). Coarne de taur avea şi masa altar, iar în rest era decorată cu meandre. Acest decor apărea şi pe pereți. Simbolul fertilității era reprezentat şi de vasele decorate cu bucranii, ca la Véstö Magór, fig. 35 (HEGEDUS, MAKKAY 1987).

Statui şi piese monumentale

Statuile monumentale definesc, cel mai adesea un templu, sanctuar comunitar sau casnic. Există numeroase resturi de statui monumentale (Gh. LAZAROVICI 1998), dar condițiile descoperirii lor sunt uneori incerte, sau nu au fost făcute observații mai ample (cultura Gumelnița, Hârşova, sanctuarul 1, unde pe un soclu a fost aşezată o statuie de cca. 50 cm.: HAŞOTTI 1997, fig. 107/1; Tangâru, idolul feminin, cu fața triunghiulară, de influență vinčiană, avea probabil peste 1 m înălțime, fig. 30b: Berciu 1961, 421, fig. 244; autorul aminteşte o piesă similară la Chephissos: GRUNDMANN 1953, 16-17, fig. 22-23; cultura Cucuteni, bustul de la Izvoare, fig. 28c: VULPE 1957, 230, fig. 231; MONAH 1997, 39, fig. 10/1; MONAH *et alii* 1997, 202, fig. 94; la Cucuteni-Cetățuia, LIII/6 conținea o construcție de cult cu elemente antropomorfe, de 40 x 20 cm: PETRESCU-DÎMBOVIȚA, VĂLEANU 2004, 120; la Truşeşti, L38 conținea un fragment dintr-o placă antropomorfă, monumentală, fig. 29b: PETRESCU-DÎMBOVIȚA *et alii* 1999, fig. 372/1; GIMBUTAS 1984, 81, fig. 44, interpretată ca Zeița pasăre; MONAH 1997, 38, fig. 6).

Piesele descoperite întâi la Truşeşti (fig. 27a-c), urmate apoi de cele de la Parța şi recent la Târgu Frumos, arată clar că este vorba de temple unde erau oficiate anumite ritualuri legate de divinitatea de bază sau cele asociate. Cele mai multe reprezintă cuplul Marea Mamă - Taur sau substitute ale acestora (bucraniu, bucraniu – coloana ş. a.), dar şi alte divinități, Soare – Lună, Phallus-Vulvă etc. Acestea sunt destinate unor ritualuri legate de fertilitate şi fecunditate ale comunităților agricole. Numărul mare de sanctuare de la Truşeşti, fie că sunt casnice sau comunitare, demonstrează aceleaşi ritualuri (fig. 33; reconstituiri: C.-M. LAZAROVICI 2004).

În centrul sanctuarului 1 (L24) de la Truşeşti era altarul monumental, cu fața spre vest, în fața lui era vatra sau banca pentru ars sau depus ofrande, iar în spate un vas suport, tot piesă pentru oferire. În sanctuarul 2 (L40), stela cu trei protome (HÖCKMANN 1987, 93) sau reprezentarea de tip ***orantă*** (GIMBUTAS 1989, 150, fig. 233; 1991, 328; PETRESCU-DÎMBOVIȚA *et alii* 1999, 526, fig. 372) era plasată spre peretele de vest, cu fața orientată spre răsărit, ceea ce ar confirma ideea de orantă prin invocarea luminii, forței şi căldurii soarelui. Celelalte sanctuare ar fi legate de alte totemuri, cultura Cucuteni – Tripolie dezvoltând o motivistică deosebită în arta plastică, dar mai ales prin pictură (C.-M. LAZAROVICI 2006; M. VIDEIKO şi T. TKACIUCK despre semnificațiile artei Cucuteni-Tripolie şi simbolistică, în lucrările simpozionului internațional de la Novi Sad, 2004, sub tipar).

La Târgu Frumos, N. Ursulescu şi echipa sa (URSULESCU, COTIUGĂ 2000) au descoperit un altar monumental, parte a unui templu (fig. 28). Piesa a fost montată pe o structură de lemn, probabil o stelă, ceea ce reprezintă o inovație arhitecturală față de cele de la Parța. S-a păstrat doar bustul piesei, capetele, ca şi la Parța au fost distruse şi duse în altă parte. Asemenea distrugeri trebuie puse pe seama unor lupte intercomunitare ori tribale.

Forma şi decorul, extrem de interesante, sunt din păcate puternic distruse.

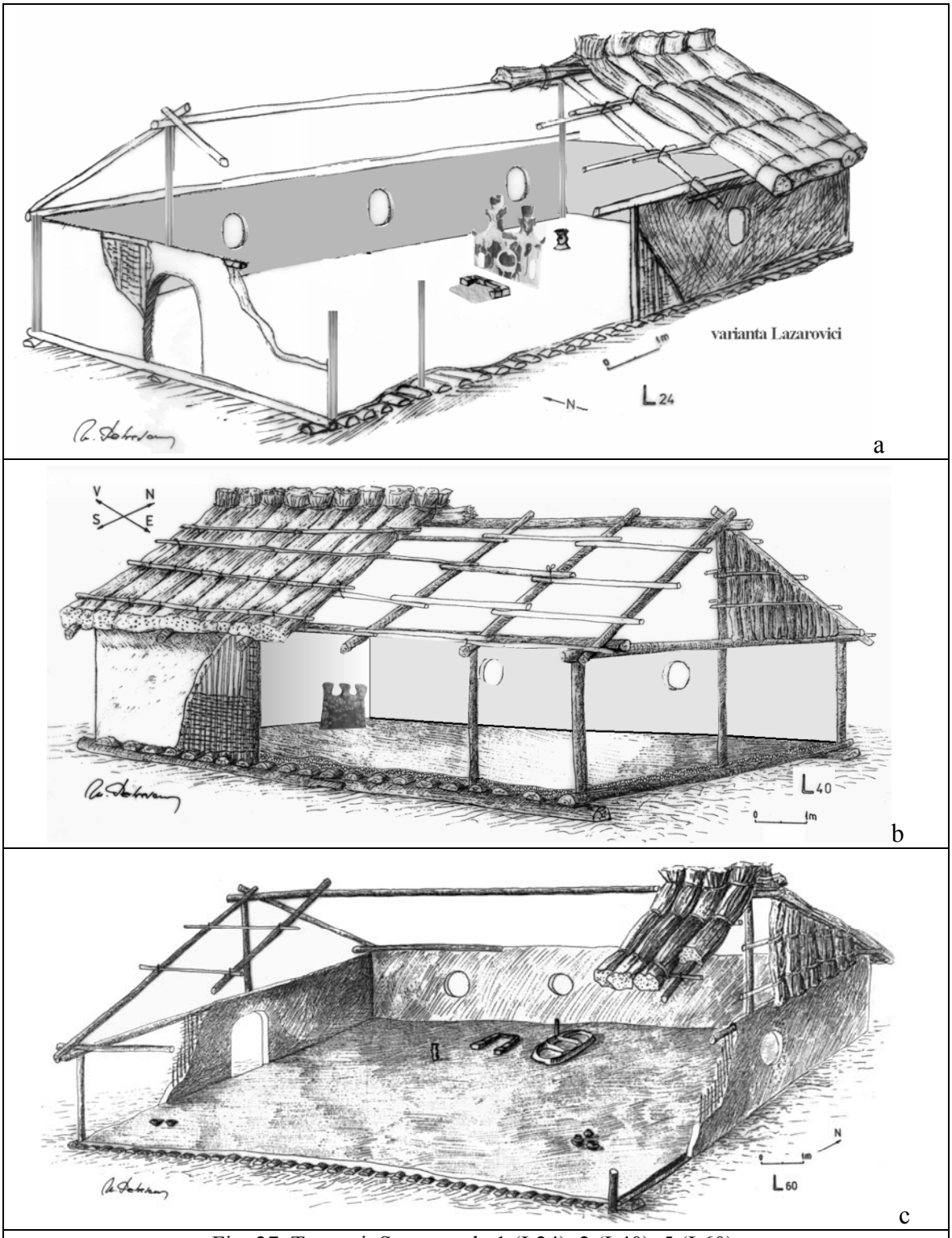

Fig. 27. Truşeşti, Sanctuarele 1 (L24), 2 (L40), 5 (L60).
[Sanctuaries 1 (L24), 2 (L40), 5 (L60).]

Fig. 28a▲. Târgu Frumos, figură dublă cu pântec în formă de ou, după Ursulescu; b) reconstituirea noastră▼.

[double figure having an egg shape belly, after Ursulescu; b) our reconstruction.]

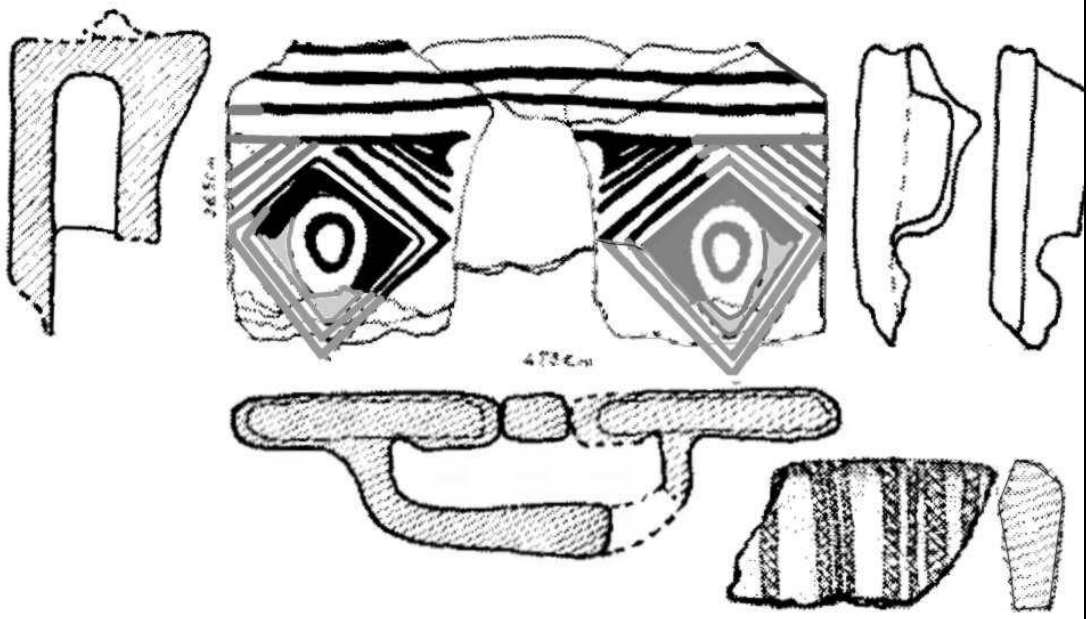

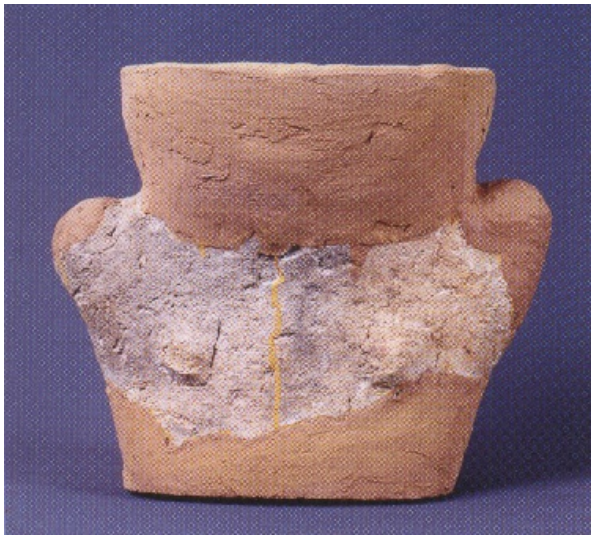

Fig. 28c. Izvoare, bust monumental fragmentar.
[Monumental bust, fragmentary.]

Fig. 28d. Ariuşd, reconstrucția sanctuarului.
[Reconstruction of the sanctuary.]

Fig. 29. Truşeşti. Altare monumentale din L 24 şi L 38.
[Monumental altars in L 24 and L 38.]

Altarul cu două personaje de la Truşeşti, de altfel cea mai veche piesă monumentală descoperită în România (fig. 29a), care a generat mai multe interpretări (perechea divină, sau un cuplu de două zeități feminine, mama şi fiica: PETRESCU-DÎMBOVIȚA *et alii* 1999, 529 şi bibliografia), are o alegorie foarte interesantă. După părerea noastră, plasarea pântecului, simbol clar al gravidității, sugerează că aceasta este rezultatul interacțiunii dintre cei doi parteneri, iar cele şase coloane mari şi cele trei mici (sau *phalloi*) redate întăresc ideea de sexualitate celestă. Cele trei coloane mici din zona pântecului ar putea fi puse în legătură cu primele trei luni ale concepției, iar cu următoarele şase ar forma cele nouă luni de gestație.

Fig. 30a. Parța. Statuia monumentală.
[Monumental statue.]

Statuia monumentală de la Parța, spre deosebire de cea de la Truşeşti avea pântecul lipit la statuia feminină. Pe marginile statuii, pe soclu se aflau tăvi pentru ofrande, spre deosebire de cea de la Truseşti, ce avea cupa pentru lichide sau ofrande pe creştet. Pe margini erau semne legate de fecunditate şi fertilitate.

Amfora situată în spatele statuii taur, primea, la începutul primăverii şi toamnei lumina soarelui la asfințit prin peretele de vest şi printr-o fereastră rotundă rămasă deschisă în unele etape de reparații ale Sanctuarului 2 (Gh. LAZAROVICI *et alii* 2000; 2001).

Fig. 30b. Parța. Statuia monumentală şi coloanele din fața ei, amforă pentru lichidul sacru, în spatele taurului.
[Monumental statue and the pillars in front of it, amphora for the sacred liquid behind the bull.]

În numeroase stațiuni au fost descoperite fragmente de statui de mărime mijlocie, care aparțin unor altare casnice sau comunitare. Trebuie să amintim două fragmente de idoli monumentali de la Topolnica în Bulgaria (KOUKOULI-CHRYSANTAKI *et alii* 1996, 760), ca şi figurile antropomorfe de mari dimensiuni din tellul de la Ruse, pentru care nu avem suficiente informații (săpături V. Popov, informații H. TODOROVA, I. VAYSOV 2004).

Fig. 31a. Topolnica, neolitic târziu, statui monumentale (Sofia, Muzeul național de Istorie).

[Topolnica, Late Neolithic, monumental statues (Sofia, National Historical Museum).]

Fig. 31b. Tangâru, cultura Gumelnița, idol monumental, reconstituirea noastră.

[Tangâru, Gumelnița culture, monumental idol, our reconstruction.]

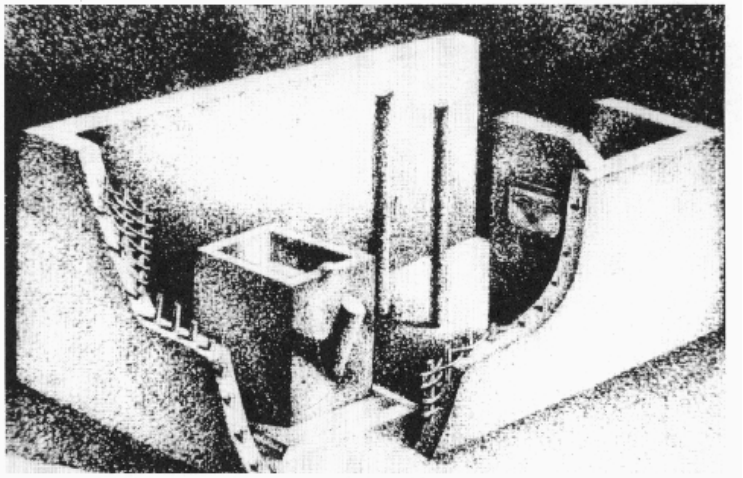

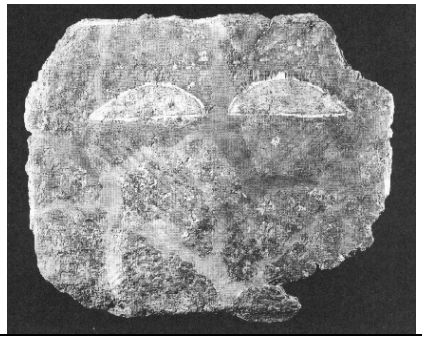

Fig. 31c. Dolnoslav, reconstituirea unuia din sanctuare; detaliu stelă (după Radunčeva).

[Dolnoslav, one of the sanctuaries; stella detail (after Radunčeva).]

Există şi alte statui monumentale, legate de vânătoare (vezi cele din PPN, fig. 2-6) sau pescuit, ca cele din cultura Lepenski Vir.

În ultimul caz, doar o singură construcție era sanctuar, fiind amplasată într-o nişă sub stâncă şi avea ca masă o placă mare de piatră, iar pe margini erau două statui de piatră, fig. 32.

Fig. 32. Sanctuarul de la Lepenski Vir (după Srejović).
[sanctuary (after Srejović).]

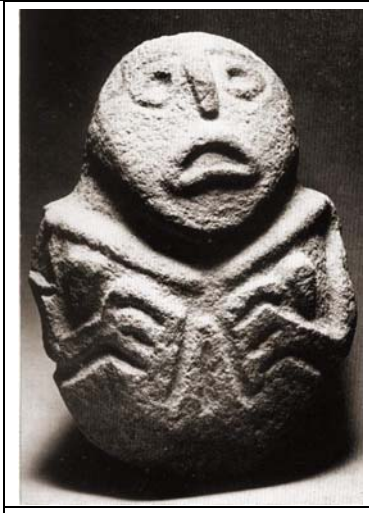

Fig. 32a. Statui monumentale din piatră de la Lepoenski Vir, mezolitic (după Srejović).
[Stone monumental statues at Lepenski Vir, Mesolithic (after Srejović).]

Unele sanctuare aveau bănci sau lavițe. În sanctuarul gumelnițean de la Căscioarele, macheta era aşezată pe o astfel de amenajare, fig. 34 (H. DUMITRESCU 1968, 381-383), iar la Sabatinovka II pe ea erau etalate statuetele antropomorfe (fig. 17). Casete au fost descoperite şi în alte sanctuare decât în cele cunoscute de la Parța şi anume la Hârşova (HAŞOTTI 1997, 81, fig. 107/1), la Dolnoslav (fig. 31c) sau în sanctuarul de la Vésto Magór (fig. 35).

Un ultim element specific sanctuarelor şi templelor este decorul bogat de pe pereți, de cele mai multe ori pictat, sesizat atât în descoperirile arheologice propriu-zise, dar vizibil şi pe multe machete de sanctuare. Pereți pictați au fost descoperiți în două construcții monumentale (120-170 m², lungi de 18-19 m) din tellul Azmaska (dar singura amenajare interioară consta din platforme de argilă destinate cultului), (PERNIČEVA 1978, 167), iar pereți bogat decorați prin incizii şi încrustați erau şi în sanctuarul de la Kormadin (JOVANOVIĆ 1991, Abb. 1). La nord de Dunăre, pereți pictați în afară de sanctuarul de la Căscioarele avea şi cel de la Tangâru (benzi albe înguste, sau dungi cafenii, încadrate de rame înguste albe: Berciu 1959, 67). Există o bogată literatură şi pentru machetele de sanctuare în care este comentat şi decorul pictat de pe pereții acestora (C.-M. LAZAROVICI 2004 şi bibl.).

Deşi analiza noastră este doar parțială, observăm existența unor reguli privind amplasarea templelor, aflate în centrul stațiunii.

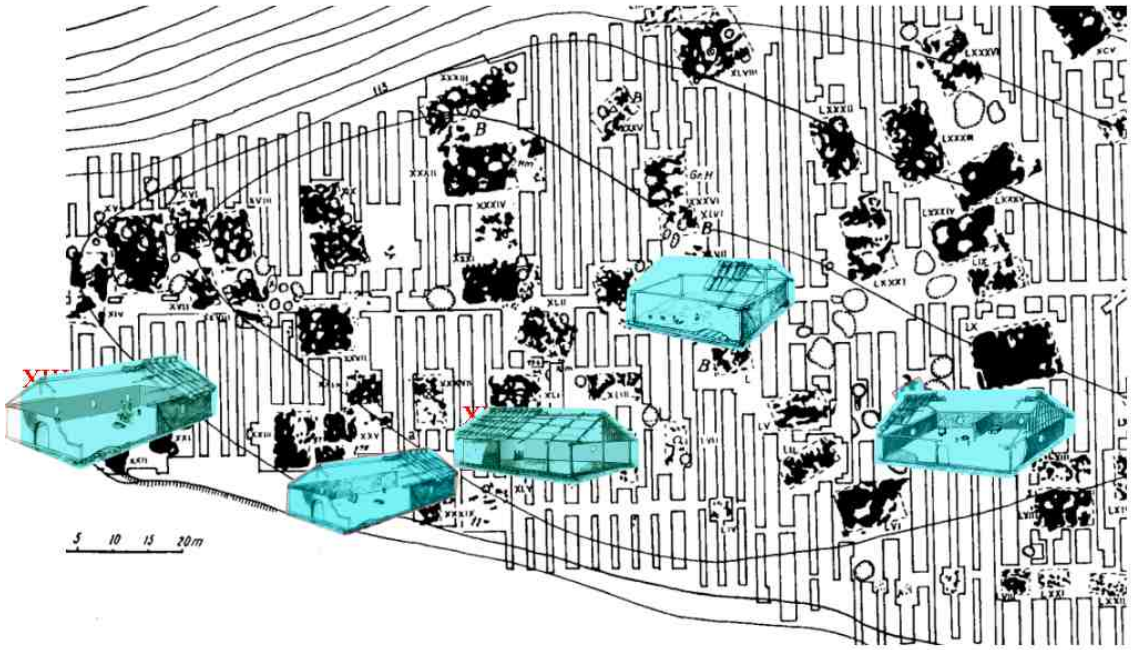

Fig. 33.Truşeşti, amplasamentul sanctuarelor comunitare şi construcțiilor cu statui monumentale (după Petrescu-Dîmbovița).
[location of the communitarian sanctuaries and of the buildings with monumental statues (after Petrescu-Dîmbovița)]

Altarele comunitare sunt plasate în diferite părți pentru a uşura depunerea ofrandelor aduse diverselor divinități. La Parța s-a observat, dar nu se poate generaliza, că anumite construcții, grupate în blocuri de case, pe care le credem legate prin relații familiare [cele mai multe încăperi sau construcții au început în nivel 7B (P17-43), iar altele în 7A (P119, Casa Cerbului, P9)] au undeva în spațiul interior comun sau separat (nu s-au putut face distincții clare) câte un obiect monumental legat de totemul familiei. Acestea sunt construite în nivel 7c + 6, perioada de maximă înflorire a stațiunii, arhitecturii şi vieții spirituale.

Astfel Blocul P 40 – 43 avea ca totem Luna, Blocul P126-136, bucraniul, iar Casa Cerbului capul de cerb. Mai mult, la acesta din urmă am găsit şi preocupări legate de vânătoare ilustrate de artefacte (numeroase bile de praştie, harpune, vârfuri de săgeată, loc pentru piei, maxilare mari la etaj în vase), dar şi de numeroasele oase de animale sălbatice (cerb, jder, pisică sălbatică, mistreţ, *Capra hircus* ş. a., peste 48% mamifere sălbatice).

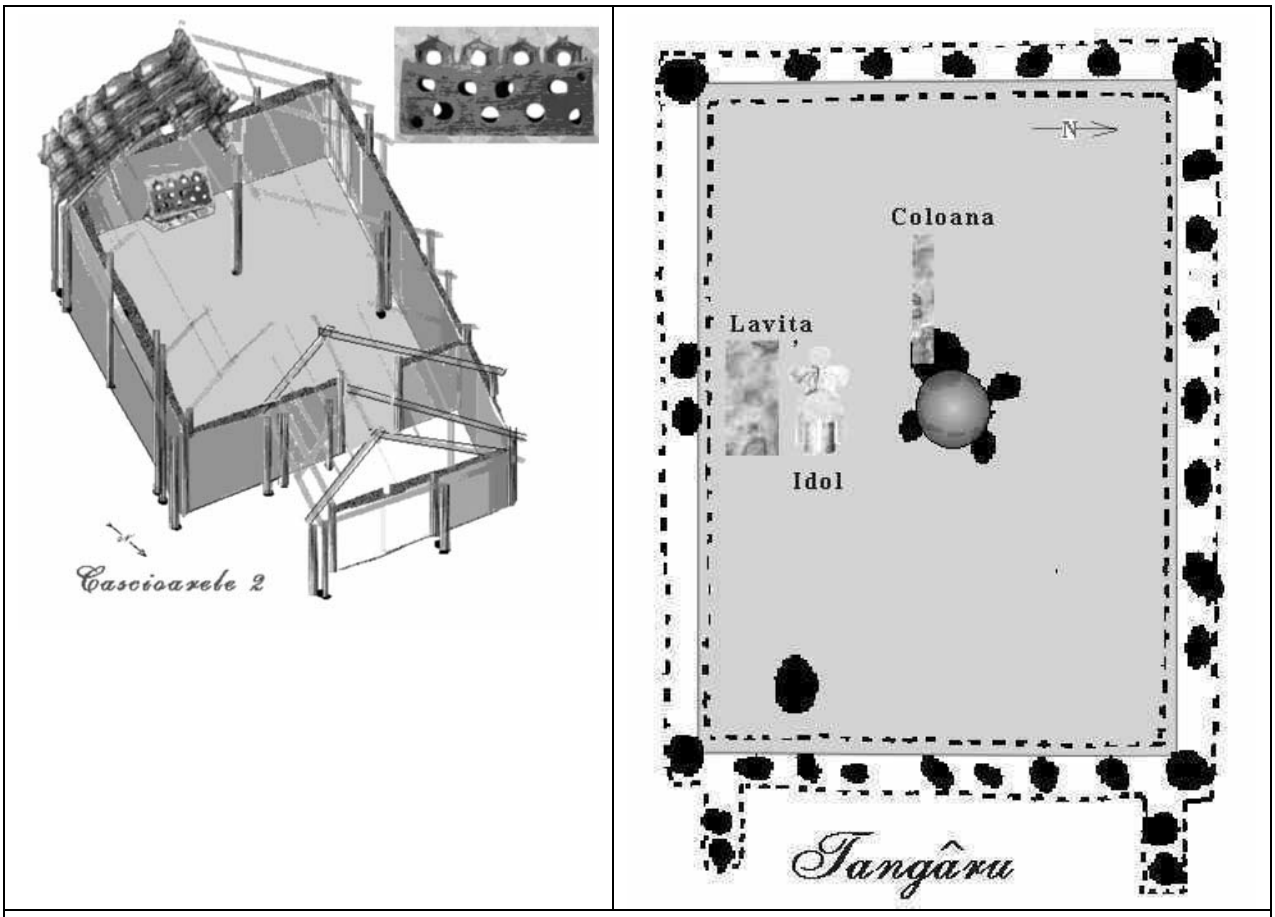

Fig. 34. Sanctuare Gumelnița de la Căscioarele şi Tangâru (reconstituirea noastră).
[Gumelnița sanctuaries at Căscioarele and Tangâru (our reconstruction).]

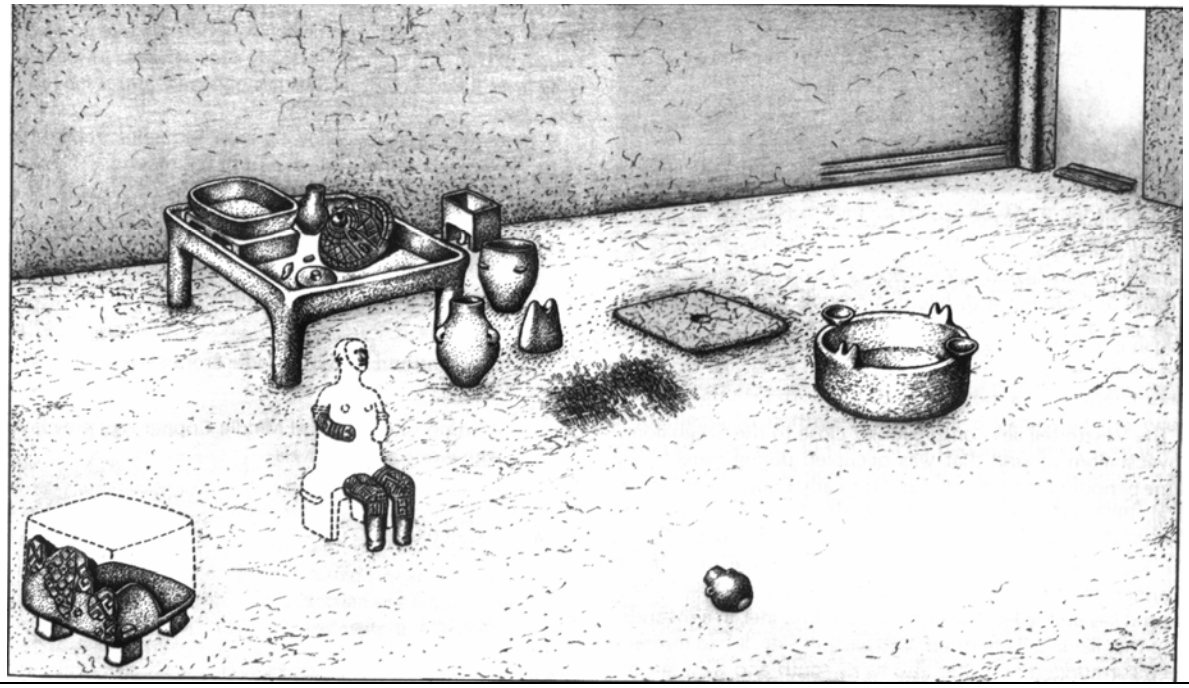

Fig.35. Sanctuarul de la Véstö Magór, cultura Szákálhát, reconstituire (după Hegedus, Makkay).
[Véstö Magór sanctuary, Szákálhát culture (after Hegedus, Makkay)]

În multe sanctuare au fost descoperite şi râşniţe, legate de râşnitul sacru (Vl. DUMITRESCU 1970, 10, 4, III/2; 1974, 170-1721, 474, 481; GIMBUTAS 1984, 74, 25; 1991, 261, fig. 7-59a-b; MAKKAY 1971, 138; URSULESCU 2002, 4).

Informaţii deosebit de interesante legate de interiorul sanctuarelor, de arhitectura, mobilierul şi asocierea diferitor elemente le oferă studierea machetelor de sanctuare. În acest sens, cele din arealul Cucuteni-Tripolie sunt deosebit de ilustrative (C.-M. LAZAROVICI 2004), mai ales dacă avem în vedere şi ultimele exemplare provenind din colecţia Platar (VIDEJKO 2004). Machetele de sanctuar sunt imaginate ca o casă a zeilor, după modelul casei oamenilor şi invers. Dar abordarea şi reinterpretarea acestora o vom face cu altă ocazie.

About the Neo-Eneolithic cult constructions from Southeast Europe: building techniques, spatial organisation, short interpretations. Part I.

– Summary –

We have underline the distinction between temples and sanctuaries and specify their definition, taking into account Naology as an interesting science, focused on analyze of such constructions.

The cult constructions have been discovered starting with Pre Pottery Neolithic in the Near East, when temples and monumental sanctuaries have been noticed in several places as 'Ain Ghazal, Göbekli Tepe, or Nevali Çori (fig. 1-6).

In Southeast Europe, monumentality is expressed by many of the Lepenski Vir discoveries, made by stone and having fish features on faces (fig. 8-10, 32) that have been located in home or communitarian sanctuaries. Such pieces have been also discovered in the Romanian area, at Cuina Turcului, Veterani and Piatra Elişovii (fig. 7). In our opinion Lepenski Vir represent an important site with socio-cultural features, maybe a cult center as Çatal Hüyük for the Early Neolithic for South Anatolia or Parţa for the Banat culture.

It is difficult to make a very sharp separation between the home altars, sanctuaries and temples, but we have to imagine these sorts of buildings even for the Danubian area.

The first traces of a home altar are noticed in the Romanian territory at Gura Baciului, in a Starčevo-Criş site. Here in P24 a fragment of a stone Stella has been discovered, representing on the ventral face the Great Mother and on the dorsal one maybe a phalloi (with some drops of sacred "seeds"). This schematic representation is related with the fertility and fecundity cult (fig. 15).

Starting with Developed Neolithic (CBA= Balkano-Anatolian Chalcolithic, Gh. Lazarovici) tell type-sites, fortifications and the first temples, sanctuaries, as well as building with an impressive architecture appear. Unfortunately, about the discovered cult constructions there are several times only very few information: Veluška Madjari (fig. 16), Mramor or recently Macedonia.

We have analyzed some of the architectural features of the temples, sanctuaries or altars (and those of the sanctuaries models) to establish the common elements and to underline some interpretations.

*Entrance*s of such cult buildings have several times architectonic elements with decorations:

- a bust idol maybe with a bull skull at Parța, Sanctuary 2 (fig. 18) is related with the entrance;
- in the same place have been found plastic decoration related also with the entrance (fig. 18b); here some elements are related with cult rituals: the grinding stone, the cup, the Sun and the Moon ;
- sanctuaries models of the Cucuteni-Tripolye culture show different type of entrances, on different levels of the buildings, decorated or not (fig. 18c-d); a very interesting one is the entrance with the frontage at Ariuşd (fig. 28d);
- in some cases entrances or windows are bordered by pillars on the interior of the building (with bull heads at Parța Sanctuary 2 (fig. 30a-b); pillars are present in front of the entrances, in the exterior of the buildings (Rife).

The *fireplace* for burning and offering is present in most of the cases in the cult constructions, showing from early time a special care in their building:

- round with an orifice in the center and with underground channels, as in 'Ain Ghazal (fig. 6a);
- semi-round, as truly altars (fig. 5b);
- build on top of other, old ovens, in a "8" shape (Parța, Kormadin fig. 26);
- mobile oblong (Parța, fig. 19b);
- in a cross shape in Cucuteni (B)-Tripolye (C) culture, as is shown in some sanctuaries models of this period (Popudnja, Šuškova, fig. 20a-b);
- rectangular, with a central orifice (Véstö Magór, fig. 35).

Fireplaces have been noticed in many sanctuaries in the investigated area in the Romania territory, at Gălățui-Movila Berzei, Pietrele, Isaiia (L7 and sanctuary 2), Truşeşti (L24, L40, L60, L61), Târgu Frumos, Pianu de Jos, Poduri (L36).

Oven for ritual burning was noticed in some cases. First in the Vinča culture there are some altar models used as lamps (fig. 21a-b). In Cucuteni -Tripolye sanctuaries models show this sort of ovens (fig. 20), but they have been discovered even in the sanctuary at Sabatinovka (fig. 17), at Isaiia (in a horseshoe shape). The models of sanctuaries from the south Danube area also reflect such ovens, as at Ovčarovo.

Stellae have also been discovered in many cultic buildings, similar to the Near East ones (fig. 22). Such pieces are present in the buildings at Stara Zagora Bath, Jaša Tepe, Isaiia (L7), Dolnoslav (human masque fixed on the sanctuary wall, fig. 31c). In our opinion, even the double statue at Parța (fig. 30) as well as the altar at Târgu Frumos (fig. 28) has a stella shape.

Pillar, the world tree, axis mundi suggests the connection between the Earth and the Sky. Maybe there fore many of the Cucuteni-Tripolye sanctuary models have been builds on legs/pillars, or sometime the walls are separated in panels by pillars (fig. 18c-d).

The painted pillars from Căscioarele are very well known, but even newer discoveries, as those from Kormadin, Dolnoslav prove their presence. 7 pillars have been noticed in association with the main pillars at Vinča megaron, Căscioarele or Kormadin. In some cases the upper part of the pillars have a head that indicate the divinity that connect the Earth and the Sky.

There are quite many *statues and monumental pieces,* but conditions of their discovery are not very well known: at Hârşova in sanctuary 1 (Gumelnița culture) it was a big statue over 50 cm high; at Tangâru inside the sanctuary was a big feminine idol, over 1 m high (fig. 30b); at Izvoare a large bust of a big idol was discovered in the old excavations (fig. 28c). Such large pieces have been noticed also in the South Danube area, at Topolnica (fig. 31a). The mentioned Romanian discoveries complete those ones from Truşeşti (fig. 29) or Parța (fig. 30).

Most of the statues are related with the fertility and fecundity cult, representing the Great Mother and the Bull (or some of his substitutes: bucrania, horns, pillars etc.) or other couples, as Sun-Moon, Phalloi-Vulva. Some statues might be related also with the fishing, as in Lepenski Vir culture (fig. 32).

Benches also have been discovered in several sanctuaries, as in Gumelnița one at Căscioarele (fig. 34, the sanctuary model was on a bench), Tangâru (fig. 34), Hârşova, Parța, Sabatinovka (fig. 17, statuettes have been arranged on the bench), Truşeşti (L24, fig. 27a), Dolnoslav (fig. 31c) or Véstö Magór (fig. 35).

The inner walls of many sanctuaries have a rich decoration, painted as in Căscioarele (Boian culture), Azmaska tell (two main buildings), or incised as at Kormadin (fig. 26), showing analogies with those of Çatal Hüyük (fig. 11b, 12-13). Decorations of the cultic building are also proved by several sanctuary models of Cucuteni-Tripolye culture or by the Ovčarovo one etc.

BIBLIOGRAFIE

ASLANIS Ioannis

1990 *Befestigungsanlagen in Nordgriechenland von dem Chalkolithikum bis zum Beginn der frühen Bronzezeit,* in: *Vinča and Its World*, Belgrad, p. 183-188.

BERCIU Dumitru

1956 *Cercetări şi descoperiri arheologice în Regiunea Bucureşti*, Materiale II, p. 493-562.

1959 *Sur les résultats du contrôle stratigraphique à Tangâru et à Petru Rareş*, Dacia, N. S., III, p. 59-78.

1961 *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti.

BLAGA Lucian

1944 *Trilogia culturii. Orizont şi stil, spaţiul mioritic, geneza metaforei şi sensul culturii,* Bucureşti.

DRAGOMIR Ion T.

1996 *Săpăturile arheologice la Târgu Bujoru (r. Bujoru, reg. Galaţi),* in: *Monografia arheologică a Moldovei de sud*, I (= Danubius, XVI), Galaţi, p. 63-68.

DUMITRESCU Hortensia

1968 *Un modèle de sanctuaire découvert dans la station énéolithique de Căscioarele,* Dacia, N.S., XII, p. 381-394.

1973 *Sur une nouvelle interpretation du modèle de sanctuaire de Căscioarele,* Dacia N.S., XVII, p. 311-316.

DUMITRESCU H., DUMITRESCU Vladimir

1959 *Săpăturile de la Traian-Dealul Fântânilor*, Materiale, VI, p. 157-175.

DUMITRESCU Vl.

1970 *Édifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanţov de la station tell de Căscioarele*, Dacia, N.S., XIV, p. 5-24.

1974 *Arta preistorică în România*, Bucureşti.

1986 *A doua coloană de lut ars din sanctuarul fazei Boian-Spanţov de la Căscioarele (jud. Călăraşi),* CCDJ, II, p. 69-72.

1996 *Gumelniţa,* in: *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României* (coord. C. Preda), vol. II (D-L), Bucureşti, p. 205-206.

ELIADE Mircea

1981 *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, Bucureşti.

1991 *Cosmologie şi alchimie babiloniană,* ed. a II-a, Iaşi.

GEORGIEV Georgi I.

1972 *Das Neolithikum und Chalcolithikum in der Thrakischen Tiefebene (Südbulgarien). Probleme des heutigen Forschungsstandes*, Thracia, p. 5-28.

GIMBUTAS Marija

1984 *The Goddesses and Gods of Old Europe. Myths and cult Images,* London.

1989 *The language of the Godess,* San Francisco.

1991 *The Civilization of Goddess. The World of Old Europe*, San Francisco.

GUSEV Sergej A.

1995 *Hausmodelle der Tripolje -Kultur*, PZ, 70, 2, p. 175-189.

HAŞOTTI Puiu

1997 *Epoca neolitică în Dobrogea,* Constanţa.

HAUPTMANN Harald

1993 *Ein Kultgebäude in Nevali Çori*, in: *Between the rivers and over the mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica, Alba Palmieri dedicata* (eds. M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink), Roma, p. 37-69.

2001 *Possible Contacts between upper Mesopotamia and Central Anatolia during the Early Neolithic,* Rond Table, Istanbul, WEB: *The CANEW Project.*

2003 bibliografia de pe web-ul: *The CANEW Project.*

HAUPTMANN Harald, SCHMIDT Klaus

2000 *Frühe Tempel-, frühe Götter?*, in: Deutsches Archäologisches Institut, *Archäologische Entdeckungen. Die Forschungen des Deutschen Archäologischen Instituts im 20. Jahrhundert,* Zaberns Bildbände zur Archäologie, S. 258-266.

HAYDEN Brian

2003 *Shamans, Sorceres and Saints,* Washington.

HEGEDUS Katalin., MAKKAY János

1987 *Véstö Magór. A Settlement of the Tisza Culture,* in: *The Late Neolithic of the Tisza Region* (eds. N. Kalicz, P. Raczky), Budapest-Szolnok, p. 85-103.

HÖCKMANN Olaf

1987 *Gemeinsamkeiten in der Plastik der Linearkeramik und der Cucuteni-Kultur*, in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen, Session scientifique Iaşi-Piatra Neamț 1984* (eds. M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica), BAI I, Iaşi, p. 89-98.

IDOLE

1985 *Idole. Frühe Götterbilder und Opfergaben,* Prähistorische Staatssammlung München, Museum für Vor-und Frühgeschichte, Gisela Zahlhaas (Verantworlich für die Ausstellung und Katalogredaktion), Mainz am Rhein**.**

JOVANOVIĆ Borislav

1991 *Die Kultplätze und Architekture in der Vinča-Kultur*, in: *Internationales Symposion "Die Vinča-Kultur - Rolle und Ihre Beziehungen* (= Banatica, 11), p. 119-124.

KAFAFI Zeidan, ROLLEFSON Gary

1994 *'Ain Ghazal 1993-1994*, Biblical Archaeologist, 57 (4), p. 239-241.

1995 *The 1994 Season at 'Ain Ghazal: Preliminary report*, Annual of the Department of Antiquities of Jordan, 39, p. 13-29.

KALICZ Nándor, RACZKY Pál

1981 *The Precursor to the „Horns of Consacration" in the South-East European Neolithic,* AArchHung, 33, p. 5-20.

KARAGHEORGHIS Joannis

1977 *La grande déese de Cypre et son culte,* in: *Collection de la Maison de l'Orient et Mediterannée ancienne,* ser. Arh., 5, 4, Lyon.

KOUKOULI-CHRYSANTHAKI C., TODOROVA H., ASLANIS I., BOJADZIEV J., KONSTANTOUPOULOU F., VAJSOV I., VALLA M.

1996 *The Promachonas-Topolniča settlement*, To Arhailogika ergo xti Makedonia kai Traki, 10B, p. 745-771.

KRAMMER Samuel Noah

1962 *Istoria începe la Summer,* Bucureşti.

LASOTA MOSKALEWSKA Alicja, SANEV V.

1985-1986 *Preliminary analysis of bone remains of animals from the Neolithic archaeological site Tumba Madžari near Skopje (Yugoslavia),* Macedoniae Acta Archaeologica, 10, p. 55-71.

LÁSZLÓ Attila

1993 *Sur les rites de fondation dans la civilisation Ariuşd-Cucuteni*, comunicare prezentată la simpozionul *"Manifestări religioase la triburile Cucuteni-Tripolie",* Institutul de Arheologie Iaşi.

2000 *Some data on house-building techniques and foundation rite in the Ariuşd-Cucuteni culture,* SAA, VII, Iaşi, p. 245-253.

LAZAROVICI Cornelia-Magda

2002 *The Sanctuaries of the Precucuteni-Cucuteni cultures*, Arkheologjja, Kiev (sub tipar).

2004 *Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni,* ArhMold, 25 (2002), p. 47-64.

2006 *Semne şi simboluri în cultura Cucuteni-Tripolie*, in: *Cucuteni 120 - Valori universale*, *Lucrările simpozionului național, Iaşi, 30 septembrie 2004* (ed. N. Ursulescu, C.- M. Lazarovici), Iaşi, p. 57-92.

LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI Gheorghe

2006 *Arhitectura neoliticului şi epocii cuprului din România*, ms.

LAZAROVICI Gh.

1982 *Parța. Un monument preistoric*, Monumente Istorice, 1, p. 31-35.

1998 *Monumentale Plastik in Parța*, AMN, 35, 1, p. 9-15.

2001a *The Eagle - the bird of death, Regeneration - Resurection and Messenger of Gods. Archaeological and Ethnological Problem,* Tibiscum, X, p. 57-67.

2001b *The Eye: Simbol, Gesture, Symbol, Expresion,* Tibiscum, X, p. 115-128.

2003 *Pâinea, grâul şi râşnitul sacru în neolithic*, Tibiscum, XI, p. 65-86.

LAZAROVICI Gh. *et alii*

2003 *Caransebeş. Punct: cartier Balta Sărată,* Cronica. Campania 2002, p. 74-76.

LAZAROVICI Gh., MAXIM Zoia

1995 *Gura Baciului*, Bibliotheca Musei Napocensis, XI, Cluj-Napoca.

1995a *Parța und die Architektur der Banater–Kultur,* in: *Symposium Verona-Lazisse*, Memorie del Museo Civico di Storia Naturale di Verona, 4, p. 55-66.

LAZAROVICI Gh., MAXIM Z., DRAŞOVEAN Florin

1994 *Complexul neolitic de la Parța, III,* AB, Arheologie-Istorie, III, p. 106-134.

2001 *Parța. Monografie arheologică*, Vol. 1.1 - 1.2, BHAB 12, Timişoara.

LICHARDUS Jan

1972 *Beitrag zur chronologischen Stellung des őstlichen Linienbandkeramik in der Slowakei,* in: *Aktuelle Frage der Bandkeramik* (= Alba Regia, XII), Székesfehérvár, S. 107-121.

MAKKAY János

1971 *Altorientalische Parallelen zu dem ältesten Heiligtumstypen Südosteuropas,* Alba Regia, 11 (1970), p. 137-144.

MARINESCU-BÎLCU Silvia

1983 *Cercetările de la Drăguşeni (Botoşani),* Materiale, 15, p. 83-84.

MARINESCU-BÎLCU S., BOLOMEY Alexandra

2000 *Drăguşeni. A Cucutenian Community,* Bucureşti - Tübingen.

MELLAART James

1975 *The Neolithic of the Near East,* London.

MONAH Dan

1976 *Sondajul de salvare din aşezarea neo-eneolitică de la Vermeşti-Comăneşti*, Carpica, 8, p. 7-28.

1982 *O importantă descoperire arheologică,* Arta, 7-8, p. 11-13.

1997 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie,* BMA III, Piatra Neamț.

2001 *Organizarea socială, religia şi arta în epoca neo-eneolitică*, in: *Istoria românilor,* vol. I (coord. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe), Bucureşti, p. 169-189.

MONAH D., CUCOŞ Ştefan, POPOVICI Dragomir N., ANTONESCU Silvia

1982 *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău*, CercArh, V, p. 9-18.

MONAH D., CUCOŞ Şt., POPOVICI D.N., ANTONESCU S., DUMITROAIA Gh.

1983 *Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru*, CercArh, VI, p. 3-22.

MONAH D., MONAH Felicia, MANTU C.-M., DUMITROAIA Gheorghe

1997 *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe* (ed. C.-M. Mantu, A. Tsaravopoulos, Gh. Dumitroaia), Thessaloniki.

MÜLLER-KARPE Hermann

1968 *Handbuch der Vorgeschichte*, I, München.

1974 *Handbuch de Vorgeschichte*, II, (*Jungsteinzeit*), München.

NEAGU Marin

2000 *Comunităţile Boian-Giuleşti din Valea Dunării,* Istros, X, p. 25-34.

NIŢU Anton, CUCOŞ Şt., MONAH D.

1971 *Ghelăieşti (Piatra Neamţ, I, Săpăturile din 1969 în aşezarea cucuteniană "Nedeia"),* MemAnt, III, p. 11-64.

PAUL Iuliu

1965 *Un complex de cult descoperit în aşezarea neolitică de la Pianul de Jos (r. Sebeş, reg. Hunedoara),* StComSibiu, 12, Arheologie – Istorie, Muzeul Brukenthal, Sibiu, p. 5-18.

1992 *Cultura Petreşti*, Bucureşti.

PĂUNESCU Aexandru

1970 *Epipaleoliticul de la Cuina Turcului,* SCIV, 21, 1, p. 3-29.

PERNIČEVA Lilijana

1978 *Sites et habitations du Chalcolithique en Bulgarie*, StPr, 1-2, Sofia, p. 163-169.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA Mircea

1963 *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der neolithischen Siedlung von Truşeşti (Moldau),* PZ, XLI, p. 172-186.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., FLORESCU Adrian C.

1959 *Săpăturile arheologice de la Truşeşti,* Materiale, 6, p. 147-154.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M, RĂDULESCU M.

1953 *Şantierul Truşeşti*, SCIV 4, 1-2, p. 7-22.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., VĂLEANU Mădălin -Cornel

2004 *Cucuteni-Cetăţuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică,* BMA XIV, Piatra Neamţ.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., DINU Marin, FLORESCU A.C., TEODOR Dan, ZAMOŞTEANU Mihai

1954 *Şantierul arheologic Truşeşti*, SCIV 5, 1-2, p. 7-28.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., NIŢU Anton, ZAHARIA N., ZAHARIA E., FLORESCU A. C., DINU M.

1955 *Şantierul arheologic Truşeşti,* SCIV, 6, 1-2, p. 165-189.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., FLORESCU A.C., FLORESCU Marilena

1962 *Şantierul arheologic Truşeşti,* Materiale, 8, p. 227-233.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA M., FLORESCU M., FLORESCU A.C.

1999 *Truşeşti, monografie arheologică,* Bucureşti- Iaşi.

POPOVICI Dragomir N., RIALLAND Yannick

1996 *Viaţa pe malurile Dunării acum 6.500 ani, expoziţie româno-franceză 1996-1997*, Bucureşti-Paris.

RADUNČEVA Ana

2003 *Kîsnoeneolitnoto obščestvo v Bîlgarskite zemi,* in: *Raskopki i proučvanija,* Sofija.

ROLLEFSON Gary

1983 *Ritual and Cemetery at Neolithic 'Ain Ghazal (Jordan),* Paléorient 9 (2), p. 29-38.

1985 *The 1983 Season at the Neolithic Site of 'Ain Ghazal,* in: *National Geographic Research* 1 (1), p. 44-62.

1986 *Neolithic 'Ain Ghazal (Jordan): Ritual and Ceremony II,* Paléorient 12 (1), p. 45-52.

1987 *Local and Regional Relations in the Levantine PPN Period: 'Ain Ghazal as a Regional Center,* in: *Studies in the History and Archaeology of Jordan*, 3, p. 29-32.

1997 *Developments in Social Organization at Neolithic 'Ain Ghazal Based on Changes in Architecture,* in: H. G. Gebel, Z. Kafafi, G. Rollefson (eds.), *The Prehistory of the Jordan II. Perspectives from 1997*, p. 287-307, Berlin ex Oriente.

SANDARS N. K.

1985 *Prehistoric Art in Europe*, Harmondsworth.

SANEV Vojislav

1988 *Neolitska Svetilište od Tumba vo Madjari, Srpska*, MAA, 9, 9-10.

SCHMIDT Klaus

1995 *Investigations in the Upper Mesopotamian Early Neolithic: Göbelki Tepe and* Gürcütepe, in: *Neo-Lithics, A Newsletter of Southwest Asian Lithics Research,* H. 2, p. 9-10.

1999 *Frühe Tier- und Menschenbilder vom Göbekli Tepe : Kampagnen 1995-98. Ein kommentierter Katalog der Großplastik und der Reliefs*, IstMit, 49, p. 5-21.

2000 *Zuerst kam der Tempel, dann die Stadt. Vorläufiger Bericht zu den Grabungen am Göbekli Tepe und am Gürcütepe 1995-1999*, IstMit, 50, S. 5-40.

2001 *Göbekli Tepe, Southeastern Turkey. A Preliminary Report on the 1995-1999 Excavations*, Paléorient, 26,1, p. 45-54.

2002 *The 2002 Excavations at Göbekli Tepe (Southeastern Turkey). Impressions from an Enigmatic Site,* in: *Neo-Lithics. A Newsletter of Southwest Asian Lithics Research,* 2, p. 8-13.

2003 bibliografie pe WEB: *The CANEW Project.*

SIMOŠKA Dragica, SANEV, Vojislav

1975 *Neolitka naselba Veluška Tumba kai Bitolja,* M*AA*, 1, p. 25-88.

1976 *Praistorija vo Centralna Pelagomia*, Bitola.

SIMOSKA D., KITANOVSKI Blagoja, TODOROVIĆ J.

1979 *Neolitcko naselbas vo selo Mogila kai Bitolja,* MAA, 5.

SREJOVIĆ Dragoslav

1969 *Lepenski Vir*, Belgrad.

1971 *Die Lepenski Vir-Kultur und der Beginn der Jungsteinzeit an der Mitteldonau,* Fundamenta, A.3, Köln -Wien.

The Anatolian

1983 *The Anatolian Civilisations, I, Prehistoric/ Hittite/Early Iron Age,* The Council of Europe, XVIIIth European Art Exhibition, Istanbul May 22 - October 30, 1983, Turkish Ministry of Culture and Tourism.

TODOROVA Henrieta

1976 *Ovčarovo*, Sofia.

TSVEK Elena V.

2001 *Certain aspects of world view of the tribes of the East Tripolian culture*, Interacademica II-III, Bucureşti, p. 24-38.

URSULESCU Nicolae

2001 *Neoliticul timpuriu*, in: *Istoria românilor*, vol. I (coord. M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe), Bucureşti, p. 124-134 (vezi şi p. a) 111-115, b) 124-133, c) 134-147).

2001d *Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni,* MemAnt, XXII, p. 51-70.

2002 *Constructiile – sanctuar în cadrul organizării interne a aşezărilor din eneoliticul timpuriu al României,* in: *Istorie şi Conştiinţă,* Iaşi, p. 3-7.

2003 *Position des constructions-sanctuaires dans les habitats de l'énéolithique ancien de la Roumanie*, CCDJ, XVI-XVII, p. 42-47.

2004 *La valeur sacrée des nombres dans l'énéolithique de Roumanie*, in: *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique 2001*, BAR International Series 1303, p. 325-331.

URSULESCU N., COTIUGĂ Vasile

2000 *Târgu Frumos, Baza Pătule,* Cronica. Campania 1999, p. 106-107.

URSULESCU N., TENCARIU Felix Adrian

2004 *Aménagements de culte dans la zone des foyers et des fours de la culture Precucuteni,* MemAnt, XXIII, p. 129-144.

URSULESCU N., MERLAN Vicu, TENCARIU F.

2002 I*saiia, com. Răducăneni, jud. Iaşi, Balta Popii,* Cronica. Campania 2001, p. 161 şi bibl. mai veche.

van BERG Paul-Louis

1989 *Architecture et géometrie. De quelques villages Rubanes Recent du nord-ouest,* Helenium XXVIII/1, p. 13-41.

1991 *L`enceinte fossoyée de L`Etoile : géometrie et chronologie*, in: *Internationales Symposion "Die Vinča Kultur - Rolle und Ihre Beziehungen*, Banatica, 11, p. 237-258.

VIDEIKO Mikhail

2004 *Modeli hraniv z colectsii „Platanar"* in: *Enciclopedja Tripolskoi civilizatsii,* Kiiv.

VULPE Radu

1957 *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Bucureşti.

ZBENOVIČ Vladimir G.

1996 *Siedlungen der frühen Tripol'e-Kultur zwischen Dnestr und Südlichem Bug*, in: *Archäologie in Eurasien*, Band I, Espelkamp.

DESPRE ARHITECTURA CULTURII ARIUŞD-CUCUTENI-TRIPOLIE. TIPURI DE CASE, TEHNICI DE CONSTRUCȚIE

Attila LÁSZLÓ*

Key words: Neolithic, Chalcolithic, Ariuşd-Cucuteni-Tripolie Culture, houses types, construction technics.
Rezumat. *Sunt discutate unele ipoteze privind tipurile de case şi tehnicile de construcție, în lumina observațiilor făcute în aşezările de la Ariuşd şi Malnaş Băi (sud-estul Transilvaniei), coroborate cu observațiile făcute în aşezările cucuteniene şi tripoliene. Rezultă din aceste observații că structuri de rezistență sprijinite pe stâlpi îngropați în pământ sunt documentate, cu siguranță, deocamdată, numai în legătură cu casele cu podea din simple lipituri de lut, fără substructură de lemn.*
Résumé. *On discute quelques hypothèses concernant les types de maisons et les techniques de construction à la lumière des observations faites dans les habitats d'Ariuşd et de Malnaş Băi (Sud-Est de la Transylvanie), corroborées avec les observations faites dans les habitats de l'aire Cucuteni-Tripolje. Il en résulte que les structures de résistance s'appuyant sur des poteaux enfoncés dans la terre sont documentées, avec certitudet, uniquement en ce qui concerne les maisons à plancher en simple enduit d'argile (sans substruction en bois).*
Abstract. *The aim of this study is to discuss some aspects concerning the house types and building techniques as we can observe from the research of Ariuşd and Malnaş Băi settlements (Southeastern Transylvania) and in comparison with similar discoveries from the Cucuteni-Tripolie area. At this moment we can say that resistance structures made by wooden posts placed in holes were found certainly only at the houses with clay-daub floor, but without wooden sub-structure.*

Preocupările privind reconstituirea înfățişării şi a modalităților de construire a caselor neolitice şi chalcolitice sunt la fel de vechi ca şi cercetarea însăşi a acestor perioade preistorice, observație valabilă şi pentru cultura Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. În ultimele decenii, lansarea unor ipoteze noi (case cu etaj, locuințe construite pe piloți, la o oarecare distanță de sol etc.) au stârnit vii discuții, care au contribuit la limpezirea ideilor şi chiar la concilierea unor ipoteze ce păreau a fi incompatibile. În opinia noastră, cel mai mare câştig al acestor discuții este faptul că specialiştii şi-au dat seama că nici o ipoteză nu trebuie absolutizată şi că în cultura Cucuteni (ca şi în culturile epocii, în general) au coexistat mai multe tipuri de case şi au fost folosite tehnici variate de construcții, în funcție de factori diverşi (naturali şi culturali), ce pot fi mai degrabă bănuiți decât determinați cu precizie. Un alt câştig al acestor discuții a fost recunoaşterea necesității verificării ipotezelor nu numai prin noi observații de săpătură ci şi prin mijloacele arheologiei experimentale (LÁSZLÓ A. 1988; 2000; MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004; LÁSZLÓ, COTIUGĂ 2005, cu bibliografie).

*

Încercările de reconstituire a locuințelor cucuteniene se bazează, aproape exclusiv, pe investigarea şi interpretarea rămăşițelor de lipituri arse ale caselor. Acestea (mai ales dacă sunt bine conservate) pot oferi informații veridice despre forma şi dimensiunile locuințelor, natura podelei şi a pereților, materialele de construcții folosite, dar lasă loc speculațiilor cu privire la planul caselor şi mai ales la structura de rezistență a acestora (modul de susținere a acoperişului şi a pereților).

Locuința „standard" a culturii Cucuteni (MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004, 42) este imaginată ca o construcție dreptunghiulară, cu o suprafață ce variază între 40 şi 100 m.p., având podeaua sub forma unei platforme construite din trunchiuri de copaci şi/sau bârne, peste care s-a aplicat un strat de lut amestecat cu pleavă. Pereții au fost realizați din lut aplicat peste un schelet de pari şi nuiele. Singurul

* arch_atticus@yahoo.com, Universitatea "Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie, Catedra de Istorie Antică şi Arheologie.

element mai bine păstrat (şi care a putut fi studiat minuţios) rămâne, totuşi, platforma, arsă incidental, după unii, intenţionat, după alţii[1].

În aria cucuteniană şi tripoliană, în care au fost cercetate sute de locuinţe (cele mai multe cu platformă), nu au fost descoperite, decât în mod excepţional şi izolat, gropi ce pot proveni de la stâlpii de susţinere a acoperişului şi a pereţilor. Întrucât în multe cazuri nu poate fi pusă la îndoială corectitudinea metodei de săpătură (Hăbăşeşti, Truşeşti, Cucuteni-Cetăţuia etc.), lipsa gropilor de stâlpi trebuie acceptată ca o realitate[2]. În consecinţă trebuie admis că în aceste cazuri furcile şi montanţii de susţinere nu au fost îngropaţi în pământ ci au fost fixaţi prin alte metode (problemă asupra căreia vom reveni mai jos).

Datorită lipsei observaţiilor cu privire la elementele portante ale construcţiilor cucuteniene şi tripoliene, încercările de reconstituire suferă, nu o dată, de lipsa de concordanţă între dimensiunile în plan orizontal ale casei (lungime, lăţime), evaluate corect, şi amploarea structurii de rezistenţă a construcţiei, adesea subevaluată, elementele de susţinere a pereţilor şi, mai ales, a acoperişului fiind imaginate simplist. Faptul devine elocvent la o comparaţie a unor reconstituiri, propuse pentru casele tripoliene, cu reconstituirile caselor culturii ceramicii liniare, făcute, mai ales, pe baza găurilor (gropilor) de stâlpi aliniate în şiruri (vezi, comparativ, fig. 1/1-3 şi fig. 1/4-6. Cf. şi LENNEIS 2005).

*

Gropi de stâlpi, aliniate în şiruri, în conformitate cu planul caselor, au fost descoperite la începutul secolului XX la Ariuşd, în aşezarea eponimă a variantei din sud-estul Transilvaniei a culturii Cucuteni-Tripolie (LÁSZLÓ F. 1914, în special 325-381, 402-414 şi fig. 79, fig. 2 în prezenta lucrare). Cu toate că au fost menţionate adesea în literatura de specialitate ca o excepţie, descoperirile şi observaţiile care au permis stabilirea trăsăturilor generale ale caselor de la Ariuşd niciodată nu au fost discutate în fond, în cunoştinţă de cauză, în legătură cu tehnicile de construcţie ale culturii Cucuteni-Tripolie[3].

Descoperirea în anii 60 ai secolului trecut a locuinţelor de suprafaţă cu platformă şi în aria culturii Petreşti, însoţite uneori de urmele unor stâlpi îngropaţi, i-a prilejuit lui Iuliu Paul să deschidă o discuţie cu privire la funcţia platformelor şi rostul piloţilor observaţi sub unele locuinţe. Pornind de la propriile descoperiri (în special de la cele de la Păuca), dar şi pe baza unor date referitoare la locuinţele culturii Cucuteni-Tripolie, I. Paul a ajuns la concluzia că toate locuinţele cu platformă ale culturilor Petreşti şi Cucuteni au fost construite pe piloţi, la o oarecare distanţă de la sol (PAUL 1967, în special 20). În urma criticilor îndreptăţite, formulate de unii specialişti în legătură cu această idee (DUMITRESCU 1968, MARINESCU-BÎLCU 1974, 34-35 etc.), I. Paul şi-a nuanţat concluziile, dar susţinând, în continuare, că ipoteza amintită este valabilă „pentru cazurile, respectiv pentru locuinţele sub care s-au găsit urme clare de piloţi (indiferent că au fost cercetate de noi sau alţii), inclusiv şanţuri de plantare a piloţilor – a căror existenţă nu poate fi în nici un caz negată.” (PAUL 1992, 33) Pentru cazurile „cercetate de alţii” Paul

---

[1] Vezi literatura în lucrările citate mai sus. Mai trebuie observat că în ciuda importanţei acordate platformelor, nu există o definiţie riguroasă a acestora. De cele mai multe ori se subînţelege existenţa unei substructuri solide de lemnărie pe care s-a aşternut pomosteala, dar sunt şi cazuri în care sunt prezentate platforme constând doar dintr-un strat gros de lipitură de lut, aplicată direct pe sol (DUMITRESCU 1968, 389-390; MARINESCU-BÎLCU 1974, 25; PETRESCU-DÎMBOVIŢA, FLORESCU M., FLORESCU A.C., 1999, 187; PETRESCU-DÎMBOVIŢA, VĂLEANU 2004, 101-102). Această problemă capătă importanţă şi precizările devin necesare atunci când se încearcă demonstrarea existenţei unor case cu etaj sau a unor locuinţe cu podeaua „suspendată”, situată la o oarecare distanţă de sol, cazuri în care existenţa substructurii de lemne este indispensabilă.

[2] Vezi observaţiile lui Vladimir Dumitrescu (1968, 393-394), în replică la PAUL 1967, şi PETRESCU-DÎMBOVIŢA, FLORESCU M., FLORESCU A.C., 1999, 187.

[3] Ni se pare semnificativ, de pildă, că Vladimir Dumitrescu, polemizând cu Iuliu Paul, a găsit de cuviinţă să remarce, în legătură cu reconstituirea caselor de la Ariuşd, doar atât că „Fireşte, critica sa [a lui Paul] asupra încercării de reconstituire a locuinţelor de la Ariuşd de F. László este întemeiată, deoarece nimeni nu crede că se mai poate vorbi astăzi de locuinţe-megaron în cultura Cucuteni” (DUMITRESCU 1968, 393). „Fireşte”, lucrurile nu sunt atât de simple, după cum se va arăta mai jos. Merită să fie menţionat, pe de altă parte, că reconstituirile caselor de la Ariuşd şi-au găsit locul în unele lucrări generale de preistorie europeană sau de istoria arhitecturii: vezi, de exemplu, PIGGOTT 1965/1987, 66, fig. 24; CURINSCHI-VORONA 1976, 24, fig. 14; HODDER 1996, 63 (cu trimitere la CHILDE 1949).

citează, concret, doar descoperirile de la Ariuşd şi cele de la Bereşti (jud. Galați) (PAUL 1992, 33, nota 35).

*

Tipul de casă construită pe piloți (fig. 4) este bine documentat, pentru unele perioade şi anumite regiuni, atât arheologic cât şi etnografic (vezi, de pildă, PLANCK 1994, 65-99; BADER 1995, în special 150-152, cu bibliografie), şi ar fi greşit să se excludă, din principiu, *posibilitatea* existenței unor asemenea construcții şi în aria culturilor Petreşti sau Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Dar, aşa cum s-a mai arătat (DUMITRESCU 1968, MARINESCU-BÎLCU 1974, 34-35), argumentele invocate până acum în acest sens nu sunt suficient de solide pentru a demonstra *realitatea* existenței, în aria discutată, a locuințelor cu platformă, construite pe piloți. Avem în vedere aici, în primul rând, interpretarea rămăşițelor L 1 de la Păuca (fig. 3), în legătură cu care există o serie de neclarități ce se datorează şi faptului că studiul în care este prezentată această descoperire şi este lansată ipoteza caselor construite pe piloți, nu este însoțit de o documentație grafică şi fotografică corespunzătoare[4].

I. Paul include în rândul locuințelor cu platformă, construite pe piloți, şi unele descoperiri mai vechi, printre care şi casele, ale căror rămăşițe, inclusiv gropi de stâlpi, au fost descoperite la Ariuşd, cu mențiunea că „Interpretarea dată descoperirilor mai vechi de acest fel a fost însă, în multe cazuri, greşită. Ele erau considerate de obicei ca fiind urme (gropi) ale parilor-furci (montanților) de susținere a pereților. De aici s-a ajuns la încercări de reconstituire greşite şi chiar la exagerări livreşti." (PAUL 1967, 16) Căutând să-şi explice afirmația cu privire la reconstituirile greşite, I. Paul „argumentează" în felul următor: „În cazul în care aceste gropi ar aparține parilor-furci de susținere a pereților, ei ar trebui, credem, să fie mult mai bine aliniați, aliniere fără de care nu se putea obține o formă cât de cât regulată a locuinței. Or, atât la Ariuşd, cât şi la Păuca (vezi fig. 10), piloții sunt dispuşi relativ în linie dreaptă, doar pe una din laturile înguste, probabil la intrare (vezi şi Fr. László, *op.cit.* fig. 79/L 1). În rest piloții erau fixați în funcție de necesitățile de susținere a platformei." (PAUL 1967, 16, nota 21).

Trecând peste obiecția nefondată că gropile stâlpilor de susținere nu ar fi suficient de bine aliniate (vezi L 1-3 de la Ariuşd, la LÁSZLÓ F. 1914, fig. 79 şi fig. 2 din lucrarea de față), trebuie să constatăm că şi afirmația cu privire la rostul „piloților" de a susține platforma este lipsită de orice temei[5]. Căci (şi este cel puțin ciudat că acest fapt nu a fost luat în seamă) *casele de la Ariuşd nu au avut podele cu substrucție din trunchiuri de copaci şi/sau bârne şi, prin urmare, nu au avut cum să fie „suspendate"*! Din prezentarea bine documentată a rămăşițelor caselor de la Ariuşd, ca şi din analizarea lor atentă (LÁSZLÓ F. 1914, 325-381, 402-414, fig. 9-79), făcute cu aproape un secol în urmă, dar neluate în seamă, rezultă fără echivoc că locuințele, respectiv podelele lor şi toate amenajările interioare (vetre, cuptoare etc.) au fost construite direct pe sol, pe un teren în prealabil amenajat, inclusiv prin aşternerea unui strat de nivelare de pământ galben lutos, gros de 10-15 cm. Acest „detaliu", observat şi la Malnaş Băi (vezi mai jos) anulează încă un „argument" invocat de I. Paul în favoarea ipotezei sale, şi anume că niciodată nu ar fi fost observat o nivelare sau o amenajare prealabilă a terenului pe care a fost construită locuința. „Or, fără o amenajare prealabilă, platformele n-ar fi putut fi construite direct pe sol" (PAUL 1967, 6, 8). *Quod erat demonstrandum*!

Podeaua a fost realizată din pământ lutos amestecat cu pleavă, aşternut peste depunerea de nivelare într-o grosime de până la 1 cm. Suprafața lipiturilor de podea este mai mult sau mai puțin arsă şi prezintă crăpături. Peste şi printre lipiturile de podea a fost observată o depunere cărbunoasă subțire. În momentul descoperirii, lipiturile acopereau porțiuni mari, mai ales în jurul vetrelor, fără ca întreaga podea să se fi păstrat intactă. Este interesant de observat că, în unele locuri, lipiturile de podea se extind, fără întrerupere, şi în afara spațiului delimitat de şirurile exterioare de gropi de stâlpi. În felul acesta, cele mai

[4] Cu privire la structura acestei locuințe, a fost publicat un singur plan, peste care s-a suprapus o schiță a L 1 (PAUL 1967, fig. 10; 1992, pl. VII), lipsind planurile şi profilurile, generale şi de detaliu, la scară, care ar putea lămuri, de pildă, raportul dintre stratul de cultură/nivelurile de locuire, platforma şi gropile piloților. Autorul a revenit de mai multe ori asupra problemei construirii caselor neolitice-eneolitice, fără a opera modificări esențiale față de studiul inițial (vezi PAUL 1967; 1981; 1985; 1992, 22-37;1995)

[5] Constatarea este valabilă, foarte probabil, şi pentru L 1 de la Păuca, caz pe care îl vom discuta cu alt prilej.

valoroase informații despre forma, dimensiunile şi structura de rezistență a caselor sunt oferite de dispunerea gropilor stâlpilor de susținere a acoperişului şi a pereților, aliniate în şiruri, conform planului construcției. La reconstituirea caselor, pe lângă observațiile proprii, s-a apelat la analogii arheologice şi paralele etnografice. Dintre rămăşițele celor trei locuințe publicate, cele mai concludente sunt ale L 1 care, în premieră pentru arheologia din regiunile noastre, a fost reconstituită şi sub forma unei machete la scara 1:10, din materiale similare cu cele folosite în preistorie (fig. 5)[6]. Casele erau de formă rectangulară, cu două încăperi, despărțite de un prag, cea exterioară având podeaua situată mai jos (LÁSZLÓ F. 1914, 367-378, fig. 79 şi fig. 2 din lucrarea de față). Acoperişul era cu două versante, terminate la cele două capete înguste ale casei în frontoane triunghiulare. „Coloana vertebrală" a scheletului acoperişului o forma grinda (grinzile) coamei, care se sprijinea pe stâlpii mai groşi, fixați în pământ pe linia axei longitudinale a casei.

Comparând planurile caselor, aşa cum rezultă din dispunerea gropilor de par, F. László a făcut observația că există o corelație între dimensiunile (lungimea) casei şi structura acoperişului, în sensul că în cazul caselor mai mari grinda coamei trebuia sprijinită pe stâlpi nu numai la cele două capete ci şi în mijlocul casei. Astfel, L 1, lungă de cel puțin 8,25 m, avea şi stâlp de susținere central, în timp ce în cazul L 2 şi 3, lungi de 6,30 şi 6,50 m, urma acestui stâlp nu a putut fi localizată cu certitudine (LÁSZLÓ F. 1914, 325, 337, 354, 369-370)[7]. In mijlocul axului longitudinal al L 1 au fost observate, de fapt, două gropi de stâlp alăturate (notate pe planul casei H 10 şi H 11), ceea ce indică probabil faptul că, datorită lungimii de peste 8 m, coama acoperişului a trebuit să fie realizată din două grinzi, îmbinate la capetele lor interioare, unde au fost sprijinite pe cei doi stâlpi mediani[8].

Partea inferioară a structurii acoperişului (a şarpantei) s-a sprijinit pe bârnele orizontale (cununi) culcate pe stâlpii verticali (furci, montanți) fixați în colțurile şi de-a lungul laturilor lungi ale casei. Aceşti stâlpi verticali au constituit şi suportul principal pentru panoul pereților, realizat dintr-o rețea de pari şi nuiele împletite, lipite apoi cu lut amestecat cu pleavă. Scheletul şarpantei mai presupune fixarea între coamă şi cununi a unor bârne în poziție oblică (căpriori), conform celor două planuri înclinate ale acoperişului. Pentru susținerea învelitorii mai era necesară montarea pe căpriori a unor şiruri orizontale de şipci sau vergele. Judecând după amprentele păstrate pe unele fragmente de chirpic ars, învelitoarea acoperişului a fost alcătuită din snopi de paie şi stuf, existând indicii (în cazul L 3) că, în acest scop, a fost folosit şi material lemnos (scânduri) (LÁSZLÓ F. 1914, 363-367, 370).

*

[6] Macheta a fost realizată, probabil, în cursul anului 1924; în orice caz, ea a fost menționată pentru prima dată într-un articol publicat în acest an, în ziarul *Brassói Lapok*, despre cercetările lui F. László, inclusiv despre reconstituirea caselor de la Ariuşd. Macheta este menționată şi într-o scrisoare a lui F. László, adresată lui V. Gordon Childe, datată 1 mai 1925. Fotografia machetei, împreună cu mai multe desene color ale lui F. László, reprezentând vase pictate descoperite la Ariuşd, au fost puse la dispoziția lui Al. Tzigara-Samurcaş, la solicitarea acestuia, în vederea expunerii lor la Expoziția de artă populară românească de la Geneva, din 1925, unde s-au bucurat de interesul publicului. Vezi LÁSZLÓ F. 1978, 40, 219-220, nota 60 şi reproducerea unei fotografii de epocă. Vezi şi TZIGARA-SAMURCAŞ 1925, 8, 10-11, 32, 51; MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004, 47-48, fig. 10 (fotografia recentă a machetei).

[7] Acest fapt nu înseamnă că ele nu au putut exista. De altfel, coama acoperişului L 2 putea să se sprijine şi pe stâlpul nr. 64a, din mijlocul încăperii exterioare, iar în cazul L 3, am putea avea în vedere un întreg şir median, compus din stâlpii nr. 136, 179, 150, 180, 142, 88a şi 34, care, probabil, nu au funcționat toate simultan. În orice caz, schema propusă recent de Eva Lenneis, potrivit căreia schema acoperişului L 3 s-ar fi sprijinit pe stâlpii nr. 134, 184, 186 şi 241 (LENNEIS 2005, 61, fig. 10 jos şi fig. 6 în prezenta lucrare), nu poate corespunde realității, deoarece şirul astfel imaginat este perpendicular pe axul lung real (deci şi pe direcția coamei acoperişului) casei, iar ultimii doi stâlpi menționați nu fac parte din structura L 3. Linia imaginară schițată mai sus coincide, mai degrabă, cu linia pragului ce desparte cele două încăperi ale locuinței.

[8] Paralelele etnografice confirmă necesitatea proptirii cu furci a coamei acoperişului caselor lungi la intervale de cca 4-5 m pentru a preveni curbarea coamei şi pentru a face posibilă, la nevoie, montarea acesteia prin îmbinarea mai multor grinzi mai scurte. Însuşi F. László prezintă asemenea exemple, inclusiv pe baza observațiilor proprii, făcute în împrejurimile oraşului Sf. Gheorghe (LÁSZLÓ F. 1914, 376).

Observațiile şi concluziile schițate mai sus au fost nu numai confirmate, dar şi completate de rezultatele săpăturilor noastre de la Malnaş Băi, care atestă, totodată, şi diversitatea tipurilor de case şi a tehnicilor de construcție, existente în sânul culturii Ariuşd-Cucuteni-Tripolie[9]. Astfel, L 2, aparținând nivelului II de locuire al aşezării de la Malnaş Băi, corespunde tipului de casă, descris mai sus, pe baza locuințelor (L 1-2-3) de la Ariuşd. Observațiile făcute la Malnaş completează, în acelaşi timp, cunoştințele noastre cu privire la organizarea muncii, succesiunea operațiunilor, structura casei şi, nu în ultimul rând, la modul de fixare în pământ a stâlpilor de susținere, element esențial pentru stabilitatea întregii construcții. Metoda de săpătură, prin care s-a asigurat urmărirea fenomenelor arheologice atât în plan cât şi în profil, ca şi înregistrarea corespunzătoare a observațiilor, a permis să se facă câteva precizări importante, dintre care menționăm aici următoarele.

In momentul începerii construirii casei, nivelul de călcare a corespuns cu suprafața nivelului I (inferior) de locuire, care a fost netezită (vezi fig. 7). După alegerea locului casei, prima operațiune a trebuit să fie marcarea locului stâlpilor de susținere, după un plan prestabilit, fără de care nu ne putem explica alinierea aproape perfectă a găurilor de par (fig. 8, 12). A urmat săparea, cu mare grijă şi multă îndemânare, la intervale regulate, a gropilor de plantare a stâlpilor, observate pentru prima dată în aria Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Gropile de plantare (fig. 7, 9, 11) sunt înguste, quasi-cilindrice, cu diametrul de 0,35-0,45 m şi adâncimea de 1-1,10 m. În aceste gropi au fost aşezați, în poziție verticală, stâlpii de lemn (trunchiuri cojite de copaci), cu diametrul de 0,18-0,20 m, ce constituiau structura de rezistență a construcției. Lutul galben al pământului viu (virgin), scos cu ocazia săpării gropilor, a fost reintrodus în acestea şi bătătorit bine în jurul stâlpilor. Această metodă ingenioasă a permis fixarea strânsă a stâlpilor şi a asigurat soliditatea întregii construcții. Superioritatea metodei prezentată mai sus devine evidentă dacă o comparăm cu modul de fixare a stâlpilor în presupusele „gropi de plantare" ale L 1 de la Păuca, mult mai largi şi de formă neregulată (PAUL 1967, 16-17 şi fig. 10; 1992, pl. VII, fig. 3 în prezenta lucrare). Locul stâlpilor în interiorul gropilor a putut fi distins, atât în plan cât şi în profil, datorită pământului de umplutură diferit: de culoare mai închisă şi de o structură afânată în cazul locului stâlpului (care putea să rămână chiar parțial gol/neumplut, după putrezirea lemnului), respectiv lut galben, deosebit de compact, în cazul gropii. După ce stâlpii au fost fixați, terenul a fost amenajat prin depunerea unui strat de nivelare de pământ lutos, gros de 10-15 cm, care apare în profil peste nivelul I de locuire şi peste deschizătura gropilor de plantare, fiind străpuns doar de locul stâlpilor.

Nu am putut stabili cu siguranță dacă a urmat realizarea podelei sau dacă construcția a continuat cu alcătuirea scheletului lemnos al şarpantei (al acoperişului) şi al pereților, susținut de stâlpii care stăteau deja în picioare. In acest ultim caz, lipirea cu lut a pereților şi a podelei puteau fi două operațiuni de finalizare a casei, împreună cu montarea învelitorii acoperişului.

În orice caz, *podeaua nu avea substructură de lemn,* şi dacă (în publicațiile anterioare) am folosit termenul de platformă, se datorează faptului că este vorba de o amenajare care, mai ales în forma sa finală, era comparabilă cu aspectul platformelor cucuteniene (vezi fig. 10/1-5). Fără a intra, acum, în detalii (vezi, în acest sens, LÁSZLÓ A. 1988, 29-30, fig. 2/3; 4/1-2; 2000, 247-249; LÁSZLÓ, COTIUGĂ 2005, 149-150, fig. 2/2, 3/1-3), s-a putut constata că, inițial, podeaua consta din lipituri de lut, groase de 5-6, mai rar 7 cm, aplicate direct pe stratul de nivelare. Deasupra acestui strat, la baza podelei, au fost observate porțiuni cu urme de arsură (o depunere cărbunoasă subțire). Lipiturile înseşi ale podelei poartă urmele efectului focului: culoarea lor variază de la galben la portocaliu şi cărămiziu deschis, dar fără a se solidifica (fără a se transforma în ceea ce se numeşte „chirpic ars"). Avem indicii că locuința a funcționat, un timp, cu această podea. La un moment dat, poate după un incendiu care a distrus *parțial* casa, podeaua a fost refăcută prin nivelarea dărâmăturilor şi acoperirea lor cu un nou strat de lipituri. S-a obținut, astfel, o „platformă" care, în incinta delimitată de şirurile exterioare de stâlpi ale casei, avea o grosime de 25-33 cm şi în structura căreia au fost depuse numeroase vase de ofrandă. Datorită efectului focului, aceste lipituri au căpătat o culoare roşiatică-portocalie şi o anumită consistență şi s-au păstrat bine în pământ,

[9] Cf. LÁSZLÓ A. 1988; 2000; LÁSZLÓ, COTIUGĂ 2005. În rândurile care urmează, facem câteva precizări şi completări, fără a epuiza subiectul.

până la descoperire lor, dar nefiind întărite (precum „chirpiciul ars”), s-au dovedit foarte friabile la demontare.

Cu ocazia refacerii casei au fost montați noi stâlpi, auxiliari, câte unul sau în șiruri, renunțând, poate, la unii pari de sprijin mai vechi, ceea ce indică, probabil, și modificarea structurii, respectiv a planului inițial al casei. Stâlpii auxiliari (secundari) au fost introduși de la suprafața platformei, „gropile” lor (marcate cu culoare neagră pe planurile și profilurile alăturate) putând fi bine distinse de locul stâlpilor primari (fig. 7; 11/a-d). Această diferențiere a devenit posibilă datorită observării „găurilor” de stâlpi încă la nivelul podelei (platformei) și a stabilirii nivelului de la care au fost săpate gropile de plantare. Trebuie precizat, de asemenea, că în cazul stâlpilor „secundari” nu a putut fi distins locul acestora de groapa lor de plantare, ceea ce se datorează, fără îndoială, modului diferit de umplere, în comparație cu gropile stâlpilor „primari”, fixați potrivit procedeului ingenios, descris mai sus. Fără asemenea observații precise, stâlpii și gropile lor de plantare pot aparține oricărei locuințe/oricărui nivel de locuire, aflat deasupra nivelului, la care au fost surprinse urmele stâlpilor[10].

Întrucât din pereții nu s-a păstrat nimic *in situ*, schița alăturată, potrivit căreia casa, cu interiorul de cca. 7,50 x 6,50 m, a avut inițial două, iar după refacere trei încăperi, reprezintă doar una din reconstituirile posibile (fig. 12-13). Suportul principal al șarpantei l-au constituit stâlpii din cele trei șiruri longitudinale interioare, coama acoperișului sprijinindu-se pe stâlpii înalți din șirul central (linia continuă, suprapusă peste schiță, fig. 12). Celelalte două șiruri, situate între șirul central și șirurile laterale de nord și de sud, constau, desigur, din stâlpi de înălțime mai mică (fig. 12, linii întrerupte). Marginea inferioară (streașina) acoperișului putea să se sprijine nu numai pe cele patru furci din colțurile casei, ci și pe stâlpii mai scunzi, fixați mai dens, din șirurile laterale nordice și sudice, dar rostul principal al acestora a fost susținerea pereților exteriori. Existența unor pereți interiori, despărțitori, nu este obligatorie. Prin șirurile de stâlpi, incinta casei a fost împărțită în patru „nave”, tip de construcție bine cunoscut din lumea culturii ceramicii liniare (SOUDSKÝ 1969; LENNEIS 2005 etc.). Structura cu cinci șiruri longitudinale de stâlpi, de înălțime diferită și cu funcții diferențiate, permitea și montarea unui tavan și chiar amenajare unui pod („etaj”), după cum arată analogiile arheologice și paralele etnografice (fig. 14). Discutarea acestei probleme depășește, însă, limitele prezentei lucrări.

*

Înainte de a încheia, amintim că primele găuri ale stâlpilor L 2 au fost observate în „platforma” acesteia, la care s-a ajuns după demontarea platformei L 1 (din nivelul superior, III b) și după dezvelirea și, apoi, ridicarea urmelor de locuire din nivelul III a, care au suprapus nivelul II, inclusiv rămășițele L 2 (fig. 10/1). In acest moment al săpăturii s-a apreciat că găurile respective sunt în legătură cu structura L 1, sub care au fost descoperite. Ne-am imaginat că stâlpii, fixați adânc prin batere, au străpuns nivelul IIIa și au pătruns în rămășițele L 2, aflate dedesubt (LÁSZLÓ A. 1980). Abia după înaintarea săpăturii sub podeaua L 2 și obținerea unor profile complete, de la nivelul III b și până la pământul viu (virgin), ne-am dat seama de modul de fixare a stâlpilor și că aceștia au făcut parte din structura de rezistență a L 2 (vezi fig. 7; 9; 10/2-5; 11).

---

[10] De pildă, înțelegerea funcției stâlpilor de lemn, ai căror urme au fost descoperite la Păuca, este îngreunată de faptul că nu este suficient de clară (și sigură) legătura între acești „piloți” și platforma locuinței (L) 1. Se poate observa, mai întâi, că suprafața platformei, așa cum sunt desenate resturile de chirpic, depășește cu mult dimensiunile locuinței, așa cum apare aceasta, potrivit schiței suprapuse (vezi PAUL 1967, fig. 10; 1992, pl. VII). Nu a fost publicat niciun profil care să ilustreze și să explice raportul dintre platforma, stratul de cultură (nivelurile de locuire) și gropile stâlpilor, respectiv „șanțurile de plantare”. Doar se menționează că gropile piloților au fost surprinse după demontarea resturilor locuinței, sub nivelul chirpiciului, și că „gropile piloților au fost surprinse mai clar atât în plan, cât și în profil, abia după ce s-a adâncit săpătura sub stratul de cultură” (PAUL 1967, 16). Cu alte cuvinte, dacă înțelegem bine, nu a putut fi precizat de la ce nivel au fost săpate șanțurile de plantare, respectiv au fost introduși piloții. Fără această precizare, în cazul unei așezări cu mai multe niveluri de locuire, gropile de pari, surprinse sub stratul de cultură, pot aparține oricărui nivel de locuire. Aceasta este situația și la Păuca-Homm, unde există patru niveluri Petrești A și două niveluri Petrești A-B (PAUL 1992, 25, 142). Noi înșine am fost nevoiți să ne revizuim opinia în legătură cu gropile de stâlpi descoperite la Malnaș-*Băi*, pe care le-am pus inițial în legătură cu L1, din nivelul IIIb (superior)(vezi *infra*).

A rămas deschisă, în felul acesta, problema structurii de rezistență a L 1, locuință din care s-a păstrat, practic, doar *platforma construită pe substructură de lemn,* ca în cazul locuințelor cucuteniene (LÁSZLÓ A 1988, 25, 27, fig. 1/1-2; 2000, 246-247). Întrucât este exclusă posibilitatea că la cercetarea acestei locuințe gropile de par să nu fi fost observate, trebuie acceptată ideea că stâlpii de susținere a L 1 nu au fost îngropați în pământ, ci au fost fixați prin alte metode. Avem în vedere ipoteza mai veche, potrivit căreia structura acoperişului şi a pereților s-a sprijinit pe furci şi montanți fixați în tălpici de lemn ce formau un fel de ramă în jurul platformei şi care au constituit baza întregii construcții (SCHMIDT 1932, 6-7; DUMITRESCU *et al.* 1954, 187). Chiar dacă dovezile arheologice directe în favoarea acestei ipoteze sunt, deocamdată, puține (DUMITRESCU 1968, 394; MARINESCU-BÎLCU 1974, 29-33; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, FLORESCU M., FLORESCU A.C. 1999, 187-189), acest sistem de construcție este bine documentat etnografic, şi utilizarea lui în arhitectura Cucuteni-Tripolie este sugerată şi de unele modele de casă, cu reprezentarea detaliilor arhitectonice în discuție (fig. 15). Ne gândim, de pildă, la macheta de la Vorošilivka şi la alte câteva machete din Ucraina, publicate recent, pe care sunt figurate, cu suficientă claritate, atât furcile şi montanții, legați în partea superioară prin cununi, cât şi tălpile în care este fixată baza acestora (vezi MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004, fig. 4, 6-9).

*

În loc de concluzie

Din observațiile de la Ariuşd şi Malnaş Băi (coroborate şi cu observațiile făcute în aşezările cucuteniene şi tripoliene) rezultă că structurile de rezistență sprijinite pe stâlpi îngropați în pământ sunt documentate, deocamdată, numai în legătură cu casele cu podeaua din simple lipituri de lut. Se pare că pentru construirea locuințelor cu platformă cu substructură de lemn a fost preferată metoda fixării parilor în tălpi de lemn. Rămâne de verificat, în ce măsură există, cu adevărat, o legătură între cele doua sisteme de realizare a structurii de rezistență a caselor, pe de o parte, şi tipul de podea al locuințelor, pe de altă parte.

Sur l'architecture de la culture Ariuşd-Cucuteni-Tripolie.
Types de maison, techniques de construction
- Résumé -

Les préoccupations liées à la reconstitution de l'aspect et des manières de construction des maisons néolithiques et chalcolithiques sont tout aussi anciennes que la recherche même de ces périodes préhistoriques, y compris la culture Ariuşd-Cucuteni-Tripolye. Les nouvelles hypothèses lancées ces dernières décennies (maisons à étage, habitations construites sur des pilotis à une certaine distance du sol etc.) ont soulevé de vives discussions qui ont contribué à l'éclaircissement des idées et même à la conciliation d'idées qui paraissaient incompatibles. Selon nous, le plus grand avantage de ces discussions est le fait que les spécialistes se soient rendu compte qu'aucune hypothèse ne doit être tenue comme absolue et que la culture Cucuteni (comme toutes les autres cultures de l'époque, en général) a inclus plusieurs types de maisons et des techniques variées de construction, en fonction de différents facteurs (naturels et culturels), qu'on peut plutôt supposer que déterminer avec précision.

*

Les essais de reconstitution des habitations de la civilisation de Cucuteni se font presque exclusivement par l'investigation et l'interprétation des restes de torchis calciné provenant des maisons. Ces dernières (surtout si elles sont bien conservées) peuvent offrir des informations véridiques sur la forme et les dimensions des habitations, la nature du plancher et des parois, les matériaux de construction utilisés, mais elles laissent de la place aux spéculations sur le plan des maisons et surtout sur la structure de résistance de celles-ci (soutien du toit et des parois).

Dans l'aire de diffusion de la civilisation Cucuteni-Tripolye, où on a étudié des centaines d'habitations (dont la plupart avec plateforme), on n'a pas découvert qu'exceptionnellement et isolément des trous qui pourraient provenir des poteaux de soutien du toit et des parois. Puisque dans beaucoup de cas on ne peut pas douter de l'exactitude de la méthode des fouilles (Hăbăşeşti, Truşeşti, Cucuteni-

Cetățuia, etc.), l'absence des trous des poteaux doit être acceptée comme telle. Par conséquent, on doit admettre que, dans ces cas, les montants de soutien n'ont pas été enfoncés dans la terre, mais fixés à l'aide d'autres méthodes (sujet qu'on va discuter ci-dessous).

À cause de l'absence des observations liées aux éléments portants des constructions de Cucuteni et de Tripolye, les essais de reconstitution souffrent, plus d'une fois, du manque de concordance entre les dimensions en plan horizontal de la maison (longueur, largeur), correctement évaluées, et l'ampleur de la structure de résistance de la construction, souvent sous-évaluée, les éléments de soutien des parois et, surtout, du toit étant imaginés d'une manière simpliste. Ce fait devient éloquent lors de la comparaison entre certaines reconstitutions proposées pour les maisons de Tripolye et d'autres reconstitutions de maisons appartenant à la culture de la céramique rubanée de l'Europe Centrale, faites surtout en vertu des trous (fosses) des poteaux, alignés sur plusieurs rangs.

*

La découverte, dans les années 60 du siècle passé, des habitations de surface à plateforme aussi dans l'aire de la culture Petreşti, accompagnées parfois par les traces des poteaux enfoncés, a déterminé Iuliu Paul à entamer une discussion sur la fonction des plates-formes et le rôle des pilotis trouvés sous certaines de ces habitations. Compte tenu de ses propres découvertes (notamment celles de Păuca), mais aussi en vertu de certaines données liées aux habitations de la culture Ariuşd-Cucuteni-Tripolie, I. Paul est arrivé à la conclusion que toutes les habitations à plate-forme des cultures Petreşti et Cucuteni ont été bâties sur des pilotis, à une certaine distance du sol.

*

I. Paul inclut parmi les habitations à plate-forme, bâties sur des pilotis, aussi certaines découvertes plus anciennes, notamment les maisons dont les vestiges, y compris les trous des poteaux, ont été découverts à Ariuşd.

En ignorant l'objection non fondée de Paul conformément à laquelle les trous des poteaux de soutien ne seraient pas assez bien alignées, on doit constater que l'affirmation liée au rôle des "pilotis" de soutenir la plateforme est toute aussi non fondée (cette constatation est probablement valable pour L 1 de Păuca aussi, mais ce ferra le sujet d'une discussion ultérieure). Car (et c'est au moins curieux que ce fait n'a pas été pris en compte) *les maisons d'Ariuşd n'ont pas eu de plancher à substruction, fait de troncs d'arbres et/ou poutres et, par conséquent, elles ne pouvaient pas être "suspendues"!* De la présentation bien documentée des vestiges des maisons d'Ariuşd et de leur analyse attentive, faites il y a presque un siècle, mais pas prises en compte, il en résulte sans doute que ces habitations et leurs planchers et tous les aménagements intérieurs (foyers, fours, etc.) ont été construits directement sur le sol, sur un terrain antérieurement aménagé, y compris par une couche de nivellement de terre jaune argileuse, de 10-15 cm d'épaisseur.

Le plancher était en terre argileuse mélangée avec de la balle de blé et couvrait la couche de nivellement, ayant une épaisseur de jusqu'à 1 cm. La surface de l'enduit du plancher est plus ou moins calcinée et présente des fissures.

Les maisons étaient rectangulaires, à deux pièces, séparées par un seuil, la pièce extérieure ayant le plancher situé plus bas. Le toit avait deux versants qui finissaient aux deux bouts étroits de la maison par des frontons triangulaires. "La colonne vertébrale" du squelette était la poutre (les poutres) de l'arêtier du toit, qui s'appuyait sur les poteaux les plus gros, enfoncés dans la terre sur la ligne de l'axe longitudinal central de la maison.

En comparant les plans des maisons, en fonction de la disposition des trous des poteaux, Fr. László a signalé une corrélation entre les dimensions (la longueur) de la maison et la structure du toit, dans le sens que pour les maisons plus grandes le poutre de l'arêtier du toit devait s'appuyer sur des poteaux, non seulement aux deux bouts de la maison, mais aussi au milieu de celle-là. Ainsi, la maison L 1, d'une longueur d'au moins 8,25 m, présentait aussi un poteau de soutien central, alors que pour L 2 et 3, d'une longueur de 6,30 et respectivement 6,50 m, la trace de ce poteau n'a pas pu être déterminée avec certitude. Au milieu de l'axe longitudinal de l'habitation L 1 on a observé en fait deux trous de poteau voisines (notées sur le plan de la maison H 10 et H 11), ce qui signifie probablement qu'à la cause de la longueur

de plus de 8 m, l'arêtier du toit a dû être construit de deux poutres, joints à leurs bouts intérieurs, où ils s'appuyaient sur les deux poteaux médians.

*

Les observations et conclusions ci-dessus ont été non seulement confirmées, mais aussi complétées par les résultats de nos fouilles de Malnaş Băi, qui attestent également la diversité des types de maisons et des techniques de construction propres à la culture Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Ainsi, la maison L 2, qui appartient au niveau II d'habitation de l'agglomération de Malnaş Băi, correspond au type de maison présenté ci-dessus, conformément aux habitations (L-1-2-3) de Ariuşd. Au début de la construction de la maison, le niveau de marche correspondait à la surface du niveau I (inférieur) d'habitation, qui a été nivelée. Après le choix de l'emplacement de la maison, la première opération a dû être le marquage de l'emplacement des poteaux de soutien, selon un plan préétabli, sans lequel on ne pourrait pas expliquer l'alignement presque parfait des trous des poteaux. La seconde opération a été le piochage, en y mettant grand soin et grande adresse, à des distances régulières, des fosses d'implantation des poteaux, observées pour la première fois dans l'aire de la civilisation Ariuşd-Cucuteni-Tripolye. Les fosses d'implantations sont étroites, quasi-cylindriques, au diamètre de 0,35-0,45 m et à la profondeur de 1-1,10 m. Dans ces fosses ont été mis, en position verticale, des poteaux en bois (des troncs d'arbres pelés), au diamètre de 0,18-0,20 m, qui constituaient la structure de résistance de la construction. L'argile jaune de la terre vierge, résultée du piochage des fosses, a y été réintroduite et bien foulée autour des poteaux. Cette méthode ingénieuse a permis la fixation étroite des poteaux et a assuré la solidité de toute la construction. Après la fixation des poteaux, le terrain a été aménagé à l'aide d'une couche de nivellement de terre argileuse, d'une épaisseur de 10-15 cm, qui apparaît en profil au-dessus du niveau I d'habitation et au-dessus de l'ouverture des fosses d'implantation, étant percée seulement par le lieu des poteaux.

On n'a pas pu déterminer avec certitude si l'étape suivante à été la réalisation du plancher ou si la construction a continué avec l'accomplissement du squelette de bois de la charpente (du toit) et des parois, soutenu par les poteaux qui étaient déjà dressés. Dans ce dernier cas, le bousillage à l'enduit argileux des parois et du plancher pouvaient être deux opérations de finalisation de la maison, conjointement avec le montage de la couverture du toit.

De toute façon, *le plancher n'avait pas de substruction en bois*. Sans donner maintenant des détails, on a pu constater qu'initialement le plancher consistait des enduits d'argile, de 5-6 cm d'épaisseur, plus rarement 7 cm, appliqués directement sur la couche de nivellement. Il y a des indices qui montrent que l'habitation a fonctionné, un certain temps, avec ce plancher. A un moment donné, peut-être suite à un incendie qui a détruit *partiellement* la maison, le plancher a été reconstruit par le nivellement des débris et leur recouvrement d'une nouvelle couche d'enduit. On a obtenu, de la sorte, une «plate-forme», qui, dans l'enceinte délimitée par les rangs extérieurs des poteaux de la maison, avait une épaisseur de 25-33 cm et dans la structure de laquelle on a déposé de nombreux vaisseaux d'offrande. A l'occasion de la reconstruction de la maison on a monté de nouveaux poteaux, auxiliaires, un à un ou, parfois, sur plusieurs rangs, ce qui indique aussi, probablement, la modification de la structure, respectivement du plan initial de la maison. Les poteaux auxiliaires (secondaires) ont été introduits de la surface de la plate-forme, leurs «fosses» (marquées en noir sur les plans et profils ci-joints) se distinguant clairement de l'emplacement des poteaux primaires. Cette différentiation a été possible grâce à l'observation des «trous» des poteaux dès le niveau du plancher (de la plateforme) et à la détermination du niveau auquel on a creusé les fosses d'implantation. Sans de telles précisions, les poteaux et leurs fosses d'implantation peuvent appartenir à n'importe quelle maison / à n'importe quel niveau d'habitation, en dessus du niveau auquel on a découvert les traces des poteaux.

Puisqu'il ne s'est rien conservé des parois *in situ*, les esquisses ci-jointes, selon lesquelles la maison, à l'intérieur d'approximativement 7,50 x 6,50 m, a eu initialement deux, et après la reconstruction trois pièces, représente uniquement une des reconstitutions possibles. Le support principal de la charpente a été constitué des poteaux des trois rangs longitudinaux intérieurs (marqués en lignes superposées sur l'esquisse ci-jointe), l'arêtier du toit s'appuyant sur les poteaux plus hauts du rang central. Le bord inférieur (l'auvent) du toit pouvait s'appuyer non seulement sur les quatre poteaux angulaires ("fourches") des coins de la maison, mais aussi sur les poteaux plus bas et plus denses des rangs latéraux du nord et du sud, mais leur rôle principal a été

de soutenir les parois extérieures de la maison. L'existence des cloisons, c'est-à-dire des murs intérieurs de séparation n'est pas obligatoire. Les rangs de poteaux divisent la maison en quatre "nefs", un type de construction bien connue du monde de la culture de la céramique rubanée de l'Europe Centrale. La structure à cinq rangs longitudinaux de poteaux, de hauteurs différentes et ayant des fonctions diverses, permettait aussi le montage d'un plafond et même l'aménagement d'un grenier (ou même d'un "étage"), selon les analogies archéologiques et les parallèles ethnographiques. Ce problème dépasse, toutefois, les limites de cette présentation.

*

Il nous reste à résoudre le problème de la structure de résistance de la maison L 1 de Malnas, habitation de laquelle s'est conservée, pratiquement, uniquement la *plate-forme bâtie sur la substruction de bois*, comme c'est le cas des habitations du type Cucuteni. Puisqu'on exclut la possibilité de n'avoir pas remarqué les trous des poteaux lors de la découverte de cette habitation, on doit accepter l'idée que les poteaux portants de la maison L 1 n'ont pas été enfoncés dans la terre, mais fixés à l'aide d'autres méthodes. On a en vue l'hypothèse plus ancienne, selon laquelle la structure du toit et des parois s'appuyait sur des montants fixés dans des patins en bois qui formaient une sorte de cadre autour de la plate-forme et qui constituaient le fondement de toute la construction. Bien que les preuves archéologiques directes en faveur de cette hypothèse soient, pour le moment, peu nombreuses, ce système de construction est fortement documenté du point de vue ethnographique et son utilisation dans l'architecture Cucuteni-Tripolie est suggérée aussi par certains modèles de maison qui représentent ces détails architectoniques. On pense, par exemple, à la maquette de Vorosilivka et à d'autres quelques maquettes de l'Ukraine, récemment publiées, qui montrent, avec suffisante clarté, les montants joints en haut par des sablières, et aussi les patins où est fixé leur fondement.

*

En guise de conclusion

Il en résulte, des observations faites à Ariuşd et Malnaş Băi (corroborées avec les observations liées aux habitations du type Cucuteni et Tripolye) que les structures de résistance s'appuyant sur des poteaux enfoncés dans la terre sont documentées, jusqu'à présent, uniquement en ce qui concerne les maisons à plancher en simple enduit d'argile. Pour la construction des habitations à plate-forme avec substruction en bois on a préféré, semble-t-il, la méthode de la fixation des pieux dans des patins en bois. Il nous reste à vérifier jusqu'à quel point il y a réellement un rapport entre les deux systèmes de réalisation de la structure de résistance des maisons, d'un côté, et le type de plancher des habitations, de l'autre côté.

Liste des illustrations

Fig.1. Reconstitutions de maisons: 1-3: la culture Tripolye; 4-6: la culture de la céramique rubanée. 1: Lenkovcy ; 2-3 : Kolomijščina I ; 4 : Stein,11 ; 5-6: Postolaprty (1-3: selon ELLIS 1984; 4: selon HILLER 2001; 5-6: selon SOUDSKY 1969).

Fig. 2. Ariuşd. Le plan des maisons L 1-3 (selon LÁSZLÓ F. 1914. Complètement : les lignes des axes longitudinaux des maisons).

Fig. 3. Păuca. Le plan de la maison no.1 (selon PAUL 1992).

Fig. 4. Reconstructions et maquettes de maisons construites sur des pilotis (palafittes). 1. Unteruhldingen (esquisse projet) ; 2-3. Hornstaad- Hőrnle I; 4. Schönenwerd bei Aargan (1,4: selon BADER 1995; 2-3: selon PLANCK 1994).

Fig. 5. Ariuşd. La maquette de la maison L1 (1: selon MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004; 2: selon LÁSZLÓ F. 1978).

Fig. 6. Ariuşd. L'esquisse du plan des maisons L1-3 (selon LENNEIS 2005).

Fig. 7. Malnaş Băi. Section à travers le rang de creux de poteaux de l'habitation L2. 1. reste de la plateforme L1 (niveau IIIb); 2. niveau IIIa; 3-4. restes du plancher de l'habitation L2 (niveau II); 5. niveau II; 6. couche de nivellement; 7-8. niveau 1; 9. terre vierge; 10. terre de remplissage de la place (du creux) des poteaux primaires; 11. terre de remplissage des fosses d'implantation; 12. terre de remplissage brunâtre; 13. torchis calciné; 14. restes de foyers; 15. pierres; 16-17. traces de brûlure; 18. terre de remplissage des poteaux secondaires.

Fig. 8. Malnaş Băi. Le plan des restes de l'habitation L2. 1: enduits du plancher; 2: trous de poteaux; 3-5: foyer à bord et enduits appliqués sur des pierres.

Fig. 9. Malnaş Băi. Section de quelques fosses d'implantation avec la place (le creux) des poteaux. 1-2, 4-5: paroi Nord ; 3: paroi Sud de l'habitation L2 (dans ce cas on observe aussi la section horizontale de la fosse d'implantation avec la place/le creux du poteau au milieu). Photographies de l'auteur.

Fig. 10. Malnaş Băi. L'habitation L2 dans de différents stades des fouilles. 1: la surface du plancher avec la place (le creux) des poteaux ; 2-5: moments du démontage des restes de l'habitation L2 (3: foyer à coté du paroi Nord ; 5: structure de la "plate-forme" qui superpose le couche de nivellement et le niveau I). Photographies de l'auteur.

Fig. 11. Malnaş Băi. Section à travers des fosses d'implantation et poteaux primaires (b, d) et secondaires (a, c). Pour localiser, v. fig. 12, plan. 1: Restes de la „plate-forme" L2; 2: couche de nivellement; 3-4: niveau I, stratifié; 5: terre vierge ; 6: terre de remplissage de la place des poteaux primaires; 7: terre de remplissage des fosses d'implantation; 8: place de poteaux ne-remplie; 9: terre de remplissage des poteaux secondaires; 10: la surface de la „plate-forme"; 11-12: traces de brûlure; 13: enduits brûlés; 14: enduit d'argile; 15: pierres.

Fig. 12. Malnaş Băi. Le plan de l'habitation L2, avec la possibilité de reconstitution aux parois intérieures de séparation ou à division en quatre „nefs" par le rang de poteaux. 1: „plateforme"; 2: poteaux primaires; 3: poteaux secondaires; 4: le bord du foyer; 5: enduits du foyer; 6: pierres de la structures du foyer; A-B: la ligne de la section, fig. 7; a-d: les rangs de poteaux dont la section est présentée dans la fig. 11.

Fig. 13. Malnaş Băi. Variante de reconstitution de l'habitation L2 (selon l'esquisse de l'auteur).

Fig. 14. Reconstitutions de maisons à grenier ou étage. 1: Karanovo, maison 12I ; 2: Frostavallen-Freilichtmuseum, maison de la culture Trichterbecher; 3 : Berettyóújfalu, cultura Herpály (1, 3: selon HILLER 2001; 2: selon BADER 1995).

Fig. 15. 1-2. Maisons à structure en bois fixée dans des patins. 3-5. Maquettes de maison de la culture Tripolye, à représentation des montants liés par sablières et fixés dans des patins. 1: la maison Hamar, d'Imper, dép. de Harghita (1678); 2: maison à parois consistant en un réseau de pieux et verges entrelacées, enduit d'argile, en construction, la zone du lac Balaton (XXème siècle). 3: Vorošilivka; 4-5: Ucraine. (1-2: selon ORTUTAY 1977/1987; 3-5: selon MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004).

BIBLIOGRAFIE

BADER Tiberius

1995 *Prähistorische Rekonstruktionen und experimentelle Archäologie in Keltenmuseum Hochdorf /Enz Bundesrepublik Deutschland*, AArchHung, XLVII, 1995, p. 199-213.

CHILDE V.Gordon

1949 *Neolithic house-types in temperate Europe*, PPS, 15, p. 77-85.

CURINSCHI-VORONA Gheorghe

1976 *Istoria universală a arhitecturii ilustrată*, I, Bucureşti.

DUMITRESCU Vladimir

1968 *Cu privire la platformele de lut ars ale locuinţelor unor culturi eneolitice,* AMN, V, p. 389-396.

DUMITRESCU Vladimir, DUMITRESCU Hortensia, PETRESCU-DÎMBOVIŢA Mircea, GOSTAR Nicolae

1954 *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti.

ELLIS Linda

1984 *The Cucuteni-Tripolye Culture*. *A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, BAR International Series, 217, Oxford.

HILLER Stefan

2001 *Pfosten als Wandvorlagen in der vorgeschichtlichen Hausarchitektur*, in: *Festchrift für Gheorghe Lazarovici zum 60. Geburtstag*,. Timişoara, p. 245-266.

HODDER Ian

1996 *Theory and Practice in Archaeology*, London.

LÁSZLÓ Attila

1980 *Şantierul arheologic Malnaş Băi, jud. Covasna*, Materiale, XIV, Tulcea, p. 124-126.

1988 *Date noi privind tehnica de construcţie a locuinţelor neolitice,* ArhMold, XII, p. 23-31.

2000 *Some data on house-building techniques and foundation rites in the Ariuşd-Cucuteni Culture,* SAA, VII, p. 245-252.

LÁSZLÓ Attila, COTIUGĂ Vasile

2005 *On the chalcolithic house-building. Archaeological observations and some experimental data*, SAA, X-XI, p. 147-170

LÁSZLÓ Ferencz

1914 *Ásatások az erősdi őstelepen (1907-1912) – Fouilles à la station primitive de Erősd (1907-1912),* Dolgozatok-Travaux, Kolozsvár (Cluj), V, 2, p. 279-417.

1978 *Táj és tudomány. Válogatott írások* (volum îngrijit de A. LÁSZLÓ), Bukarest.

LENNEIS Eva

2005 *Traces du Rubané, dans l'architecture Cucuteni?*, in: *Cucuteni. 120 ans de recherches. Le temps du bilan* (ed. Gh. Dumitroaia *et al.*), Piatra Neamţ, p. 55-64.

MARINESCU-BÎLCU Silvia

1974 *Cultura Precucuteni pe teritoriul României,* Bucureşti.

MONAH Dan, COTIUGĂ Vasile, COTOI Ovidiu

2004 *Construcţii experimentale pentru culturile Precucuteni şi Cucuteni*, ArhMold, XXVII, 2004, p. 41-60.

MORINTZ Alexandru S.

2002 *Despre semnificaţiile reprezentărilor miniaturale din lut, de construcţii şi mobilier, în neoliticul României*, TD, XXIII, 1-2, p. 93-117.

ORTUTAY Gyula (ed.)

1977/1987 *Magyar Néprajzi Lexikon*, I, Budapest, 1977; IV, Budapest, 1987.

PAUL Iuliu

1967 *În legătură cu problema locuinţelor de suprafaţă cu platformă din aşezările culturilor Petreşti şi Cucuteni-Tripolie,* SCIV, 18, 1, p. 3-24.

1981 *Der gegenwärtige Forschungsstand zur Petreşti-Kultur,* PZ, 56, 2, p. 197-234.

1985 *Neue Erkentnisse zur rumänischen Volksarchitektur,* ForVL, 28, 1, p. 89-98.

1992 *Cultura Petreşti*, Bucureşti.

1995 *Neue Erkenntnisse zur rumänischen Volksarchitektur*, in: I. PAUL, *Vorgeschichtliche Untersuchungen in Siebenbürgen*, Alba Iulia, p. 114-128.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea, FLORESCU Marilena, FLORESCU Adrian C.
1999 *Truşeşti. Monografie arheologică,* Bucureşti-Iaşi.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea, VĂLEANU Mădălin-Cornel
2004 *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică* (BMA XIV), Piatra-Neamț.

PIGGOTT Stuart
1965/1987 *Ancient Europe from the beginnings of agriculture to classical antiquity. A survey*, Edinburgh University Press, 1965/ *Az európai civilizáció kezdetei. Az őskori Európa az első földmüvelőktől a klasszikus ókorig* (traducere în limba maghiară), Budapest, 1987.

PLANCK Dieter (Hrsg.)
1994 *Archäologie in Baden-Würtemberg.* Das Archäologische Landesmuseum, Aussenstelle, Konstanz.

SCHMIDT Hubert
1932 *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig.

SOUDSKÝ Bohumil
1969 *Étude de la maison néolithique*, SlovArch, XVII, 1, p. 5-96.

TZIGARA-SAMURCAŞ Al.
1925 *L'art du peuple roumain*, Genève.

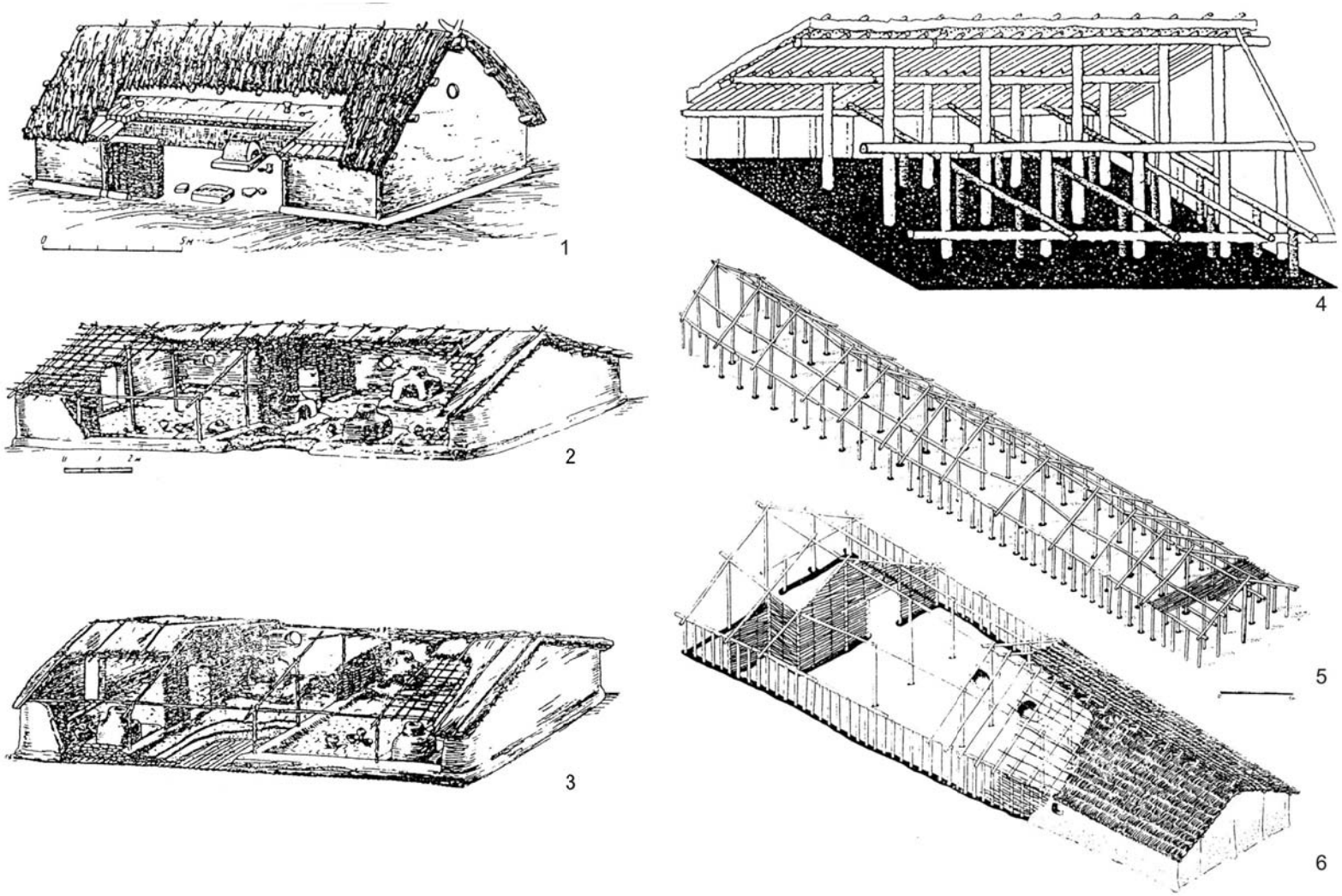

Fig. 1. Reconstituiri de locuințe: 1-3. Cultura Tripolie; 4-6. Cultura ceramicii liniare. 1: Lenkovci; 2-3: Kolomijščina I; 4: Stein 11; 11: Postoloprty (1-3 după ELLIS 1984; 4 după HILLER 2001, 5-6 după SOUDSKY 1969).

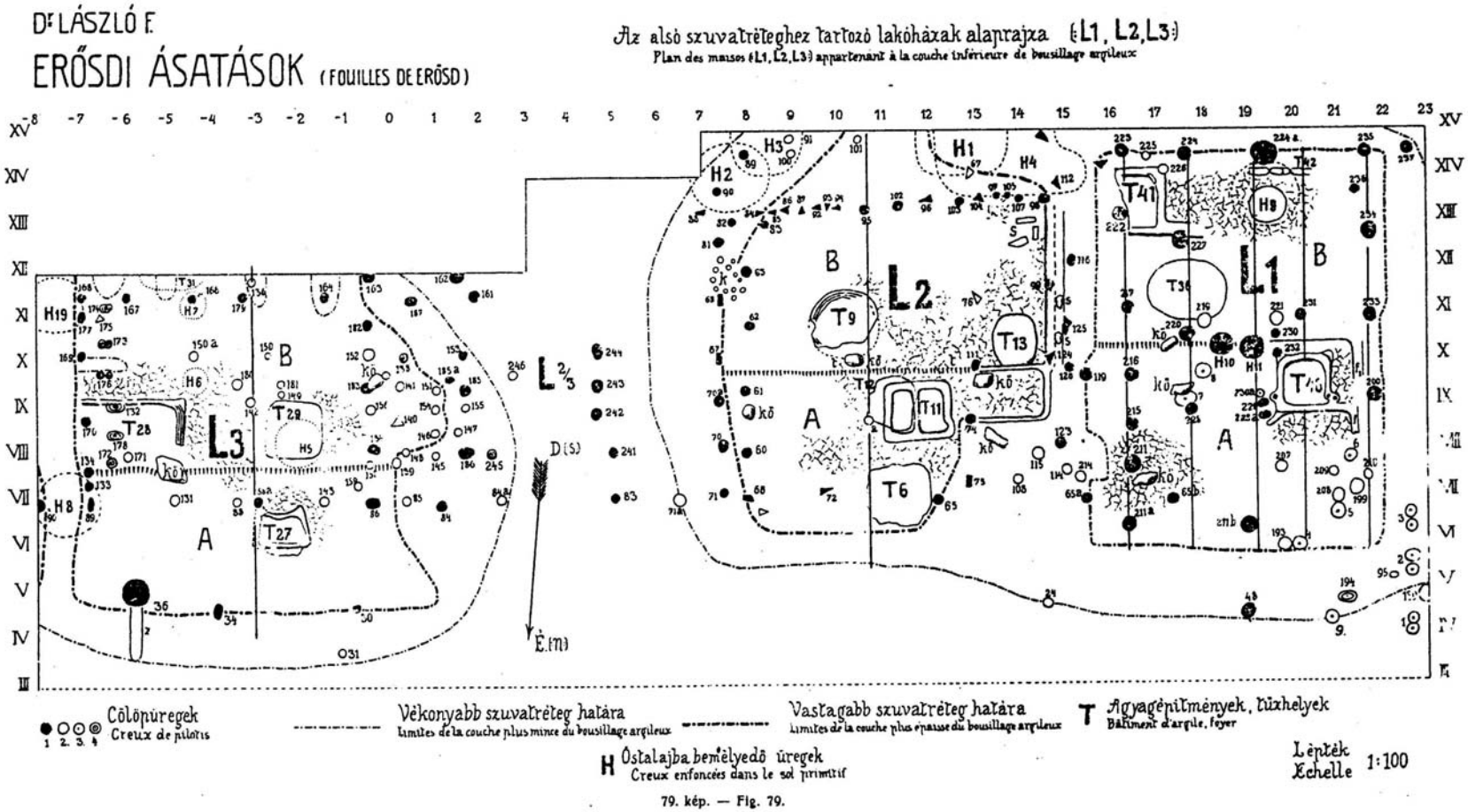

79. kép. — Fig. 79.

Fig.2. Ariușd. Planul locuințelor L 1-3 (după LÁSZLÓ F. 1914. Completare: liniile axei longitudinale a locuințelor.)

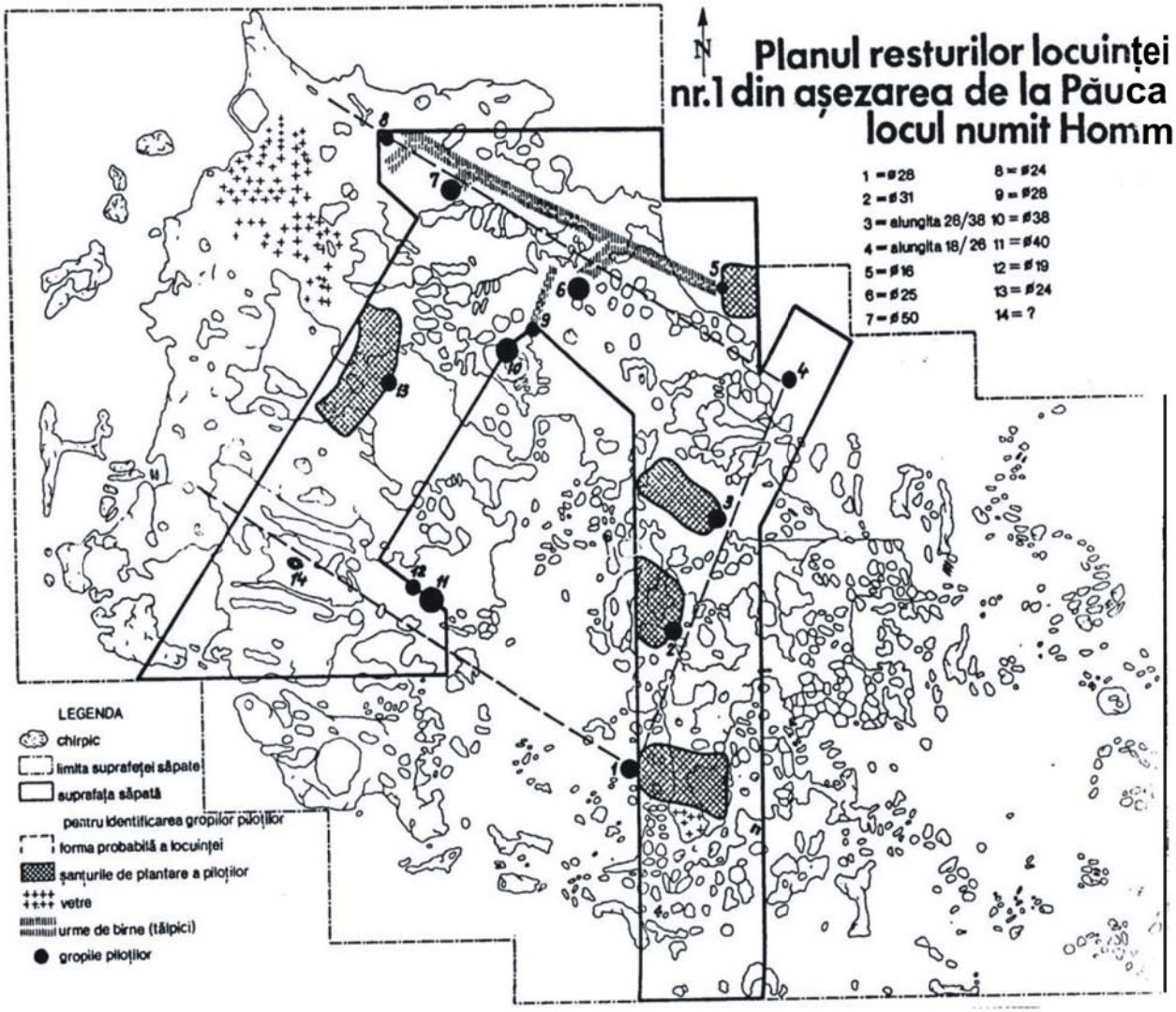

Fig. 3. Păuca. Planul locuinței nr. 1 (după PAUL 1992).

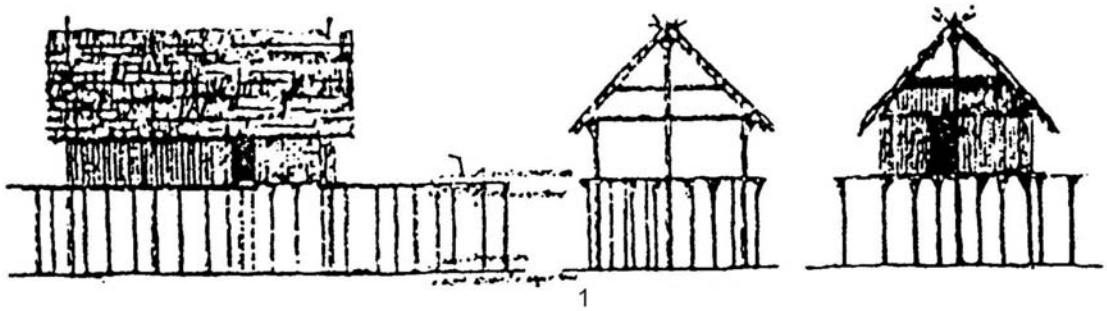

1

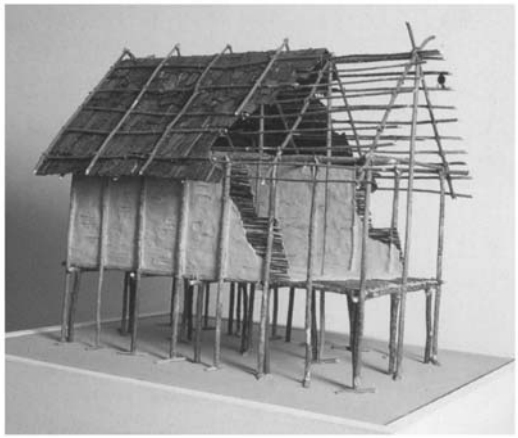

2

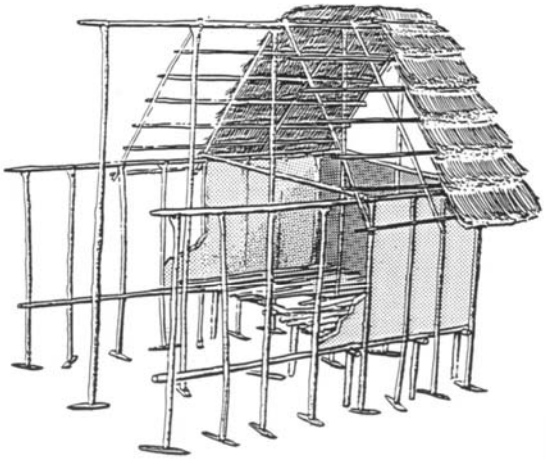

3

4

Fig. 4. Reconstituiri şi machete de case construite pe piloți (palafite). 1. Unteruhldingen (schiță -proiect); 2-3. Hornstaad-Hörnle I; 4. Schönenwerd bei Aargau (1, 4 după BADER 1995; 2-3 după PLANCK 1994).

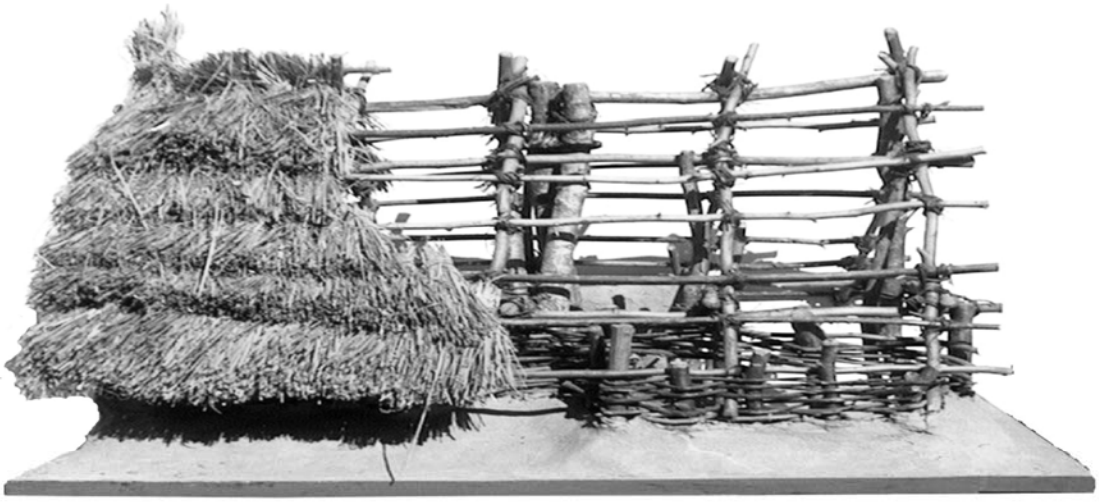

1

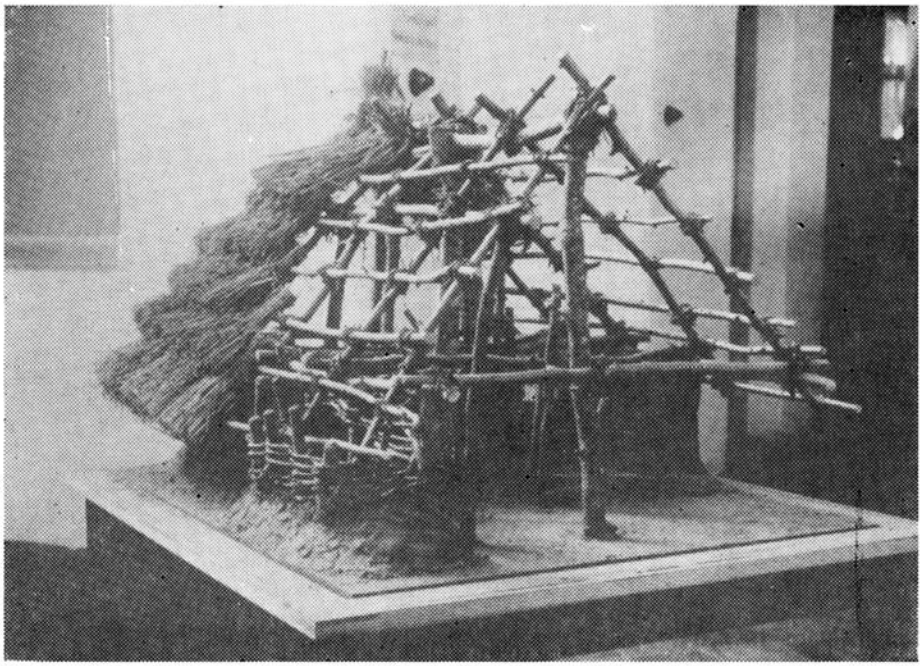

2

Fig. 5. Ariuşd Macheta casei L1 (1 după MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004, 2 după LÁSZLÓ F. 1978).

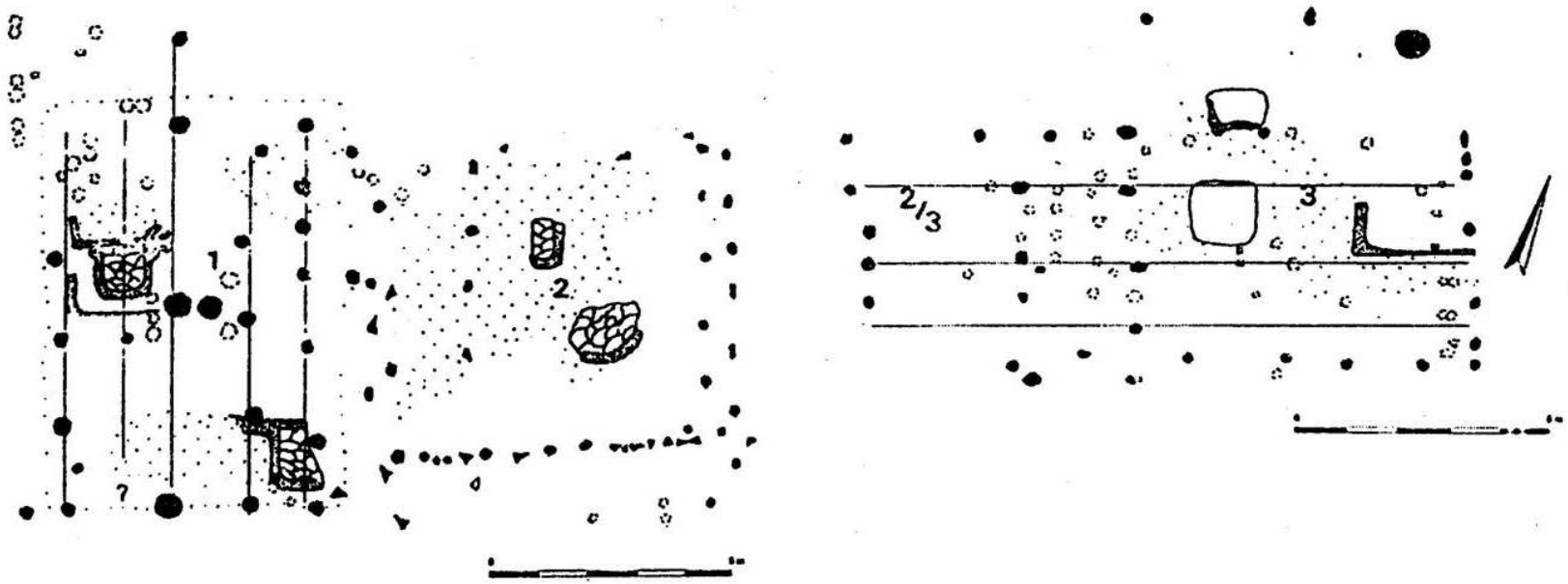

Fig. 6. Ariuşd. Schița planului locuințelor L 1-3 (după LENNEIS 2005).

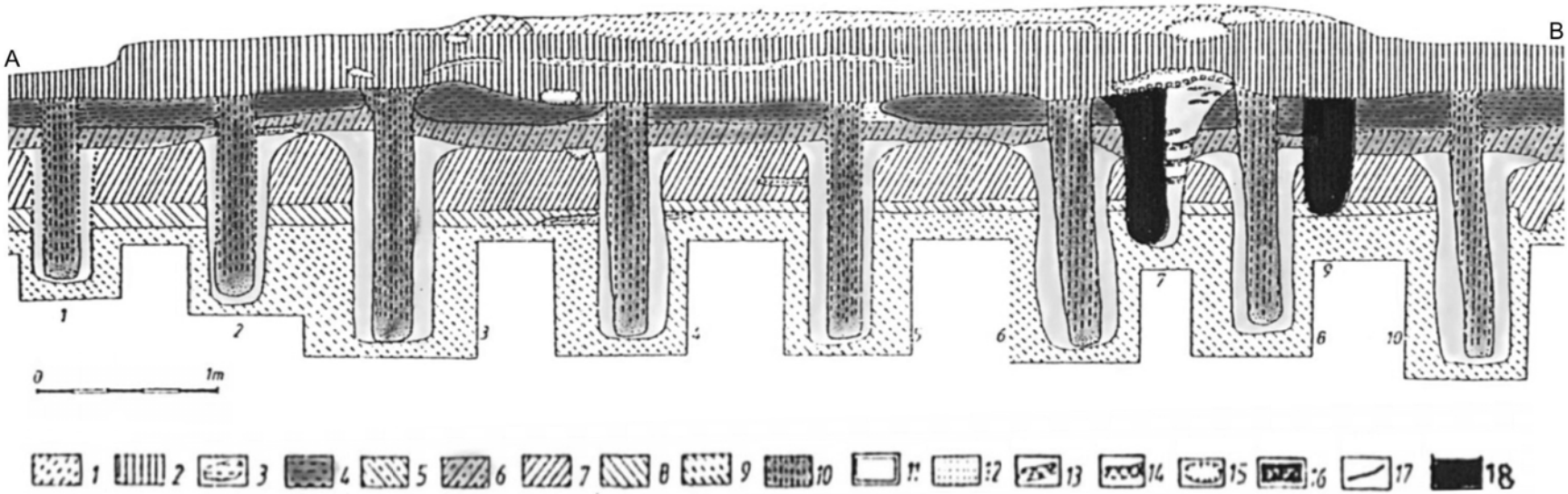

Fig. 7. Malnaş Băi. Secţiune prin şirul de gropi de stâlpi din marginea de nord a L2. 1. rămăşiţele platformei L1 (niv. IIIb); 2. niv. IIIa; 3-4. rămăşiţele podelei L2 (niv. II); 5. niv. II; 6. strat de nivelare; 7-8. niv. I; 9. solul virgin; 10. umplutura stâlpilor primari; 11. umplutura gropilor de plantare; 12. pământ de umplutură maroniu; 13. chirpic ars; 14. lipituri de vatră; 15. pietre; 16-17. urme de arsură; 18. umplutura locului stâlpilor secundari.

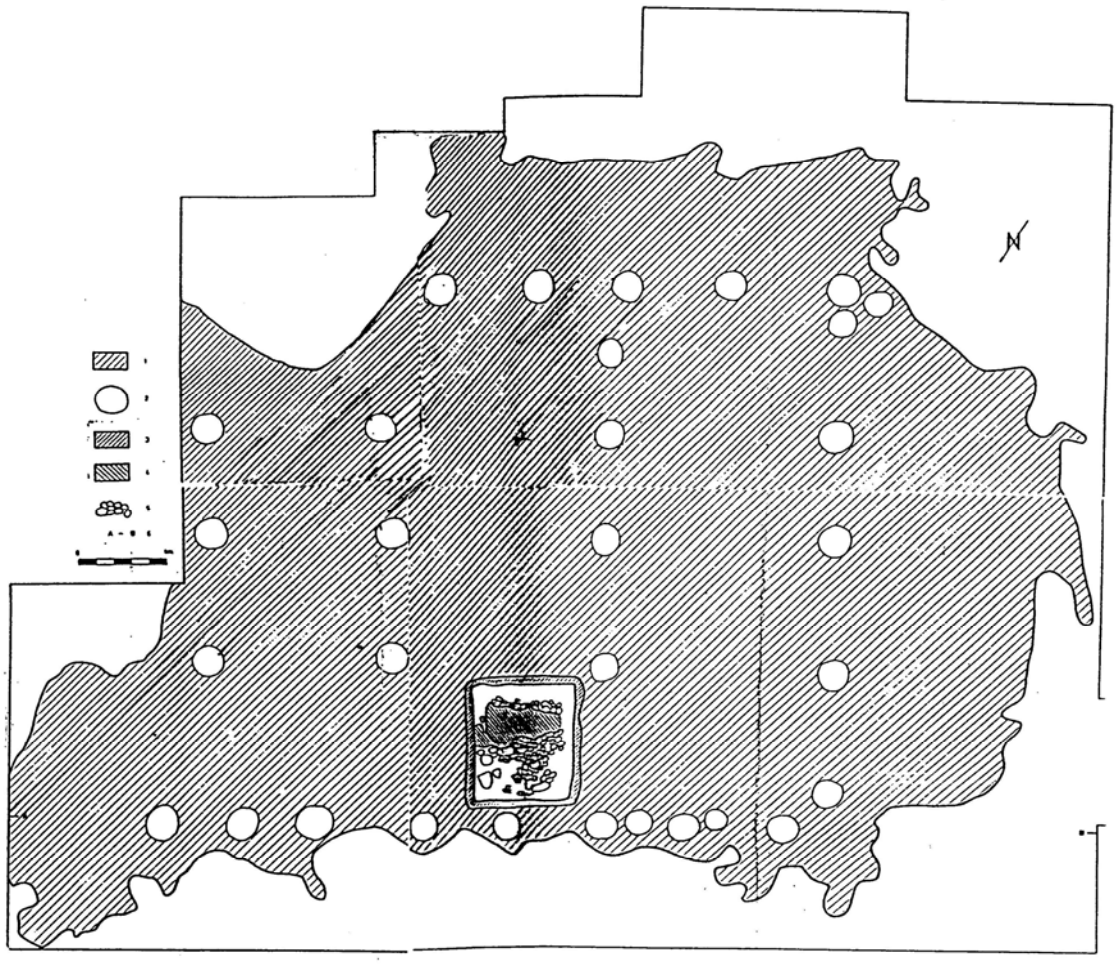

Fig. 8. Malnaş Băi. Planul rămăşiţelor L 2. 1. lipituri de podea; 2. găuri de stâlpi; 3-5. vatră cu margine şi lipituri aplicate pe pietre.

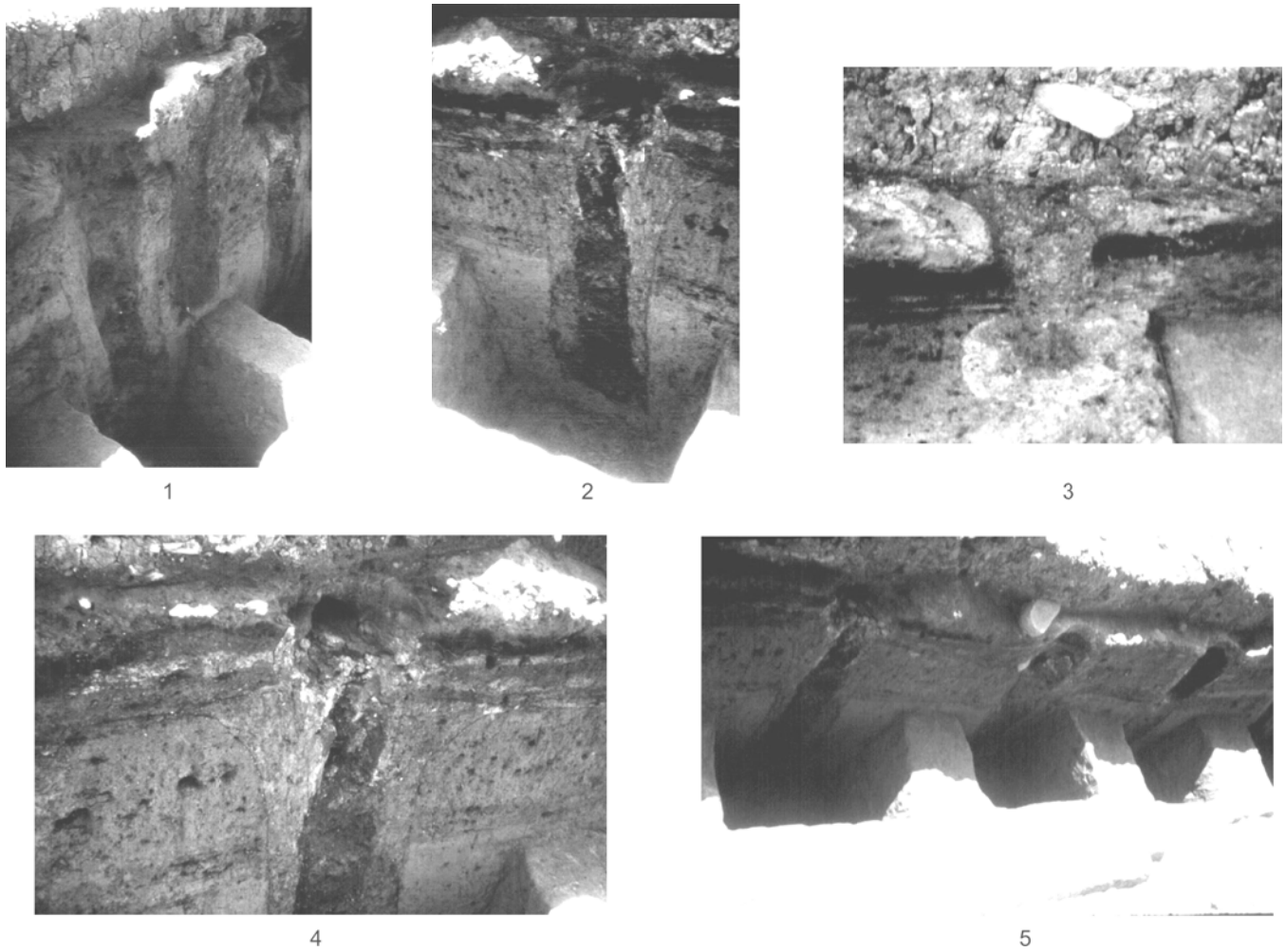

Fig. 9. Malnaş Băi. Secțiuni ale unor gropi de plantare cu locul stâlpilor. 1-2, 4-5: peretele N; 3: peretele S al L 2 (în acest ultim caz, se poate observa şi secțiunea în plan orizontal a gropii de plantare cu locul stâlpului din mijloc). Fotografii ale autorului.

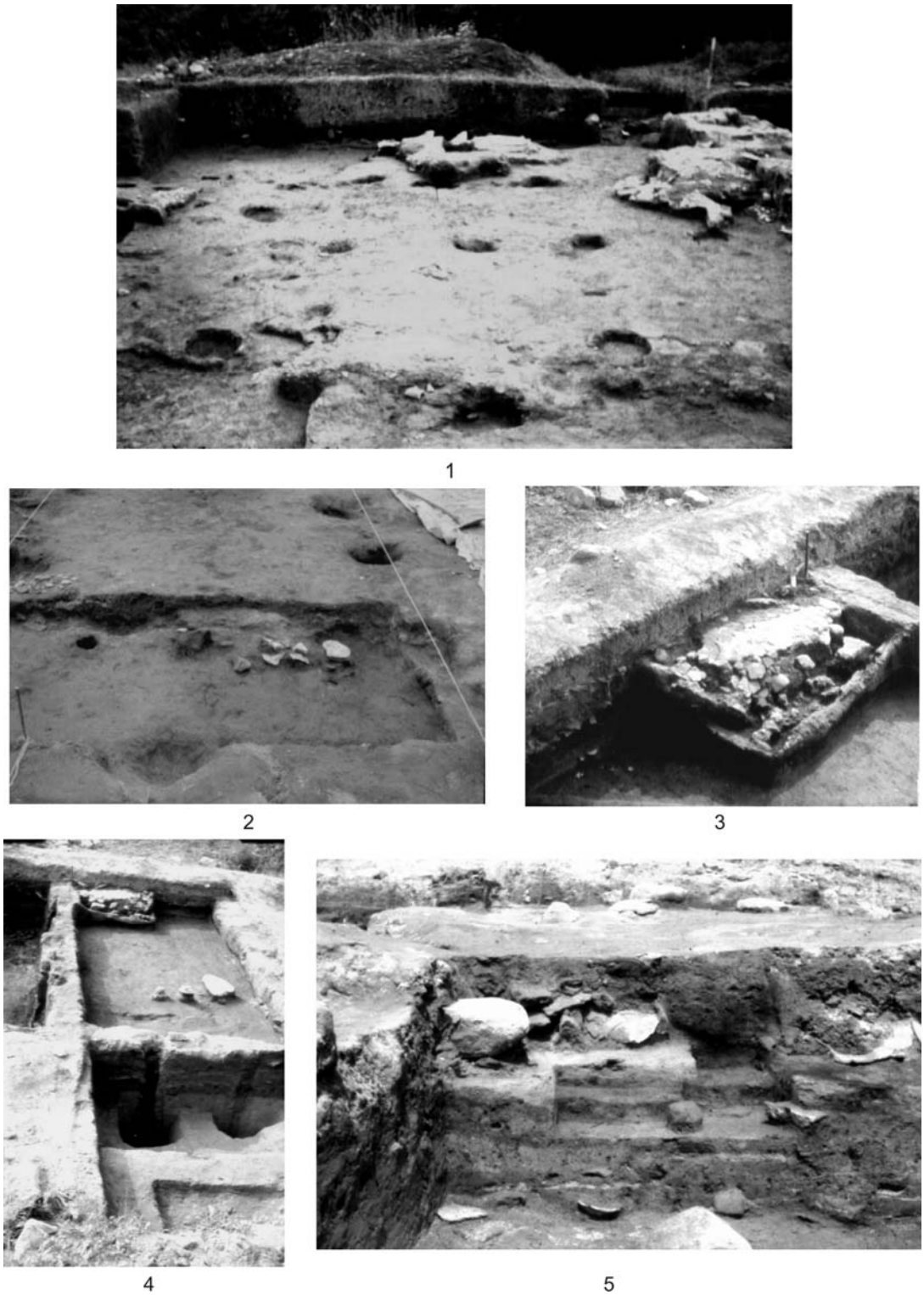

Fig. 10. Malnaş Băi.L 2, în diferite stadii de cercetare. 1: suprafața podelei, cu locul (găurile) stâlpilor; 2-5: momente ale demontării rămășițelor L 2 (3: vatra de lângă peretele N; 5: structura „platformei", ce suprapune stratul de nivelare şi niv. I). Fotografii ale autorului.

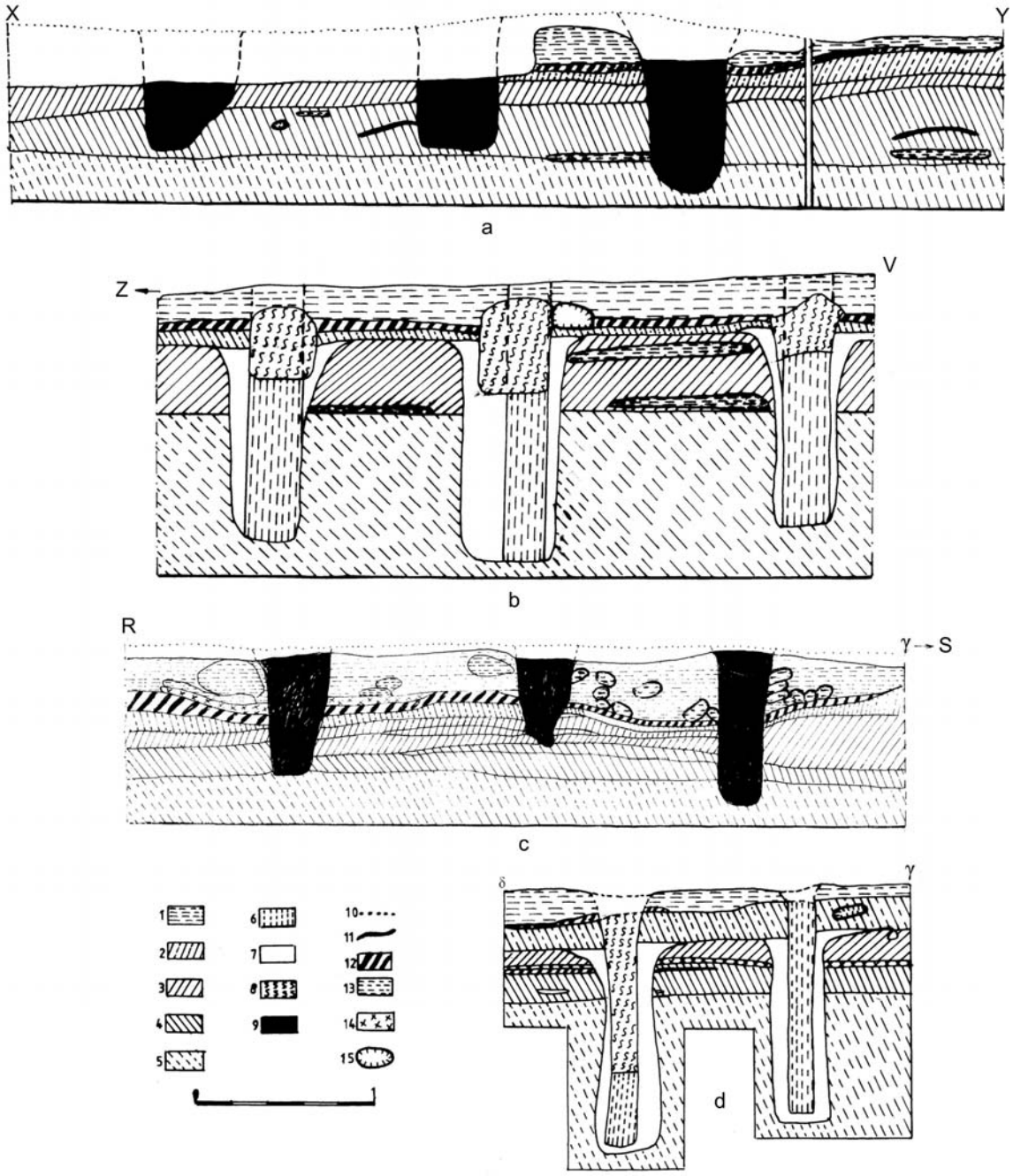

Fig. 11. Malnaş Băi. Secţiuni prin şirurile de gropi de plantare şi stâlpi primari (b, d) şi secundari (a, c). Pentru localizare, v. fig. 12, plan. 1: rămăşiţele „platformei" L 2; 2: strat de nivelare; 3-4: niv. I stratificat; 5: sol virgin; 6: umplutura locului stâlpilor primari; 7: umplutura gropilor de plantare; 8: loc de stâlp, neumplut (gol); 9: umplutura stâlpilor secundari; 10: suprafaţă platformă; 11-12: depunere cu urme de arsură; 13: lipituri arse; 14: lipitură de lut; 15: pietre.

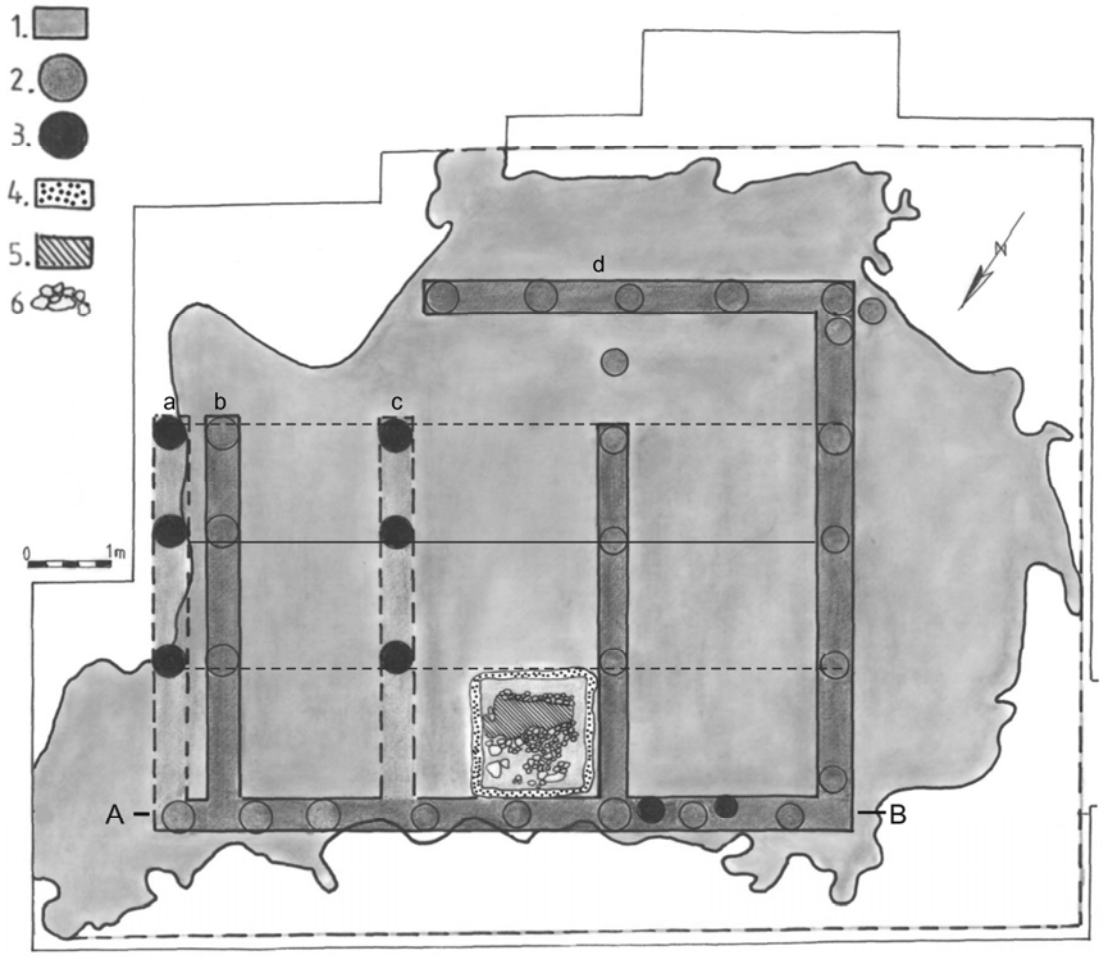

Fig. 12. Malnaş Băi. Planul L 2, cu posibilitate de reconstituire cu pereți despărțitori sau cu împărțirea interiorului în patru „nave” prin şirurile longitudinale de stâlpi. (Axa longitudinală centrală, corespunzătoare şirului median de stâlpi, ce susțineau coama acoperişului, este marcată prin linie continuă. Axele celor două şiruri intermediare de stâlpi, de înălțime mai mică, din structura de rezistență a acoperişului, sunt marcate prin linii întrerupte.) 1: „platforma”; 2: stâlpi primari; 3. stâlpi secundari; 4. marginea (gardina) vetrei; 5: lipiturile vetrei; 6: pietre din structura vetrei; A-B: linia secțiunii prin marginea de nord a L2 (vezi fig. 7); a-d: şirurile de gropi de stâlpi, a căror secțiune este prezentată în fig. 11.

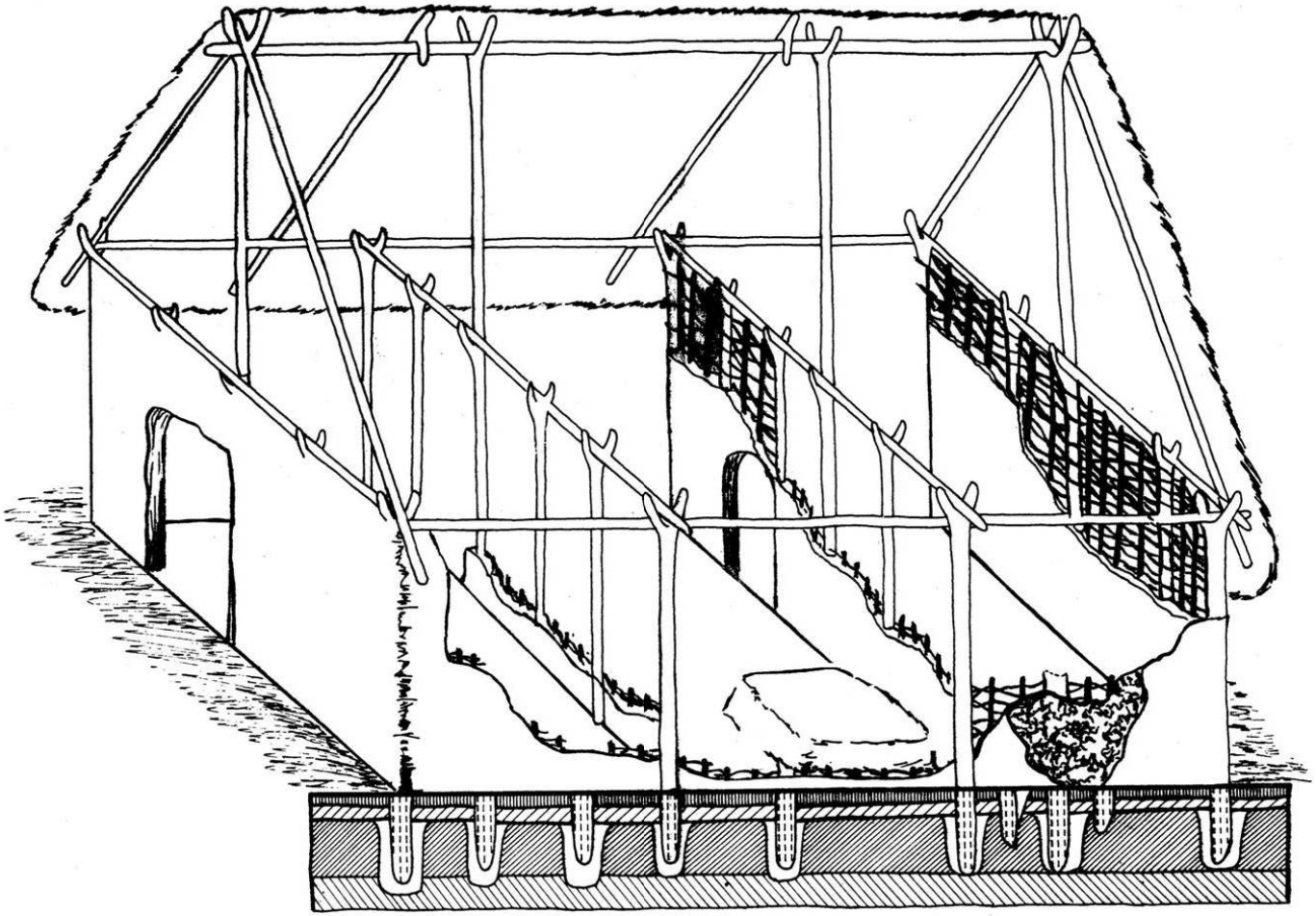

Fig. 13. Malnaş Băi. Variantă de reconstituire a L 2 (pe baza schiţei autorului).

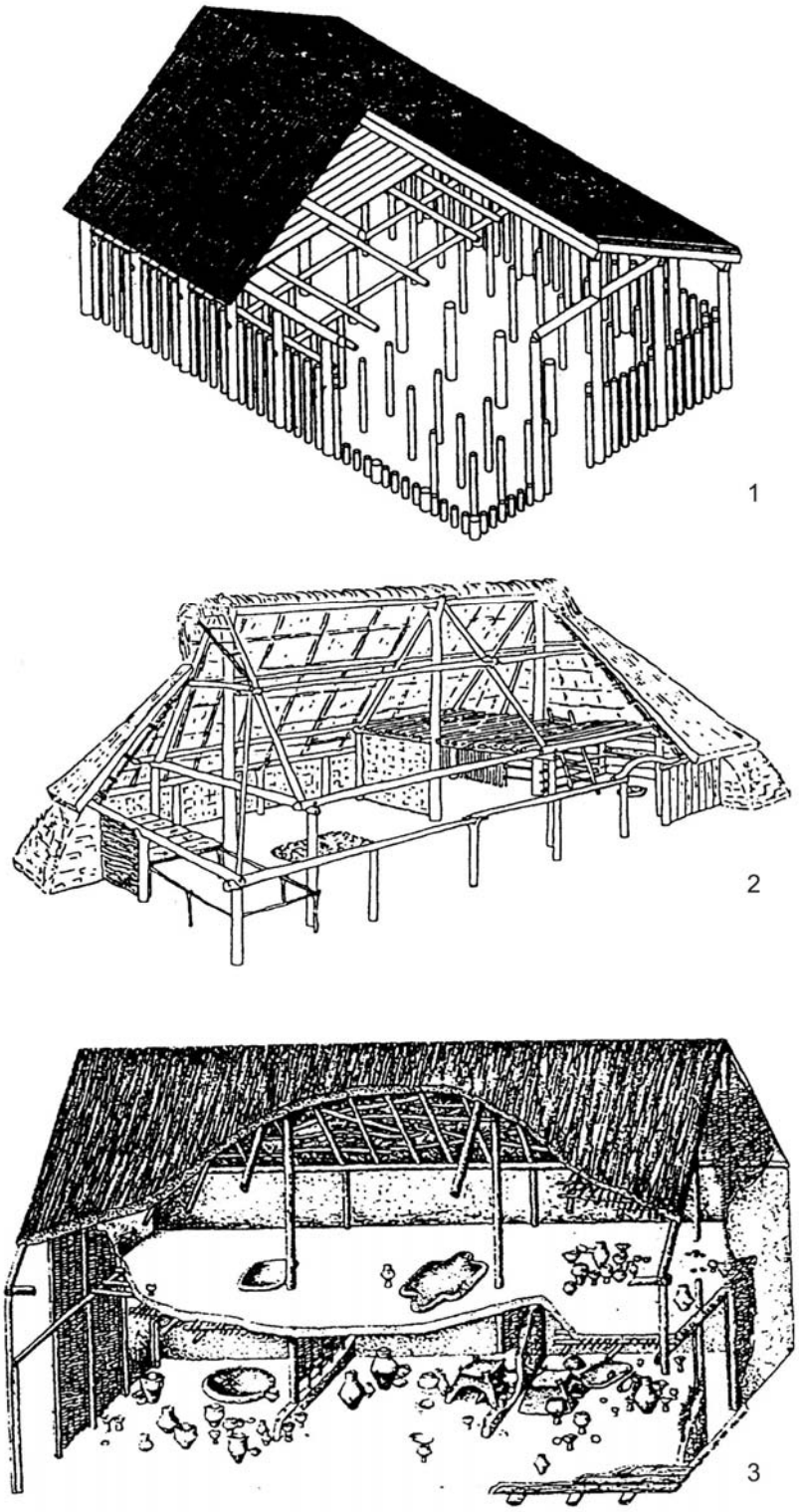

Fig. 14. Reconstituiri de case cu pod sau cu etaj: 1: Karanovo, casa 12 I; 2: Frostavallen-Freilichtmuseum, casa culturii Trichterbecher; 3: Berettyóújfalu, cultura Herpály (1, 3 după HILLER 2001; 2 după BADER 1995).

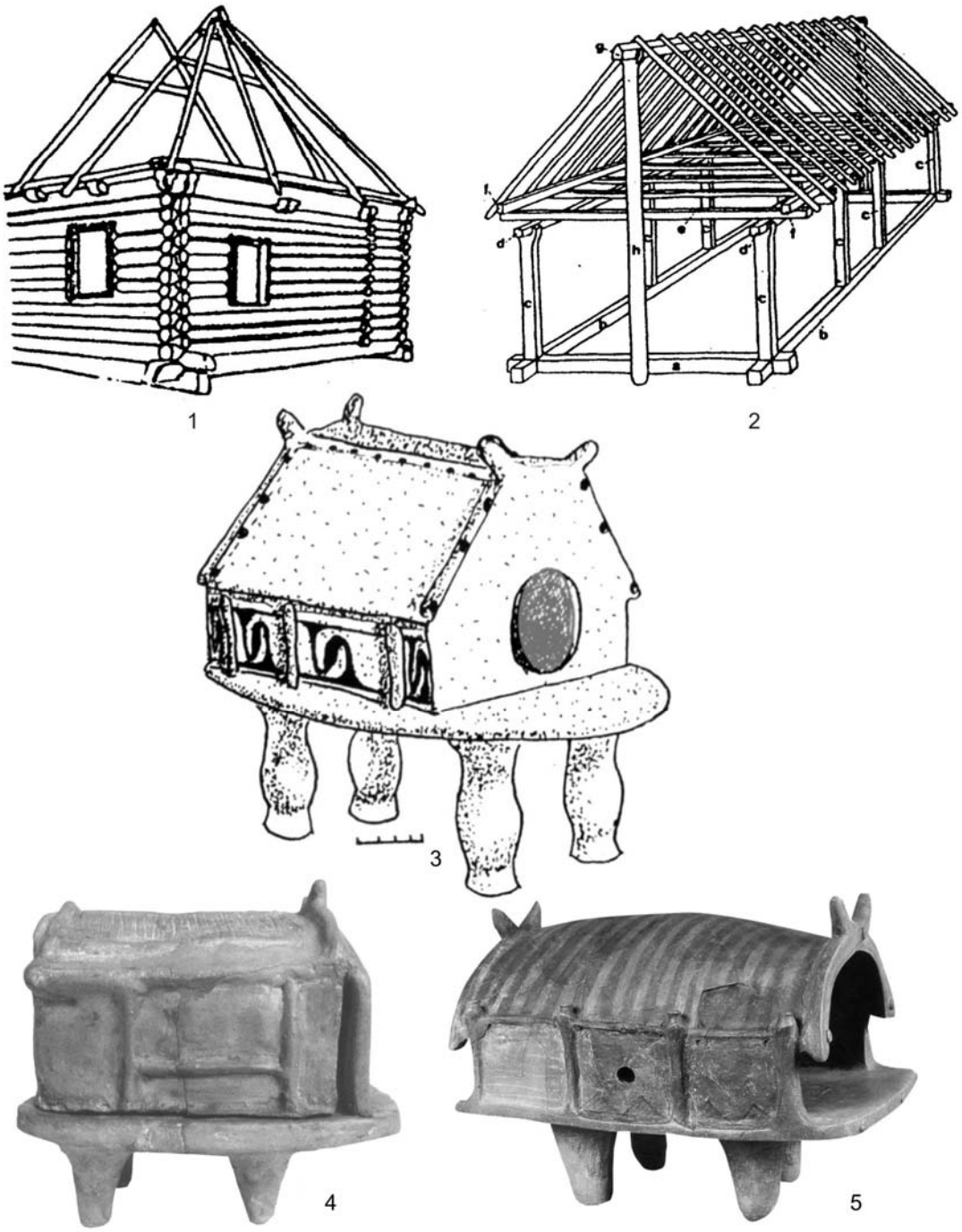

Fig. 15. 1-2. Case cu structuri de lemn, montate pe tălpi. 3-5. Machete de case din cultura Tripolie, cu reprezentarea montanților legați prin cununi şi fixați în tălpi. 1: casa Hamar, de la Imper, jud. Harghita, construită în 1678; 2: casa cu pereții din împletitură lutuită, în construcție, zona lacului Balaton, secolul XX; 3: Vorošilivka; 4-5: Ucraina (1-2 după ORTUTAY 1977/1987; 3-5 după MONAH, COTIUGĂ, COTOI 2004).

NOI DATE PRIVIND ARHITECTURA LOCUINȚELOR DIN CULTURA PRECUCUTENI

Nicolae URSULESCU*, Adrian-Felix TENCARIU**

Key words: Eneolithic/Chalcolithic, Precucuteni culture, architecture, household structures, cult structures.
Rezumat. *Se prezintă câteva date recente despre arhitectura locuințelor de suprafață din cultura Precucuteni: fixarea pereților caselor cu ajutorul șanțurilor de fundație, în care se înfigeau stâlpii, pe care se împleteau nuiele și se bătea lut, în sistemul paiantă). De asemenea, se analizează elemente de arhitectură internă a locuințelor (instalații de foc, laviţe, coloane, altare, casete de lut, cutii de lut), precum și dubla lor funcționalitate (utilitară și de cult).*
Résumé. *On présente quelques données récentes sur l'architecture des habitations en plein air de la civilisation Précucuteni: la fixation des parois des maisons (fossées de fondation, où les poteaux étaient fichés; le clayonnage des verges et le battement de l'argile, dans le système de palançons). De même, on analyse des éléments d'architecture interne des habitations (des aménagements pour le feu, des banquettes, des colonnes, des autels, cassettes en argile, des boîtes en argile), aussi bien que leur double fonctionnalité (utilitaire et de culte).*
Abstract. *We present a few new data regarding the architecture of the chalcolithic Precucuteni houses: the lodge of the houses' walls in foundation trenches, where the pillars were set for intertwining the wattle and was applied clay, in wattle and daub system. We also analyse the inside design of dwellings (domestic fire installations, benches, columns, shrines, clay cases and boxes), as well as their double functionality (utilitarian and cultic).*

Cultura eneolitică timpurie Precucuteni din regiunea est-carpatică a României, împreună cu varianta sa Tripolie A, din părțile vestice ale Ucrainei, deschid istoria uneia dintre cele mai reprezentative civilizații ale preistoriei europene, Cucuteni-Tripolie, din eneoliticul dezvoltat. Ambele culturi formează, laolaltă, un mare complex cultural, cu o evoluție de circa un mileniu și jumătate (aproximativ 5000-3500 CAL BC), care și-a pus amprenta pe vaste zone din Europa estică și est-centrală.

Printre multiplele probleme pe care le ridică studierea vestigiilor lăsate de populația acestei reprezentative civilizații a eneoliticului european, se numără și cea a modului de construire a locuințelor cu platformă de lut și structură lemnoasă, care denotă existența unui nivel constructiv evoluat. Această situație, corelată cu faptul că locuințele se găsesc uneori în cadrul unor mari sau chiar foarte mari așezări fortificate, fiind dispuse după un plan prestabilit, ne sugerează, de asemenea, existența unui sistem social bine organizat și elevat, caracterizat, de către unii cercetători, drept stadiu de evoluție istorică pre-urban sau urban incipient (ŠMAGLI 2001; ŠMAGLI, VIDEJKO 2001-2002; URSULESCU 1995, 77-79; pentru o opinie contrară, vezi MONAH 2005, 261-264).

Pentru descifrarea acestui sistem constructiv s-au avansat diverse explicații, care, de cele mai multe ori, au fost generalizate la scara întregii arii de răspândire a complexului cultural. În opinia noastră, o asemenea abordare nu are șanse de reușită, deoarece este vorba de creațiile unei populații care s-a extins pe o suprafață imensă (circa 350.000 km^2), dând naștere la diverse aspecte locale, de-a lungul unui mileniu și jumătate de existență. Evident că la o asemenea extindere cronologică și teritorială nu poate fi vorba de un singur tip de construcții, ci de o evoluție a mai multor tipuri, dintre care locuințele cu platformă reprezintă doar unul dintre acestea. Soluții constructive originale pot să apară în diferite regiuni, în funcție de o multitudine de factori obiectivi (istorici și de mediu), dar și subiectivi (legați de posibilitățile creative ale factorului uman și de nivelul tehnic atins la un moment dat în diferite zone).

Comunicarea noastră nu și-a propus să trateze toate aspectele legate de construirea locuințelor cu platformă din complexul cultural Precucuteni-Cucuteni (care apar încă din vremea culturii Precucuteni (H. DUMITRESCU, MATEESCU, DRAGOMIR 1953, 52; MARINESCU-BÎLCU 1974, 31; 1981, 48-49;

* sem-arh@uaic.ro, Universitatea "Al.I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie, Catedra de Istorie Antică și Arheologie.
** adifex@gmail.com, Universitatea "Al.I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie, Centrul Interdisciplinar de Studii Arheoistorice; Fundația „Cucuteni pentru Mileniul III" București.

SZÉKELY 1967, 76; PASSEK 1962, 8; URSULESCU *et alii* 2002, 37, 46, fig. 4; URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2005, 222-226; URSULESCU, MERLAN 1997, 32; URSULESCU 2002, 112), ci se va opri doar asupra modului de fixare a pereților, precum şi asupra amenajărilor interioare din aceste locuințe.

Dacă în ceea ce priveşte sistemul de construire a pereților (împletitură lemnoasă, acoperită cu lut) lucrurile sunt destul de clare, neabătându-se de la datele cunoscute în majoritatea culturilor neolitice, în schimb a rămas necunoscut sistemul de fixare a stâlpilor pereților.

Până de curând, nu au fost observate, în săpăturile întreprinse în aşezări ale culturilor Precucuteni şi Cucuteni, şiruri coerente de gropi, pe care stâlpii de susținere ai pereților ar fi trebuit să le lase în pământ, semnalându-se doar urme sporadice de pari. De aceea, mai întâi în cazul aşezării eponime de la Cucuteni şi apoi a celei de la Hăbăşeşti – prima aşezare săpată exhaustiv în aria culturii Cucuteni – s-a presupus, ca ipoteză, folosirea, în jurul platformei de lut, a unor tălpi de lemn, în care s-ar fi înfipt stâlpii de susținere a pereților (SCHMIDT 1932, 7; Vl. DUMITRESCU *et alii* 1954, 184-187). Prin extrapolare, a fost presupusă folosirea aceluiaşi sistem şi pentru locuințele precucuteniene (MARINESCU-BÎLCU 1974, 32), deşi se recunoaşte că „nu ni s-au păstrat traseele tălpilor de lemn care erau, desigur, foarte puțin îngropate în pământ" (MARINESCU-BÎLCU 1974, 33).

Ca orice ipoteză care oferă o soluție aparent convenabilă, şi ipoteza tălpilor de lemn în care se înfigeau stâlpii pereților a devenit un fel de axiomă, larg acceptată, prin care se putea explica lipsa urmelor de pari sau doar prezența lor sporadică (MARINESCU-BÎLCU 1981, 25-26; MARINESCU-BÎLCU, BOLOMEY 2000, 25-26; COMŞA 1987, 138; DRAŞOVEAN 1996, 36-39; IGNAT 1998, 30; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, FLORESCU, FLORESCU 1999, 187).

Dar, această soluție ipotetică, la o analiză mai atentă, ridică o serie de semne de întrebare. Pentru a susține greutatea stâlpilor înfipți în ea (care nu trebuiau să se clatine la rafale puternice de vânt), o asemenea talpă trebuia să fie bine fixată în pământ şi atunci ar fi lăsat amprente, deoarece era necesar ca tălpile să fie mult mai groase decât stâlpii (care aveau, de regulă, un diametru de circa 20 cm), numai astfel putându-le asigura verticalitatea şi stabilitatea. De asemenea, tălpile trebuiau să fie suficient de groase pentru ca stâlpii să nu le perforeze complet. În cazul în care buştenii (din care erau făcute tălpile) erau despicați pe lungime (cum se presupune, în general), atunci diametrul tălpilor se reducea la jumătate şi ar fi fost obligatoriu ca ele să fie complet perforate, pentru a asigura stabilitatea stâlpilor. Însă, dacă tălpile nu mai erau atât de groase, atunci stâlpii ar fi trebuit să pătrundă în pământ şi, deci, ar fi lăsat urme – ceea ce nu se constată pe cale arheologică.

Apelând şi la datele etnografice, constatăm că talpa se utilizează, în arhitectura tradițională de lemn, îndeosebi la construcțiile realizate din bârne dispuse orizontal şi îmbinate, la colțuri, în "cheotori" (IONESCU 1971, 46; VLĂDUȚIU 1973, 169-170; BUTURĂ 1978, 99; COJOCARU 1983, 76-77; BRATILOVEANU, SPÂNU 1985, 30-53), iar nu la casele ridicate cu furci verticale şi cu împletitură lemnoasă, de tip paiantă, cum erau cele din neolitic şi eneolitic.

Iată motivele pentru care considerăm că utilizarea tălpilor de lemn la elevația pereților rămâne mai ales o construcție teoretică, o ipoteză, fără a exclude însă eventuala posibilitate a aplicării ei practice[1], având în vedere diversitatea tehnicilor constructive utilizate de comunitățile Precucuteni-Cucuteni. În cazurile în care au fost constatate, la marginile unor platforme de lut, amprente ale unor bârne dispuse de-a lungul pereților (Vl. DUMITRESCU *et alii* 1954, 187; H. DUMITRESCU, Vl. DUMITRESCU 1959,

[1] Față de cele afirmate într-un articol anterior (URSULESCU, TENCARIU, MERLAN 2002, 14), acceptăm acum această posibilitate, având în vedere, pe de o parte, rezultatele încercărilor de arheologie experimentală întreprinse de prof. dr. Dragoş Gheorghiu la Vădastra, care ne-a comunicat că a reuşit să ridice pereți stabili din stâlpi care nu perforau complet tălpile de lemn în care erau înfipți, iar pe de altă parte prezența probabilă a unor asemenea tălpi la locuința nr. 1 din aşezarea cucuteniană de la Feteşti (jud. Suceava), dar, în acest caz, tălpile erau îngopate la circa 0,50 m (BOGHIAN *et alii* 2004, 121).

168; URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2000, 106-107)[2], credem că acestea au jucat mai curând rolul unui fel de "cofraj" la întinderea lutului peste structura lemnoasă a platformei.

Având în vedere necesitatea realizării unor pereți solizi, capabili să suporte atât greutatea acoperişului, cât şi intemperiile, considerăm că soluția cea mai plauzibilă, în cazul pereților de paiantă, era înfigerea montanților în sol, la o adâncime de cel puțin 30-40 cm de la nivelul de călcare. Deja, în cazul culturilor eneolitice din Muntenia (care prezintă destule afinități cu cele din Moldova) au fost observate, în mai multe cazuri, şiruri coerente de găuri provenind de la aceşti montanți sau chiar şanțuri de fundație, care delimitau astfel planul locuințelor (BERCIU 1956, 506; 1961, 166-184, 420; COMŞA 1986, 3-22; 1987, 138; 1992, 63; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 2001, 34-36; SÎRBU, PANDREA, NEAGU 1997, 33; PANDREA, SÂRBU, NEAGU 1999, 147; HARȚUCHE 1987, 12 ; ŞIMON, PAVELEȚ 1999-2000, 183; ISĂCESCU 1984, 27; MARINESCU-BÎLCU, POPOVICI, BEM, VLAD, VOINEA 1997, 67 ; NANIA 1967, 12-13).

Cercetările arheologice recent întreprinse la Isaiia (com. Răducăneni, jud. Iaşi) (fig. 1) (URSULESCU, MERLAN 1997; 2002, 73-76; URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2001, 110-112, pl. 28; 2002, 160-162, pl. 66-67; URSULESCU, MERLAN, TENCARIU, VĂLEANU 2003, 158-160, pl. 66; URSULESCU *et alii* 2004, 149-153, pl. 32; URSULESCU *et alii* 2005, 188-189, pl. 20; URSULESCU *et alii* 2006, 187-191, pl. 20; URSULESCU 2001, 51-69; 2002a, 40-43) au furnizat, începând din 2002, date clare despre utilizarea şanțurilor de fundație pentru ridicarea scheletului lemnos al pereților locuințelor şi în cadrul culturii Precucuteni, fapt confirmat, la scurt timp, şi pentru cultura Cucuteni, prin observațiile făcute, în ultimii ani, la Hoiseşti (com. Dumeşti, jud. Iaşi) (URSULESCU *et alii* 2004, 139-142, pl. 28; 2005, 177-178, pl. 19; URSULESCU, TENCARIU, BODI 2003, 5-18) şi la Feteşti (com. Adâncata, jud. Suceava) (BOGHIAN *et alii* 2004, 121; BOGHIAN *et alii* 2005, 149; BOGHIAN *et alii* 2006, 158).

Din cele opt locuințe precucuteniene cercetate până în prezent la Isaiia (fig. 2), la şapte, la marginile aglomerărilor de materiale, în urma raderii solului, au apărut contururile unor şanțuri, cu lățimi între 0,50 şi 0,85 m, care delimitau forma cvasi-rectangulară a locuințelor (fig. 3, 4, 5). Şanțurile aveau aproximativ forma literei U, fiind însă mai largi la gură şi îngustându-se spre fund (fig. 6/3, 5). Pe traseul acestor şanțuri s-au observat gropile circulare în care au fost introduşi stâlpii de susținere a pereților, având diametre cuprinse între 15 şi 40 cm, cu o frecvență mai mare în jurul grosimilor de 18-23 cm (fig. 6/4). Secționarea acestor şanțuri şi a găurilor de stâlpi a arătat că, după săparea şanțurilor (cu adâncimi cuprinse între 0,50 şi 0,75 m de la nivelul de săpare), stâlpii, cu vârful ascuțit sau rotunjit (aşa cum rezulta din tăierea copacilor), pătrundeau dincolo de fundul şanțului încă vreo 10-15 cm (fig. 6/2-4). Stâlpii nu erau dispuşi în linie perfect dreaptă, ci într-un uşor zig-zag, probabil pentru a permite mai buna împletire a nuielelor dintre stâlpi şi, prin adăugarea lutului, o îngroşare a pereților (fig. 4).

Se remarcă faptul că stâlpii erau des plasați (cam trei la un metru liniar), în unele cazuri aproape unul lângă altul[3] (fig. 6/2), ceea ce ne permite să tragem concluzia că structura pereților era mai ales lemnoasă (dacă ținem seama şi de împletitura de crengi dintre stâlpi), iar lutul era mai puțin folosit, doar pentru etanşeizarea spațiilor libere şi pentru fățuirea suprafețelor pereților. În felul acesta, se reducea cantitatea de lut ce trebuia extrasă şi cărată şi, totodată, creştea soliditatea peretelui.

Aceasta sugerează că, la construirea pereților, raportul dintre lut şi lemn era net în favoarea ultimului, deşi unele reconstituiri propuse plasează stâlpii la distanțe destul de mari unul față de altul (MARINESCU-BÎLCU 1981, fig. 13-14), acordând astfel un rol mai mare lutului. Credem că existența unei mari cantități de lemn în structura pereților poate fi dovedită şi de unele indicii arheologice. Dincolo de numeroasele amprente, de diferite dimensiuni şi forme, lăsate în lutul pereților, cantitatea mare de lemn poate explica şi arderea puternică a lutuielilor, uneori până la zgurificare, în momentul incendierii locuințelor. De asemenea, prezența masivă a lemnului ar explica şi situațiile în care, în cazul unor locuințe

[2] La fel credem că este cazul şi cu urmele de "tălpi" observate în aşezări ale culturii Gumelnița: Hârşova (*HÂRŞOVA. RAPORT 1995*, 37, fig. 8, pl. 3 şi 4); Bucşani (BEM *et alii* 2001, 47-48; 2002, 68), Vităneşti (ANDREESCU, BORȚUN, MIREA 1996, 136) sau în grupul Foeni din Banat (DRAŞOVEAN 1996, 39; 1997, 56).

[3] Aceeaşi aşezare a parilor, la intervale de circa 20 cm, a fost observată şi la locuințele gumelnițene de pe tell-ul de la Hârşova (POPOVICI, RIALLAND, 1996, 22).

(de exemplu, locuințele nr. 3 şi 4 din aşezarea precucuteniană de la Târgu-Frumos), s-au găsit puține lutuieli de pereți (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2005, 224)[4].

Probabil că în alegerea tehnicii de construcție un rol esențial îl juca posibilitatea de aprovizionare cu materiale. Fără discuție, lemnul asigura locuinței o soliditate mai mare şi umplea, cu un efort relativ redus, o mare parte din volumul peretelui. Pe de altă parte, aşa cum au arătat cercetările de arheologie experimentală[5], lutul se obținea şi se transporta mai greu decât lemnul. Oricum, datele arheologice ne arată că locuitorii precucutenieni de la Isaiia au preferat să folosească lemnul la ridicarea locuințelor. Această preferință a fost favorizată şi de existența unor bogate păduri în imediata apropiere a aşezării. Exploatarea masivă a acestor păduri este sugerată de constatarea referitoare la diminuarea diametrului stâlpilor la construcțiile din etapele mai noi de utilizare a aşezării față de etapa inițială, ceea ce se poate explica prin creşterea, între timp, a unei păduri secundare.

În cazul a trei locuințe (nr. 1, 6 şi 8 – fig. 3, 4) s-a constatat reconstruirea integrală a caselor, dar pe acelaşi loc, cu săparea unor noi şanțuri de fundație, având parțial alt traseu, astfel că planul şi dimensiunile noilor locuințe erau diferite față de cele vechi.

Surprinderea şanțurilor de fundație s-a făcut, în general, cu mare dificultate, datorită nuanței şi compoziției solului de umplutură, care era aproape identic cu pământul din jur (fig. 6/4-5). Acest lucru se explică uşor, prin faptul că şanțul de fundație a stat foarte puțin deschis (maximum câteva zile) şi a fost astupat cu acelaşi pământ, care, desigur, a fost foarte bine bătătorit, cu ajutorul unui mai, pentru a consolida rezistența şi verticalitatea furcilor de susținere. Această situație obiectivă poate explica de ce şanțurile de fundație nu sunt uşor sesizabile în timpul săpăturilor arheologice sau pot trece chiar neobservate, mai ales atunci când cercetările se limitează doar la simple secțiuni; în asemenea cazuri, şanțurile, chiar dacă sunt surprinse în profil, pot fi considerate drept gropi sau alveolări naturale sau de origine animală.

Doar o cercetare exhaustivă a suprafeței locuinței, după demontarea vestigiilor ei, poate furniza date concrete despre sistemul de fixare a montanților pereților, care, în opinia noastră, nu se putea realiza decât în două moduri, atunci când se utilizează metoda paiantei: fie cu ajutorul gropilor, pentru fiecare furcă, fie prin şanțuri de fundație. Cele două sisteme nu se exclud, ci pot fi utilizate simultan, chiar în aceeaşi aşezare, aşa cum ne-a demonstrat locuința precucuteniană nr. 11 de la Isaiia (fig. 6/1), al cărei contur era delimitat de gropi, provenind de la stâlpii de susținere a pereților; pe mijlocul locuinței era un alt şir de pari, care a folosit la susținerea acoperişului (URSULESCU, TENCARIU, MERLAN, KOGĂLNICEANU, CHIRILĂ, BODI 2005, 189). În cazul în care nu sunt sesizate şiruri coerente de amprente de stâlpi, credem că trebuie să acceptăm existența şanțurilor de fundație, mai ales că acestea prezintă unele avantaje. Este mai uşor de săpat un şanț continuu, mai larg la gură, decât un şir de gropi aproximativ cilindrice, care trebuiau să depăşească o jumătate de metru în adâncime, pentru a asigura stabilitate stâlpilor.

Existența şanțurilor de fundație a mai fost sesizată, pe alocuri, în eneoliticul României, ca, de exemplu, la Vădastra (COMŞA 1987, 138)[6] sau în aşezările gumelnițene de la Blejeşti (BERCIU 1961, 545), Hârşova (POPOVICI, RIALLAND 1996, 24; BEM *et alii* 1997, 24; *HÂRŞOVA. RAPORT 1997-1998*, 36), Borduşani (MARINESCU-BÎLCU, POPOVICI, BEM, VLAD, VOINEA 1997, 68), Drăgăneşti-Olt (NICA, SCHUSTER, ZORZOLIU 1995, 10; NICA, ZORZOLIU, FÂNTÂNEANU, TĂNĂSESCU 1996, 39), Însurăței (PANDREA, SÎRBU, NEAGU 1999, 147), Măriuța (ŞIMON, PAVELEȚ 2000, 183), în aşezarea sălcuțeană de la Almăjel (GALBENU 1983, 144) sau în aşezările turdăşene de la Orăştie (LUCA 1997, 29, 131 (plan 3), 133 (plan 5); LUCA, PINTER 2001, 46) şi Turdaş

[4] De asemenea, R. Vulpe (1957, 39) constată că, în stratul precucutenian de la Izvoare, fragmentele de vălătuci erau mai rare decât în cel cucutenian, trăgând concluzia că în vremea culturii Precucuteni "locuințele erau construite cu o proporție mai mare de lemn şi tencuite cu lut mai puțin".

[5] Cercetări efectuate la Cucuteni, în vara anului 2002, de o echipă a Facultății de Istorie a Universității "Al. I. Cuza" din Iaşi, coordonată de Vasile Cotiugă.

[6] Credem că dimensiunile şanțului (numai 30 cm lățime şi 20 cm adâncime) se referă doar la partea sa dinspre bază, probabil din punctul în care a fost observat. De asemenea, furcile erau plasate aici la distanțe mari (1-1,20m) şi erau fixate cu ajutorul pietrişului.

(LUCA 2001, 44) şi în aşezarea vinčiană de la Zorlenţu Mare (LAZAROVICI 1979, 82; DRAŞOVEAN 1996, 37-38), dovedind că aceasta era o soluţie tehnică larg răspândită în construcţia locuinţelor preistorice.

Trebuie să subliniem şi faptul că, aşa cum ne-au demonstrat observaţiile de la Isaiia, locuitorii precucutenieni adaptau modul de construire a zidurilor la diferiţi factori locali de microclimat. Astfel, la mai multe locuinţe s-a observat că peretele dinspre nord-est, orientat spre valea larg deschisă a râurilor Prut şi Jijia, era mai gros (fig. 3, 5), fie ca urmare a folosirii unor stâlpi cu un diametru minim de 30 de cm, fie prin dublarea şirului de stâlpi de pe această latură, aşa cum s-a văzut la locuinţa nr. 1 (fig. 4). De asemenea, pentru a spori căldura din interior, la mai multe locuinţe s-a construit atât vatră, cât şi cuptor.

De regulă, locuinţele au avut o singură încăpere de mari dimensiuni, în care se găseau ambele instalaţii de foc. Doar în locuinţa nr. 5 (probabil şi în 8) au existat două încăperi, separate între ele printr-un perete uşor, de la care ne-au rămas amprentele stâlpilor (fig. 5).

Elementele utilitare de arhitectură se împletesc strâns cu diferite amenajări interioare, care puteau să joace şi un rol de cult.

Astfel, vetrele şi cuptoarele, pe lângă rolul lor utilitar, au reprezentat, pentru oamenii tuturor timpurilor, zone cu o atracţie specială, datorită magiei pe care focul, transformator al substanţei lucrurilor, l-a exercitat asupra subconştientului uman (BACHELARD 1989, 31-35, 52-53).

De aceea, vetrele, ca loc de producere al focului, erau considerate drept zona cea mai importantă a casei şi a universului unei familii, un adevărat centru al lumii (*axis mundi*), în jurul ei desfăşurându-se atât principalele activităţi cotidiene, cât şi ceremoniile de cult (ELIADE 1992, 30; PONT-HUMBERT 1998, 136-140; EVSEEV 1994, 198). Probabil că, iniţial, era ales locul pentru vatră şi apoi, în jurul acestuia, se construia casa, aşa cum ne sugerează faptul că la mai multe locuinţe ale culturilor Precucuteni şi Cucuteni s-a constatat amplasarea vetrelor deasupra unor gropi, care aveau, în unele cazuri, şi un bogat conţinut, inclusiv cu piese de cult, dezafectate sau depuse intenţionat, ca ofrandă. Repetarea unor asemenea situaţii ne arată că era vorba de o practică curentă de cult, prin care se asigura dublul rol al vetrelor, pe de o parte păstrătoare ale focului şi dătătoare de lumină – atribute ale divinităţilor solare –, iar pe de altă parte, loc de depunere a ofrandelor pentru divinităţile chtoniene ale germinării şi rodniciei. Situaţiile cele mai clare, în acest sens, le-am întâlnit, în mediul precucutenian, în locuinţele nr. 8 (fig. 7/1) şi 11 (fig. 7/2) de la Târgu Frumos (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 1999, 121; 2000, 107) şi la locuinţa nr. 3 de la Isaiia (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2002, 161, pl. 67/2) (fig. 7/3). În toate cazurile, vatra, construită peste umplutura unor gropi, a trebuit refăcută de mai multe ori, din cauza tasării umpluturii. Deci, acest amplasament al vetrei nu putea să aibă decât o explicaţie religioasă, deoarece soluţia aleasă era dezavantajoasă din punct de vedere tehnic[7].

Ostentaţia cu care această asociere (vatră - groapă) se repetă, în ciuda inconvenientelor de ordin tehnic, constituie, credem, un argument forte în favoarea ipotezei că oamenii culturii Precucuteni considerau necesar ca vatra să fi construită într-un loc hierofanic şi cratofanic (ELIADE 1992, 49-51). Un asemenea loc trebuia să se găsească într-un contact direct cu forţele ce asigurau regenerarea permanentă a naturii, deci cu Marea Zeiţă (Mamă a Pământului). Vatra, în calitatea ei de păstrătoare a focului (care era de origine divină, celestă), asigura astfel, prin construirea sa pe o groapă care pătrundea în pământul sacru, legătura dintre cele două forţe generatoare ale vieţii: Cerul şi Pământul; unirea lor era, în esenţă, o expresie a "cuplului divin", o formă de manifestare a hierogamiei. Deci, umplutura unor asemenea gropi, peste care se construia vatra unei locuinţe (punctul cel mai important al acesteia: ELIADE 1992, 30), ar putea fi considerată, în asemnea cazuri, drept o depunere cultică de fundare.

Prezenţa obligatorie a vetrelor şi cuptoarelor în desfăşurarea ceremoniilor de cult este evidenţiată de machetele de locuinţe, de tipul celor de la Popudnja (PASSEK 1949, 95-96, fig. 50/4) sau de descoperirea scenei de cult, în etalare, din construcţia-sanctuar de la Sabatinovka, ambele în aria Tripolie, din Ucraina (MAKAREVIČ 1960, 290-292, fig. 1; ZBENOVIČ 1996, 32-33; MONAH 1997, 35, 48, 191, 255).

---

[7] Astfel, la vatra cuptorului din locuinţa nr. 8 de la Târgu Frumos operaţiunea de refacere s-a repetat de nouă ori ! (URSULESCU, BOGHIAN, HAIMOVICI, COTIUGA, COROLIUC 2002, 36, fig. 5).

La Poduri (jud. Bacău), în jurul fiecăreia din cele două vetre ale locuinței precucuteniene nr. 36 exista câte un complex de cult: lângă prima vatră aşa-numita "Sfânta Familie", formată din şapte statuete, un tron de lut ars şi un vas miniatural, iar lângă cea de a doua vatră erau depuse, într-un vas, 21 de statuete şi 13 tronuri - ansamblu denumit convențional "Soborul Zeițelor" (MONAH *et alii* 1983, 15-20; 1986, 138; MONAH 1982, 11-13; 1995, 14-16; 1997, 34-35, 191-192; MANTU, DUMITROAIA 1997, 179-181).

De asemenea, la Isaiia, recipientul în care era depus un mare ansamblu de cult – format din 21 de statuete, 13 scăunele-tron, 21 de mici conuri de lut, care se puteau uni, printr-o tijă de lemn, cu 21 de mici sfere de lut, parțial perforate, în fine 42 de biluțe ce formau probabil un colier (fig. 8) – era plasat în apropierea vetrei din faza mai nouă a construcției-sanctuar nr. 1 (URSULESCU, MERLAN 1997, 32, pl. XXIV; 2002, 73-76; URSULESCU 2002, 40-43).

Lângă vatra fazei mai vechi a aceleiaşi construcții s-a descoperit un alt ansamblu de cult, răvăşit, din care s-au păstrat o masă de cult, un vas de tip *askos* şi una sau două tablete de lut cu semne simbolice incizate (URSULESCU 2003, 7-8, fig. 4-6) (fig. 9).

În afară de aceste complexe arheologice care sugerează desfăşurarea unor ceremonii de cult în zona vetrelor şi cuptoarelor din locuințele precucuteniene, descoperiri recente ne-au adus dovezi şi mai clare despre amenajarea unor structuri şi obiecte de cult chiar lângă aceste locuri sacre ale casei.

Asfel, în locuința nr. 11 de la Târgu Frumos, în partea sa nord-estică, se afla o vatră de mari dimensiuni, cu un diametru de 1,20-1,30 m, în fața căreia, uşor lateral (spre sud-vest), pe platforma groasă de lut, construită pe bârne, în maniera specifică culturii Cucuteni, era un altar casnic (fig. 10/1) (URSULESCU, BOGHIAN, HAIMOVICI, COTIUGĂ, COROLIUC 2002, 37, fig. 6; URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2003, 27-40). Acesta fusese înconjurat cu o margine de lut, în formă de potcoavă. Atât altarul, cât şi marginea înconjurătoare au fost acoperite cu o angobă albicioasă, pe care s-a pictat cu roşu-brun (fig.10/2-4). Altarul, de o formă necunoscută până acum, consta din două plăci de lut, unite la partea superioară printr-o cornişă, care se arcuia spre spate, continuându-se cu o altă placă, de data aceasta unitară, paralelă cu cele din față. Se pare că cele două plăci anterioare redau, printr-o schematizare extremă, busturi umane, deoarece, la partea superioară, plăcile frontale aveau, lateral, câte o uşoară răsfrângere exterioară, sugerând probabil "umerii". La nivelul lor începea cornişa[8].

Partea de deasupra cornişei era ruptă, dar nu excludem posibilitatea ca aici să se fi aflat capetele (fixe sau mobile) celor două reprezentări antropomorfe schematizate, dacă avem în vedere cum se terminau, de exemplu, altarele de la Parța (LAZAROVICI, DRAŞOVEAN, MAXIM 2001, 227, fig. 185-186) (cultura Vinča din Banat) sau Truşeşti (PETRESCU-DÎMBOVIȚA, FLORESCU, FLORESCU 1999, 528-530, fig. 372/6) (cultura Cucuteni).

Aspectul cel mai important al acestui altar neobişnuit îl reprezintă pictura existentă pe fețele plăcilor frontale (fig. 10/2-3). Motivul principal al decorului este, pe fiecare placă, un romb, în mijlocul căruia se află un cerc, uşor ovalizat. Deasupra celor două romburi, sub cornişă, au fost trasate patru linii paralele.

Amplasarea altarului lângă vatră nu este întâmplătoare, aici fiind locul de desfăşurare a ceremoniilor rituale. Reamintim, de asemenea, faptul că vatra acestei locuințe a fost amplasată exact pe locul unde, în etapa anterioară de locuire, existase o groapă (nr.29), umplută cu numeroase vestigii, depuse cu ocazia nivelării terenului pentru ridicarea noii construcții.

Amenajările de cult se pot prezenta şi sub forma unor coloane sau plăci de lut schematizate, aşa cum au arătat descoperiri recente din aşezarea precucuteniană de la Isaiia. Rolul celor două mici coloane descoperite la Isaiia (dintre care una lângă vatra locuinței nr. 6 - fig. 11/1-2 -, iar cealaltă găsită într-o groapă) (URSULESCU, TENCARIU 2004, 139, 143, fig. 10) pare să fi fost similar cu cel al coloanelor de la Căscioarele (Vl. DUMITRESCU 1970, 2, 10, 14, 16-18, pl. III/1; 1974, 478, fig. 487) (din Muntenia) şi Parța (LAZAROVICI, DRAŞOVEAN, MAXIM 2001, 235, fig. 189 , 287) (Banat), interpretate ca asigurând legătura dntre pământ şi cer (NIȚU 1948; ELIADE 1992, 32-35, 49-51; Vl. DUMITRESCU 1970, 20-21).

[8] Plăcile au, în starea actuală de conservare, o înălțime de 26 cm şi o lățime de 20 cm, cu o grosime de 4 cm.

O bună analogie pentru cele trei plăci de lut (fig. 11/3-5) descoperite lângă vatra şi cuptorul din locuinţa nr. 7 de la Isaiia (URSULESCU, TENCARIU 2004, 143, fig. 11) o găsim în cultura Tisa, la Véstö-Mógar (HEGEDÜS, MAKKAY 1998, 95, 104-106, nr. 15) acolo piesa fiind încadrată în rândul obiectelor de cult cu coarne de consecraţie (KALICZ, RACZKY 1981, 5-20).

Putem considera, de asemenea, ca având rolul unor amenajări de cult, lavițele-banchetă, pe care le-am întâlnit în aproape toate locuinţele cercetate la Isaiia şi, foarte clar, în locuinţa nr. 11, cu altar, de la Târgu Frumos (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2003, 31-32; URSULESCU, TENCARIU 2004, 143-144, fig. 2). De remarcat faptul că ele apar numai în locuinţele cu platformă de lut, construită pe un pat de bârne. Deşi ele au putut servi în primul rând ca loc de dormit, totuşi, având în vedere situarea lor în imediata apropiere a vetrelor şi cuptoarelor (uneori chiar formând corp comun cu marginea cuptorului), iar în cazul locuinţei nr. 11 de la Târgu Frumos şi în apropierea altarului (fig**.** 7/2), nu excludem posibilitatea ca aceste lavițe să fi servit şi pentru depunerea ofrandelor în timpul ceremoniilor, aşa cum s-a constatat, de exemplu, la Parţa (LAZAROVICI, DRAŞOVEAN, MAXIM 2001, 221, fig. 17).

Locuinţa nr. 5 de la Isaiia ne-a relevat, mai clar decât în alte cazuri, că şi casetele (fig. 12/1-3) şi cutiile de lut (fig. 12/4-7), considerate, de regulă, recipiente pentru păstrarea cerealelor, au jucat un important rol de cult, pentru depunerea ofrandelor, probabil în cadrul unor ceremonii cu caracter sacru (URSULESCU, TENCARIU, SCARLAT 2005, 37-54). Trebuie să remarcăm faptul că şi acestea se găseau tot în preajma vetrelor şi cuptoarelor din locuinţe (fig. 5).

În concluzie, considerăm că se pot distinge, în prezent, patru categorii de amenajări de cult în preajma vetrelor şi a cuptoarelor din locuinţele culturii Precucuteni:

- altare;
- coloane (din lut, din lemn sau din lemn lutuit);
- plăci cu coarne de consecraţie;
- casete şi cutii pentru ofrande.

Aceste date, furnizate de cercetările recente de la Isaiia (dar şi din alte aşezări, precum cele de la Târgu Frumos şi Poduri), permit o lărgire a viziunii noastre despre viaţa cotidiană a comunităţilor precucuteniene, în care se îmbină o serie de elemente de ordin tehnic şi spiritual, cu o preponderenţă netă a factorului spiritual. Totodată, multitudinea de forme prin care se realizează, dincolo de anumite canoane, construcţiile şi amenajările lor interioare ne dezvăluie o populaţie inventivă, cu o bogată imaginaţie creativă, capabilă să se adapteze condiţiilor locale de mediu, prin soluţii originale. Această creativitate, izvorâtă din dorinţa de a scăpa de monotonia impusă de canoane, îşi va găsi forme superioare de manifestare în cadrul următoarei trepte de evoluţie – civilizaţia Cucuteni-Tripolie.

New data regarding the architecture of the buildings of Precucuteni Culture

- Summary -

The Precucuteni culture occupied a vast territory, which includes the eastern part of Romania, and with its variant, Tripolie A, from the western part of Ukraine, opens the history of one of the most representative civilization of the prehistoric Europe, Cucuteni-Tripolie. Both cultures form together a great cultural complex, with an evolution of approximately 1.500 years (approximately 5000-3500 CAL BC), that influenced large areas of Eastern and East-Central Europe.

Among the many problems raised by the study of the vestiges of this representative civilization of the European Chalcolithic is the manner of building the houses with clay platform and wooden structure.

It is obvious that with such a temporal and territorial extent (approximately 350.000 km^2) we cannot talk of only one type of constructions, but of an evolution of many types, inclusively the houses with a platform.

The paper deals with the modality of fixing the walls as well as on the interior design of these houses.

The things are quite clear regarding the system of walls' making (woody netting covered with daub), with no major differences from the majority of Neolithic cultures. What remained unknown is the system of fixing the poles of the walls.

As any hypothesis that offers an apparently convenient solution, the one of wooden soles in which the walls' pillars were fixed became a sort of axiom, largely accepted, explaining the lack of pole traces or their rare appearance. But, at a close look, this hypothetical solution raises a series of question marks.

The ethnographic data shows us that the sole it is used in the traditional wooden architecture, mostly for the constructions realized from horizontally disposed beams, joined at corners, and not for the houses raised with vertical forks and with woody netting, of wattle and daub type, as the Neolithic and Chalcolithic ones were.

These are the reasons why we consider that the use of wooden soles for the elevation of the walls remains mostly a theoretical construction, without excluding completely its use if we take into consideration the diversity of the constructive techniques identified at the Precucuteni-Cucuteni communities. When at the margins of some clay platforms, prints of logs disposed along the walls were noticed, these were probably played mostly the role of a kind of encasement for the spreading of the clay over the wooden structure of the platform.

In Chalcolithic cultures from Valachia (which presents many similarities with those from Moldavia), coherent lines of holes coming from these pillars or even foundation trenches that delimited the plan of the house have already been noticed, in more than one case.

The recent archaeological research enterprised at Isaiia (Răducăneni, Iaşi County) gave, from 2002, clear data on the utilization of the foundation trenches in order to raise the wooden structure of the walls of the houses during Precucuteni culture, discovery confirmed, in short time, for the Cucuteni culture also, through the observations made, in the last years, at Hoiseşti (Dumeşti, Iaşi County) and Feteşti (Adâncata, Suceava County).

Out of the eight Precucutenian houses researched up to now at Isaiia, seven exhibit , at the margins of the material agglomerations, subsequently to the scrapping of the earth, the contours of some trenches.

It should be remarked that the poles were crowded, in some cases almost one near the other, which allows us to draw the conclusion that the structure of the walls was mostly woody (if we take into consideration the birch netting in-between the poles), and the clay was less used, only for the complete filling of the empty spaces and for the smoothing of the walls' surface. In this manner, the clay quantity that had to be extracted and carried was reduced, while the resistance of the wall was increased.

The massive presence of the wood could also explain the situations in which, in the case of some houses with only a small number of burned clay remains.

When coherent lines of pillars prints are not observed, we think that the existence of foundation trenches should be accepted, especially as these present some advantages. It is easier to dig a continuous trench, larger at the mouth, than a line of holes of approximately cylindrical form which should exceed half a meter in depth in order to assure the stability of the pillars.

We should stress, based on the observations made at Isaiia, that Precucutenian people adapted the manner of construction of the walls to various local micro-climatic factors. Thus, at more than one house, it was noticed that the North-Eastern wall, oriented toward the large valley of the Prut and Jijia rivers was thicker, either as a result of the use of poles with a diameter of at least 30 cm, or due to the doubling of the line of poles on that side, as it was seen at the house no. 1. In addition, in order to increase the warmth inside, more houses were equipped both with hearth and oven.

As a rule, the houses had a single room of large dimensions in which were located both fire structures. Only in the house no. 5 (and probably in the house no. 8) there were two rooms separated by a light wall from which remained the prints of the pillars. The utilitarian elements of architecture are closely related to different interior arrangements that could play a cult role.

Thus, the hearths and the ovens, apart from the utilitarian role, represented, for the people of every period, areas with a special attraction due to the magic that fire, transformer of the substance of things, exerted on the human subconscious.

This is the reason why the hearths, as place for producing the fire, were considered to be the most important area of the house and of the universe of a family, a real center of the world (*axis mundi*), around it taking place both the main quotidian household activities and the cult ones. It is possible that in the first place was chose the location of the hearth and then, around it, the house was raised. This thing is suggested by the fact that at more than one house belonging to Precucuteni or Cucuteni culture was noticed the positioning of the hearth above a pit, that in some cases had a rich content including cult pieces, broken or intentionally set down as offerings. The repetition of such situations shows us that we are dealing with a current cult practice through which the double role of the hearts was assured: on one hand keepers of warmth and giver of light – attributes of the solar divinities – and, on the other hand, place for the deposition of the offerings for the chtonian divinities of germination and fertility. The hearth, in its quality of keeper of the fire (which had a divine, celestial origin), assured this way, through its construction on a pit that went into the sacred ground, the connection between the two forces generator of life: the Sky and the Earth. Their union was, in essence, an expression of the "divine couple", a form of manifestation of hierogamy. So, the filling of such pits, over which the hearth of a house (its most important thing) was constructed, could be considered, in such cases, as a foundation deposition.

At Poduri (Bacău County), around each of the two hearths of the Precucutenian house no. 36 there was a cult complex: near the first one the so-called "Saint Family", formed of seven figurines, a clay throne and a miniature vessel and near the second hearth there were put, in a vessel, 21 statuettes 13 miniature thrones– assemblage conventionally named "The Council of the Goddesses".

In addition, at Isaiia, the recipient in which a great cult assemblage was put – formed of 21 feminine statuettes, 13 small clay chairs, 21 small clay cones that could be united, with the help of a wooden sticks with 21 small clay balls, partially perforated and, finally, a necklace formed of 42 clay beads – was placed near the hearth from the newer phase of construction of the sanctuary-house no. 1.

Near the hearth of the older phase of the same building another cult assemblage was discovered. Even though it was a deranged complex, a cult table, an *askos* and one or two cult tablets with symbolic signs incised on it were recovered from it.

Besides these archaeological complexes which suggest the coming off of some cult ceremonies around the hearths and ovens from the Precucutenian houses, recent discoveries brought us even more clear evidence on the arrangement of some cult structures and objects near these sacred places of the house.

Thus, in the house no. 11 from Târgu Frumos, in its Northeast part, there was a hearth of large dimensions, in front of which, slightly lateral, on a thick clay platform built on logs in the manner specific for the Cucuteni culture, a domestic shrine was found, surrounded by a clay border, in the form of the "U" letter. Both the altar and the border were covered with a whitish dye, on which a decoration was painted,

before burning, with red-brownish color. The shrine has a form undocumented up to the present moment. It is formed of two clay plates united at their superior parts by a cornice that continued, to the back, with another plate, parallel with the first two ones. It seems that the two front plates suggest, in a very schematic manner, two human busts (at their superior part the frontal plates had, on their sides, a slight bending towards the exterior, suggesting the "shoulders"; the cornice started at their level). The superior part of the cornice was broken, but we don't exclude the possibility of existence of heads for the two anthropomorphic representations if we are to consider the examples offered by the shrines discovered Parța (Vinča culture from Banat) or Truşeşti (Cucuteni civilization). The main motif of the painted decoration on the two plates is represented by a rhomb, in the center of which was a quasi-circular shape. Four parallel lines were traced above the rhombs, under the cornice.

Placing the shrine near the hearth is not a random fact because this is the place for performing ritual ceremonies. We have to remind here that the hearth of this building was placed on the exact location of a pit (no. 29) from the anterior level of inhabitance, filled with many vestiges, that had been put their on the occasion of the leveling of the field for the raise of the new house.

The cult arrangements can present themselves under the form of columns or schematized clay plates, as the recent discoveries from Isaiia has shown. The role of the two small columns discovered here (one near the hearth of the house no. 6 and the other one in a pit) seems to have been similar to that of the columns from Căscioarele (Valachia) and Parța (Banat), interpreted as assuring the connection between the Earth and the Sky.

A good analogy for the three clay plates, discovered near the hearth and the oven belonging to the house no. 7 from Isaiia, can be found in the Tisza culture, at Véstö-Mógar. There, the piece was ascribed to the group of cult object with consecration horns.

We can also consider as cult places the benches encountered in almost all the houses researched at Isaiia and, very clearly, in the house no. 11 (with the shrine) from Târgu Frumos. Although they could have served, in the first place, as sleeping furniture, nevertheless, taking into consideration their close situation to the hearths and ovens (sometimes forming one body with the margin of the oven) and in the case of the house no. 11 from Târgu Frumos near the shrine also, we do not exclude the possibility that these benches served, for example, for the deposition of the offerings during the ceremonies. Such a situation was noticed at Parța, for example.

The house no. 5 from Isaiia showed us, more clear than in other cases, that the clay cases and boxes, usually interpreted as recipients for the cereals, played an important cult role, for the deposition of the offerings, probably during some sacred ceremonies. We must underline the fact that these were also found in the vicinity of the hearths and ovens from the houses.

These data provided by the recent excavation from Isaiia (but from other settlements also, such as Târgu Frumos and Poduri) allow us to enlarge our vision of the quotidian life of the Precucutenian communities. A series of technical and spiritual elements are combined, with a larger proportion of the spiritual factor. In addition, the multitude of forms of construction (beyond certain canons) for the buildings and for the interior architecture shows us an inventive population, with rich creative imagination, capable of adapting to the local conditions of the environment using original solutions. This creativity, sprung from the desire of escaping the monotony imposed by the canons, will find superior forms of manifestation during the next stage of evolution – the Cucuteni-Tripolje civilization.

BIBLIOGRAFIE

ANDREESCU Radian-Romus, BORȚUN C., MIREA C.
1996 *Vităneşti, "Măguricea", com. Puricani, jud. Teleorman*, Cronica. Campania 1995, Brăila, p. 136.

BACHELARD Gaston
1989 *Psihanaliza focului*, Bucureşti.

BEM Cătălin et alii
1997 *Hârşova-tell*, Cronica. Campania 1996, Bucureşti, p. 24.
2001 *Bucşani. Punct: Pod,* Cronica. Campania. 2000, Bucureşti, p. 47-48.
2002 *Bucşani. Punct: Pod, La Pădure*, Cronica. Campania 2001, Bucureşti, p. 68

BERCIU Dumitru
1956 *Cercetări şi descoperiri arheologice în regiunea Bucureşti*, Materiale, II, p. 491-562.
1961 *Contribuții la problemele neoliticului în Romînia în lumina noilor cercetări*, Bucureşti.

BOGHIAN Dumitru, IGNĂTESCU Sorin, MAREŞ Ion, NICULICĂ Bogdan-Petru
2004 *Feteşti, com. Adâncata, jud. Suceava. Punct: La Schit*, Cronica. Campania 2003, Bucureşti, p. 119-123.
2005 *Feteşti, com. Adâncata, jud. Suceava. Punct: La Schit*, Cronica. Campania 2004, Bucureşti, p. 148-150.
2006 *Feteşti, com. Adâncata, jud. Suceava. Punct: La Schit*, Cronica. Campania 2005, Bucureşti, p. 155-159.

BRATILOVEANU Gheorghe, SPÂNU Mihai
1985 *Monumente de arhitectură în lemn din ținutul Sucevei*, Bucureşti.

BUTURĂ Valer
1978 *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca.

COJOCARU Nicolae
1983 *Casa veche de lemn din Bucovina*, Bucureşti.

COMŞA Eugen
1986 *Date asupra evoluției tipurilor de locuințe în epoca neolitică din Muntenia*, Anuarul Muzeului de Istorie şi Arheologie – Prahova, 3, p. 3-22.
1987 *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Bucureşti.
1992 *Stațiunea neolitică de la Cuneşti, jud. Călăraşi*, Materiale, XVII, p. 63

DRAŞOVEAN Florin
1996 *Cultura Vinča târzie (faza C) în Banat*, Timişoara.
1997 *Die Petreşti-Kultur im Banat*, PZ, 72, 1, p. 54-88.

DUMITRESCU Hortensia
1953 *Şantierul Traian*, SCIV, 4, 1-2, p. 52

DUMITRESCU Hortensia, DUMITRESCU Vladimir
1959 *Săpăturile de Traian-Dealul Fântânilor*, *Materiale*, VI, p. 168.

DUMITRESCU VLADIMIR et alii
1954 *Hăbăşeşti*, Bucureşti.

ELIADE Mircea
1992 *Sacrul şi profanul*, Bucureşti.

EVSEEV Ivan
1994 *Dicționar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara.

GALBENU Doina
1983 *Aşezarea de tip Sălcuța de la Almăjel, jud. Mehedinți*, CercArh, VI, p. 143-158.

HARȚUCHE Nicolae
1987 *Cercetările arheologice de la Lişcoteanca I. Aşezarea "Movila Olarului" (1970-1976)*, Istros, V, p. 7-90.

Hârşova. Raport 1995
1995 *Programul de cooperare arheologică româno-francez pe tell-ul neo-eneolitic Hârşova. Raport 1995*, Bucureşti.

Hârşova. Raport 1997-1998
1998 *Programul de cooperare arheologic româno-francez pe tell-ul neo-eneolitic Hârşova. Raport 1997-1998*, Bucureşti.

IGNAT Doina F.
1998 *Grupul cultural neolitic Suplacu de Barcău*, Timişoara.

IONESCU Grigore
1971 *Arhitectura populară în România*, Bucureşti.
ISĂCESCU Constantin
1984 *Săpăturile de salvare de la Sultana, com. Mînăstirea, jud. Călăraşi*, CercArh, VII, p. 27-44.
LAZAROVICI Gheorghe
1979 *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca.
LAZAROVICI Gheorghe, DRAŞOVEAN Florin, MAXIM Zoia
2001 *Parța*, Timişoara.
LUCA Sabin-Adrian
1997 *Aşezări neolitice pe valea Mureşului (I). Habitatul turdăşean de laOrăştie-Dealul Pemilor (punct X_2)*, Alba-Iulia.
2001 *Aşezări neolitice pe valea Mureşului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaş-Luncă. I. Campaniile anilor 1992-1995*, Alba Iulia.
LUCA Sabin-Adrian, PINTER Zeno-Karl
2001 *Der Bähmerberg bei Broos/Orăştie. Eine archäologische Monographie*, Sibiu.
MAKAREVIČ M.L.
1960 *Ob ideologičeskikh predstavlenijakh u tripol'skikh plemen,* Zapiski Odesskogo archeologičeskogo obščestva, I (34), p. 290-301.
MANTU Cornelia-Magda, TSARAVOPOULOS Aris, DUMITROAIA Gheorghe (eds.)
1997 *Cucuteni, the least great Chalcolithic Civilization of Europe,* Thessaloniki.
MARINESCU-BÎLCU Silvia
1974 *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Bucureşti.
1981 *Tîrpeşti. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford.
MARINESCU-BÎLCU Silvia, BOLOMEY Alexandra
2000 *Drăguşeni. A Cucutenian Community*, Bucureşti-Tübingen.
MARINESCU-BÎLCU Silvia, POPOVICI Dragomir, BEM Cătălin, VLAD Florin, VOINEA Valentina
1997 *Archaeological Researchs at Borduşani-Popină,* CercArh, X, p. 35-143.
MONAH Dan
1982 *O importantă descoperire arheologică*, Arta, 7-8, p. 11-13.
1995 *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni,* in: *Credinţă şi cultură în Moldova*, I, Iaşi, p. 10-18.
1997 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamț.
2005 *O stafie bântuie prin Europa: proto-oraşele neolitice*, ArhMold, XXVII (2004), p. 261-264.
MONAH Dan, CUCOŞ Ştefan, POPOVICI Dragomir, DUMITROAIA Gheorghe, ANTONESCU Silvia
1983 *Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru*, in CercArh, VI, p. 3-22;
MONAH Dan, CUCOŞ Ştefan, POPOVICI Dragomir, DUMITROAIA Gheorghe,
1986 *Noi date C^{14} din nivelurile aparținând culturii Precucuteni din stațiunea de la Poduri „Dealul Ghindaru", jud. Bacău*, CercArh, VIII, p.137-142.
NANIA Ion
1967 *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, SAI, IX, p. 12-13.
NICA Marin, SCHUSTER Cristian, ZORZOLIU Traian
1995 *Cercetările arheologice în tell-ul gumelnițeano-sălcuțean de la Drăgăneşti-Olt*, C*orboaica. Campaniile din anii 1993-1994*, in: *Cercetări arheologice în aria nord-tracică*, I, Bucureşti, p. 9-45.
NICA Marin, ZORZOLIU Traian, FÂNTÂNEANU Cristinel, TĂNĂSESCU Bogdan.
1996 *Drăgăneşti-Olt, "Corboaica", jud. Olt*, Cronica. Campania 1995, Brăila, p. 39.
PANDREA Stănică, SÎRBU Valeriu, NEAGU Marian
1999 *Cercetări arheologice în aşezarea gumelnițeană de la Însurăței-Popina I, Județul Brăila. Campaniile 1995-1999*, Istros, IX, p. 145-169.
PASSEK Tatjana S.
1949 *Periodizacija tripol'skich poselenij*, MIA 10, Moskva-Leningrad.
1962 *Relation entre l'Europe Occidentale et l'Europe Orientale à l'époque néolithique*, Roma.
PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea
2001 *Considerații cu privire la locuințele din eneoliticul dezvoltat cu ceramică pictată de pe teritoriul României*, in: *Istoria – o meditație asupra trecutului. Profesorului Vasile Cristian la a 65-a aniversare*, Iaşi, p. 34-36.
PETRESCU-DÎMBOVIȚA M., FLORESCU Marilena, FLORESCU Adrian C.
1999 *Truşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti-Iaşi.

PONT-HUMBERT Catherine
1998 *Dicționar universal de rituri, credințe și simboluri*, București.
POPOVICI Dragomir, RIALLAND Yannick (coordonatori)
1996 *Viața pe malul Dunării acum 6500 de ani*, București.
SÎRBU Valeriu,. PANDREA Stănică, NEAGU Marian
1997 *Însurăței-Popina I, jud. Brăila*, Cronica. Campania 1996, București, p. 33.
SCHMIDT Hubert
1932 *Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien*, Berlin und Leipzig.
SZÉKELY Zoltán
1967 *Contribuții la studiul culturii Precucuteni în valea Oltului*, in: *Culegere de studii și cercetări*, Brașov, p. 75-84.
ȘIMON Mihai, PAVELEȚ Eugen
2000 *Considerații generale asupra așezării gumelnițene de la Măriuța, com. Belciugatele, jud. Călărași*, Buletinul Muzeului "Teohari Antonescu", 5-6 (1999-2000), Giurgiu, p. 181-203.
ŠMAGLI Mikolaj M.
2001 *The large Tripillya settlements and the problem of early urbanization*, Kiev.
ŠMAGLI Mikolaj M., VIDEJKO Michail Iu.
2002 *Majdanetskoe – tripol'skij protogorod*, Stratum plus, 2 (2001-2002), p. 44-140.
URSULESCU Nicolae
1995 *Prémisses du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie,* SAA, II, p.75-86.
2001 *Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni*, MemAnt, XXII, p. 51-69.
2002 *Începuturile istoriei pe teritoriul României*[2], Iași.
2002a *Sanctuarul eneolitic de la Isaiia. Religie și magie acum 6000 de ani*, Academica, S.N., XII, 2002, nr. 2-3, p. 40-43.
2003 *Complessi di culto nella civiltà Precucuteni dell'est di Romania*, Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, XLV (2002), Università degli Studi di Bari, p. 5-25.
URSULESCU Nicolae, BOGHIAN Dumitru, COTIUGĂ Vasile
1999 *Târgu Frumos*, Cronica. Campania 1998, București, p. 120-121.
2000 *Târgu Frumos*, Cronica. Campania 1999, București, p. 106-107.
2003 *L'autel peint de l'habitat de Târgu Frumos (dép. de Iași) appartenant à la civilisation Prècucuteni (Enéolithique ancien)*, SAA, IX, p. 27-40.
2005 *Problèmes de la culture Précucuteni à la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. de Iași),* in *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata* (eds. V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah), Iași, p. 217-260.
URSULESCU N., BOGHIAN D., HAIMOVICI Sergiu, COTIUGĂ V., COROLIUC Anca
2002 *Cercetări interdisciplinare în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași). Aportul arheozoologiei*, ATS, I, p. 29-54.
URSULESCU N., COTIUGĂ V., BODI George, CHIRILĂ Letiția, BOGHIAN D., ȚURCANU Senica, VĂLEANU Mădălin, GARVĂN Daniel
2004 *Hoiești, com. Dumești, jud. Iași*, Cronica. Campania 2003, București, p. 139-142 și pl. 28.
URSULESCU N., COTIUGĂ V., TENCARIU Felix-Adrian, Bodi G., CHIRILĂ Letiția, KOGĂLNICEANU Raluca, Garvăn D.
2005 *Hoiești, com. Dumești, jud. Iași. Punct: La pod*, Cronica. Campania 2004, București, p. 177-178, pl. 19.
URSULESCU N., MERLAN Vicu
1997 *Isaiia*, Cronica. Campania 1996, București, p. 32.
2002 *Un sanctuar de acum 6000 de ani*, Magazin Istoric, XXXVI, 5 (422), mai, p. 73-76.
URSULESCU N., MERLAN V., TENCARIU F.-A.
2001 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași*, Cronica. Campania 2000, București, p. 110-112, pl. 28.
2002 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași. Punct : Balta Popii*, Cronica. Campania 2001, p.160-162, pl. 66-67.
URSULESCU N., MERLAN V., TENCARIU F.-A., VĂLEANU Mădălin
2003 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași*, Cronica. Campania 2002, București, p.158-160, pl. 66.
URSULESCU N., TENCARIU F.-A., BODI G.
2003 *Despre problema construirii locuințelor cucuteniene*, Carpica, XXXII, p. 5-18.
URSULESCU N., TENCARIU F.-A., MERLAN V.
2002 *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, Carpica, XXXI, p. 13-18.

URSULESCU N., TENCARIU F.-A., MERLAN V., KOGĂLNICEANU Raluca, CHIRILĂ Letiția, VĂLEANU Mădălin, TENCARIU Livia, ICHIM Adrian
2004 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iaşi*, Cronica. . Campania 2003, p.149-153 şi pl. 32.
URSULESCU N., TENCARIU F.-A., MERLAN V., KOGĂLNICEANU Raluca, CHIRILĂ Letiția, BODI George
2005 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iaşi*, Cronica. Campania 2004, p.188-189 şi pl. 20.
URSULESCU N., TENCARIU F.-A., SCARLAT Letiția, BODI George, LAZANU Ciprian, SOLCANU Loredana, ROBU Ioana, MERLAN Vicu, COZMA Marius
2006 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iaşi. Punct: Balta Popii*, Cronica. Campania 2005, p. 187-191, pl. 20.
VLĂDUȚIU Ion
1973 *Etnografia românească*, Bucureşti.
ZBENOVIČ Vladimir G.
1996 *Siedlungen der frühen Tripol'e-Kultur zwischen Dnestr und Südliche Bug*, Archäologie in Eurasien, Bd. 1, Espelkamp.

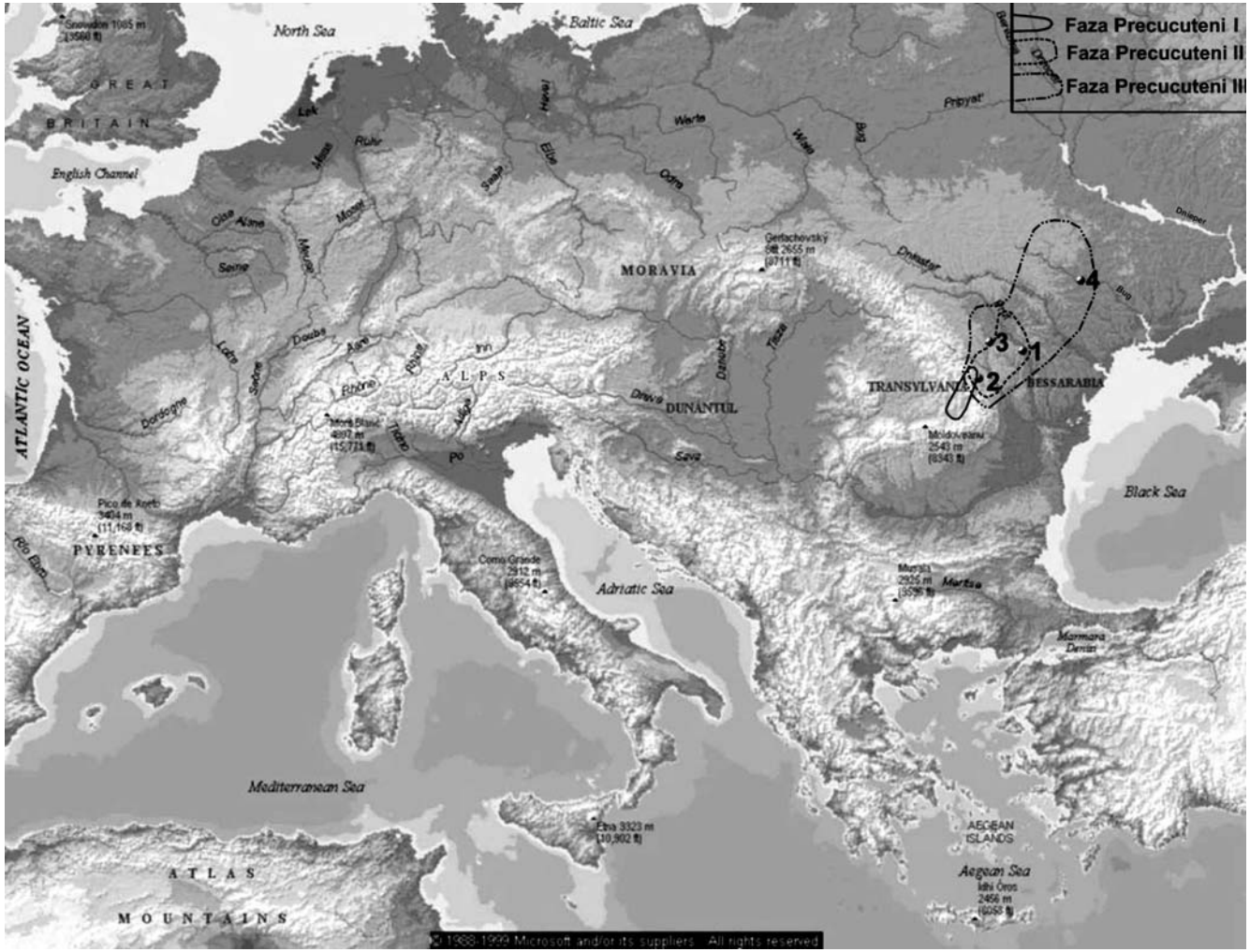

Fig. 1. Aria de răspândire a celor trei faze ale culturii Precucuteni şi amplasarea aşezărilor menționate în text: 1.Isaiia; 2. Poduri; 3. Tg. Frumos; 4. Sabatinovka.
[The distribution area of the Precucuteni culture three phases and the settlements mentioned in text.]

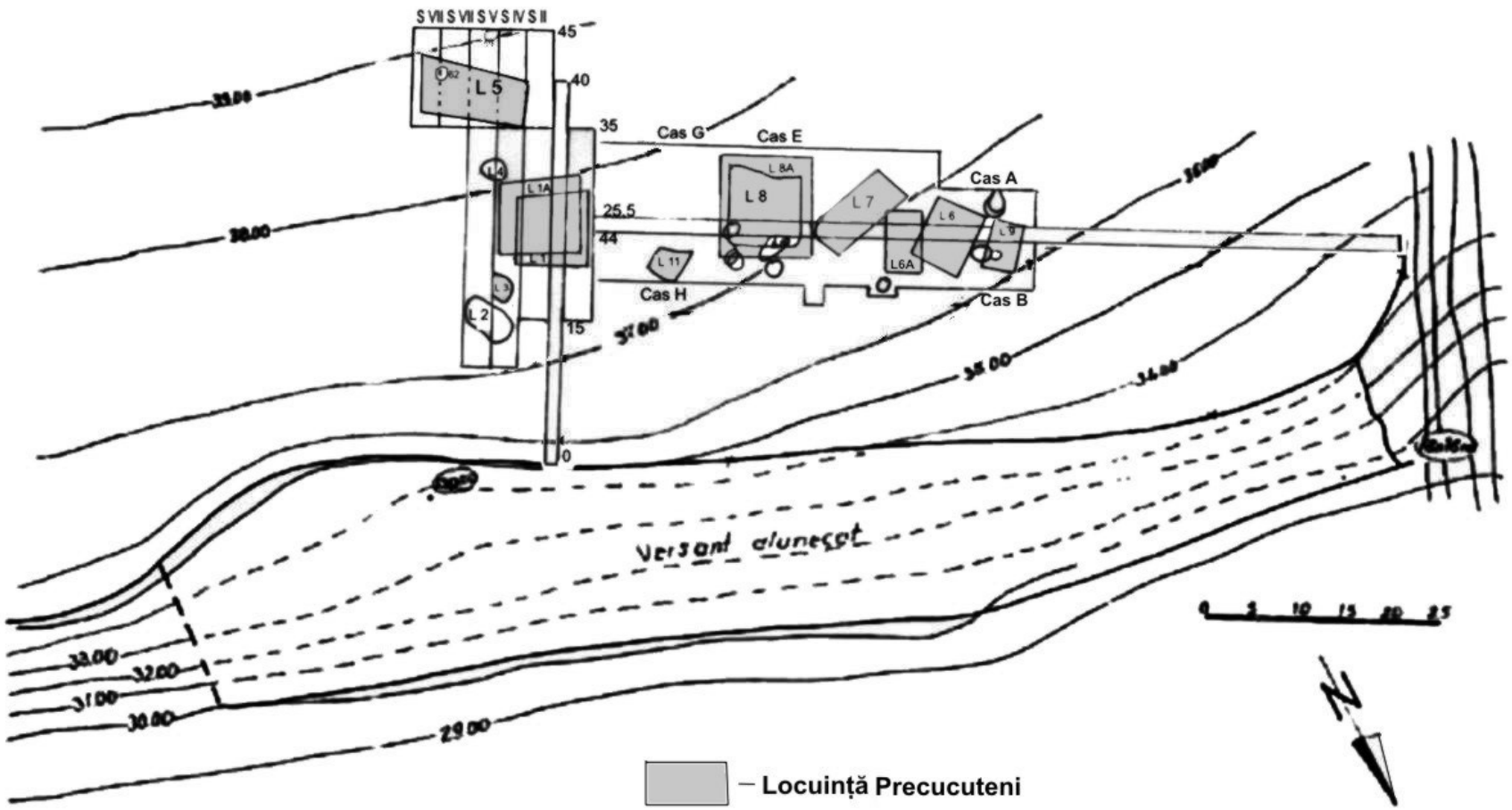

Fig. 2. Isaiia-*Balta Popii*: plan topografic al părții nord-vestice a stațiunii, cu amplasarea săpăturilor din 1996-2005.
[Topographic plan of the North-west side of the site, with the location of the excavations made between 1996-2005.]

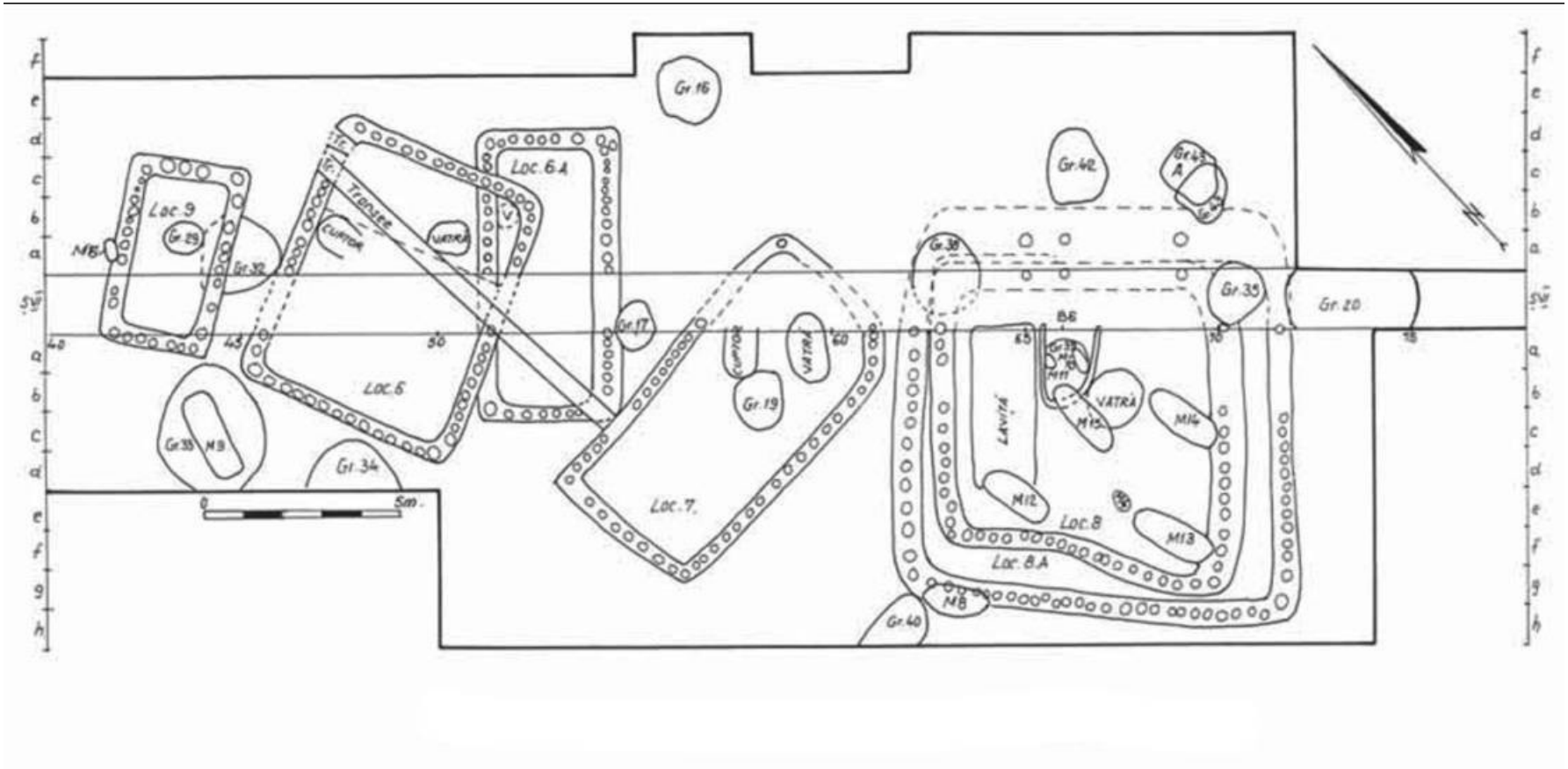

Fig. 3. Isaiia-*Balta Popii*: plan general al complexelor descoperite în 2002.
[General plan of the complexes dicovered in 2002.]

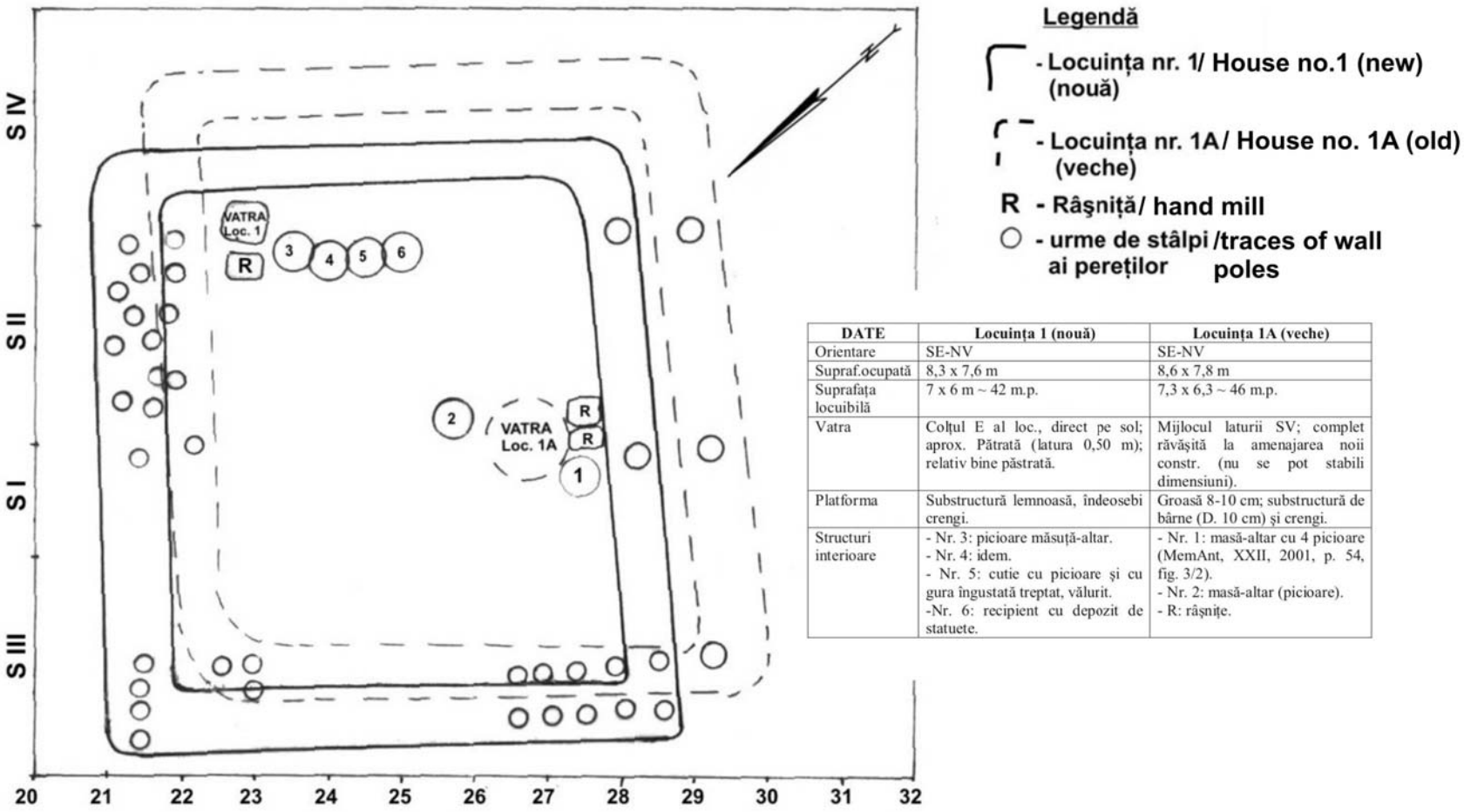

DATE	Locuința 1 (nouă)	Locuința 1A (veche)
Orientare	SE-NV	SE-NV
Supraf.ocupată	8,3 x 7,6 m	8,6 x 7,8 m
Suprafața locuibilă	7 x 6 m ~ 42 m.p.	7,3 x 6,3 ~ 46 m.p.
Vatra	Colțul E al loc., direct pe sol; aprox. Pătrată (latura 0,50 m); relativ bine păstrată.	Mijlocul laturii SV; complet răvășită la amenajarea noii constr. (nu se pot stabili dimensiuni).
Platforma	Substructură lemnoasă, îndeosebi crengi.	Groasă 8-10 cm; substructură de bârne (D. 10 cm) și crengi.
Structuri interioare	- Nr. 3: picioare măsuță-altar. - Nr. 4: idem. - Nr. 5: cutie cu picioare și cu gura îngustată treptat, vălurit. -Nr. 6: recipient cu depozit de statuete.	- Nr. 1: masă-altar cu 4 picioare (MemAnt, XXII, 2001, p. 54, fig. 3/2). - Nr. 2: masă-altar (picioare). - R: râșnițe.

Fig. 4. Isaiia-*Balta Popii*: planul locuințelor nr. 1 şi 1A, cu amplasarea şi precizarea principalelor elemente de arhitectură interioară.
[The plan of houses no. 1 and 1A, with the location and specification of the most important elements of interior architecture]

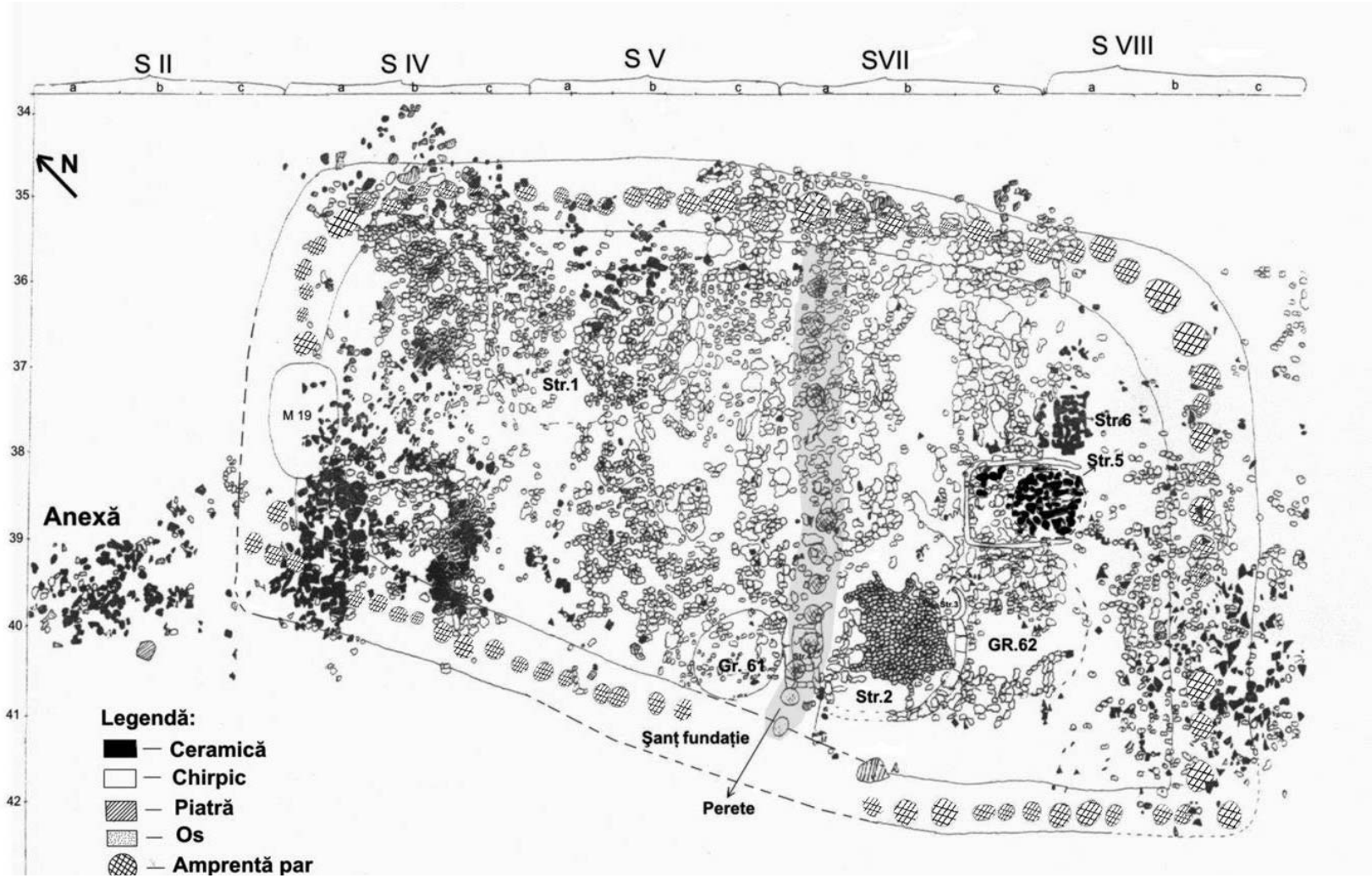

Fig. 5. Isaiia-*Balta Popii*: planul locuinţei nr. 5.
[Plan of house no. 5]

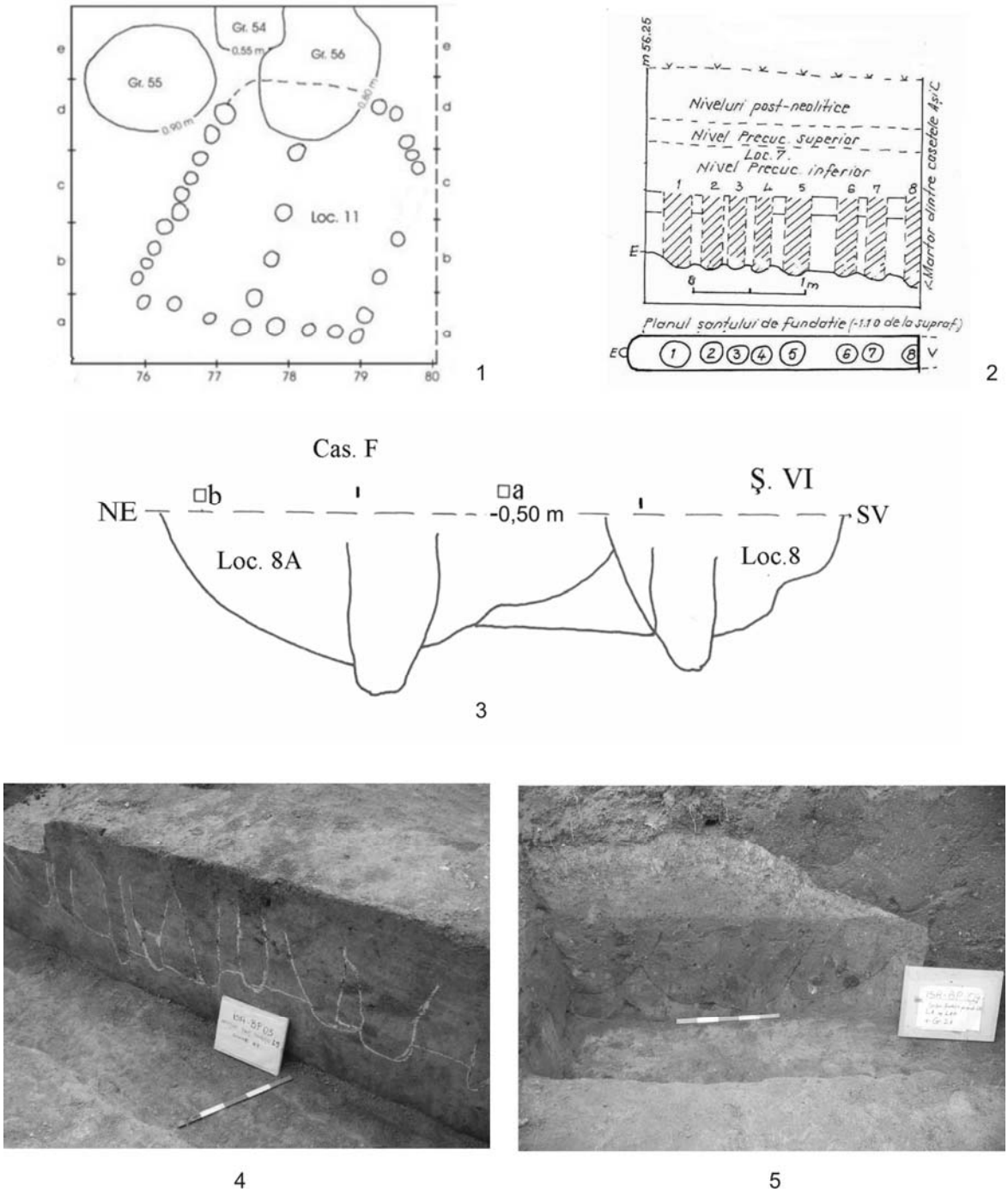

Fig. 6. Isaiia-*Balta Popii*. 1. planul locuinței nr. 11; 2. profilul şi planul şanțului de fundație al peretelui nordic al locuinței nr. 7, cu amprentele montanților; 3. profilul şanțurilor de fundație a laturilor de NE a locuințelor suprapuse 8 şi 8A, cu urmele parilor de susținere a pereților; 4. profil al şanțului de fundație al peretelui NV al locuinței nr. 9; 5. profilul şanțurilor de fundație a laturilor de NV a locuințelor suprapuse 1 şi 1A.

[1. Plan of the house no. 11; 2. profile and plan of the foundation trench for the house no. 7 north wall; 3. foundation trenches profile of NE sides of the overlapped houses nos. 8 and 8A, with traces of wall supporting pillars; 4. foundation trench profile of NW wall of house no. 9; Foundation trenches profile of NW sides of overlapped houses nos. 1 and 1A]

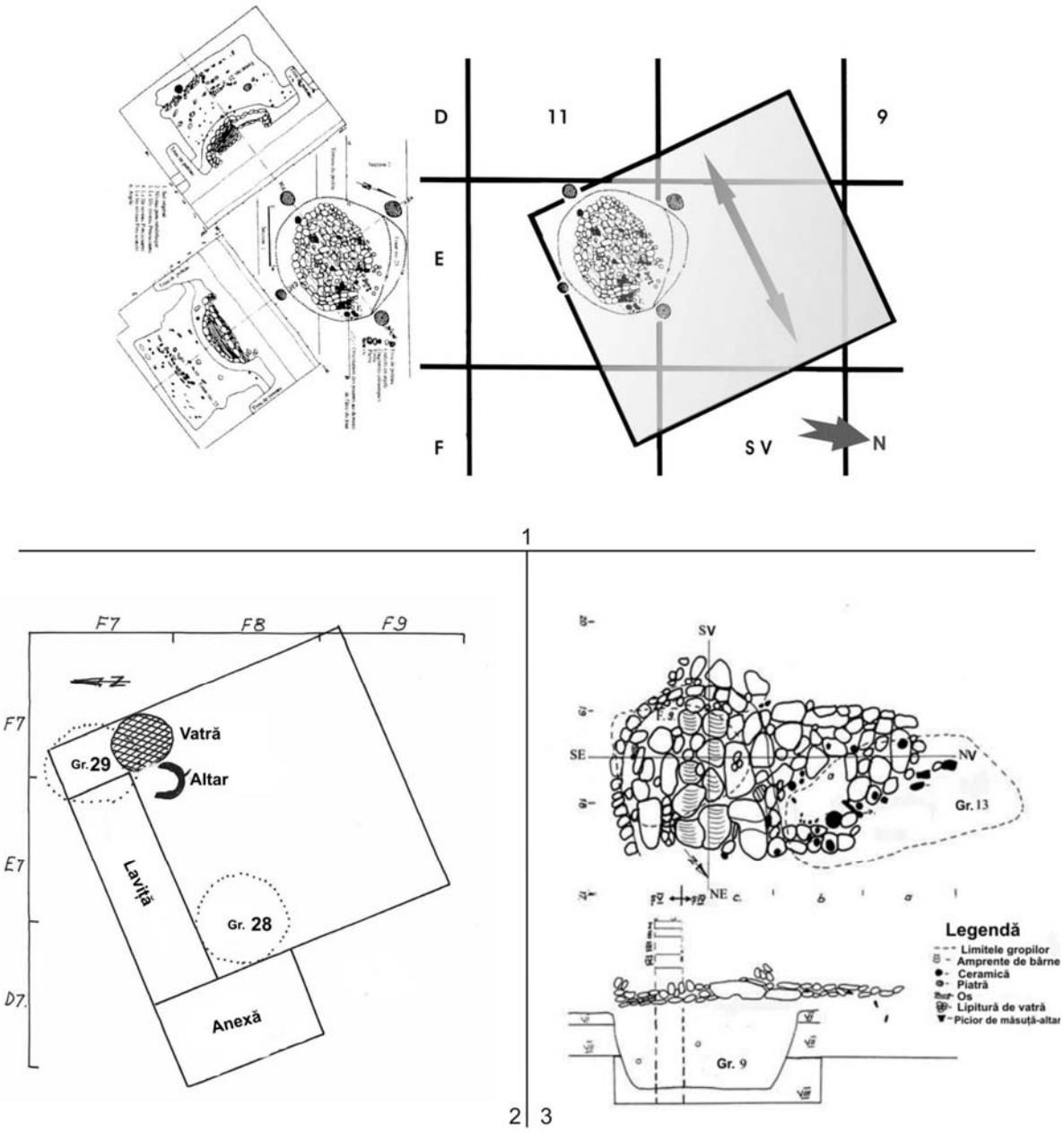

Fig. 7. Amplasarea unor vetre şi cuptoare deasupra unor gropi. 1. Târgu Frumos – *Baza Pătule*, locuinţa nr. 8; 2. Târgu Frumos – *Baza Pătule*, locuinţa nr. 11; 3. Isaiia-*Balta Popii*, cuptorul locuinţei nr. 3.
[Situation of some hearths and ovens above pits. 1. Târgu Frumos – *Baza Pătule*, house no. 8; 2. Târgu Frumos – *Baza Pătule*, house no. 11; 3. Isaiia-*Balta Popii*, oven of house no. 3]

Fig. 8. Isaiia-*Balta Popii*. Complexul de cult descoperit în locuința sanctuar nr 1.
[Cult complex discovered in sanctuary no.1]

Fig. 9. Isaiia-*Balta Popii*. Complexul de cult descoperit în faza veche (1A) a locuinței sanctuar: 1. vas *askos*; 2-3. tablete de lut cu semne simbolice incizate; 4. Măsuță-altar.
[Cult ensemble from the old phase (1A) of the sanctuary: 1. *askos* vessel; 2-3. clay plates with symbolic incised signs; 4. shrine-stable]

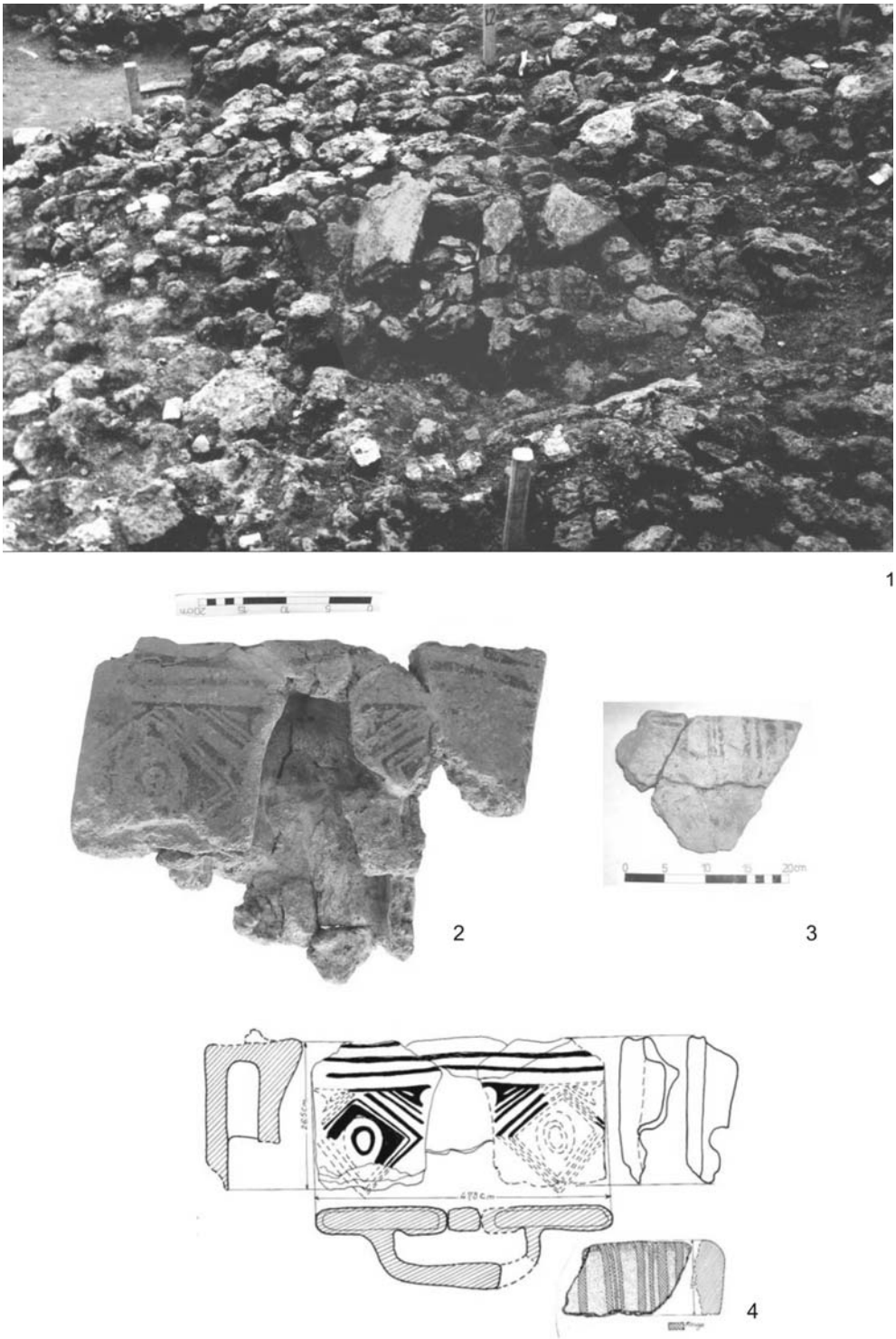

Fig. 10. Târgu Frumos – *Baza Pătule*. Altarul descoperit în locuința nr. 11: 1. fotografie *in situ*; 2. altarul restaurat; 3. fragment din marginea de lut pictată; 4. desen.
[Shrine discovered in house no.11: 1. photo *in situ*; 2.restored shrine; 3.fragment from the painted clay frame; 4. drawing]

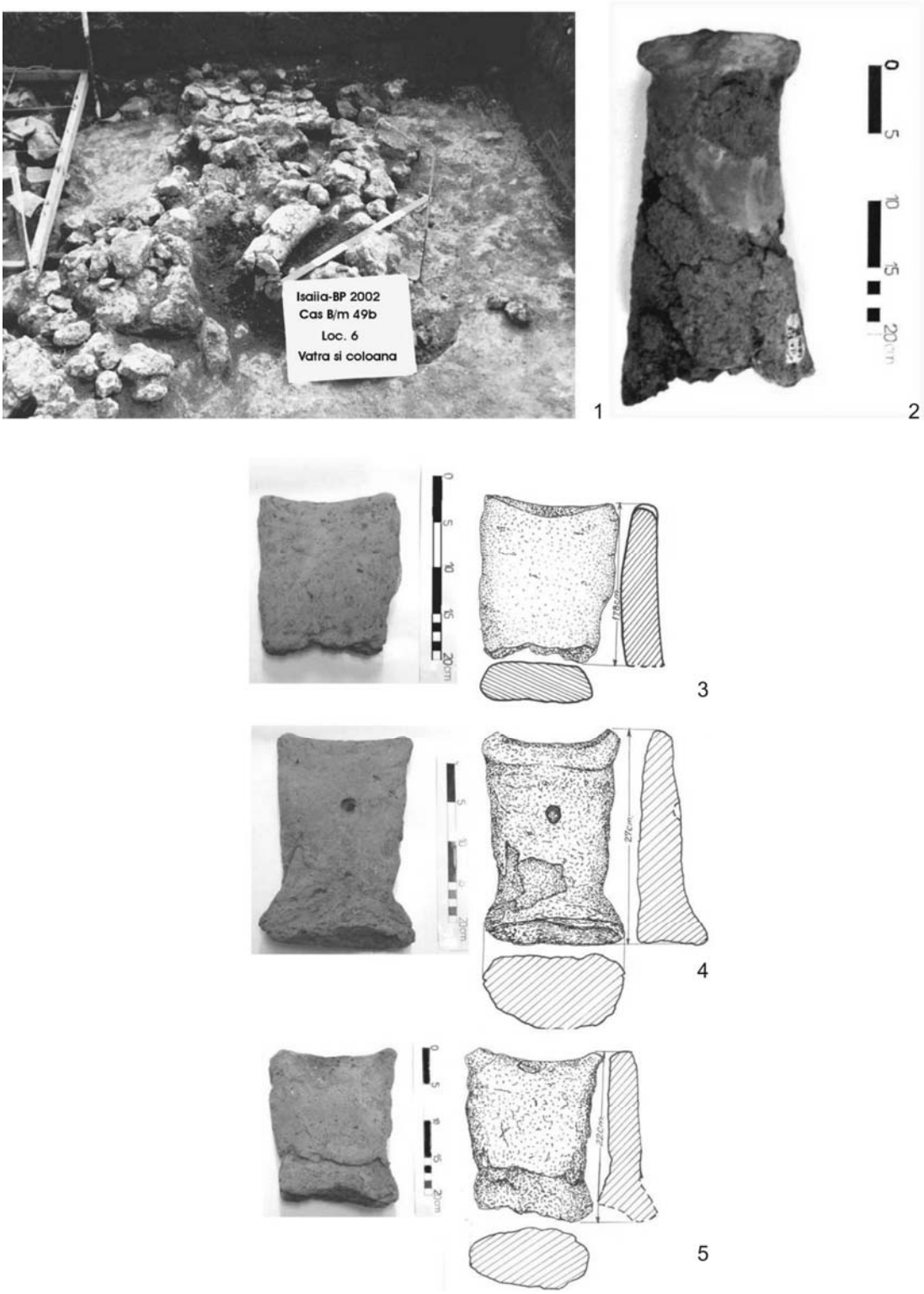

Fig. 11. Isaiia-*Balta Popii*. 1-2. Coloana descoperită lângă vatra locuinței nr. 6: 1. *in situ*; 2. piesa restaurată. 3-5. Plăci de lut descoperite lângă vatra şi cuptorul locuinței nr. 7.
[1-2. Column discovered near the hearth of no.6 house: 1. *in situ*; 2. restored piece; 3-5. clay plates found near the hearth and oven of house no.7]

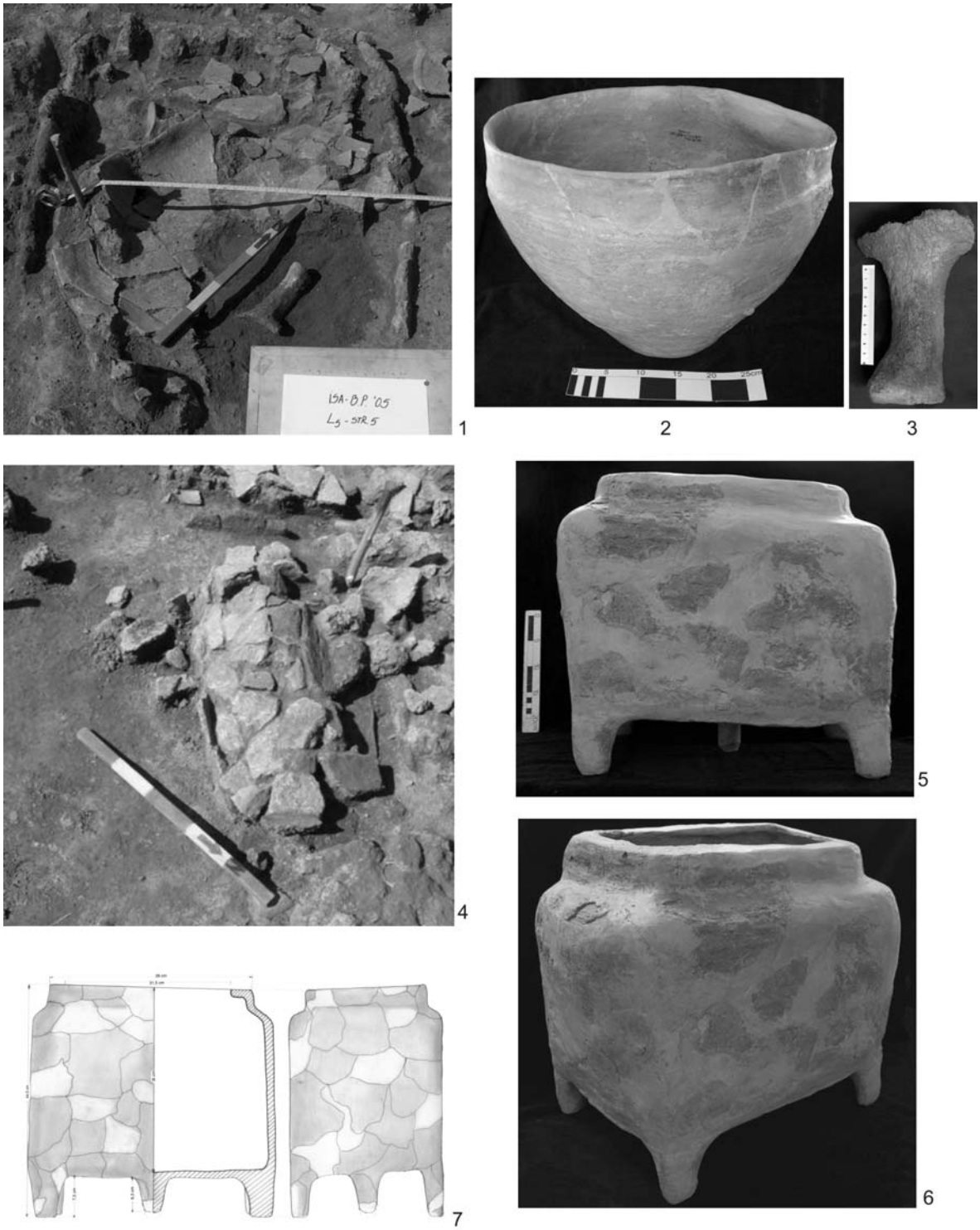

Fig. 12. Isaiia-*Balta Popii*. Structuri de cult descoperite în locuința nr. 5: casetă de lut (1) ce îngloba două vase mari de provizii (2) şi un picior de lut cu forma labei umane (3); cutie de lut, cu patru picioare în colțuri şi unul pe mijloc, interpretată ca altar-siloz (4-7).
[Cult structures discovered in house no.5: clay frame(1)**,** who had inside two big pots (2) and a clay leg foot shaped (3); Clay box, with four legs in the corners and the fifth in the middle, interpretated as shrine-silo (4-7).]

INSTALAȚII PENTRU FOC CU UTILIZARE CASNICĂ ÎN CULTURILE PRECUCUTENI ŞI CUCUTENI

Letiția SCARLAT*

Key words: Eneolithic/Chalcolithic, Precucuteni, Cucuteni, hearths, ovens, cult complexes.
Rezumat: *Se prezintă, în linii generale, tipologic, caracteristicile vetrelor şi cuptoarelor cu utilizare casnică din culturile Precucuteni şi Cucuteni, aspectele comune şi evoluția unor elemente constructive, reliefând dubla lor funcționalitate, materială şi spirituală.*
Résumé: *On présent, en grandes lignes, typologiquement, les caractéristiques des âtres et des foyers domestiques de la culture de Precucuteni et Cucuteni, les aspects communs et l'évolution de certains éléments constructifs, en soulignant leur double fonctionnalité, matérielle et spirituelle.*
Abstract: *We present, generally speaking, typological, the characteristics of the Precucuteni and Cucuteni domestic hearths and ovens, the commun aspects and the evolution of some constructive elements, focusing on their double fonction, material and spiritual.*

Omul preistoric este o ființă religioasă. Tot ceea ce face şi tot ceea ce i se întâmplă în viața de zi cu zi are valențe spirituale, magico-religioase. În orice activitate din sfera materialului (vânatul, pescuitul, creşterea animalelor, lucrul la pământ, prelucrarea uneltelor şi armelor, olăritul, țesutul, culesul roadelor pământului şi prepararea hranei) era prezentă divinitatea, cu care se afla într-o continuă relație de interdependență. Omul preistoric o invocă în orice împrejurare pentru a-i veni în ajutor, pentru belşugul şi bunăstarea familiei şi comunității în care trăieşte, aducându-i, în schimb, cu orice ocazie, ofrandele sale în semn de mulțumire.

Unul dintre elementele cu un rol major în viața comunităților omeneşti de pretutindeni este focul. Pentru omul preistoric, îndeosebi, focul era un element magic, datorită puterii lui de a transforma substanța lucrurilor (BACHELARD 1989, 31). El luminează şi încălzeşte, fiind în acest sens o reflectare a divinității solare pe pământ, unde, prin intermediul vetrei şi/sau a cuptorului, intră în contact cu divinitățile chtoniene, purificând. Prin urmare, vatra şi cuptorul devin construcții sacre, adevărate „axis mundi" pentru locuință („imago mundi" a celei divine) (ELIADE 1992, 41-46) şi familie, pentru comunitate în general. Ca atare, în jurul ei se desfăşoară majoritatea activităților cotidiene, păstrându-se astfel un contact continuu cu divinitățile protectoare.

Ocupând vaste regiuni din România, Moldova şi Ucraina, cultura Precucuteni reprezintă începutul perioadei eneoliticului la est de Carpații Răsăriteni, extinzându-se până la Nipru, partea superioară a Nistrului şi până la Delta Dunării. Conform datelor C14 calibrate, această cultură s-a dezvoltat în prima jumătate a mileniului al 5-lea BC, deschizând calea evoluției marelui complex cultural cu ceramică pictată Cucuteni-Tripolie, din eneoliticul dezvoltat, fapt ce poate fi urmărit în numeroasele aspecte comune de viață materială şi spirituală (fig. 1).

Unul dintre aspectele comune acestor două mari civilizații eneolitice îl reprezintă instalațiile de foc cu utilizare casnică (vetrele şi cuptoarele), care au servit, aproape zilnic, în plan material, la gătit, încălzit şi iluminat, şi, în acelaşi timp, în plan spiritual, au constituit locul în jurul căruia familia sau întreaga comunitate îşi săvârşea ritualurile magico-religioase. Din acest punct de vedere, culturile Precucuteni şi Cucuteni se remarcă, în special, prin importanța pe care au conferit-o, în plan spiritual, acestor instalații de foc, aşa cum ne-o arată unele descoperiri de complexe de cult, asupra cărora vom discuta în rândurile ce urmează.

Cercetările arheologice efectuate în peste 2000 de aşezări Precucuteni şi Cucuteni au dus la descoperirea a numeroase vetre şi cuptoare. În ciuda unor impedimente ce țin strict de starea precară de

* letitiachirila@yahoo.com, Universitatea "Al.I.Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie, Şcoala doctorală, Centrul Interdisciplinar de Studii Arheoistorice.

conservare a unora dintre acestea, vom încerca, pe baza datelor avute la dispoziție şi a unor criterii tipologice stabilite de noi, să trasăm, în linii generale, principalele caracteristici ale acestor instalații de foc, locul şi rolul pe care acestea le-au ocupat în viața comunităților precucuteniene şi cucuteniene de pe teritoriul actual al României.

Aşadar, pentru cele două civilizații eneolitice în discuție, se poate vorbi de două mari categorii de instalații de foc cu utilizare casnică, şi anume: vetrele şi cuptoarele.

Referindu-ne la forma vetrelor şi cuptoarelor descoperite în cadrul aşezărilor ambelor culturi eneolitice, putem spune că predominante sunt cele de formă ovală, rotundă şi rectangulară şi, doar în câteva situații – denotând rolul special pe care acele instalații de foc îl dețin în cadrul unor complexe – ele sunt cruciforme sau în formă de semilună. Totodată, în ce priveşte preponderența unei anumite forme în detrimentul celorlalte, am constatat faptul că, dacă de-a lungul celor trei faze de dezvoltare ale culturii Precucuteni, formele „preferate" erau cea ovală şi cea rotundă, comunitățile culturii Cucuteni tind tot mai mult spre o modelare în formă rectangulară a vetrelor şi cuptoarelor.

De asemenea, până în prezent, se cunosc trei vetre cruciforme şi una în formă de semilună, toate descoperite în niveluri de locuire aparținând culturii Cucuteni, în special fazei finale B.

Două dintre cele cruciforme provin din aşezarea-*tell* de la Poduri-*Dealul Ghindaru*, jud. Bacău*. Una dintre acestea, descoperită în interiorul locuinței nr. 14, avea fixat în chirpic, în zona centrală, o cupă cu picior, spartă pe loc, iar alături de vatră se aflau o măsuță ovală şi un creuzet folosit, probabil, la topirea aramei (MONAH, CUCOŞ, POPOVICI, ANTONESCU 1982, 10). Cea de-a treia vatră cruciformă a fost descoperită în interiorul locuinței nr. 3 din aşezarea cucuteniană de la Ştefăneşti-*Stînca Doamnei*, jud. Botoşani (NIȚU, ŞADURSCHI 1994, 182) (fig. 2).

Evident că în aceste trei situații avem de-a face cu clare complexe de cult, în cadrul cărora vetrele au jucat un rol cu totul deosebit, în susținerea acestei afirmații contribuind descoperirile unor machete de locuințe cu reprezentarea vetrelor cruciforme, în aria tripoliană a culturii Cucuteni, în aşezările de la Popudnja (fig. 3) şi Šušovka (URSULESCU 2004, 51).

O altă descoperire care vine să accentueze locul special ocupat de aceste instalații de foc în viața comunităților cucuteniene este cea din aşezarea de la Buznea-*Silişte*. În interiorul locuinței din centrul aşezării a fost descoperită o vatră în formă de semilună. În apropierea vetrei şi în strânsă legătură cu aceasta, se găsea un alt complex de cult constând din şase cupe dispuse în cerc, în interiorul căruia, sub un capac tronconic, a fost depus un grup de patru statuete antropomorfe dispuse cardinal (MIHAI, BOGHIAN 1985, 429-432).

Cât priveşte dimensiunile acestor instalații de foc, putem spune că, în general, acestea nu ocupau o suprafață mare, cele mai multe vetre având o suprafață de până la 1 m^2, în timp ce suprafața majorității cuptoarelor este medie, încadrându-se între 1 şi 2 m^2. Acest lucru poate fi pus în legătură cu climatul cald din perioada respectivă, ceea ce nu impunea construirea unor instalații de foc cu o capacitate prea mare de încălzire a locuinței.

Analizând modul de construcție al acestora, am putut constata că s-au folosit diverse tipuri de substructură la amenajarea unor vetre şi cuptoare, precum: un „pat" de piatră, un „pat" de fragmente ceramice, un „pat" mixt din pietre şi fragmente ceramice, un soclu din pământ special amenajat fie înainte de ridicarea propriu-zisă a locuinței, fie după acest moment. De asemenea, în numeroase situații, substructura era reprezentată de podeaua de lut a locuinței, însă de cele mai multe ori, aceste instalații de foc au fost amenajate direct pe sol, fără nici o altă amenajare intermediară. Din punct de vedere tehnic acest mod de construcție nu este tocmai eficace, dat fiind că o mare parte din căldură este captată de sol şi nu permite păstrarea, pentru o perioadă mai îndelungată de timp, a temperaturii la nivelul vetrei. Credem că este vorba, mai degrabă, de un act simbolic, prin intermediul vetrei făcându-se legătura dintre foc – element purificator, simbol solar – şi forțele germinative ale pământului.

Legat tot de tehnologiile constructive, am putut constata că, dacă de-a lungul evoluției culturii Precucuteni în rare situații vetrele au fost prevăzute cu o gardină care să protejeze împotriva împrăştierii

---

* Una dintre cele două vetre cruciforme a fost descoperită în cursul campaniei din anul 2006. Informația o datorăm amabilității domnului cerc. dr. Dan Monah, căruia îi aducem mulțumiri.

jăratecului şi a cenuşii, şi totodată de protejare a focului împotriva vântului în cazul celor exterioare locuinţelor. În schimb, un număr considerabil de vetre descoperite în aşezări cucuteniene au ataşat un parapet, construit de cele mai multe ori din colaci de lut amestecat cu nisip şi/sau resturi vegetale (paie tocate, pleavă), care lua forma vetrei, conică în secţiune. Observaţiile arheologice arată că aceste gardini erau ridicate înainte de a construi vatra propriu-zisă, deoarece, de cele mai multe ori, baza acesteia se află mai jos decât cea a vetrei, iar în momentul descoperirii ele nu fac corp comun. În unele cazuri, gardina a fost construită din pietre înfipte vertical în jurul corpului vetrei şi acoperite apoi cu lut.

Un alt criteriu tipologic pe care l-am avut în vedere în analiza noastră a fost cel al poziţiei vetrelor şi cuptoarelor faţă de gropi, un complex arheologic adesea aflat în legătură directă cu aceste instalaţii de foc, deservindu-le fie în calitate de simplă groapă menajeră, în care erau aruncate resturile obţinute în urma arderilor de pe vatră, fie ca şi „groapă de fundare" în care, în urma unor ritualuri magico-religioase, au fost depuse intenţionat sau aruncate diverse obiecte, resturi materiale folosite în desfăşurarea ritualurilor.

Astfel, am întâlnit situaţii în care, în imediata apropiere a vetrei, a fost săpată o groapă în care, în general, erau aruncate resturi obţinute în urma arderilor de pe vatră (cenuşă, cărbuni, oase de animale, scoici ş.a.m.d.), precum şi a vaselor şi uneltelor folosite la prepararea hranei, ieşite din uz, fiind vorba în acest caz de simple gropi menajere.

Atrage atenţia însă repetabilitatea cazurilor în care vatra/cuptorul au fost construite deasupra unei gropi. Cum din punct de vedere tehnic amplasarea unei vetre deasupra umpluturii unei gropi nu este o modalitate de construcţie eficace, deoarece, în timp, umplutura gropii se tasează şi duce la o denivelare a vetrei, presupunând refaceri repetate ale suprafeţei acesteia, se consideră că, şi în acest caz, există mai degrabă o explicaţie magico-religioasă (URSULESCU, TENCARIU 2004, 133). Un exemplu relevant în acest sens îl constituie recenta descoperire din aşezarea precucuteniană de la Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iaşi. Cuptorul corespunzător celei de-a doua etape de existenţă a locuinţei nr. 5 (fig. 4) împreună cu o parte a laviţei din apropiere au fost construite deasupra unei gropi (nr. 62) (fig. 5), care adăpostea, pe lângă numeroase oase, resturi de chirpic şi două vase întregibile, fragmentele unui recipient de tip „măsuţă-altar"cu patru picioare antropomorfizate, dintre care, o pereche are schiţaţi genunchii cu ajutorul unor proeminenţe (URSULESCU, TENCARIU, SCARLAT 2005, 40-41) (fig. 6).

Probabil că acestea reprezentau ritualuri de fundare a locuinţelor, demersul fiind acela de a alege mai întâi locul vetrei sau al cuptorului şi abia apoi, în funcţie de acest loc, să se ridice locuinţa ca atare (URSULESCU 2004a, 7). Amplasarea vetrei sau cuptorului peste o groapă venea, probabil, pe de o parte, din dorinţa de a asigura legăturile cu forţele regeneratoare ale pământului (inventarul gropilor putând să reprezinte în acest sens resturile unor ofrande aduse divinităţilor chtoniene), iar pe de altă parte, din dorinţa ca, prin intermediul vetrei, forţele celeste şi cu cele terestre să se unească într-o armonie şi echilibru deplin spre bunul mers al vieţii.

Conform criteriului de poziţionare a vetrelor şi cuptoarelor în interiorul locuinţelor, am observat că nu a existat o regulă strictă în amplasarea lor pe o anumită latură. Cu toate acestea, se poate spune că a existat o preferinţă de construire a acestor instalaţii de foc lângă latura de nord (includem aici şi colţurile de nord-vest şi nord-est), lucru observat de altfel şi la comunităţile din perioada neoliticului şi a eneoliticului timpuriu. În general se consideră că vetrele au fost amplasate în interiorul unei locuinţe pe latura expusă cel mai mult la vânt şi că, având în vedere şi amplasarea locului pentru dormit lângă vatră, era necesară încălzirea cu precădere a zonei respective. Totodată, se constată că, în cadrul unor aşezări, locul de amplasare al vetrelor în interiorul locuinţelor diferă de la o locuinţă la alta. În cazul acesta, probabil că a existat un alt considerent după care au fost alese locurile de amplasare ale vetrelor şi cuptoarelor, şi nu cel al direcţiei vântului. În acest sens mai plauzibilă ni se pare ideea amplasării lor în funcţie de latura pe care se afla intrarea (în sensul amplasării pe latura opusă intrării), unele descoperiri arheologice permiţând o asemenea interpretare.

În funcţie de poziţia acestor instalaţii de foc faţă de complexele de locuire, întâlnim vetre şi cuptoare interioare sau exterioare unor locuinţe. Cele mai multe intră în categoria interioare, deoarece aproape fiecare locuinţă precucuteniană sau cucuteniană a fost prevăzută cu una sau mai multe instalaţii de foc. În general, existenţa mai multor vetre într-o locuinţă atrage după sine existenţa a cel puţin două

încăperi, fapt confirmat, de altfel, de descoperirile arheologice. Credem că această situaţie ar putea fi pusă în legătură cu o posibilă mărire a numărului membrilor familiei, dar şi cu existenţa unor perioade foarte reci şi, ca atare, era nevoie de un surplus de încălzire al locuinţei.

Cât priveşte amenajările de foc exterioare, mai puţine ca număr decât cele interioare, acestea au făcut parte din simple bucătării de vară, deservind uneia sau mai multor locuinţe. Altele au fost folosite de întreaga comunitate, la anumite intervale de timp, cu anumite ocazii, la desfăşurarea unor ceremonii religioase.

O problemă nerezolvată încă este cea a aşa-numitelor „plăci de cuptor", descoperite adesea în cadrul aşezărilor culturii Cucuteni. Sunt acele plăci de lut amestecat fie doar cu nisip, fie şi cu paie tocate sau pleavă, netezite pe ambele feţe, de formă ovală sau rectangulară cu colţurile şi marginile rotunjite, de grosimi variabile (2-9 cm). În general, aceste plăci sunt prevăzute cu mici perforaţii care străpung parţial sau total placa de lut. În literatura de specialitate sunt cunoscute sub numele de „plăci de cuptor", date fiind descoperirile de acest gen de plăci care separau camera de foc de cea de ardere a vaselor la cuptoarele de ars ceramica. Însă cele la care facem noi referire au fost descoperite, în mare parte, în interiorul unor locuinţe, în apropierea vetrelor sau pe vatră. De aceea, credem că acestea pot fi considerate vetre mobile, pe care se puteau coace lipii sau puteau servi la topirea grăsimii de pe carne (avem în vedere aici acele plăci ale căror perforaţii nu străpung total placa de lut şi în care se putea aduna grăsimea topită) (LAZAROVICI M., LAZAROVICI GH. 2004, 36), precum şi la transportul jăratecului (fig. 7). Nu este exclus ca unele să fi fost folosite cu ocazia diferitelor ceremonii religioase la săvârşirea unor sacrificii prin ardere, prezentând avantajul de a putea fi mutate dintr-un loc în altul.

Cât priveşte funcţionalitatea acestor instalaţii de foc este evident faptul că ele au avut dintotdeauna, în plan material, o funcţionalitate casnică (încălzit, iluminat, prepararea hranei), dar, în acelaşi timp, strâns legat de utilitatea lor cotidiană, acestea au reprezentat principala construcţie dintr-o locuinţă, centrul sacru al familiei, casa sufletelor strămoşilor şi divinităţilor protectoare. Dovezile în acest sens sunt numeroase pentru ambele culturi, demonstrând atingerea unui înalt grad de cultură şi civilizaţie.

Am amintit, mai sus, descoperirea cuptorului din cea de-a doua etapă de existenţă a locuinţei nr. 5 din aşezarea precucuteniană de la Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iaşi, sit arheologic care a oferit numeroase alte date importante legate de acest aspect al funcţionalităţii vetrelor şi cuptoarelor. Menţionăm, printre altele, amplasarea în spatele vetrei locuinţei nr. 6 a unei coloane de lut terminată cu un capitel circular (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU, VĂLEANU 2003, 158) (fig. 8), iar în cazul locuinţei nr. 7, aproape de gura cuptorului, existenţa unei plăci de lut, terminată în partea superioară cu două colţuri ce par să sugereze două coarne de consecraţie, altele două, de dimensiuni ceva mai mici, găsindu-se între gura cuptorului şi vatra din apropierea acestuia (*Ibidem*) (fig. 9).

O descoperire deosebită provine din aşezarea precucuteniană de la Târgu Frumos, jud. Iaşi. Aici, în interiorul locuinţei nr. 11, lângă vatră, a fost amplasat un altar, înconjurat cu o margine de lut în formă de potcoavă, acoperite cu o angobă albicioasă, peste care s-a pictat apoi cu roşu-brun. Altarul consta din două plăci de lut unite la partea superioară printr-o cornişă, care se arcuia spre spate, continuându-se cu o altă placă unitară, paralelă cu cele din faţă. Înălţimea plăcilor este de 26 cm, având o lăţime de 20 cm şi o grosime de 4 cm (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ, MERLAN 2001-2002, 62) (fig. 10).

Dintre astfel de descoperiri care ne îndeamnă să credem că a existat un cult al vetrei/cuptorului la comunităţile Precucuteni şi Cucuteni, am menţionat deja, pentru cultura Cucuteni, vetrele cruciforme şi pe cea în formă de semilună, dar exemplele ar putea continua. Reţine atenţia descoperirea, în interiorul unei construcţii de mici dimensiuni, aflată la marginea aşezării de la Mărgineni-*Cetăţuia*, a unui cuptor cu două camere separate de o placă de lut cu perforaţii, care a fost prevăzut, iniţial, deasupra bolţii, cu o reprezentare antropomorfă, din lut amestecat cu pleavă şi cariopse de cereale, care se putea fixa, cu ajutorul unui suport din lemn, pe un soclu (MONAH 1979, 79-80) (fig. 11).

Un alt complex interesant a fost descoperit în aşezarea-*tell* de la Poduri-*Dealul Ghindaru*, jud. Bacău. Este vorba, de data aceasta, de un complex de cult aflat în aer liber, lângă o locuinţă. Acesta consta dintr-o vatră construită pe un pat de pietre, în apropierea căreia se găsea un pavaj din pietre de râu, printre crăpăturile căruia se aflau numeroase fragmente ceramice şi oase de animale. Mai mult, lângă vatră şi pavaj, au fost descoperite patru cranii de bovidee aşezate în cruce (MONAH, CUCOŞ, POPOVICI,

ANTONESCU 1982, 10), imagine ce pare să fie, după cum afirmă autorii descoperirii, aceea a unei ceremonii rituale constând din sacrificii animaliere însoțite de un ospăț.

Se constată, aşadar, faptul că practicarea unui ritual a necesitat, întotdeauna, existența unui spațiu sacru aflat fie în interiorul unei construcții, fie în aer liber. El este marcat, de cele mai multe ori, de existența unei vetre sau a unui cuptor, construcții care, prin „găzduirea" focului sacru, devin la rândul lor locuri sacre. Rezultatul unirii lor este unul cosmogonic: producerea rituală a focului repetă naşterea lumii (ELIADE 1996, 39). Nu întâmplător, în India vedică exista credința că focul ritual de pe vatră joacă rolul masculului, iar vatra sacrificială era considerată o femeie, unirea lor dând naştere progeniturii (*Ibidem*).

Având în vedere datele prezentate mai sus, putem spune că aceste credințe şi idei religioase nu le erau străine comunităților civilizațiilor eneolitice Precucuteni şi Cucuteni, ci, dimpotrivă, ele erau bine cunoscute şi aplicate în mod repetat, fie în cadru restrâns, în familie, fie într-un cadru mai larg, la nivelul întregii comunități. Rădăcinile lor sunt adânc înfipte în trecut şi îşi trag seva din principalele ocupații ale comunităților preistorice: cultivarea plantelor şi creşterea animalelor, principalele surse de hrană pentru asigurarea existenței. De aici şi atenția deosebită acordată cultului fertilității şi al fecundității, în cadrul căruia rolul principal era jucat de Marea Zeiță Mamă, cunoscătoarea tainelor naşterii, morții şi renaşterii, şi de acolitul său masculin, Taurul, simbolul virilității.

Installations domestiques pour le feu dans les cultures Précucuteni et Cucuteni

- Résumé -

L'homme préhistorique est un être religieux. Tout ce qu'il fait et tout ce que se passe dans sa vie quotidienne a des valences spirituelles, magiques et religieuses. Dans toutes les activités de la sphère matérielle (la chasse, la pêche, l'élevage des animaux, l'agriculture, l'usinage des outils et des armes, la poterie, le tissage et la préparation de la nourriture), la Divinité était présente et, avec elle, il se trouvait dans une relation ininterrompue d'interdépendance. L'homme préhistorique l'invoque toujours pour qu'elle lui donne son aide, l'abondance et l'aisance pour sa famille et pour l'entière communauté où il vive, en lui apportant, en échange, avec chacune occasion, ses offrandes comme remerciements.

L'un des éléments le plus important dans la vie des communautés humaines de partout est le feu. Pour l'homme préhistorique, le feu était un élément magique, grâce à son pouvoir de transformer la substance des choses (BACHELARD 1989, 31). Il brille et chauffe, étant ainsi une réflection de la divinité solaire sur la terre, où, par le moyen d'âtre et/ou du foyer, entre en contact avec les divinités chtoniques, purifiant. Par conséquent, l'âtre et le foyer deviennent des constructions sacrées, de vrais „axis mundi" pour la maison („imago mundi" de celle divine) (ELIADE 1992, 41-46), la famille, pour l'entière communauté. Autour d'eux se développe la grande partie des activités quotidiennes, gardant ainsi un contact ininterrompu avec les divinités protectrices.

Occupant des vastes régions de la Roumanie, Moldavie et Ukraïne, la culture de Precucuteni représent le début du Chalcolithique à l'est des Carpaths Orientaux, s'étendant jusqu'au Nipre et de la partie supérieure de Nistre jusqu'au Delta du Danube. Les données C14 calibrées indiquent que cette culture s'est développée pendant la première moitié du 5-ème millénaire, ouvrant la voie de l'évolution du grand ensemble culturel à céramique peinte Cucuteni-Tripolje, du Chalcolithique moyen, fait qu'on peut poursuivre dans les nombreux aspects communs de la vie matérielle et spirituelle.

L'un des aspects communs de ces deux grandes civilisations chalcolithiques est représenté par les installations domestiques de feu (les âtres et les foyers), qui ont servi, presque toujours, en plan matériel, à preparer la nourriture, chauffer et briller et, en même temps, en plan spirituel, elles étaient le lieu autour duquel la famille ou l'entière communauté accomplissait ses rituels magiques-religieuses. De ce point de vue, les cultures de Precucuteni et Cucuteni se remarquent, surtout, par l'importance concédée, en plan spirituel, à ces installations de feu, ainsi qu'on le montre quelques découverts d'ensembles de cult qu'on en vient de discuter.

Les recherches archéologiques de plus de 2000 d'établissements de Precucuteni et Cucuteni ont mené à la découvert de nombreux âtres et foyers. En dépit de quelques obstacles donnés par l'état précaire de la conservation de certaines d'eux, on vient d'essayer, en utilisant les données qu'on a déjà à notre disposition et certains critères typologiques établis par nous, de tracer, en grandes lignes, les principales caractéristiques de ces installations de feu, le lieu et le rôle qu'elles ont occupés dans la vie des communautés de Precucuteni et Cucuteni.

Ainsi, on peut parler de deux grandes catégories d'installations domestiques de feu: âtres et foyers.

En ce qui concerne leur forme, on peut dire que prédominantes sont celles ovales, rondes et rectangulaires et, seulement, en quelques cas – soulignant le rôle spéciel que ces installations de feu detiennent – elles sont en forme de croix ou de croissant. En même temps, relatif à la préponderance d'une certaine forme au détriment d'autres, on a constaté que les formes „préférées" par les communautés de Precucuteni étaient celles ovales et rondes, mais, en échange, celles de Cucuteni tendent de plus en plus vers la forme rectangulaire.

Aussi, jusqu'au présent, on connaît trois âtres en forme de croix et une en forme de croissant, tous découverts dans des niveaux d'habitation appartenant à la culture de Cucuteni, surtout à la phase finale B.

Deux de ceux en forme de croix proviennent de l'habitation de type *tell* de Poduri-*Dealul Ghindaru*, dép. de Bacău*. Un d'eux, découvert à l'intérieur de la maison no. 14, avait fixée, au milieu, une coupe à pied, brisée sur le lieu, et à côté d'âtre se trouvaient une petite table ovale et un creuset utilisé, probablement, à la fonte du cuivre (MONAH, CUCOŞ, POPOVICI, ANTONESCU 1982, 10). Le troisième âtre en forme de croix a été découvert dans la maison no. 3 de l'habitation de Cucuteni de Ştefăneşti - *Stînca Doamnei*, dép. de Botoşani (NIȚU, ŞADURSCHI 1994, 182).

Il est évident que dans ces trois situations il s'agit de certains complexes de cult, où les âtres ont joué un rôle tout spéciel, ainsi comme l'indiquent les découverts de quelques maquettes de maisons avec la représentation des âtres en forme de croix, dans l'aire tripoljenne de la culture de Cucuteni, à Popudnja et Šuškova (URSULESCU 2004, 51).

Une autre découvert qui vient d'accentuer le lieu tout à fait spéciel occupé par ces installations de feu dans la vie des communautés de Cucuteni est celle de l'habitation de Buznea-*Silişte*. À l'intérieur de la maison du milieu de l'habitation a été découvert un âtre en forme de croissant. À côté d'âtre et en liaison avec celui-ci, se trouvait un autre complexe de cult contenant six coupes disposées en cercle, à l'intérieur duquel, sous un couvercle tronconique, a été déposé un groupe de quatre statuettes anthropomorphes disposées cardinallement (MIHAI, BOGHIAN 1985, 429-432).

Relatif aux dimensions de ces installations de feu, on peut dire que, en général, ces-ci n'occupaient pas une grande surface, la majorité mesurant jusqu'que 1 m², et les foyers des dimensions moyennes, entre 1 et 2 m². Ce fait peut être lié au climat chaud de celle periode-là, ce que n'imposait pas la construction de quelques installations de feu avec une capacité trop grande de chauffage.

Analysant leur mode de construction, on a vu qu'on a utilisé divers types de sous-structures pour l'aménagement de base, telles que: un „lit" de pierre, un „lit" de fragments céramiques, un „lit" mixte de pierres et fragments céramiques, une platforme de terre aménajée soit avant de la construction proprement-dite de la maison, soit après ce moment. Aussi, dans quelques situations, la sous-structure était représentée par le plancher en argile de la maison, mais dans nombreux cas, ces installations de feu ont été aménajées directement sur le sol. Du point de vue technique, ce mode de construction n'est pas tout à fait efficace, parce qu'une grande partie de la chaleur est captée par le sol et ne permet pas la préservation, pour plus longtemps, de la température au niveau d'âtre. On croit qu'il s'agit surtout d'un act symbolique, l'âtre devenant le moyen de liaison entre le feu – élément purifiant, symbol solaire – et les forces germinatrices de la terre.

Restant aux technologies constructives, on a pu constater que pendant la culture de Precucuteni en peu des situations les âtres ont été pourvus avec une bordure, comme système de protéction contre

* L'une des deux âtres en forme de croix a été découverte pendant les recherches archéologiques de 2006. On dû l'information à l'amabilité du monsieur rechercheur dr. Dan Monah, qu'on remercie bien.

l'éparpillement de la braise et de la cendre, et, en même temps, comme protéction du feu contre le vent, surtout dans le cas des âtres extérieurs aux maisons. En échange, un nombre considérable d'âtres découverts dans des habitations de Cucuteni ont attaché une bordure construite d'anneaux d'argile mélé avec du sable et/ou des restes végétaux (pailles hachées, balles), qui prennait la forme d'âtre, à section conique (fig. 4). Les observations archéologiques montrent que ces bordures étaient élevées avant de construire l'âtre proprement-dit, parce que, en plusieurs cas, sa base se trouvait plus bas que celle d'âtre, et au moment de la découvert ils ne font pas un corp commun. En quelques cas, la bordure a été construite en pierres foncées verticallement autour du corp d'âtre et puis couvertes d'argile.

Un autre critère typologique utilisé dans notre analyse a été celui de la position d'âtres et des foyers vis-à-vis de fosses, un complexe archéologique qui se trouve en liaison directe avec ces installations de feu, les déservant soit en qualité de simple fosse ménajère, où on jettait les restes brûllés sur l'âtre, soit en tant que „fosse de fondation" où, après certains rituels magiques-religieux, ont été déposés ou jettés de divers objects, des restes matériaux utilisés pendant les rituels.

Ainsi, on a rencontré des situations où, auprès d'âtre, on a fouillé une fosse où, en général, on a jetté des restes brûllés sur l'âtre (cendre, charbons, osses d'animaux, coquilles etc), ainsi que les restes des vases et des outils utilisés à la préparation de la nourriture, sortis d'usage, dans ces cas s'agissant de simples fosses ménajères.

L'attention est attirée surtout par la répétition des cas où les âtres/les foyers ont été construits au-dessus des fosses. Comme du point de vue technique l'emplacement d'un âtre au-dessus du remplissage d'une fosse n'est pas une modalité de construction efficace, parce que, en temps, le remplissage de la fosse se tasse et provoque la dénivellation d'âtre, ce chose proposant des reconstructions répétées de sa surface, on considère que, dans ce cas, il y a surtout une explication magique-religieuse (URSULESCU, TENCARIU 2004, 133). Un exemple relevant le constitu la récente découvert de l'habitation Precucuteni d'Isaiia, dép. de Iasi. Le foyer correspondant à la seconde étape d'existance de la maison no. 5 a été construit, en partie, au-dessus d'une fosse (no. 62) (fig. 5), qui contenait des osses, des restes de torchis, deux vases presque entières, mais surtout les fragments d'une vase de type „table-autel" à quatre pieds anthropomorphes, parmi lesquels, deux ont indiqués les genoux à l'aide de quelques proéminences (URSULESCU, TENCARIU, SCARLAT 2005, 40-41) (fig. 6).

Il est probable qu'il s'agit de rituels de fondation des maisons (URSULESCU 2004a, 7), premièrement étant choisis le lieu d'âtre ou du foyer et puis, en fonction du lieu, la maison était construite. L'emplacement d'âtre/du foyer au-dessus d'une fosse venait, probablement, d'une part, du désir d'assurer les liaisons avec les forces regénératrices de la terre (l'inventaire des fosses pouvant représenter dans ce cas les restes des offrandes offertes aux divinités chtoniques), et, d'autre part, du désir de réaliser à l'aide d'âtre l'union harmonique et équilibrée entre les forces célestes et celles terrestres pour la bienne marche de la vie.

En ce qui concerne le critère de la position des âtres et des foyers à l'intérieur des maisons, on a observé qu'il n'y avait pas un règle pour leur emplacement dans telle ou telle part. Quand-même, on peut dire qu'il y avait une préférance de construire ces installations de feu vers la partie septemtrionale, fait valable pour presque toutes les communautés néolithiques et du chalcolithique récent. On considère que les âtres ont été construits en général vers la partie la plus exposée au vent et que, ayant en vue aussi l'emplacement du lit auprès d'âtre, il était nécessaire de chauffer surtout celle partie-là. Cependant, on constate que, dans quelques habitations, le lieu d'emplacement des âtres à l'intérieur change d'une maison à l'autre. Dans ce cas, il y avait en vue probablement une autre considération pour choisir le lieu d'emplacement, non pas celle de la direction du vent. Plus croyable semble d'être l'idée de leur emplacement en foction de la position de l'entrée (dans le sens d'emplacer les âtres et les foyers vers la partie opposée à l'entrée), quelques découverts archéologiques permettant une telle interprétation.

En fonction de la position de ces installations de feu vis-à-vis des maisons, on a des âtres et des foyers intérieurs et extérieurs aux maisons. La plus part d'eux entre dans la première catégorie, parce que presque chaque maison de Precucuteni et de Cucuteni a été pourvue avec une ou plus de telles installations de feu. En général, l'existance de plus d'un âtre dans une maison attire l'existance de moins deux chambres, fait confirmé par les découverts archéologiques. On croit que cette situation pourrait être mise

en liaison avec une possible agrandissement du nombre des membres de la famille, mais aussi avec l'existance d'une période de temps très froide et, par conséquent, il avait besoin d'un plus de chauffage de la maison.

En ce qui concerne les aménagements de feu extérieures, moins nombreuses que celles intérieures, celles-ci se constituent en parties de cuisines d'été, servant à une ou plus maisons. D'autres ont été utilisées par l'entière communauté, avec certaines occasions, pendant l'accomplissement de quelques cérémonies religieuses.

Un autre problème est celui de soit-dites „plaques de foyer", découvertes surtout dans la culture de Cucuteni. Ce sont des plaques d'argile mélée soit seulement avec du sable, soit avec des pailles hachées et des balles, lissées sur les deux surfaces, de forme ovale ou rectangulaire avec les coins arrondis, d'épaisseurs variables (2-9 cm). Elles sont pourvues avec de petites perforations qui percent, en partie ou en totalité la plaque. Dans la littérature de spécialité elles sont connues sur le nom de „plaques de foyer", étant données les découverts de ce type de plaques qui séparaient la chambre de feu de celle de combustion des vases chez les foyers pour céramique. Mais on insiste sur les plaques découvertes, en grande partie, à l'intérieur des maisons, auprès et sur des âtres. C'est pourquoi on croit qu'il s'agit surtout d'âtres mobiles, où on pouvait cuire du pain ou fondre la graisse de la viande ainsi que pour transporter la braise. Il est aussi possible qu'elles soient utilisées avec l'occasion de diverses cérémonies religieuses à l'accomplissement de quelques sacrifices par combustion, présentant l'avantage d'être mouvable d'une part à l'autre.

Relatif à leur fonctionnalité, il est évident que ces installations de feu ont eu d'ailleurs, en plan matériel, une fonctionnalité domestique (chauffer, briller, préparer la nourriture), mais, en même temps, fortement lié à leur utilité quotidienne, celles-ci ont représentées la principale construction d'une maison, le centre sacré de la famille, la maison des âmes des ancestres et des divinités protectrices. Les preuves dans ce sens sont nombreuses pour les deux cultures, démontrant un haut degré de civilisation.

On constate ainsi que pour pratiquer un rituel, on a besoin toujours d'un espace sacré trouvé soit à l'intérieur, soit à l'extérieur d'une maison. Il est marqué par l'existance d'un âtre ou d'un foyer, des constructions qui, „gardant" le feu sacré, deviennent eux-même des lieux sacrés. Le résultat de leur union est un cosmogonique: la production rituelle du feu répète la naissance du monde (ELIADE 1996, 39).

Ayant en vue les données présentées, on peut dire que ces idées et croyances religieuses n'étaient pas étrangères aux communautés de Precucuteni et Cucuteni, mais, par contre, elles étaient bien connues et appliquées constamment, soit dans un cadre restreint, en famille, soit dans un cadre plus large, au niveau de l'entière communauté. Leurs racines sont bien foncées dans le passé et tirent leur sève des principales occupations des communautés préhistoriques: cultiver les plantes et élever les animaux, les principales sources de nourriture pour assurer l'existance. Et voilà d'où provient l'attention concédée au cult de la fertilité et fécondité, où le rôle important était joué par la Grande Déesse Mère, connaisseuse des mystères de la naissance, de la mort et de la renaissance, et son acolyte masculin, le Taureau, le symbol de la virilité.

BIBLIOGRAFIE

BACHELARD Gaston

1989 *Psihanaliza focului*, Bucureşti.

ELIADE Mircea

1992 *Sacrul şi profanul*, Bucureşti.

1996 *Făurari şi alchimişti*, Bucureşti.

LAZAROVICI Magda Cornelia, LAZAROVICI Gheorghe

2004 *Noi săpături arheologice la Ruginoasa-„Dealul Drăghici". Partea I: arhitectura*, AT S, III, p. 9-42.

MIHAI Constantin, BOGHIAN Dumitru

1985 *Complexul cucutenian de cult descoperit la Buznea (comuna Tîrgu Frumos)*, MemAnt, 9-11, p. 429-452.

MONAH Dan

1979 *Raport preliminar de cercetare arheologică de la Mărgineni-Cetățuia*, Materiale, 13, p. 79-80.

MONAH Dan, CUCOŞ Ştefan, POPOVICI Dragomir, ANTONESCU Silvia

1982 *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău*, CercArh, 5, p. 9-22.

NIȚU Anton, ŞADURSCHI Paul

1994 *Săpăturile de salvare de la Stînca Doamnei (sat Stînca Ştefăneşti, jud. Botoşani)*, Hierasus, 9, p. 181-193.

URSULESCU Nicolae

2004 *Santuari e luoghi di culto nel Neolitico della Romania e dell'Italia Meridionale*, in Stefania Santelia (a cura di), *Italia e Romania. Storia, Cultura e Civiltà a confronto. Atti del IV Convegno di Studi italo-romeno (Bari, 21-23 ottobre 2002)*, Quaderni di "Invigilata lucernis" 21, Edipuglia, Bari, 2004, p. 47-57.

2004a *Spiritual şi material în viața preistorică şi în concepțiile arheologiei preistorice*, Carpica, XXXIII, p. 5-9.

URSULESCU Nicolae, BOGHIAN Dumitru, COTIUGĂ Vasile, MERLAN Vicu

2001-2002 *Noi date privind complexele de cult din cultura Precucuteni*, Sargetia, XXX, p. 61-78.

URSULESCU Nicolae, MERLAN Vicu, TENCARIU Felix-Adrian, VĂLEANU Mădălin

2003 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iaşi*, Cronica. Campania 2002, Bucureşti, p. 158-160.

URSULESCU Nicolae, TENCARIU Felix-Adrian

2004 *Aménagement de culte dans la zone des foyers et des fours de la culture Precucuteni*, MemAnt, XXIII, p. 129-144.

URSULESCU Nicolae, TENCARIU Felix-Adrian, SCARLAT Letiția

2005 *Isaiia 2005. Noi date privind complexele de cult din cultura Precucuteni*, Carpica, XXXIV, p. 37-54.

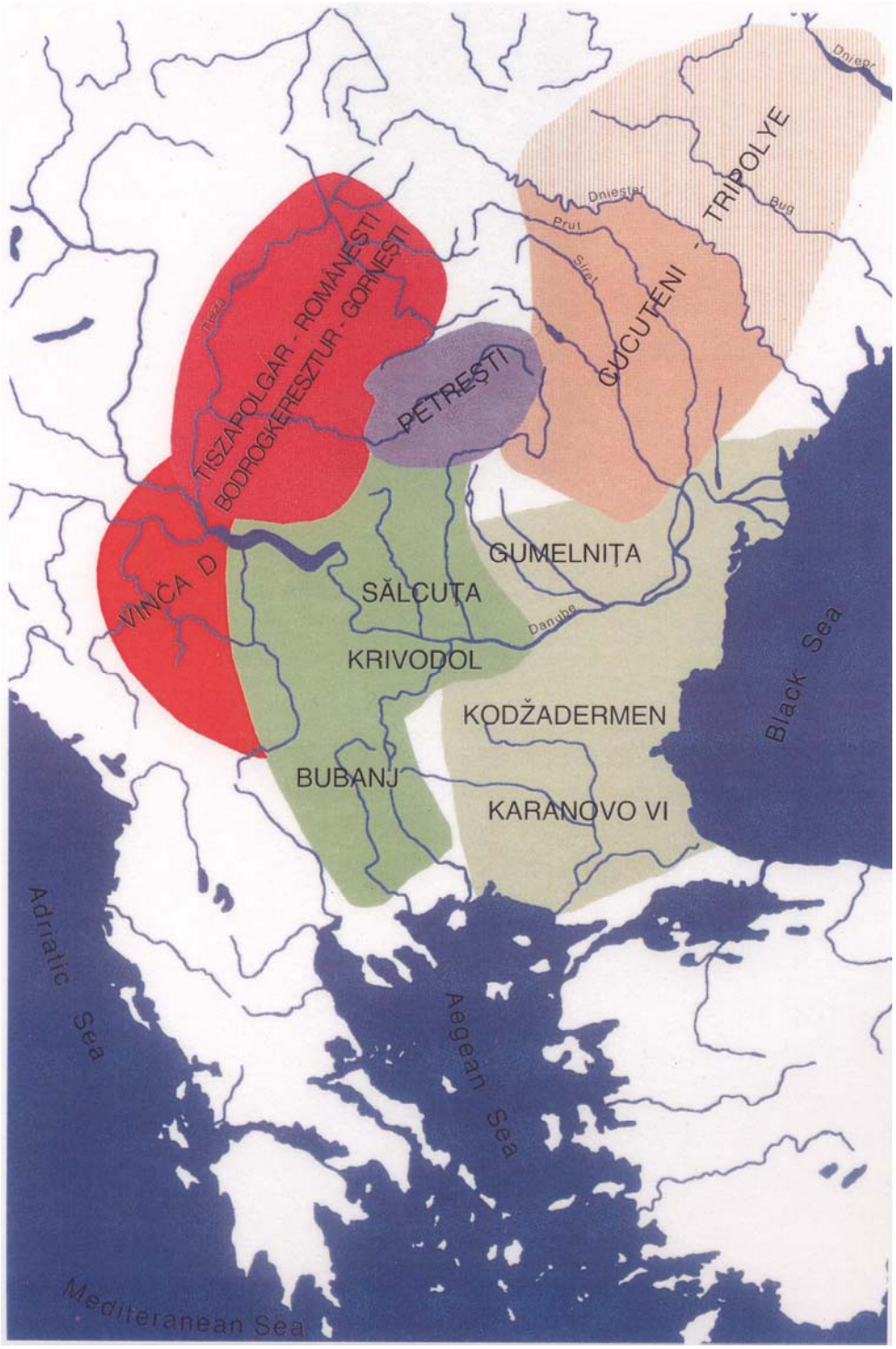

Fig. 1. Cultura Cucuteni şi vecinii săi.
[La culture Cucuteni et ses voisins].

Fig. 2. Cultura Cucuteni. Ştefăneşti – *Stînca Doamnei*, jud. Botoşani: vatră cruciformă.
[Culture Cucuteni. Ştefăneşti – *Stînca Doamnei*, dép. de Botoşani: âtre en forme de croix].

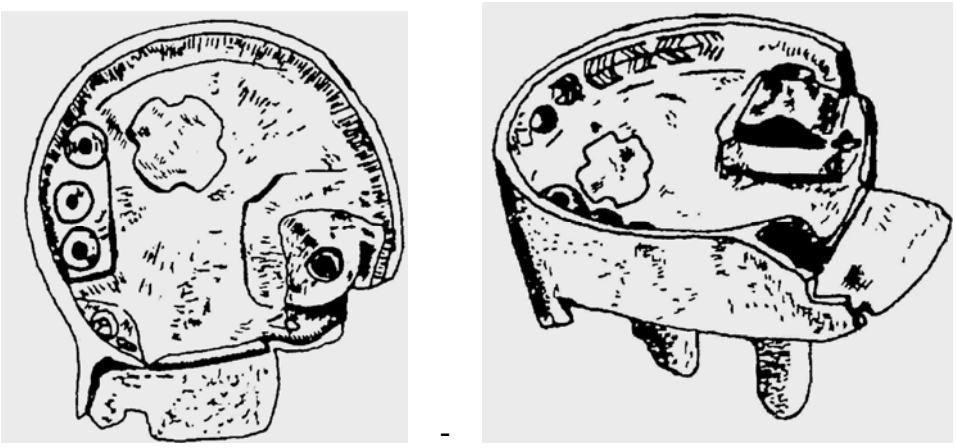

Fig. 3. Cultura Cucuteni, aspectul Tripolje. Popudnja, Ucraina: machetă de locuință cu reprezentarea vetrei cruciforme (după PASSEK 1949).
[Culture Cucuteni, l'aspect Tripolje. Popudnja, Ukraïne: maquette de maison avec la représentation de l'âtre en forme de croix (selon PASSEK 1949)].

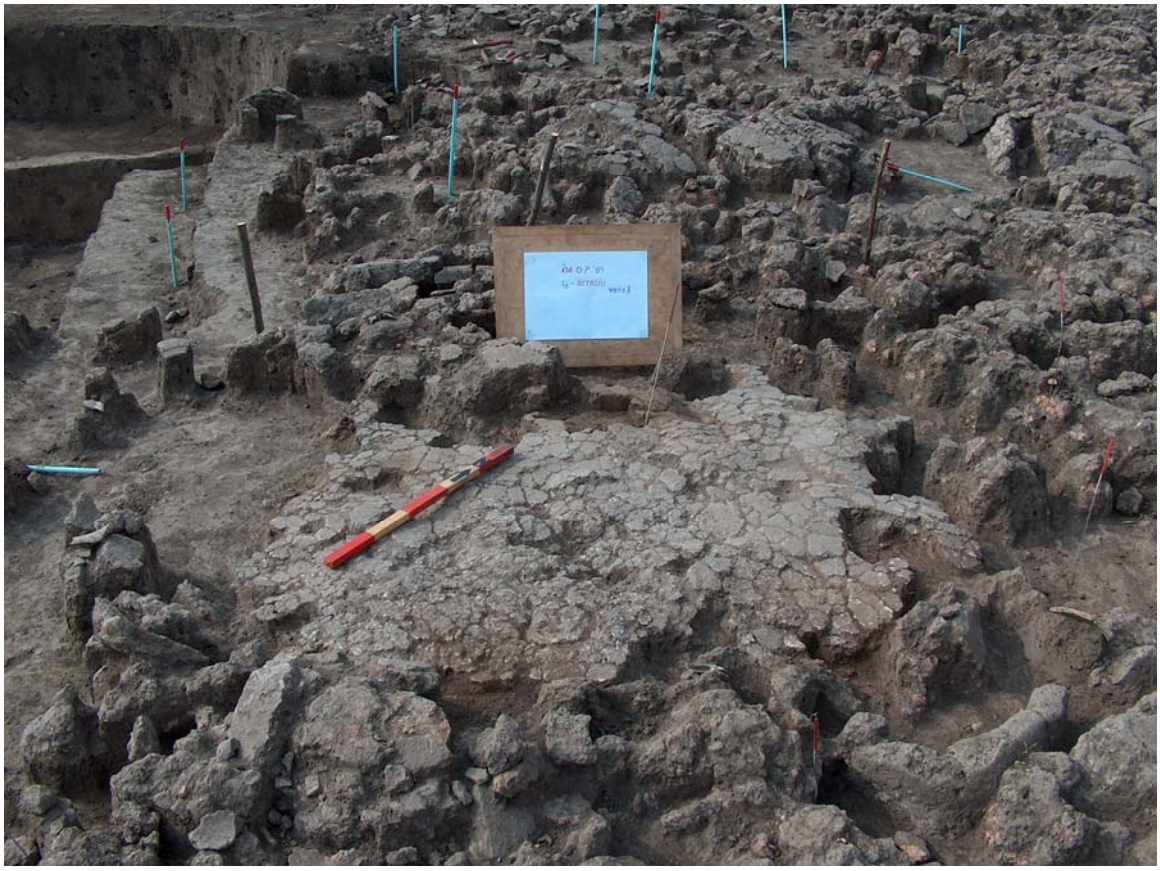

Fig. 4. Cultura Precucuteni. Isaiia: cuptorul din cea de-a dea doua etapă de existenţă a locuinţei nr. 5 [Culture Précucuteni. Isaiia: le foyer de la seconde phase d'existance de la maison no. 5].

Fig. 5. Cultura Precucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, jud. Iaşi: detaliu cu groapa nr. 62
[Culture Précucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, dép. de Iaşi: détail avec la fosse no. 62]

Fig. 6. Cultura Precucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, jud. Iaşi: recipient de tip „măsuță-altar" cu reprezentarea a patru picioare antropomorfizate, descoperit în groapa nr. 62.
[Culture Précucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, dép. de Iaşi: récipient du type „table-aûtel" avec la représentation des quatres pieds anthropomorphiques, trouvé dans la fosse no. 62].

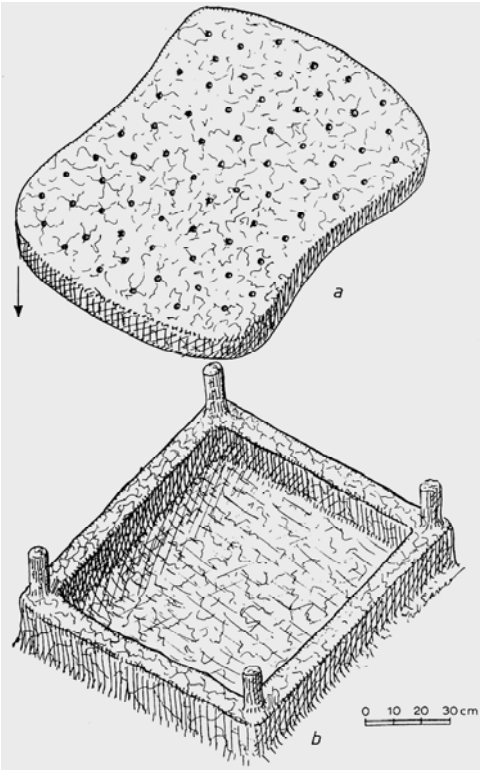

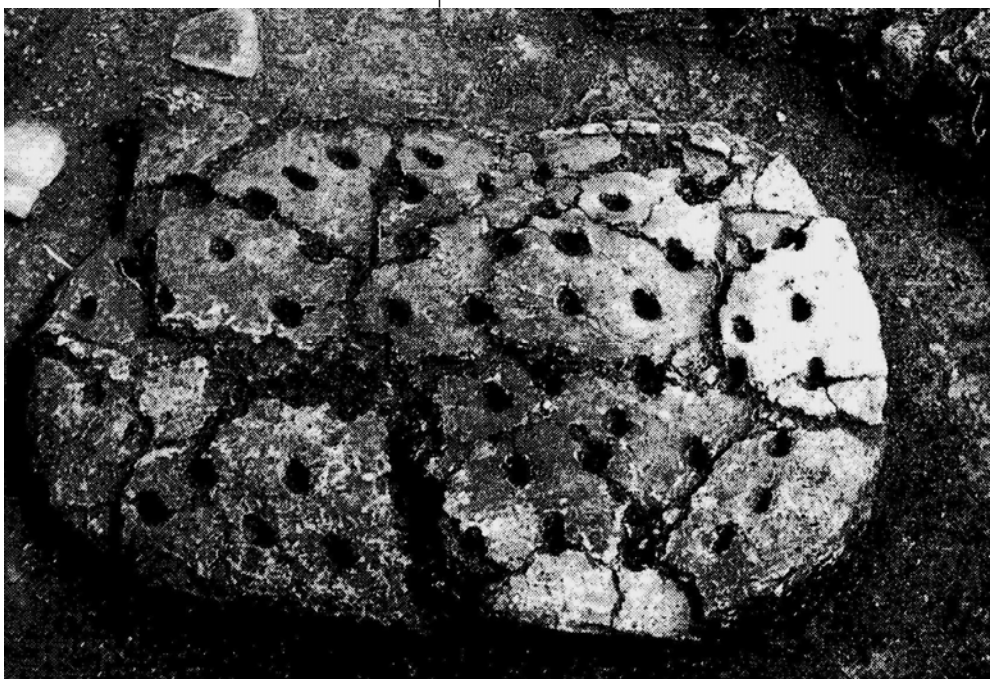

Fig. 7. Cultura Cucuteni. Drăguşeni-*Ostrovel*, jud. Botoşani: vatră portabilă.
[Culture Cucuteni. Drăguşeni-*Ostrovel*, dép. de Botoşani: âtre portable]

Fig. 8. Cultura Precucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, jud. Iaşi: coloană de lut terminată cu un capitel descoperită în spatele vetrei din locuinţa nr. 6.
[Culture Précucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, dép. de Iaşi: pilon en argile terminé par un capitel, trouvé au dédans de l'âtre de la maison no. 6].

Fig. 9. Cultura Precucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, jud. Iaşi: plăci de lut cu reprezentarea coarnelor de consecraţie descoperite lângă cuptorul şi vatra locuinţei nr. 7
[Culture Précucuteni. Isaiia – *Balta Popii*, Răducăneni, dép. de Iaşi: plaques d'argile avec la représentation des cornes de consecration, trouvées auprès du foyer et de l'âtre de la maison no. 7].

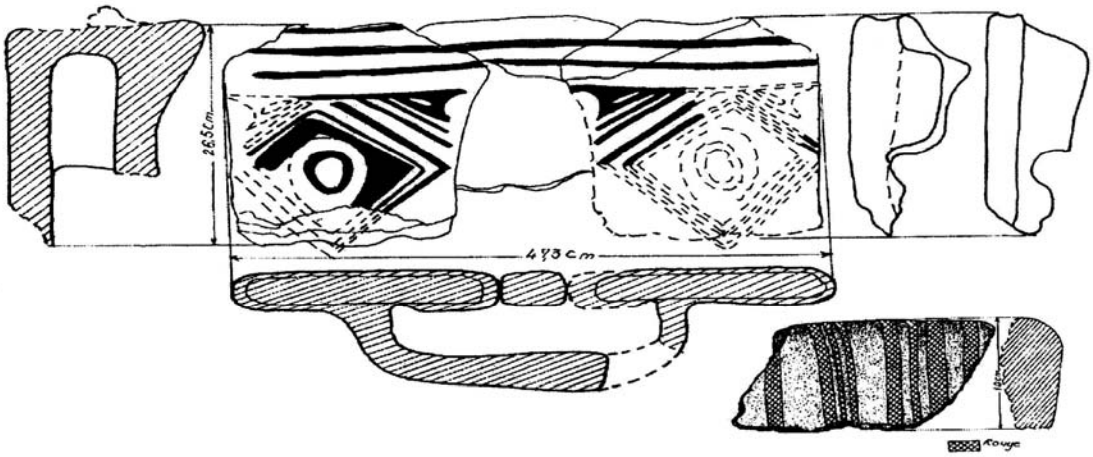

Fig.10.Cultura Precucuteni. Tîrgu Frumos – *Baza Pătule*, jud. Iaşi: altar pictat descoperit lângă vatra locuinţei nr. 11
[Culture Précucuteni. Tîrgu Frumos – *Baza Pătule*, dép. de Iaşi: aûtel peint trouvé auprès de l'âtre de la maison no. 11].

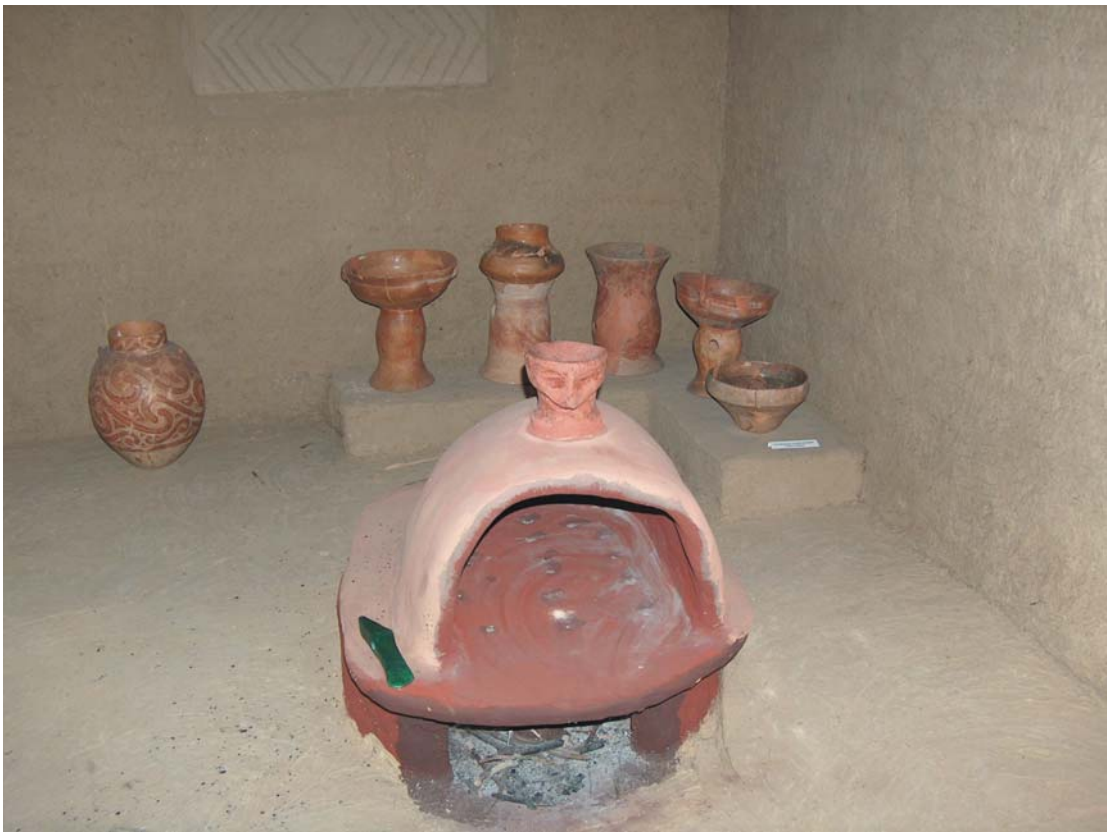

Fig.11.Cultura Cucuteni. Mărgineni – *Cetăţuia*, jud. Bacău: cuptor prevăzut la partea superioară cu o reprezentare antropomorfă
[Culture Cucuteni. Mărgineni – *Cetăţuia*, dép. de Bacău: foyer pourvu à la partie supérieure avec une représentation anthropomorphe].

O STATUETĂ ANTROPOMORFĂ CUCUTENIANĂ DE UN TIP DEOSEBIT

Maria DIACONESCU*

Key words: Cucuteni, judeţul Botoşani, idol de lut, modelare bipartită, cultul fertilităţii
Rezumat: *Articolul descrie o statuetă feminină de lut (faza Cucuteni A-B), care, prin întregul aspect, prin caracteristicile modelării şi ale decorului, este considerată un unicat în plastica antropomorfă cucuteniană.*
Résumé: *L'article décrit une statuette féminine en argile (la phase Cucuteni A-B), qui, par tout son aspect, par les caractéristiques du modelage et du décor, est considérée un* unicum *dans la plastique anthropomorphe de la culture Cucuteni.*
Abstract: *The paper describes a clay feminine statue (Cucuteni A-B), which, by her entire aspect, by the moulding and décor characteristics, is considered a unicum in the anthropomorphic plastic art of Cucuteni culture.*

Statuetele antropomorfe ale culturii Cucuteni, parte importantă a spiritualităţii acestei civilizaţii, s-au bucurat de atenţia mai multor cercetători de-a lungul anilor ceea ce a contribuit la cunoaşterea tot mai amănunţită a culturii spirituale a acestei comunităţi (MONAH 1997, într-o lucrare de referinţă, face o analiză amplă a acestui subiect cu indicarea bibliografiei esenţiale).

Statueta în discuţie a fost descoperită de prof. Gheorghe Hriţcu în apropierea satului Borzeşti (com. Ungureni), în punctul *La Iaz*, zonă cunoscută pentru densitatea aşezărilor cucuteniene din faza de mijloc (Cucuteni A-B), răspândite aici în mod uniform (APROTOSOAIE 1974, 171; PĂUNESCU, ŞADURSCHI, CHIRICA 1976, 280).

Impresia generală pe care o degajă statueta, deşi fragmentară, este aceea de masivitate, forţă, dar şi de echilibru, eleganţă, graţie. Este un exemplar hibrid, deosebit de complex prin elementele ce le relevă. Piesa este o reprezentare stilizată. Şoldurile şi fesele, normal conturate, după liniile corpului, poate fi reprezentarea unei femei ajunsă la deplină maturitate, arhetipul matroanei (MARINESCU-BÎLCU 1977, 16, 42), modelată convenţional-realist, cu părţile corpului redate proporţional, respectând caracteristicile somatice ale corpului feminin.

Fragmentul păstrat, aproape jumătate din corp, are lungimea de 17,5 cm., pasta din care e realizată este lut rudimentar, iar la exterior e acoperit cu un strat de lut foarte fin, bine netezit, ceea ce îi dă un aspect îngrijit şi a permis pictarea piesei.

Statueta este modelată după canoanele din faza A-B, surprinde esenţa corpului feminin specific plasticii neo-eneolitice, în poziţie verticală, o reprezentare statică, în tehnica ronde-bosse. Picioarele sunt demarcate numai în faţă până la genunchi, printr-o canelură adâncă, ce se bifurcă pe linia superioară a şoldurilor marcând linia unghiulară. Liniile desenate, negre, verticale, aflate de o parte şi de alta a acestei adâncituri despărţitoare, constituie o subliniere suplimentară a acestui ax (pl. I, III). Longitudinal, este modelată din două jumătăţi simetrice, după cunoscutul principiu „coincidentia oppositorum" (ELIADE, CULIANU 1993, 136), motiv pentru care s-a şi rupt în lungime, pe linia de sudare. Pe linia de lipire are asperităţi, care au facilitat sudarea prin presiune a celor două părţi (pl. I), cu ajutorul unei tije de lemn (groasă de 2-3 cm), care s-a aflat în această cavitate (MONAH 1997, 59). Statuetei îi lipseşte capul şi partea superioară a trunchiului, iar linia arcuită a corpului, mai sus de talie, indică posibila existenţă a unor mâini sub formă de amorse. Talia este subliniată prin modelare plastică, dar şi prin decorul pictat. Abdomenul este uşor rotunjit, spatele plat, bazinul larg, şoldurile arcuite, îi lipseşte zona fesei, modelată oarecum realist (pl. II). Faţa anterioară e uşor convexă, pentru a marca abdomenul, posteriorul concav pentru a reda curbura spatelui, respectând morfologia corpului. Pubisul este evidenţiat atât prin modelare, prin canelura orizontală, cât şi prin pictură, realizându-se un romb (dacă vom completa imaginar partea care lipseşte: pl. III) – motiv cunoscut, ce potenţează fertilitatea feminină, iar ca simbol reprezintă imaginea stilizată a sexualităţii feminine (MARINESCU-BÎLCU 1974). Piesa este secţionată la nivelul

* muzeubt@rasnet.ro Muzeul Judeţean de Istorie Botoşani.

genunchilor, iar pentru a-i asigura stabilitatea, verticalitatea, este lăţită într-o bază-talpă de sprijin, oarecum ovală, exfoliată parţial. Statueta este pictată printr-o transpunere foarte interesantă a decorului de pe vasele fazei A-B. Găsim ca fiind originală şi utilizarea, în pictarea acestei statuete, atât a decorului tectonic, cât şi a celui metopic, liniile verticale şi orizontale delimitând, separând suprafaţa piesei în zone decorative. Genialul artist a împărţit corpul statuetei în două registre, în zona taliei. Pe suprafaţa piesei se succed benzi arcuite, elipse, frunze, rezervate din învelişul alb al piesei, în interiorul cărora s-au trasat cu brun câte patru linii fine, paralele, ce îmbogăţesc decorativ piesa, motivele ornamentale fiind perfect adaptate constituţiei statuetei. Atât după dimensiunile piesei, cât şi după decorarea sa atentă, după complexitatea realizării, ca şi după zonele în care decorul este uzat, se poate trage concluzia că statueta a avut o perioadă de folosire îndelungată.

Deşi respectă canonul nudităţii rituale, decorul pictat redă elemente de vestimentaţie, dar, în acelaşi timp, subliniază apartenenţa acestei reprezentări la sexul feminin. Nu este deloc întâmplătoare alegerea, ca motive pictate, a elipselor ovale, a motivelor foliacee, acestea făcând parte din simbolistica feminină legată de fertilitate (MARKEVICI 1981, 33, fig. 38, 57, 59-61). Schema decorativă folosită deconspiră acea libertate de exprimare, cunoscută în arta cucuteniană, ce permite găsirea unor noi modalităţi de redare a caracterului feminin, a reprezentării prin folosirea unui alt simbol de esenţă feminină, menit a-i potenţa astfel atributele feminităţii. Se subliniază în acest fel importanţa picturii, a culorilor, existenţa unor motive preferate legate de obiectele folosite în cadrul ritualurilor legate de fertilitate şi fecunditate, mai ales a celor ce poartă simboluri cu valoare de ideogramă (GIMBUTAS 1976, 78-96).

Deosebit de interesantă ni s-a părut înglobarea în pasta statuetei a unor boabe de grâu, inclusiv a plevei (nouă bucăţi pe fragmentul păstrat), atât pe suprafaţa piesei, cât şi în ruptură. Această practică rituală a populaţiilor eneolitice, ce pleacă din faza Precucuteni III, s-a folosit apoi în faza A a culturii Cucuteni, însă pe un număr destul de restrâns de statuete, cele mai multe în aria estică a culturii (MONAH 1997, 53; F. MONAH 1992, 188, fig.1/4). Astfel de statuete, cu boabe de grâu dispersate în pasta acestora, s-au descoperit la Răuceşti (DUMITROAIA 1987, 28), Luka Vrubleveckaja (BIBIKOV, 1953, p.206, POGOŽEVA, 1983, p.11) Petricani (F. MONAH, 1992, p.188), Moara Jorii, com. Vlăsineşti (DIACONESCU 2001, 10). Statueta de la Ungureni confirmă utilizarea amestecului de seminţe în pasta din care se modelau statuetele şi în faza Cucuteni A-B.

Prin îmbinarea mai multor elemente - forma sintetică a imaginii antropomorfe a divinităţii, utilizarea unor simboluri a sexualităţii feminine, cât şi a unor motive vegetale stilizate, înglobarea boabelor de grâu în pastă, alcătuirea statuetei din două bucăţi, această statuetă corespunde necesităţii utilizării ei în cadrul ritualului dedicat fecundităţii umane şi agrare, a sacralităţii Mamei Pământ.

Considerăm că această piesă este o statuetă antropomorfă şi nu un vas antropomorf sau statuetă recipient, întrucât pasta din care este realizată e grosieră, prost arsă, de culoare neagră-cenuşie, iar grosimea peretelui până la cavitate este de 1,5 cm. În plus, în funcţie de zona anatomică, alcătuirea sa din două jumătăţi opuse este caracteristică doar statuetelor antropomorfe.

Chiar dacă provine dintr-o descoperire întâmplătoare şi este în stare fragmentară, statueta antropomorfă de la Ungureni are certe valenţe documentar- ştiinţifice, fiind – după ştiinţa noastră – o piesă singulară în cadrul culturii Cucuteni. Originalitatea sa demonstrează marea forţă de creaţie a acestei culturi, cunoscută pentru echilibrul şi eleganţa proprie doar unei civilizaţii deosebite.

Une statuette anthropomorphe cucutenienne particulière

– Résumé –

L'article décrit une statuette féminine en argile, fragmentaire, trouvée par hasard sur le territoire de la commune Ungureni (dép. de Botoşani), dans une zone (le lieu dit *La Iaz*) riche en vestiges archéologiques, appartenant à la phase Cucuteni A-B. A cette datation indique aussi le décor peinte de la statuette. La pièce se remarque par quelques particularités:

- les dimensions très grandes (le fragment a 17,5 cm de longueur);

- à la partie coupée longitudinalement on observe un canal médian, 2-3 cm de diamètre, où autrefois était une tige en bois, qui aidait à l'unification de deux parties qui composaient la statuette;

- le mélange dans la pâte d'argile de quelques grains de céréales, habitude posé en liaison avec l'augmentation de la fonction de fertilité de la divinité;

- le décor, qui accentue les attributs liés au culte de la fecondité.

Par tout son aspect, par les caractéristiques du modélage et du décor, la statuette est considérée un unicum dans le cadre de la plastique cucuténienne, connue jusqu'à ce moment-là.

BIBLIOGRAFIE

APOTROSOAIE Filaret

1974 *Cercetări arheologice în împrejurimile oraşului Săveni*, in: *Din trecutul judeţului Botoşani*, Botoşani, p. 157-175.

BIBIKOV Serghej N.

1953 *Poselenie Luka-Vrubleveckaja na Dnestre*, MIA 38, Moskva – Leningrad.

DIACONESCU Maria

2001 *Plastica antropomorfă cucuteniană din colecţiile muzeelor din judeţul Botoşani*, Hierasus, XI, p. 7-36.

DUMITROAIA Gheorghe

1987 *Plastica antropomorfă cucuteniană de la Răuceşti-„Munteni", jud. Neamţ*, MemAnt, XV-XVII, p. 21-42.

ELIADE Mircea, CULIANU Petre

1993 *Dicţionar al religiilor*, Bucureşti.

ELLIS Linda

1984 *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, BAR International Series 217, Oxford.

GIMBUTAS Maria

1976 *Ideograms and Symbolic Design on Ritual Objects of Old Europe (Neolitic and Chalcholitic South–East Europe)*, in: J.W.S. Megaw (ed.) *To Ilustrate the Monuments*, London, 1976, p. 78-98.

MARINESCU-BÎLCU Silvia

1974 *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Bucureşti.

1977 *Unele probleme ale plasticii antropomorfe neo-eneolitice din România şi relaţiile ei cu Mediterana Orientală*, Pontica, X, p. 37-43.

1977 *Câteva observaţii asupra sculpturii în lut a culturii Hamangia şi influenţa ei asupra plasticii culturii Precucuteni*, Peuce, VI, p. 13-17.

MARKEVICI Vsevolod I.

1981 *Pozdnetripolskie plemena Severnoj Moldavii, Chişinău*

MONAH Dan

1997 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA III, Piatra-Neamţ.

MONAH Felicia

1992 *Amprente de plante descoperite în aşezări eneolitice din Moldova*, ArhMold, XV, p. 185-186.

PĂUNESCU Alexandru, ŞADURSCHI Paul, CHIRICA Vasile

1976 *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*, Bucureşti.

POGOŽEVA A.P.

1983 *Antropomorfnaja plastika Tripol'ja*, Novosibirsk.

Fig. 1. Statuetă de la Ungureni (jud. Botoşani).
[Statuette de Ungureni (dép. de Botoşani).]

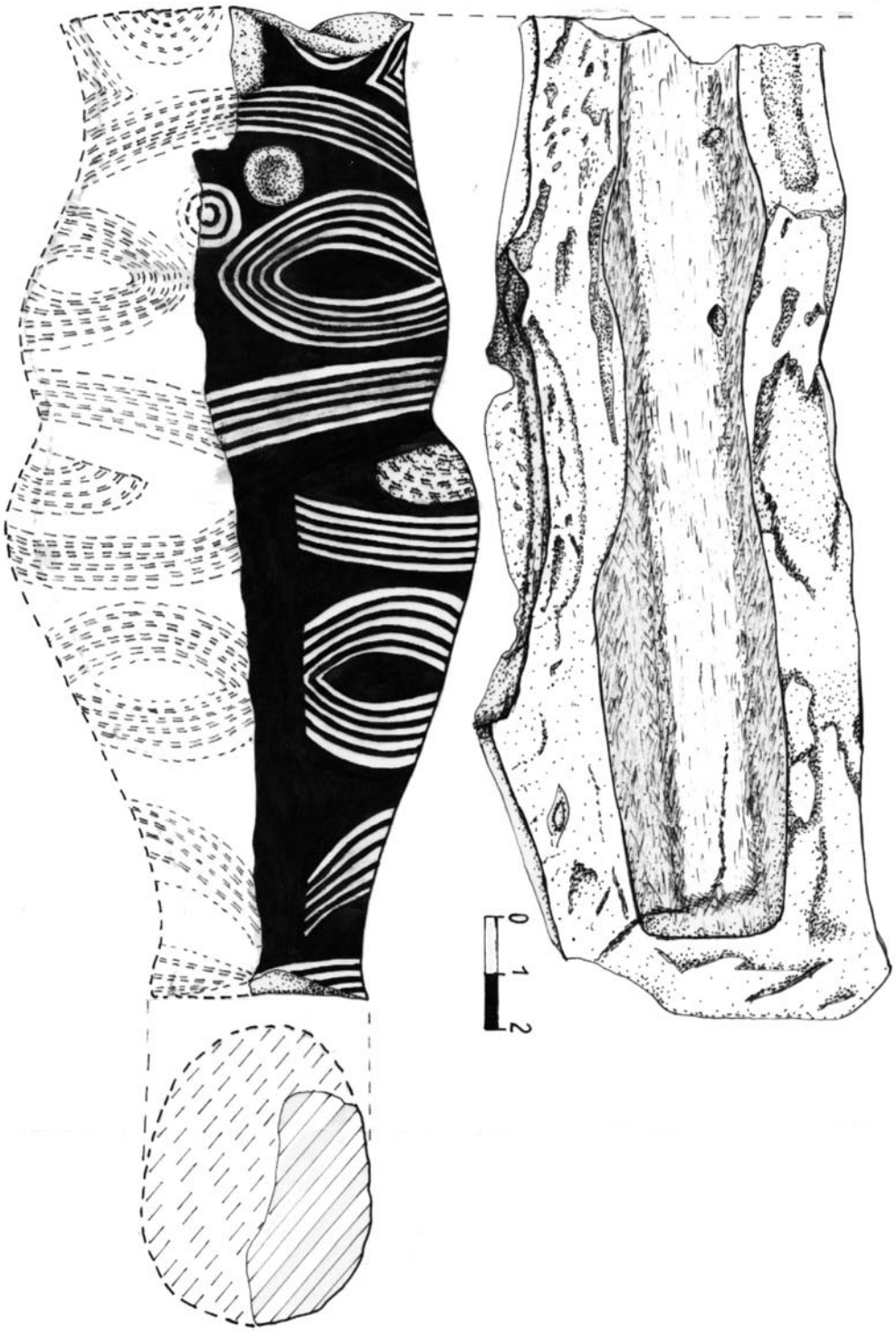

Fig. 2. Statuetă de la Ungureni (jud. Botoşani).
[Statuette de Ungureni (dép. de Botoşani).]

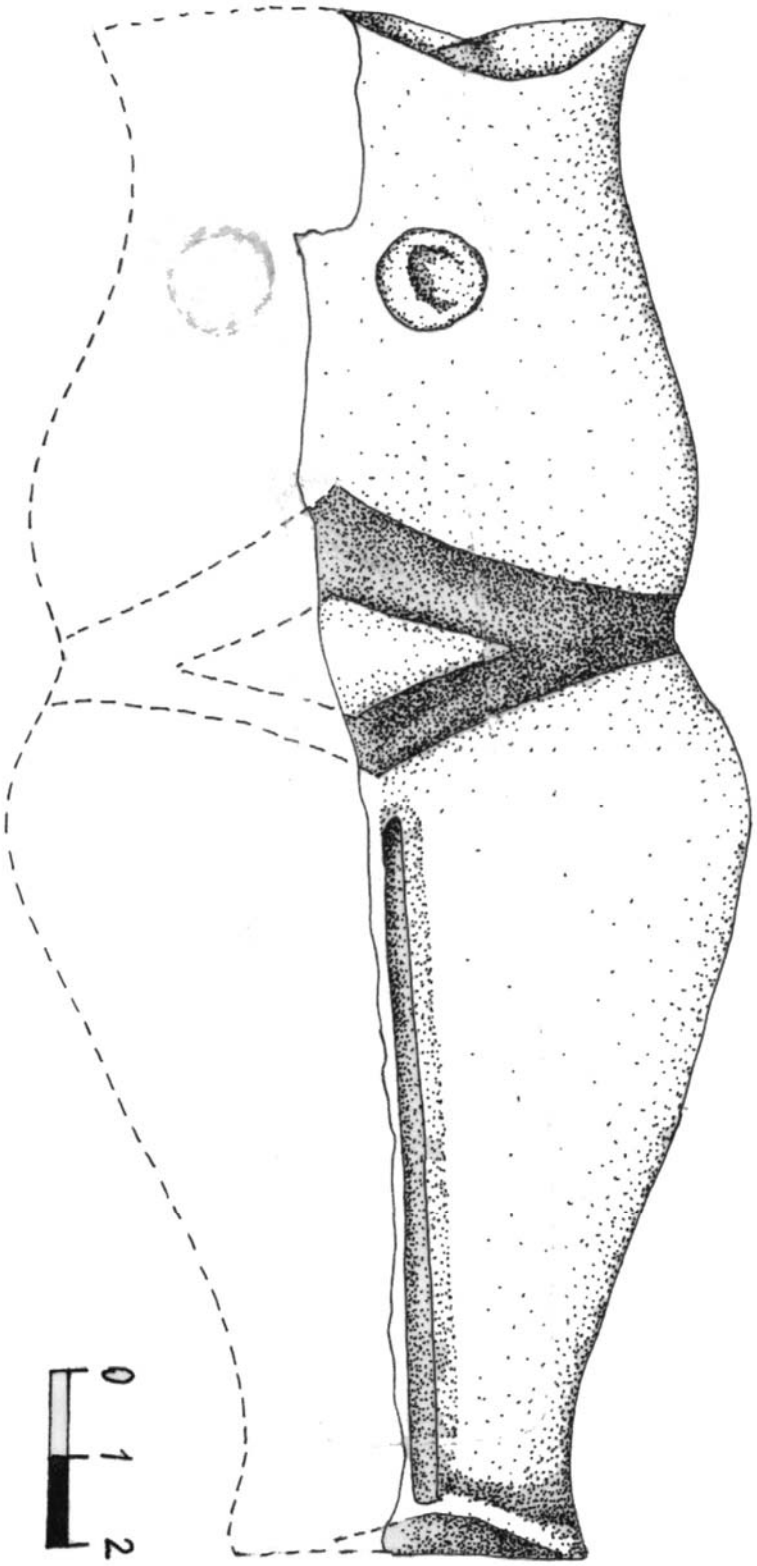

Fig. 3. Statuetă de la Ungureni (jud. Botoşani).
[Statuette de Ungureni (dép. de Botoşani).]

ARHEOLOGIA ALUVIALĂ. PRINCIPII TEORETICE ŞI APLICAŢII PRIVIND AŞEZAREA CUCUTENIANĂ DE LA HOISEŞTI

George BODI*

Key words: Chalcolithic, Cucuteni, alluvial geoarchaeology, paleo-environment, agriculture.
Rezumat: *Lucrarea conţine, în prima parte, câteva consideraţii teoretice referitoare la arheologiei mediului, cu privire specială asupra arheologiei aluviale. Partea aplicată analizează condiţiile paleomediului specific aşezării de la Hoiseşti şi stabilirea gradului în care acestea permiteau practicarea unei agriculturi cu performanţe sporite.*
Abstract: *In the first part of the paper we present some general theoretical considerations on landscape archaeology, with special attention paid to the alluvial geoarchaeology. As application we try to analyse the conditions offered by the palaeo-environment for the Hoiseşti site and to establish wherever high performance agriculture was possible.*
Résumé: *Dans la première partie on expose quelques considérations théoriques sur l'archéologie de l'environnement, avec un regard spécial sur l'archéologie alluviale. Comme étude appliquée, on essaie d'analyser les conditions du paléo-environnement pour le site de Hoiseşti et leur rapport avec la possibilité de pratiquer une agriculture performante.*

Arheologia mediului se constituie într-o ştiinţă de graniţă, aflată la limita dintre geografie şi arheologie. Obiectivele de cercetare ale acesteia au fost trasate de Colin Renfrew în anii '80 şi rămân încă valabile, deşi domeniile de cercetare ale acesteia s-au diversificat şi specializat considerabil.

Acestea constau în (RENFREW 1983, 321-322):
- utilizarea sistematică a controlului cronologic pentru stabilirea intervalului de timp în studierea locală a evoluţiei geomorfologice şi a peisajului înconjurător al unui sit;
- dezvoltarea unui model de micro-geomorfologie umană a unui loc de activitate, cu accent asupra modului în care acţiunea factorului uman acţionează ca agent formator asupra peisajului;
- definirea clară a factorilor care determină sau constrâng exploatarea umană a mediului, cu focus asupra modului în care un sistem cultural percepe sau nu diferite aspecte ale mediului;
- înţelegerea efectivă a cauzelor schimbărilor apărute în cadrul peisajului şi mediului, cauze parţial, dar nu în întregime antropice;
- extinderea evaluării activităţii umane în spaţiu, dincolo de cadrul ecologic, introducându-se şi factorii sociali şi politici;
- dezvoltarea unei metodologii care să permită investigarea aspectelor cognitive ale unei societăţi.

Două abordări majore pot fi distinse în cadrul arheologiei peisagistice moderne. Ambele sunt orientate într-o direcţie ecologică şi au la bază analize interdisciplinare.

Una dintre aceste abordări se concentrează asupra problemelor privind răspândirea aşezărilor şi factorii care determină stabilirea acestora în anumite locaţii (soluri şi alte resurse). Astfel de investigaţii au un caracter ecologic şi se axează pe probleme geografice. Scopul acestui tip de cercetare este obţinerea unei imagini cât mai complete asupra modelului de stabilire a locuirilor umane, pe o scară de timp cât mai largă. În acest caz investigaţia se duce la un nivel macrostructural şi aria de acoperire a unui astfel de proiect este limitată doar de forţa de muncă implicată; totuşi, din motive practice, ariile de studiu selectate se înscriu, de obicei, în cadrul unei unităţi administrative moderne (STJERNQUIST 1978, 252).

A doua metodă se concentrează asupra aşezărilor ca sisteme sociale. În acest caz scopul cercetării îl constituie analiza activităţilor umane şi relaţia acestora cu mediul înconjurător în cadrul unor unităţi sociale delimitate. O astfel de investigaţie are un caracter funcţional, dar presupune o abordare ecologică complexă şi trebuie astfel dusă la un nivel microstructural. În acest caz, unitatea supusă analizei trebuie să aibă un caracter natural, aflat în legătură cu unităţile sociale preistorice. Astfel de unităţi naturale pot fi

* georgebodi@yahoo.com, Universitatea "Al.I.Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie, Şcoala doctorală; Fundaţia „Cucuteni pentru Mileniul III" Bucureşti – Filiala Iaşi.

date de aşezări sau de unităţi geografice, cum ar fi valea unui râu, insule etc. (STJERNQUIST 1978, 253). În această din urmă categorie se încadrează şi arheologia aluvială.

Se poate spune despre mediile aluviale că au propria lor arheologie, deoarece, de-a lungul preistoriei, acestea, in ciuda marii lor variabilităţi, s-au distins de alte medii prin resursele si pericolele pe care le oferă. Mediul nu numai că filtrează datele iniţiale arheologice, dar, de asemenea, a afectat comportamentul comunităţilor studiate în moduri variate şi subtile, incluzând percepţia acestora asupra mediului însuşi. Resursele fizice şi biologice ale mediilor aluviale oferă comunităţilor umane seturi integrate complexe de posibilităţi, presupunând în acelaşi timp costuri, a căror posibilitate de acceptare nu poate fi judecată decât într-o manieră contextuală (BROWN 2001, 3). Pentru ca o astfel de înţelegere să fie posibilă este necesară stabilirea principiilor fundamentale ale proceselor fizice şi biologice care operează în medii aluviale şi a metodelor utilizabile în studierea acestor procese. Astfel, evoluţia luncii inundabile constituie un element esenţial pentru studiile asupra schimbărilor mediului şi relaţia acestora cu activităţile umane, interpretarea sedimentelor şi solurilor din albia majoră constituind o parte necesară a acestei discipline. Aceasta include înţelegerea de bază a proceselor curgerii râului şi de eroziune, precum şi a transportului şi depunerii sedimentelor. În situri preistorice mai târzii albia majoră însăşi poate fi privită, în parte, ca artefact datorat unei comunităţi umane din zonă. Aşadar, pentru a determina impactul real al comunităţilor umane asupra sistemelor fluviale trebuie înţeles şi controlul natural existent asupra acestora, în caz contrar existând riscul estompării relaţiilor dintre om şi mediu. Pentru reconstituirea cât mai completă a mediului ambiant, datele obţinute din studierea din punct de vedere geografic şi geologic a zonei de interes trebuie completate cu cele oferite de arheobotanică şi arheozoologie.

Aşezarea cucuteniană de la Hoiseşti a fost parţial investigată în cadrul a două campanii de săpături de salvare, în cursul anilor 2003 şi 2004 (URSULESCU *et alii* 2004, 139-142; URSULESCU *et alii* 2005, 177-178). Pentru moment, aşezarea pare a avea trei niveluri de locuire aparţinând fazei A a culturii Cucuteni, dar a fost remarcată şi existenţa unor fragmente ceramice aparţinând fazei B a aceleiaşi culturi, deşi în săpătură nu au fost identificate asemenea complexe.

Aşezarea se află în Câmpia Iaşilor, parte componentă a subunităţii Câmpiei Jijiei inferioare şi a Bahluiului, din cadrul Câmpiei Moldovei, într-un meandru de pe stânga cursului inferior al râului Bahlui, în dreptul podului care asigură legătura cu satul Hoiseşti, dinspre D.E. 587 Iaşi – Roman (la 19 km de Iaşi se desprinde D.C. 36A spre Hoiseşti) (fig. 1a).

Landşaftul geomorfologic al regiunii Dumeşti, care apare sub forma unei câmpii cu fragmentare colinară şi deluroasă, a fost format prin activitatea de eroziune şi acumulare a văii Bahluiului şi a afluenţilor săi, în condiţiile unui regim tectonic de platformă (MARTINIUC, BĂCĂUANU 1961, 182).
Aşezarea este situată în lunca Bahluiului, la nord găsindu-se dealurile Ilenei, Totârlacu şi Dealul lui Chiriţă, iar la sud dealurile Ruşilor (Crucii), Drencea şi dealul Holmului (fig. 1b).

Tipurile genetice de relief aflate în zona imediată de influenţă a aşezării sunt: interfluvii sculpturale, forme de relief sculpturale deluviale şi forme de relief de acumulare fluviatilă şi deluvială.

În cadrul interfluviilor sculpturale se încadrează Dealul Drencea, situat la sud de aşezare. Această categorie se prezintă sub formă de coline larg vălurite, sau de poduri uşor înclinate, majoritatea fiind sculptate în marne sau argile sarmaţiene, acoperite în cea mai mare parte de luturi eluviale. În prezent, pe interfluvii procesele de eroziune sunt reduse, cu excepţia marginilor mai înclinate ale acestora, de la contactul cu versanţii afectaţi de procese deluviale active (MARTINIUC, BĂCĂUANU 1961, 183) (fig. 2a-b).

În cadrul reliefurilor sculpturale deluviale întâlnim, la nord de lunca Bahluiului, versanţi deluviali cu degradări moderate, cu pante cu o înclinare cuprinsă între 1 şi 3^0 (Dealul Ilenei şi Dealul lui Chiriţă) sau între 3 şi 5^0 (Dealul Totârlacu) (fig. 2c). De o parte şi de alta a văilor Ilenei şi Vătăvoaiei, la Nord de Bahlui, ca şi pe versaţii de Nord şi Vest ai Dealului Drencea, la sud de Bahlui, se întâlnesc eroziuni areolare şi liniare, gradul de înclinare al acestor versanţi oscilând între 5 şi 10^0. Versanţi deluviali cu degradări accentuate, pe care predomină alunecările de teren apar în zona coastei Bahluiului, fiind favorizate de energia pantelor (70-90 m) şi de înclinarea acestora ce variază între 10 şi 20^0 (MARTINIUC, BĂCĂUANU 1961, 183-184) (fig. 3a).

În cadrul reliefurilor de acumulare fluviatilă şi deluvială întâlnim şesuri aluvio-coluviale inundabile şi glacisuri proto-coluviale.

Din cadrul şesurilor aluvio-coluviale, important din punctul de vedere al obiectului nostru de studiu este şesul Bahluiului, orientat V-E, cu lăţimi între 1200-1800 m şi o pantă generală de cca. 0,8‰ (fig. 3b). Din punct de vedere al alcătuirii geologice, în bază se întâlnesc prundişuri şi nisipuri maşcate, iar în acoperiş nisipuri fine şi o pătură de argile aluvionare cu lentile de nisipuri. Grosimea totală a aluviunilor variază între şase şi opt metri. Datorită predominării argilelor, la suprafaţă se găsesc şi lentile de apă freatică suspendată şi zone mlăştinoase sau cu multe sărături. În zona localităţii Banu, se poate observa în malurile albiei că acestea sunt alcătuite, la partea superioară, din nisipuri cu lentile de argile aluvionare, pe o grosime de cca. 1,5 m, sub care apare un sol de lăcovişte îngropat (0,60 m), iar mai jos sunt argile aluvionare (MARTINIUC, BĂCĂUANU 1961, 187).

Aşezarea este situată în zona de contact a şesului Bahluiului cu valea Sărăturii, pe un glacis proto-coluvial, alcătuit din acumulări de conuri de dejecţie predominant nisipoase, cu materiale grosiere şi coluviuni mai fine, lut-nisipoase, provenite din spălările areolare de pe pante. Apa subterană în aceste glacisuri o întâlnim în general la 2-3 m adâncime (MARTINIUC, BĂCĂUANU 1961, 188) (fig. 4a).

Deşi datele existente până în acest moment nu ne permit realizarea unei imagini complete asupra mediului înconjurător existent în perioada locuirii din aşezarea cucuteniană de la Hoiseşti, putem încerca totuşi să oferim un răspuns parţial la una din întrebările majore ridicate de studierea acestei comunităţi, anume care sunt factorii care au determinat stabilirea unei locuiri umane într-o zonă cu risc relativ ridicat.

În general, albiile majore ale râurilor sunt mai productive decât terenurile care le înconjoară, acest fapt datorându-se prezenţei într-un grad mai ridicat a apei şi nutrienţilor. Se poate astfel presupune că situarea comunităţii cucuteniene de la Hoiseşti în lunca Bahluiului poate fi legată de condiţiile favorabile practicării agriculturii oferite de aceasta. Totuşi, productivitatea luncilor şi gradul în care acestea avantajează cultivarea plantelor, în special a cerealelor, variază în funcţie de latitudine, climă şi factori locali (Tabel 1).

Din punct de vedere al climei, civilizaţia Cucuteni evoluează în perioada Atlanticului, care pe teritoriul ţarii noastre corespunde cu faza molidului cu alun şi stejăriş amestecat. Această fază se caracterizează printr-un grad de căldură şi umiditate mai ridicat decât cel din ziua de azi (CÂRCIUMARU 1996, 20), asigurându-se astfel condiţiile necesare practicării agriculturii.

Un alt factor important în determinare este dat de morfologia formelor de relief. Din acest punct de vedere, zone favorabile practicării agriculturii, în zona de influenţă a aşezării de la Hoiseşti, sunt date de terenurile plate din lunca Bahluiului, precum şi de versanţii cu înclinaţii reduse (sub 5^0) ale dealurilor aflate la nord de aceasta. Totuşi, în cazul în care s-ar fi urmărit cultivarea acestor pante, considerăm că aşezarea ar fi ocupat o poziţie mai nordică, cel puţin în cadrul luncii, dacă nu chiar pe una din terasele prezente pe dealurile nordice. Având în vedere gradul de înclinare, între 10 şi 20^0, al versanţilor care mărginesc la sud albia majoră, fapt care îi face inutilizabili ca terenuri arabile, putem presupune că, în cadrul economiei comunităţii cucuteniene studiate accentul cădea pe exploatarea resurselor luncii râului (fig. 4b).

Umiditatea solului, incluzând existenţa şi nivelul pânzei freatice, constituie un alt factor major în determinarea fertilităţii unei zone. În cazul luncii râului Bahlui prezenţa la suprafaţă a pânzelor freatice suspendate denotă o conductivitate hidraulică redusă a solului. Acest fapt, coroborat cu un climat umed, care are drept rezultat un aport sporit de apă atât direct, sub forma precipitaţiilor şi al debitului râului, cât şi indirect, sub forma apelor scurse de pe versanţi, ar fi putut determina, într-o măsură mai mare decât azi, existenţa pentru o anumită perioadă a anului, a unor zone submerse, în unele locuri chiar mlăştinoase.

Din punct de vedere al clasificării solurilor, în absenţa unei corelări stratigrafice şi cronologice stricte între nivelul ocupat de locuirea cucuteniană şi lunca Bahluiului, am luat în considerare toate tipurile de sol întâlnite până la adâncimea de 2 metri. Se observă astfel existenţa a două tipuri de sol de origine aluvială: soluri halomorfe (de la suprafaţă până la 1,5 m adâncime), urmate de soluri hidromorfe.

Solurile halomorfe sunt răspândite pe luncile râurilor Prut, Jijia, Bahlui şi pe unii versanţi din câmpia Moldovei (PLANUL LOCAL DE ACŢIUNE PENTRU MEDIU – JUDEŢUL IAŞI 2004, 24). Acestea sunt rezultatul unui proces de salinizare şi/sau alcalizare şi se caracterizează printr-un pH puternic alcalin (LUPAŞCU, PARICHI, FLOREA 1998, 346).

Solurile hidromorfe sunt formate sub influenţa puternică a apei freatice şi/sau acumulate din precipitaţii, deasupra unui orizont impermeabil (IBIDEM). În acest caz, lăcoviştile constituie un tip de sol

hidromorf, de culoare închisă, relativ bogat în humus, format în zona de stepă sau silvostepă, în condiții de exces local de umiditate, datorită prezenței apei freatice la mică adâncime. Acest tip de sol prezintă permeabilitate variată, mai frecvent mică, o reacție slab-moderat alcalină şi aprovizionare bună cu substanțe nutritive (IBIDEM).

Având în vedere faptul că cerealele constituie cultura de bază a sistemului agricol specific comunităților cucuteniene, un ultim element care trebuie luat în calcul este cel al condițiilor necesare cultivării acestora. Astfel, după cum rezultă din tabelul nr. 2, nivelul optim de pH în sol se situează între valorile de 5,5 şi 6,5, valori care indică necesitatea existenței unor soluri uşor acide (SYNDER http://www.back-to-basics.net/efu/efu.html, 1). După cum am arătat deja, o caracteristică a solurilor halomorfe o constituie gradul ridicat de alcalinitate, indicând astfel valori ale pH-ului cu mult peste 8, fapt care le face improprii cultivării cerealelor. În ceea ce priveşte lăcoviştile, deşi prezintă un potențial natural ridicat de fertilitate, reacția slab-moderat alcalină indică valori ale pH-ului situate între 7 şi 8, care ar putea avea drept rezultat o productivitate mai scăzută.

Din punct de vedere al ecologiei şi funcțiilor rădăcinilor cerealelor, s-a constatat faptul că acestea tind să se dezvolte în orizonturi de sol bine aerate şi bogate în nutrienți favorabili, evitând zonele caracterizate prin hipoxie sau niveluri toxice de minerale (MANSKE, VLEK 2002, 250). Din acest punct de vedere, recoltele de cereale pot fi serios compromise de saturarea solului cu apă, fapt care duce la scăderea nivelului de O_2 din sol, acest fenomen fiind adeseori însoțit de creşterea nivelului de CO_2 şi de etilenă. Astfel de schimbări au drept rezultat compromiterea recoltelor de cereale (MANSKE, VLEK 2002, 252). Luând în calcul aceste date, la care adăugăm gradul mai ridicat de umiditate al climei specifice perioadei de locuire a aşezării de la Hoiseşti, precum şi existența unei pânze freatice aflate în apropierea suprafeței, ca şi conductivitatea hidraulică scăzută a solurilor identificate, constatăm că lunca râului Bahlui nu conferea, nici din acest punct de vedere, condiții favorabile practicării agriculturii.

În concluzie, studierea din punct de vedere al arheologiei mediului şi al arheologiei aluviale a locuirii cucuteniene de la Hoiseşti a permis trasarea caracteristicilor unei ramuri specifice a economiei acestei culturi. Îmbogățirea datelor asupra condițiilor şi resurselor naturale oferite de lunca Bahluiului va permite conturarea unei imagini exacte şi amănunțite a economiei aşezării de la Hoiseşti, permițând, de asemenea, plasarea acesteia într-un context socio-economic zonal.

Alluvial archaeology. Theoretical principles and application on the Cucuteni settlement from Hoiseşti

– Summary –

In the first part of our paper we present some of the general purposes, methods and orientations existent in landscape archaeology in general, then presenting the specific problems raised by the archaeological study of alluvial environments and the basic necessary data sets.

In the second part, our main aim is to determine wherever the existence of a Cucuteni settlement in a high-risk area could have been determined by the possibility of practicing performant agriculture. To this point, we describe, according to the data sets already mentioned, the known characteristics of the Hoiseşti settlement catchment area. We thus make a detailed presentation of the geomorphological features of the landscape than presenting general considerations on the climate existent at the time of the inhabitation of the Hoiseşti site. By analyzing the morphology of the relief features existent within the site's catchment area we determine that arable terrains could be considered the flat area of the floodplain, as well as the slopes with a maximum inclination of 5^0 situated north of the settlement. We than analyze the position of the site and we determine that its situation on the south part of the floodplain indicates that the economy of the Cucuteni community was oriented towards exploiting specifically the lowland resources.

In order to determine if the paleoenvironment from that time would of presented favorable conditions for the cultivation of cereals we analyze the characteristics of the floodplain soils from different perspectives: hydraulic conductivity together with the water intake both direct and indirect and soils morphology with specific pH. We than compare these data sets with the ideal values required for cereals (especially wheat) cultivation and with the specific soil characteristics required by the functions and ecology of cereals roots.

We conclude that at the time that the Hoiseşti site was inhabited the floodplain did not offer suitable conditions for practicing cereals agriculture, further study on the economy of the Cucuteni settlement from Hoiseşti having to identify alternate possible resources of the site's catchment area.

BIBLIOGRAFIE

BROWN A.G.
2001 *Alluvial geoarchaeology. Floodplain archaeology and environmental change*, Cambridge.

CÂRCIUMARU Marin
1996 *Paleoetnobotanica. Studii în preistoria şi protoistoria României*, Iaşi.

LUPAŞCU Gheorghe, PARICHI Mihai, FLOREA Niculae
1998 *Ştiinţa şi ecologia solului. Dicţionar*, Iaşi.

MANSKE Gunther G.B., VLEK Paul L.G.
2002 *Root architecture – Wheat as a model plant*, in: *Plant roots. The hidden half.* (eds. Yoav Weisel, Amram Eshel, Uzi Kafkafi), New York. Basel, p. 249-259.

MARTINIUC Constantin, BĂCĂUANU Vasile
1961 *Geografia teritoriului G.A.C. Dumeşti (regiunea Iaşi) şi a împrejurimilor sale*, AŞUI, Secţiunea II, fasc. 1, p. 181-197.

RENFREW Colin
1983 *Archaeology*, The Geographical Journal, 149, 3, p. 316-323.

STJERNQUIST Berta
1978 *Approaches to Settlement Archaeology in Sweden*, World Archaeology, 9, 3, p. 251-264.

SYNDER Cliff
Soil pH Managment, http://www.back-to-basics.net/efu/efu.html, 16.10.2006, 15:32:26.

URSULESCU Nicolae *et alii*
2004 *Hoiseşti, com. Dumeşti, jud. Iaşi*, Cronica. Campania 2003, Bucureşti, p. 139-142.
2005 *Hoiseşti, com. Dumeşti, jud. Iaşi*, Cronica. Campania 2004, Bucureşti, p. 177-178.

[…]
2004 *Planul Local de Acţiune pentru Mediu – Judeţul Iaşi*, www.apmis.ro/admin/ido, 16.10.2006, 15:46:58

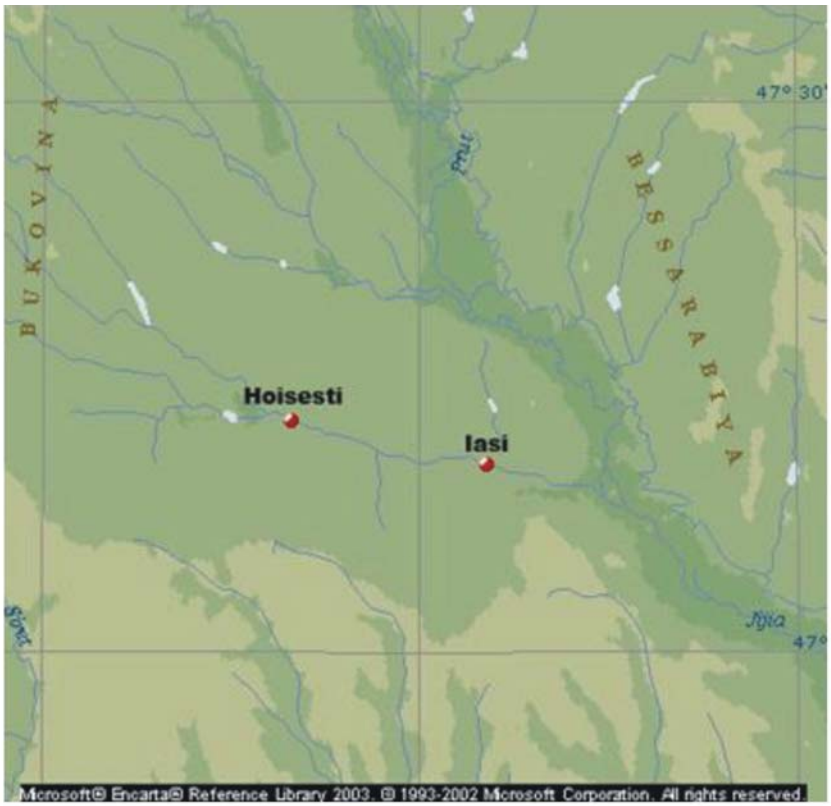

Fig. 1a. Hoiseşti. Localizare geografică

Fig. 1b. Hoiseşti. Landşaft geomorfologic

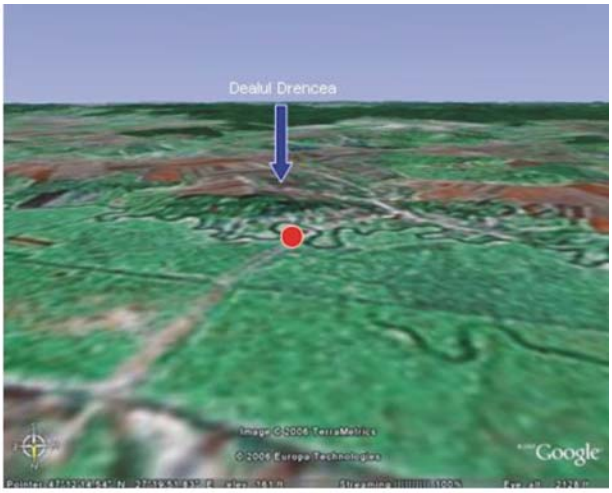

Fig. 2a

Fig. 2b

Fig. 2a-b. Interfluvii sculpturale.Dealul Drencea

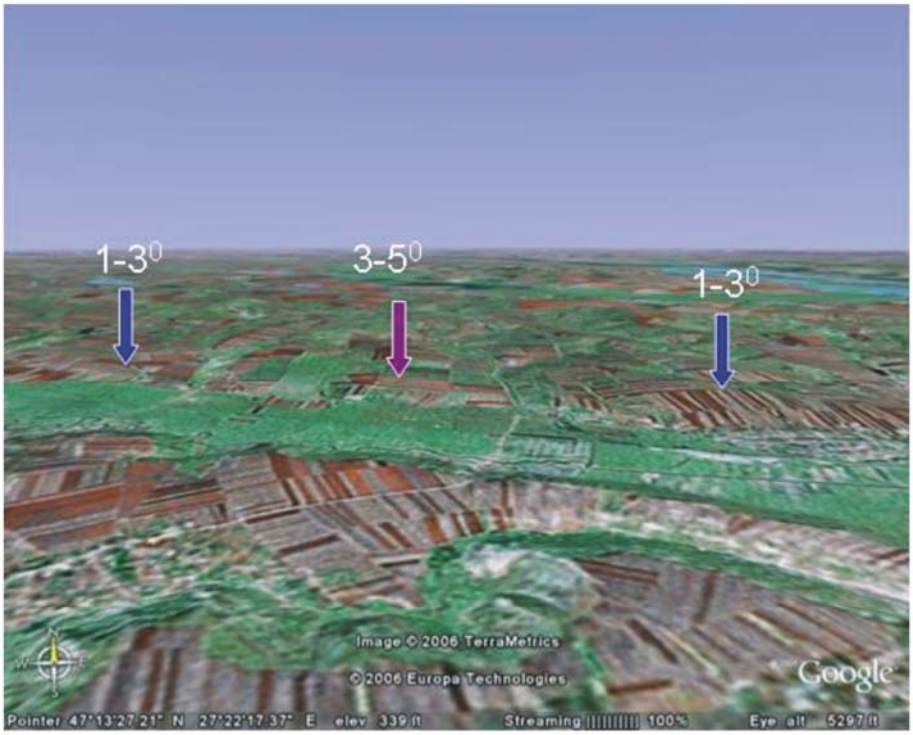

Fig. 2c. Reliefuri sculpturale deluviale N

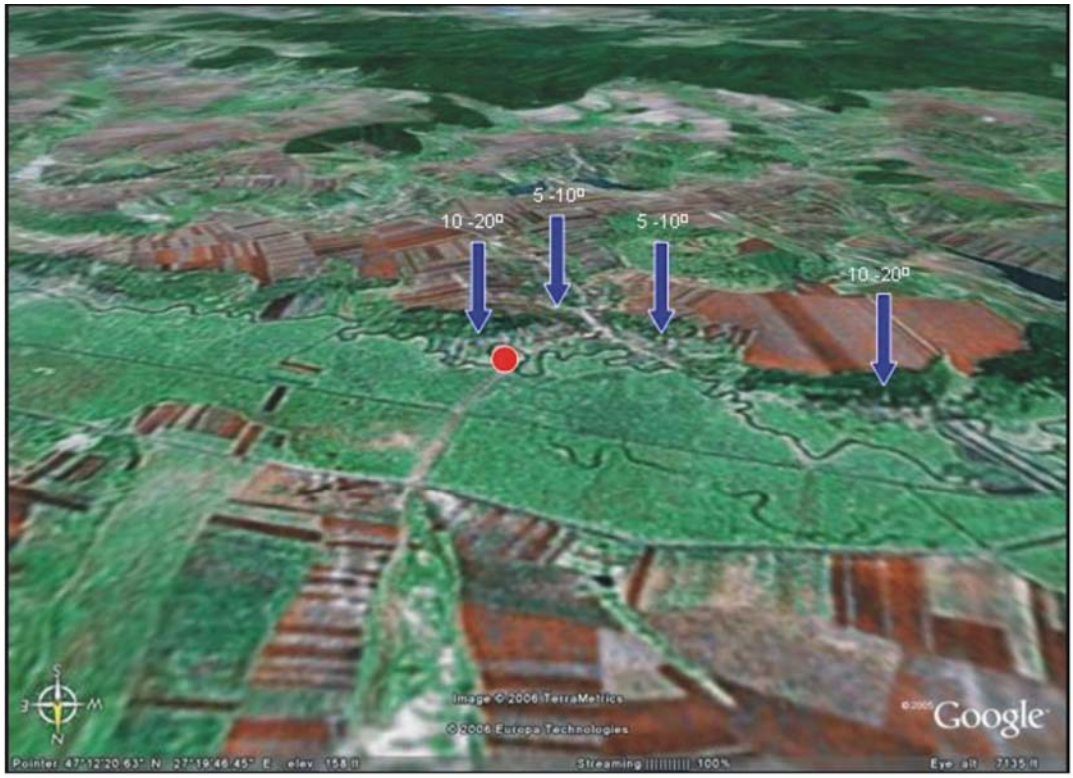

Fig. 3a. Reliefuri sculpturale deluviale: S

Fig. 3b. Şesuri aluvio-coluviale. Şesul Bahluiului

Fig. 4a. Glacisuri proto-coluviale.

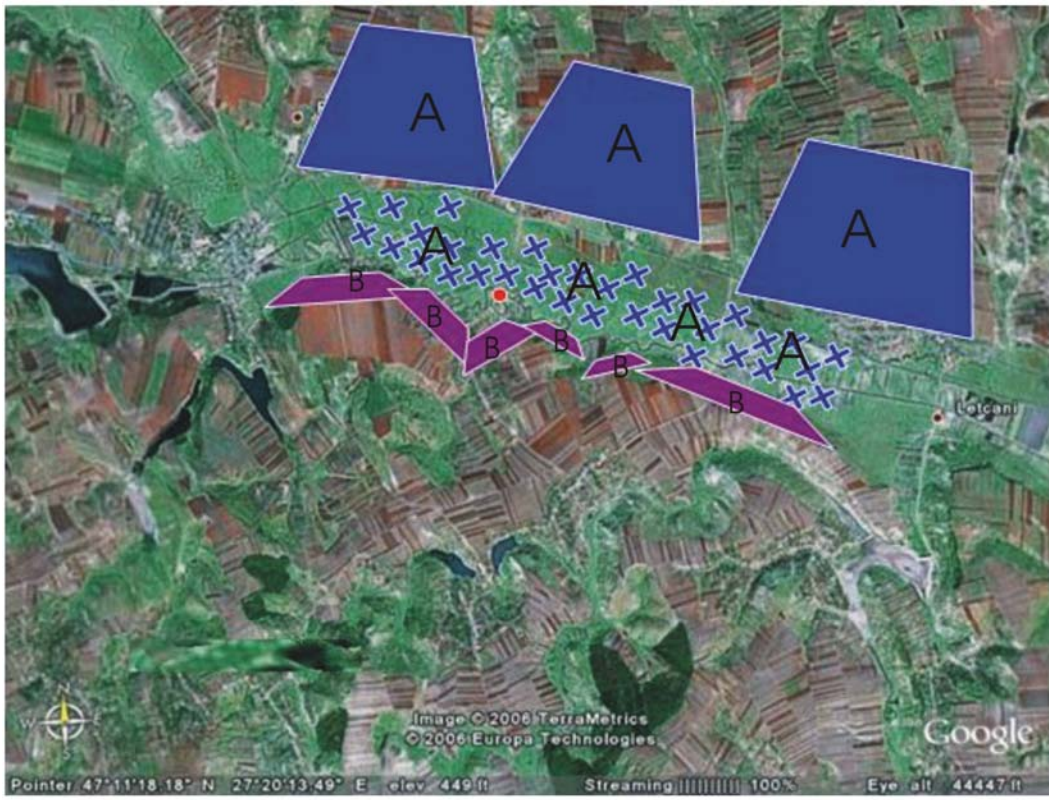

Fig. 4b. Morfologia formelor de relief. A: teren arabil;
B: terenuri improprii practicării agriculturii.

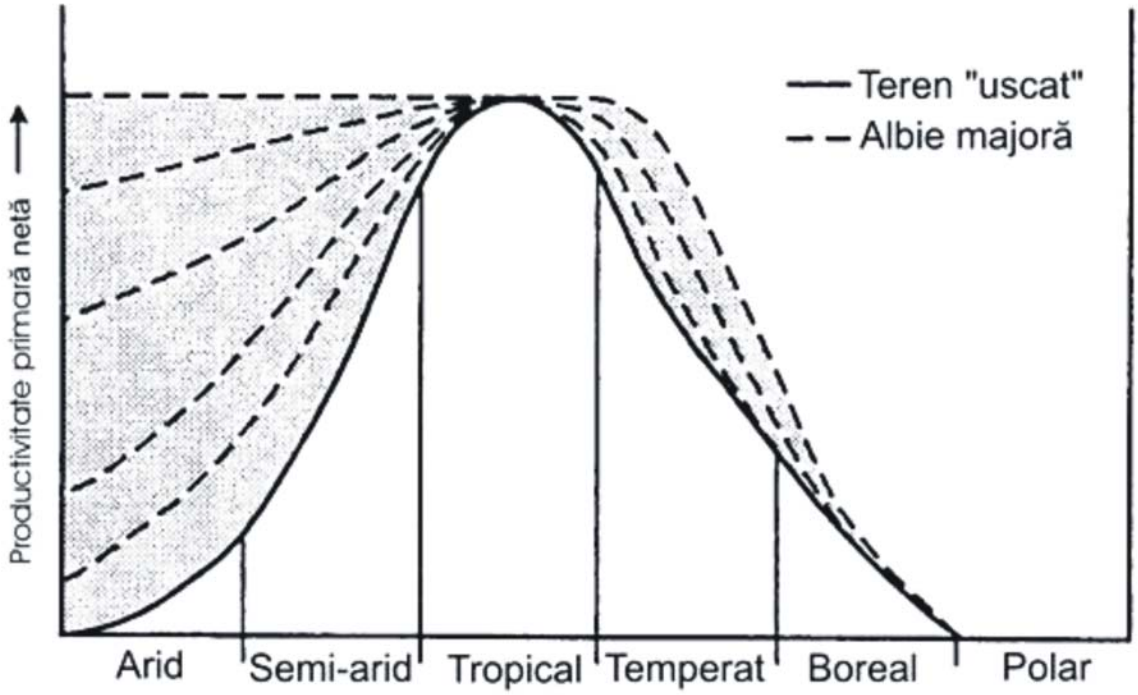

Tabel 1. Productivitatea anuală teoretică a luncilor şi terenurilor "uscate", diferenţiată în funcţie de climă (*apud* Brown 2001, fig. 4.1)

	Nivel pH	
5,0-5,5	5,5-6,5	6,5-7
Afine	Orz	Lucernă
Cartofi	Porumb	Trifoi
	Bumbac	Sfeclă de zahăr
	Sorg	
	Orez	
	Soia	
	Grâu	
	Pepene	

Tabel 2. Condiţii necesare practicării agriculturii: nivelul pH-ului din sol. (*Apud* Synder, tabel 4.1)

ÎNMORMÂNTĂRI DE COPII ÎN CONTEXTE INTRAMURALE ŞI EXTRAMURALE DIN NEOLITICUL ŞI CHALCOLITICUL ROMÂNIEI: PROBLEMA „INTERIORULUI" ŞI „EXTERIORULUI"

Raluca KOGĂLNICEANU*

Key words. Neolithic, Chalcolithic, Romania, funerary practices, children.

Rezumat. *Sunt puse în discuție unele teorii privind locul copiilor în societate, aşa cum rezultă din analiza practicilor funerare, întreprinsă pe loturi mai mari de morminte, din neoliticul timpuriu până în eneoliticul dezvoltat. Nu există suficiente dovezi care pentru generalizarea teoriilor, emise pe baza unor cazuri particulare, cu privire la excluderea copiilor sub o anumită vârstă de la practicile funerare uzuale pentru membrii unei comunități.*

Abstract. *The aim of this study is to put in discussion some theories concerning the place of children in the society, deduced following the study of funerary practices. Larger lots of graves were included in the study, starting from the Early Neolithic until Late Chalcolithic. At this moment we can say that there are not enough proofs to support the generalization of the theories (that stipulate the exclusion of children up to a certain age from the usual funerary practices of a community), formulated following the analysis of some particular cases.*

Résumé. *On pose en discussion quelques théories concernant le lieu des enfants dans la société, ainsi qu'il résulte de l'analyse des pratiques funéraires, effectuée aux groupes plus grands de tombes, du néolithique ancien jusqu'à l'énéolithique évolué. Il n'y a pas de suffisantes preuves afin de généraliser les théories, émises à la base de quelques cas particuliers, sur l'exclusion des enfants d'un petit âge des pratiques funéraires habituelles pour les membres d'une communauté.*

Introducere

Problema poziției copiilor în cadrul unei societăți este greu de determinat pe cale exclusiv arheologică. În zona locuibilă nu există, în general, indicii clare cu privire la rolul copiilor în societate, acestea putând fi găsite atunci când sunt căutate cu atenție în spațiul dedicat practicilor funerare, respectiv în cimitire. Acesta este locul unde copii pot fi găsiți atât sub aspect fizic – antropologic, cât şi sub aspect social, descoperirile funerare permițând, prin specificul lor şi printr-o corelare a tuturor elementelor care le compun, emiterea dacă nu de concluzii, cel puțin de ipoteze de lucru valabile.

Preocupându-ne practicile funerare din preistorie, am putut remarca faptul că, atunci când a fost abordată în mod special problema mormintelor de copii, erau discutate cazuri care puneau, cel puțin aparent, în discuție statutul lor de marginalizați, de excluşi de la practicile funerare comune membrilor comunității sau de indivizi legați de negocierea puterii sociale (a se vedea mai jos, precum şi CHAPMAN 1983; 1997; HODDER 1990, 51; SCOTT 1999, 90-102). Această atitudine cvasi-generalizată, de a considera că acest grup de vârstă, copiii, este altceva decât restul membrilor comunității ne-a determinat să încercăm o analiză pe loturi mari de morminte, care să ne permită observații mai relevante şi nuanțate decât cele formulate în urma analizării unor cazuri mai mult sau mai puțin particulare.

Istoricul cercetării

Problema mormintelor de copii a fost abordată în literatura de specialitate din România din două direcții. Una este cea arheologică, în cadrul căreia pot fi menționate doar câteva studii axate exclusiv pe problema copiilor şi anume cele realizate de Eugen Comşa (1988-1989), de Dragomir Popovici (1996) şi de Monica Bodea (1997). Acestea analizează acele înmormântări de copii care se situează, în opinia noastră, în sfera excepționalului, şi anume situațiile de înmormântări între locuințe (COMŞA 1988-1989),

* raluca.kogalniceanu@gmail.com, Universitatea "Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie, Centrul Interdisciplinar de Studii Arheoistorice; Fundația „Cucuteni pentru Mileniul III" Bucureşti.

de copii sacrificați (POPOVICI 1996) sau de copii înmormântați în interiorul locuințelor, mai ales în preajma vetrelor (BODEA 1997). Posibilele explicații pentru acest gen excepțional de tratare a copiilor decedați au fost: dragostea de mamă (Comşa), posibila existență a unor tradiții şi reguli care împiedicau înmormântarea indivizilor neiniția în cadrul cimitirelor (Comşa şi Bodea), ritualuri de fundare (Popovici). Deşi aduc o importantă contribuție la înțelegerea mormintelor de copii, aceste studii sunt în oarecare măsură limitate, lipsindu-le o încadrare şi o analiză într-un context mai larg al acestui gen de descoperire. În nici unul dintre articole nu se face o comparație cu alte morminte „normale" de copii, descoperite în arealul aceleiaşi culturi. Din fericire, mormintele de copii au fost aproape întotdeauna menționate (sunt uşor de identificat, chiar în cazul în care lipseşte analiza antropologică), uneori fiind însoțite de observații cu privire la localizarea lor în raport cu celelalte complexe / morminte din jur.

O altă direcție de abordare a mormintelor de copii este cea antropologică. Deşi nu a fost până în prezent realizată o abordare exclusivă a copiilor, menționăm un studiu de sinteză realizat de colectivul Centrului de Antropologie din Iaşi, util în urmărirea datelor generale (NECRASOV *et alii* 1990).

Din nefericire, o mare parte a descoperirilor cu caracter funerar fie nu au fost date unui antropolog spre analiză, fie, în cazul în care acest lucru s-a realizat, lipsa de comunicare între părțile implicate (arheolog şi antropolog) a dus la publicarea rezultatelor într-o manieră care face dificilă, dacă nu imposibilă, utilizarea lor în studii de detaliu.

Metodologie

Termenii întrebuințați

Am utilizat noțiunea de „copil" atât pentru *Infans I* (0-7 ani), cât şi pentru *Infans II* (7-14), deoarece lipsa determinărilor antropologice pentru multe dintre situațiile analizate, ca şi utilizarea de către arheologi a termenilor „copil (foarte) mic" sau „copil mai mare" fac imposibilă o analiză mai subtilă.

Noțiunea de „înmormântare" am utilizat-o cu sensul de „depunere a unui corp în mormânt", excluzând cazurile speciale, cum ar fi urmele unui ritual de fundare sau oasele umane dezarticulate dispersate în spațiul locuibil.

Metoda de analiză

O bună analiză poate fi realizată acolo unde există informații atât pentru aşezări, cât şi pentru cimitire la nivelul aceleiaşi civilizații, corelate, pe cât posibil, cu determinări antropologice. Oricum, nu vom exclude complet situațiile care nu îndeplinesc aceste condiții de bază.

Mormintele de copii trebuie analizate, în opinia noastră, ținând cont de următoarele întrebări:

1. cât de numeroase sunt ele în comparație cu mormintele de adulți şi cu mortalitatea infantilă aşteptată?
2. unde sunt ele localizate în raport cu celelalte morminte din interiorul aşezării sau cimitirului?
3. există vreo diferență în ceea ce priveşte adâncimea, poziția de depunere sau inventarul între mormintele de copii şi celelalte morminte?

Datele problemei

Neoliticul timpuriu

Lotul de morminte *Starčevo-Criş*, constând din cel puțin 60 de descoperiri, este cel mai reprezentativ pentru perioada neoliticului timpuriu. Multe dintre aceste complexe funerare sunt izolate sau în număr mic pentru fiecare aşezare şi nu sunt relevante din punct de vedere statistic (COMŞA 1974, 113-156; URSULESCU 1978, 81-88). Cu toate acestea, două grupuri mai mari se disting, şi anume cele din cadrul aşezărilor de la Gura Baciului (jud. Cluj) (LAZAROVICI, MAXIM 1995) şi Trestiana (jud. Vaslui) (POPUŞOI 1992, 21-41; POPUŞOI 2005).

Lotul de la Gura Baciului (fig. 1) conține zece morminte, situate în aşezare, numai parțial determinate antropologic. Dintre cele determinate, un mormânt este dublu (femeie cu copil), două morminte de copii şi trei de femei.

Lotul de la Trestiana (fig. 1) este compus din 11 morminte, în aşezare, între case, dintre care două morminte duble (bărbat cu bărbat şi copil cu adult), şase de adulți (doi bărbați, două femei şi doi indivizi cu sexul indeterminabil) şi trei de copii.

Neoliticul târziu – Eneoliticul timpuriu

Cultura Hamangia. Un mare cimitir aparţinând acestei civilizaţii, cu peste 400 de morminte, a fost descoperit la Cernavoda (jud. Constanţa) (fig. 1), fără a fi, din păcate, publicat sub forma unei monografii, la dispoziţia noastră fiind doar rapoartele anuale de săpătură (MORINTZ *et alii* 1955; BERCIU, MORINTZ 1957; BERCIU, MORINTZ 1959; BERCIU *et alii* 1959; BERCIU *et alii* 1961) şi unele date cu caracter general din cadrul unor sinteze (BERCIU 1966; HAŞOTTI 1997). Din punct de vedere antropologic, situaţia din acest cimitir se prezintă în felul următor: Infans I – 2,34 %, Infans II – 2,88 %, adolescenţi – 2,88 %, adulţi (20-30 ani) – 11,69 %, maturi (30-60 ani) – 63,67 %, bătrâni (peste 60 de ani) – 2,52 % (NECRASOV *et alii* 1990).

Aşezările care au întrebuinţat acest cimitir au fost identificate în imediata sa apropiere şi cercetate parţial, fără a exista menţiuni privind descoperiri de morminte în spaţiul destinat locuirii.

Alte morminte izolate au fost descoperite cu ocazia unor săpături de salvare şi au fost considerate ca aparţinând unor cimitire distruse (la Limanu şi la Mangalia, ambele în jud. Constanţa: HARŢUCHE 1966, 445-446; VOLSCHI, IRIMIA 1968, 58-85; GALBENU 1970, 77; HAŞOTTI 1984, 27; 1997, 32).

Cultura Boian. Un cimitir cu 378 morminte, datat în perioada de început a acestei civilizaţii, a fost săpat la Cernica, lângă Bucureşti (fig. 1, 2), aşezarea care a folosit acest cimitir fiind situată la aproximativ 200 m de acesta. Nici un mormânt nu a fost semnalat în aşezare (COMŞA, CANTACUZINO 2001; KOGĂLNICEANU 2005, 288-295). Cum situaţia de la Cernica, datorită publicării monografiei, poate fi discutată în detaliu, vom face acest lucru în partea a doua a studiului. Repartiţia pe grupe de vârstă a indivizilor din acest cimitir se prezintă în felul următor (KOGĂLNICEANU 2005, 288-295):

Sex / Vârstă	Femei		Bărbaţi		Indeterminabili		Total	
Infans I	-	-	-	-	9	3,09 %	9	3,09 %
Infans II	-	-	-	-	9	3,09 %	9	3,09 %
adolescent	8	2,74 %	6	2,06 %	1	0,34 %	15	5,15 %
adult	45	15,46 %	23	7,90 %	5	1,71 %	73	25,08 %
matur	68	23,36 %	93	31,95 %	4	1,37 %	165	56,70 %
senil	4	1,37 %	10	3,43 %	-	-	14	4,81 %
nu poate fi precizat	-	-	-	-	6	2,06 %	6	2,06 %
Total	125	42,95 %	132	45,36 %	34	45,36 %	291	100 %

Dintr-o etapă mai târzie a culturii Boian au fost identificate şi cercetate alte două cimitire: la Sultana, jud. Călăraşi (ŞERBĂNESCU 2002; ŞERBĂNESCU, SOFICARU 2005; 2006) şi la Popeşti, jud. Călăraşi (ŞERBĂNESCU 1999). Acestea au fost publicate şi analizate antropologic numai parţial.

La Sultana (fig. 1) au fost descoperite, până în prezent, cel puţin 190 de morminte (ŞERBĂNESCU, SOFICARU 2006) şi cercetarea continuă. Primele 106 morminte au fost deja determinate antropologic (ŞERBĂNESCU 2002, 70-71), repartiţia pe grupe de vârstă fiind următoarea: Infans I – 22,56 %, Infans II – 4,70 %, adolescenţi – 4,70 %, bărbaţi (adulţi şi maturi) – 42,30 %, femei (adulte şi mature) – 28,20 %, bătrâni – 1,88 %.

Din cei 31 de indivizi descoperiţi şi determinaţi antropologic în anii 2004 şi 2005, zece erau copii, atât Infans I, cât şi Infans II (ŞERBĂNESCU, SOFICARU 2005; 2006). Numărul mic de informaţii de ordin arheologic ne împiedică să facem o analiză mai detaliată.

La Popeşti (fig. 1) au fost descoperite 16 morminte aparţinând unei etape târzii a culturii Boian. Repartiţia pe grupe de vârstă este următoarea (ŞERBĂNESCU 1999): Infans I – 6,25 %, Infans II – 12,50 %, adolescenţi – 12,50 %, adulţi – 31,25 %, maturi – 37,50 %. Din nou, cantitatea mică de informaţii arheologice, ca şi lipsa corelării acestora cu datele antropologice, ne împiedică să facem o analiză detaliată.

Din partea finală a culturii Boian avem alte trei grupuri de morminte, după cum urmează:

La Andolina, jud. Călăraşi (COMŞA 1974b, 203-206; 1998b, 21) (fig. 1) au fost descoperite şapte morminte neolitice într-un cimitir din perioada migraţiilor, la câteva sute de metri de aşezare. Grupul

conține şase adulți şi un copil. Acesta din urmă nu avea nici o piesă de inventar funerar, iar adâncimea mormântului şi poziția de depunere nu sunt cunoscute. Dintre adulți, numai doi aveau inventar.

La Vărăşti, jud. Călăraşi (fig. 1) au fost cercetate 14 morminte: unul dintre ele în interiorul aşezării, celelalte 13 la periferia acesteia. Dintre acestea din urmă, opt sunt de adulți şi cinci de copii. Toate scheletele erau aşezate chircit pe partea stângă. Orientarea scheletelor era diferită. La fel şi poziția mâinilor. Un inventar sărac au avut numai trei morminte: în două s-au găsit mărgele din scoici, iar în al treilea un ac de aramă (COMŞA 1974 b, 206-211; 1998b, 21-22).

La Glina, lângă Bucureşti (fig. 1) au fost identificate şi cercetate opt morminte de copii, în interiorul aşezării, printre locuințe. Toate se aflau în poziție chircită pe o parte (majoritatea pe stânga, câteva pe dreapta). Orientarea lor era diferită, însă majoritatea aveau craniul pe direcții apropiate de E. Acest grup de morminte a fost atribuit fazei Vidra (COMŞA 1974 b, 202-203; 1998b, 20-21) .

Grupul Iclod. Un mare complex arheologic, alcătuit din două aşezări şi două cimitire este în curs de cercetare la Iclod (fig. 1), jud. Cluj (LAZAROVICI 1991). Zonele arheologice au fost marcate cu litere de la A la C. În punctul B există atât aşezare, cât şi cimitir, în vreme ce în punctul A a existat doar cimitir, urmat de un strat care indică o locuire temporară, iar în punctul C a fost numai o locuire temporară. Numărul de morminte din cimitirul A este de aproximativ 40, în vreme ce în zona B descoperirile au ajuns la 70 (cu posibilitatea ca acest număr să mai crească pe parcursul cercetării) (LAZAROVICI 1991; MAXIM *et alii* 2006). Proporția copiilor (Infans I şi II) în cimitirul A este de 12,14 %, în vreme ce în cimitirul B (la primele 40 de morminte analizate) este de 7,3 % (GEORGESCU, GEORGESCU 2000).

Eneoliticul dezvoltat

Cultura Gumelnița. Descoperirile cu caracter funerar aparținând acestei civilizații sunt numeroase. Pentru studiul de față vom ține cont de următoarele loturi, pe care le considerăm relevante din punct de vedere statistic, datorită numărului mai mare de morminte:

La Radovanu, jud. Călăraşi (fig. 1) au fost cercetate o aşezare şi un cimitir, aparținând fazei de tranziție de la Boian la Gumelnița (acesta a fost primul cimitir căutat intenționat, descoperit şi cercetat: COMŞA 1998a). Au fost descoperite, în total, 17 morminte în cimitir şi şase în interiorul aşezării. Situația se prezintă în felul următor:

	aşezare	cimitir	total
copii	6	5	11
adolescenți + adulți	-	11	11
nedeterminați	-	1	1
total	6	17	23

Mormintele nu conțineau, de obicei, inventar funerar. Adâncimea gropilor de mormânt din cadrul cimitirului nu este dată întotdeauna, ea variind între 0,70 şi 1 m, majoritatea mormintelor fiind situată în jurul adâncimii de 0,80 m.

La Dridu, jud. Ialomița (fig. 1), a fost descoperit un grup de morminte, considerat cimitir. Acesta conținea nouă indivizi, nici unul copil (NECRASOV, CRISTESCO 1961).

La Căscioarele–*D'aia Parte* (fig. 1), jud. Călăraşi (ŞERBĂNESCU 1998, 14), au fost cercetate 28 de morminte, aparținând unui cimitir din faza Gumelnița A1. Numai jumătate dintre acestea au fost analizate din punct de vedere antropologic, situația prezentându-se în felul următor: Infans II – un caz, adulți – 13 (şapte bărbați şi şase femei) (CANTEMIR, BĂLTEANU 1993). Numărul mic de informații arheologice ne împiedică să facem o analiză mai detaliată. Cercetările în acest punct continuă.

Un cimitir gumelnițean, cu 62 de morminte (etapă necunoscută), a fost descoperit la Chirnogi–*Şuvița Iorgulescu*, jud. Călăraşi (fig. 1). Repartiția pe grupe de vârstă se prezintă în felul următor: Infans I

– trei cazuri, Infans II – un caz, adolescenți – şase, adulți – 11, maturi – 37 şi bătrâni – patru (BĂLTEANU, CANTEMIR 1991).

Un alt cimitir, dintr-o etapă neprecizată a culturii Gumelnița, a fost identificat la Gumelnița (jud. Călăraşi) (fig. 1) şi conținea opt morminte. Dintre acestea, unul singur a aparținut unui copil şi era situat la o adâncime mai mică (0,40 m), în vreme ce toate celelalte morminte (cu o singură excepție) au fost găsite la adâncimi ce variau între 1,20 şi 2, 65 m (LAZĂR 2001).

În sfârşit, un mare cimitir, a cărui utilizare se întinde pe mai multe etape din evoluția civilizației Gumelnița, a fost cercetat la Vărăşti (fig. 1, 3), jud. Călăraşi (COMŞA 1995). Datorită publicării monografice a acestuia, suntem în măsură să facem o analiză mai detaliată. Repartiția pe grupe de vârstă este următoarea: copii - 26,28 %, adulți – 73,18%[1].

Cultura Sălcuța. La Gârleşti-Gherceşti, jud. Dolj (fig. 1, 4), a fost descoperit, în cursul unei săpături de salvare, un cimitir aparținând fazei a III-a a culturii. Aşezarea a fost identificată în vecinătate, nici un mormânt nefiind menționat în zona de locuire (NICA 1993).

Dintr-o etapă de sfârşit a acestei culturi a fost descoperit un alt cimitir la Ostrovul Corbului, jud. Mehedinți (fig. 1, 5), ilustrând un amestec de influențe, în cea mai mare parte Sălcuța şi Bodrogkeresztúr (ROMAN, DODD-OPRIȚESCU 1989). Din punct de vedere antropologic, materialul este în curs de studiere, însă beneficiem de unele date preliminare, sub rezerva că acestea pot suferi ulterior unele mici modificări[2]. Menționăm doar că, din 53 de morminte eneolitice, 18 aparțin sigur unor copii, la care se pot adăuga încă două, cu semn de întrebare.

Cultura Bodrogkeresztúr. Până în prezent, au fost săpate două grupuri mari de morminte, aparținând acestei culturi. Unul, la Cămin, jud. Satu Mare (fig. 1), conținea nouă morminte, informațiile referitoare la acestea constând, în cea mai mare parte, din analiza inventarului în raport cu alte elemente ale ritului şi ritualului funerar. O aşezare din aceeaşi perioadă a fost descoperită în apropiere (LUCA 1994).

La Urziceni-*Vamă*, jud. Satu Mare (fig. 1), a fost cercetat, în ultimii ani, un alt cimitir. Până în prezent au fost săpate 40 de morminte, publicate numai parțial, cu puține informații privind poziția de depunere a defunctului în mormânt. O mai mare atenție a fost acordată inventarului. Din datele publicate am putut extrage următoarele informații utile studiului de față: un mormânt a fost dublu (adult plus copil) şi un alt mormânt a fost sigur de copil. Mormântul nr. 25, de copil, a avut ca inventar funerar numai un vas („oală de lapte"), în vreme ce toate celelalte morminte conțineau între două şi 15 obiecte. Mormântul dublu avea trei vase (VIRAG 2004; 2006).

Analiza

Ținând cont de cele trei aspecte care trebuie urmărite atunci când se analizează situația mormintelor de copii în raport cu celelalte morminte, vom încerca, în continuare, să vedem în ce măsură se poate vorbi despre copii ca despre o categorie exclusă din sau inclusă în cadrul practicilor funerare uzuale.

Înainte de aceasta, trebuie să mai facem o precizare, şi anume aceea că, în cursul analizei, datorită faptului că determinările antropologice nu au fost făcute întotdeauna în acelaşi mod, vom utiliza doar doi termeni, respectiv cel de „copil" (pentru Infans I şi Infans II) şi cel de „adult" (pentru restul categoriilor de vârstă).

Din graficele de la fig. 6 se poate observa că proporția copiilor în loturile de morminte din neoliticul timpuriu este destul de ridicată (aproximativ o treime). Pentru acea perioadă nu este atestată trecerea la utilizarea cimitirelor, înmormântările fiind făcute în cadrul aşezărilor, printre locuințe. Proporția mare a copiilor ne îndreptățeşte să afirmăm că, la acel nivel cronologic, nu se practica o excludere a persoanelor sub-adulte şi, eventual, neinițiate, de la practicile funerare comune. În plus, o analiză comparată a adâncimilor de

[1] Procentele au fost calculate, sintetic, de noi, în funcție de datele publicate odată cu descrierea mormintelor (COMŞA 1995).

[2] Mulțumim pe această cale cercetătoarei dr. Alexandra Comşa (Institutul de Arheologie „N. Iorga" din Bucureşti) şi cercetătoarei dr. Georgeta Miu (Centrul de Antropologie al Academiei Române, Filiala Iaşi) pentru amabilitatea şi generozitatea cu care ne-au pus la dispoziție materialul aflat în curs de cercetare.

înmormântare şi a inventarului funerar pentru cele două loturi de morminte nu aduc argumente în favoarea teoriei acordării unei atenţii deosebite copiilor decedaţi.

În ceea ce priveşte situaţia din neoliticul târziu – eneoliticul timpuriu, se pot observa unele modificări în cadrul practicilor funerare. Odată cu această etapă, unul dintre fenomenele cele mai importante este apariţia cimitirelor, ca spaţiu separat de aşezare, dedicat exclusiv înmormântării celor decedaţi. Primele mari cimitire preistorice de pe teritoriul României sunt cele de la Cernavoda, Cernica şi Iclod, prezentate pe scurt în prima parte a lucrării.

În cazul cimitirului de la Cernavoda, putem doar să remarcăm faptul că ponderea copiilor în cadrul complexului scade faţă de perioada anterioară foarte mult, ajungând la 5,22 % (fig. 7a). Acest cimitir nefiind publicat încă în manieră monografică, nu putem face alte observaţii.

La Cernica, cimitir aproximativ contemporan cu cel de la Cernavoda, situaţia se prezintă similar, proporţia mormintelor de copii fiind şi aici foarte mică, de 5, 44% (fig. 7b). Pentru acest complex funerar dispunem de mai multe informaţii, care ne permit o analiză mai profundă. Astfel, marcând pe planul cimitirului (fig. 2) distribuţia spaţială a mormintelor de copii, putem constata că nu se observă vreo grupare specială a acestora într-o anumită zonă. Mai mult, nici mormintele de femei decedate la naştere împreună cu fătul nu au fost situate spre periferia cimitirului sau într-o anumită zonă a acestuia, cum ar fi fost de aşteptat dacă ar fi existat vreo practică de excludere a copiilor de la riturile funerare uzuale. Este adevărat, totuşi, că nu putem şti cu exactitate dacă, în momentul înmormântării, un mormânt sau altul nu se afla la marginea grupului de morminte anterioare. Informaţiile obţinute până în prezent din studiul cimitirului de la Cernica nu au permis observaţii cu privire la dinamica internă a complexului.

Adâncimea de înmormântare a copiilor nu se deosebeşte, în mod special, cu nimic de cea a mormintelor de adulţi, mormintele de copii fiind descoperite în intervalul 0,7–1,13 m (cu o singură excepţie, M 294, situat la o adâncime de 0,48 m).

În ceea ce priveşte inventarul funerar, şase din 21 de morminte de copii conţin inventar (28,57 % din totalul mormintelor de copii), în vreme ce dintre mormintele de adulţi 31,50 % au fost dotate cu inventar. Aceste procente, comparate, ne arată că mormintele de copii nu au fost tratate într-un mod care să le distingă de cele de adulţi, din acest punct de vedere. Trebuie făcută doar observaţia că nici unul dintre mormintele de copii (spre deosebire de unele dintre mormintele de adulţi) nu conţinea resturi de animale depuse ca ofrandă alimentară (COMŞA, CANTACUZINO 2001).

În etapele ulterioare de evoluţie a civilizaţiei Boian se remarcă o creştere a ponderii copiilor în cadrul loturilor de morminte (fig. 8, 9), aceasta variind între 14,28 % şi 27,26 %. Se disting loturile de morminte din cadrul aşezărilor de la Vărăşti (fig. 9b), caracterizat printr-un număr mare de copii (38,46 %) (COMŞA 1974b, 206-211; 1998b, 21-22) şi Glina (fig. 9c), compus exclusiv din copii (COMŞA 1974b, 202-203; 1998b, 20-21).

Complexul de la Iclod fiind în curs de cercetare, iar situaţia din situl respectiv marcată de numeroase ambiguităţi şi lacune în privinţa informaţiilor publicate până în prezent, nu o vom discuta în amănunt în studiul de faţă. Atragem doar atenţia asupra procentului relativ ridicat de morminte de copii (fig. 13), ceea ce nu susţine ipoteza unei excluderi a acestora de la practicile funerare obişnuite ale comunităţii.

Din timpul fazei de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa avem descoperirile de la Radovanu, prezentate sintetic mai sus (COMŞA 1998a). Situaţia din acest punct este mai deosebită, fiind descoperite morminte atât în spaţiul locuit, cât şi într-o zonă dedicată special practicilor funerare, respectiv într-un cimitir (fig. 10). Dacă faptul că în aşezare au fost descoperite exclusiv morminte de copii ne-ar putea sugera, la o primă privire, existenţa unor obiceiuri funerare specifice pentru copii, totuşi această ipoteză este contrazisă de existenţa unui procent mare de copii şi în cimitir (aproape o treime din numărul de morminte). O analiză antropologică ar fi putut aduce mai multe informaţii, cum ar fi, de exemplu, cu privire la o posibilă limită de vârstă de la care se trece la înmormântarea în cadrul cimitirului (ipoteza trecerii unui prag, după care un individ capătă drepturi suplimentare în cadrul comunităţii, inclusiv acela de a fi înmormântat în cimitir). Cum o analiză din acest punct de vedere nu s-a făcut până în prezent, nu putem decât să susţinem în continuare că nu se poate vorbi, nici în acest caz, de o excludere a copiilor de la practicile funerare obişnuite. Nici în privinţa adâncimii, poziţiei de depunere sau inventarului nu se observă diferenţe marcante între mormintele de copii şi celelalte.

Situațiile de la Dridu (jud. Ialomița), Căscioarele–*D'aia Parte* (jud. Călărași), Chirnogi–*Șuvița Iorgulescu* (jud. Călărași) sau Gumelnița (jud. Călărași) – toate descoperiri aparținând civilizației gumelnițene – nu ne oferă o bună bază de discuție privind situația copiilor, datorită numărului mic de informații de ordin arheologic și antropologic. Faptul că la Dridu (fig. 11a) au fost descoperite numai morminte de adulți ar putea să nu însemne nimic mai mult decât o întâmplare. La Chirnogi, deși reduși ca proporție (fig. 11b), copii sunt prezenți în cimitir, astfel încât nu avem argumente privind o excludere a acestora din spațiul funerar consacrat.

Pentru cultura Gumelnița, singura situație care permite o analiză mai profundă este cea a cimitirului de la Vărăști (fig. 3, 11c). Copiii sunt bine reprezentați în cadrul acestui cimitir, constituind aproape o treime din numărul total de morminte. Chiar și numai acest aspect infirmă ipoteza tratării acestora într-un mod deosebit de ceilalți membri ai comunității. Adâncimea la care au fost descoperite mormintele de copii variază foarte mult, între 0,32 m și 1,46 m, nediferențiindu-le de mormintele de adulți. Situația se prezintă în mod similar și în ceea ce privește poziția de depunere a defuncților în mormânt. Cu privire la inventar putem face următoarele observații: din totalul mormintelor de copii, numai 9,09 % (trei morminte din 33) conțin inventar funerar, în vreme ce 19,51 % (24 morminte din 124) din mormintele de adulți se găsesc în această situație. Ponderea redusă de morminte de copii cu inventar este contrabalansată de existența unui mormânt de copil (M 100) care conține piese de podoabă din aur, putând fi astfel considerat unul dintre cele mai „bogate" morminte din cimitir.

În sfârșit, tot pentru perioada eneoliticului dezvoltat, dar în oarecare măsură ulterioare descoperirilor specifice culturii Gumelnița, sunt cimitirele de la Gârleşti-Gherceşti (jud. Dolj), Ostrovu Corbului (jud. Mehedinți), ca și cel de la Urziceni (jud. Satu Mare).

Descoperirile din primul punct menționat sunt puțin numeroase, însă, fiind publicate în detaliu și însoțite de un plan al zonei cercetate, ne permit să facem mai multe observații utile studiului de față (fig. 4, 12a). Astfel, dintr-un total de 15 morminte descoperite și cercetate, cinci sunt de copii, reprezentând o pondere de 33,33 %. Deși, aparent, ele au o poziție periferică în cadrul necropolei, după cum observă autorul descoperirii (NICA 1993, 10), afirmația nu este susținută de suficiente argumente. Se poate observa cu ușurință că cercetarea de teren s-a realizat în cadrul a două șanțuri, dispuse aproape unul în prelungirea celuilalt, morminte fiind descoperite pe toată suprafața cercetată și nu sub forma unui nucleu. Acest aspect considerăm că ne îndreptățește să credem că cimitirul are o întindere mai mare, atât de o parte cât și de alta a zonei cercetate. Din acest motiv, considerăm că situarea mormintelor de copii la extremitățile zonei săpate ar putea fi doar o întâmplare, datorată unei cercetări de teren limitate. Nici adâncimea de înmormântare sau poziția de depunere a corpului în mormânt nu oferă argumente pentru o eventuală „marginalizare" a copiilor. Mai mult, singurele două morminte cu inventar aparțin unor copii (M 9 și M 10), constând în obiecte de podoabă din cupru.

În al doilea punct menționat mai sus, la Ostrovu Corbului, ponderea copiilor în cimitirul eneolitic este însemnată, ajungând la o treime din totalul mormintelor (fig. 5, 12b). Nu se observă vreo zonă a cimitirului preferată pentru aceste morminte, ele fiind răspândite pe întreaga suprafață cercetată. Autorii cercetărilor au făcut o observație interesantă cu privire la un mormânt de femeie din partea de nord-vest a zonei cercetate (M 22) care este, în același timp, cel mai adânc și cel mai bogat mormânt din cimitir (ROMAN, DODD-OPRIȚESCU 1989, 13, 17). Acest fapt ne-a îndemnat să acordăm o atenție sporită adâncimii mormintelor. Din păcate, se precizează încă de la început că toate datele altimetrice au un punct fix de referință (IBIDEM, 14), ceea ce nu ne furnizează informații cu privire la adâncimea gropii de mormânt în raport cu nivelul ei de săpare. Putem spune doar că, ținând cont de adâncimile din diverse zone ale cimitirului și nu pe ansamblu, nu se remarcă o diferență deosebită între mormintele de copii și cele de adulți. Situația este similară și în ceea ce privește poziția de depunere a defuncților în mormânt, aceasta variind în funcție de orientare (sau invers). În ceea ce privește inventarul din morminte, acesta este în general bogat, nediferind în mod major între mormintele de copii și cele de adulți.

În sfârșit, am ajuns la ultima descoperire în discuție, situată la cel mai târziu palier cronologic care ne interesează pentru studiul de față: cimitirul Bodrogkerestúr de la Urziceni. În curs de cercetare, fără un plan al distribuției spațiale a descoperirilor, fără o descriere completă a mormintelor și fără o determinare antropologică a indivizilor înmormântați, acest cimitir nu constituie un caz care să poată fi analizat în detaliu. Una dintre puținele observații pe care le putem face în momentul de față este aceea că există și morminte de copii în cimitir, deși deocamdată reduse numeric în comparație cu mormintele de adulți (doi

din 40). La aceasta se adaugă şi cele cu privire la inventar, făcute cu ocazia prezentării pe scurt a cimitirului în prima parte a studiului. În prezent, nu dispunem de suficiente informații cu privire la aceste descoperiri pentru a putea formula observații valide.

Concluzii

În urma încercării noastre de a analiza poziția copiilor în raport cu ceilalți membri ai comunității, reflectată prin prisma practicilor funerare, am ajuns la următoarele concluzii:

1. procentul de morminte de copii în cadrul unor loturi mai mari şi coerente se situează, în general, în limitele normale de mortalitate (15-30 %) (SCOTT 1999, 90). Singura perioadă în care se poate observa, ca tendință generală, o prezență scăzută a copiilor în cimitire este cea a neoliticului târziu şi eneoliticului timpuriu, reflectată în descoperirile de la Cernavoda şi Cernica.

2. nici analiza distribuției spațiale sau a celorlalte elemente ale ritului şi ritualului funerar (adâncime, poziție de depunere, inventar) nu susțin, în general, ipoteza că indivizii de vârstă ne-adultă beneficiau de un tratament deosebit.

3. atunci când a fost realizată şi o analiză antropologică, s-a putut observa că atât categoria Infans I, cât şi Infans II sunt prezente în cimitire, punând sub semn de întrebare ipoteza unui prag de vârstă care să permită accesul în spațiul funerar consacrat.

4. încercând să urmărim evoluția procentului de morminte de copii în timp (fig. 13), am putut observa că prezența acestora în cimitire este destul de ridicată şi într-o proporție relativ constantă, excepție făcând perioada neoliticului târziu. Situația de la Chirnogi pare să iasă din acest „tipar", însă este posibil să fie vorba doar de o lacună în cercetare. Faptul că în neoliticul târziu copii sunt mai slab reprezentați poate fi explicat în două moduri: fie este vorba de o mortalitate infantilă scăzută, fie această realitate ar putea avea legătură cu schimbările majore intervenite în acea perioadă în practicile funerare, respectiv separarea lumii celor morți de lumea celor vii şi începutul utilizării cimitirelor. Înclinăm să considerăm această a doua ipoteză ca fiind cea mai plauzibilă.

Însumând toate cele spuse mai sus, considerăm că nu există suficiente dovezi care să susțină teoriile de excludere a copiilor de la practicile funerare uzuale. Atunci când, aparent, s-ar părea că avem de-a face cu un asemenea obicei, considerăm că este vorba, mai degrabă, de o excepție de la regulă decât de o atitudine general valabilă. Cazurile de înmormântări exclusive de copii în cadrul unor aşezări au fost o bună platformă pentru emiterea unor teorii, însă considerăm că nu este indicată generalizarea acestora şi extinderea lor, aprioric, asupra întregului ansamblu al practicilor funerare din neoliticul si eneoliticul carpato-balcanic.

Children Burials in Intramural and Extramural contexts from the Neolithic and Chalcholithic of Romania: the problem of "inside" and "outside"

- Summary -

The problem of the children inside a society is difficult to be determined based exclusively on archaeological data. Generally, inside the living space there are not clear clues regarding the role of children in the society, these clues being more easily found, when looked for carefully, in the space dedicated to funerary practices, respectively in cemeteries. This is the place where children can be found both in their physical and their social component. The funerary data allow, through their specificity and through a correlation of all its internal elements, the formulation of valid working hypothesis.

Being preoccupied with the prehistoric funerary practices, we could remark the fact that when children are brought into discussion, there were taken into consideration mostly cases that put into discussion their status of marginalized, socially disabled persons or as objects related to the negotiation of the social power (see below, plus CHAPMAN 1983; CHAPMAN 1997; HODDER 1990, 51; SCOTT 1999, 90-102). This quasi generalized attitude, of considering and trying to demonstrate that this age group, the children, are something else than the rest of the members of the community determined us to try an analysis on larger lots of graves that

would allow us to make more relevant and nuanced observations than the ones formulated following the analysis of some cases more or less particular.

After a brief introduction in the history of the research, we tried to give some outlines for the methodology used by us in the course of analyses. One aspect is the one of the terms used when referring to children graves: "Child" → both for Infant I (0-7 years) and Infant II (7-14 years), argument: the lack of anthropological determination in many of the cases and the use by the archaeologist of the terms "(very) small child", "older child" make a more subtle analysis impossible at this point and "burial" → disposal of a body in a grave; excludes the special cases, such as the rests of the foundation rituals, the disarticulated human remains dispersed in a settlement.

Regarding the method of analyses, we consider that a good analysis can be done where information is available for both settlements and cemeteries at the level of the same culture, correlated, where possible, with the anthropological determination. However, we did not exclude completely the situations that do not fulfill this basic condition. The children graves have been analyzed having in view the following questions:

- how many are they compared with the number of adult graves and with the expected mortality of children?
- where are they located with respect to the other graves inside the settlement or the cemetery?
- is there any difference in depth, position of deposition or inventory between the graves of children and the other graves?

Following this first methodological introduction, we divided the main body of the study in two parts. The first one is concerned with the facts *per se*, consisting in a review of the cases taken into consideration for analyses.

For the Early Neolithic we considered the groups of tombs belonging to the Starčevo Criş culture and discovered at Gura Baciului (Cluj County) and Trestiana (Vaslui County).

From the Late Neolithic / Early Chalcolithic period, we had the discoveries belonging to the Hamangia civilization (the cemetery of Cernavoda, Constanța County), to the Boian one (the cemeteries and groups of tombs from Cernica – Bucharest, Sultana – Călăraşi County, Popeşti – Călăraşi County, Andolina – Călăraşi County, Vărăşti – Călăraşi County and Glina – Bucharest) and to the Iclod group (represented by the complex excavated in the eponym site).

The last prehistoric period included by us in this study is the one of the Late Chalcolithic, represented by the civilizations of Gumelnița (with the cemeteries or groups of tombs discovered at Radovanu – Călăraşi County, Dridu – Ialomița County, Căscioarele – D'aia Parte – Călăraşi County, Chirnogi – Şuvița Iorgulescu – Călăraşi County, Gumelnița – Călăraşi County), Sălcuța (the cemeteries of Gârleşti-Gherceşti – Dolj County and Ostrovul Corbului - Mehedinți County) and Bodrogkeresztúr (cemetery at Urziceni – Satu Mare County).

After presenting the general information regarding these discoveries, in the second part of the body of this study, we analyzed in comparative manner the situation of the children and of the adults as reflected by the funerary practices. We illustrated each case with graphics and spatial distribution plans whenever possible and in each case we tried to follow the three questions established in the beginning.

As a result of our attempt to analyze the position of children compared with the one of the other members of the community reflected in the funerary practices, we came to the following conclusions:

1. the percentage of the children in larger and more coherent groups of tombs is situated, in general, inside the normal limits of infant mortality (15-30 %) (SCOTT 1999, 90). The only period for which it can be noticed, as a general tendency, a low representation of children in cemeteries or groups of graves is the one of the Late Neolithic and Early Chalcolithic, reflected in the discoveries from Cernavoda and Cernica.

2. neither the analyses of the spatial distribution or of the other elements of the funerary practice taken into consideration (depth, position of deposition, inventory) do not generally support the hypothesis that the non-adult individuals beneficiated of a special treatment.

3. where the anthropological analyses have been effectuated, it could be noticed that both Infans I and Infans II categories are present in cemeteries and in groups of tombs, putting once more under question mark the hypothesis of the existence of an age limit that would allow the access to the consecrated funerary space.

4. trying to follow the evolution of the percentage of the child graves in time (Fig. 13), we could notice that their presence in cemeteries or groups of tombs is quite numerous and in a fairly constant proportion, the

exception to this rule being the Late Neolithic period. The Chirnogi case seems to be out of this pattern as well, but it is possible to be due to some shortcomings in the field research. The fact that in the Late Neolithic the children are less represented in percentage can be explained in two way. We are dealing here either with a decreased infant mortality, or the situation is in straight relationship with the major modifications that took place during that period in the funerary practice (the separation of the world of the dead by the world of the living and the beginning of the use of cemeteries). We tend to consider this second hypothesis as being more plausible.

Summing up all the things said before, we consider that there are not enough proof to support the theories regarding the exclusion of the children from the usual funerary practices. When, apparently, seems to be proof for such an attitude, we consider that is more likely an exception from the rule than a general valid attitude. The cases of exclusively children burials inside the settlements have been a good platform for the formulation of some theories but we consider that their generalization and their application, in an aprioric manner, on the whole ensemble of the funerary practices from the Charpato - Balcanic Neolithic and Chalcolithic are not indicated.

BIBLIOGRAFIE

BĂLTEANU Cezarina, CANTEMIR Petru

1991 *Contribuţii la cunoaşterea unor aspecte paleodemografice la populaţia neolitică de la Chirnogi – Şuviţa Iorgulescu*, SCA, 28, p. 3-7.

BERCIU Dumitru

1966 *Cultura Hamangia. Noi contribuţii. I*, Bucureşti.

BERCIU Dumitru, MORINTZ Sebastian

1957 *Şantierul arheologic Cernavoda (reg. Constanţa, r. Medgidia)*, Materiale, III, p. 83-92.

1959 *Săpăturile de la Cernavoda (reg. Constanţa, r. Medgidia)*, Materiale, V, p. 99-114.

BERCIU, Dumitru *et alii*

1959 *Săpăturile de la Cernavoda (reg. Constanţa, r. Medgidia)*, Materiale, VI, p. 95-105.

1961 *Şantierul arheologic Cernavoda*, Materiale, VII, p. 49-55.

BODEA Monica

1997 *Actul de a înmormânta copii în vatra şi lângă vatra locuinţei*, AMN, 34/1, p. 735-731.

CANTEMIR Petru, BĂLTEANU Cezarina

1993 *Considérations anthropologiques sur le matériel néolithique de Căscioarele (Département de Călăraşi)*, ARA, 30, p. 3-7.

CHAPMAN John

1983 *Meaning and illusion in the study of burial in Balkan prehistory*, in: *Ancient Bulgaria* (ed. A. Poulter), Nottingham

1997 *Changing gender relations in the later prehistory of Eastern Hungary*, in: *Invisible People and Processes: writing gender and childhood into European archaeology* (eds. J. Moore, E. Scott), London, p. 131-149.

COMŞA Eugen

1974 *Die Bestattungssitten im rumänischen Neolithikum*, JMV, 58, p. 113-156.

1974b *Istoria comunităţilor culturii Boian*, Bucureşti.

1988-1989 *Un obicei funerar al purtătorilor culturii Boian*, CCDJ, V-VII, p. 27-30.

1995 *Necropola gumelniţeană de la Vărăşti*, AB, IV, 1, p. 55-189.

1998a *Mormintele neolitice de la Radovanu*, SCIVA, 49, 3-4, p. 265-276.

1998b *Ritul şi ritualurile funerare din epoca neolitică din Muntenia*, ITSR, 4, p. 18-35.

COMŞA Eugen, CANTACUZINO Gheorghe

2001 *Necropola neolitică de la Cernica*, Bibl. de arheologie LV, Bucureşti.

GALBENU Doina

1970 *Aşezarea şi cimitirul de la Limanu*, Materiale, IX, p. 77-86.

GEORGESCU Laurenţia, GEORGESCU Emma Mădălina

2000 *Consideraţii antropologice şi demografice privind populaţia din necropolele „A" şi „B" de la Iclod*, AMM, XXI (1999-2000), p. 357-363.

HARŢUCHE Nicolae

1966 *Un vas de marmură descoperit într-un mormânt de tip Hamangia*, RM, p. 445-446.

HAŞOTTI Puiu
1984 *Noi date privind difuziunea culturii Hamangia*, Pontica, XVII, p. 25-36.
1997 *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța.
HODDER Ian
1990 *The Domestication of Europe*, Oxford.
KOGĂLNICEANU Raluca
2005 *Utilizarea testului X^2 în arheologie. Studiu de caz – necropola de la Cernica*, ArhMold, XXVIII, 2005, p. 265-302.
LAZAROVICI Gheorghe
1991 *Grupul şi stațiunea Iclod*, Cluj-Napoca.
LAZAROVICI Gheorghe, MAXIM Zoia
1995 *Gura Baciului* (Cap. 10: *Subsistemul magico-religios*), Cluj-Napoca.
LAZĂR Cătălin
2001 *Date noi privind unele morminte gumelnițene*, CCDJ, 16-17, p. 173-183.
MAXIM Zoia *et alii*
2006 *Iclod, com. Iclod, jud. Iclod. Punct: Pământul Vlădicii*, Cronica. Campania 2005, p. 177-178.
MORINTZ, Sebastian *et alii*
1955 *Şantierul arheologic Cernavoda*, SCIV, VI, 1-2, p. 151-163.
NECRASOV Olga, CRISTESCO Marie
1961 *Etude anthropologique des squelettes de Dridu (Culture Gumelnitza)*, Annales scientifiques de l'Université de Jassy, VII, fasc. 1, p. 53-65.
NECRASOV Olga *et alii*
1990 *Cercetări paleoantropologice privitoare la populațiile de pe teritoriul României*, ArhMold, XIII, p. 173-206.
NICA Marin
1993 *Câteva date despre necropola eneolitică de la Gârleşti-Gherceşti (com. Mischii, jud. Dolj)*, AO, 8, p. 3-17.
POPOVICI Dragomir
1996 *Date noi cu privire la sacrificiile umane din arealul Gumelnița (abstract)*, in: *Lucrările simpozionului de arheologie*, Târgovişte, p. 76.
POPUŞOI Eugenia
1992 *Mormintele neolitice de tip Starčevo-Criş de la Trestiana, comuna Grivița, județul Vaslui*, Carpica, 23, p. 21-41.
2005 *Trestiana. Monografie arheologică*, Bârlad.
ROMAN Petre, DODD-OPRIȚESCU Ann
1989 *Interferențe etnoculturale, din perioada indoeuropenizării, reflectate în cimitirul eneolitic de la Ostrovul Corbului*, TD, X, 1-2, p. 11-38.
SCOTT Eleanor
1999 *The Archaeology of Infancy and Infant Death*, BAR International Series 819, Oxford.
ŞERBĂNESCU Done
1998 *Căscioarele, punctul D-aia parte*, Cronica. Campania 1997, Bucureşti, p. 14.
1999 *Necropola neolitică de la Popeşti, comuna Vasilați, jud. Călăraşi*, in: *Civilizația Boian pe teritoriul României* (ed. M. Neagu), Călăraşi, p. 14-16.
2002 *Observații preliminare asupra necropolei neolitice de la Sultana, jud. Călăraşi*, CCDJ, XIX, p. 69-86.
ŞERBĂNESCU Done, SOFICARU Andrei
2005 *Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călăraşi, Punct: Valea Orbului*, Cronica. Campania 2004, p. 364-365.
2006 *Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călăraşi, Punct: Valea Orbului*, Cronica. Campania 2005, p. 343-347.
URSULESCU Nicolae
1978 *Mormintele Criş de la Suceava – „Platoul Cimitirului"*, Suceava, 5, p. 81-88.
VIRAG Cristian
2004 *Cercetări arheologice la Urziceni – Vamă*, AMP, XXVI, p. 41-76.
2006 *Urziceni, com. Urziceni, jud. Satu Mare; Punct: Vamă*, Cronica. Campania 2005, p. 383-386.
VOLSCHI Vanda, IRIMIA Mihai
1968 *Descoperiri arheologice la Mangalia şi Limanu aparținând culturii Hamangia*, Pontica, I, p. 45-87.

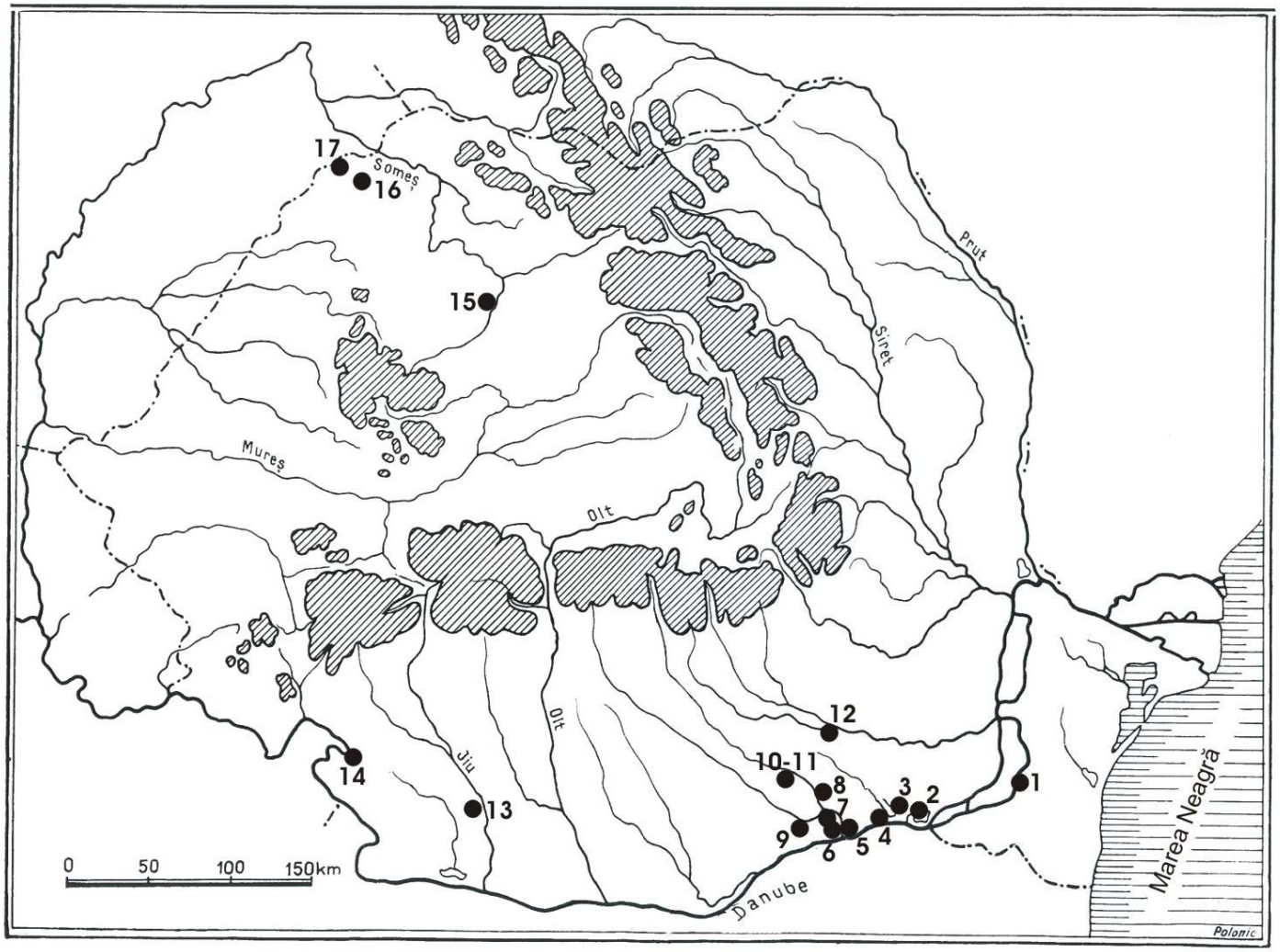

1. Cernavoda
2. Andolina
3. Vărăşti
4. Sultana
5. Gumelnița
6. Chirnogi
7. Radovanu
8. Popeşti
9. Căscioarele
10-11. Cernica şi Glina
12. Dridu
13. Gârleşti-Gherceşti
14. Ostrovu Corbului
15. Iclod
16. Cămin
17. Urziceni

Fig. 1. Harta României cu marcarea siturilor menționate în text.
[The map of Romania with the archaeological sites mentioned in the text]

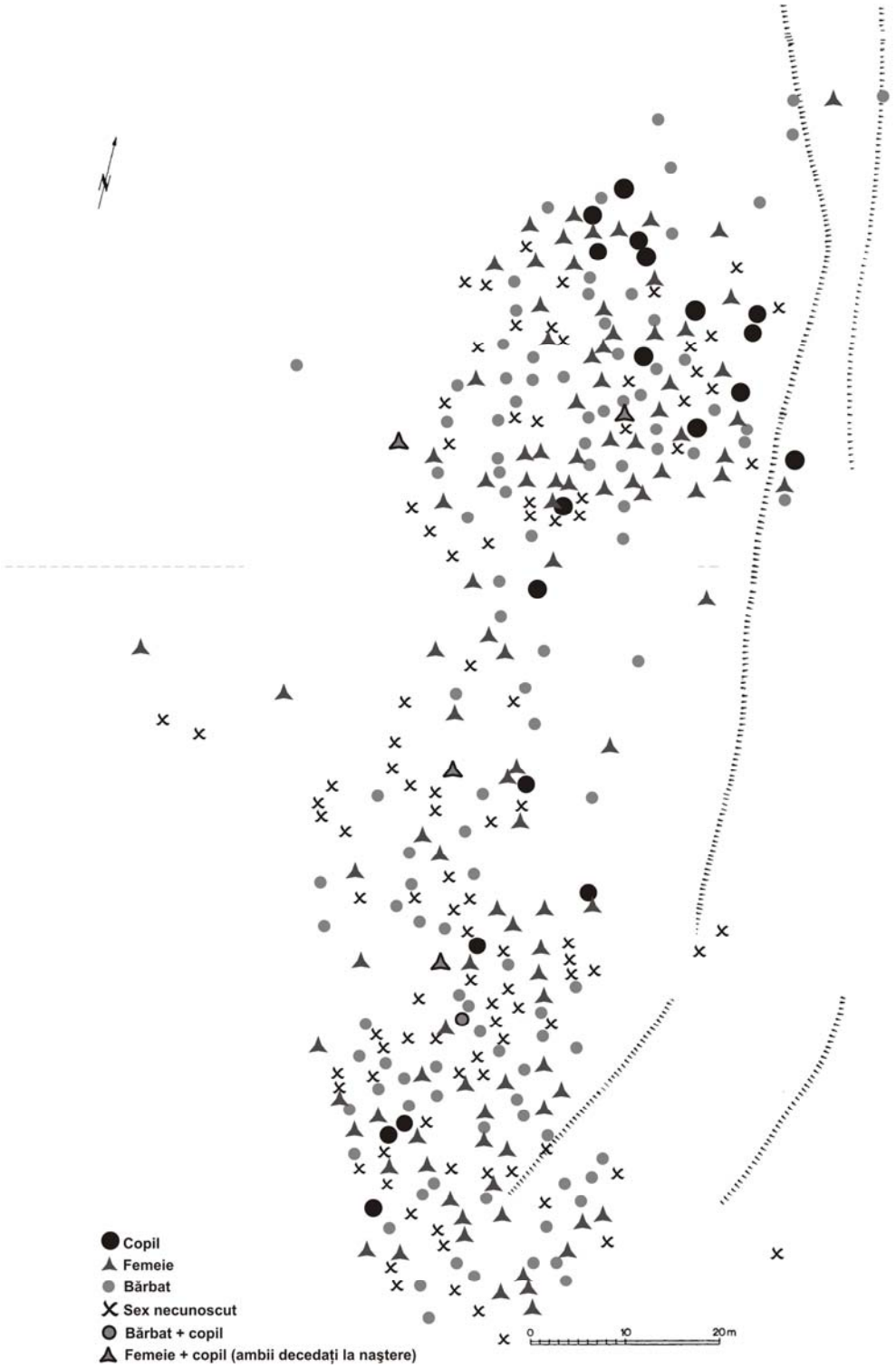

Fig. 2. Planul cimitirului de la Cernica, cu distribuția spațială a mormintelor în funcție de sex / vârstă (după COMŞA, CANTACUZINO 2001; modificat).
[The plan of the Cernica cemetery, with the spatial distribution of the graves according to the sex / age of the deceased (after COMŞA, CANTACUZINO 2001; modified)]

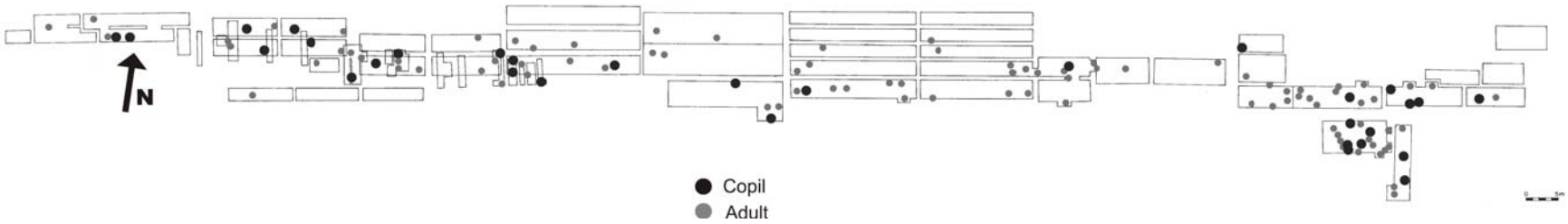

Fig. 3. Planul cimitirului de la Vărăşti, cu distribuția spațială a mormintelor în funcție de vârstă (după COMȘA 1995, fig. 4; modificat)
[The plan of the Vărăşti cemetery, with the spatial distribution of the graves according to the age of the deceased (after COMȘA 1995, fig. 4; modified)]

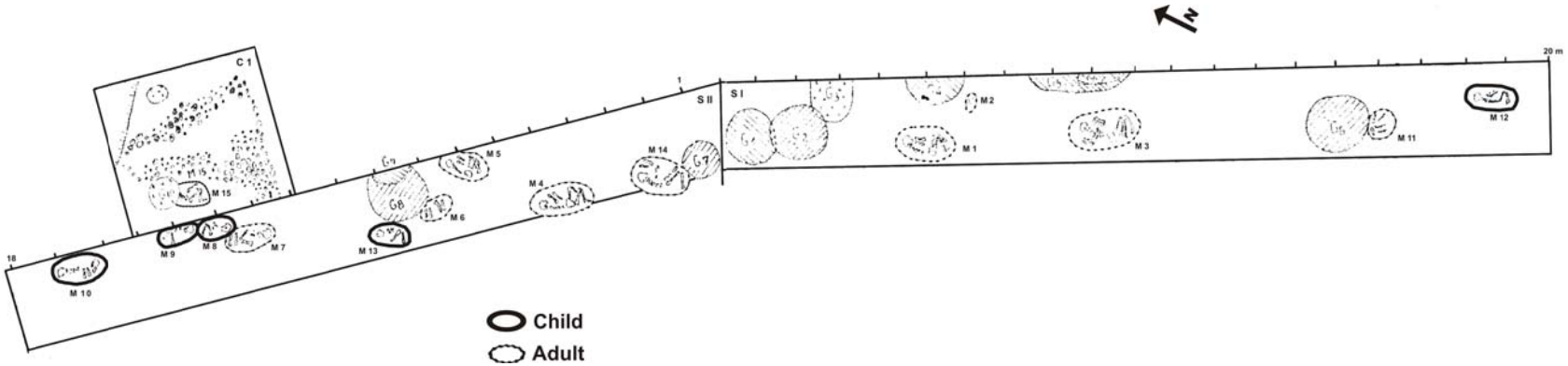

Fig. 4. Planul cimitirului de la Gârleşti-Gherceşti, cu distribuția spațială a mormintelor în funcție de vârstă (după NICA 1993, fig. 1; modificat)
[The plan of the Gârleşti-Gherceşti cemetery, with the spatial distribution of the graves according to the age of the deceased (after NICA 1993, fig. 1; modified)]

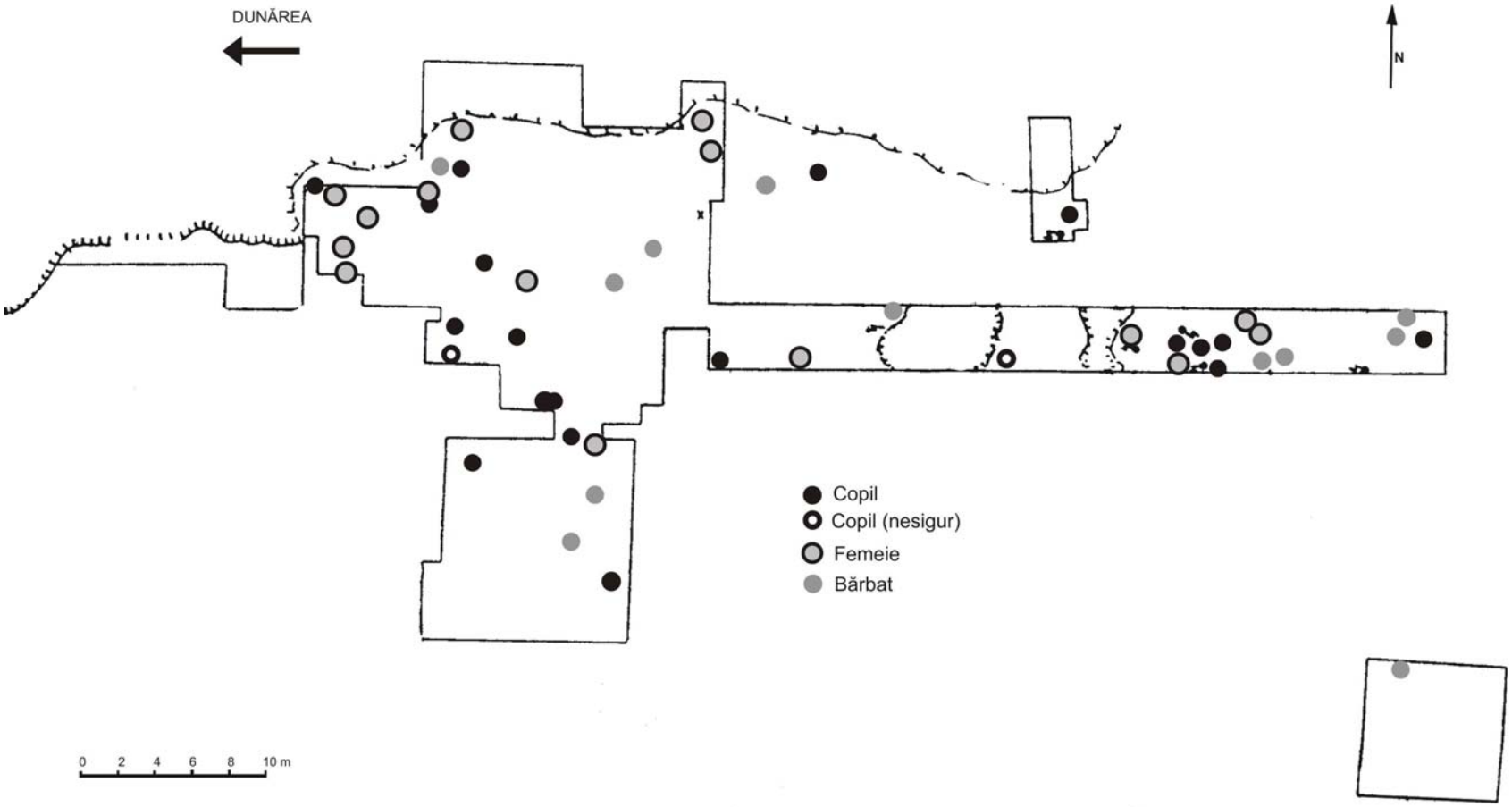

Fig. 5. Planul cimitirului de la Ostrovul Corbului, cu distribuția spațială a mormintelor în funcție de sex / vârstă (după ROMAN, DODD-OPRIȚESCU 1989, fig. 1; modificat)
[The plan of the Ostrovul Corbului cemetery, with the spatial distribution of the graves according to the sex / age of the deceased (after ROMAN, DODD-OPRIȚESCU 1989, fig. 1; modified)]

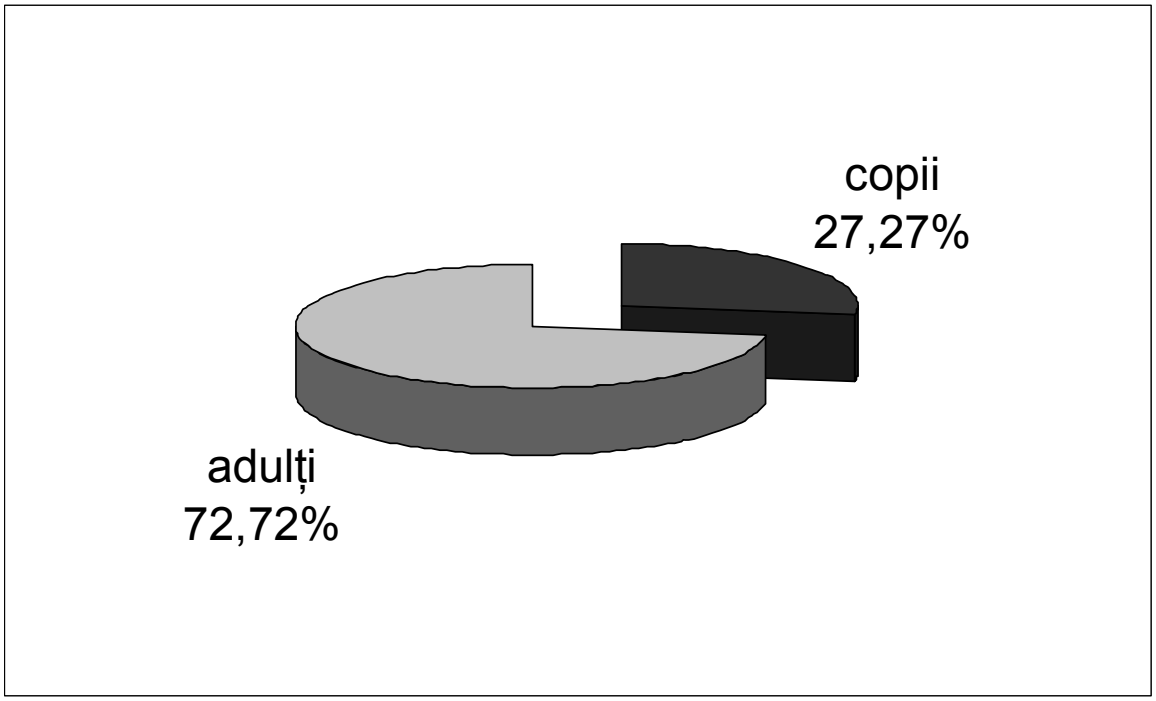

a

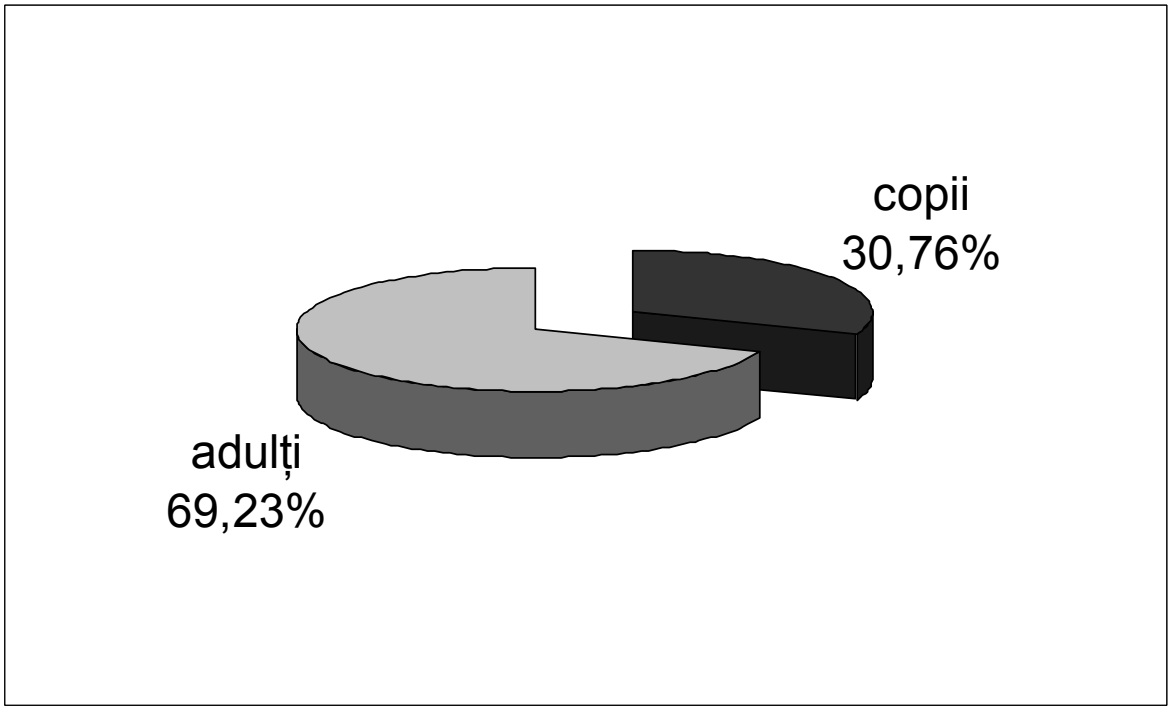

b

Fig. 6. Grafice care prezintă raportul dintre copii şi adulți în cele două loturi reprezentative pentru neoliticul timpuriu (cultura Starčevo Criş): a. Gura Baciului, b. Trestiana
[Charts presenting the child – adult percentage relationship in the two groups of graves representative for the Early Neolithic (Starčevo Criş culture): a. Gura Baciului, b. Trestiana]

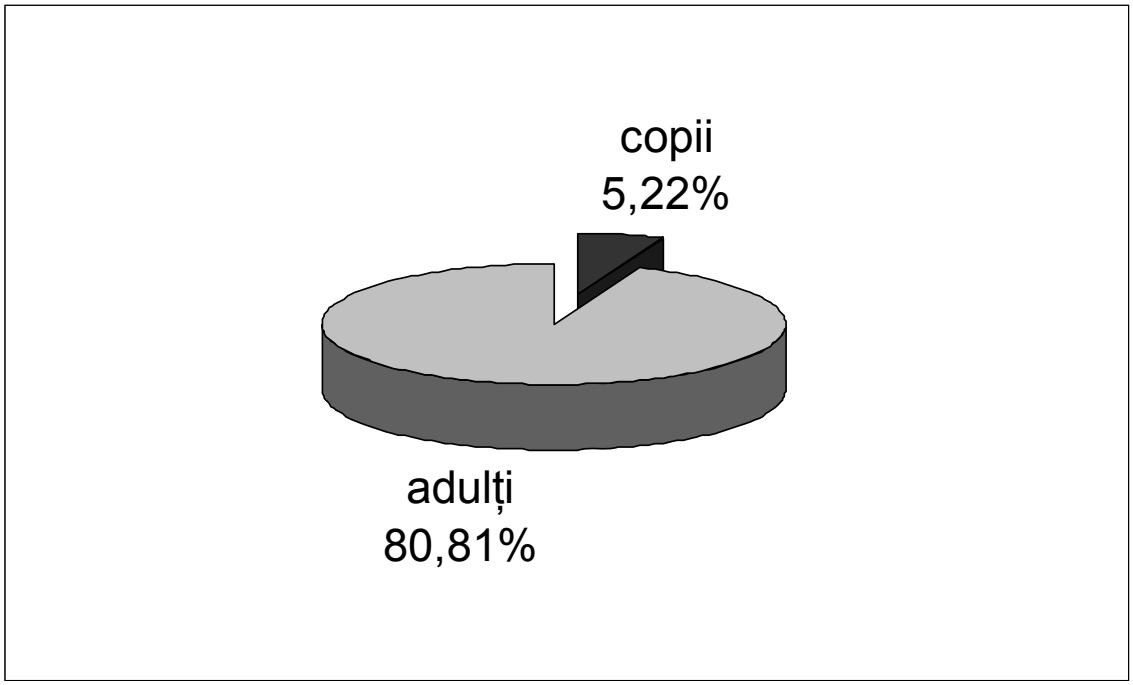

a

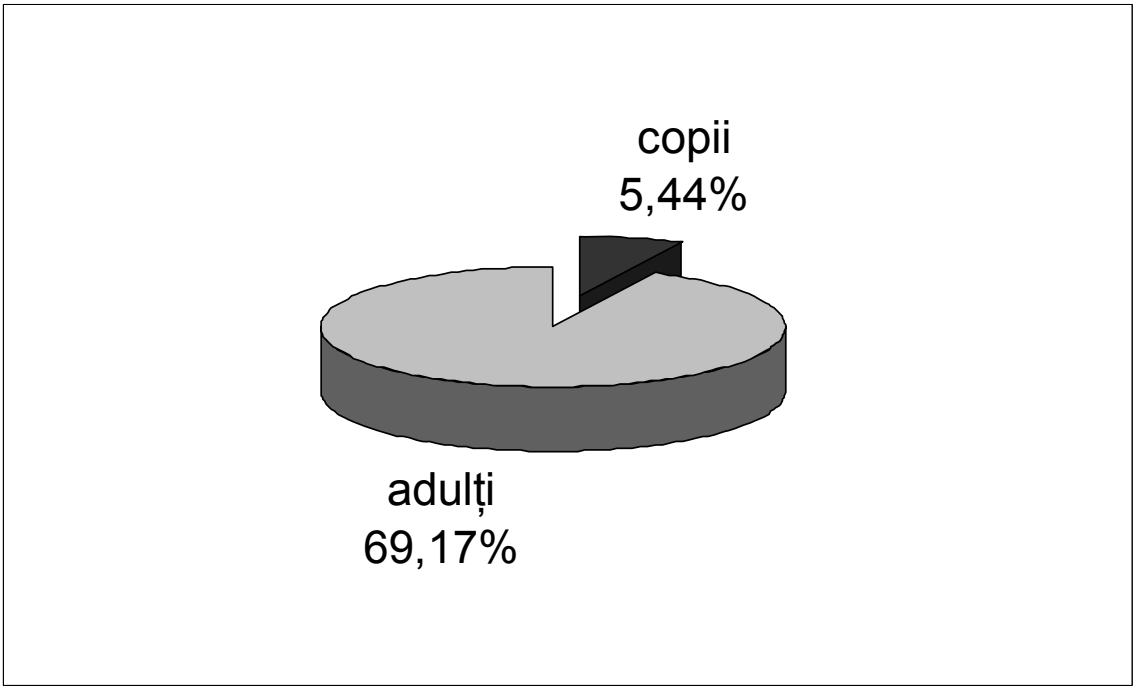

b

Fig. 7. Grafice care prezintă raportul dintre copii şi adulţi în cadrul primelor cimitire din neoliticul târziu - eneoliticul timpuriu: a. Cernavoda (cultura Hamangia), b. Cernica (cultura Boian)
[Charts presenting the child – adult percentage relationship inside the first Neolithic cemeteries: a. Cernavoda (Hamangia culture), b. Cernica (Boian culture)]

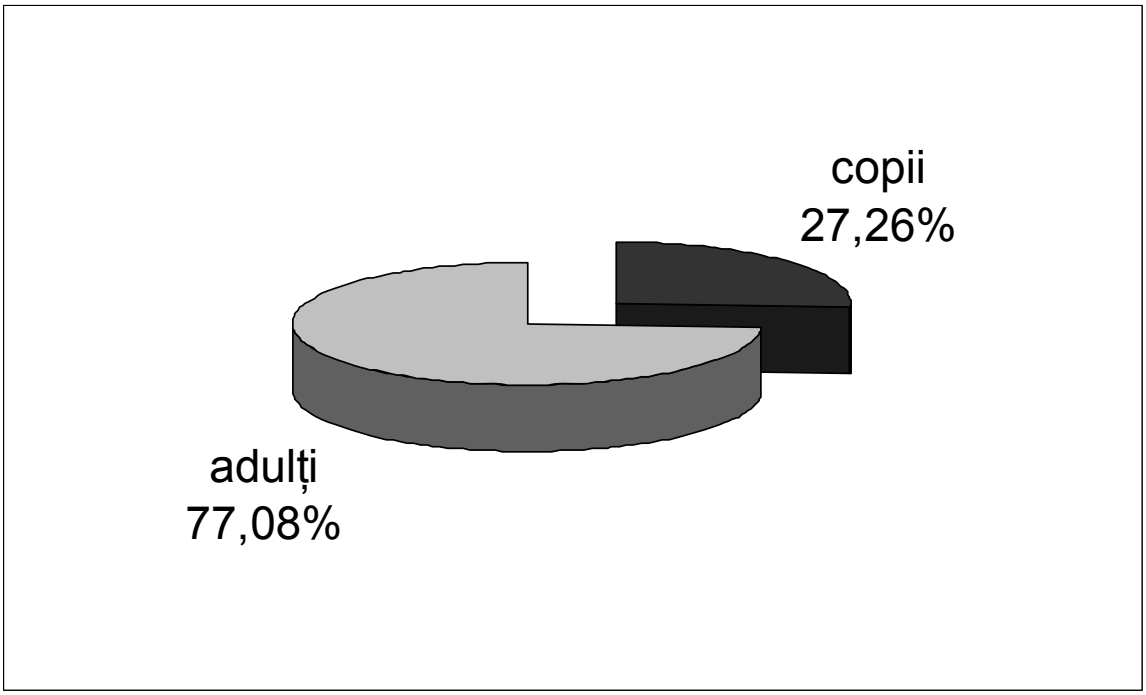

a

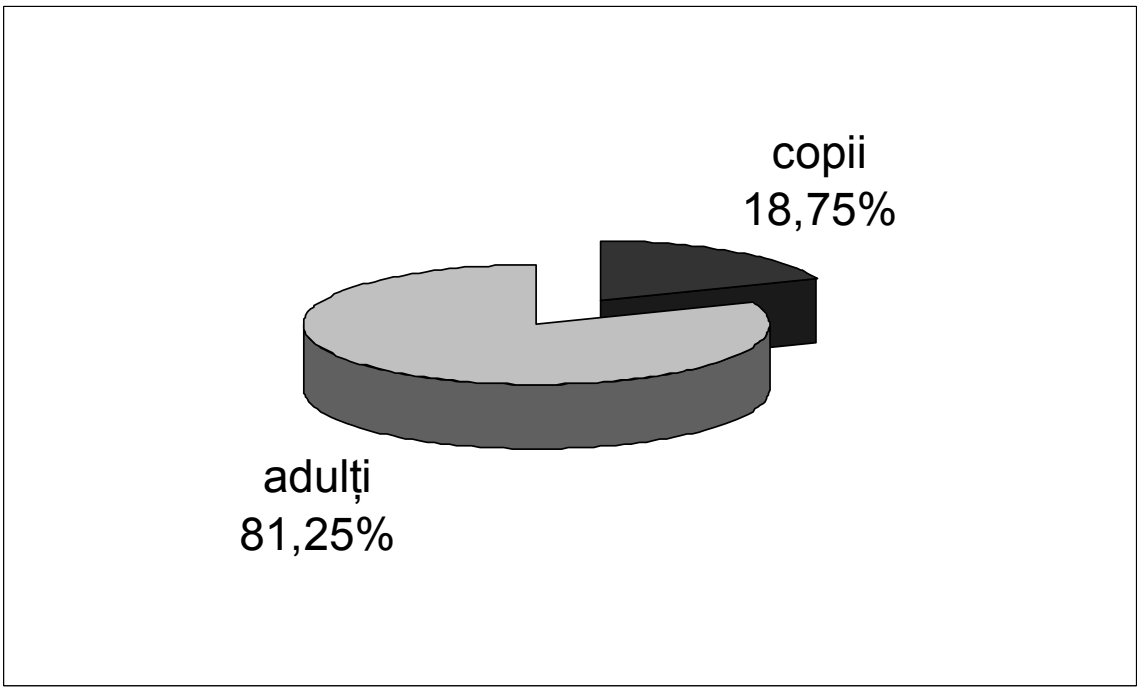

b

Fig. 8. Grafice care prezintă raportul dintre copii şi adulți în cadrul cimitirelor de la Sultana (a) şi Popeşti (b) – cultura Boian.
[Charts presenting the child – adult percentage relationship inside the cemeteries of Sultana (a) şi Popeşti (b) –Boian culture]

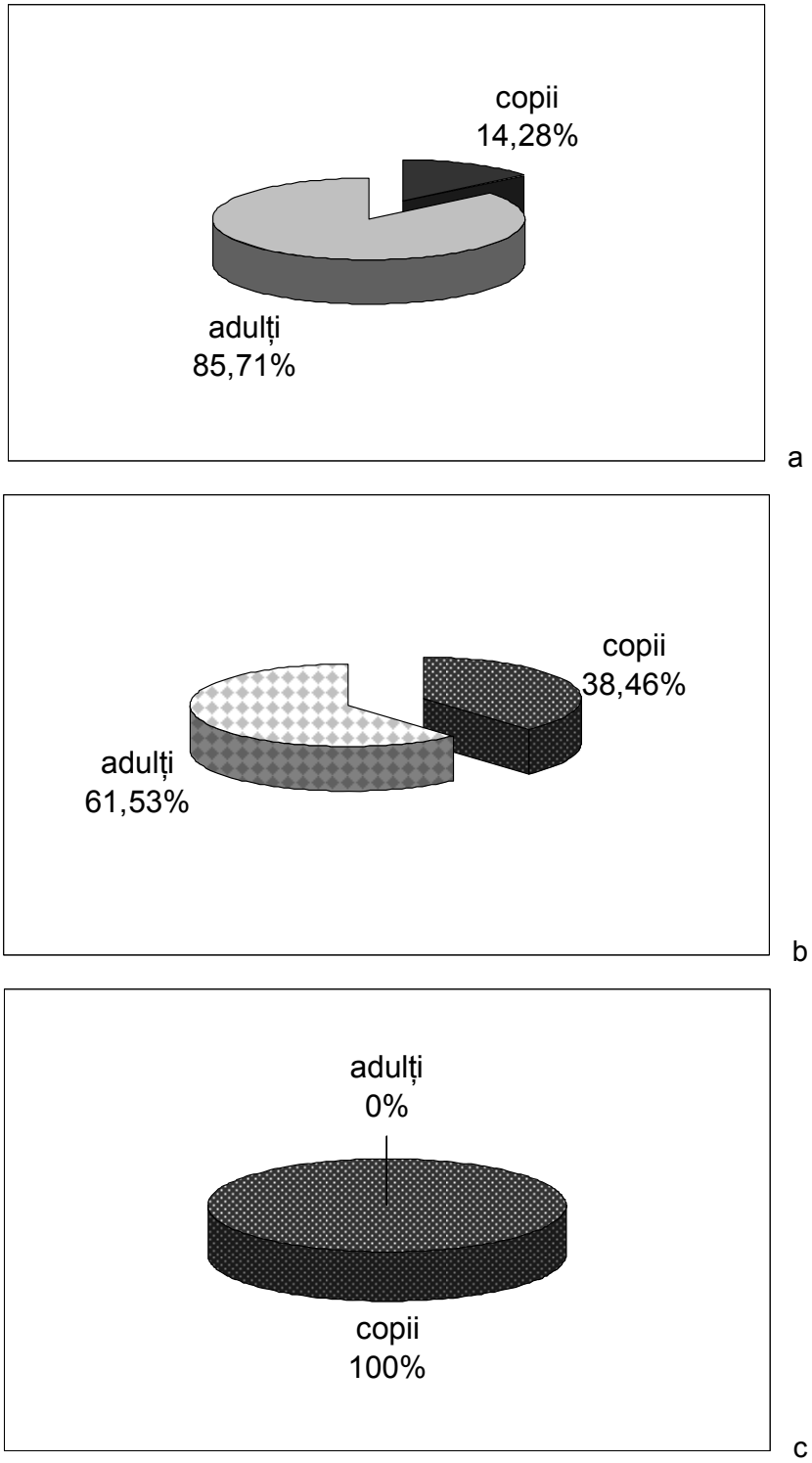

Fig. 9. Grafice care prezintă raportul dintre copii şi adulți în cadrul grupurilor de morminte de la Andolina (a), Vărăşti (b) şi Glina (c) – cultura Boian.
[Charts presenting the child – adult percentage relationship in the groups of graves from Andolina (a), Vărăşti (b) şi Glina (c) – Boian culture]

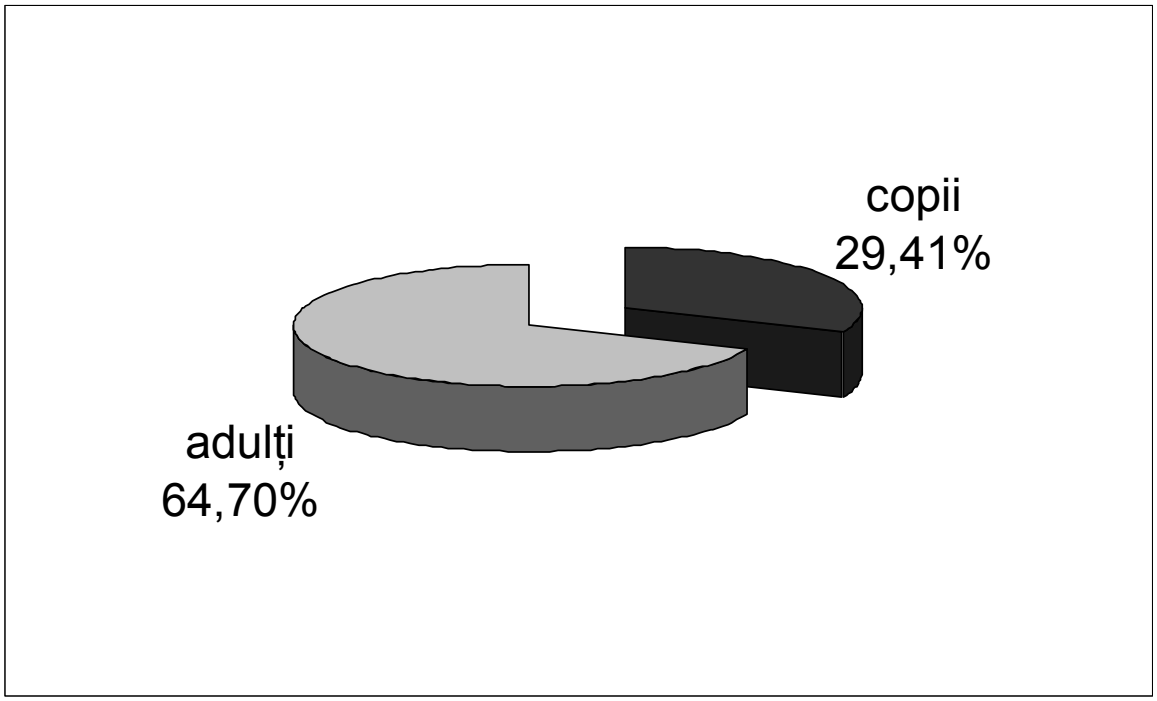

a

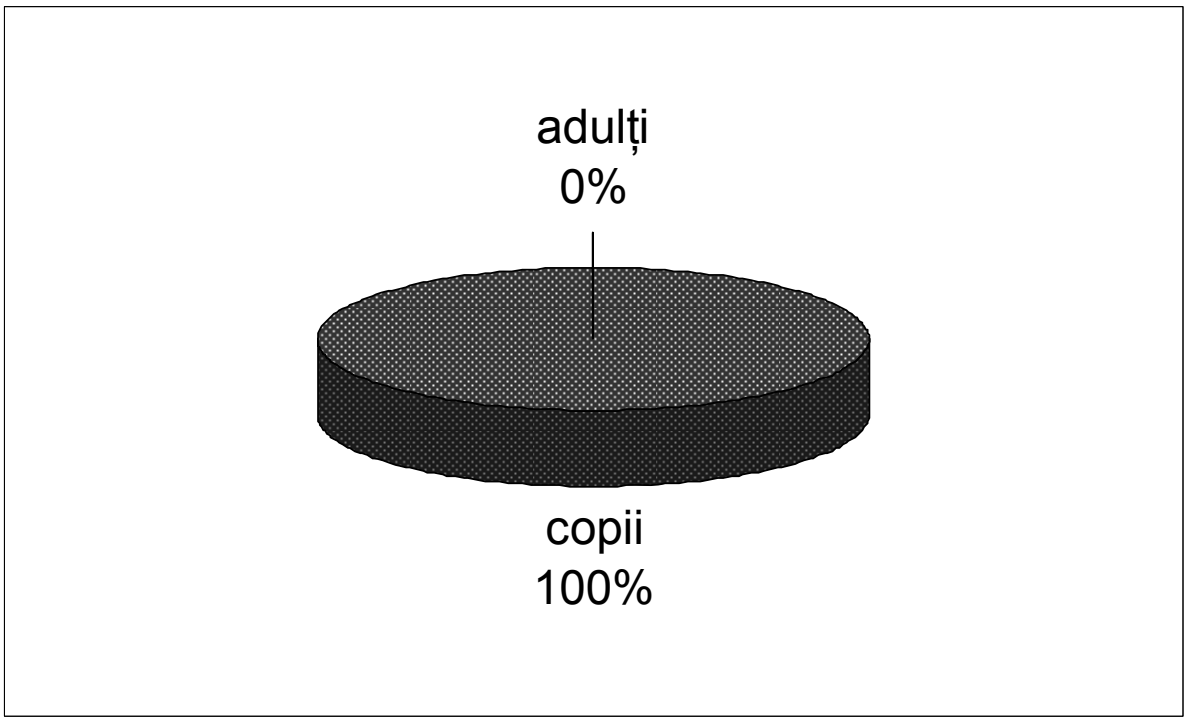

b

Fig. 10. Grafice care prezintă raportul dintre copii şi adulți în cadrul complexului de la Radovanu: (a) în cimitir, (b) în aşezare – faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.
[Charts presenting the child – adult percentage relationship from the Radovanu complex: (a) in cemetery, (b) in the settlement – transition faze from the Boian culture to Gumelnița culture]

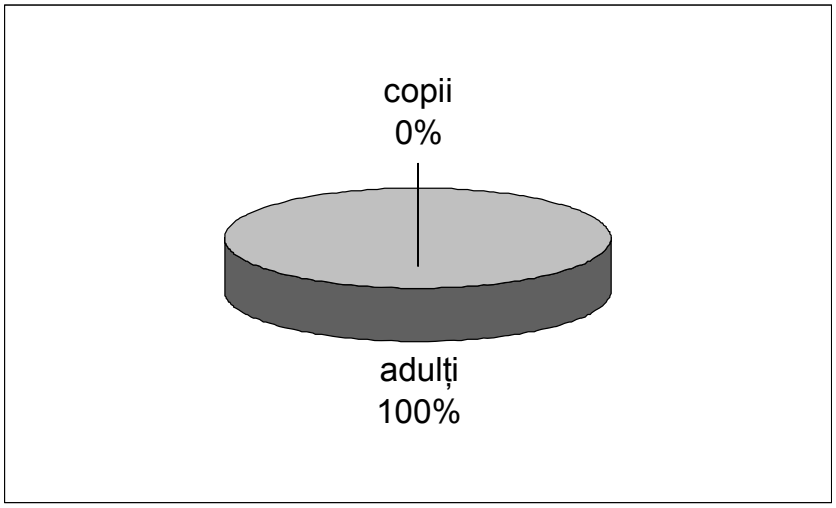

a

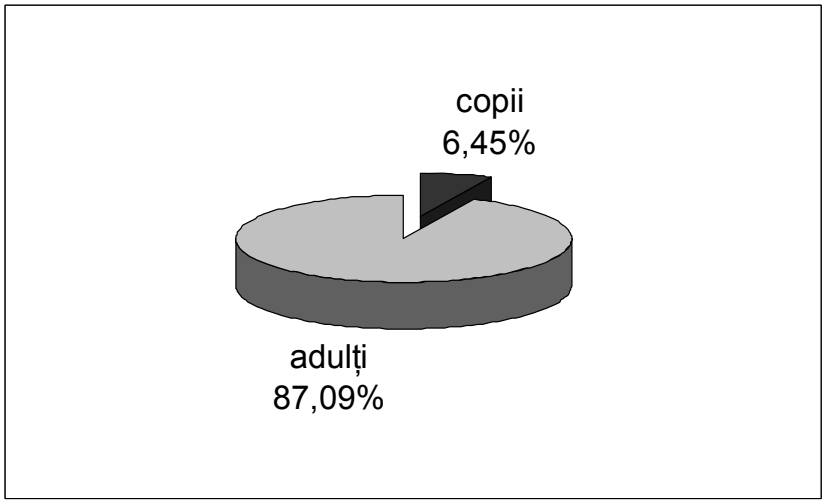

b

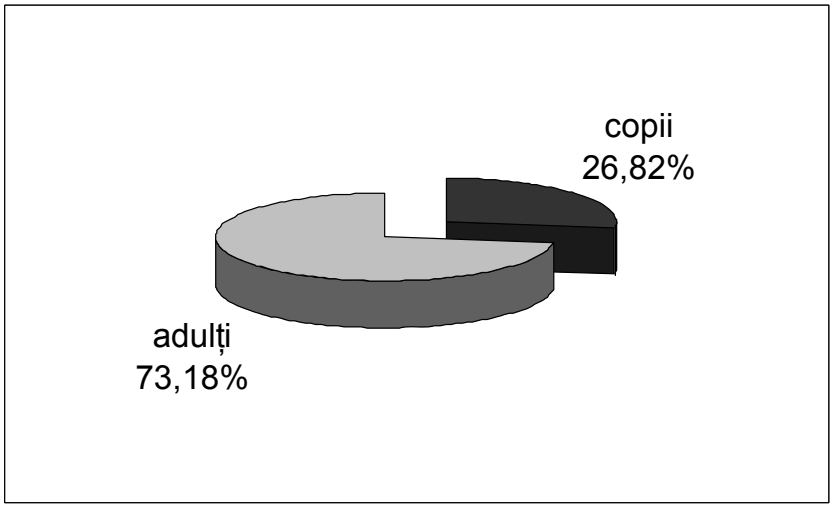

c

Fig. 11. Grafice care prezintă raportul dintre copii şi adulți în cadrul grupelor de morminte sau cimitirelor de la Dridu (a), Chirnogi – Şuvița Iorgulescu (b) şi Vărăşti (c) – cultura Gumelnița.
[Charts presenting the child – adult percentage relationship in the groups of graves or cemeteries from Dridu (a), Chirnogi – Şuvița Iorgulescu (b) şi Vărăşti (c) –Gumelnița culture]

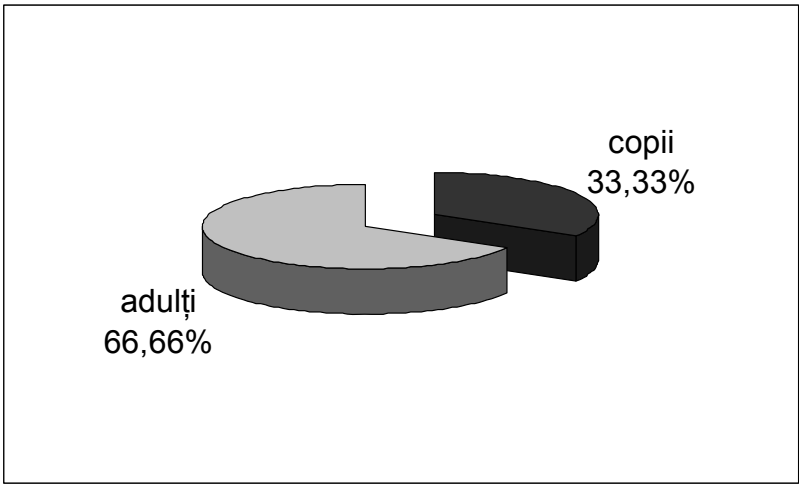

a

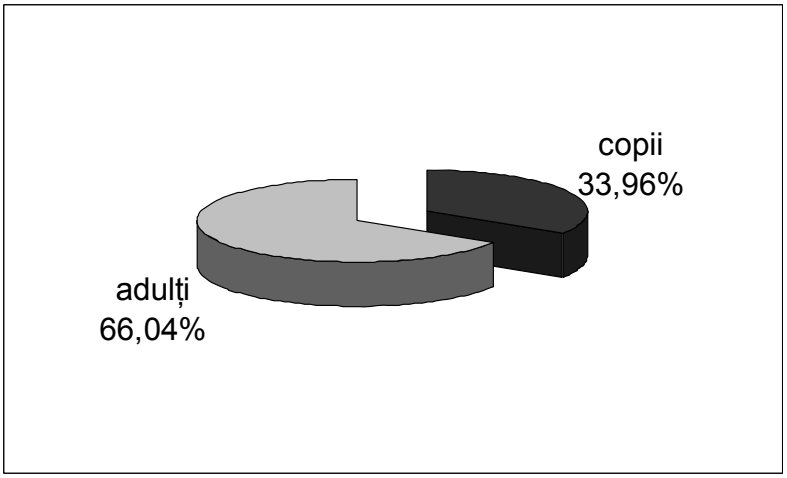

b

Fig. 12. Grafice care prezintă raportul dintre copii şi adulți în cadrul cimitirelor de la Gârleşti-Gherceşti (a) şi Ostrovul Corbului (b) – cultura Sălcuța
[Charts presenting the child – adult percentage relationship inside the cemeteries of Gârleşti-Gherceşti (a) şi Ostrovul Corbului (b) –Sălcuța culture]

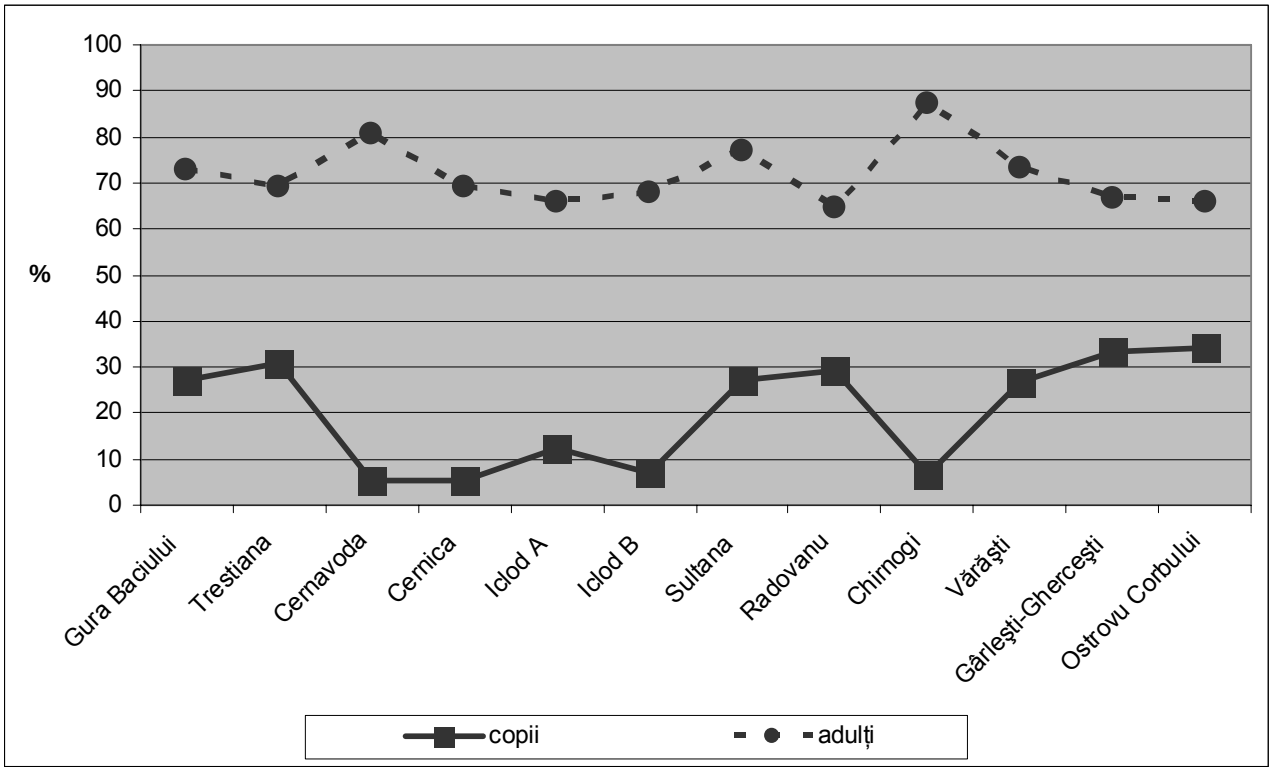

Fig. 13. Grafic care ilustrează evoluția proporției copiilor (comparată cu a adulților), în cadrul grupurilor de morminte sau cimitirelor, pe parcursul neo-eneoliticului.
[Chart illustrating the evolution of child percentage (compared to the adult's one), inside the groups of graves or of cemeteries, along the Neolithic and Chalcolithic period]

BAZĂ DE DATE DESCHISĂ (C^{14}) PENTRU NEOLITICUL ŞI ENEOLITICUL DIN ZONA CARPATO-DANUBIANĂ

Sabin Adrian LUCA*, Cosmin SUCIU**

Key words: Radiocarbon data, Romania, database, Neolithic, Eneolithic.
Rezumat: Este *prezentată o bază de date C^{14} pentru neoliticul şi eneoliticul din regiunea carpato-dunăreană, uşor accesibilă şi interactivă pentru utilizatori. Cei interesaţi pot lua parte la dezbaterea noastră on-line. Această bază de date este încă în proces de testare şi va deveni pe deplin operaţională în maximum şase luni. Utilizatorii pot să trimită opinii şi noi date, dar în acelaşi timp pot accesa baza de date şi articole întregi referitoare la ea.*
Abstract: *We present a C^{14} database for Neolithic and Eneolithic from Carpathians and Danube areas, with a high accessibility and interactivity for end-users. The interested scholars can be part in our on-line debate. This database is now in testing process and will be fully operational in maximum six months. The end-users are capable to submit feedbacks and new dates, but in the same time they can access the database and whole articles related to it.*
Résumé: *On présente une base de données C^{14} pour le Néolithique et le Chalcolithique des zones carpatique et danubienne, très accessible et interactive pour les utilisateurs. Les personnes intéressées ont la possibilité de participer à notre débat on-line. En fait, cette base de données se trouve encore au stade d'épreuve et va de devenir entièrement opérationnelle en maximum six mois. Les utilisateurs peuvent remettre leurs opinions, aussi bien que de nouvelles données, mais, en même temps, ils peuvent avoir accès à la base de données et à d'entiers articles qui s'en réfèrent.*

Dezvoltarea calculatoarelor personale şi a reţelelor de tip internet au făcut posibilă comunicarea şi vizualizarea datelor în forme mult mai accesibile marelui public, dar şi specialiştilor. Astfel bibliotecile virtuale sunt o realitate, iar accesul şi reîmprospătarea bazelor de date a devenit deosebit de facilă. În acelaşi timp se dezvoltă noi moduri de interactivitate între utilizatori. Nu vom insista asupra acestui fenomen dinamic, ci asupra modului în care poate fi folosit pentru digitalizarea, păstrarea şi depozitarea datelor referitoare la patrimoniul cultural (în acest studiu ne vom referi doar la datele radiocarbon pentru siturile şi complexele arheologice închise), pentru a maximiza beneficiile pe care marele public, specialiştii sau companiile le pot câştiga.

În ultimii ani asistăm la o creştere a numărului de date radiocarbon şi la o reevaluare a cronologiei relative şi absolute pentru perioada neolitică şi eneolitică. Datorită volumului mare de date au apărut mai multe proiecte, care încearcă să centralizeze datele radiocarbon.

Astfel, proiectul ***CANeW*** cuprinde baze de date şi grafice pentru zona Orientului Apropiat şi zona egeeană. Ultima reîmprospătare pentru zona egeeană (iunie 2005) – sub formă tabelară – cuprinde date din estul Turciei, Bulgaria (la sud de Stara Planina), fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei şi partea de vest a Turciei[1]. Tabelul cuprinde denumirea aşezării, coordonatele geografice, referinţele bibliografice, codul laboratorului, data BP, data calibrată BC cu 1 sigma, materialul probei, localizarea probei în cadrul sitului şi încadrarea cronologică a acesteia.

Printre avantaje, putem enumera: analiza datelor dendrocronologice, tabele sintetice de bună calitate, articole în format .pdf, legături către conferinţe şi resurse utile. Datele nu sunt prezente decât în format .pdf, fără a avea posibilităţi de export. Această sincopă este acoperită în parte de un alt proiect – *Context Data Base*[2], al Universităţii din Kőln. Proiectul beneficiază de o platformă modernă cu opţiuni de extragere după: *ţară*, *laborator, cultură, probă etc.* şi oferă un fişier tabelar[3]. Autorii au imaginat şi un

* sabin.luca@brukenthalmuseum.ro Muzeul Naţional Brukenthal, Sibiu.
* * cos_suciu@yahoo.com Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu, Facultatea de Istorie „Nicolae Lupu", Catedra de Istorie Antică şi Medievală.

[1] www.canew.org

[2] Proiect coordonat de Utz Böhner şi Daniel Schyle, cu data de start în 2002. Un tabel cuprinde datele radiocarbon, iar un altul referinţele bibliografice: http://context-database.uni-koeln.de

[3] Fişier Microsoft Excel

sistem prin care fiecare dată radiocarbon primeşte un punctaj (reprezentat de o culoare), care arată gradul de obiectivitate al probei. În acest moment, baza de date *Context* are disponibile 2875 şi aproape 482 repere bibliografice referitoare la zona egeeană şi la cea a Orientului Apropiat.

Pentru zona Germaniei şi a regiunilor adiacente a fost realizată o bază de date – *RADON* [4], în 2002, de către Johannes Müller, Dirk Raetzel-Fabian, Christoph Rinne, Hans-Peter Wotzka şi Martin Furholt, care cuprinde date ale epocilor neolitică, eneolitică şi a bronzului. Aceasta este realizată în Microsoft Acces şi este foarte uşor de manipulat.

O caracteristică a tuturor acestor sisteme este faptul că prezintă datele radiocarbon sub forma BP necalibrat, lucru care este foarte avantajos, datele calibrate se pot modifica odată cu evoluția programelor şi a curbelor de calibrare. Astfel, este mult mai avantajos să deții datele în format electronic, într-o formă tabelară și este o chestiune foarte simplă să fie exportată într-un program specializat de calibrare.

Toate aceste proiecte nu au luat în calcul şi zona carpato-danubiană, chiar dacă, în ultimii ani, au fost publicate mai multe sinteze asupra problemei[5]. Ele s-au concentrat doar asupra unei perioade sau doar asupra unei zone restrânse.

Chiar daca metoda radiocarbon nu este infailibilă, existând şi unele semne de întrebare[6], o inventariere a tuturor datelor disponibile reprezintă un pas înainte şi un instrument de lucru pentru specialişti.

Pentru aceasta am construit o bază de date în Microsoft Access, care să fie compatibilă cu cea baza de date *RADON*. Acest lucru va permite compararea facilă a datelor din cele două baze de date.

Arhitectura bazei de date *IPCTE – RADIO*[7] (fig. 1)

Aceasta este realizată cu ajutorul aplicației Access din pachetul Office de la Microsoft şi este o bază de date relaționată. Centrul de greutate este reprezentat de tabelul *IPCTE – RADIO* care cuprinde câmpurile referitoare la identificarea probei (*ID date* – păstrează ordinea introducerii datelor în tabel, *cultura, faza* – apartenența culturală, *aşezarea* – numele de localității şi al sitului, *inițiale țară* – codul țării de proveniență, *LABNR* – prescurtarea laboratorului, *BP* – data radiocarbon, *STD* – eroarea, *localizare* – detalii privind localizarea exactă a probei, nivel, complex etc., *observații* – cuprinde note, detalii şi *autor / an* – prescurtarea bibliografică). Tabelul este legat de alte tabele: de tabelul *literatură* prin câmpul *autor / an*, care face legătura către titlul complet; tabelul *țara*, prin câmpul *inițiale țară* şi tabelul *coordonate*, prin câmpul *aşezarea.* În momentul de față se realizează integrarea datelor şi testarea platformei web.

Procedură introducere date:

Se completează *referința bibliografică* în tabelul *literatură* (fig.1). Se completează toate câmpurile referitoare la data din tabelul *IPCTE – RADIO* (fig. 2), se completează datele în tabelul *coordonate* cu coordonatele geografice (aici administratorii vor realiza un fişier în format .KMZ – am ales această modalitate datorită faptului că acest fişier poate fi descărcat de către utilizatorii finali şi dacă au instalat programul *Google Earth*[8] – care este gratuit – pot să vadă localizarea exactă a zonei de proveniență a datei pe calculatorul personal.

Procedură extragere date: Dacă datele sunt exportate în programul de calibrare OxCal v3.10[9], se selectează coloanele LABNR, BP, STD şi se copiază (cu tastele CTRL+C), apoi se transferă (tastele CTRL+V) în programul *OxCal*.

---

[4] http://jungsteinsite.de

[5] Whittle 2002; Biagi *et alii* 2005; Biagi, Spataro 2005; Mantu 2000; Horvath, Hertelendi 1994.

[6] Keenan 2002, 225.

[7] Acronimul de la la *Institutul pentru cercetarea şi valorificarea patrimoniului european în context european* din cadrul Universității „Lucian Blaga" din Sibiu. Director: prof.univ.dr. S.A. Luca.

[8] Program oferit gratuit de Google. http://earth.google.com

[9] Bronk 1995; 2001; 2005.

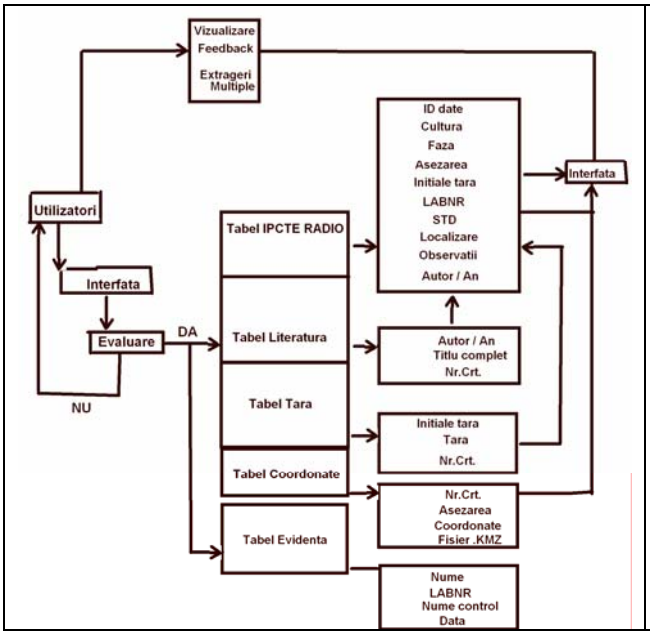

Fig. 1. Arhitectura bazei de date IPCTE – RADIO. Utilizatorul poate vizualiza datele, poate face extrageri multiple şi poate să realizeze feedback-ul. Pentru a introduce datele, utilizatorul trimite data, care va fi evaluată şi – în caz de răspuns pozitiv – va fi adăugată. În acest caz, baza de date va înregistra numele utilizatorului care a trimis data.

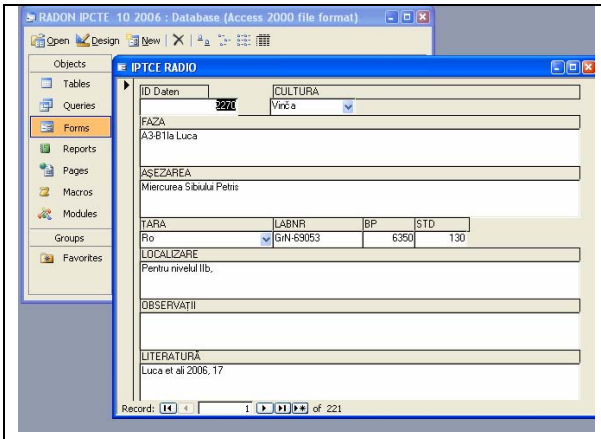

Fig. 2. Formular introducere date pentru tabelul IPCTE – RADIO. Posibilităţi de selectare din alte tabele a *culturii* şi a *ţării*.

Pentru a exemplifica, vom folosi datele radiocarbon din situl de la Miercurea Sibiului–*Petriş*. Ele sunt separate şi ordonate în fişierul sursă (fig. 3). Se exportă câmpurile LABNR, BP şi STD în programul OxCal 3.1 (fig. 4), sunt procesate (*File-Analyse*), după care graficele multiple (*Create Multiplots*) sau singulare (*Create singular plots*) sunt exportate într-un program uzual de editare (spre exemplu *Word* de la Microsoft) (fig. 5, anexa 1). Datele mai pot fi exportate şi în programul *CalPal*[10], oferit de Universitatea din Kőln.

Datele pot fi exportate direct în *Word*, prin folosirea comenzilor *copy* şi *paste.*

Pentru a exemplifica, am extras din baza de date toate datele care sunt apropiate culturii Starčevo-Criş (vezi anexa 1 – aproximativ 80 % din datele totale pentru această cultură; tabelul poate fi corelat cu graficul *multiplots* obţinut cu programele de calibrare).

[10] Cologne Radiocarbon Calibration Programm, susţinut de Uwe Danzeglocke, Bernard Weninger şi Olaf Jőris; http://www.calpal.de

ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ŢARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBSERVAŢII	LITERATU
2273	Starčevo- Cri	IB-IC	Miercurea Sibiului Petric	Ro	GrN-28520	7050	70	B10 / 2003, nivelul Ia		Luca et ali 2006, 17
2274	Starčevo- Cri		Miercurea Sibiului Petric	Ro	GrN-29954	7010	40	G26 / 2005, nivel 1	Groapă rituală	Luca et ali 2006, 17
2272	Starčevo- Cri	IC-IIA	Miercurea Sibiului Petric	Ro	GrN-28521	6920	70	B1 / 2003, nivel Ib,		Luca et ali 2006, 17
2270	Vinča	A3-B11a Luca	Miercurea Sibiului Petric	Ro	GrN-69053	6350	130	Pentru nivelul IIb,		Luca et ali 2006, 17
2271	Starčevo- Cri	II B-III A	Miercurea Sibiului Petric	Ro	GrN 26606	6150	40	nivelul Ic, B9 / 2003	Aceasta data este	Luca et ali 2006, 17

Fig. 3

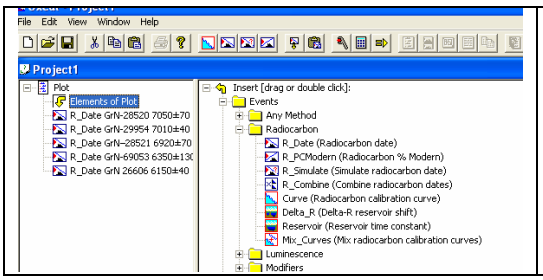

Fig. 4. Datele sunt exportate în OxCal 3.1 în zona *Plot–Elements of Plot*, după care sunt procesate.

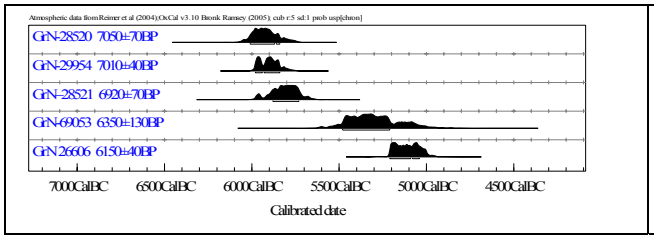

Fig. 5. Extragere multiplots. Curba de calibrare folosită este IntCal04[11], iar programul de calibrare OxCal v3.10[12].

Baza de date cuprindea, la data de 21.10.2006 (la două săptămâni de la pornirea proiectului), aproximativ 221 înregistrări, marea lor majoritate pentru neoliticul timpuriu şi dezvoltat, în special culturile Starčevo-Criş şi Vinča.

Pentru fiecare dată se respectă încadrarea culturală dată în bibliografie. În termen de un an de zile estimăm că vom acoperi toate datele din zona României, Ucrainei, Ungariei, Slovaciei, Serbiei, Macedoniei, Greciei şi Bulgariei pentru perioadele neoliticului şi eneoliticului.

Interfaţa

Pentru accesibilitatea totală a bazei de date, vom publica toate datele pe situl http://arheologie.ulbsibiu.ro , la secţiunea *Radiocarbon*, unde se vor afişa ultimele ştiri. Tot aici vor fi găzduite şi toate rezultatele obţinute cu ajutorul bazei de date (grafice, secţiuni comentate, legături utile, articole şi cărţi).

Pentru ca baza să fie deschisă şi să interacţioneze cu utilizatorii este creat un forum de discuţii (http://c14database.blogspot.com), prin intermediul căruia se poate face feedback-ul şi se pot trimite date noi, pentru a fi adăugate în baza de date. Utilizatorul poate să trimită o dată (fig.1), care este evaluată şi – în caz de răspuns pozitiv – va fi adăugată. Sistemul va înregistra data, numele utilizatorului care a trimis-o şi numele celui care a evaluat-o într-un tabel separat.

În concluzie, această iniţiativă are drept scop crearea unui instrument de lucru digital, accesibil on-line, deschis publicului larg, compatibil cu bazele de date deja existente, capabil să regăsească informaţia cerută rapid, după mai multe criterii de căutare. Acest instrument va funcţiona la parametrii optimi în momentul în care specialiştii din domeniu vor colabora la alimentarea bazei de date. Toate drepturile conexe dreptului de autor vor fi păstrate pentru cei care vor alimenta baza de date şi vor fi clar specificate pentru fiecare dată trimisă.

[11] Reimer et al. 2004.
[12] Bronk 1995; 2001; 2005.

Open ^{14}C database for Neolithic and Eneolithic in the Carpathian-Danube area

– Summary –

In this study we are trying to present a C14 database for Neolithic and Eneolithic from Carpathian-Danube area, with a high accessibility and interactivity for end-users.

The IT development in the last years (especially computers and networks) made communication and data access easier for citizens and specialists. Now, virtual libraries are a reality, accessing and updating them became well known worldwide. In the same time new types of real-time interactivity between end-users develops more and more. In this study we will light up the way of using it for digitalizing, keeping and storing the data regarding the heritage, especially the radiocarbon ones. In the last years the radiocarbon data are growing and we have problems to find them and to manage them properly. The calibration curves are changing from year to year and became clear that we need to store uncalibrated C14 data in tables in order to have an easier process when we are using them.

For others areas we have projects who are trying to fill the gap (e.g. CANeW or RADON) so we developed a database in Microsoft Access program designated to cover the Romania, Hungaria, Bulgaria, Ucraine and Former Yugoslavia states for Neolithic and Eneolithic periods. The advantage is that we will use the worldwide web (Internet) to publish these data in real time, to interact with interested scholars in findings errors, to submit new data and for scientifically discussions (open forum). We will use our website http://arheologie.ulbsibiu.ro, radiocarbon section, where interested people can find the database and related features. The interested scholars can be part in our on-line debates. For interactivity with final users, we have a forum on http://c14database.blogspot.com, all topics from here will appear on our website too.

Our database is compatible with other ones and it is capable to interact with OxCal or CalPal programms for data calibration.

For geographical reasons, we keep the coordinates for each point in a table and a .KMZ file is created by us. When this file is activated, the computer will start the Google Earth programme (only if the end user has the Google Earth installed on his own computer).

For the scholars who submit new data to us we will record the name, radiocarbon data characteristics and the date, so all the rights are preserved.

Actually this database is now in testing process and will be fully operational in maximum six months. In 21.10.2006 IPCTE-RADIO database is keeping more than 220 records, most of them Starčevo-Criş's and Vinča's data. We are presenting in the Annex 1 some data for Starčevo-Criş Culture but the gathering procces is going on further. The end-users are capable to submit feedbacks and new dates but in the same time they can access the database and whole articles related to it.

BIBLIOGRAFIE

BIAGI Paolo, SHENNAN Stephen, SPATARO Michela

2005 *Rapid rivers and slow seas? New data for the radiocarbon chronology of the Balkan Peninsula,* in: *Prehistoric Archaeology & Anthropological Theory and Education*, RPRP 6-7, p. 41-50.

BIAGI Paolo, SPATARO Michela

2005 *New observations on the Radiocarbon Chronology of the Starčevo-Criş and Körös Cultures,* in: *Prehistoric Archaeology & Anthropological Theory and Education*, RPRP 6-7, p. 35-40.

BOYADJIEV Javor

1990 *A contribution to the problem of the absolute chronology of the Eneolithic period (5th millennium B.C.) in the Balkan Peninsula*, StPr, 10, p. 194-209.

BRONK Ramsey C.

1995 *Radiocarbon calibration and analysis of stratigraphy: the OxCal program*, Radiocarbon 37 (2), p. 425–430.

2001 *Development of the radiocarbon program OxCal*, Radiocarbon 43 (2A), p. 355–363.

2005 *OxCal program v3.10.* Online: http://www.rlaha.ox.ac.uk/O/oxcal.php

DRAŞOVEAN Florin

2005 *Zona thessalo-macedoneană şi Dunărea mijlocie la sfârşitul mileniului al VI-lea*, Apulum, XLII, p. 11-26.

HORVATH Ferenc and HERTELENDI Ede

1994 *Contribution to the 14 C based absolute chronology of the Early and Middle Neolithic Tisza region*, Jósa András Múzeum Évkönyve, XXXVI, p. 11-133.

KEENAN Douglas J.

2002 *Why early–historical radiocarbon dates downwind from the Mediterranean are too early*, Radiocarbon, 44, nr.1, p. 225-247.

KOHL G., QUITTA Hans

1964 *Berlin Radiocarbon Measurements I*, Radiocarbon, 6, p. 308-317.

1966 *Berlin Radiocarbon Measurements II*, Radiocarbon, 8, p. 27-45.

LUCA Sabin Adrian

2003a *Date noi cu privire la cronologia absolută a eneoliticului timpuriu din Transilvania - Rezultatele prelucrării probelor radiocarbon de la Orăştie–Dealul Pemilor, punct X2, jud. Hunedoara*, Banatica, 16, p. 77-102.

LUCA Sabin Adrian, DIACONESCU Dragoş, GEORGESCU Adrian, SUCIU Cosmin

2006 *Cercetările arheologice de la Miercurea Sibiului – Petriş (jud. Sibiu), Campaniile anilor 1997-2005*, Brukenthal. Acta Musei, I. 1, p. 9-20.

MANTU Cornelia-Magda

2000 *Relative and absolute chronology of the Romanian Neolithic*, Analele Banatului, SN, Arheologie-Istorie,VII-VIII (1999-2000), p. 75-106.

REIMER *et alii*

2004 Reimer P.J., M.G.L Baillie, E. Bard, A. Bayliss, J.W. Beck, C. Bertrand, P.G. Blackwell, C.E. Buck, G. Burr, K.B. Cutler, P.E. Damon, R.L. Edwards, R.G. Fairbanks, M. Friedrich, T.P. Guilderson, A.G. Hogg, K.A. Hughen, B. Kromer, F.G. McCormac, S. Manning, C. Bronk Ramsey, R.W. Reimer, S. Remmele, J.R. Southon, M. Stuiver, S. Talamo, F.W. Taylor, J. van der Plicht, and C.E. Weyhenmeyer, *IntCal04 terrestrial radiocarbon age calibration, 0–26 cal Kyr BP*, Radiocarbon, 46, p. 1029–1058.

SCHIER Wolfram

1995 *Tradition und Innovation in Spätneolithicum des zentrale Balkanraumes am Beispel der Gefarbkeramik aus Vinča-Belo Brdo*, München, vol. 1-2.

TASIĆ Nikola

1989 *The Neolithic of Serbia. Archaeological Research 1948-1988* (ed. D. Srejović), Beograd.

VOGEL J.C. and WATERBOLK H. T.

1963 *Groningern Radiocarbon Dates IV*, Radiocarbon, 5, p. 169-202.

WHITTLE Alisdair, BARTOSIEWICZ László, BORIĆ Dušan, PETTITT Paul, RICHARDS Michael

2002 *In the beginning: New radiocarbon dates for the Early Neolithic in Northern Serbia and South East Hungaria,* Anteus, 25, p. 63-117.

ANEXA 1

IPTCE RADIO extragere parțială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ȚARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBS.	LITERATURĂ
2399	Starčevo-Criş	IIA-IIB?dată prea timpurie pentru această datare	Foeni-Sălaş	Ro	GrN-28455	7510	60	pit-house, square 5, cut0.5, locus 41		Biagi et alii 2005, 49
2342	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-293	7303	150	Area 85-w in Level I-1, 0.66 m high		G. Kohl and H. Quitta 1966, 32
2461	Starčevo-Criş	IA Monocrom	Anza Phase Ia	MK	LJ-2181	7270	140	Neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2369	Starčevo-Criş	Starčevo, white on red painted	Grivac Barice	SFRY	Bln-869	7250	50	Sonda B	nu stie faza exact	Horvath and Hertelendi 1994, 127
2466	Starčevo-Criş	White on red, IB-IIA?	Anza Phase Ib	MK	LJ-2341	7230	170	Neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2460	Starčevo-Criş	IA Monocrom	Anza Phase Ia	MK	LJ-3032	7210	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2459	Starčevo-Criş	IA Monocrom	Anza Phase Ia	MK	LJ-2330-31	7170	60	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2340	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-291	7158	150	Area 84-b in Level I-1,1.3 m high		G. Kohl and H. Quitta 1966, 32
2417	Starčevo-Criş	Monochrome - IA	Donja Branjevina	Yu	GrN-15974	7155	50	layer III, trench V/1986-1987 pit dweling	după Karmanski 2005	Biagi and Spataro 2005, 36
2458	Starčevo-Criş	IA Monocrom	Anza Phase Ia	MK	LJ-3183	7150	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2457	Starčevo-Criş	IA Monocrom	Anza Phase Ia	MK	LJ-3186	7140	70	Neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2400	Starčevo-Criş	IB-IC	Gura Baciului	Ro	GrA-24137	7140	45	Structure in trench E-D, square 8		Biagi et al 2005, 49
2416	Starčevo-Criş	Monochrome - IA	Donja Branjevina	Yu	GrN-15976	7140	90	layer III, trench V/1986-1987 outside pit dweling	după Karmanski 2005	Biagi and Spataro 2005, 36
2429	Starčevo-Criş	White painted horizon	Magareći Mlin	Se	GrN-15973	7130	60	Neprecizat	după Tasić 2003	Biagi and Spataro 2005, 36
2465	Starčevo-Criş	White on red, IB-IIA?	Anza Phase Ib	MK	LJ-2339	7120	80	Neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2401	Starčevo-Criş	Pre-Criş	Ocna Sibiului	Ro	GrN-28110	7120	60	layer VIII		Biagi et al 2005, 49
2464	Starčevo-Criş	White on red, IB-IIA?	Anza Phase Ib	MK	LJ-2332	7110	120	Neprecizat		Biagi and Spataro 2005,35

IPTCE RADIO extragere parţială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ŢARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBS.	LITERATURĂ
2463	Starčevo-Criş	White on red, IB-IIA?	Anza Phase Ib	MK	LJ-2342	7100	80	Neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2361	Starčevo-Criş	Early Körös	Gyálarét - Szilágyi	Hu	Bln-75	7090	100			Horvath and Hertelendi 1994, 122
2402	Starčevo-Criş	IIA-IIB	Foeni Sălaş	Ro	GrN-28454	7080	50	pit-house, square 5, level 7, locus 23		Biagi et al 2005, 49
2456	Starčevo-Criş	IB-IIA	Anza Phase II	MK	LJ-2337	7080	60	Neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2415	Starčevo-Criş	Monochrome - IA	Donja Branjevina	Yu	OxA-8557	7080	55	layer III, trench 2/1987	după Karmanski 2005	Biagi and Spataro 2005, 36
2403	Starčevo-Criş	Precriş?	Şeuşa	Ro	GrN-28114	7070	60	Level		Biagi et al 2005, 49
2273	Starčevo-Criş	IB-IC	Miercurea Sibiului Petris	Ro	GrN-28520	7050	70	B10 / 2003, nivelul Ia		Luca et ali 2006, 17
2455	Starčevo-Criş	IB-IIA	Anza Phase II	MK	LJ-2351	7040	90	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2274	Starčevo-Criş		Miercurea Sibiului Petris	Ro	GrN-29954 29954	7010	40	G26 / 2005, nivel 1	Groapă rituală	Luca et ali 2006, 17
2423	Starčevo-Criş	Linear A Phase, IB-IIA	Zadubravlje	Slavo	Z-1nec	6995	115	Pit 10		Biagi and Spataro 2005, 36
2404	Starčevo-Criş	IIB	Dudeştii Vechi	Ro	GrN-28111	6990	50	neolithic ditch, trench 1, sector E4-5		Biagi et al 2005, 49
2341	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-292	6978	100	Area 84-a in Level I-1, 0.96 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 32
2380	Starčevo-Criş	Körös	Röszke-Lúdvár	Hu	Deb-2730	6972	59	neprecizat		Horvath and Hertelendi 1994, 122
2381	Starčevo-Criş	mid-late Körös	Endrőd 39	Hu	BM-1668R	6970	110	neprecizat	după Bowman-Ambers-Leese 1990, 73	Horvath and Hertelendi 1994, 122
2418	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Donja Branjevina	Yu	GrN-15975	6955	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2382	Starčevo-Criş	mid-late Körös	Endrőd 39	Hu	BM-1870R	6950	120	neprecizat	după Bowman-Ambers-Leese 1990, 73	Horvath and Hertelendi 1994, 122
2383	Starčevo-Criş	mid-late Körös	Endrőd 39	Hu	BM-1863R	6950	140	neprecizat	după Bowman-	Horvath and Hertelendi

IPTCE RADIO extragere parţială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ŢARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBS.	LITERATURĂ
									Ambers-Leese 1990, 73	1994, 122
2454	Starčevo-Criş	IB- IIA	Anza Phase II	MK	LJ-2405	6940	80	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2405	Starčevo-Criş	IIB	Dudeştii Vechi	Ro	GrN-28113	6939	50	trench 3, sector A2, cm 165		Biagi et al 2005, 49
2406	Starčevo-Criş	IIB	Foeni- Gaz	Ro	GrA-25621	6925	45	Pit-house 1, cm 125		Biagi et al 2005, 49
2407	Starčevo-Criş	IIIA	Dudeştii Vechi	Ro	GrA-24115	6920	80	Trench 3, sector A, cm 7580		Biagi et al 2005, 49
2272	Starčevo-Criş	IC-IIA	Miercurea Sibiului Petris	Ro	GrN–28521	6920	70	B1 / 2003, nivel Ib,		Luca et ali 2006, 17
2443	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9587	6915	45	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2442	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9583	6895	45	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2352	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-203	6880	100	from burned layer at east- ern side of central profile, 1.88 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2433	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Biserna Obala-Nosa	Se	OxA-6875	6875	55	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2426	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Ludoš-Budžak	Se	OxA-8554	6875	55	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2408	Starčevo-Criş	IIIA	Parţa	Ro	GrN-28460	6860	60	pi-house 1, trench II, square 7-5, cm 380		Biagi et al 2005, 49
2441	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9588	6855	45	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2434	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Szarvas 23	Hu	OxA-9375	6855	55	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2440	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9586	6850	45	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2453	Starčevo-Criş	IB -IIA	Anza Phase II	MK	LJ-2409	6850	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2421	Starčevo-Criş	Linear Phase, IB-IIA	Donja Branjevina	Yu	OxA-8555	6845	55	Layer III		Biagi and Spataro 2005, 36
2462	Starčevo-Criş	White on red, IB-IIA ?	Anza Phase Ib	MK	LJ-2333	6840	100	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35

IPTCE RADIO extragere parţială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ŢARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBS.	LITERATURĂ
2384	Starčevo-Criş	Körös	Méhtelek-Nádas	Hu	Bln-1331	6835	60	Pit 1-3/a	Kalicz-Makkay 1976, 23	Horvath and Hertelendi 1994, 122
2424	Starčevo-Criş	Linear Phase, IB-IIA	Zadubravlje	Slavo	Z-2 nec	6835	110	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2385	Starčevo-Criş	mid-late Körös	Endrőd 39	Hu	BM-1971R	6830	120	neprecizat	după Bowman-Ambers-Leese 1990, 73	Horvath and Hertelendi 1994, 122
2439	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9582	6825	45	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2438	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9584	6825	45	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2478	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar si spiral	Soroca II	Ro	Bln-586	6825	150	neprecizat		Mantu 2000, 98
2367	Karanovo	II, inceput	Karanovo	Bg	Bln-3942	6820	61	Begin		Horvath and Hertelendi 1994, 127
2473	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar	Sajan-Dumboš	Se	OxA-8566	6815	55	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 37
2409	Starčevo-Criş	IIIA	Dudeştii Vechi	Ro	GrN-28876	6815	70	trench 1, sector C, Square 1 and 2, oven		Biagi et al 2005, 49
2437	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9590	6815	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2346	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-299	6812	100	Area 99-b in Level I-3, 1.69 m high. Level I-3, 1.69 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2419	Starčevo-Criş	Protostarcevo, IB-IIA	Donja Branjevina	Yu	GrN-24609	6810	80	layer II		Biagi and Spataro 2005, 36
2355	Karanovo	II	Karanovo	Bg	Bln-152	6807	100	Sector III in SW side of mound, Level II		G. Kohl and H. Quitta 1966, 37
2452	Starčevo-Criş	IB-IIA	Anza Phase II	MK	LJ-2338	6800	140	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2436	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9585	6795	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2386	Starčevo-Criş	Early Körös	Szarvas 23	Hu	BM-1866R	6780	110	neprecizat	după Bowman-Ambers-Leese 1990, 73	Horvath and Hertelendi 1994, 122
2472	Starčevo-	IIB-IIIB liniar	Sajan-	Se	OxA-	6780	70	neprecizat		Biagi and

IPTCE RADIO extragere parţială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ŢARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBS.	LITERATURĂ
	Criş		Dumboš		8567					Spataro 2005, 37
2344	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-296	6779	100	Area 99-b in Level I-2, 1.40 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2422	Starčevo-Criş	Linear Phase, IB-IIA	Donja Branjevina	Yu	OxA-8556	6775	60	Layer III		Biagi and Spataro 2005, 36
2474	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar	Kudoš-šašinci	Se	OxA-8558	6770	60	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 37
2343	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-294	6768	100	Area 85-w in level I-l, 0.66 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 32
2353	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-267	6758	100	from burned layer at east- ern side of central profile, 1.88 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2410	Starčevo-Criş	Starčevo-	Mostonga III	Ro	GrA-24117	6750	50	nivel unic		Biagi et al 2005, 49
2430	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Biserna Obala-Nosa	Se	OxA-8540	6740	75	neprecizat	Whittle et al. 2002, 19	Biagi and Spataro 2005, 36
2432	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Biserna Obala-Nosa	Se	OxA-8552	6725	60	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2411	Starčevo-Criş	III B	Giulvăz	Ro	GrN-284546	6720	80	trench 2, cm 60-80		Biagi et al 2005, 49
2435	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Endrőd 119	Hu	OxA-9589	6720	45	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2345	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-295	6720	100	Area 83-w in Level I-2, 1.11 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2387	Starčevo-Criş	Late Körös	Battonya - Basarága	Hu	BM-1862R	6710	110	neprecizat	după Bowman-Ambers-Leese 1990, 73	Horvath and Hertelendi 1994, 123
2425	Starčevo-Criş	Linear Phase, IB-IIA	Zadubravlje	Slavo	Z-3 nec	6705	95	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 36
2431	Starčevo-Criş	IB-IIA, White on red	Biserna Obala-Nosa	Se	OxA-8553	6705	55	neprecizt		Biagi and Spataro 2005, 36
2347	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-297	6675	100	Area 100-a in Level I-3, 2.16 m high		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2476	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar si spiral	Trestiana	Ro	GrN-17003	6665	45	neprecizat		Mantu 2000, 98
2412	Starčevo-Criş	III B	Parţa	Ro	GrN-28459	6660	60	trench II, square 5, cm 290		Biagi et al 2005, 49

IPTCE RADIO extragere parţială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ŢARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBS.	LITERATURĂ
2388	Starčevo-Criş	Körös	Méhtelek-Nádas	Hu	Bln-1332	6655	60	pit 4-5/a	după Kalicz-Makkay 1976, 23	Horvath and Hertelendi 1994, 123
2354	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-224	6652	150	Level I-4, 2.18 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2479	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar si spiral	Sacarovca	Ro	Bln-?	6650	100	neprecizat		Mantu 2000, 98
2389	Starčevo-Criş	Körös	Méhtelek-Nádas	Hu	GrN-6897	6625	50	pit 4-5/a	după Kalicz-Makkay 1976, 23 acelasi complex, alt laborator de datare Bln-1332	Horvath and Hertelendi 1994, 123
2451	Starčevo-Criş	IB-IIA	Anza Phase II	MK	LJ-2345	6600	110	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2471	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar	Golokut Vizic	Se	OxA-10147	6590	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 37
2413	Starčevo-Criş	III B	Limba - Bordane	Ro	GrN-28457	6580	60	section X 1998, square 6, cm 180-200		Biagi et al 2005, 49
2356	Karanovo	II	Karanovo	Bg	Bln-201	6573	100	burned building horizon in northern profile of Sector III. Sample, associated with Karanovo II potsherds, was taken at 1.40 m above ground level.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 37
2470	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar	Golokut Vizic	Se	OxA-8616	6560	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 37
2469	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar	Golokut Vizic	Se	OxA-8505	6550	55	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 37
2446	Starčevo-Criş	IV	Cârcea	Ro	Bln-1981	6540	60	neprecizat	după Nica 2000, 150; Mantu 2000, 98	Biagi and Spataro 2005, 37
2348	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-298	6540	100	Area 100-a in Level I-3, 2.16 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2373	Starčevo-Criş	IIB-IIIB	Anza III	MK	UCLA-1705	6540	120	neprecizat	după Gimbutas 1976, 30	Horvath and Hertelendi 1994, 127
2468	Starčevo-	IIB-IIIB liniar	Golokut	Se	OxA-	6525	50	neprecizat		Biagi and

IPTCE RADIO extragere parţială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	CULTURA	FAZA	AŞEZAREA	ŢARA	LABNR	BP	STD	LOCALIZARE	OBS.	LITERATURĂ
	Criş		Vizic		8694					Spataro 2005, 37
2467	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar	Golokut Vizic	Se	OxA-8695	6520	50	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 37
2368	Karanovo	III, inceput	Karanovo	Bg	Bln-1382	6510	70	Begin		Horvath and Hertelendi 1994, 127
2448	Starčevo-Criş	IIB-IIIB	Anza Phase III	MK	LJ-2185	6510	110	neprecizat		Biagi and Spataro 2005, 35
2378	Karanovo	III middle	Karanovo	Bg	Bln-3462	6510	70	neprecizat	dupa Gorsdorf - Weninger 1992, 26	Horvath and Hertelendi 1994, 128
2357	Karanovo	II	Karanovo	Bg	Bln-234	6500	150	Charcoal (Quercus cf. pubescens Willd.) from same building hori- zon as Bln-201, but taken from eastern profile of Sector III.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 37
2349	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-301	6483	100	Area 70-g in Level I-4, 2.41 m high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2377	Starčevo-Criş	Starčevo end	Starčevo	Se	GrN-9033	6475	60	neprecizat	după Srejovic 1988, 46	Horvath and Hertelendi 1994, 127
2309	Vinča		Vinča	Se	GrN-13155	6470	170		si la Horvath and Hertelendi 1994, 127	Tasić 1989, 46
2363	Vinča	Vinča A (Banat)so-called Banat group(originally)	Ószentiván VIII	Hu	Bln-479	6460	100	nivel VIII, pit 2, 65-90 cm	so-called Banat group	Horvath and Hertelendi 1994, 123
2362	Vinča	Vinča A (Banat)	Ószentiván VIII	Hu	Bln-476	6460	80	neprecizat		Horvath and Hertelendi 1994, 123
2390	Starčevo-Criş	Körös	Hódmezővásárhely-Kotacpart	Hu	Bln-115	6450	100	Potsherd	după Kohl-Quitta 1963, 300	Horvath and Hertelendi 1994, 123
2391	Tiszadob	?	Korlát	Hu	Bln-119	6440	100	Potsherd	după Kohl-Quitta 1963, 300	Horvath and Hertelendi 1994, 123
2392	Szamos	?	Sonkád	Hu	nec?	6430	60	house 1 A-B	după Korek 1983, 26	Horvath and Hertelendi 1994, 124
2445	Starčevo-	IV	Cârcea	Ro	Bln-	6430	60	neprecizat	după Nica	Biagi and

IPTCE RADIO extragere parţială 21.10.2006 –nivel cronologic Starčevo-Criş, grad de completare 80%) S.A.LUCA, C.I. SUCIU										
ID Daten	**CULTURA**	**FAZA**	**AŞEZAREA**	**ŢARA**	**LABNR**	**BP**	**STD**	**LOCALIZARE**	**OBS.**	**LITERATURĂ**
	Criş				1982				2000, 150; Mantu 2000, 98	Spataro 2005, 37
2350	Karanovo	I	Tell Azmak	Bg	Bln-300	6426	150	Area 132-b in Level I-4, 2.14 in high.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 33
2393	Starčevo-Criş	Early Körös	Szarvas 23	Hu	BM-1865R	6400	170	neprecizat	după Bowman-Ambers-Leese 1990, 73	Horvath and Hertelendi 1994, 124
2475	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar si spiral	Gura Baciului	Ro	Lv-2157	6400	90	Mormânt M6		Mantu 2000, 98
2444	Starčevo-Criş	IV	Cârcea	Ro	Bln-1983	6395	60	neprecizat	după Nica 2000, 150; Mantu 2000, 98	Biagi and Spataro 2005, 37
2477	Starčevo-Criş	IIB-IIIB liniar si spiral	Trestiana	Ro	Lv-2155	6390	100	neprecizat		Mantu 2000, 98
2482	Szakálhát		Battonya - Parázs tanya	Hu	Bln-1966	6370	60	pit 13		Horvath and Hertelendi 1994, 124
2481	Szakálhát		Tápé-Lebő A	Hu	Deb-1643	6370	60	Level 17(12), feature 39 (charcoal)		Horvath and Hertelendi 1994, 124
2394	Starčevo-Criş	Katalszeg	Katalszeg	Hu	Bln-86	6370	100	neprecizat	Kohl-Quitta 1963, 300	Horvath and Hertelendi 1994, 124
2318	Vinča		Selevac-Staro selo	Se	Z-233	6366	100	trench VII, layer 2	Chapman 1981	Tasić 1989, 46
2358	Karanovo	II	Karanovo	Bg	Bln-158	6360	100	Sector IV in NE side of mound, Level 38 G. Kohl and H. Quitta III, 8.90 m below surface 38 G. Kohl and H. Quitta III, 8.90 m below surface.		G. Kohl and H. Quitta 1966, 37
2278	Vinča	A2 Phase 3 la Schier	Vinča Bielo-Brdo	Se	Hd-16661	6353	66	8,7 m	nr 6 la Schier	Schier 1995, 322
2270	Vinča	A3-B1la Luca	Miercurea Sibiului Petris	Ro	GrN-69053	6350	130	Pentru nivelul IIb		Luca et ali 2006, 17

CODURI NEOLITICE.
O ABORDARE DIFERITĂ A STATUETELOR FEMININE
DIN CULTURA CUCUTENI

Romeo DUMITRESCU*

Key words: Cucuteni culture, feminine statues, chairs, signs, menstrual period, fertility.
Rezumat: *Lucrarea propune o abordare interdisciplinară a interpretării statuetelor feminine descoperite în aşezările de la Isaiia–Balta Popii (jud. Iaşi) şi Poduri–Dealul Ghindaru (jud. Bacău), ambele aparţinând culturii Precucuteni.*
Abstract*: The essay proposes an interdisciplinary approach to the interpretation of the feminine statues discovered in the settlements from Isaiia-Balta Popii (Iaşi county) and Poduri-Dealul Ghindaru (Bacău county), both belonging to the Precucuteni culture.*
Résumé: *On propose une approche interdisciplinaire pour l'interprétation des statuettes féminines découvertes dans les habitats de Poduri–Dealul Ghindaru (dép. de Bacău) et Isaiia–Balta Popii (dép. de Iaşi), appartenant à la culture Precucuteni.*

De secole lumea şi-a pus întrebări despre rolul femeii şi s-au scris tomuri întregi despre acest subiect. În societatea modernă femeia ocupă diferite poziţii: secretară, model, muncitoare, sportivă, mamă. Ce rol avea femeia în cultura Cucuteni: Divinitate? Preoteasă? Conducătoarea clanului? Bucătăreasă? Războinică? Mamă?

În primul rând trebuie să ne întrebăm de ce sunt atât de multe reprezentări feminine în cultura Cucuteni (pl. I). Dacă am schiţa un raport statistic, vom vedea că există o statuetă masculină la 50 reprezentări feminine. Pe baza acestei proporţii e foarte uşor ca datele să fie interpretate greşit.

În zilele noastre, în bisericile ortodoxe şi catolice, vedem mai multe reprezentări ale îngerilor decât ale lui Isus Christos, ale Fecioarei Maria sau ale lui Dumnezeu. Cei mai importanţi sunt mai puţin reprezentaţi!

De-a lungul secolelor, rolul femeii a suferit transformări majore, vizibile în canonul reprezentărilor grafice şi decorative ale diferitelor epoci, ca şi în procentajul ridicat în diferitele activităţi umane, conform structurilor religioase, tradiţiei şi societăţii.

Astăzi e puţin probabil să deschizi o carte, un ziar, o revistă fără să vezi reprezentări sau imagini ale femeii.

Erau statuetele doar jucării pentru copii (pl. II)?

De ce şi în Cucuteni?

Raportul de 50 de reprezentări feminine la una masculină ar trebui să ne determine să ne punem unele întrebări.

De ce sunt atât de multe statuete feminine? De ce există atât de multe scăunele? De ce sunt descoperite atât în interiorul, cât şi în exteriorul locuinţelor? De ce majoritatea sunt sparte şi doar rar întregi? De ce reprezentarea femeii este atât de schematică în general şi atât de descriptivă în ceea ce priveşte trăsăturile sexuale (triunghiul pubian, sânii, şoldurile, fundul) (pl. III)?

Cele două "cutii" cu 21 de statuete feminine şi 13 scăunele cu diferite semne au fost descoperite la Poduri–*Dealul Ghindaru* (jud. Bacău) de către Dan Monah şi la Isaiia–*Balta Popii* (jud. Iaşi) de către Nicolae Ursulescu şi Vicu Merlan; aşezările sunt situate la aproximativ 200 km una de cealaltă (pl. IV).

Descoperiri similare se găsesc la Sabatinovka (Ucraina) şi Ovcearovo, în Bulgaria (pl. V). Dar cele mai relevante descoperiri sunt cele de la Poduri (jud. Bacău) şi Isaiia (jud. Iaşi).

Apar noi întrebări:

* romeo.dumitrescu@gmail.com, Fundaţia „Cucuteni pentru Mileniul III" Bucureşti.

De ce sunt 21 de statuete feminine?
De ce sunt 13 scăunele?
De ce sunt 21 de conuri mici şi 42 de biluțe la Isaiia?
De ce statuetele nu sunt identice ca decor şi dimensiuni?
De ce unele au sâni şi altele nu?
De ce unele scăunele au diferite semne şi acestea, la rândul lor, apar la diferite dimensiuni (pl. VI)?
De ce trăsăturile sexuale sunt mai accentuate (sâni, semnele pubiene)?
De ce şapte statuete dintre cele descoperite la Isaiia şi zece dintre cele descoperite la Poduri au sâni (pl. VII, 1)?
De ce trei dintre ele au abdomenul decorat cu împunsături (pl. VII, 2)?
De ce patru dintre ele au picioarele desfăcute şi cu împunsături sau incizii pe coapse sau picioare (pl. VII, 3, 4)?

Statuetele feminine cu picioarele desfăcute au înfățișare diferită de celelalte (pl. VIII).

Totuşi, este pentru prima oară când statuetele feminine au fost dispuse împreună cu biluțe, scăunele şi conuri într-o cutie (descoperirile de la Isaiia şi Poduri). Putem presupune cu uşurință că biluțele şi conurile formează reprezentări falice. Însă cum putem interpreta scăunelele şi statuetele (pl. IX, X)?

Recitind cursurile de ginecologie, şi documentându-mă extensiv pe această temă, am îndrăznit, ca medic pasionat de arheologie şi îndeosebi de civilizația cucuteniană, să analizez datele arheologice din punct de vedere medical.

Vom începe cu o scurtă prelegere de fiziologie. Tratatele medicale de specialitate afirmă că perioada menstruală durează între 21 şi 35 de zile, timp în care mucoasa avansează şi se retrage, apoi este eliminată timp de 3-5 zile. Toate acestea se datorează influenței anumitor hormoni: estrogen, progesteron şi luteinei. Tratatele medicale menționează de asemenea că astăzi perioada menstruală de 21 de zile este rar întâlnită (în special în Guyana, Africa Centrală şi la unele populații izolate din zonele muntoase). Acest tip de perioadă menstruală este moştenit genetic (o mamă cu o perioadă menstruală de 21 de zile va avea o fiică cu aceeaşi perioadă de 21 de zile şi cu o periodă foarte fertilă între 13 şi 15 zile).

Voi prezenta o schemă a perioadei menstruale de 21 de zile. Din motive didactice, am atribuit fiecărei zile câte o statuetă şi câte un scăunel (Pl. XI). Aranjându-le conform calendarului menstrual, sugerez următoarele grupuri:

- patru statuete cu picioarele desfăcute;
- nouă statuete simple cu scăunele;
- şapte statuete cu sâni;
- trei statuete cu incizii pe abdomen, dintre care două aparțin grupului cu sâni.

Voi încerca să ordonez statuetele cu picioare desfăcute. Acestea pot sugera menstruația (inciziile sau pictura de pe coapse şi picioare). Mai mult decât atât, la statuetele de la Poduri, până şi decorul care sugerează îmbrăcămintea este diferit la patru sau cinci statuete.

Voi plasa pe următoarele nouă scăunele statuetele fără sâni şi, apoi, pe cele cu sâni.

Statueta nr. XIII prezintă o incizie pe abdomen şi scaunul pe care este aşezată are pe partea superioară semnul triunghiului pubian.

Următoarele şapte statuete au sâni şi primele două dintre ele au incizii pe abdomen.

Ultima statuetă este extrem de mică, având o structură similară embrionului.

Dacă aş suprapune schema ştiințifică peste perioada menstruală lunară, am putea găsi o explicație logică. Astfel, schema finală ar arăta că primele patru statuete cu picioarele desfăcute ar corespunde perioadei menstruale. Aici avem un scaun diferit de celelalte: partea superioară prezintă o spirală punctată, în timp ce partea inferioară prezintă un decor în formă de XIX, care se regăseşte pe partea superioară a altui scăunel descoperit la Poduri, ceea ce poate indica o interdicție. În Biblie există o interdicție absolută de a face sex în timpul acestei perioade, urmată de o perioadă de necurățenie, care corespunde cu următoarele statuete.

CONCLUZII

Opinia mea de medic este:

1. Într-o perioadă când puterea rezida în număr, precucutenienii şi cucutenienii aveau nevoie de cât mai mulți copii.
2. Acest ansamblu de statuete reprezintă o schemă a perioadei fertile şi a perioadei menstruale.
3. Probabil că fiecare cuplu primea în dar o "trusă de fertilitate", înainte de căsătorie
4. Comparând perioada menstruală actuală, de 28 de zile, cu cea a femeilor cucuteniene, probabil de 21 de zile, este extrem de probabil ca rata de fertilitate a cucutenienilor să fi fost cu 30% mai mare ca a noastră (până la apariția mijloacelor contraceptive, folosite în epoca noastră). Acest fapt ar explica explozia demografică constatată în culturile Precucuteni şi Cucuteni.
5. Probabil că, după menopauză sau după moartea femeii, aceste "truse de fertilitate" erau aruncate şi statuetele distruse printr-o metodă ritualică.
6. Am prezentat aici opiniile mele, bazate pe prezența conurilor cu simbolistică falică, corespunzătoare celor 21 de statuete, precum şi pe prezența semnelor de pe scăunele; accentuarea trăsăturilor organelor genitale feminine sugerează prezența acestor "truse" ca metaforă a sexualității şi contracepției.
7. Chiar dacă ar oglindi o perioadă menstruală normală, de 28 de zile, statuetele pot fi rearanjate astfel încât teoria prezentată să fie validă. La Isaiia s-au descoperit mici boluri de pământ perforate, a căror utilitate nu poate fi, încă explicată. Ele ar putea reprezenta zilele necesare completării ciclului menstrual de 28 de zile.

MEDITAȚIE

Dacă peste 3000 de ani casele noastre ar fi cercetate de către un arheolog, este extrem de probabil ca el să descopere un album cu fotografii ale mamelor sau prietenelor noastre, un pachet cu 21 de pilule contraceptive, un pachet de prezervative sau un test de sarcină şi el se va întreba de ce apar atâtea reprezentări feminine în acel album, de ce sunt 21 de sfere şi la ce folosesc celelalte obiecte şi de ce civilizația noastră a pierit. Sînt acestea obiecte de cult, idoli, obiecte matriarhale şi de ce 21 de pilule mici şi roz ?

Tot ce putem face este să ne întrebăm în legătură cu tot ce ne înconjoară, aşa cum şi ei au făcut-o, aşa cum şi gânditorul de la Târpeşti a făcut-o acum 6000 de ani.

Neolithic codes. A different approach on the feminine statuettes in the Cucuteni culture

- Summary -

The essay proposes an interdisciplinary approach to the interpretation of feminine statues discovered in the settlements from *Isaiia-Balta Popii* (jud. Iaşi) and *Poduri-Dealul Ghindaru* (jud. Bacău), both belonging to the Precucuteni culture.

My medical opinion is that, in a period when the might resides in number, Precucuteni and Cucuteni people needed children.

By comparing the menstrual cycle predominant today, of 28 days, with the Cucuteni one, of 21 days, it is likely that Cucuteni's fertility range was 30% bigger than ours (until the emergence of contraceptive devices). This might explain the initial demographic explosion in Precucuteni and Cucuteni.

Even they would refer to a normal menstrual cycle of 28 days, the statues could be rearranged to maintain the theory valid. In Isaiia site we have clay small-perforated spheres to which we didn't found, yet, any explanation. They could represent the days for completing the menstrual cycle of 28 days.

This assembly of statues represents a schema of the fertile female period/cycle. Probably, each young couple received as a gift this "fertility kit" before getting married and after menopause or after woman's death, these "fertility kits" were thrown away and the statues broken in a ritual fashion.

I'm giving my opinion based on the presence of cones, phalluses corresponding to the 21 statues, and on the signs from the chairs, as well as on the focus on female genitals, and I therefore conclude that these "kits" are a metaphor of sexuality and conception.

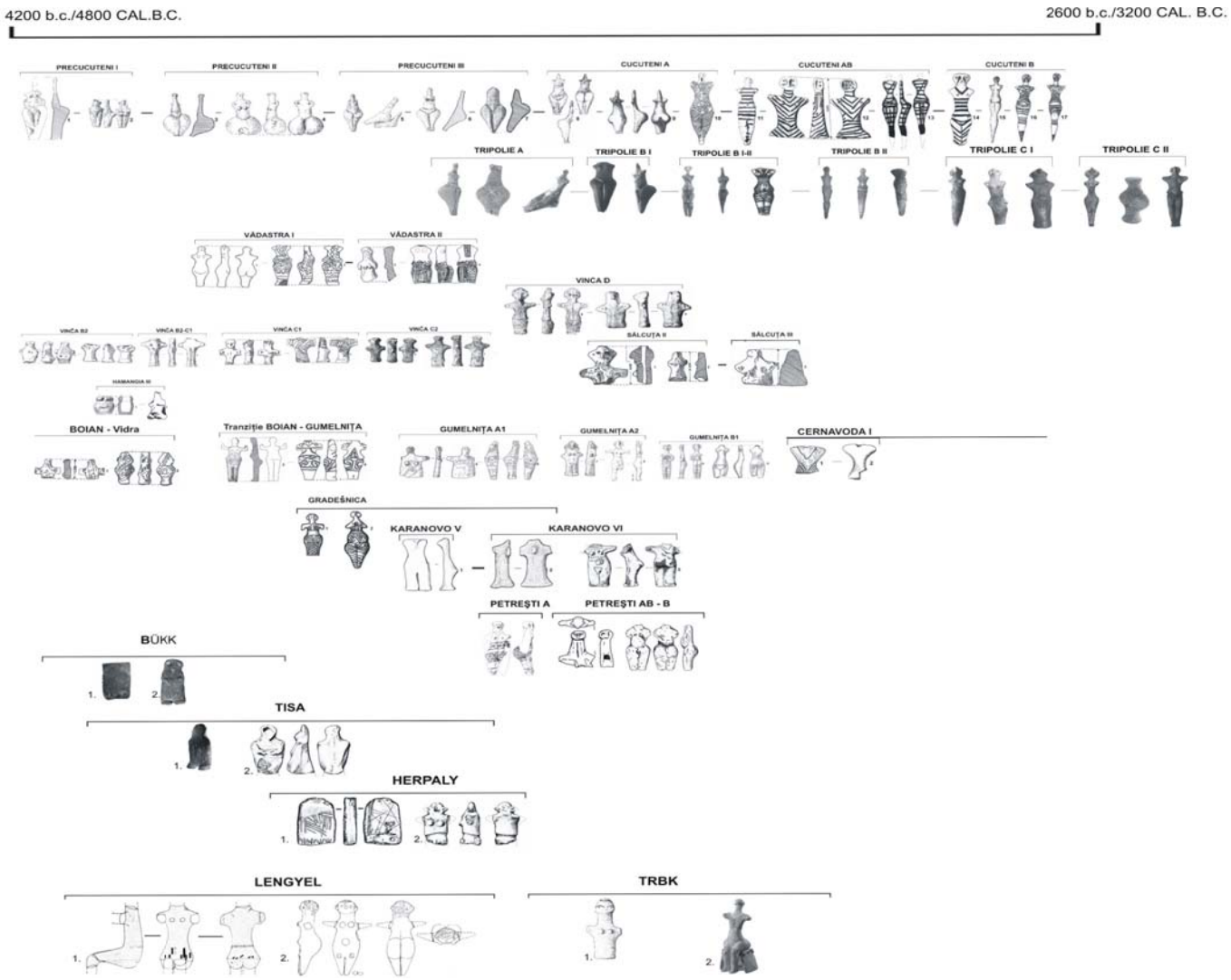

Planşa I. Privire comparativă asupra evoluției reprezentăriilor feminine.
[Comparative view over the evolution of the feminine representations.]

Planşa II. Complexul de statuete de la Isaiia, împreună cu un set de păpuşi ruseşti.
[Statuettes ensemble of Isaiia and a set of Russian dolls]

1

2

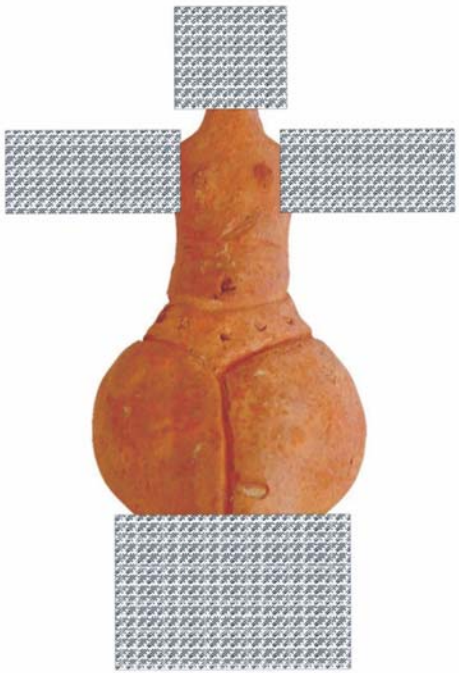

3

Planşa III. Statuete. 1, 2: din complexul de la Poduri; 3: din complexul de la Isaiia.
[Statuettes: 1-2: from the ensemble of Poduri; 3: from the ensemble of Isaiia.]

1

2

Planşa IV. 1: Complexul de statuete de la Isaiia (jud. Iaşi); 2: Complexul de statuete de la Poduri (jud. Bacău).
[1: The statuettes ensemble of Isaiia (Iaşi county); 2: The statuettes ensemble of Poduri (Bacău county).]

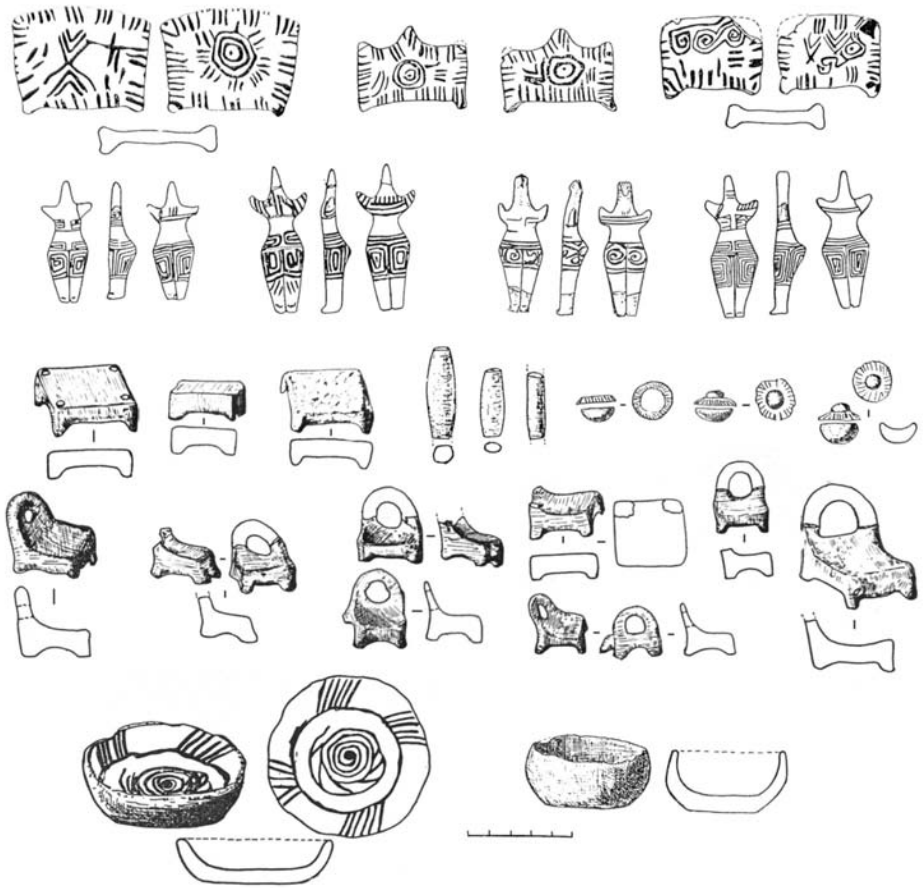

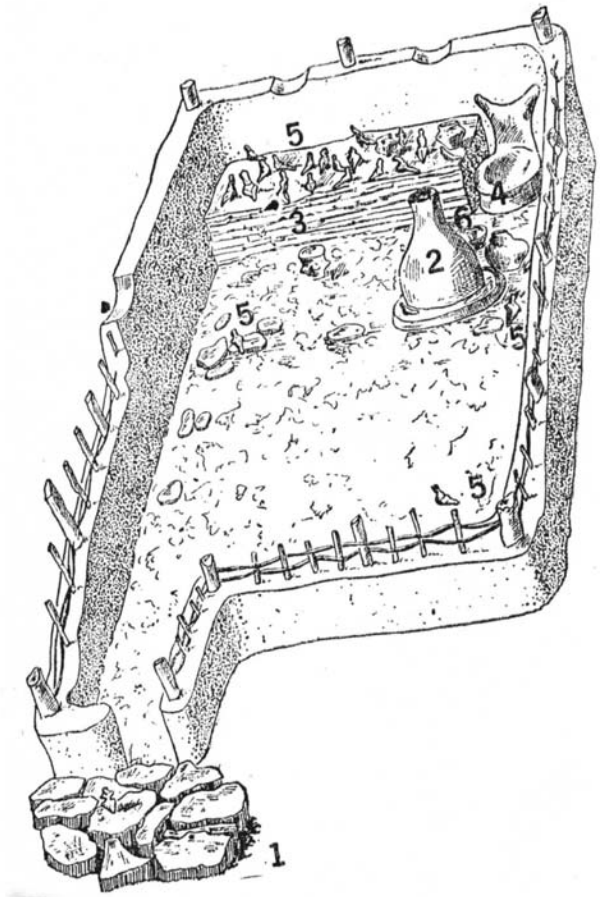

Planşa V. 1: Complexul de statuete de la Ovčarovo ; 2: Complexul de statuete de la Sabatinovka.
[1: The statuettes ensemble of Ovčarovo; 2: The statuettes ensemble of Sabatinovka.]

Planşa VI. Scaune ceramice miniaturale: 1-4; Isaiia; 5: Poduri.
[Miniatural models of clay chairs]

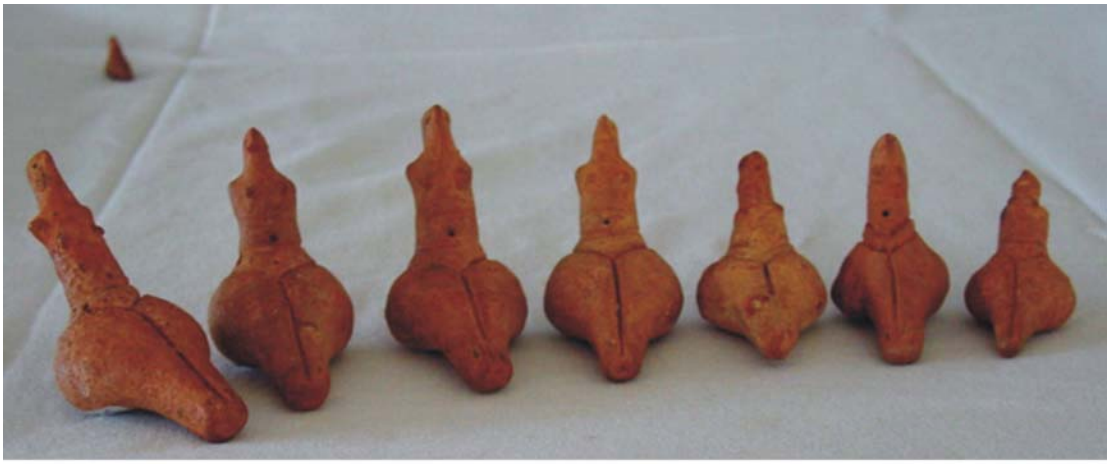

1

2

3

4

Planşa VII. 1-3: Statuete din complexul de la Isaiia ; 4: Statuete din complexul de la Poduri.
[1-3: Statuettes from the ensemble of Isaiia; 4: Statuettes from the ensemble of Poduri]

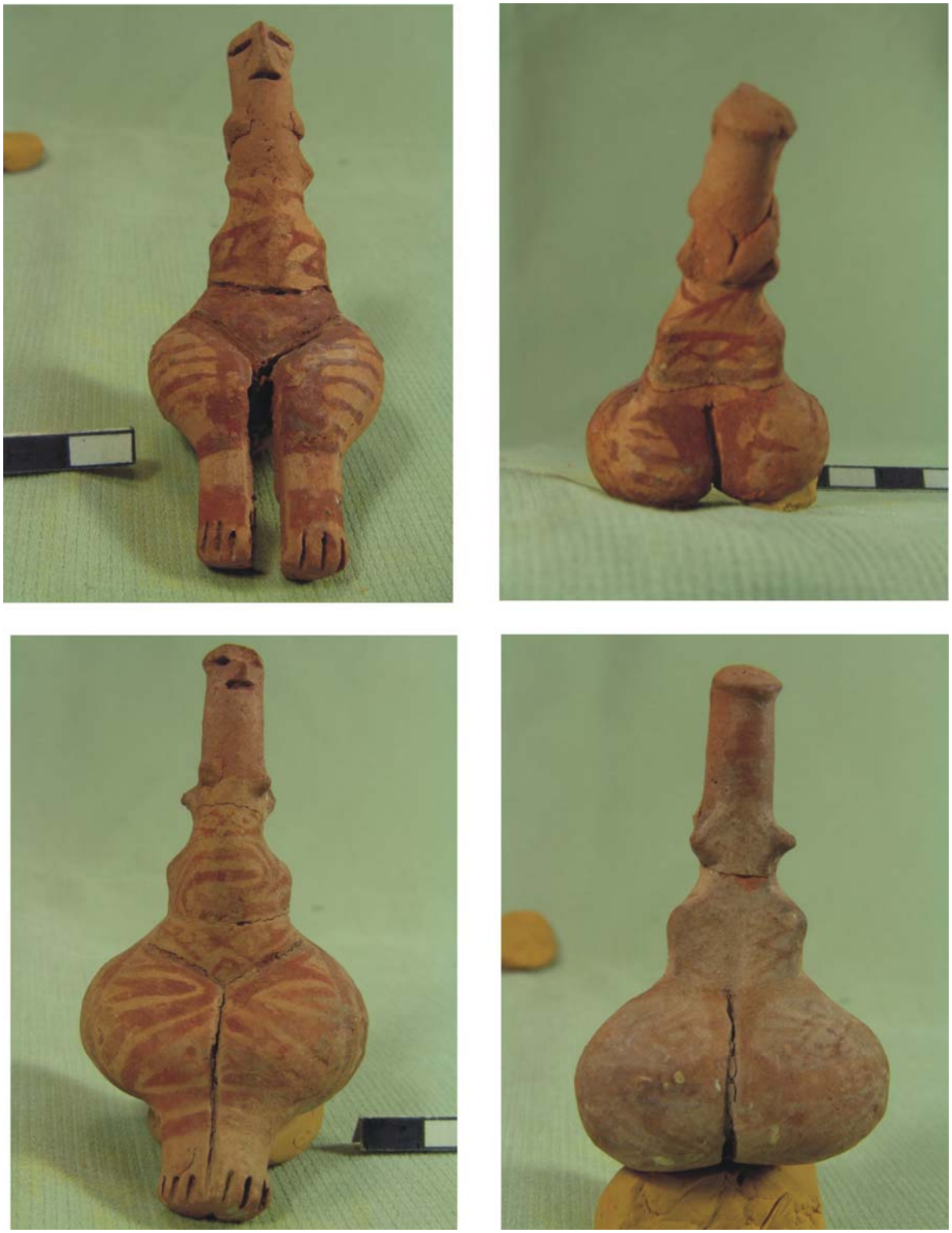

Planşa VIII. Statuete din complexul descoperit la Poduri.
[Statuettes from the ensemble of Poduri]

1

5

3

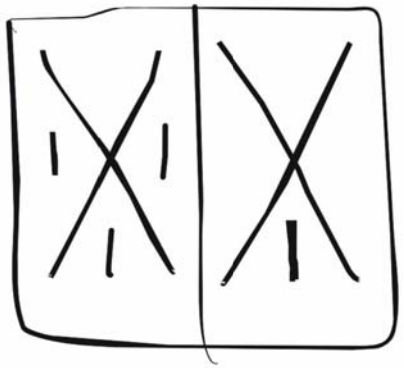

2

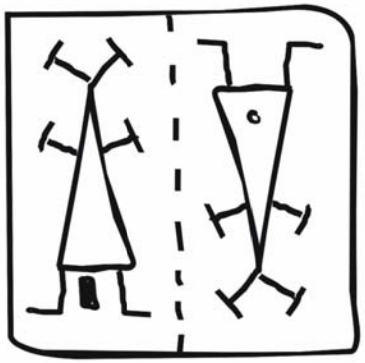

4

Planşa IX. 1-2: Scaun miniatural de la Isaiia şi decorul desenat; 3-4; Scaun miniatural de la Poduri şi decorul desenat; 5: Statuetă şi scaun miniatural din complexul de la Isaiia.
[1-2: Miniatural chair from Isaiia and draw; 3-4: Miniatural chair from Poduri and draw; 5: Statuette and miniatural chair from the ensemble of Isaiia]

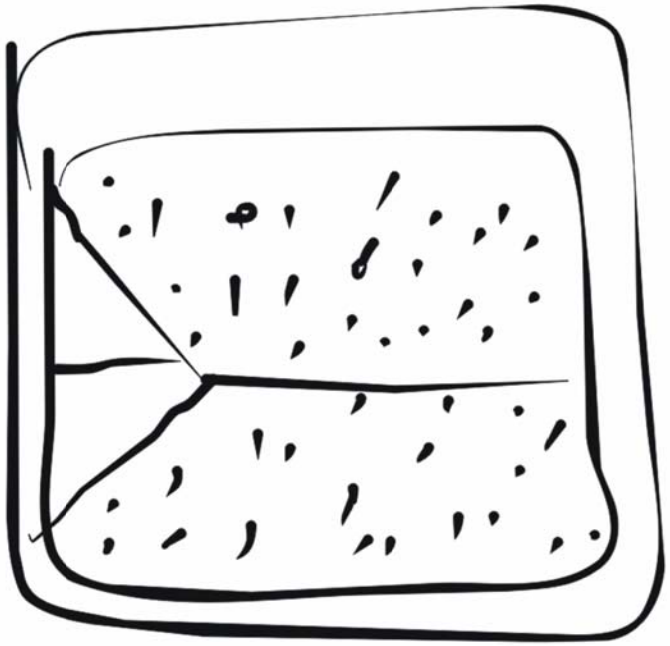

Planşa X. Isaiia. Statuetă cu scaun miniatural şi desenul decorului acestuia.
Isaiia. Statuette with miniatural chair and draw of his décor.

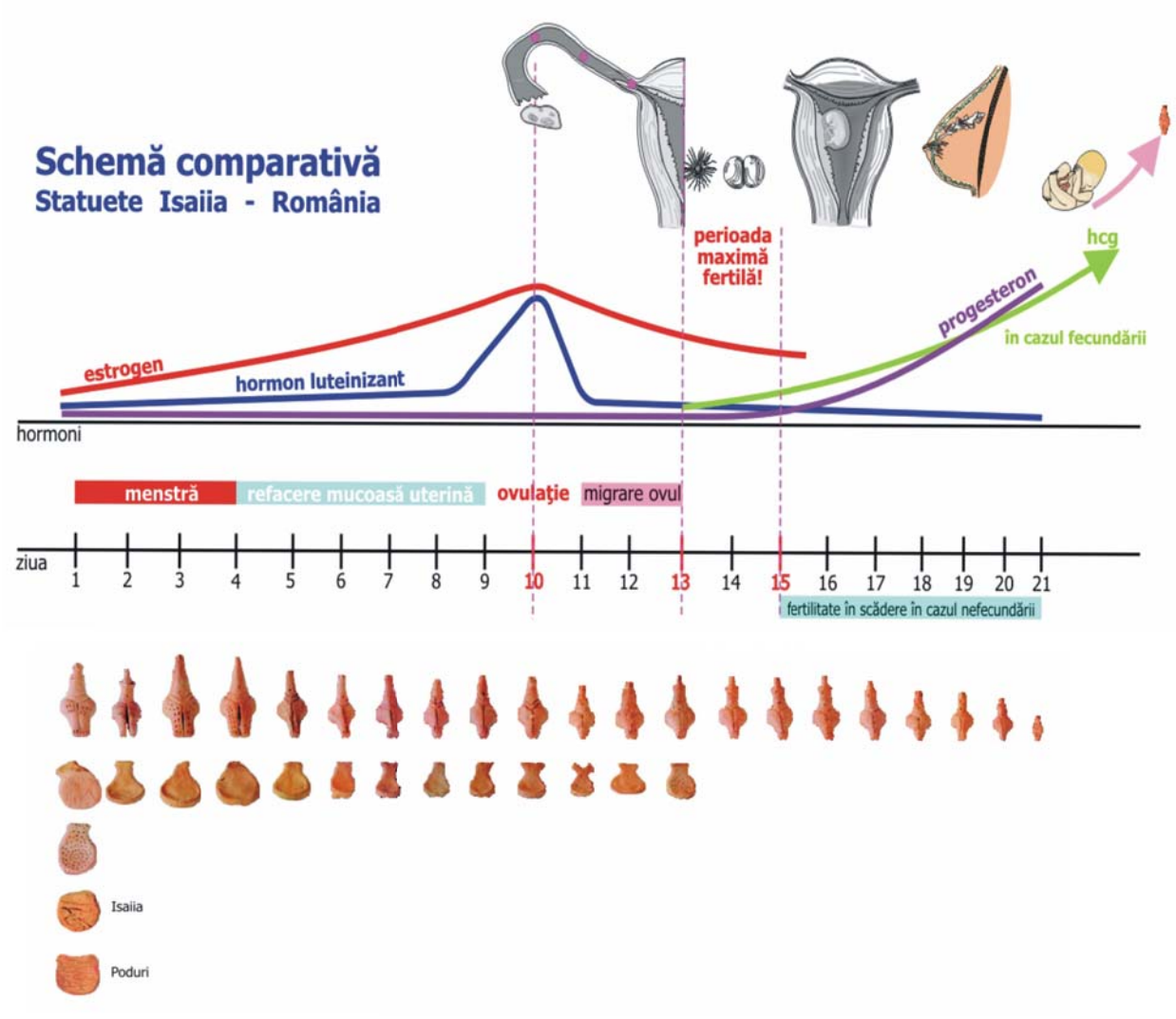

Planşa XI. Reprezentarea comparativă a perioadei menstruale de 21 de zile şi a complexului de 21 de statuete de la Isaiia – *Balta Popii*.
[Comparative representation of the menstrual period of 21 days and of the 21 statuettes ensemble of Isaiia.]

DATE TEHNOLOGICE PRIVIND MODELAREA STATUETELOR DIN COMPLEXELE DE LA ISAIIA (JUD. IAŞI) ŞI PODURI (JUD. BACĂU)

Ioana ROBU*

Key words: Precucuteni culture, feminine statuettes, ceramics, technology, decoration, style.
Rezumat: *Lucrarea tratează unele probleme tehnologice ridicate de statuetele din două complexe precucuteniene, descoperite la Isaiia (jud. Iaşi) şi Poduri (jud. Bacău).*
Abstract: *Our essay analyses some problems concerning the technology of manufacturing of the statuettes from two Precucuteni settlements, uncovered at Isaiia (Iaşi county) and Poduri (Bacău county).*
Résumé: *On analyse quelques problèmes concernant la technologie du modelage des statuettes provenant de deux habitats Precucuteni, découverts à Isaiia (dép. de Iaşi) et Poduri (dép. de Bacău).*

Observaţiile tehnologice, care cuprind atât date privind materialele de construcţie, cât şi pe cele legate de modalităţile de realizare a obiectelor, în acest caz din lut, au ocupat un loc mai puţin important în cercetarea arheologică românească de până acum. Putem vorbi mai degrabă de nişte informaţii neaprofundate şi chiar neavizate de multe ori.

În privinţa acestor aspecte, care tind să se concretizeze într-un domeniu conex, este de dorit o cercetare interdisciplinară, în care un rol important să revină domeniului tehnologiei ceramice.

Primul arheolog care a încercat să ofere unele informaţii privind calitatea modelajului în cultura Cucuteni este cercetătorul polonez K. Majewski (MONAH 1997, 51). Alte observaţii de ordin tehnologic, privind calitatea pastei din care au fost realizate statuetele de la Luka Vrubleveckaja şi arderea acestora, au fost făcute de cercetătorul kievian S. N. Bibikov (MONAH 1997, 51). Informaţiile sale asupra plasticii din faza Tripolie A au fosat confirmate de Vladimir Dumitrescu pentru faza Cucuteni A, în urma investigaţiilor asupra colecţiei rezultate din săpăturile de la Hăbăşeşti (DUMITRESCU ş.a. 1954, 406). Descoperirea unor piese de mari dimensiuni la Izvoare, Truşeşti, Tîrpeşti şi Mărgineni a prilejuit noi observaţii referitoare la pasta utilizată (MONAH 1997, 51). Chiar dacă acestea nu sunt singurele menţiuni despre această problemă, consider, totuşi, că cele mai pertinente observaţii tehnologice au fost realizate de Dan Monah în lucrarea consacrată plasticii antropomorfe a culturii Cucuteni–Tripolie (1997).

Datele tehnologice privind statuetele din cele două complexe de la Isaiia (jud. Iaşi) şi Poduri (jud. Bacău), care fac obiectul lucrării de faţă, au fost obţinute cu ajutorul profesorilor de tehnologie a ceramicii de la Universitatea Naţională de Arte din Bucureşti, I. Rusu şi E. Budeş.

O primă observaţie care se impune, aşa cum a remarcat şi unul din descoperitorii complexului de la Isaiia, N. Ursulescu, este aceea că statuetele vizate sunt arse oxidant şi complet (URSULESCU 2001, 55), spre deosebire de majoritatea celor descoperite în aşezările culturii Precucuteni, care, în general, sunt arse incomplet (MARINESCU-BÎLCU 1974, 93). Acesta este încă un argument, dacă mai era nevoie, în favoarea importanţei acordate complexului.

Cele 21 de statuete de la Isaiia se remarcă printr-o remarcabilă unitate în diversitate, oferind posibilitatea categorisirii lor din mai multe puncte de vedere.

Din punct de vedere al tipului de pastă din care au fost realizate, statuetele pot fi împărţite în cel puţin două categorii: unele dintr-o pastă care conţine şamotă (cioburi pisate) (pl. I/ 5-10, 12, 13, 15, 19), iar celelalte (pl. I/ 1-4, 11, 14, 16-18, 20, 21) dintr-o pastă foarte fină, fără incluziuni intenţionate şi aproape fără impurităţi. Aparent, a fost folosită aceeaşi sursă de lut, astfel că deosebirile de culoare dintre ele se pot datora şi diferenţelor de ardere, cauzate de locul ocupat de fiecare piesă în cuptor.

* ioana_robu@yahoo.com, Fundaţia „Cucuteni pentru Mileniul III" Bucureşti.

Din punct de vedere al modului de tratare a formei, se pot distinge, de asemenea, cel puțin trei categorii. Putem vorbi de trei stiluri diferite, de trei moduri de abordare a formei, ceea ce face puțin probabilă realizarea lor de aceeaşi persoană. Un prim grup este cel al statuetelor realizate foarte naturalist, cu o deosebită atenție la detalii şi la realizarea decorului (Pl. I/5-10). Toate sunt realizate din pastă cu şamotă şi par a fi făcute de aceeaşi persoană. Statuetele din al doilea grup (pl. I/1-4) sunt realizate dintr-o pastă fără incluziuni, de asemenea foarte atent lucrate, dar, cu siguranță, realizate de o altă persoană. Al treilea grup de statuete se remarcă prin faptul că au fost foarte neglijent lucrate spre deosebire de celelalte, de o persoană mai puțin experimentată în construcția acestui tip de obiecte (pl. I/ 11-21). Acestea au fost lucrate, în cea mai mare parte, dintr-o pastă prea moale pentru modelaj, incizate imediat după realizare pe pasta care nu avea consistența necesară operațiunii. În ceea ce priveşte realizarea decorului incizat, dacă pentru primele două categorii putem vorbi de o siguranță a liniilor, pentru cel de-al treilea grup nu putem spune acelaşi lucru, în parte datorită faptului că inciziile s-au trasat pe lutul prea ud, dar şi - credem noi – pentru că persoana care le-a realizat nu era destul de talentată.

În privința motivului pentru care statuetele au fost realizate de cel puțin trei persoane diferite se pot formula unele ipoteze, dar, până în prezent, acestea nu pot fi probate.

Cea mai mare parte au fost angobate, adică introduse într-o pastă foarte subțire (obținută din lut şi apă) şi apoi incizate, în cea mai mare parte, cu un obiect cu vârful bont. Doar două dintre ele au fost incizate cu un obiect foarte subțire, poate chiar o lamă de silex sau piatră (pl. I/ 11, 14).

Spre deosebire de statuetele de la Isaiia, cele aparținând complexului de la Poduri sunt mai unitare din punct de vedere al formei, decorului şi tehnicilor de realizare. Descoperitorul complexului împarte cele 21 de statuete în două grupuri. Unul este format din şase piese nepictate, de dimensiuni reduse, sever schematizate, pe care s-a intervenit cu incizii, pentru a sugera sexul personajelor (pl. II/ 16-21). Din cele 15 figurine de dimensiuni mai mari (6-12 cm), care formează al doilea grup (pl. II/ 1-15), trei exemplare nu au fost pictate (pl. II/ 13-15). Cinci piese din grupul celor de dimensiuni mai mari prezintă pete de ardere, rezultate, probabil, din poziția pe care au ocupat-o în cuptor sau din aerisirea insuficientă a acestuia. Chiar în cadrul acestui grup de 15 statuete se pot observa diferențe în tratarea formei. Astfel, am sesizat că, în cel puțin două cazuri, forma este tratată diferit (pl. II/ 14,15) ceea ce s-ar putea explica, eventual, prin realizarea lor de către alte persoane.

Decorarea pieselor s-a realizat prin incizii (cu rolul de a sublinia sexul personajelor) şi prin pictură. Pe un fond alb-ocru, care porneşte cam din dreptul sânilor, aplicat după incizare, este realizat decorul cu roşu, obținut probabil din oxizi de fier. Albul putea fi obținut din carbonat de calciu (MANTU ş.a. 2002, 20).

În general, în privința tehnicilor de modelare a figurinelor antropomorfe există mai multe opinii, mai ales în funcție de fragmentarea acestora. Primele observații pertinente asupra tehnicii de modelare a statuetelor au fost efectuate de Hortensia Dumitrescu, care a remarcat, pentru unele piese din faza Cucuteni A, că partea inferioară a acestora era realizată din două părți simetrice, unite apoi cu partea superiaoră a corpului (DUMITRESCU 1933, 81-82). Aceste observații au fost confirmate de cercetările asupra colecției de la Luka-Vrubleveckaja efectuate de S. N. Bibikov, care adaugă faptul că unele erau realizate dintr-o singură bucată de lut şi, mai rar, din două părți simetrice longitudinale (MONAH 1997, 58). Cercetările Silviei Marinescu-Bîlcu au relevat faptul că realizarea din două părți este atestată încă din Precucuteni II, în următoarea fază fiind atestate şi cele realizate din trei părți (MARINESCU-BÎLCU 1974, 93). Opinia conform căreia construirea din două părți este valabilă atât pentru partea inferioară cât şi pentru cea superioară este susținută de cercetările lui Vl. Dumitrescu asupra plasticii antropomorfe de la Hăbăşeşti (DUMITRESCU ş. a. 1954, 406) şi confirmată de cele ale Nataliei Berlescu (1964, 68) şi Eugeniei Popuşoi (1985-1986, 15). În lucrarea destinată platicii antropomorfe a culturii Cucuteni-Tripolie, Dan Monah consideră ca generală realizarea statuetelor din două părți, cu rolul de a sublinia caracterul dualist al zeității reprezentate (MONAH 1997, 60-61). Nu în ultimul rând trebuie menționată contribuția lui Dragoş Gheorghiu, care argumentează realizarea figurinelor din trei părți componente, pe baza experimentelor legate de construcția şi deconstrucția obiectelor (GHEORGHIU 2005, 138-143).

Unele referiri privind construirea statuetelor de la Isaiia au fost făcute de N. Ursulescu, care susține realizarea lor din două părți simetrice longitudinale pe baza fragmentării uneia din piese (URSULESCU 2001, 55). Observând că fisura la respectiva piesă (pl. I/ 13) porneşte vertical dintre cele două părți simetrice inferioare şi continuă oblic în partea superioară (o continuare firească, considerăm noi), credem că cea mai mare parte a statuetelor a fost realizată din trei bucăți.

În urma discuțiilor cu profesorii ceramişti I. Rusu şi E. Budeş, a observațiilor asupra pieselor aflate în custodia Fundației „Cucuteni pentru Mileniul III" şi a experimentelor personale care au avut ca obiect realizarea pieselor dintr-una, din două şi din trei bucăți de lut, putem formula unele observații cu privire la acest subiect. Construcția dintr-o singură bucată credem că nu are o prea mare acoperire, cel puțin în cazul statuetelor care constituie subiectul lucrării de față, din mai multe motive: necesită un timp îndelungat de lucru, necesită un mare număr de gesturi şi, cel mai important, nu poate fi surprinsă corect forma (pl. III). Aceleaşi observații sunt valabile şi pentru construirea din două părți componente. Astfel, convinşi că realizarea statuetelor implica gesturi simple, aderăm la opinia deja enunțată, conform căreia acestea erau construite din trei bucăți de lut.

Experimentele arată că realizarea figurinelor începe prin delimitarea a trei părți egale de material, două urmând să formeze partea inferioară iar a treia, cea superioară. A doua operațiune consistă în presarea între palme a celor trei bucăți de lut, formând astfel trei conuri alungite. Prin răsucirea şi presarea a două dintre acestea obținem partea inferioară. După care urmează presarea celei de-a treia bucăți şi lipirea ei de cea deja realizată (GHEORGHIU 2005, fig. 1-9). Această metodă are atât avantajul unei importante economii de timp, efort şi gesturi, cât şi a unei simetrii mai precise a modelajului - avantaje care credem că au fost sesizate şi utilitate şi de precucutenieni.

Technological data concerning the modelling of the statuettes from the Isaiia (Iaşi county) and Poduri (Bacău county) Ensembles

- Summary -

Our essay analyses some problems concerning the technology of manufacturing of the statuettes from two precucutenians settlements uncovered at *Isaiia-Balta Popii* (Iaşi county) and *Poduri-Dealul Ghindaru* (Bacău county).

The discussions that I had with professors of technology of the ceramics from UNAB (National University of Arts from Bucharest) proved to be vital for my research, as well as my personal experiences and observations; due to all these factors I was able to device a theory about the manufacturing of the statuettes in discussion.

The 21 statuettes from Isaiia have a remarkable unity in their diversity, which can be very useful when one tries to analyse them. The paste from which the statuettes were realized of can be divided in at least two categories: some are made of a paste containing pounded shards; the others are made of a very fine paste, without any intentional inclusions and without almost any impurities. Apparently, the same source of clay was used, while the differences in colour can be the result of the different orientation of the statuette inside the oven during the burning process.

There can be distinguished also at least three categories when we analyse the realization of the shape of the statuettes. We can even define three different styles, three different ways of approaching the shape, which excludes the possibility of a single artisan. The first group consists of statuettes realized in a naturalistic style, with great care for details and for the decoration. Statuettes from the second group are realized from a very clean paste, without inclusions, and are very well executed. The third group of statuettes stands out due to the fact that they are very negligent executed, possibly by an un-experienced artisan. They were mostly moulded out of a very soft paste, and then they were incised even though the paste wasn't prepared enough for this procedure. Regarding the incised decoration, while the first two

categories of statuettes present a very clear and neat decoration, the third one clearly shows a lack of experience and skill from the artisan.

In contrast with the statuettes from Isaiia, the ones discovered at Poduri are more united from the shape, decoration and ways of shaping point of view. Here we can detect another two more sub-categories. One consists of six small, unpainted pieces, very schematised on which incisions were made to mark the gender of statuette. Out of fifteen figurines, which form the second group, three pieces were never painted, and five have clear stains of burning. Still, differentiations can be observed even inside this category – I noticed that in at least two cases the shape is treated differently, which can indicate more artisans involved in the moulding process.

Regarding the actual process of manufacturing the statuettes from both settlements, I believe that they were realized by assembling the three parts, two forming the inferior part, and the third one forming the upper part.

BIBLIOGRAFIE

BERLESCU Natalia

1964 *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de Istorie a Moldovei*, ArhMold, II-III, p. 67-104.

DUMITRESCU Hortensia

1933 *La station prehistorique de Ruginoasa*, Dacia, III-IV (1927-1932), p. 57-87.

DUMITRESCU Vl., DUMITRESCU H., PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea, GOSTAR Nicolae

1954 *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti.

GHEORGHIU Dragoş

2005 *The controlled fragmentation of anthropomorphic figurines*, in: *Cucuteni 120 ans des recherches. Le temps du bilan* (éds. Gh. Dumitroaia *et alii*), Piatra-Neamț, p. 137-144.

MANTU Cornelia-Magda, VLAD Ana-Maria, NICULESCU Gheorghe

2001 *Pigmenții de pictură în complexul cultural Cucuteni–Tripolie*, CercIst, XVIII-XX, p. 9-31.

MARINESCU-BÎLCU Silvia

1974 *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Bucureşti.

MONAH Dan

1982 *O importantă descoperire arheologică*, Arta, 7-8, 1982, p. 11-13.

MONAH Dan

1997 *Plasica antropomorfă a culturii Cucuteni–Tripolie*, BMA III, Piatra-Neamț.

POPUŞOI Eugenia

1985-1986 *Plastica neolitică din colecțiile Muzeului din Bîrlad*, AMM, VII-VIII, p. 13-56.

URSULESCU Nicolae

2002 *Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni*, MemAnt, XXII, p. 51-69.

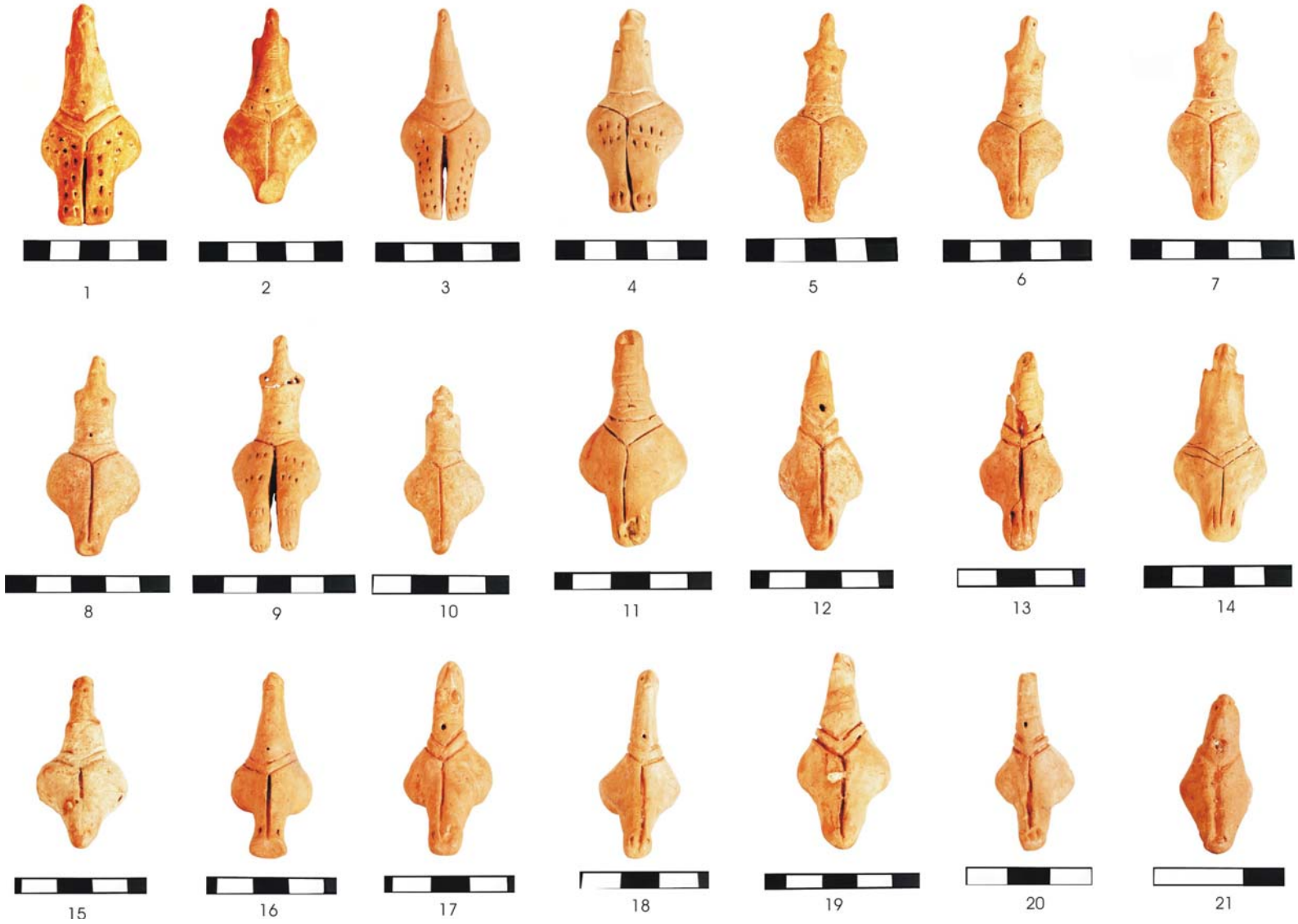

Planşa I. Complexul de statuete descoperit la Isaiia (jud. Iaşi).
[Cult ensemble discovered at Isaiia (Iaşi county)]

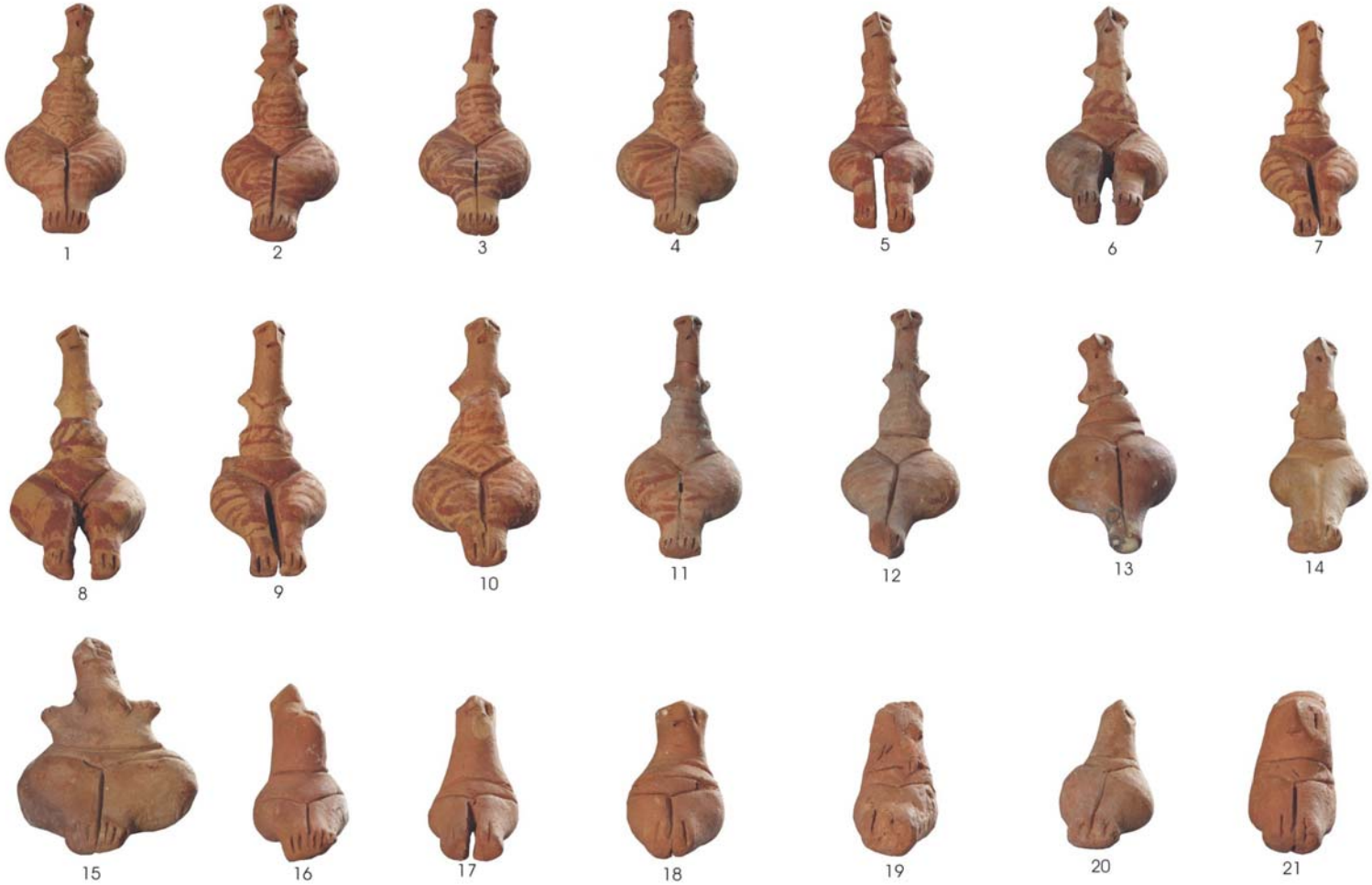

Planşa II. Complexul de statuete descoperit la Poduri (jud. Bacău).
[Cult ensemble discovered at Poduri (Bacău county).]

Planşa III. 1, 4: Statuetă realizată experimental dintr-o singură bucată de lut; 2, 5: statuetă realizată experimental din trei bucăți de lut; 3, 6: statuetă din complexul descoperit la (jud. Iaşi).
[1, 4: Experimental manufacturated statuette from one piece of clay; 2, 5: Experimental manufacturated statuette from three pieces of clay; 3, 6: statuette from the ensemble discovered at Isaiia (Iaşi county)]

INDEX GENERAL

Adâncata (comună), 135, 140, 143
'Ain Ghazal (sit), 66, 68, 69, 79, 96, 97, 100, 102, 103
Aldeni (sit), 16, 18, 19
Alexandropol (sit), 59
Almăjel (sit), 136, 143
Anatolia, 65, 73, 83, 100
Anau (sit), 26
Andolina (sit), 193, 199, 202, 210
Andreescu, Radian-Romulus (arheolog), 135, 143
Antonescu, Silvia (arheolog), 101, 102, 144, 160, 163, 164, 167
Antonescu, Teohari (istoric), 145
Anza (sit), 221-227
Anzabegovo-Vršnik (grup cultural), 76, 77
Aprotosoaie, Filaret (arheolog amator), 175, 177
Ariuşd (sit), 6, 9, 10, 21, 26, 27, 28, 79, 90, 97, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 116, 119, 122, 123.
Asia Mică, 33
Asia Centrală, 26
Aslanis, Ioannis (arheolog), 75, 99, 100
Astarteea (zeiță), 49, 54
Atena Pallas (zeiță), 54
Austria, 36
Azmak (sit), 221-228
Azmaška (sit), 94, 98

Bacău (oraş şi judeţ), 8, 101, 138, 141, 144, 160, 162, 164, 167, 174, 229, 231, 235, 243, 245, 249
Bachelard, Gaston (filosof), 137, 143, 159, 163, 167
Bader, Tiberius (arheolog), 107, 114-116, 121, 131
Bahlui (râu), 15, 182-184, 188
Baia (sit), 36, 38
Baillie, M. G. L. (fizician), 220
Balabudur (sit), 84
Balaton (lac), 115, 132
Balcanică (Peninsula ~), 37
Balcani, 21, 37
Balta Sărată (sit), 101
Baltică (Marea ~), 54
Banat
- regiunea, 65, 81, 144
- cultura, 65, 73, 75, 79, 84
Bard, E (fizician), 220
Bari (oraş), 19, 145, 167
Bartosiewicz, László (arheolog), 220
Basarabia, 42
Batariuc, Victoria (arheolog), 23, 29
Battonya-Basarága (sit), 225, 228
Bavaria, 56
de Baye (arheolog), 55
Bayliss, A.(fizician), 220
Băcăuanu, Vasile (geograf), 182
Băiceni (sit), 29, 30, 32, 34, 36
Bălteanu, Cezarina (antropolog), 194, 195, 200
Bănățeanu, Tancred (etnolog), 6, 16
Bârlad (oraş), 36, 38
Beck, J. W. (fizician), 220
Beldiceanu, Nicolae (arheolog amator), 21, 23, 27, 29, 32, 34, 36, 38, 42, 47, 54, 56, 62
Blejeşti (sit), 136
Belgia, 43
Belo Brdo (sit), 220
Bem, Cătălin (arheolog), 135, 136, 143, 144
Berettyóújfalu (sit), 115, 131
Berciu, Dumitru (arheolog), 10, 11, 15, 79, 85, 87, 94, 99, 135, 136, 143, 193, 200
Bereşti (sit), 107
van Berg, Paul-Louis (arheolog), 104
Berlescu, Natalia (istoric), 244, 247
Bertrand, C. (fizician), 220
Beycesultan (sit), 83
Biagi, Paolo (arheolog), 216, 220-228
Bibikov, Serghei N. (arheolog), 176, 177, 243, 244
Biserna Obala-Nosa (sit), 223, 225
Blackwell, P. G. (fizician), 220
Blaga, Lucian (poet şi filosof), 77, 99
Bodea, Monica (etnolog), 191, 192, 200
Bodi, George (arheolog), 6, 135, 136, 145, 146, 181
Bodrogkeresztúr (cultură), 195, 199
Boğazköy-Buyukkale (sit), 83
Boghian, Dumitru (arheolog), 10, 12, 15, 20, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 143, 145, 160, 162, 164, 167
Boian (cultură), 10, 15, 18, 79, 84, 98, 99, 102, 193, 194, 196, 199, 200, 201, 208, 209, 210, 211
Bojadziev, Javor (arheolog), 100
Bolliac, Cezar (poet, publicist şi arheolog amator), 30-32
Bolomey, Alexandra (arheozoolog), 79, 101, 134, 144
Bonnemère, L. (istoric), 60, 64
Borduşani (sit), 136, 144
Borić, Dušan (arheolog), 220
Borțun, C. (arheolog), 135, 143
Borzeşti (sat), 175
Botoşani (oraş şi judeţ), 101, 160, 164, 167, 169, 172, 175-180
Böhner, Utz (fizician), 215
Bratiloveanu, Gheorghe (arhitect), 134, 143
Brânzeni (sit), 11
Bronk, Ramsey C. (fizician), 216, 218, 220
Brown, A.G. (geograf), 182, 185
Brukenthal (muzeu), 102, 215, 220
Bubanj Hum (cultură), 9
Buck, C. E. (fizician), 220
Bucovina, 36, 143
Bucşani (sit), 135, 143

Bucureşti, 5, 21, 23, 30, 31, 33, 56, 63, 99, 133, 143, 145, 181, 191, 193, 194, 195, 200, 201, 229, 243, 251
Budeş, E. (artist plastic), 243, 245
Bulgaria, 9, 47, 82, 91, 215, 219, 229
Burdo, Natalija (arheolog), 11, 15
Burr, G. (fizician), 220
Butură, Valer (etnolog), 134, 143
Buțureanu, Grigore C. (arheolog amator), 21, 23-25, 27, 29, 30, 32, 34, 60

Cantacuzino, Gheorghe (arheolog), 8, 15, 193, 196, 200, 203
Cantemir, Petru (antropolog), 194, 195, 200
Caransebeş (oraş), 101
Carpați, 5, 7, 8, 9, 11, 15, 21, 37, 60, 159
Çatal Höyük (sit), 70, 73, 74, 84-86, 96, 98
Caucaz (munți), 33, 35, 37
Călăraşi (oraş şi județ), 99, 143-145, 193-195, 197, 199-201
Cămin (sit), 195, 202
Căscioarele (sit), 84, 94, 95, 98, 99, 138, 142, 194, 197, 199-202
Cârcea (sit), 226, 228
Cârciumaru, Marin (arheolog), 183, 185
Cernavoda (sit), 15, 193, 196, 198-202, 208, 214
Cernica (sit), 15, 193, 196, 198-203, 208, 214
Černyš Ekaterina K. (arheolog), 9, 11, 12, 15
Chapman, John (arheolog), 191, 198, 200, 228
Chephissos (sit), 87
Childe, Vere Gordon (arheolog), 106, 108, 116
Chirica, Vasile (arheolog), 18, 19, 29, 100, 175, 177
Chirnogi (sit), 194, 197-200, 202, 212, 214
Chişinău (oraş), 15, 17, 177
Ciobanu, Doina (istoric), 16, 19
Cypru, 83
Clisură (= Porțile de Fier), 72, 73
Cluj (oraş şi județ), 15, 101, 116, 143, 144, 192, 194, 199, 201, 251
Cobălcescu, Grigore (geolog), 35, 43
Cojocaru, Nicolae (etnolog), 134, 143
Comăneşti (oraş), 101
Comşa, Alexandra (arheozoolog), 195
Comşa, Eugen (arheolog), 6, 7, 8, 10, 15, 134, 135, 136, 143, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 203, 204
Constanța (oraş, județ), 193, 199, 200
Contemporanul (ziar), 29, 56, 63
Copenhaga (oraş), 30
Coroliuc, Anca (arheozoolog), 137, 138, 145
Cotiugă, Vasile (arheolog), 5, 10, 20, 83, 87, 104, 105, 108, 109, 111, 114, 115, 116, 122, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 145, 162, 167
Cotoi, Ovidiu (arheolog), 7, 15, 105, 108, 111, 114, 115, 116, 122, 132
Coțofeni (sit, cultură), 15
Covasna (oraş şi județ), 116
Cristesco, Marie (antropolog), 194, 201
Criş (cultură), 9, 201
Cucoş, Ştefan (arheolog), 7, 18, 101, 102, 144, 160, 162, 164, 167
Cucuteni (sit, cultură), 5-6, 8-13, 15-19, 21, 23, 25-30, 32, 34, 36-38, 42, 45-54, 56-64, 79, 84, 87, 102, 105, 106, 111, 112, 114, 116, 117, 133-138, 140-142, 144, 145, 159, 160, 162-166, 168, 169, 172, 174-177, 181-185, 229, 231, 243, 244
Cuina Turcului (sit), 70, 96, 102
Culianu, Petre (istoric al religiilor), 175, 177
Curinschi-Vorona, Gheorghe (arhitect), 106, 116
Cutler, K. B. (fizician), 220

Dacia, 16, 31, 33, 57, 60, 64
Daicoviciu, Constantin (arheolog), 15
Damon, P.E. (fizician), 220
Danzeglocke, Uwe (fizician), 217
Dergačev, Valentin A. (arheolog), 6, 11, 15
Diaconescu, Dragoş (arheolog), 220
Diaconescu, Maria (arheolog), 175-177
Diamandy, George (publicist şi arheolog amator), 21, 25-29, 42, 58, 62
Dimini (sit, cultură), 21
Dinu, Marin (arheolog), 6, 11, 15, 102
Djerdap (= Porțile de Fier), 72
Dnestre (Nistru), 177
Dobrogea, 99, 201
Dodd-Oprițescu, Anne (arheolog), 195, 197, 201, 206
Dolj (județ), 195, 197, 199, 201
Dolnoslav (sit), 83, 85, 92, 94, 97, 98
Domitian (împărat), 53
Donja Branjevina (sit), 221-225
Dragomir, Ion T. (arheolog), 12, 16, 79, 99, 133
Draşovean, Florin (arheolog), 7, 17, 101, 134, 135, 137, 138, 139, 143, 144, 220
Drăgăneşti-Olt (sit), 136, 144
Drăguşeni (sit), 19, 79, 101, 144, 172
Dridu (sit), 194, 197, 199, 201, 202, 212
Dromihete/Dromichaites (rege), 16, 53
Dudeştii Vechi (sit), 222-224
Dumboš (sit), 224, 225
Dumeşti (sit), 135, 140, 145, 182, 185
Dumitrescu, Hortensia (arheolog), 6, 7, 8, 10, 16, 79, 84, 94, 99, 116, 133, 134, 143, 244, 247
Dumitrescu, Romeo (doctor), 5, 229
Dumitrescu, Vladimir (arheolog), 6, 8, 10, 11, 12, 16, 79, 84, 96, 99, 106, 107, 111, 116, 134, 138, 143, 243, 244, 247
Dumitroaia, Gheorghe (arheolog), 11, 15, 16, 18, 21, 29, 102, 116, 138, 144, 176, 177, 247
Dunărea, 15, 31, 60, 94, 220

Edwards, R. L. (fizician), 220
Egee (Marea ~), 33
Egipt, 79
Eliade, Mircea (istoric al religiilor), 77, 84, 99, 137, 138, 143, 159, 163, 166, 167, 175, 177
Ellis, Linda (arheolog), 8, 16, 114, 116, 118, 177

Endröd (sit), 222-225
Enlil (zeu), 77
Enkidu (erou legendar), 77
Erbiceni (sit), 11-13, 15
Eufrat, 66
Europa, 15, 16, 19, 21, 29, 37, 44, 133, 144, 177
Evans, John, Sir (arheolog), 25, 27
Evseev, Ivan (etnolog), 137, 143

Fairbanks, R. G. (fizician), 220
Fântâneanu, Cristinel (arheolog), 136, 144
Feteşti (sit), 134, 135, 140, 143
Finistère (regiune în Franța), 60, 64
Foeni (grup cultural, sit), 135, 221-223
Florea, Niculae (pedolog), 183, 185
Florescu, Adrian C. (arheolog), 102, 106, 111, 17, 134, 138, 144
Florescu, Marilena (arheolog), 102, 106, 111, 117, 134, 138, 144
Folteşti (sit), 11-13, 15, 18
Frangipane, Mirela (arheolog), 100
Franța, 31
Friedrich, M. (fizician), 220
Frostavallen-Freilichtmuseum (localitate), 115, 131
Furholt, Martin (fizician), 216

Galați (oraş şi județ), 99, 107
Galbenu, Doina (arheolog), 136, 143, 193, 200
Gălățui (sit, lac), 79, 97
Gârleşti-Gherceşti (sit), 195, 197, 199, 201, 202, 205, 213, 214
Gebel, H. G. (arheolog), 103
Geneva, 108
Georgescu, Adrian (arheolog), 220
Georgescu, Emma Mădălina (antropolog), 200
Georgescu, Laurența (antropolog), 200
Georgiev, Georgi I. (arheolog), 83, 99
Germania, 216
Ghelăieşti (sit), 2, 79, 102
Gheorghiu, Dragoş (arhitect), 134, 244, 245, 247
Gheție, Basile (arheozoolog), 16
Ghilgameş (erou mitic), 77
Gimbutas, Marija (arheolog), 77, 79, 82, 84, 87, 96, 99, 176, 177, 227
Giuleşti (sit), 10, 15, 102
Giulvăz (sit), 225
Glina (sit), 194, 196, 199, 202, 210
Gorodsk (sit), 12, 13, 15, 18
Gostar, Nicolae (arheolog şi istoric), 116, 247
Göbekli Tepe (sit), 66-68, 96, 103
Golokut Vizic (sit), 226, 227
Govedarica, Blagoje (arheolog), 6, 7, 16
Grasu, Constantin (geolog), 7, 15
Grecia, 26, 33, 54, 75
Grgur Tumba (sit), 75
Grivac Barice (sit), 221
Grivița (comună), 201
Guilderson, T. P. (fizician), 220
Gumelnița (sit, cultură), 9, 10, 15, 16, 18, 19, 84, 87, 92, 95, 98, 99, 135, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 202, 211, 212
Gura Baciului (sit), 73, 75, 76, 83, 97, 101, 192, 199, 201, 207, 214, 221, 228
Gürcütepe (sit), 103
Gusev, Sergej A. (arheolog), 79, 99
Gyáláret-Szilágyi (sit), 222
Guyana, 230

Haarmann, Harald (filolog), 8, 16
Haimovici, Sergiu (arheozoolog), 137, 138, 145
Hajducka Vodenica (sit), 72
Hamangia (cultură), 177, 193, 199-201, 208
Hamar (sit), 115, 132
Harghita (oraş şi județ), 115, 132
Harțuche, Nicolae (arheolog), 6, 17, 135, 143, 193, 200
Haşotti, Puiu (arheolog), 87, 94, 99, 193, 201
Hauptmann, Harald (arheolog), 66, 67, 69, 100
Hayden, Brian (etnolog), 100
Hăbăşeşti (sit), 16, 106, 111, 116, 134, 143, 243, 244, 247
Hălcescu, Cornel (arheolog), 6, 17
Hârşova (sit), 87, 94, 98, 135, 136, 143
Hegedus, Katalin (arheolog), 79, 87, 96, 100, 139
Herpály (cultură), 115, 131
Hertelendi, Ede (arheolog), 216, 220-228
Hildebrand, Hans (arheolog), 25, 27
Hiller, Stefan (arheolog), 114-116, 118, 131
Hissarlyk (sit), 23
Höckmann, Olaf (arheolog), 87, 100
Hodder, Ian (arheolog), 106, 116, 191, 198, 201
Hódmezövásárhely-Kotacpart (sit), 227
Hoernes, Moritz (arheolog), 26, 28, 29
Hogg, A. G. (fizician), 220
Hoiseşti (sit), 5, 135, 140, 145, 181-186
Homer, 54
Horedt, Kurt (arheolog), 6, 17
Hornstaad-Hörnle (sit), 114, 121
Horvath, Ferenc (arheolog), 216, 220-228
Hrițcu, Gheorghe (profesor), 175
Hughen, K. A. (fizician), 220
Hunedoara (oraş, județ), 102, 220

Ialomița (județ), 194, 197, 199
Iaşi (oraş şi județ), 5, 8, 21, 23, 25, 27, 30-32, 34, 35, 38, 42, 43, 54, 60, 62, 101, 105, 133, 135, 136, 140, 145, 146, 159, 161, 162, 167, 171, 173, 174, 181-183, 185, 191, 192, 195, 229, 231, 235, 243, 245, 248, 250
Iclod (sit, cultură), 83, 194, 196, 199-202, 214
Ignat, Doina F. (arheolog), 134, 143
Ilfov (județ), 31
Imper, 115, 132
Ionescu, Grigore (arhitect), 134, 144
Irimia, Mihai (arheolog), 193, 201

Isaiia (sit), 5, 8, 20, 82-85, 97, 104, 135-142, 145-155, 157, 158, 161, 162, 165, 167, 170, 171, 173, 229-231, 233-235, 237, 238, 240-246, 248, 250
Isăcescu, Constantin (arheolog), 135, 144
Israel, 66
Istanbul (oraş), 100, 103
Izvoare (sit), 10, 20, 87, 90, 98, 104, 136, 243

Însurăței (sit), 136, 144, 145

Jaša Tepe (sit), 83, 97
Jijia (râu), 182
Jordan, 100, 102, 103
Jovanović, Borislav (arheolog), 79, 84, 86, 94, 100
Jöris, Olaf (fizician), 217
Jura (sit), 19

Kachti (sit), 85
Karagheorghis, Joannis (arheolog), 85, 100
Kafafi, Zeidan (arheolog), 66, 68, 69, 100, 103
Kaiser, Elke (arheolog), 6, 16
Kalicz, Nándor (arheolog), 83, 100, 139, 224, 226
Karanovo (sit), 9, 83, 115, 131, 221-228
Katalszeg (sit), 228
Keenan, Douglas J. (fizician), 216, 220
Kerci (sit), 59
Ki (zeitate), 77
Kitanovski, Blagoja (arheolog), 103
Kogălniceanu, Raluca (arheolog), 6, 136, 145, 146, 191, 193, 201
Kohl, G. (fizician), 220-228
Kolomijščina (sit), 114, 118
Konstantoupoulou, F. (arheolog), 100
Korek Józef (arheolog), 227
Korlat (sit), 227
Kormadin (sit), 79, 84, 86, 87, 94, 97, 98
Köln (oraş), 215, 217
Körös (cultură), 9, 220, 222-228
Koukouli-Chrysantaki, C. (arheolog), 91, 100
Krammer, Samuel Noah (istoric), 77, 84, 100
Krivodol (cultură), 9
Kromer, B. (fizician), 220
Kudoš-šašinci (sit), 225

Lasota Moskalewska, Alicja (arheolog), 66, 76, 100
Larina, Olga (arheolog), 11, 17
László, Attila (arheolog), 6, 7, 17, 79, 100, 105, 109-111, 116
László, Ferencz (arheolog), 106-108, 112, 114, 116, 119, 122
Lazarovici, Cornelia-Magda (arheolog), 7, 8, 15, 17, 20, 29, 65, 72, 79, 82, 87, 94, 96, 101, 145, 162, 167
Lazarovici, Gheorghe (arheolog), 5, 6, 8, 17, 20, 65, 72, 73, 79, 82-85, 87, 91, 97, 101, 138, 139, 144, 162, 167, 192, 194, 201
Lazăr, Cătălin (arheolog), 195, 201
Lazisse (oraş), 101
Lengyel (cultură), 84
Lenkovcy (sit), 114
Lenneis, Eva (arheolog), 106, 108, 110, 114, 116, 123
Lepenski Vir (sit), 70-73, 92, 93, 96, 98, 103
Lichardus, Jan (arheolog), 6, 8, 17, 101
Liège (oraş), 19, 20, 104
Limanu (sit), 193, 200, 201
Limba (sit), 226
Lisabona (oraş), 5
Lişcoteanca (sit), 17, 143
Liverani, M. (arheolog), 100
Luca, Sabin Adrian (arheolog), 136, 137, 144, 195, 215, 216, 220, 222, 223, 228
Ludoš-Budžak (sit), 223
Luka Vrubleveckaja (sit), 176, 177
Lupaşcu, Gheorghe (geograf), 183, 185
Lysimach (rege), 53

Macedonia, 75, 76, 97
Madjari (sit), 66, 76, 77, 97, 103
Magareći Mlin (sit), 221
Majewski, K. (arheolog), 243
Makkay, János (arheolog), 6-8, 17, 79, 87, 96, 100, 101, 139, 224, 226
Malnaş (sit), 79, 105, 107, 109-111, 113-116, 124-130
Mama Pământ (divinitate), 176
Mangalia (sit), 193, 201
Manske, Gunther (botanist), 184, 185
Manning, S. (fizician), 220
Mantu, Cornelia-Magda (arheolog), v. Lazarovici
Mareş, Ion (arheolog), 6, 7, 17, 143
Marinescu-Bîlcu, Silvia (arheolog), 6, 8, 10, 17, 79, 101, 106, 107, 111, 116, 133-136, 144, 175, 177, 243, 244, 247
Marković, Vsevolod I. (arheolog), 6, 11, 12, 17, 176, 177
Marna, 55, 56
Masson, Emilia (istoric), 8
Masson, V.M. (arheolog), 15
Matasă, Constantin (arheolog amator), 10, 16
Mateesco, Corneliu N. (arheolog), 6, 16, 18, 133
Matthiae, P. (arheolog), 100
Maxim, Zoia (arheolog), 7, 17, 65, 73, 75, 83, 101, 138, 139, 144, 192, 194, 201
Măguricea (sit), 143
Mărgineni (sit), 162, 167, 174, 243
Măriuța (sit), 136, 145
McCormac, F. G. (fizician), 220
Mediterana, 177
Megaw, J.W.S (arheolog), 177
Mehedinți (județ), 143, 195, 197, 199
Méhteleki-Nádas (sit), 224, 226
Mellaart, James (arheolog), 73-75, 86, 101
Mellink, M. (arheolog), 100
Merlan, Vicu (arheolog), 104, 134-138, 145, 146, 162, 167, 229
Merlini, Marco (publicist), 8, 18
Merpert, N. Ja. (arheolog), 15
Mesopotamia, 100, 103
Miercurea Sibiului (sit), 217, 220, 222, 228
Mihai, Constantin (arheolog amator), 160, 164, 167
Mihoveni (sit), 29

Milojčić, Vladimir (arheolog), 84
Minerva (zeiță), 55
Mirea, C. (arheolog), 135, 143
Mischii (comună), 201
Miu, Georgeta (antropolog), 195
Moara Jorii (sit), 176
Moigrad (sit), 17
Moldova
- Republica, 9, 26, 159, 177
- Provincia, 10, 18, 21, 23, 25, 31, 32, 135, 144, 177
Monah, Dan (arheolog), 7, 8, 12, 18-20, 23, 29, 79, 82, 84, 85, 87, 100-102, 105, 108, 111, 114-116, 122, 132, 133, 137, 138, 144, 145, 160, 162, 164, 167, 175-177, 229, 243, 244, 247
Monah, Felicia (arheobotanist), 18, 102, 176, 177
Montelius, Oscar (arheolog), 25-27
Moore, J. (arheolog), 200
Morbihan (regiune în Franța), 60, 64
Morintz, Alexandru S. (arheolog), 116
Morintz, Sebastian (arheolog), 193, 200, 201
Mortillet, Adrien de (arheolog), 25-28, 44, 46, 60, 64
Mortillet, Gabriel de (arheolog), 25, 43, 44
Mostonga (sit), 225
Movša, Tamara G. (arheolog), 11, 12, 18
Mramor (sit), 76, 97
Müller, Johannes (arheolog), 216
Müller-Karpe, Hermann (arheolog), 66, 79, 83, 84, 102
Müller, Sophus (arheolog), 25, 27
Muntenia, 135, 138, 143, 200
Mureş (râu), 144
München (oraş), 56, 100
Mycene (sit), 23, 25, 27, 32, 33, 35, 37, 49, 54

Nammu (divinitate), 77
Nania, Ion (arheolog), 135, 144
Nădejde, Ion (redactor), 56, 63
Neagră (Marea ~), 33, 37
Neagu, Marian (arheolog), 79, 102, 135, 136, 144, 145, 201
Neamț (județ), 16, 177
Necrasov, Olga (antropolog), 192-194, 201
Nestor, Ion (arheolog), 11, 16, 18, 19
Nevali Çori (sit), 66, 67, 69, 96, 100
Nica, Marin (arheolog), 136, 144, 201
Niederle, Lubor (arheolog), 55
Nikolova, Lolita (arheolog), 8, 17, 18
Nipru, 9, 12, 159
Nistru, 9, 21, 159, 177
Nițu, Anton (arheolog), 7, 11, 12, 18, 79, 102, 138, 160, 164, 167
Novi Sad (oraş), 87

Ocna Sibiului (sit), 221
Odobescu, Alexandru (scriitor şi arheolog), 21, 23, 24, 27, 30-32
Orăştie (sit), 136, 144, 220
Orientul Apropiat, 65, 83, 215, 216
Orientu Mijlociu, 5
Ortutay, Gyula (arheolog), 115, 116, 132
Ostrovul Corbului (sit), 195, 199, 201, 206, 213
Ószentiván (sit), 227
Otte, Marcel (arheolog), 19
Ovčarovo (sit), 82, 97, 98, 103, 236

Padina (sit), 72
Panait, Panait I. (arheolog), 21, 29
Pandrea, Stănică (arheolog), 8, 10, 18, 19, 135, 136, 144, 145
Parichi, Mihai (pedolog), 183, 185
Paris, 21, 23-27, 29, 30, 34, 42, 58, 62, 64
Parța (sit), 17, 65, 73, 76, 79-83, 85-87, 91, 94, 96-98, 101, 138, 139, 142, 144, 223, 226
Passek, Tatjana S. (arheolog), 9, 11, 19, 134, 137, 144, 169
Paul, Iuliu (arheolog), 82, 102, 106, 107, 109, 110, 112, 114, 116, 117, 120
Paveleț, Eugen (arheolog), 135, 136, 145
Păuca (sit), 106, 107, 109, 110, 112, 114, 120
Păuleni (sit), 79
Păunescu, Alexandru (arheolog), 70, 102, 175, 177
Peloponez, 23, 32
Perničeva, Lilijana (arheolog), 94, 102
Petrescu-Dîmbovița, Mircea (arheolog), 11, 15, 19-21, 23, 25, 26, 29, 82, 87, 90, 94, 100-103, 106, 111, 116, 117, 134, 135, 138, 144, 145, 247
Petreşti (cultură), 82, 83, 102, 106, 107, 110, 112, 116, 143
Petricani (sit), 176
Petru Rareş (sit), 99
Pettitt, Paul (fizician), 220
Piatra Elişovii (sit), 70, 96
Pianul de Jos (sit), 82, 102
Piatra Neamț (oraş), 21, 100, 102
Pietrele (sit), 79, 85, 97
Pietroasa (sit), 23
Piggott, Stuart (arheolog) 106, 117
Pinter, Zeno-Karl (arheolog), 136, 144
Pittard, Eugène (antropolog), 26, 28, 29
Platar (colecție arheologică), 96
Planck, Dieter (arheolog), 107, 114, 117, 121
van der Plicht, J. (fizician), 220
Podul Vechiu (sit), 38
Poduri (sit), 5, 8, 79, 82, 85, 97, 101, 102, 138, 139, 141, 142, 144, 147, 160, 162, 164, 167, 229-231, 234, 235, 245
Pogoževa, A.P. (arheolog), 176, 177
Polonia, 55
Pont-Euxin, 25, 28, 33, 54-56, 63
Pont-Humbert, Catherine (etnolog) 137, 145
Popeşti (sit), 193, 199, 201, 202, 209
Popov, V. (arheolog), 91
Popovici, Dragomir Nicolae (arheolog), 7, 19, 101, 102, 135, 136, 144, 145, 160, 162, 164, 167, 191, 192, 201
Popudnja (sit), 82, 97, 137, 160, 164, 169
Popuşoi, Eugenia (arheolog), 192, 201, 244, 247
Porodin (sit), 75
Porțile de Fier, 72

Postolaprty (sit), 114
Poulter, A. (arheolog), 200
Praga, 55
Preda, Constantin (arheolog), 99
Precucuteni (cultură), 5, 8-13, 15, 17, 19, 20, 79, 82, 101, 103, 104, 116, 133-137, 139, 141, 144, 145, 147, 159, 160, 162-167, 170, 171, 173-177, 229, 231, 243, 244, 247
Procopius din Caesarea (istoric), 77
Propontida (mare), 33
Prut (râu), 17, 31, 37, 137, 141, 183
Puricani (comună), 143

Quatrefages, Armand de (paleontolog), 25
Quinet, Edgar (istoric), 59
Quitta, Hans (fizician şi arheolog), 220-228

Raczky, Pál (arheolog), 83, 100, 139
Radovanu (sit), 194, 196, 199,200, 202, 211, 214
Radunceva, Ana (arheolog), 83, 85, 92, 102
Raetzel-Fabian, Dirk (fizician), 216
Rădăşeni (sit), 30, 32, 36, 38
Răducăneni (comună), 104, 135, 140, 145, 146, 161, 162, 167, 171, 173
Răuceşti (sit), 176, 177
Reiner, P. J. (fizician), 218, 220
Reinach, Salomon (arheolog), 25, 27
Reinecke, Paul (arheolog), 26, 28, 29
Remmele, S. (fizician), 220
Renfrew, Colin (arheolog), 8, 19, 181, 185
Reşiţa (oraş), 65
Rialland, Yannick (arheolog), 102, 135, 136, 145
Richards, Michael (fizician), 220
Rife (sit), 79, 97
Rinne, Christoph (fizician), 216
Rollefson, Gary (arheolog), 66, 68, 69, 100, 102, 103
Roma (oraş), 59
Roman (oraş), 182
Roman, Petre (arheolog), 11, 16, 19, 195, 197, 201, 206
Romanaţi (fost judeţ), 31
România, 6, 9, 10, 18, 23, 25, 26, 30, 32, 38, 42, 43, 47, 51, 56, 58, 61, 73, 90, 99, 101, 144, 159, 177, 191, 251
Röszke-Lúdvár (sit), 222
Roszochuvatka (sit), 79, 80
Ruginoasa (sit), 167, 247
Ruse (oraş, sit), 91
Rusia, 26, 43, 47, 56, 59
Rusu, I. (artist plastic), 243, 245

Sabatinovka (sit, cultură), 8, 78, 79, 82, 94, 97, 98, 137, 147, 229, 236
Sacarovca (sit), 226
Sajan-Dumboš (sit), 224, 225
Sákálhát (cultură), 96, 228
Sandars, N. K. (arheolog), 83, 103
Sanev, Vojislav (arheolog), 66, 75-77, 100-103
Satu Mare (judeţ), 195, 197, 199, 201
Sălcuţa (cultură), 9, 143, 195, 199, 213
Săveni (oraş), 177
Scarlat, Letiţia-Florenţa (arheolog), 5, 7, 20, 139, 146, 159, 161, 165, 167
Schela Cladovei (sit), 72
Schier, Wolfram (arheolog), 220, 228
Schliemann, Heinrich (arheolog), 23, 25-28, 32, 54
Schönenwerd bei Aargau (sit), 114, 121
Schmidt, Hubert (arheolog), 10, 11, 19, 23, 26, 28, 29, 66-68, 111, 117, 134, 145
Schmidt, Klaus (arheolog), 100, 103
Schyle, Daniel (fizician), 215
Sciţia, 54
Scott, Eleanor (arheolog), 191, 198-201
Sebeş (oraş), 102
Selevac-Staroselo (sit), 228
Serbia, 9, 47, 220
Service, E. R. (istoric), 8, 19
Sesklo (cultură, sit), 21
Setton, Lloyd (arheolog), 83
Sfântu Gheorghe (oraş), 108
Shennan, Stephen (fizician), 220
Sibiu (judeţ), 215, 216, 218-220
Simoska, Dragica (arheolog), 75, 103
Siret (râu), 11, 31, 36, 38
Siria, 66
Sîrbu, Valeriu (arheolog), 8, 19, 135, 136, 144, 145
Skoplje (oraş), 76
Slovacia, 218
Sofia (oraş), 92
Soficaru, Andrei (antropolog), 193, 201
Sonkád (sit), 227
Soroca (sit), 224
Sorokin (Sorochin), Victor (arheolog), 12, 19
Soudský, Bohumil (arheolog), 110, 114, 117, 118
Southon, J. R. (fizician), 220
Soutzo, Michel (numismat), 60
Spanţov (sit), 99
Spataro, Michela (arheolog), 216, 220-228
Spânu, Mihai (etnolog), 134, 143
Spinei, Victor (arheolog), 20, 145
Srejović, Dragoslav (arheolog), 70, 72, 93, 103, 220, 227
Stara Planina (munţi), 215
Stara Zagora (sit), 83, 97
Starčevo-Criş (cultură), 9, 75, 83, 97, 192, 199, 201, 207, 217-228
Starović, Andrej (arheolog), 8, 19
Stein (sit),114, 118
Stjernquist, Berta (arheolog), 181, 185
Stoicani (sit), 16, 18, 19
Strelice (sit), 84
Stuiver, M. (fizician), 220
Suceava (oraş şi judeţ), 29, 32, 36, 134, 135, 140, 143, 201
Suciu, Cosmin (arheolog), 215, 220-228
Sultana (sit), 17, 144, 193, 199, 201, 202, 209, 214
Sumer, 77
Suplacu de Barcău (grup cultural), 143
Šuškova (sit), 82, 97, 164

Synder, Cliff (pedolog), 184, 185
Szamos (cultură), 227
Szarvas (sit), 223, 224, 228
Székely, Zoltan (arheolog), 134, 145
Szombathy, Joseph (arheolog), 26, 28, 29
Šmaglij, Mikolaj M. (arheolog), 133, 145

Şadurschi, Paul (arheolog), 175, 177
Şerbănescu, Done (arheolog), 193, 194, 201
Şeuşa (sit), 222
Şimon, Mihai (arheolog), 12, 19, 135, 136, 145
Ştefăneşti (sit), 160, 164, 167, 169

Talamo, S. (fizician), 220
Tangâru (sit), 87, 92, 94, 95, 98, 99
Tápé-Lebö (sit), 228
Tasić, Nikola (arheolog), 220, 221, 227, 228
Taylor, F. W. (fizician), 220
Tărtăria (sit), 20
Tănăsescu, Bogdan (arheolog), 136, 144
Târgu Bereşti (sit), 79
Târgu Bujor (sit), 99
Târgu Frumos (sit), 20, 82, 83, 87, 89, 97, 104, 136-139, 141, 142, 145, 153, 156, 162, 167, 174
Teodor, Dan (arheolog), 102
Tencariu, Felix-Adrian (arheolog), 2, 3, 5, 7, 20, 82-84, 104, 133-139, 145, 146, 161, 162, 165, 167
Tigru (fluviu), 66
Timişoara (oraş), 65
Tirint (sit), 23
Tisza (cultură), 100, 142, 220
Tiszadob (cultură), 227
Tîrpeşti (sit), 18, 144, 231, 243
Tkaciuk, Taras M. (arheolog), 87
Troada, 23, 32
Tocilescu, Grigore (arheolog), 31, 56, 63
Todorova, Henrieta (arheolog), 82, 91, 100, 103
Todorović, J. (arheolog), 103
Topolka (râu), 76
Topolnica (sit), 91, 92, 98, 100
Traian (împărat), 53, 59, 60, 64
Traian (sit), 16, 143
– *Dealul Fântânilor*, 10, 79, 99, 143
– *Dealul Viei*, 10
Transilvania, 23, 31, 33, 55, 56, 220
Trescavăț (munți), 70
Trestiana (sit), 192, 199, 201, 207, 214, 226, 228
Trh Tumba (sit), 75
Trichterbecher (cultură), 115, 131
Tripolje (sit), 3, 5, 6, 8-12, 15-18, 21, 29, 79, 84, 87, 96, 100, 101, 105-107, 109, 111-114, 116, 118, 132, 133, 137, 139, 140, 144, 159, 177, 243, 244, 247
Troia (sit), 26, 49, 54
Truşeşti (sit), 82, 87, 88, 90, 91, 94, 97, 98, 102, 106, 111, 117, 138, 142, 144, 243
Tsaravopoulos, Aris (istoric), 18, 102, 144
Tsvek, Elena V. (arheolog), 12, 19, 79, 103
Turcia, 66, 215
Turdaş (sit), 10, 23, 27, 33, 136, 144
Tzigara-Samurcaş, Al. (istoric), 108, 117

Ubiccini (istoric), 59
Ucraina, 8, 9, 21, 26, 80, 111, 132, 137, 159, 169, 229
Ungaria, 9, 47, 219, 220
Ungureni (comună), 175-180
Ursulescu, Drăguța (istoric), 25, 29
Ursulescu, Nicolae (arheolog), 5-8, 10, 11, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 29, 82-85, 87, 89, 96, 103, 104, 133-139, 145, 146, 160-162, 164, 165, 167, 182, 185, 192, 201, 229, 243, 245, 247
Urziceni (sit), 195, 197, 199, 201, 202
Usatovo (sit), 11-13, 18

Vajsov, Ivan (arheolog), 91, 100
Valahia, 23, 30, 31, 33
Valla, M. (arheolog), 100
Vasilați (comună), 201
Vaslui (oraş şi județ), 36, 38, 192, 199, 201
Vădastra (cultură, sit), 23, 27, 31, 33, 134, 136
Văleanu, Cornel-Mădălin (arheolog), 6, 21, 23, 25, 29, 87, 102, 106, 117, 135, 145, 146, 162, 167
Vărăşti (sit), 194-197, 199, 200, 202, 204, 210, 212, 214
Veluška Tumba (sit), 75, 103
Venus (zeiță), 49
Verneşti (sit), 79, 101
Vernescu, Mirela (arheolog), 10, 19
Verona (oraş), 101
Véstö Magór (sit), 79, 83, 87, 94, 96-98, 100, 139, 142
Veterani (sit), 70, 96
Videjko, Mihail Ju. (arheolog), 12, 20, 96, 133, 145
Vidra (sit), 194
Vinča (cultură, sit), 8, 20, 75, 82-84, 97-100, 104, 138, 142, 143, 218, 219, 220, 227, 228
Virag, Cristian (arheolog), 195, 201
Vităneşti (sit), 135, 143
Vlad, Ana Maria (fizician), 247
Vlad, Florin (arheolog), 135, 136, 144
Vlassa, Nicolae (arheolog), 8, 20, 72
Vlasac (sit), 72
Vlăduțiu, Ion (etnolog), 134, 146
Vlăsineşti (comună), 176
Vlek, Paul (botanist), 184, 185
Vogel, J. C. (fizician), 220
Voinea, Valentina (arheolog), 135, 136, 144
Volschi, Vanda (antropolog), 193, 201
Vorošilovka (sit), 79, 80
Vulpe, Alexandru (arheolog), 11, 16, 101, 103
Vulpe, Radu (arheolog), 10, 11, 20, 57, 104, 136

Waterbolk, H. T. (fizician), 220
Weninger, Bernard (fizician), 217, 227
Weyhenmeyer, C. E. (fizician), 220
Whittle, Alisdair (arheolog), 216, 220, 225
Winn, Shan M.M. (arheolog), 8, 20
Wotzka, Hans-Peter (fizician), 216

Zadubravlje (sit), 222, 224, 225
Zaharia, Eugenia (arheolog), 11, 18, 102
Zaharia, Nicolae (arheolog), 102
Zahlhaas, Gisela (muzeograf), 100
Zamoşteanu, Mihai (arheolog), 102
Zbenović, Vladimir G. (arheolog), 12, 20, 78, 79, 104, 137, 146
Zimnicea (sit), 31
Zorlenţu Mare (sit), 83, 137
Zorzoliu, Traian (arheolog), 136, 144

ABREVIERI * ABBREVIATIONS * ABRÉVIATIONS

AArchHung	*Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest.
AB	*Analele Banatului*, Muzeul Banatului Timişoara.
AMN	*Acta Musei Napocensis*, Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.
AMM	*Acta Moldaviae Meridionalis*, Muzeul Județean de Istorie Vaslui.
AMP	*Acta Musei Porolissensis*, Muzeul Județean Sălaj, Zalău.
AO	*Arhivele Olteniei*, Muzeul Județean Dolj, Craiova..
ARA	*Annuaire Roumain d'Anthropologie*, Bucarest.
ArhMold	*Arheologia Moldovei*, Institutul de Arheologie Iaşi.
AŞUI	*Analele Ştiinţifice ale Universităţii "Al. I. Cuza" Iaşi.*
ATS	*Acta Terrae Septemcastrensis*, Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu..
BAI	*Bibliotheca Archaeologica Iassiensis*, Institutul de Arheologie Iaşi.
BAR	*British Archaeological Reports*, Oxford.
BHAB	*Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica*, Muzeul Banatului, Timişoara.
BMA	*Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, Piatra Neamț.
CANEW	*Central Anatolian Neolithic e-Workshop*
CCDJ	*Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos*, Muzeul Dunării de Jos, Călăraşi.
CercArh	*Cercetări arheologice*, Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti.
CercIst	*Cercetări Istorice*, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iaşi.
Cronica	*Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania .....*, CIMEC Bucureşti.
Dacia	*Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie*, Bucarest, I-XII, (1924-1947).
Dacia, N.S.	*Dacia. Revue d`Archéologie et d`Histoire Ancienne*, Nouvelle Série, Bucarest (1957-)
ERAUL	*Etudes et recherches archéologiques de l'Université de Liège*
ESA	*Eurasia Septentrionalis Antiqua*, Helsinki.
ForVL	*Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Hermannstadt/ Sibiu.
IstMit	*Istanbuler Mitteilungen*, Deutsches Archäologisches Institut. Abteilung Istanbul, Ernst Wasmuth Verlag, Tűbingen.
ITSR	*Istorie şi tradiţie în spaţiul românesc*, Sibiu.
JMV	*Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, Halle/Salle.
MAA	*Macedoniae Acta Archaeologica*, Skopje.
Materiale	*Materiale şi cercetări arheologice*, Bucureşti.
MemAnt	*Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis*, Complexul Muzeal Județean Neamț, Piatra Neamț.
MIA	*Materialy i issledovanija po archeologii SSSR*, Moskva-Leningrad.
PPS	*Proceedings of the Prehistoric Society*, Cambridge.
PZ	*Praehistorische Zeitschrift*, Berlin – New York.
RM	*Revista Muzeelor*, Bucureşti.
RPRP	*Reports of Prehistoric Research Projects*, International Institute of Anthropology, Salt Lake City, Utah, USA.
SAA	*Studia Antiqua et Archaeologica,* Universitatea „Al.I.Cuza" Iaşi.
SAI	*Studii şi articole de istorie*, Bucureşti.
SCA	*Studii şi cercetări antropologice*, Bucureşti.
SCIV(A)	*Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie)*, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.
StComSibiu	*Studii şi Comunicări*, Muzeul Brukenthal, Sibiu.
SlovArch	*Slovenská Archéologia*, Bratislava.
StPr	*Studia Praehistorica*, Sofia.
TD	*Thraco-Dacica*, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti.

Volum realizat în cadrul grantului nr. 664, finanțat de CNCSIS

Eneoliticul din spațiile est-carpatice se impune, prin realizările sale de excepție, drept una dintre cele mai strălucite civilizații ale Preistoriei europene și universale. Respectiva constatare se poate impune, ca o realitate obiectivă, în gândirea specialiștilor de pretutindeni numai printr-o evaluare comparativă amănunțită a conținutului perioadei, atât în spațiile est-carpatice, cât și în alte teritorii europene. Volumul de față se dorește un pas înainte în această direcție.

www.editura.uaic.ro

9 789737 032171

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI